

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МУКАЧІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ
В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**Збірник тез доповідей за матеріалами
ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**Мукачєво
16-17 травня 2019 року**

УДК 001+37
С 91

Рекомендовано до друку
Науково-технічною радою Мукачівського державного університету
(протокол № 9 від «07» травня 2019 р.)

Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачево / Ред.кол. : Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. – 654 с.

ISBN 978-617-7495-27-6

У збірнику представлено тези доповідей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів». Учасниками конференції обговорено актуальні проблеми та перспективи розвитку психолого-педагогічної науки й освіти, тенденції розвитку суспільно-політичного й освітньо-культурного простору, сучасні орієнтири розвитку економіки, управління та інженерії, стан та перспективи розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону та сфери гостинності в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів.

Видання розраховане на науковців, педагогів, викладачів, аспірантів та студентів, які займаються науково-дослідною роботою.

Редакційна колегія:

Щербан Т.Д. – д-р психол. наук, професор, **Гоблик В.В.** – д-р екон. наук, професор, **Пігош В.А.** – канд. екон. наук, доцент, **Папп В.В.** – д-р екон. наук, професор, **Кобаль В.І.** – канд. пед.наук, доцент, **Максютова О.В.** – провідний фахівець ВНТД.

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікації.

ISBN 978-617-7495-27-6

© Мукачівський державний університет, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ

АЛМАШІ С. І., БИБА М.В. Щодо проблеми активізації пізнавальної діяльності молодших школярів	15
АЛМАШІ С.І., БУЧМЕЙ І.І. Особливості професійної ідентичності майбутнього вчителя початкових класів	17
АЛМАШІ С.І., ПУШКАРОВИЧ О.О. Особливості розвитку комунікабельності у дітей різного типу темпераменту	19
АЛМАШІ С.І., СКЛЯР Н. І. Щодо проблеми розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку	21
АЛМАШІ С.І., СТОЙКА Б. В. Щодо проблеми розвитку емоційно-вольової сфери майбутніх учителів початкових класів.....	22
АТРОЩЕНКО Т.О., ЛЕЛИК М.І. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти	24
АТРОЩЕНКО Т.О., ОРОС Н.М. Формування творчих умінь у старших дошкільників засобами театралізованої діяльності	27
БАЙКАНИЧ А.В. Особливості педагогічної технології А.С. Макаренка	29
БАРЧІ Б. В., АПАЦЬКА Я. Я. Якість життя як психологічна проблема	31
БАРЧІ Б. В., ДОБРА К. Ю. Роль спрямованості особистості у виборі професії ...	33
БАРЧІ Б. В., РОЗМАН Є. В. Захисні механізми психіки у структурі Я-концепції особистості	35
БАРЧІ Б. В., ЧУРИЧКАНИЧ А. А. Психологічні особливості Я-концепції особистості	37
БАРЧІ Б. В., ШНІЦЕР А. А. Аспекти безробіття працездатного населення	39
БАРЧІЙ М.С., ЖЕРЕБАК Н. Д. До проблеми комунікативної культури фахівців економічного профілю	41
БАРЧІЙ М. С., ЛЕНДЕЛ Н. В. Проектне навчання як засіб інноваційної професійної підготовки фахівців	44
БЕРЕЗОВСЬКА Л.І. Прояв емоційного вигорання у працівників системи «людина – людина»	46
БІЛАНЧУК М. Ю., МОЧАН Т. М. Інноваційна діяльність в освіті	48
БОРКОЛЕШ С. В., КОБАЛЬ В.І. Правова просвіта як невід’ємна складова системи роботи школи з батьками дітей, схильними до правопорушень.....	50
БРИНЗЕЙ О. І. Електронний підручник для Нової української школи	54
БУРТИН Л., КОВАЛЬ Т.В. Професійно-технічна освіта на Закарпатті: історичний аспект	55
ВАРАДІ А.-В.О. Формування творчого потенціалу вчителя сучасної початкової школи	57
ВАРАДІ А.-В.О. Питання дидактики у педагогічних працях С. Русової	59
ВОРОНОВА О.Ю., ГОРЗОВ Л.І. Деякі особливості соціальних страхів у юнацькому віці	61
ВОРОНОВА О. Ю., ДОБРА К. Ю. Психологічні особливості саморозкриття в юнацькому віці	63
ВОРОНОВА О. Ю., КАВКА Л. М. Особливості емпатії у молодших школярів.....	64
ВОШКОВЦІ А. І., ЛАЛАК Н. В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів на уроках «Я у світі»	66

ВУДМАСКА У., ПИНЗЕНИК О.М. Сутність та структура естетичного світосприйняття майбутнього педагога	69
ГАВРИШКО С. Г., БЕНЦА Я. В., ШПЕНИК І. Інтелектуальний розвиток учнів ПТНЗ.....	71
ГАВРИШКО С. Г., КРЕЧКО В. Стан організації фізичного виховання та формування моделі управління системою фізичного виховання в закладі загальної середньої освіти	73
ГАВРИШКО С. Г., ЧОРЕЙ І., ШЕСТАК А. Ознаки та основні причини виникнення гіперактивності в учнів початкової школи	75
ГАДЖЕГА К.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В. Інтегроване навчання в умовах сучасної початкової школи	77
ГАЛЬОВИЧ І.І., ХОМА О.М. Лінгводидакти про методику вивчення дієслова ...	79
ГАНГУР Я.І., МОЧАН Т.М. Роль педагога у розвитку креативності молодших школярів	81
ГАРАПКО Н. О., КОБАЛЬ В. І. Управління розвитком системи роботи з обдарованими дітьми: розробка моделі	83
ГЕБЕШ М. Дослідження професійної компетентності у науковій літературі з точки зору акмеологічного підходу	85
ГЕДЕОН М.Ю., БАРНА Х.В. Онтогенетичний розвиток фонем рідної мови	87
ГЕРЛІ Р.М., КУШНІР І.І. Окремі аспекти управління спеціальною загальноосвітньою школою-інтернатом.....	89
ГОЛЯНИЧ А. І., ТОВКАНЕЦЬ Г.В. Мультимедійні технології на уроках у початковій школі: переваги і недоліки їх застосування	92
ГОРВАТ М.В., КЕЛЕМЕН Н.М. Педагогічні умови успішної реалізації завдань екологічного виховання учнів початкових класів	94
ГОРВАТ М.В., ПРИЙМАК А.В. Зарубіжні вчені про проблему гуманістичних відносин школярів	96
ГОРВАТ М.В., ПРИМИЧ Я.Ю. Особливості розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку	98
ГОРВАТ М.В., РОМАН А.В. Спільна форма діяльності як чинник формування самооцінки молодших школярів	100
ГОРВАТ М.В., СИДОР М.І. Педагогічні умови використання традицій українського народу у вихованні молодших школярів	103
ГРИГА О. М., МОЧАН Т. М. Інтегровані уроки у початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів	105
ГРИЦАК Г.Ю., ФЕНЧАК Л.М. Використання здоров'язбережувальних технологій у позакласній діяльності з учнями початкових класів	107
ГРИЦЬКО В. В. Особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи як необхідна умова сучасності	109
ГУДАЧОК Г. Ю., МОЧАН Т. М. Використання ІКТ в освітньому процесі початкової школи	110
ГУЧКАНЮК А.М., МОЛНАР Т.І. Умови формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів	113
ДИЯНИЧ М.М., ЛІБА О.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках математики в початковій школі	115
ДОБОШ О. М. Історичний аспект підготовки фахівців дошкільної освіти	117
ДОБОШ О. М., ГОПОНЬКО Д. Ю. Мультиплікаційний образ: сутність та структура	119
ДОБОШ О. М., ШТЕФАНСЬКА С. Я. Вплив мультиплікаційної художньої образності на моральний розвиток дітей дошкільного віку	121

ДОБОШ О. М., СІТАР І. І. Стиль управління директора закладу дошкільної освіти: проблеми формування та вдосконалення	123
ДОНІ І. С., КОБАЛЬ В.І. Кредитно-модульна система навчання у закладах вищої освіти України: історико-педагогічний аспект	125
ДОРОШ Д. П., КУЗЬМА-КАЧУР М. І. Формування полікультурної толерантності молодших школярів	127
ДОШКА М.В., БАРНА Х.В. Форми роботи логопеда дошкільного навчального закладу з батьками	129
ЖОВТАНІ Т. І., МОЧАН Т. М. Науково-методична робота як чинник професійного становлення педагога	131
ЖОЛОБАК І.М., БРИЖАК Н.Ю. Соціальний педагог – сучасна професія.....	133
ЗАСАНСЬКА А. В., ВАСИЛИНКА М.І. Вплив дидактичної гри на розвиток музичних здібностей молодших школярів	135
ЗДАНЕВИЧ Л.В., ПОПОВИЧ О.М. Комунікативна культура як показник професіоналізму сучасного управлінця	138
ЗОБЕНЬКО Н. А. Психологічна підготовка вчителя початкової школи до професійної діяльності	140
ІВАНОВА В. М., КУЗЬМА-КАЧУР М. І. Роль морально-етичного виховання молодших школярів у сучасній системі шкільної освіти України.....	142
КАЙС М. І., КУЗЬМА-КАЧУР М. І. Інтегрований підхід до формування природничої компетентності молодших школярів	144
КАС'ЯНЕНКО О.М., СИНІЧКА Є.Б. Роль сім'ї і дошкільного закладу в процесі подолання заїкання у дітей	146
КАС'ЯНЕНКО О.М., ЧЕНДЕШ А.Р. Особливості корекційно-логопедичного впливу та корекції загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку	148
КАШУБА Л.В. Навчальне проектування у формуванні соціально-економічної компетентності майбутніх учителів в умовах євроінтеграції	150
КОВАЛЬ Т.В. Дуальна модель навчання як фактор модернізації інженерної освіти	152
КОВАЧ І. Ю., ХОМА О. М. Типові освітні програми навчання української мови в початковій школі	154
КОМАРНИЦЬКА А. В., ЛАЛАК Н. В. Інноваційні підходи до проведення уроків освітньої галузі «Суспільствознавство»	156
КОНДУР О. С. Модель цільової підготовки фахівців з управління якістю у закладах вищої освіти	158
КОРНІЄНКО І.О., БАЙ К.Я. Особливості «Я-концепції» залежних від комп'ютеру	161
КОРНІЄНКО І.О., ЛЕВИЦЬКА К.В. Копінг-поведінка осіб, що втратили роботу..	163
КОРОЛОВИЧ Н.П. Педагогічні аспекти мовленнєвого розвитку учнів початкових класів	165
КОТУБЕЙ В. Ф. Проблема соціокультурного розвитку студентів в умовах педагогічного коледжу	167
КОТУБЕЙ І. І. Актуальність підготовки вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій	168
КРАМСЬКА З.М. Сутність і структура поняття «краєзнавча робота у школі» ...	170
КРАСНЯНСЬКА Н. В., МИКУЛІНА А. К. Ознайомлення дошкільників з книжковою графікою	172
КРИЖ Я., ПИНЗЕНИК О.М. Етапи формування активної екологічної позиції майбутніх педагогів	174

КУЗЬМА Д.В., ХОМА О. М. Розвиток творчої особистості за В. Сухомлинським з погляду сьогодення.....	176
КУРИЛО О.Й., СЛИВКА О.В. Розвиток духовної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти	178
КУРИЛО О.Й., ЦОГЛА Х.В. Розвиток соціальних умінь і навичок у дітей передшкільного віку	180
ЛАБОШ К.Я. Створення освітнього середовища для дітей ромського населення (на прикладі Закарпаття)	182
ЛЕСИШИН А. О., КУЗЬМА-КАЧУР М. І. Педагогічні можливості використання проблемного навчання на уроках природознавства	184
LECHNER ILONA Metaforic way of thinking based on examples of the concept of 'sin'	186
ЛИПЧАНКО-КОВАЧИК О.В., ГУБАШ Д. Теоретико-методичні особливості навчання іноземної мови в умовах інклюзивної освіти	188
ЛИПЧЕЙ М.В. Особливості позааудиторної роботи в закладах вищої освіти	190
ЛОМАГА І. І. Інформаційні технології в Новій українській школі	193
ЛУКАЧ В. І., ХОМА О. М. Технологія формування критичного мислення в практиці роботи початкової школи	194
ЛУКАЧИНЕЦЬ А.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В. Формування української ідентичності у молодших школярів як парадигма Нової української школи	196
ЛУКІНА Т.О. Ключові моменти розвитку школи майбутнього	199
ЛЮБЕЖАНІНА Б. А.А., ЧЕКАН О. І. Теоретичні засади інтелекту, як чинника креативності, сучасної дитини дошкільного віку	201
ЛЮБКА Н.І., МОЧАН Т.М. Інноваційна освітня діяльність на уроках початкової школи	203
МАЙБОРОДА І. Е., ПОПОВИЧ О.-М.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами нетрадиційних технік малювання	205
МАЙБОРОДА І.Е., ТОДАВЧИЧ І.В. Техніка орігамі – засіб розвитку мислення і творчості молодших школярів у процесі трудового навчання	207
МАЛИНИЧ Н. Г., ЛАВРЕНОВА М.В. Застосування LEGO технології у початковій школі	209
МАРКІВ Я. І., ЛАЛАК Н. В. Етичні вимоги до внутрішньошкільного контролю.	211
МАРТИН О.М. Становлення освітньої системи у Швеції (XX – І пол. XXI ст.)... ..	213
МАРЦЕНЮК М. О., ДЗЯМКА О. В. Психологічна сутність любові в баченні Е.Фромма	216
МАРЦЕНЮК М. О., МУЧИЧКА К. В. Психологічні особливості дошлюбних стосунків в форматі «спід дейтингу»	218
МАРЦЕНЮК М. О., ШТИМА В. В. Гендерний аспект особливостей здорової поведінки у молодіжному середовищі	220
МАШКА Д.М., МОЛНАР Т.І. Педагогічні умови ефективної взаємодії вчителя з батьками молодших школярів	222
МАШКО Е.М., ЛІБА О.М. Теоретичні засади формування основ професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи	225
МИХАЙЛОВА К.В., ВОЛОШИН Н.П. Формування основ безпеки життєдіяльності у дошкільнят	227
МОГІШ А. А. До проблеми формування оптимального психологічного клімату в педагогічному колективі сучасного закладу освіти	229
МОЛНАР Т.І., ТОВТИН Я.І. Критерії та показники сформованості здатності до професійного розвитку майбутніх учителів початкових класів	231

МОЛНАР Т.І., ШУМАЄВА Г.І. Групова робота як вид інтерактивного навчання молодших школярів	233
МОНДИК Т. М., МИКУЛІНА А.К. Роль художньої праці у розвитку особистості дошкільника	235
МОРОЗ О.С. Все, що нас не вбиває: психологія посттравматичного зростання ..	237
МОРОЗ Ф. В. Роль шкільної освіти та її значення у фізичному розвитку особистості	240
МРАКА Н.М. Метафора та її значення у роботі арт-терапевта	241
НИКУЛЯК О. Г., ЧЕКАН О. І. Креативність: сутнісна характеристика поняття..	243
НІКІПЕЛО Д.А. Просвітницька концепція О.Духновича.....	244
ОНИСЬКО К., ПИНЗЕНИК О.М. Проблема моральних якостей особистості у педагогічній теорії	246
ПАНАС Н., ПИНЗЕНИК О.М. Наступність у вихованні здорового способу життя дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку	248
ПАУК І.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В. Освітні технології в навчальному процесі початкової школи	250
ПЕТАХ В.І., МИХАЙЛОВА К.В. Особливості керівництва іграми дітей третього року життя	252
ПОП М.Б., БРИЖАК Н.Ю. Сутність підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в сучасній педагогіці вищої школи	255
ПОПОВИЧ А.М., БРИЖАК Н.Ю. Вимоги до особистості вчителя початкових класів у працях педагогів-класиків	257
ПОПОВИЧ А. Ю. Проблема здоров'язберігаючого компонента діяльності вчителя початкових класів	259
ПОПОВИЧ М. І., ЧЕКАН О. І. Теоретичні засади мовленнєвої діяльності дітей передшкільного віку	262
ПРОДАН Н.І., ФЕНЧАК Л.М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища у початкових класах – вимога сьогодення	263
РАТОЧКА Г. І., ЧЕКАН О. І. Філософський аспект мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку	265
РАХІВСЬКА В.В., БАРНА Х.В. Особливості виявлення емоцій в художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників	267
РОЗМАН І.І. Операційно-пізнавальні можливості педагогічної біографістики...	269
РОСОЛ Ю. В., ХОМА О. М. Василь Сухомлинський про навчання рідної мови..	271
РУСИН А. І., МИКУЛІНА А. К. Закономірності та ознаки розвитку творчості в дошкільному віці	273
РУСИН Н.М., САВКО Л. Причини сімейних конфліктів	275
РУСИН Н.М., СІДЛАК Я. Етапи розвитку лічильної діяльності у дітей дошкільного віку	277
РУСИН Н.М., СІДУН Я. Сутність і форми диференціації навчання дітей дошкільного віку	279
РУСИН Н.М., СТРОГАНОВА Л. Активізація образного мислення у процесі формування уявлень про число	281
РУСИН Н.М., ТИШКУЛ Е. Використання народознавчого матеріалу в процесі формування математичних понять	283
РУСИН Н.М., ЧЕРНІХОВСЬКА Х. Використання інтелектуальних ігор в роботі зі старшими дошкільниками	285
САДВАРІ І.І., ЛІБА О.М. Історичні відомості як засіб розвитку пізнавального інтересу молодших школярів до вивчення математики	287
SILADI VASYL The use of language learning strategies in general	289

СОЛОПОВА О.Т., ЛІБА О.М. Ключова компетентність «уміння вчитися» в інноваційних технологіях навчання математики в початковій школі	291
СОФІЛКАНИЧ М. І. Особливості художньо-естетичного виховання в закладах позашкільної освіти (школах мистецтв) Закарпаття	293
СОЧКА Т.П., МАРКО М.М. Підготовка дитини до навчання в школі як ключове завдання керівництва ЗДО	296
СТЕБЛЮК С.В. Підготовка майбутнього митного брокера в умовах євроінтеграційних процесів	298
ТАНЬКО І.В., ЛАЛАК Н. В. Інноваційний підхід до підготовки і проведення засідання педагогічної ради	300
ТЕЛИЧКО Н. В. Формування професійно спрямованої англомовної комунікативної компетенції засобами використання інноваційних технологій .	302
ТЕЛИЧКО Н. В., ПАВЛИШИНЕЦЬ Я.В. Психологічні передумови навчання майбутніх перекладачів соціокультурного аспекту професійно спрямованого іншомовного міжкультурного спілкування	304
ТЕЛИЧКО Н. В., ШОРБАН Б.М. Підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи до використання навчальних ситуацій	306
ТЕРНОВЦІ А. Ю., МИКУЛІНА А. К. Розвиток творчості у дошкільників в процесі конструктивної діяльності	308
ТКАЧЕНКО К. О. Поняття і суть комунікативних умінь	310
ТОВКАНЕЦЬ Г.В., ГАПАК Я.В. Проектні технології у розвитку творчих здібностей учнів початкової школи	311
ТОВКАНЕЦЬ Г.В., СУХАРЬ А. О. Завдання морального виховання молодших школярів в контексті Нової української школи	313
ТОВКАНЕЦЬ Г.В., КИРЛИК О. В. Іноземна мова в початковій школі: вимоги часу	315
ТОВТ В. М. Навчальне середовище початкових класів: теоретичний аспект ...	317
ТОМАШЕВСЬКА М. О. Модель підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій навчання	319
ТОМАЩУК С.О., ЛІБА О.М. Економічна свідомість: теоретичний аспект	321
ТОМИШИНЕЦЬ Н. М., ЛАЛАК Н. В. Особливості диференційованого навчання учнів в умовах сучасної початкової школи	323
ТУРОК О.С. Діяльність еко-шкіл в Угорщині	325
ТУРЯНИЦЯ В.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В. Етична компетентність вчителя початкової школи у структурі педагогічної діяльності	328
УГРИН О.Г. Визначення основних мотивів діяльності працівників різних організацій	330
УДВОРГЕЛІ Л. І., КОРЕЦЬКА І. Л. Використання сучасних інтерактивних технологій навчання	332
ФЕДІРКО Л., ПИНЗЕНИК О.М. Проблема духовності у науковій думці	334
ФЕНЦИК О. М. Формування комунікативної компетентності майбутнього керівника ЗСО	336
ФЕНЦИК О. М., АЛЕКСЄЄВА Г. О. Формування духовно-моральних цінностей в молодших школярів на уроках літературного читання: теоретичний аспект...	339
ФЕНЦИК О. М., БУНДАШ Л. Й. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів молодшого шкільного віку	341
ФЕРШАЛ Д. В., ЛАВРЕНОВА М. В. Теоретичні аспекти елементів інтеграції у початковій школі	344

ФІЗЕШІ О.Й. Буквар як засіб виховання	346
FODOR K. New approaches to teaching a foreign language in Hungary	348
ХИМИШИНЕЦЬ Д.В., КУЗЬМА-КАЧУР М. І. Форми патріотичного виховання молодших школярів	350
ЦАПОВСЬКА Л. С. Педагогічні умови інтенсифікації професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва	352
ЦВЕТКОВА Ю. В. Проектування інтерактивного підручника для початкової школи	354
ЦІХІВСЬКА О.О., ФЕНЧАК Л.М. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя	355
ЧЕДРИК Н. Ф., КОБАЛЬ В.І. Соціально-політичні чинники становлення процесу підготовки вчителів початкових класів в Угорщині	357
ЧЕКАН К. В., ЛАЛАК Н. В. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності сучасного менеджера освіти	359
ЧЕКАН К. В., ФЕНЦИК О. М. Особливості мовно-літературної освітньої галузі державного стандарту початкової освіти	361
ЧЕРЕПАНЯ М.Т. Соціально-педагогічні основи діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття 1939-1944 рр.	364
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., БЕРДАР Н. Завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку	366
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., ГАВРИЛЕЦЬ Д. Характеристика фізичного розвитку дітей дошкільного віку	368
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., КУЗЬМА О. Проблеми організації виховного процесу в школі .	371
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., ПРИМИЧ Я.Ю. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку	373
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., СТЕЦЬ А. Засоби фізичного виховання дітей в освітньому процесі ЗДО	375
ЧЕРЕПАНЯ Н.І., ТИГЛІ К.Я. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем	377
ЧЕРНЯНЧУК Я. В., ЛАВРЕНОВА М. В. Використання QR-кодів в освіті	379
ШВАРДАК М.В., БІЛАК Н. М. Використання технології вебінару для проведення педагогічних майстер-класів	381
ШВАРДАК М.В., ШКРОМИДА В.В. Особливості розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку	383
ШКЛЯНКА А.М., ШВАРДАК М.В. Ранкове коло як засіб реалізації здоров'язберігаючих технологій в умовах Нової української школи	387
ШПАК В. П. Авторитет батьків і стилі взаємодії з дітьми	389
ШТИХ І.І. Роль емпатії у процесі взаємодії «психолог-клієнт»	392
ЩАДЕЙ О.М., КОБАЛЬ В.І. Стан організації превентивного виховання учнів закладу загальної середньої освіти	394
ЩЕРБАН Г.В. Система навчальних задач у процесі професійного навчання	396
ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., ВОЗНЮК І. І. Проблема самопрезентації особистості та функціонування фізичного образу «Я»	398
ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., КРИЧФАЛУШІЙ М.-М. А. Причини та симптоми дезадаптаційної поведінки студентів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ	400
ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., ЩЕРБИНА Р. Р. Чинники формування пізнавальної мотивації старшокласників	402
ЩЕРБАН Т.Д., КОРОЛОВИЧ І.В. Гендерні психологічні особливості конформної поведінки старшокласників	404

ЩЕРБАН Т.Д., ЛОКЕС З.М. Психологічні особливості самооцінки студентів у процесі професійної ідентифікації	406
ЯРЕМА А. М., МОЧАН Т. М. Формування інформаційної компетентності учнів на уроках інформатики	407
ЯЦИШИН Г-К.Я., МОЧАН Т. М. Розвиток логічного мислення учнів молодшого шкільного віку на уроках інформатики	409

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ІНЖЕНЕРІЇ

БІЛЕЙ В.І., БІЛЕЙ-РУБАН Н.В. Вдосконалення процесу виготовлення пальто жіночого у відповідності до тенденцій моди.....	412
БОКША Н. І. Позашкільна освіта учнівської молоді в галузі дизайну і технологій виготовлення одягу.....	413
БОРА Н. Ю. Особливості медичного страхування в Україні.....	415
БОШОТА Н.В. Фінансування інноваційної діяльності підприємства.....	417
БРАТЮК В.П. Сучасні орієнтири розвитку страхового ринку.....	419
ГАВРИЛЕЦЬ О. В. Методологічні підходи до дослідження проблем розвитку та впровадження екологічного маркетингу.....	421
ГЕГЕДОШ К.В. Інтерактивний маркетинг у формуванні транскордонного співробітництва євро регіонів.....	422
ГЛАДИНЕЦЬ Н. Ю., ФЕЄР А. Є. Іноземний капітал у банківському секторі України: проблеми і наслідки.....	424
ГОБЛИК В.В., ФЕЄР А.Є. Експорт освітніх послуг українськими вузами.....	427
ГОБРЕЙ М.В. Залучення іноземних інвестицій та їхня роль в економіці закарпатської області.....	428
ЄФІМЧУК Г. В., НАЗАРЧУК М. В. Обґрунтування доцільності використання електроактивованих водних розчинів у виробництві шкіряно-хутрових матеріалів.....	431
ЖИГУЦЬ Ю.Ю., ЛАЗАР В.Ф., ХОМ'ЯК Б.Я. Сплави, виплавлювані комбінованими (СВС+МЕТАЛОТЕРМІЯ) процесами.....	432
ЗВОНАР Й.П. Аудит маркетингових можливостей та його роль в управлінні підприємством в умовах кризи.....	434
ЗВОНАР Й.П., КУЛЯ Е. В. Економічна стабільність підприємства : теоретичні засади визначення та напрями забезпечення.....	436
ЗЛОТЕНКО О.Б., РУДНІЧЕНКО Є.М. Формування елементів механізму забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності промислового підприємства.....	439
ЗОЗУЛЯК М.М., СОЧКА Л. Значення інноваційних процесів для господарської діяльності підприємств.....	441
ЗЯБЛОВСЬКА Д.Є. Рельєфи як вид художнього оздоблення одягу, конструктивно-декоративна лінія та формоутворюючий елемент.....	443
ІГНАТИШИН М. В., БУРДЮХ Л.Ю. Децентралізація та її вплив на процес бюджетного регулювання	445
ІГНАТИШИН М. І., ХОМ'ЯК Б. Я. Анімація стопоходящого механізму Янсена в пакеті MATHCAD.....	447
КАБАЦЬ В.М., ХОМ'ЯК Б.Я., ГАБОВДА О.В. Оптичні покриття на основі халькогенідних стекел для активних елементів фотоніки.....	450
КІВЕР Т.В. Удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства..	452

КОРОЛОВИЧ О.О. Підприємницький аспект управління вищою школою в умовах глобалізації.....	454
КЛИМЕНКО О.Д., НАЗАРЧУК Л.В., СЕЛЕЗНЬОВ Д.Е. Уніфікації елементів транспортно-завантажувальних засобів.....	455
КРУЧАК Л.В., ФІЛЬКІНА Б.І. Дослідження основних аспектів оптової торгівлі..	456
ЛЕНДЕЛ О.Д., БУНДЗЯК Л.В. До питання формування інноваційної політики промислового підприємства.....	458
ЛИЗАНЕЦЬ А.Г., ЧОВРІ Д.В. Сутність та управління трудовою активністю персоналу підприємства.....	461
ЛІБА Н.С., ГОЛОВАЧКО В.М., ЗАЯЦЬ О. Подвійний запис як невід’ємна частина бухгалтерського обліку.....	463
МАКСИМЕНКО Д.В. Формування маркетингових стратегій підприємства.....	465
МАТВІЙЧУК С.С., ЮРАК Х.І. Розробка бази даних рукавів при проектуванні багатоасортиментних колекцій костюмів жіночих.....	467
МИХАЛЬЧИНЕЦЬ Г.Т. Перспективи розвитку українського ринку деривативів.....	468
НЕСТЕРОВА С.В. Використання фінансового важеля при оцінці рівня капіталізації підприємств.....	471
ПАУЛИК А.Я., ФЕЄР О.В. Дослідження основних підходів до розуміння сутності конкурентних переваг економіки регіону.....	473
ПЕРЕВУЗНИК Т. М., ГОЛОВАЧКО В. М. Безробіття, як одна з найважливіших проблем в Україні.....	475
ПЕТРИЧКО М.М. Шляхи підвищення якості оцінювання виконання бюджетних програм.....	477
ПІТЬОВКА О.Ю., ПАНЧЕНКО О.Д., КОГУТИЧ О.І. Дослідження крайової задачі для квазілінійного рівняння гіперболічного типу з розривною правою частиною.....	479
ПІГОШ В.А. Історичні аспекти монетизації субсидій.....	481
ПРОСКУРА В.Ф., ШЕЛЕПА М.І. Діагностування інноваційного потенціалу підприємства з метою отримання прибутку.....	484
РЕСЛЕР М.В. Інноваційні підходи у використанні комплексу my SAP Business Suite.....	486
РОСОЛА У.В. Оптимізація каналів розподілу сільськогосподарських підприємств.....	488
РОСОЛА У.В., ФЕКЕТЕ Т.А. Особливості маркетингового управління підприємства сфери послуг.....	490
РОСОЛА У.В., ЧЕКАН Є.М. Наукові підходи до вивчення поняття «конкурентної стратегії підприємства».....	492
РОСУЛ Р.В., НИКОЛИН О.Б. Технологічні передумови створення ефективного обладнання для фрикційної шнурової зтяжки заготовок верху взуття.....	494
СТАЦЬУК М., ЛАЗАР В. Концентрація водню та викликаних ним напружень у металевій смузі та порожнистому циліндрі.....	497
СТЕГНЕЙ М.І., ІРТИЩЕВА І.О., КРАМАРЕНКО І.С. Особливості формування національного інвестиційного потенціалу.....	499
ТИЩЕНКО С.В. Основні джерела формування ресурсної бази туристичного продукту.....	501
ТКАЧУК О.Л., ГЕРАСИМЧУК О.П. Теоретичні дослідження ефективності видалення вологи з текстильних матеріалів вакуумним відсмоктуванням.....	503

ФОРДЗЮН Ю.І., КОСТИН М.О. Кастомізація засобів захисту рук в контексті конфекціонування матеріалів системи «знаряддя праці-працівник-умови праці (професійне середовище)».....	505
ЦАЛАН Д., МАЛЕШ М.Ю., ХОМ'ЯК Б.Я. Використання хмарних технологій в освітньому процесі.....	507
ЧЕРНИЧКО С. С. Грошові, фінансові та кредитні відносинам у системі організаційно-економічних відносин.....	509
ЧЕРНИЧКО Т. В., РИБЧАК В.І. Оцінка динаміки та ефективності людського розвитку в Україні.....	511
ШИМЧУК Ю.П. Фінішна обробка поверхонь тертя.....	513

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ ТА СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

АНТОНЕНКО В. С. Проектний підхід до державного управління розвитку туризму	515
ГАВРИШКО С. Г., МОРОЗ О. Ф. Розвиток гірськолижних курортів Закарпаття	517
ГОЛОВКО О.М., ЛЕГАЧ Н.М. Аналіз сутності корпоративної культури готельно-ресторанних підприємств	519
ДЕРКАЧ В. Ю. Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму регіону	522
ІЛЬТЮ Т.І., ДЕМ'ЯН Я.Ю. Місце Інтернет-технологій у процесі планування туристської подорожі	524
КАМПОВ Н.С., КАСИНЕЦЬ О.В. Туристична карта як інструмент промоції.....	525
КАСИНЕЦЬ О.В., КАМПОВ Н.С. Проблеми якості здійснення екскурсійної діяльності в Україні	527
КСЕНОФОНТОВ С. С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму України	529
ЛУЖАНСЬКА Т.Ю. Системно-структурний аналіз розвитку туризму регіону ...	531
ЛУЖАНСЬКА Т. Ю., ДЕРКАЧ В. Ю. Культура як об'єкт управління сферою туризму	534
ЛУЖАНСЬКА Т. Ю., КИБУКЕВИЧ В. В. Розвиток транспортної інфраструктури регіону	536
ЛУЖАНСЬКА Т. Ю., КОМАРНИЦЬКИЙ О. В. Формування рекламної кампанії туристичного підприємства	538
МАКСЮТОВА О.В. Державно-приватне партнерство у розвитку індустрії туризму Закарпаття	540
МАТВІЙЧУК Л. Ю., ЛЕПКИЙ М. І. Інформаційне забезпечення розвитку туристичної індустрії	542
МАШКА Г.В., ЛОГУТОВА Н.Л. Оцінка туристичної привабливості Закарпатської області	544
МАШКА Г.В., МАР'ЯН Д.І. Пріоритетні напрями розвитку регіонального туристичного ринку Карпатського регіону	546
МЕДВІДЬ Л.І., ГЕРЦОВСЬКИЙ Р.Г. Культурний спадок закарпатського туризму	548
МІЛАШОВСЬКА О.І., ШИТКОВА Т.В. Методичні підходи до інтегрального оцінювання туристичної привабливості регіонів	551
МОЛНАР-БАБЛЯ Д.І., КОЗАР Я.І. Особливості культури харчування у діяльності закладів ресторанного господарства	553

МОРОЗ Ф. В. Стан розвитку пішохідного туризму на території Закарпаття	555
ОРОС М. М. Стан розвитку санаторно-курортної сфери Закарпатської області.	557
ПАПП В.В., ЛУЖАНСЬКА Т.Ю., БОШОТА Н.В. Особливості конкуренції в туристичному бізнесі	559
ПОПОВИЧ М., КАМПОВ Н.С. Організаційно-правові основи євроінтеграції України в галузі туризму	561
П'ЯТКА Н.С. Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму	563
ТИЩУК І. В., КОЛІСНИК Б. І. Зелений туризм в Україні: основи розвитку	565
ТИЩУК І. В., ПОЛІЩУК Л. М. Передумови розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України	567
ФІЛЕП А.Й., ТОКАР Я.І. Проблеми інвестиційної активності в туристичній сфері України	569

РОЗДІЛ 4. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО Й ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

БЕГУН-ТРАЧУК Л.О. Проблеми емоційного вигорання фахівців з музичного мистецтва.....	572
БОРИСОВА А. М., ОЛІЙНИК В. В. Весняні ігри та пісні як феномен української календарної обрядовості.....	573
БОХОНЬКО Т., ІЛЬТЮ Г.Ф. Формування в системі освіти конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції.....	575
ВАРГА І. В., ПОПОВИЧ Н.Ф. Роль дитячих книжок в естетичному вихованні дошкільнят.....	577
ГАЛЬОВИЧ І.І., ІЛЬТЮ Г.Ф. Політична свідомість в умовах політичної кризи..	579
ГАСНЮК В. В. Методична культура вокаліста.....	581
ГРИМУТ М. Т., МИКУЛАНИНЕЦЬ Л.М. Розвиток скрипкового мистецтва в тенденціях ХІХ століття.....	583
ДУБЕНКО Л.Б. Роль ансамблевого музикування у процесі підготовки майбутніх фахівців-інструменталістів.....	584
ЗУБРИЦЬКА М.І. Про деякі завдання культури українського мовлення.....	586
КАЧУР М. М., АДАМ К.С. Музичне мистецтво як чинник формування ціннісних орієнтацій особистості.....	588
КАЧУР М. М., БОКШО О. А. Формування естетичного інтересу в учнів до національного мистецтва засобами українського фольклору.....	590
КОХАНСЬКА К.В. Акмеологічні фактори розвитку особистості педагога в сучасних умовах.....	592
КРАВЧЕНКО Т.М., БРЕЦКО І.І. Неформальна освіта у Європейських країнах...	594
КУРИЛО О.Й., МОРГУН А.В., ПОПОВИЧ Н.Ф. Етичний аспект культури бібліотечного фахівця.....	596
КУРИЛО О.Й., ПРОКОПОВИЧ Л.С. Інноваційна діяльність бібліотек.....	598
КУХАРЧУК О.С., АПАЦЬКА Я.Я. Перспектива розвитку теології в Україні.....	600
ЛЕНДЄЛ-СЯРКЕВИЧ А. А., БІБЕН М. М. Творчість Віктора Косенка як засіб формування професійного зростання музиканта-інструменталіста.....	602
МАЛЕЦЬ О.О., МАЛЕЦЬ Н.Б. Культурно-просвітницька діяльність Соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі у 20-30-х рр. ХХ ст....	604

МОВЧАН К.М. Інформаційні ресурси наукової бібліотеки університету у фаховій підготовці майбутніх бібліотечних працівників.....	607
МОВЧАН К.М., ШИМОН В.П. Основні напрями бібліотекознавчих досліджень на сучасному етапі.....	608
МОРГУН А.В., АПАЦЬКА Я.Я. Інформаційна культура як умова успішної підготовки фахівців	611
МОРГУН А.В., КУРИЛО А.Й. К вопросу анализа художественного текста в аспекте рецептивной эстетики	612
МОРГУН А.В., МОЛНАР Г.Д. Проблеми мовленнєвої діяльності в системі мовознавчих дисциплін.....	614
ОСТАПЕЦЬ Ю.О. Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України.....	616
ПАВКО А.І. Цивілізаційні детермінанти розвитку українського суспільства.....	618
ПАВКО А.І., КУРИЛО Л. Ф. Паризька декларація про тенденції та пріоритети розвитку європейського простору вищої освіти.....	621
ПОПОВИЧ Н.М. Інформатизація системи неперервної мистецької освіти.....	624
ПОПОВИЧ Н. Ф., КУРИЛО О. Й. Значення дитячих бібліотек у літературному розвитку молодших школярів.....	625
ПРОКОПОВИЧ Л.С. Психологічний аспект у поетичному мовленні Ліни Костенко	628
ПРОКОПОВИЧ Л.С., КУРИЛО О.Й. Письменник – мова – читач	630
ПУЙОВА В.І. Роль творчості в сучасних умовах	632
РОЗМАН І.І., МІГОВК М.Е. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом	633
РОЗМАН І.І., ПАЙДА Г.В. Основні підходи європейських країн до організації неперервної освіти	635
РОЗМАН І.І., САМОЙЛЮК С.П. Організація інноваційної діяльності в системі дошкільної освіти	366
РОСУЛ Т.І. Фестиваль у системі культурної комунікації (на прикладі Закарпаття)	638
САВКО Л. М., ПОПОВИЧ Н. Ф. Дитяча література як засіб морального виховання дітей дошкільного віку	640
СІДУН Я.Є., ПРОКОПОВИЧ Л.С. Інформаційна культура особистості та суспільства	642
СУХОЛОВА М. Фактори формування сценічного іміджу вокаліста	644
ТЕЛИЧКО В.Ф., ШТЕФАНЬО С.П. Концертний виступ як форма реалізації творчого потенціалу школяра	646
ТЕТЕРЮК-КІНЧ Ю.С. Професійна підготовка викладача фортепіано в Україні.....	648
ТОВТИН Н.І. Музикалії провідних закарпатських архівних інституцій (рукописні та друковані джерела)	649
ЧОВРІЙ М.Я. Проблема підготовки майбутніх фахівців із музичного мистецтва до професійної діяльності в ЗДО: сучасний вимір	651

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ

УДК 373.3.015.31:159.952.13(043.2)

АЛМАШІ С. І., БИБА М.В.,
Мукачівський державний університет

ЩОДО ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У практичній роботі школи проблема активізації навчальної діяльності молодших школярів є однією з найактуальніших, оскільки саме в процесі навчання відбувається розвиток особистості. Особливого значення ця проблема набуває у зв'язку з організацією шкіл нового типу, зокрема гімназій, ліцеїв, колегіумів, коледжів, спеціалізованих навчальних закладів. За цих умов, вміле використання ігор для активізації навчальної діяльності значно збагачує навчально-виховний процес, підвищує ефективність роботи кожного вчителя.

Педагогічні та психологічні дослідження засвідчують, що зміст і способи активізації навчальної діяльності в процесі використання ігор дедалі більше цікавлять науково-педагогічних працівників. Зокрема, дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях А.Макаренка, В.Сухомлинського, А.Сікорського, Б.Блонського, С.Рубінштейна (формування уяви); Л.Виготського, О.Леонтьєва, Р.Жуковської, Д.Менджерицької, О.Усової, Л.Артемової, О.Запорожець, Л.Венгер, Д.Ельконіна, А.Соноріної (вплив на розумовий розвиток) [1]. Питання теорії та практики активізації навчальної діяльності частково знайшли своє відображення і в працях таких вчених, як: В.Зінченко, О.Тихомиров, Я.Пономарьов, І.Бех, Л.Божович, І.Друзь, Н.Кудикіна, (розвиток навчального інтересу), Р.Хабіб, О.Савченко (самостійність, активність учнів), Г.Костюк, М.Данилюк, А.Маркова, Н.Якобсон (мотивація навчання у підвищення навчальної активності), С.Д. Максименко, Ж.П. Вірна та інші [2].

Потреба в підвищенні рівня підготовки учнів на всіх етапах навчання робить актуальним дослідження у галузі початкової освіти. Спеціальні праці, у яких питання активізації навчальної діяльності молодших школярів з використанням ігор на уроках розглядалися б системно, на Україні ще не достатньо розроблені. Вивчення досвіду роботи вчителів показує, що в шкільному навчанні ігри часто використовуються епізодично, безсистемно, із недостатнім врахуванням вікових особливостей і дидактичної ситуації на уроці, без належного ускладнення змісту й характеру навчальної діяльності.

Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів у сучасних умовах забезпечується активним впровадженням в практику роботи ігрової діяльності. Проте, складність використання гри у навчанні пов'язана з її особливостями (двопланова поведінка, відсутність персональної відповідальності кожного за результати дій, спрощене уявлення про

реальність), що потребує від учня зусиль для входження у гру. Потрібно, щоб учні були зорієнтовані на результаті гри.

Всі ігри, які використовуються в дидактичних цілях, можна розділити на два види залежно від основного змісту ігрових дій. В одному випадку основу змісту гри складає дидактичний матеріал, дії з яким наділяються в ігрову форму. В іншому випадку дидактичний матеріал вводиться як елемент в ігрову діяльність, яка є як за формою, так і за змістом основною.

У початкових класах вже сама постановка навчальної задачі для дітей може здійснюватись з використанням ігрових моментів. Дидактичні ігри можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і таких, для повнішого і глибшого їх осмислення засвоєння, формування умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору [3].

Основними умовами ефективного використання ігор з метою активізації пізнавальної діяльності є: вільне та добровільне включення дітей у гру: не нав'язування гри, а залучення до неї дітей; діти повинні добре розуміти сенс і зміст гри, її правила, ідею кожної ігрової ролі; сенс ігрових дій повинна збігатися зі змістом і змістом поведінки в реальних ситуаціях з тим, щоб основний сенс ігрових дій переносився в реальну життєдіяльність; у грі повинні керуватися прийнятими в суспільстві нормами моральності; у грі не повинно принижуватися гідність її учасників, у тому числі і тих, хто програв; гра повинна позитивно впливати на розвиток емоційно-вольової, інтелектуальної й раціонально-фізичної сфер її учасників; гру потрібно організовувати й направляти, при необхідності стримувати, але не придушувати, забезпечувати кожному учасникові можливість прояву ініціативи; ігри не повинні бути надмірно дидактичними: їх зміст не повинен бути нав'язливо повчальним і не повинно містити занадто багато інформації [4].

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у підготовці системи дидактичних ігор, спрямованих на розвиток пізнавальної діяльності молодших школярів.

Література

1. Ващенко Г. Роль ігрової діяльності у навчанні / Г. Ващенко // Практичний психолог. – 2007. - №5. – С.13-17.
2. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів / Л. Данилова // Практичний психолог. – 2012. - № 6. – С. 18.
3. Докшина Н. Модель психолого-педагогічного супроводу роботи в 1-их класах / Н. Докшина // Практичний психолог. – 2011. - №6. – С.12-17.
4. Дон О. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі / О. Дон // Шкільний світ. – 2014. - № 35 (115). – С.2-8.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Проблема ідентичності у сьогоденних соціально-психологічних реаліях набуває все більшої актуальності. Розвиток суспільства, що характеризується інтенсивними змінами в соціально-політичній, економіко-правовій та інших сферах потребує задіяності висококваліфікованих фахівців, особистостей з високим рівнем професіоналізму.

Проблема ідентичності в психології не є новою, проте залишається актуальною навіть після того, як протягом понад сторіччя багато видатних вчених прилучались до вивчення цього психологічного феномена (З. Фрейд, Ч. Кулі, Дж. Мід, С. Рубінштейн, Е. Еріксон та ін.) [1]. Інтегративний характер змісту професійної ідентичності обумовлює вивчення психологічних основ її розвитку, як показника збереження психічного здоров'я особистості (В. Ананьєв, Е. Еріксон, В. Колпачников, К. Хорні), здатності до самоактуалізації (А. Маслоу), переживання емоційно вольового стану власної індивідуальності (О. Весна, Р. Ленг, Е. Фромм), засоби освоєння суспільного та індивідуального психологічного простору (Е. Еріксон, Д. Фельдштейн), здатності до самопрезентації (Р. Тайс, Д. Хаттон), основи самовизначення (Т. Буякас) [2].

Останнім часом інтерес психологів до проблеми професійної ідентичності помітно зростає. Але попри доволі значний обсяг теоретичних і експериментальних досліджень з питань розвитку професійної ідентичності, зазначаємо, що власне проблема професійної ідентичності майбутніх вчителів знаходиться на етапі вивчення. Неузгодженими залишаються погляди науковців на структуру професійної ідентичності майбутніх спеціалістів, взаємозв'язок професійної ідентичності та ідентичності соціальної й особистісної. Потребує досліджень і питання динаміки розвитку професійної ідентичності у процесі професійного становлення особистості студента.

Удосконалення підготовки майбутніх педагогів, становлення їхньої професійної ідентичності може трактуватися не як зміна напряму навчання, а як удосконалення його якості, розширення репертуару можливостей, збільшення ресурсного банку освіти. Якість освіти характеризує рівень задоволеності молодого фахівця здобутою професійною підготовкою, а також багато в чому визначає його соціальні перспективи й особистісний розвиток.

Ряд науковців, які розглядають професійну ідентичність одночасно і як психологічний стан, і як підготовленість, виділяють її як окрему підструктуру професійної готовності спеціаліста, що характеризує психологічні стани людини. Виділяючи психологічну ідентичність як окремий компонент готовності до педагогічної діяльності, В. Сластьонін вважає, що вона

передбачає сформовану, яскраво виражену спрямованість на вчительську діяльність, наявність інтересу до дитини і до предмету, який викладає, потребу у самоосвіті у цій сфері професійних знань [3].

На основі аналізу досліджень з питань складових компонентів професійної ідентичності можемо узагальнити, що у структурі професійної ідентичності домінуючими є психологічний, особистісний, когнітивний, емоційний, емпатійний, мотиваційний, ціннісний та операційний і конструктивний компоненти, які, взаємодіючи, формують ядро професійної ідентичності – образ професійного «Я», зміст якого, крім названого вище, складає навчально-професійна діяльність, вивчення студентами передового педагогічного досвіду, академічні компетенції, що формує майбутні індивідуальні якості особистості і властивості педагогічної діяльності.

Формування ідентичності є тривалим і складним процесом, що залежить від прийняття індивідом власних рішень (криза ідентичності), а також від прийняття чи неприйняття на себе зобов'язань щодо здійсненого вибору, системи цінностей чи майбутньої професійної діяльності. Основними варіантами становлення ідентичності є: зумовленість, дифузія, мораторій та досягнення ідентичності [2].

Основними особливостями прояву критеріїв професійного розвитку вчителя початкових класів є: професійна ідентичність та компетентність. Професійна ідентичність визначається сукупністю таких показників: константність (здатність до опору варіативних змін у цілях, змісті, методах та формах навчання в початковій школі); адаптивність (здатність до руйнування неадекватних професійних стереотипів, пов'язаних із парадигмою традиційної педагогіки в початковій школі); дистанційність (уявлення про місце професії вчителя початкових класів у семантичному, інформаційному та міжнародному професійному просторах, у системі безперервної освіти); сформованість Я-концепції.

Професійна ідентичність відбувається лише на досить високих рівнях оволодіння професією та є стійким узгодженням основних елементів професійного процесу. Ідентичними можуть вважатися професіонали, які мають стійку базу знань, діяльність яких відповідає оптимальному рівню професії.

Література

1. Брижак Н. Ю. Теоретичний аналіз проблеми професійної ідентичності особистості майбутнього вчителя початкових класів / Н. Ю. Брижак, М. С. Шпак // Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево : МДУ, 2016. – С. 36-37.
2. Гошовська Д. Т. Специфіка професійної ідентифікації сучасних студентів / Д.Т. Гошовська // Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука" / гол.ред. Т.Д. Щербан, заст. гол. ред. J. Piwowarski, В.В. Гоблик. – Мукачево-Ченстохова : РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2018. – № Вип. 24(1). – С.106-109.
3. Радзімовська О. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх фахівців / О. Радзімовська // Соціальна психологія. – 2012. – №3. – С.3-10.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ РІЗНОГО ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ

Темперамент – найбільш стійка характеристика особистості людини, яка майже не змінюється впродовж життя і виявляється у всіх сферах життєдіяльності. Для того, щоб допомогти дитині оволодіти арсеналом навичок, які потрібні для успішного особистісного зростання, дорослі повинні знати індивідуально – психологічні особливості кожної дитини, мати знання про психологію певного вікового періоду та знати, як особистісні характеристики впливають на становлення дитини.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, учень сучасної школи має володіти певними вміннями, зокрема, бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, у різних галузях, різних ситуаціях, легко запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій. Кожна людина унікальна і неповторна. Спостереження за людьми показують, що одні люди збуджуються сильно, діють енергійно, інші – слабо та в'яло. Деякі відрізняються врівноваженістю поведінки, не виявляють зовні своїх почуттів, інші за аналогічних умов зразу діють швидко та нервують. Одні емоційно вразливі, почуття їх виявляються сильно і тривають довго, інші – спокійно ставляться до навколишніх подій, слабо реагують на них, їх почуття неглибокі та нетривалі.

Особливості розвитку комунікабельності у дітей різного типу темпераменту досліджували ряд науковців. Свої доробки даній проблемі присвятили такі психологи як: Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин, В.С. Мерлін, Л.В. Волинська, Г.С. Костюк, В. Маценко, М.І. Цимбалюк, О. Шаран та ін [1].

Комунікативна сторона спілкування тісно пов'язана з обміном інформацією. Спілкування – це не тільки прийом та передача інформації, а й стосунки принаймні двох осіб, де кожна є активним суб'єктом взаємодії. Існує дуже багато засобів передавання інформації партнеру по спілкуванню. До них належать: мовлення, паузи в мовленні, якість голосу, тональність, жести, міміка, пантоміміка, сміх, контакт очей у візуальному спілкуванні та ін. Їх поділяють на дві групи – вербальні (словесні) й невербальні.

Дитина-сангвінік легко встановлює взаємостосунки, хоче постійно спілкуватися і цього ж вимагає від оточуючих. Взаємостосунки вирізняються легкістю, розумінням, толерантністю, компромісністю, оптимізмом, життєрадісністю. На взаємостосунки холерика з оточуючими впливають такі його риси, як: збудливість, активність, висока емоційність, нестриманість, нетерплячість, запальність, ініціативність, енергійність, непосидючість, невтомність. Взаємостосунки дитини-флегматика будуються на основі таких рис як: повільність, небажання спілкуватися, врівноваженість, постійність,

відданість, нерішучість, недовірливість, пасивність. Суттєво на взаємостосунки флегматика та інших людей впливає одноманітна міміка та невиразне, не емоційне мовлення. Діти-меланхоліки будують взаємостосунки залежно від особистісних рис, які притаманні їм. Це такі як: сором'язливість, точність, знижений настрій, невпевненість, мовчазність, мрійливість, млявість, замкненість, песимістичність. Також на взаємостосунки впливають невиразні, не чіткі рухи та тихий голос.

Усі типи темпераменту мають свої позитивні та негативні сторони. Так, позитивні якості холерика – активність, пристрасність, енергійність; сангвініка – рухливість, емоційність, чуйність; флегматика – витримка, спокій; меланхоліка – глибина та стійкість почуттів, емоційна чутливість. Разом з тим холерики можуть бути нестриманими, різкими, афективними; сангвініки – недостатньо зосередженими, легковажними та поверховими; флегматики – млявими, байдужими; меланхоліки – сором'язливими, замкнутими. А тому, завдання педагогів полягає в тому, щоб виявити особливості прояву темпераменту дитини та, спираючись на його позитивні сторони, намагатися перебороти негативні прояви. Наприклад, виховання може привчити холерика до стриманості у вияві своїх почуттів, яка йому не властива, а меланхолік може стати більш сміливим та рішучим у вчинках [2].

Для визначення типу темпераменту та прояву комунікативних здібностей, можна застосувати ряд психодіагностичних методик, зокрема, нами запропоновані наступні: тест для визначення потреби у спілкуванні (ПС), тест "Чи вмієте ви контролювати себе у спілкуванні?", тест-опитувальник «Ері » за Г. Айзенком, методика визначення типу темпераменту.

Поведінка дітей визначається не темпераментом, не типом нервової системи, а суспільними умовами життя, всією системою відношень людини до дійсності. Темперамент хоча і виявляється в поведінці та діяльності, але не визначає їх. Темперамент є лише підґрунтям для формування характеру, риси якого відіграють провідну роль у поведінці та діяльності людини. Потрібно пам'ятати, що чисті типи трапляються рідко. Найчастіше вони змішані.

Література

1. Адам'янц Т. Що таке комунікативні навички / Т. Адам'янц // Відкритий урок. – 2010. - №6. – С.32-35.
2. Комарніцька Т. Темперамент і методи визначення його складових / Т. Комарніцька // Шкільний світ. – 2017. - №3. – С.15-20.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Домінуючою функцією в молодшому шкільному віці стає мислення. Завдяки цьому, інтенсивно розвиваються, перебудовуються самі розумові процеси. Завершується період, що намітився в дошкільному віці, від наочно-образного до словесно-логічного мислення. У дитини з'являються логічно вірні міркування: міркуючи, вона використовує операції.

Шкільне навчання будується таким чином, що словесно-логічне мислення одержує переважний розвиток. Якщо в перші два роки навчання діти багато працюють із наочними зразками, то в старших класах обсяг такого роду занять скорочується. Образний початок усе менше і менше прослідковується у навчальній діяльності, особливо, при засвоєнні основних шкільних дисциплін. Це відповідає віковим тенденціям розвитку дитячого мислення, але, у той же час, збіднює інтелект дитини.

Впродовж останніх років основну увагу в освіті приділяють розвитку логічного мислення. Педагоги, учені видають нові підручники, що містять завдання на розвиток мислення. Як показує досвід, це ефективно для дітей з високим або достатнім рівнем навченості.

Проблему вивчення мислення досліджували ряд вчених вітчизняної та зарубіжної психології: Бехтерева Н.П., Гоголіцин Ю.Л., Кропотов Ю.Д., Медведєв С.В., Библер В.С., Божович Л.І., Брушлинський А.В., Вертгеймер М., Гальперин П.Я., Гурова Л.Л., Дональдсон М., Зак А.З., Завалишна Д.Н., Калмикова З.І., Тихомірова Л.Ф., Терлецька Л. Г., Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О., Симановський А.Е., Матюшкін А.М., Косма Т.В. та інші [1].

Основною умовою розвитку мислення дітей є цілеспрямоване виховання й навчання. Мислення розвивається протягом усього життя людини в процесі її діяльності. На кожному віковому етапі мислення має свої особливості. Мислення дитини раннього віку виступає у формі дій, спрямованих на вирішення конкретних завдань. Мислення учнів середнього шкільного віку оперує знаннями, засвоєними, насамперед, словесно.

За час навчання в молодших класах діти швидко просуваються вперед у своєму розвитку. Між першокласниками й учнями третіх – четвертих класів за два-три роки утворюється помітне розірвання. Збільшуються й індивідуальні розходження дітей по досягнутому рівню розвитку.

У першокласників та деяких другокласників домінує наочно-діюче і наочно-образне мислення. Учні третіх і четвертих класів у більшій мірі спираються на словесно-логічне й образне мислення, причому однаково

успішно вирішують задачі у всіх трьох планах: практичному, образному і словесно-логічному (вербальному) [2].

Під впливом навчання, в мисленні молодшого школяра змінюються співвідношення його образних і понятійних, конкретних і абстрактних компонентів. Ці зміни відбуваються по-різному, залежно від змісту навчання. Здійснюючи індивідуальний підхід до учнів під час розв'язування ними мислительних і навчальних задач, важливо варіювати переходи від наочно-практичних, наочно-мовних до абстрактних способів і навпаки.

Для дослідження мислення молодших школярів доцільно використовувати ряд емпіричних та психодіагностичних методів, зокрема: діагностичні (тестування), включене та невключене спостереження, ряд психодіагностичних методик. Зокрема, для вивчення інтегрального показника вербально-логічного мислення доцільно застосовувати методику «Виключення слів», з метою дослідження рівня аналізу та синтезу, рівня операцій і порівняння, застосовують методику Д. Завалишної. З метою дослідження творчості мислення, доцільним є використання тесту «Дослідження гнучкості побудови графічного образу».

Для розвитку та корекції мислення застосовується комплексна робота, яка передбачає роботу вчителів, батьків та безпосередньо самого психолога. Через такий вид роботи як психологічна просвіта, можна здійснити навчання вчителів та батьків, ознайомити їх з віковими психофізіологічними особливостями розвитку дитини, особливостями мислення дітей молодшого шкільного віку, з результатами тестування учнів даного класу та корекційно-розвивальними вправами, які забезпечують розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у підборі системи тренінгових занять, спрямованих на розвиток мислення молодших школярів.

Література

1. Бондар А. Порушення пізнавальних процесів та емоційної сфери / А. Бондар // Психолог. – 2013. – №3. – С.21-25.
2. Свердлик Н. Упровадження куточків логічного мислення / Н. Свердлик // Початкова освіта. – 2013. – №9. – С. 2-7.

УДК 159.942:378:373.3.011.3-051(043.2)

АЛМАШІ С.І., СТОЙКА Б. В.,
Мукачівський державний університет

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість. Численні емоціогенні фактори носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Ситуації емоційного перенавантаження, пов'язані з високим рівнем афективної напруженості, дезорганізують педагогічну діяльність, яка належить до складних, творчих видів діяльності. Повторювання ситуацій професійних

стресів приводить до виснаження нервової системи педагогів, емоційних зривів, нервово-психічних захворювань. У зв'язку з цим, у своїй повсякденній праці педагог постійно стикається з необхідністю керування емоційними станами, що викликає проблему пошуку найбільш ефективних способів емоційної регуляції й саморегуляції вчителя в напружених ситуаціях професійної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі висвітлені фундаментальні теоретичні та експериментальні дослідження, які стосуються закономірностей становлення емоційної сфери, загальних аспектів проблеми емоцій, емоційної зрілості (праці Г. Бреслава, О. Запорожець, О. Кульчицької, А. Ольшаннікової, А. Ребер, А. Сухарєва, О. Чебикіна, О. Яковлевої та ін.), емоційного інтелекту (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Люсин, Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо та ін.) [1].

У психології емоції розглядаються як регулятивні процеси. Між емоціями та діяльністю існує тісний взаємозв'язок: емоції відображають відношення між мотивами (потребами) та реалізацією діяльності, що їм відповідає, внаслідок чого людина настроюється на подальші дії. Отже, емоції є і результатом здійснення діяльності і механізмом її руху.

Проаналізувавши підходи дослідників щодо готовності до педагогічної діяльності, слід зазначити, що більшість науковців емоційний компонент визначають як системоутворюючий у структурі готовності. Адже, властивість емоційно-вольового компонента полягає в умінні вчителя контролювати свої емоції, управляти своїм настроєм та настроєм учнів. Оскільки психологічна атмосфера, в якій вирують позитивні емоції, спонукає до співпраці, створює творчу атмосферу.

Аналізуючи особливості розвитку емоційної сфери майбутніх педагогів слід відзначити, що розвиток емоційної сфери пов'язаний з розвитком психічним і соціальним під впливом певних умов – обставин, які сприяють успішній організації і здійсненню процесу її формування у студентів. Пов'язані вони і з викладачами, і зі студентами, і, звичайно, з процесом професійного навчання. Концепцію розвитку емоційної сфери студента можна побудувати, якщо відомі вікові особливості розвитку емоційної сфери студентів; сутність професійно важливих компонентів емоційної сфери майбутнього педагога; можливості професійної підготовки в розвитку емоційної сфери. Відтак, основними етапами розвитку емоційної сфери студентів – майбутніх педагогів в процесі професійної підготовки мають стати: загальний розвиток емоційної сфери; її саморозвиток; формування професійно значущих компонентів емоційної сфери та їх саморозвиток.

Основними психолого-педагогічними умовами формування емоційної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки слід вважати: структурно-змістове забезпечення процесу формування емоційної компетентності, що передбачає ознайомлення студентів з базовими поняттями науки про емоції та надання теоретичних знань з проблем емоційної сфери та взаємодії; моделювання квазіпрофесійних ситуацій і використання тренінгів на

основі міждисциплінарного підходу для відпрацювання у студентів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики; залучення студентів до позааудиторної практичної діяльності, зокрема до науково-дослідницької, та розв'язання завдань професійно орієнтованого характеру під час різних видів практики; відповідну підготовку науково-викладацького складу та налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу.

Опрацювавши спеціальну літературу щодо методів діагностики, найбільш доцільними для вирішення вказаної проблеми, на нашу думку, є: Методика оцінки рівня ситуативної та особистісної тривожності (Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна) та методика дослідження емоційно-вольових якостей (Тейлор, Айзенк, Роонг, Роттер обробка Кондратьєвої) [2].

Поєднання різних методик дає можливість отримати достовірні і об'єктивні знання про предмет дослідження, а на основі цього – виявити особливості емоційної регуляції професійної діяльності майбутніх вчителів початкових класів у процесі їх підготовки у ЗВО.

Отже, за допомогою психологічних чинників необхідно протягом навчання у вузі формувати тенденцію до налагодження процесу емоційної регуляції, який є одним із визначальних складових готовності до професійної діяльності, а також систематично контролювати прояв емоційно-вольової сфери впродовж власне професійної діяльності.

Література

1. Андрієнко І. Як зберегти психоемоційне здоров'я вчителя / І. Андрієнко // Психолог. – 2017. – С.30-33.
2. Алмаші С.І. Емоційна сфера майбутніх педагогів під час професійної підготовки / С.І. Алмаші // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія": збірник наукових праць / гол.ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево : Видавництво МДУ, 2016. – С.201-205.
3. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : Реком. МОНУ. Навч. посібник для студ. ВНЗ / Т. С. Кириленко. – К : Либідь, 2007. – С.226-230.

УДК 316.72:378:373.2.011.3-051

АТРОЩЕНКО Т.О., ЛЕЛИК М.І.,
Мукачівський державний університет

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодення характеризується посиленою взаємодією між країнами та народами з метою взаємозбагачення культур, що зумовлює актуальність проблеми толерантного співіснування представників різних етнічних, релігійних та соціальних спільнот, зростання значущості полікультурної освіти та виховання підростаючого покоління, і, відповідно, необхідність аналізу

провідних шляхів формування полікультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Вихователь є головною постаттю у формуванні сучасного підростаючого покоління. Від його професійності залежить інтелектуальне, духовне, моральне, емоційне становлення особистості дітей дошкільного віку, успішність їхньої соціалізації в глобалізованому, полікультурному світі.

Провідною ідеєю полікультурної освіти, як справедливо зауважує Н.Лавриченко, є діалог та взаємодія різноманітних культур, адже саме через розуміння та осмислення своєрідності своєї культури можна зрозуміти всю глибину та розмаїття інших культур. Полікультурність ґрунтується на тому, що освіта в поліетнічному суспільстві, з урахуванням національних розбіжностей, повинна містити множинність типів, моделей та ціннісних педагогічних орієнтацій, що будуть адекватними світосприйняттю та вимогам різних етнокультурних груп населення. Адже, «як кожна особистість, щоб усвідомити себе, має шукати своє відображення в іншому «Я», так і кожна культура, кожне суспільство набуває здатності усвідомлювати себе, притаманні йому явища та процеси, свої недоліки та переваги, міру свого розвитку або недосконалості лише у порівнянні з іншою культурою, іншим суспільством» [3].

Н.Якса пріоритетною метою полікультурної педагогічної освіти вважає формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до активної життєдіяльності у багатонаціональному і полікультурному середовищі; а психолого-педагогічними основами полікультурного підходу в педагогічній науці - теорію розвитку особистості студента в умовах полікультурності освітнього процесу у закладах вищої освіти, теорія діяльності та теоретичні положення здійснення педагогічної підтримки в процесі професійної підготовки вчителя. При цьому компонентами конкурентоздатності майбутнього педагога можна вважати: компетентність, професійну майстерність, наявність іміджу, підтримку, позитивну «Я-концепцію», знання і досвід у сфері гуманітарних та професійних дисциплін, технологію міжкультурної продуктивної взаємодії суб'єктів освіти [5, с.280].

Компетентність пов'язана із здатністю особистості кваліфіковано вирішувати завдання в різних сферах людського існування. «Професійна компетентність передбачає наявність у фахівця професійних знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування в практичній діяльності та включає методологічну, психолого-педагогічну, соціально-предметну, методичну складові» [1, с.10].

А. Хуторський розглядає професійну компетентність як сукупність ключових, базових і спеціальних компетентностей. Ключові компетентності – компетентності, необхідні для будь-якої професійної діяльності, пов'язані з успіхом особистості. Базові компетентності відображають специфіку педагогічної діяльності в межах вимог до системи освіти. Спеціальні компетентності, на думку вченого, відображають специфіку конкретної предметної й надпредметної сфери професійної діяльності. Для визначення

змісту кожної із компетентностей необхідна структура, обумовлена їх спільними функціями та роллю в освіті [4, с.60].

Професійна компетентність вихователя дошкільного закладу – це сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик педагога, що дозволяють йому на високому рівні формувати у дошкільника основи життєвої позиції як системи ціннісних відносин до природи, рукотворного світу (культури), до людей і самого себе. Професійна діяльність в полікультурному середовищі ставить першочерговою умовою наявність відповідного рівня полікультурної грамотності вихователів, які будуть здійснювати навчання та виховання дошкільнят - представників різних національностей на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей; забезпечувати фізичний, морально-духовний, культурний розвиток дитини, формувати соціально зрілу, творчу особистість; забезпечувати сучасний психолого-педагогічний та науково-методичний супровід навчально-виховного процесу; створювати полікультурне освітньо-виховне середовище закладу дошкільної освіти.

На підставі проведеного аналізу розробок вчених з проблеми нашого дослідження ми можемо констатувати, що полікультурна компетентність є невід'ємною складовою професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, оскільки вона визначається як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [2, с.106].

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і голов. ред. В.Т.Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах // Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки). – 2008. - № 39. – С. 105-109.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н.М. Лавриченко. – К. : Віра ІНСАЙТ, 2000.
4. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование, 2003. – № 2. – С. 58-64.
5. Якса Н.В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 276-288.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання мовленнєвого розвитку постає як одне з провідних у всебічному розвитку дітей дошкільного віку. Засвоєння дітьми рідної мови охоплює формування практичних мовленнєвих навичок, удосконалення комунікативних форм і функцій мовної діяльності, а також формування усвідомлення мовної дійсності.

Проблема театральнo-мовленнєвої діяльності є надзвичайно актуальною і її різні аспекти розглядаються А. Богуш, Н. Водолагою, Н.Гавриш, О.Запорожцем, С.Чемортан та ін. Водночас у практиці роботи закладів дошкільної освіти недостатньо повно використовується величезний потенціал театральнo-мовленнєвої діяльності, яка переважно зводиться до підготовки та показу вистав, під час яких діти репродуктивно відтворюють заздалегідь заучені репліки.

Поняття «творчість» широко використовується у повсякденному житті та науковій літературі. Проте існують труднощі щодо його значення. До основних понять «творчості» належать такі: Творчість - це діяльність людини, в якій вона створює нові об'єкти та якості, схеми поведінки й спілкування, нові образи та знання; Творчість є вищою формою активності та самодіяльності людини; Творчість - це суто людська діяльність; це не лише створення суспільно значущого продукту, творчістю можна назвати всі ті «відкриття», які людина робить особисто для себе; творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, може, автоматизованих дій; Творчість – це потреба в самоактуалізації, повній і вільній реалізації своїх здібностей та життєвих можливостей [2; 4].

Дитяча творчість – це своєрідна сфера дитячого життя. Займаючись нею, дитина діє, спілкується з дорослими та однолітками. Якщо спостерігати за дітьми та проаналізувати їхню діяльність, можна помітити, що все, чим вони займаються, є своєрідною творчістю: дитина пізнає властивості оточуючих предметів; «грає» зі словами, промовляючи низку звуків рідної мови, й створює незвичні слова; експериментує з різними матеріалами або просто грається.

Творча діяльність розвиває почуття дітей. Здійснюючи процес творчості, дитина відчуває цілу гаму позитивних емоцій як від процесу діяльності, так і від отриманого результату. Творча діяльність сприяє більш оптимальному та інтенсивному розвитку вищих психічних функцій, таких, як пам'ять, мислення, сприйняття, увага, які, у майбутньому, визначають успішність навчання дитини в школі. Слід також зазначити, що творча діяльність розвиває особистість дитини, допомагає йому засвоювати моральні та етичні норми – розрізняти добро і зло, співчуття і ненависть, сміливість і боягузтво і т.д. Створюючи власні твори, дитина відображає в них своє розуміння життєвих цінностей, свої

особистісні властивості, по-новому осмислює їх, переймається їх значимості та глибиною.

Загальновідомо, що одним із продуктивних напрямів роботи з розвитку мовлення дитини дошкільного віку є використання театралізованих ігор з творчим, мовленнєвим та інтелектуальним навантаженням. І саме театралізована гра вважається провідним видом мовленнєвої діяльності у дошкільному віці.

Позитивний вплив театралізованої діяльності на різні аспекти розвитку особистості доведено в численних дослідженнях Л. Артемової [1, с. 89], присвячених вивченню ігрової, мовленнєвої діяльності та становленню емоційної сфери дошкільників. Театралізована діяльність – один з компонентів художньо-мовленнєвої діяльності, засіб розвитку гарного, образного, літературного мовлення, що, на думку А. Богуш [3], та О. Амацьєвої [1], дає дитині змогу виразити свої емоції, ставлення до літературного образу, увійти в роль казкового персонажа, самостійно побудувати зв'язне висловлювання; засіб сприяння глибшому засвоєнню художніх образів, усвідомленню змісту, ідеї художнього твору через сприймання його засобами театру.

Театралізована діяльність дітей дошкільного віку є могутнім засобом мовленнєвого розвитку. Змістовими компонентами театралізованої діяльності є: пізнавальний (дозволяє дітям познайомитися з театром та людьми, які там працюють); ігровий (надає змогу використовувати отримані знання у грі); сценічний (допомагає дітям перетворюватися на акторів). Вона пов'язана із сприйманням і відтворенням засобами театрального мистецтва образів, які створюються після знайомства з літературними творами. Поєднання літературної та театралізованої діяльності спонукає дітей до виконання творчих завдань, стимулює до імпровізації, сприяє розвитку сюжетоскладання й розвиває зв'язне мовлення дошкільників.

Отже, процес формування творчих умінь - складний і тривалий шлях від репродуктивної діяльності до власне творчої, найвищим виявом якої є створення чогось нового. Завдання вихователя полягає в тому, щоб творчість стала для дошкільника бажаним елементом життя, важливою духовною необхідністю. А це досягається тільки за допомогою активного застосування у процесі роботи ЗДО засобів театрально-мовленнєвої діяльності, яка стимулює дошкільника до творчості.

Література

1. Амацьєва О.П. Театрально-ігрова діяльність як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку / О.П. Амацьєва, Л.М. Макарова. – К. : Освіта, 1994. – 146 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 337 с.
3. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / Богуш А.М., Гавриш Н., Котик Т. – К., 2006. – 304 с.
4. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати / В. В. Клименко. – К. : Шкільний світ, 2001. – 96 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ А.С. МАКАРЕНКА

Педагогічна система А.С.Макаренка багатогранна. Вона вивчається макаренкознавцями усього світу в різних аспектах. Значний внесок у розвиток макаренкознавства зробили українські вчені Н.Абашкіна, А.Бойко, Н.Дічек, І.Зязюн, Л.Крамущенко, І.Кривонос, В.Моргун, Ф.Науменко, М.Ніжинський, Н.Ничкало, М.Окса, М.Євтух, М.Ярмаченко та багато інших. Світове і вітчизняне макаренкознавство акцентувало переважно увагу на таких аспектах педагогічного досвіду А.С.Макаренка: роль колективу у розвитку особистості; принципи паралельної дії, єдності виховання і життя; організаційна структура колективу як умова набуття досвіду соціальних стосунків; умови ефективності трудового виховання; роль господарських відносин у колективі з метою становлення особистості; мотиваційно-емоційний сенс системи перспективних ліній і т. ін.

Переважна більшість проблем зосереджувалася навколо колективу як центральної ланки організаційно-методичної підсистеми досвіду А.С.Макаренка. Як засвідчує теоретичний аналіз цієї проблеми, А.С.Макаренко не лише першим в Україні ввів термін «технологія» в освітньо-виховному процесі, але, спираючись на сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, можна сказати, що й у світовій педагогіці він першим започаткував розробку педагогічної технології організації виховного процесу.

А.С. Макаренко робив усе можливе, щоб виховати справжнього громадянина своєї Вітчизни - людину морально стійку, працюовиту, творчу, колективістську, всебічно розвинену. Його погляди на мету й основні завдання виховання співзвучні з вимогами сучасного Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта», Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. Певна річ, на перше місце у всіх державних документах, присвячених проблемам освіти, навчання й виховання в загальноосвітній і вищій школі ставиться виховання громадянина незалежної Української держави, формування у нього самоусвідомлення в необхідності оволодіння українською мовою як найкращим виразником духовної культури народу [1, с. 19-27].

Питання виховання волі й характеру були центральними у всій його теоретичній і практичній діяльності. Великий педагог, як ніхто інший, категорично поставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Він констатував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи моральності, громадянська цілеспрямованість здатні

викликати в людини до життя нові, громадянські риси волі й характеру. Воля й характер, підкреслює А.С. Макаренко, не спадкові якості, не біологічно зумовлені, а виховуються в конкретних суспільно-історичних умовах. Воля – це готовність діяти, спрямована усвідомленістю почуття обов'язку перед колективом, перед Батьківщиною [3, с.66-70]. Риси характеру розвиваються під впливом суспільних особливостей життя, на основі переконань і моральних якостей людини, під виховним впливом педагога. Тільки правильно організована діяльність вихованця дає можливість виховати в нього найкращі якості волі й характеру. Він розумів, що в діяльності людина навчається долати можливі труднощі як зовнішні, так і внутрішні.

Визначаючи мету виховання, А.С.Макаренко запитував: звідки випливає мета виховання, виховної роботи? Й відповідав: мета виховання випливає з наших соціальних потреб, з нашого суспільного життя. «Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, при цьому в поняття «характер» я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути» [3, с.45].

Особливу увагу звертав Антон Семенович на питання мети виховання в сім'ї. В багатьох сім'ях, стверджував він, можна спостерігати цілковиту безтурботність у цьому питанні: просто живуть поруч батьки й діти. І батьки сподіваються, що все само собою вийде. У батьків немає ні чіткої мети, ні певної програми. Звичайно, в такому разі й результати будуть завжди випадкові, і часто такі батьки потім дивуються, чому це в них вирости погані діти. Ніякої справи не можна добре зробити, коли не відомо, чого хочемо досягти. Кожен батько, кожна мати повинні добре знати, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Й при цьому слід завжди пам'ятати: ви народили і виховуєте сина чи дочку не тільки для вашої батьківської радості. У вашій сім'ї і під вашим керівництвом росте майбутній громадянин. І якщо ви виховуєте погану людину, біда від цього буде не тільки вам, а й багатьом іншим людям, усьому суспільству [3, с. 66-70]. Вирішальним фактом сімейного виховання є виконання батьками їх громадянського обов'язку перед суспільством. Батьки виховують дітей у кожен момент життя, навіть тоді, коли їх немає вдома. «Як ви одягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми і як говорите про інших людей, як ви радієте, сумуєте, як ви поведетесь з друзями і з ворогами, як ви смієтесь, читаете газету – усе це має для дитини велике значення» [2, с.63].

Значним внеском у педагогічну науку є вчення Макаренка про батьківський авторитет, основою якого є життя і праця батьків. Він дав глибокий аналіз різних типів авторитету (придушення, відстані, чванства, педантизму, резонерства, любові, доброти, дружби, підкупу).

Література

1. Карпенчук С.Г. Новий погляд на педагогічну спадщину А.С.Макаренка. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 2. С. 19 –27.

2. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. К.: Радянська школа, 1972. 324 с.
3. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К.: Радянська школа, 1990. 366 с.

УДК 159.922(043.2)

БАРЧІ Б. В., АПАЦЬКА Я. Я.,
Мукачівський державний університет

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Прагнення України до зближення з Європою та входження у Європейський союз неможливе без суттєвого покращення якості життя населення. Водночас, від якості життя залежить якість трудового потенціалу, а отже, й перспективи розвитку держави. Економічний розвиток будь-якої країни світу визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Але можна констатувати, що сьогодні в практиці управління соціально-економічним розвитком України рівень і якість життя населення як стратегічна мета носить більш декларативний характер.

Однією із цілей суспільства і управлінської діяльності держави є підвищення якості життя населення. Термін «якість життя» з'явився, коли стало очевидно, що категорія «рівень життя» не відображає всебічний добробут населення [1]. Якість життя (ЯЖ) – це сумарна характеристика фізичного, психологічного, соціального, емоційного та матеріального благополуччя людини, основана на її суб'єктивному сприйнятті. Якість життя є невід'ємною від сутності людини та її поведінки категорією. При цьому і людина, і її уявлення за своєю суттю суб'єктивні, багатосторонні та неоднозначні. Уявлення «якості життя», не може достатньо повно та своєчасно розкрити в якійсь одній конкретній науковій дисципліні.

ЯЖ стосується передусім стану здоров'я, тому в даному випадку коректно застосовувати поняття «ЯЖ, пов'язана зі здоров'ям» (в англійській літературі «health-related quality of life»). Вважається, що це – рівень благополуччя і задоволення тими сторонами життя, на які впливають хвороба чи процес її лікування та/або нещасні випадки. ЯЖ хворої людини у сучасній медицині розглядається як інтегральна характеристика її стану, що складається з фізичної, психологічної та соціальної компонентів, кожна з яких у свою чергу включає цілий ряд складових, наприклад, фізична – симптоми захворювання, можливість виконання фізичної роботи, здатність до самообслуговування; психологічна – тривогу, депресію, ворожу поведінку; соціальна – соціальну підтримку, роботу, громадські зв'язки тощо [2].

Очевидно, ЯЖ може істотно впливати на фізичний стан, психологію, поведінку людини, емоційні реакції, а також змінювати її місце і роль у суспільному житті. Сучасні підходи до оцінки ЯЖ, віддають перевагу суб'єктивним характеристикам самого індивіда перед клінічними оцінками експертів. На думку більшості вчених, особиста оцінка пацієнтом свого стану

дає змогу точніше характеризувати ЯЖ. Інформація щодо психологічних чи емоційних проблем, які виникають у зв'язку з хворобою, як правило, залишається поза увагою. Разом із тим, інколи не завжди об'єктивне зменшення патологічних змін супроводжується покращенням самопочуття. Виникає замкнуте коло, що створює передумови для появи непорозуміння, а інколи зневіри у можливості отримання адекватної допомоги, відмови від допомоги. Безпосередня участь особистості в оцінці свого стану та активне його залучення до співпраці – це важливо, оскільки тільки суб'єкт може надати адекватну інформацію про ступінь задоволення аспектами свого життя. Оцінка ЯЖ важлива не лише для визначення стану пацієнта на даний момент.

Отже, показник ЯЖ, пов'язаної зі психологічним здоров'ям, узагальнено відбиває ступінь адаптації людини і можливість виконання звичних функцій, що відповідають її соціально-економічному статусу [3].

Актуальність проблеми оцінки життя населення підтверджується ініціативами різних міжнародних організацій, зокрема ООН, урядами провідних країн світу та експертною спільнотою. На сьогоднішній день проблема підвищення якості життя населення в Україні є невирішеною, особливо в умовах глибокої економічної, політичної кризи. І хоча Україна і орієнтується на європейський досвід управління, але в даному контексті цій проблемі не надається належної уваги, тому вона й досі залишається відкритою. На сьогоднішній день не існує єдиного підходу до визначення чітко виділених параметрів щодо оцінки життя населення [4].

До структури оцінювальної системи, що використовують для вивчення якості життя є: 1) загальна оцінка благополуччя або стану здоров'я; 2) психічне благополуччя; 3) соціальне благополуччя; 4) когнітивне благополуччя; 5) фізичне функціонування, зокрема, рухова активність; 6) захворюваність, скарги; 7) працездатність, повсякденна діяльність; 8) оцінювання ефективності лікування, догляду чи реабілітації, заходи з охорони здоров'я; 9) якість сну.

Проблема якості розглядається як ключова соціальна проблема, яка зачіпає всі сторони життя і набуває, дійсно, глобальний характер. Від глибини і послідовності її вирішення багато в чому залежить не тільки перспектива розвитку цивілізацій, суспільства, а й кожної людини в окремо. При цьому якість життя людей відіграє провідну роль у цьому процесі. Адже основною причиною появи і широкого поширення терміну «якість життя» у суспільствах з високим рівнем споживання була зміна механізму всього соціального розвитку. На місце суто економічних критеріїв прийшли критерії якості життя, а розвиток людського потенціалу стало метою і фактором економічного зростання.

Література

1. Ковтун Н. В. Міжнародний досвід оцінювання якості життя населення і можливості його використання в Україні / Н.В. Ковтун, І.П. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. : Економіка. – 2013. – № 134. – С. 32-37.

2. Ноздріна Л. В. Якість життя населення в перехідній економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. економ. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Л.В. Ноздріна. – Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2001. – 24 с.

3. Узунов Ф. В. Оцінка рівня і якості життя населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». – Харків, 2004. – 20 с.

4. Felce D. Quality of life: its definition and measurement / D. Felce . - Res. Dev.Disabil. – 1995. V. 16 (1). P.51– 74.

УДК 159.923.5:331.548(043.2)

БАРЧІ Б. В., ДОБРА К. Ю.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ У ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ

Особистість – складна цілісна структура, що включає в себе стійкі психологічні характеристики, які формуються під впливом соціальних факторів. Однією з головних складових є спрямованість особистості. Сьогодні питання про спрямованість особистості, її потреби, мотиви, інтереси ставиться на перше місце. Спрямованість особистості - це сукупність стійких мотивів, поглядів, переконань, потреб та устремлінь, орієнтувальних людину на певні поведінку і діяльність, досягнення щодо складних життєвих цілей.

Спрямованість особистості, як одна з центральних проблем, є предметом активного дослідження в психології. Існують різні точки зору щодо визначення спрямованості особистості. С.Л. Рубінштейн розглядав спрямованість як ієрархію потреб і інтересів, А.Н. Леонтьєв як особистісний смисл, В.Н. М'ясищев – як синтетичну і динамічну єдність суб'єкта, свідоме ставлення людини до середовища і до самої себе. Мельник О.В. розглядав цільовий компонент спрямованості особистості, у якій цілі займають центральне місце поряд із іншими компонентами спрямованості. Виявлені ним структура та функції цільового компонента спрямованості особистості дозволяють розглядати її як самостійний вид спрямованості особистості, що дає можливість діагностувати перспективи розвитку та саморозвитку особистості й здійснювати психокорекційну роботу [2].

Цікавою, на наш погляд, є позиція Реана А.А., який вказував, що спрямованість особистості – це соціально обумовлений вищий рівень особистості, що включає бажання, інтереси, схильності, прагнення, ідеали, переконання, світогляд [4].

Спрямованість завжди соціально обумовлена і формується в онтогенезі в процесі навчання і виховання, виступає як властивість особистості, що виявляється у світоглядній професійній спрямованості. Серед великої кількості життєвих рішень питання професійної спрямованості є найпершим і одночасно одним з найважливіших. Це перше, дуже важливе і самостійне рішення молоді потрібно приймати, опираючись не на свій власний досвід, який приходить з

роками, а скоріше, на уявлення про своє майбутнє і майбутнє суспільства, в якому прийдеться жити.

Спрямованість особистості – сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості і відносно незалежні від наявних ситуацій. Спрямованість особистості характеризується її інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, в яких відображається світогляд людини [2].

Професійна спрямованість – розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів. Усі ці ознаки і компоненти професійної спрямованості є показниками рівня її сформованості в студентів. Вона характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або вузькоособистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою [4].

С.П. Крягжде визначає професійну спрямованість як установку на розвиток особистості відповідно до вимог діяльності, що супроводжує все свідоме життя суб'єкта праці. Її можна охарактеризувати як фіксований на певному віковому етапі рівень цілісного процесу становлення особистості спеціаліста [3]. Професійна спрямованість особистості - це властивість, яка виявляється в активному і стійкому прагненні займатися певною професійною діяльністю, вдосконалюватися в ній.

Погляд на вибір професії як на частину життєвого самовизначення людини не обмежує активність суб'єкта вибору професії і, враховуючи весь спектр факторів професійного самовизначення, стверджує про індивідуальну ієрархію факторів вибору професії, що характерна для кожного індивіда. Всі об'єктивно існуючі фактори впливають тією чи іншою мірою на вибір професії, однак від особливостей вибору суб'єкта насамперед залежить, які фактори стають визначальними. Об'єктивно існуючі фактори являються лише можливостями, варіантами, а те, які з них і в якій комбінації стануть визначальними при професійному самовизначенні, залежить від особливостей конкретної особистості. Велике значення має суб'єктивний образ ситуації вибору, який може суттєво відрізнятися від об'єктивної картини в силу різноманітних причин.

Вибір професії – це не одномоментовий акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх соціально-психологічних умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії [1].

Особистісне самовизначення як психологічне явище виникає на межі старшого підліткового і раннього юнацького віку, потреба в якому, являє собою потребу у формуванні системи, у якій сконцентровані уявлення молодшої людини як про себе (Я-концепція), так і про оточуючу дійсність. Я-концепція є одним з факторів професійного самовизначення старшокласника. Важливим є створення психологічних умов підготовки старшокласників до професійного самовизначення [1].

Таким чином можемо зробити висновок про те, що спрямованість особистості являється провідною інтегральною якістю, характерною рисою якої

є вибіркове і мотиваційне ставлення індивіда до вибору професії відповідно до покликання її ідеалів, світогляду й інтересів.

Література

1. Барчі Б. В. Психологічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення / Б. В. Барчі, О. І. Руснак/ Проблеми професійного становлення особистості: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мукачєво, 17-18 травня 2018 р.) / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачєво : МДУ, 2018. – С. 89-91.

2. Жемера Н. Сутність та особливості процесу професійного самовизначення учнів старших класів / Н. Жемера // Трудова підготовка закладів освіти. – 2002. – № 4. – С. 26–30.

3. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов / С. П. Крягжде. – Вильнюс : Мокслас, 1981. – 195 с.

4. Реан А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 416 с.

УДК 159.99.923(043.2)

БАРЧІ Б. В., РОЗМАН Є. В.,
Мукачівський державний університет

ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ПСИХІКИ У СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Швидкі тенденції розвитку сучасного суспільства передбачають постійні ускладнення соціуму та збільшення його впливу на особистість – все це призводить до збільшення «тиску» на психіку. Інформаційна перенасиченість світу вимагає інтенсивного розвитку в особистості тих структур, які відповідають за ефективне пристосування до оточення. Однією з адаптаційних систем особистості є психологічний захист. Психологічний захист визначає суб'єктивний комфорт особистості в усіх ситуаціях напруженості, у професійній та побутовій діяльності.

Трактування психологічних захистів у напрямках психології є різностороннім. Так, неофройдизм визначає необхідність реалізації психологічних захистів при виникненні у суб'єкта почуття неповноцінності, загрози цінності і значимості особистості. Персоналістичні теорії (персоналізм) вважають психологічні захисти наслідком протиріч у структурі Я, кінцева мета захисного процесу – це досягнення згоди між реальними компонентами свідомості і Я-концепцією [3, с. 121-122].

Відомий український вчений Ложкін Г.В. розглядає захисні механізми як механізми, що не допускають у свідомість інформації, яка здатна травмувати людину. А Шадських Ю. та Піча В. вважають, що захисні механізми – це система внутрішніх регуляторів, що спрямовані на усунення негативних переживань, стану тривоги, дискомфорту, які травмують людину [1, с. 34].

Проблема психологічних захистів у структурі Я-концепції постає у працях багатьох зарубіжних учених: Абрахама К., Фройд А., Кляйн М., Еріксона Е. та ін. Серед вітчизняних дослідників потрібно зазначити таких

науковців: Грановську Р., Кричевського Р., Налчаджяна А., Обозова М., Собкіна В., Століна В., Титаренко Д., Українського Я., Яценко Т. та ін.

Спеціальному аналізу підлягає питання про співвідношення між Я-концепцією, Я-образами і захисними механізмами. При розгляді цього питання слід виходити з положення, згідно з яким у психологічного захисту найбільше потребує Я-концепція особистості, оскільки саме вона найчастіше піддається фрустрації від зовнішніх і внутрішніх впливів. По суті, немає жодного випадку фрустрації, яка не зачіпала б такі важливі компоненти Я-концепції, як самооцінка, самоповага, домагання тощо. Всі захисні механізми служать для збереження, посилення і збагачення позитивно оцінюваних аспектів самосвідомості.

Що стосується зв'язків захисних механізмів з ситуативними Я-образами, то про це можна висловити ряд припущень: а) якщо особистість піддається впливу фрустраторів тоді, коли має чіткий актуалізований Я-образ, тоді включення в активність інших структур особистості відбувається швидко і захисні механізми негайно активізуються; б) фрустрація особистості, зазвичай, призводить до появи чіткого Я-образу, оскільки особистість опиняється в проблемній ситуації; в) психічний захист частково здійснюється під контролем Я-образу, тому не можна вважати правильною позицію, згідно якої психічний захист нібито протікає повністю не усвідомлено.

Цей процес, на погляд учених, і на підсвідомому рівні знаходиться під контролем Я-концепції, а на рівні свідомості – під контролем актуалізованих ситуативних Я-образів. Оскільки, без подібного контролю центру Я було б абсолютно незрозуміло, яким же чином вибираються одні, а не інші захисні механізми, робота яких у певний момент припиняється або відновлюється? Наприклад, при здійсненні аргументації вибір аргументів повинен управлятися з центру Я, інакше було б незрозуміло, яким чином даний процес стає цілеспрямованим.

Відзначимо ще одну дуже важливу обставину: захисні механізми не тільки служать Я-концепції та Я-образам. Вони можуть стати їх структурно-функціональними компонентами, наприклад «вторинними» Я. Окрім цього, у вербальному змісті Я-концепції можуть бути раціоналізації, проєкції та їхні результати [4].

Та включити повністю всі захисні механізми в структуру Я-концепції та її актуалізованих оперативних Я-образів не можна: тільки деякі із захисних механізмів є «зчепленими» з Я-механізмами психічної активності. Я-концепція хоча і є динамічною, але перманентною підструктурою особистості і, отже, актуально вона переважно підсвідома. Тому, як свідчать факти, поведінка людини завжди в тій чи іншій мірі мотивується і регулюється Я-концепцією на підсвідомому рівні. Будучи центральною інстанцією особистості, Я володіє самосвідомістю або Я-концепцією (поданням, сукупністю знань про себе). Я-концепція є спільною структурою самосвідомості, яка належить Я. Стійкі Я-образи (мається на увазі зрілої людини, у якої формування самосвідомості в

основному завершене і схильне тільки до ситуативних поверхневих змін, виключаючи випадки конверсії) одержали в психологічній літературі назви «актуальне Я», «реальне Я», «ідеальне Я» тощо [2].

Вищенаведене свідчить про актуальність досліджень в цьому напрямку, зокрема дослідження особливостей прояву механізмів психологічного захисту та усвідомлення їх використання з метою корекції та відмови від них на користь позитивних копінг-стратегій, як умов для продуктивного вирішення конфлікту та подолання внутрішнього напруження та дискомфорту.

Література

1. Ложкін Г. В. Психологія: терміни, поняття, визначення : словник-довідник / Г.В. Ложкін. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 188 с.
2. Максименко О. Г. Дослідження механізмів психологічного захисту особистості в залежності від рівня диференціації психіки / О.Г. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №5. – С. 45-50.
3. Психология: словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Сивогракова З. А. Проблема індивідуально-психологічних факторів поведінки, що спрямована на подолання складних життєвих ситуацій / З. А. Сивогракова // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – Харків : ХХПІ. – 2006. – № 3. – С. 96–101.

УДК 159.923.2:316.6-053.5

БАРЧІ Б. В., ЧУРИЧКАНИЧ А. А.,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Динамічне сьогодення висуває підвищені вимоги до психологічної зрілості людини та її здатності вирішувати складні, а часто й стресогенні проблеми, якими наповнено сучасне життя. Водночас, процес становлення зрілої особистості нероздільно пов'язаний із формуванням її свідомості й самосвідомості. Це актуалізує увагу дослідників до проблеми розвитку Я-концепції як продукту самосвідомості, яка, будучи ядром особистості, здійснює регулюючий вплив на всі сторони життєдіяльності людини

Я-концепція розглядається у різних психологічних школах і напрямках, які торкаються проблем розвитку самосвідомості особистості. Слід зазначити, що ні у вітчизняній, ні у зарубіжній літературі не існує універсального визначення поняття Я-концепції, як немає і єдності в термінології. Українські психологи (І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, С. Васківська, Я. Гошовський, В. Роменець, Т. Титаренко, П. Чамата, О. Шевченко та ін.) у своїх наукових працях розглядають різноманітні аспекти проблеми самосвідомості та Я-концепції, її структурних компонентів та факторів розвитку.

Феномен Я-концепції часто виражається у таких визначеннях, як когнітивний компонент самосвідомості, самосприйняття, самостворення.

Терміни, які одні дослідники вживають для позначення Я-концепції у цілому, інші використовують для позначення її окремих аспектів чи складових. До того ж, усе ще залишається недостатньо висвітленим питання феноменології Я-концепції в онтогенетичній площині.

Традиційно «Я-концепція» (self-concept) визначається як динамічна система уявлень людини про саму себе, що містить у собі: а) усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, характерологічних, соціальних та інших властивостей; б) самооцінку; в) суб'єктивне сприйняття впливу на власну особистість зовнішніх чинників [3].

Я-концепція є вищим продуктом і утворенням свідомості, самосвідомості і несвідомого. Самосвідомість як функціональний механізм Я-концепції охоплює різні рівні свідомості і виражає систему відносин людини до себе, до людей, до світу. Я-концепція визначає орієнтацію людини у мінливих життєвих обставинах: активну – в одних випадках; пасивну, пов'язану з розчаруваннями – в інших.

Я-концепція – це особистісне ядро, особлива функція особистості, що розгортає механізм інтеграції – дезінтеграції, персоніфікації – деперсоніфікації. Я-концепція виступає, по-перше, структурою, що володіє «вбудованими» в особистісну систему механізмами; по-друге, є адекватним особистості способом функціонування у соціумі. Рівень розвитку цілісного Я-образу визначається не стільки певними соціальними умовами, зовнішніми еталонами, зразками чи абстрактними якостями особистості, скільки взаємозв'язком основних компонентів вказаного образу, значущих особистісних якостей з суб'єктивним відображенням умов їх прояву в діяльності [2].

В якості показників Я-концепції особистості в дослідженні розглядаються: описова складова, яка включає: зміст образу Я, який виражений як у кількісних так і у якісних показниках самохарактеристик; афективне відношення до себе, що включає: самооцінку (операцію порівняння себе з деяким еталоном) та самовідношення особистості (що виражає смисл Я для самого суб'єкта); потенційна поведінкова реакція, яка включає: рівень домагань особистості (тісно пов'язаний із самооцінкою та який відображає ступінь складності завдання, на рішення якої суб'єкт вважає себе здатним) та суб'єктивний локус контролю (відображає оцінку особистістю своєї спроможності впливати на події власного життя) [5]. «Я-концепція» включає не лише сприйняття людиною того, якою вона є, але й того, якою вона хотіла б чи повинна бути (компонент «Я», що визначається як «Я-ідеальне»).

Суб'єктність як особистісна властивість Я-концепції, відіграє роль функціонального утворення та забезпечує вирішення трьох основних життєвих завдань, які постійно поновлюються: узгодження особистісних потреб, здібностей, очікувань з умовами та вимогами діяльності; побудови життя відповідно до власних цілей і цінностей; постійного прагнення до досконалості через вирішення суперечностей [1].

На думку Роджерса, «Я-концепція» має просторову природу і являє собою організовану, логічно послідовну й інтегровану систему сприйняття «Я». Тобто хоча «Я» постійно змінюється в результаті набуття нового досвіду, воно завжди зберігає якості цілісної системи. Для кожного конкретного суб'єкта це виявляється у збереженні в кожній точці простору і часу внутрішнього почуття, що він залишається тією самою людиною. Причому, за Роджерсом, «Я» не регулює поведінку, а навпаки, символізує головну частку свідомого досвіду індивіда [4].

На підставі аналізу теоретичного дослідження, можна стверджувати, що Я-концепція – це важлива психологічна категорія, яка тісно пов'язана із самосвідомістю особистості та займає центральне місце у психологічній регуляції діяльності та поведінки. Я-концепція є інтегративною сукупністю усіх уявлень людини про себе, що функціонує у нерозривній єдності когнітивної, емоційної та поведінкової складових.

Література

1. Барчі Б. В. Суб'єктивність у контексті професійного розвитку особистості / Б.В. Барчі, К. Ю. Добра / Проблеми професійного становлення особистості: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мукачєво, 17-18 травня 2018 р.) / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачєво : МДУ, 2018. – С. 131-133.
2. Гарбузова Г. В. Эмпирические критерии формирования профессиональной ... общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1. – С. 3–14.
3. Мещеряков Б. Г. Психология : темат. словарь / Б.Г. Мещеряков. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. – 439 с.
4. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс – Москва : Прогресс-Универс, 1994. – 478 с.
5. Чепіга Л. П. Розвиток Я-концепції у підлітковому віці в залежності від засобу організації учбової діяльності у початковій школі : Дис... канд. психол. наук : 19.00.07. – Х., 2001. – 212 с.

УДК 159.9:331.56-057.19(043.2)

БАРЧІ Б. В., ШНІЦЕР А. А.,
Мукачівський державний університет

АСПЕКТИ БЕЗРОБІТТЯ ПРАЦЕЗДАТНОГО НАСЕЛЕННЯ

Україна перебуває в умовах нестабільної політичної ситуації, що яскраво відображається на економіці країни. На сьогоднішній день, проблема зайнятості – одна з найактуальніших проблем економічного розвитку і одна з найважливіших. Безробіття вважається, з одного боку важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого - великим суспільним горем. Всі країни докладають багато зусиль для подолання безробіття, але жодній з них ще не вдалося ліквідувати її повністю.

Психологи [2], розглядаючи явище безробіття, вказують, що це – соціально-економічне явище – не залежне від волі працівника призупинення трудової діяльності у зв'язку з неможливістю працевлаштуватися. Наведене

визначення містять важливу інформацію стосовно джерел формування психологічного стану безробітного: призупинення трудової діяльності; неможливість знайти роботу; відсутність заробітку.

Н.Фізер у своєму огляді західної наукової літератури стосовно психологічного впливу безробіття виокремлює дві основні категорії досліджень: 1) психологічне здоров'я та психологічний добробут, що включають такі складові: позитивні емоції, досвід задоволення, негативні емоційні реакції, самооцінка, депресивний настрій, самооцінка тривожності, депресивні симптоми, провина, фізичні захворювання, потенційні та діагностовані психіатричні захворювання, психологічний дистрес, досвід перевтоми, поточна задоволеність життям, апатія, структуроване та цілеспрямоване використання часу, симптоми стресу, самооцінка щастя; 2) сфери реакцій на ситуацію безробіття: як безробітні пояснюють умови життя, в яких вони опинилися; зовнішній локус контролю, почуття безпорадності та здатності контролювати, впевненість, орієнтація на зайнятість, робоча етика та робочі цінності, гнів, показники психологічного розвитку, самотність, нудьга, зміни в певних видах поведінки, форми та частота пошуку роботи [3].

Маючи постійну роботу, будь-яка людина задовольняє п'ять основних потреб: самоствердження, самоповага, спілкування, безпека (засоби для існування) і фізіологічні потреби. Кожна з указаних потреб мотивує людину до праці. М.Джаода зазначає, що зайнятість як інституція передбачає певний набір ознак: визначена структура часу; розширення видів соціальної активності, які є менш емоційними, ніж сімейне життя; участь в колективних цілях та зусиллях; статус та ідентичність, які виходять з зайнятості; вимога регулярної активності.

Таким чином, основним джерелом формування психологічного стану людини в ситуації безробіття є виключення з інституту оплачуваної зайнятості, що знаходить свій вияв у таких конкретних формах: депривація потреб (матеріальне забезпечення, самоповага, спілкування тощо); поява нових потреб (в робочому місці); втрата звичної структури часу та звичного порядку дій. Наслідки дії зазначених джерел визначають психологічний стан людини, яка знаходиться всередині ситуації безробіття.

Тривале перебування людини у ситуації невизначеності, тривоги та вибору позначається на процесі її соціалізації [1]. Це виражається у зміні зовнішньої поведінки, оцінки норм і шаблонів моралі, а також у нерозумінні та неприйнятті того, що відбувається, у відмові від опанування нових видів діяльності тощо. І, як результат, завдання, які має виконувати соціалізація: 1) інтеграція індивіда у суспільство та різні типи соціальних спільнот через засвоєння ним елементів культури, норм і цінностей; 2) сприяння взаємодії людей внаслідок прийняття ними соціальних ролей; 3) збереження суспільства, вироблення і передача культури поколінь через переконання і показ відповідних зразків поведінки, – не виконуються у повному обсязі.

За результатами дослідження Барчі Б. В., констатовано, що відсутність постійної роботи і пов'язані з цим життєві проблеми викликають зміни у

самосвідомості та самоставленні такої категорії клієнтів центру зайнятості, як безробітні. Зокрема, найбільш типовими поведінковими проявами безробітних незалежно від статі стають: зловживання алкогольними напоями, безвідповідальність, не дотримання обіцянок, бездіяльність, ледарство, занурення у віртуальне життя або у фантазії.

Психологічний стан безробітного змінюється у відповідності з етапами розвитку ситуації безробіття. В ситуації безробіття відбувається зміна уявлення про себе та вихід на перший план проблеми матеріального достатку та грошей. Різноманітні негативні форми психологічного стану (недостатня віра в самого себе, зміни в оцінці своєї компетентності тощо) можуть накопичуватися та призводити до стресу. При наявності у безробітного протиріч, активується індивідуальна криза зайнятості. На характер психологічного стану безробітного, виникнення та перебіг стресу або кризи впливає низка факторів макро- та мікросередовища, індивідуальні особливості безробітного, а також тривалість ситуації безробіття. Ситуація безробіття рано чи пізно завершується, проте не існує єдиної форми її завершення. Людина може знайти нове робоче місце. Людина може розпочати підприємницьку діяльність. Людина може стати незайнятою. Проте, у будь-якому випадку, безробіття впливає на життя та психологію безробітного (а також його оточення) не тільки всередині ситуації, але й після того, як ситуація була вирішена і людина, на перший погляд, залишила ситуацію безробіття цілком в минулому [1].

Література

1. Барчі Б. В. Соціально-психологічний супровід: зміст та структура / Б. В. Барчі // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць. – К, 2016. – Випуск 8: Том IX. Загальна психологія. Історична психологія. – С.33-43.
2. Кухар Т. В. Безробіття як соціальне явище та фактор зміни психічного стану особистості / Т.В.Кухар // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2007. – № 771. – Вип. 38. – С. 128–132.
3. Feather N. T. The Psychological Impact of Unemployment / N.T. Feather. – Springer, 1989. – 285 p.

УДК 331.54:33:316.77

БАРЧІЙ М.С., ЖЕРЕБАК Н. Д.,
Мукачівський державний університет

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Сучасна система економічної освіти потребує оновлення підходів до підготовки фахівця для його затребуваності та спроможності ефективно виконувати завдання в нових економічних умовах, посилення уваги до оволодіння студентами практичними вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності.

Необхідність комунікативної культури фахівців економічного профілю зумовлюється тим, що: по-перше, професійне спілкування є передумовою

успішної діяльності; по-друге, в умовах переходу до ринкових відносин, розширення міжнародного співробітництва, зростає значимість підготовки персоналу; по-третє, комунікативна компетенція є необхідним компонентом самореалізації та самовдосконалення особистості.

Розвиток новітніх форм господарювання та безпосередні зв'язки підприємств із закордонними партнерами зумовлюють необхідність удосконалення й професійної комунікативної компетентності, яка є важливою умовою розвитку і регулювання інноваційної діяльності установи. Динаміка сучасного освітнього-розвивального середовища ЗВО економічного профілю зумовлює нові підходи до підготовки компетентних фахівців-економістів із аксіологічно зорієнтованим мисленням, здатністю трансформувати набуті вміння та навички у професійний досвід, достатнім рівнем володіння рідною та іноземними мовами з метою ефективної взаємодії з вітчизняними та закордонними партнерами, знанням культурних відмінностей для уникнення непорозумінь з іноземними співрозмовниками тощо [1].

Підготовка майбутніх фахівців до ефективного виконання професійних комунікативних завдань набуває особливого значення з огляду на те, що професійне спілкування реалізовує не лише комунікативні, а й специфічні функції, які пов'язані з особливостями економічної діяльності суб'єктів господарювання. Професіоналізм майбутнього економіста не може обмежуватися лише економічною підготовкою, оскільки загальна ефективність його діяльності значною мірою залежить від: сформованості умінь фахівця організуватись і використати набуті знання, вміння, навчальний та життєвий досвід у певній професійній ситуації; вміння знайти та проаналізувати необхідну інформацію; вміння залагоджувати конфліктні ситуації та знаходити компромісні рішення; рівня професійної комунікативної культури.

Комунікативна культура – це інтегративне особистісне утворення, яке включає знання про етикетні норми спілкування, систему вмотивованих, морально зорієнтованих комунікативних якостей і вмінь людини, які мають для неї особистісний сенс і регулюють поведінкові аспекти її комунікації з іншими людьми. Структура комунікативної культури особистості охоплює комунікативний потенціал особистості, а також такі інтегральні комунікативні властивості, як комунікабельність, контактність, комунікативну сумісність, комунікативні знання і вміння, комунікативні здібності, емпатію, взаєморозуміння. Одним із важливих елементів комунікативної культури є комунікативна компетентність, яка передбачає адекватне застосування знань, вмінь, навичок, норм і цінностей для вирішення освітніх, розвивальних і виховних завдань.

У дослідженнях Яценко Е.М. визначено структурні компоненти комунікативної культури: когнітивний (знання, уявлення), емоційно-ціннісний (ставлення, поцінування, самооцінка), поведінковий (реальна комунікативна поведінка). Критерії та показники сформованості комунікативної культури студентів є ідентичними до її структурних компонентів. Показниками за

когнітивним критерієм дослідницею визначено: знання етикетних норм спілкування, способів їх прояву; розуміння сутності комунікативної культури та якостей, які свідчать про її наявність; усвідомлення факторів, що впливають на формування комунікативної культури. Показниками за емоційно-ціннісним критерієм вважають: емоційно-позитивне ставлення до етикетних норм спілкування, прагнення їх використовувати, розвиток емпатії, адекватну самооцінку. До показників за поведінковим критерієм зараховують: уміння дотримуватися етикетних норм у процесі спілкування, прояв емпатії, комунікативні здібності [2].

Професійне спілкування є дуже складним поняттям, оскільки передбачає не лише знання необхідної термінології та уміння використовувати її у процесі виконання професійних завдань, а й знання закономірностей психології діяльності співрозмовників і вміння застосовувати їх у певних професійних ситуаціях. Компетентне спілкування фахівця передбачає знання техніки безконфліктного спілкування та уміння користуватися нею, взаємодіючи зі співрозмовниками різних психологічних типів тощо, що дає змогу підтримувати конструктивний і позитивний психологічний клімат ділової розмови та призводить до підвищення ефективності роботи і досягнення високих результатів в будь-якій установі.

Специфіка формування комунікативної культури студентів в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти здебільшого залежить від конкретних особливостей спілкування викладача і студентів, культури викладача, стилю його спілкування, індивідуального впливу, застосування ефективних інноваційних педагогічних технологій; поєднання змісту професійної підготовки з опануванням студентами комунікативною культурою; організації навчально-виховного процесу на засадах особистісно-орієнтованого підходу.

Перспективи подальших наших досліджень полягають у розробці технології формування професійно-комунікативної культури студентів економічного профілю.

Література

1. Ярошук І. Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ярошук Ірина Дмитрівна. – Тернопіль, 2010. – 250 с.

2. Яценко Е. М. Формування комунікативної культури студентів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання / Е.М.Яценко. – Інститут проблем виховання Національної Академії педагогічних наук України, Київ. – 2010. – 20 с.

ПРОЕКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

На сучасному етапі модернізації вищої освіти стандарти підготовки спеціалістів передбачають засвоєння не лише системи знань, а й досвіду практичної діяльності. Це вимагає використання інноваційних форм і методів організації та здійснення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти, змінює пріоритети у підготовці майбутніх фахівців.

Завданнями професійної підготовки є розвиток ключових компетентностей фахівців, формування в них проектної культури, нових способів мислення та діяльності, зміщення акценту на розвиток самостійної пізнавальної діяльності студентів. Метод проектів належить до тих дидактичних технологій, які можуть бути ефективно використані в організації самостійної роботи студентів. Аналіз наукових робіт провідних дослідників свідчить, що одним з найефективніших методів самостійної роботи студентів в межах кредитно-модульної системи є саме виконання проектів (індивідуальних або групових).

Метод проектів - це система самостійної, узгодженої, комплексної, комунікативно-пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення практичного результату - проекту, який поступово ускладнюючись, сприяє з одного боку, використанню різноманітних методів, а з іншого - інтеграції знань, умінь і навичок з різних галузей наук, розвиває здатність до самоорганізації, саморозвитку та самовдосконалення майбутнього фахівця.

Проектна технологія включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, та є інструментом, який створює передумови для розвитку ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо) і самостійності студента в досягненні нового, стимулюючи його допитливість і творчий потенціал [1].

Особливе місце у педагогічній літературі займає проблема етапів проектної діяльності, що знайшло відображення у роботах Т.В. Башинської, В.В. Гузеєва, О.І. Машенко, О.М. Пехоти, А.С. Сиденко та ін. Основними етапами проектної діяльності студентів є пошуково-дослідницький, технологічний, оформлення результатів, презентація (захист проекту), рефлексія.

Робота починається з того, що викладач разом зі студентом (або групою студентів) розглядає завдання проекту – ставиться мета, завдання і проблема, яку необхідно вирішити. Вибір теми проектів може формуватися навчальним планом з певної дисципліни, висуватись викладачами з урахуванням навчальної ситуації з дисципліни і професійних інтересів, здібностей студентів. Тематика проектів може бути запропонованою і самими студентами, з урахуванням власних інтересів.

Етап реалізації включає: проектування, на якому вивчається суть питання, аналізуються теоретичні положення та емпіричні факти, розробляється гіпотеза дослідження. Потім йде етап моделювання: побудова моделі процесу навчання, окремого заняття, при необхідності схематично моделюються психічні або особистісні якості студентів. Наступний етап конструювання: розробка цілей, відбір і структурування педагогічних засобів (зміст навчального матеріалу, форм і методів навчання та ін.). Закінчується виконання проекту етапом емпіричного дослідження: здійснюється розробка експерименту та інших дослідницьких форм, отриманням емпіричних даних з оцінкою і інтерпретацією результатів дослідження.

На етапі оформлення результатів, в залежності від характеру проекту, можуть бути наступні форми: реферат, звіт про виконання проекту; методичний чи навчальний посібник; рекомендації; курсова робота, дипломна робота та ін.

Етап захисту проекту може проходити у різних формах (виступ керівника групи на засіданні кафедри, захист курсової чи дипломної роботи та ін.), але обов'язковою є вимога щодо підготовки презентаційних матеріалів, які дозволяють наочно продемонструвати аудиторії основні результати та хід роботи над проектом.

Останній етап – рефлексія, припускає, що студенти, які працюють над проектом, повинні провести аналіз власної діяльності (самоаналіз) над проектом з метою виявлення допущених помилок, їх причин і пошуку шляхів подальшого удосконалення дослідницької культури[1].

Науковцями сформовано такі вимоги до використання методу проектів: наявність значущої дослідницької проблеми або задачі, яка вимагає інтеграції знань; практична й теоретична значущість результатів, які очікуються; самостійна (індивідуальна або групова) діяльність тих, хто навчається; структурування змістовної частини проекту, окреслення результату на кожному етапі; використання дослідницьких методів, які вимагають застосування певної послідовності дій (визначення проблеми та завдань дослідження, формулювання гіпотези, обговорення методів дослідження та способів оформлення кінцевих результатів, збір, систематизація й аналіз отриманих даних, оформлення результатів та їх презентація, формулювання висновків та напрямів подальших досліджень) [2].

Таким чином, застосування методу проектів у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін сприяє підвищенню пізнавальної мотивації й активності студентів; інтеграції та поглибленню раніше здобутих знань та вмінь; розвитку важливих компетентностей; надає можливість отримати досвід застосування здобутих знань для вирішення практичних, професійно-орієнтованих завдань.

Література

1. Освітні технології : [навчально методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.

2. Самойленко Н. Б. Підготовка вчителів гуманітарних дисциплін до застосування методу проектів у професійній діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.Б. Самойленко. – К., 2008. – 20 с.

УДК 159.942:316.772

БЕРЕЗОВСЬКА Л.І.,
Мукачівський державний університет

ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ «ЛЮДИНА – ЛЮДИНА»

Сучасне життя людини насичене великою кількістю стресогенних факторів. Про проблему переживань, що пов'язані з робочими ситуаціями, і про високу вірогідність виникнення професійного стресу, емоційного та професійного вигорання говорять уже давно як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

Широке вивчення такого явища як емоційне вигорання дає змогу акцентувати на виокремленні декількох підходів дослідження. По-перше, розглядається як стан фізичного, психічного й емоційного виснаження, зумовленого довготривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування, тобто «вигорання» як синдром «хронічної втоми» (К. Масlach, В.Е. Орел, М.М. Скугаревська, Х. Фреденбергер); по-друге, як двовимірна модель, що складається, по-перше, з емоційного виснаження та, по-друге, з деперсоналізації, тобто погіршення ставлення до інших, а іноді й до себе (М. Лейтер, В. Шафуелі); по-третє: як трьохкомпонентна система, котра складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції власних особистісних досягнень (В.В. Бойко, Л.М. Карамушка, Т.В. Форманюк) [1].

Оскільки емоційне вигорання зазвичай впливає як на особистісне життя людини, так і на професійне, тому постають важливими питання профілактики зазначеного синдрому. Значна частина теоретичних та прикладних досліджень присвячена питанням попередження та профілактики емоційного вигорання. Цьому присвятили свої доробки такі науковці як: Л. Березовська, В. Бойко, Н. Водоп'янова, Е. Старченкова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, В. Логвиненко, Н. Назарук, А. Фірсова, А. Павлова, О. Полякова, К. Лаврова та інші.

Все розмаїття існуючих видів профілактичної допомоги можна об'єднати у дві великі групи: а) надання допомоги на організаційному рівні (технології, які використовуються керівниками в організаціях, школах); б) надання допомоги на особистісному рівні (технології, які використовуються психологами-консультантами).

Так, Т.В.Зайчикова і Л.М. Карамушка [2] на рівні особистості пропонують індивідуальну технологію профілактики та подолання професійного стресу та синдрому емоційного вигорання, яка складається з декількох послідовних фаз та системи конкретних прийомів.

I. Профілактика синдрому «професійного вигорання» розпочинається з аналізу професійної ситуації. Вона полягає в когнітивній оцінці ситуації (виявлення стрес-факторів, аналіз власної стресової реактивності чи толерантності тощо) та зниження впливу стресорів. Це передбачає застосування системи спеціальних прийомів, які є бар'єрами на шляху до стресу. До таких прийомів належить: розпізнавання стресу; здійснення глибшої когнітивної оцінки ситуації; ведення «Щоденника стресових подій»; аналіз того, чи мають місце в конкретній ситуації глобальні професійні (життєві) зміни; визначення основних стрес-факторів, які викликають емоційне вигорання; визначення основних мотивів здійснення людиною професійної діяльності; прийняття рішення про продовження роботи на даному місці; тимчасове зниження навантаження та опанування навичок раціонального управління своїм часом; зміна іміджу «трудоголіка»; складання списку під назвою «Я дійсно хочу цим займатися»; демонстрація асертивної поведінки; визначення свого розуміння успіху в житті; створення групи соціальної підтримки; турбота про правильне харчування.

II. На фазі сприймання професійної ситуації як стресової слід використовувати прийоми, котрі виступатимуть бар'єрами на шляху до стресу: стратегія вибіркового сприймання; сприйняття життя як свята; використання гумору як буфера між стресовою ситуацією та людиною; визначення типу поведінки в ситуації стресу; аналіз впевненості у собі та своїх рішеннях; аналіз локусу контролю в управлінні стресом; застосування різних технік медитації та аутогенного тренування, а також фізичних вправ [2].

Для профілактики емоційного вигорання у особистості психологи використовують такі, як: задоволення фізіологічних, психологічних, емоційних, духовних потреб, створення сприятливих умов роботи та набуття життєвого балансу.

Психологами для попередження та подолання емоційного вигорання використовуються тренінгові технології. Як ефективний засіб профілактики застосовується тренінг на тему: «Як допомогти особистості зберегти своє здоров'я та подолати стрес». В результаті проведення підвищується грамотність із питань збереження та зміцнення їхнього професійного здоров'я; формуються психологічні захисти від стресу, активізуються внутрішні психологічні ресурси, вміння долати наслідки стресових ситуацій, синдрому емоційного вигорання; розвивається вміння керувати власними емоціями, розширення емоційного діапазону; зняття м'язової напруги; поліпшення суб'єктивного самопочуття та зміцнення психічного здоров'я.

Отже, всі види профілактичної допомоги можна об'єднати у дві великі групи: а) надання допомоги на організаційному рівні (технології, які використовуються керівниками в організаціях, школах); б) надання допомоги на особистісному рівні (технології, які використовуються психологами-консультантами). Заходами з профілактики вигорання у особистості є: задоволення фізіологічних, психологічних, емоційних, духовних потреб,

створення сприятливих умов роботи та набуття життєвого балансу. Тренінг є ефективним засобом профілактики емоційного вигорання для студентів.

Література

1. Березовська Л.І. Психодіагностика та корекція внутрішньо-особистісних конфліктів як умова подолання професійного вигорання у вчителів : дис. ... канд.. психол. наук : 19.00.10 / Березовська Лариса Іванівна. – К., 2013. – 200 с.

2. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л.М. Карамушки. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

УДК 37.001

БІЛАНЧУК М. Ю., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТІ

Перехід України до ринкових відносин вимагає модернізації практики інноваційної діяльності в рамках розвитку національної системи освіти.

Аналіз наукової літератури засвідчує значну увагу до питання інноваційної діяльності в освіті та управлінні. Проблеми, що стосуються тих чи інших аспектів інновацій широко розглянута у працях Б. Гершунського, В. Загвязинського, М. Кларина, В. Краєвського, Г. Новикова, В. Сластьоніна та ін. У дослідженнях В. Андрущенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, С. Клепко, В. Корженко, В. Кремень, С. Ніколаєнко, В. Паламарчук, С. Хаткевич та ін. піднімаються ключові питання інноваційних процесів в освіті.

Важливе значення для наукового обґрунтування педагогічних інновацій є наукові дослідження М. Б. Євтуха та С. В. Яшник. Науковцями визначені основні моменти у розкритті змісту педагогічних інновацій:

рівень новизни (абсолютна – зміна традиції, відмови від неї і створення нової; умовна – зміна і удосконалення традицій при збереженні всіх базових установок і цінностей, що пов'язані зі змінами в способах діяльності, типах знання чи управлінських структурах тощо);

інновація як реалізація ідеального зразка (проекту) людської практики (лише та ідеальність є інновацією, яка призводить до появи нових форм практики, змін у системах організації та управління, в типах знань і способах діяльності, у формах спілкування і свідомості тощо);

екзистенційний сенс інновації (у контексті суспільної свідомості інновація існує як сукупність інтелектуальних і духовних актів (волі, думок, розуміння, інтуїції, дій тощо; у контексті індивідуальної свідомості інновація є моментом особистісного та професійного розвитку людини, сили і пластики її духу);

осмислення інновації може відбуватися лише в процесі її реалізації, здійснення, становлення, рефлексивного обговорення чи в просторі історичної реконструкції;

виникнення «зон інновації» (будь-яке середовище як сукупність усталених поглядів і уявлень, способів мислення, ідеології та способу життя, завжди чинить опір інновації);

складність впровадження інновацій в освітній процес призводить до імітації інноваційної діяльності, під якою розуміються всі ситуації, в яких при збереженні зовнішньої форми відсутні найважливіші компоненти інноваційної діяльності [1, с. 89].

Інновації в галузі освіти, на думку І. Бойко, – це не тільки практичне використання новітніх наукових і науково-технологічних досягнень, результатів у галузі освіти й багатого інтелектуального потенціалу освітян з метою вироблення (продукування) нових або радикально поліпшених наукових знань, науково-освітніх технологій з метою виробництва освітніх послуг, ефективного задоволення попиту населення у високоякісній освіті, а й те, що освітня інноваційна діяльність спрямована на розробку нових і впровадження отриманих результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у сфері освіти, науки і культури для їхньої реалізації як на українському, так і світовому ринку освітніх послуг, удосконалення освітнього процесу, самої структури системи освіти, спонукання до подальшого пошуку і наукових досліджень у цій галузі [2, с.32].

У рамках дослідження В. В. Третько зазначає, що будь-яка діяльність в будь-якій сфері може бути інноваційною, якщо в неї привноситься нове (знання, технології, прийоми, підходи) не заради новизни, і не з метою використання нового на практиці, а виключно для отримання результату. У цьому контексті інноваційність освіти є характеристикою навчальної діяльності, що має на меті підготовку людей до інноваційної практики [3, с.187].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що найбільш продуктивними інноваційними технологіями на сьогодні є: проекти професійного та особистісного розвитку, що реалізуються завдяки спеціально створеному освітньому середовищу (створення навчальної платформи для дистанційного навчання, організація осередків консультування вчителів, відкриття програм підготовки тренерів, тьюторів, експертів); технопарки – організаційні структури, які надають власні ресурси та консультаційні послуги з метою підтримки інновацій, їх експертизи, наукового та економічного обґрунтування, технологічної розробки та супроводу практичного запровадження; створення спільнот у соціальних мережах – це професійні об'єднання, які завдяки комунікаціям у соцмережах, ініціюють обговорення проблемних питань, поширюють кращі практики педагогічного досвіду, організовують консультації, оцінюють суспільні ініціативи в галузі освіти тощо; корпоративне навчання – здійснення освітнього процесу на базі закладу освіти, що сприяє широкому залученню до освітнього процесу[4, с.10].

Таким чином, можна зробити висновок, що, для сучасних інновацій в освіті має бути характерним вдосконалення існуючих та створення нових базових установок і цінностей, що пов'язані зі змінами в способах діяльності.

Література

1. Євтух М. Б. Інноваційна діяльність в освіті: становлення гуманістичної парадигми / М. Б. Євтух, С. В. Яшник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – 2017. – Вип. 259. – С. 86-94.
2. Бойко І. І. Особистість педагога у контексті сучасних інноваційних процесів: модернізація в системі освіти та професійної підготовки / І. І. Бойко // Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: зб. матеріалів конф. / за ред. О. В. Пастовенського. – Житомир, 2017. – С. 29-37.
3. Третько В. В. Сучасні тенденції інноваційного розвитку системи вищої освіти в Україні / В. В. Третько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота – 2011. – Вип. 23. – С. 186-188.
4. Олійник В.В. Проблеми і перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах розбудови нової української школи [Електронний ресурс] // В.В. Олійник, М.О. Кириченко, О.М. Отич та ін. – Режим доступу : https://scholar.google.com.ua/citations?user=XL3or_EAAAAJ&hl=ru

УДК 37.064.1:34

БОРКОЛЕШ С. В., КОБАЛЬ В.І.,
Мукачівський державний університет

ПРАВОВА ПРОСВІТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ РОБОТИ ШКОЛИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ, СХИЛЬНИМИ ДО ПРАВОПОРУШЕНЬ

Важливою і невід'ємною складовою роботи сучасного менеджера закладу освіти є забезпечення належного функціонування системи виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю у тісній співпраці з батьками та громадськістю мікрорайону школи, міста, району, області тощо.

Оновлення змісту освіти, впровадження нових пріоритетних напрямів, основних шляхів реформування, нових підходів, виховних систем, форм і методів навчання і виховання та пошуку шляхів засобів їх реалізації, як наголошується в «Державній національній програмі «Освіта». («Україна ХХІ століття»)), – важлива ланка в реформуванні «освіти в Україні і передбачає приведення його у відповідність з сучасними потребами особи і суспільства» [1].

Серед актуальних проблем, що їх висунуло сьогоднішня Україна перед педагогами, гостро стоїть проблема попередження у середовищі дітей і молоді проявів девіантної поведінки, вирішення якої, на нашу думку, неможливе без тісної співпраці школи з батьками. Одним із важливих напрямів такої співпраці є правова просвіта батьків.

Правова освіта та виховання у Мукачівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 13 є одним із пріоритетних напрямів роботи, який базується на правових нормах, принципах гуманізму та демократизму. З метою досягнення

позитивного результату педагогічний колектив застосовує комплексну систему, що поєднує в собі оптимальний вибір змісту, форм, методів, принципів, шляхів та засобів їх реалізації.

Система роботи закладу освіти з правового виховання дітей і молоді та правової просвіти батьків подана на рис. 1.

Наукою і практикою доведено, що будь-яка робота повинна бути системною, логічною і поступовою. Для того, щоб результативно організувати профілактичну роботу з дітьми, необхідно знати про них якомога більше: починаючи від морального клімату у сім'ї і закінчуючи захопленнями та мріями дитини. Поведінка підлітка у суспільстві часто залежить від того, у якій сім'ї виховується дитина, які моральні та соціальні пріоритети має родина.

Тісна співпраця з батьками – вагомий аспект у вихованні підростаючого покоління.

Тому, упродовж року класні керівники та класоводи відвідують учнівські сім'ї вдома. Результати спостережень фіксуються у «Журналі індивідуальної роботи з сім'ями», з якого можна довідатися про психологічний та моральний клімат сім'ї, про культурні та духовні цінності, якими живе родина. На основі звітів класних керівників та актів обстежень заступник директора з виховної роботи складає та поповнює банк даних сімей певних категорій, у тому числі неблагополучних сімей, сімей, де проживають діти, схильні до правопорушень, тривожні діти, неповних сімей та ін. Адже саме у таких сім'ях найчастіше виникають проблеми у вихованні дітей. З батьками проводяться індивідуальні бесіди як класними керівниками, психологом так і адміністрацією школи. Така форма роботи є ефективною, оскільки батьки йдуть на відвертість при індивідуальному спілкуванні та діляться проблемами, які виникають у вихованні дітей, що забезпечує умови для надання конкретної, ефективної, індивідуальної поради.

На батьківських зборах, на засіданнях батьківського лекторію, який відбувається двічі на семестр, розглядаються питання та проблеми, що є актуальними для кожної сім'ї, що хвилюють усіх батьків. Так, зокрема, у поточному навчальному році були прочитані лекції «Які «уроки» може отримати дитина, що стикається з домашнім насильством?», «Що таке насильство?», «Як вберегти дитину від впливу вулиці» та ін. Також опрацьовуються нормативні документи щодо боулінгу, профілактики насильства у сім'ї, про порядок розгляду звернень з приводу здійсненого насильства над неповнолітнім або можливості реальної загрози його здійснення та ін.

Ще однією з активних і дієвих форм роботи з батьками є засідання штабу профілактики правопорушень. Засідання відбуваються планові (складання плану роботи, звіти класних керівників, вчителів-наставників, учнів, схильних до правопорушень) та позачергові (якщо виникає така необхідність через НС). Вони проходять у традиційній та нетрадиційній формі: найчастіше це круглий стіл спільно з представниками КМСД, комісією у справах дітей при виконкомі,

опікунською радою. У цьому навчальному році на таких засіданнях розглядалися питання правопорушень підлітків та дрібних крадіжок, пропуски навчальних занять без поважних причин, насильство та жорстокість серед неповнолітніх та ін.

Рис. 1. Система роботи закладу освіти з правового виховання

Досвід співпраці школи з батьками у межах досліджуваної нами проблеми доводить, що батьки часто самі мають недостатню правову культуру і не знають, яка відповідальність чекає їхніх дітей за скоєні правопорушення та злочини. Тому у школі розроблені пам'ятки для батьків та дітей «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх», «Пам'ятка для батьків».

Узагальнення досвіду роботи школи під час асистентської управлінської практики дало можливість нам визначити такі основні напрями, форми і методи правової просвіти батьків:

1) профілактична робота (ознайомлення з положенням Конвенції ООН про права дитини, Законом України «Про охорону дитинства» через: випуск інформаційного вісника; виступи фахівців; випуски усного журналу; розроблення пам'яток; проведення спільних свят з використанням літературно-музичних композицій); діагностична робота (анкетування, тестування батьків; відвідування сімей удома з метою вивчення умов життя дитини в родині, соціально-педагогічних умов родинного виховання; розроблення стратегії тактики подальшої роботи з батьками); корекційна робота (розроблення технологій залучення батьків групи ризику до корекційно-педагогічного процесу через створення груп і проведення зустрічей, тренінгів, надання консультацій);

2) завдання роботи школи з сім'єю: пропаганда педагогічних знань з метою підвищення педагогічної грамотності батьків; проведення заходів, спрямованих на оволодіння батьками системою умінь, необхідних для організації діяльності дитини вдома; гуманізація змісту та форм роботи з сім'єю і взаємовідносин педагога-батьки;

3) групові форми правового виховання: психолого-педагогічний університет (заняття проводяться щомісяця), лекторії правових занять (зустрічі з лікарями, представниками правоохоронних органів та виконавчої влади), лекторії педагогічних знань (заняття проводять вчителі, класоводи, класні керівники), загальношкільні конференції, батьківські збори, дискусійні клуби, круглі столи та неформальні зустрічі;

4) індивідуальна робота з батьками: відвідування сімей учнів вдома, індивідуальні бесіди та консультації, зустрічі з батьками; написання старшокласниками творів на теми «Мої батьки», «Як моя сім'я проводить вихідний день» та ін. Ці твори дають матеріал для обговорення багатьох важливих питань відносно моральної поведінки окремих батьків вдома;

5) адміністрації шкіл, педагогами варто пам'ятати: батьки – це джерело інформації. Саме вони найкраще знають своїх дітей і можуть допомогти вчителям краще зрозуміти їх характери та інтереси. Вони також – джерело для удосконалення школи. Якщо заклади освіти дослухаються до думок та зауважень щодо освітнього процесу, то разом вони будуть творити кращу освіту; батьків можна і треба залучати до викладання на додаткових заняттях або запрошувати на уроки як представників певних професій. Це урізноманітнює методи навчання та робить його цікавішим;

6) співпрацю школи і батьків слід розглядати не лише як зв'язок «батьки-вчителі», а й як зв'язок між школою та місцевою громадою загалом. І на завершення – щоб стати партнерами школи, батьки мають володіти всією інформацією, й інформувати їх – обов'язок школи.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Використання електронного підручника у освітньому процесі Нової української школи (НУШ) позитивно впливає на загальний розвиток учнів, адже він має бути введений через ігри, творчий та креативний підхід учителя. Результати досліджень П. Я. Гальперіна вказують на те, що у дитини молодшого шкільного віку повністю розвивається символічна функція наочно-образного мислення, що є основним показником рівня його розумового розвитку. Саме тому, починаючи з середнього дошкільного віку, дитина здатна свідомо обирати спосіб дії, сприймати особливі умови, пропонувані інформаційними технологіями (ІТ).

Важливими особливостями застосування ІТ як засобів освітньої діяльності учнів початкової школи є позитивний вплив на формування рівня їхньої здатності до абстрагування, ступеня побудови внутрішнього плану дій.

У розробленні електронного підручника для нової української школи можна скористатися рекомендаціями з вивчення інформатики в початковій школі розробленими Інститутом з інформаційних технологій в освіті при ЮНЕСКО спільно з Міжнародною федерацією з оброблення інформації та Інститутом нових технологій в освіті. Вони окреслюють операції з інформаційними об'єктами: створення (написання, малювання, побудова тощо), пошук (в Інтернеті, у бібліотеці, спостереження тощо), опис об'єкту як відображення дійсності (вимір температури, фотографування, опис спостереження тощо), опрацювання і модифікування (перепис, редагування тексту, відображення тощо), аналіз, впорядкування даних (створення електронної таблиці, схеми тощо), перетворення даних в іншу форму (графічну чи іншу).

Особливий наголос здійснюється на важливості навчання школярів використовуванню та створюванню моделей об'єктів і процесів: технологічних (використання різних видів конструкторів), ІТ (керування виконавцями алгоритмів), управління особистою діяльністю (відібрати об'єкти, розробити план дій).

Навчальні програми в НУШ повинні містити орієнтовний перелік знань і вмінь, якими повинні оволодіти учні першого класу у використанні електронного підручника:

- правильно вмикати і вимикати персональний комп'ютер, планшет тощо;
- користуватися мишею та клавіатурою;
- працювати з текстовими і графічними процесорами;
- вміти реєструватись;
- роздруковувати документ;

- користуватися ресурсами Інтернету;
- використовувати електронну пошту.

Література

1. Гальперин П. Я. Введение в психологию : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по гуманит. спец. / П. Я. Гальперин ; науч. ред. и вступ. А. И. Подольский. – [5-е изд.]. – М. : Кн. дом. «Ун-т»: Моск. психол.–соц. ин-т, 2005. – 327 с.
2. Информатика в начальном образовании: Рекомендации ЮНЕСКО // Информатика в младших классах. : прилож. к журн. «Информатика и образование». – 1999. – № 2. – 96 с.

УДК 378:14

БУРТИН Л., КОВАЛЬ Т.В.,
Мукачівський державний університет

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА ОСВІТА НА ЗАКАРПАТТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Професійна (професійно-технічна) освіта є складовою системи освіти України. Професійна (професійно-технічна) освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей [1].

Становлення системи професійно-технічної освіти на Закарпатті як і в Україні в цілому, пройшло складний шлях. Аналізуючи розвиток системи професійно-технічної освіти в Україні історики-науковці, І. Л. Лікарчук умовно поділяють його на шість етапів: 1-ий етап – з 1888 р. до 1920 р.; 2-ий етап – 1920-1929 рр.; 3-ій етап – 1929-1940 рр.; 4-ий етап – 1940-1959 рр.; 5-ий етап – 1959-1991 рр.; 6-ий етап – від 24 серпня 1991 р. [2].

Початок зародження і становлення професійно-технічної освіти на Закарпатті припадає на кінець XIX – початок XX століття, в період, коли Закарпаття перебувало в складі Австро-Угорщини. У цей час з'являються перші спеціальні ремісничі державні школи у містах Севлюш, Хуст, Мукачево, Ужгород, кількість яких різко збільшується з вересня 1919 р. після приєднання краю до складу Чехословаччини. Станом на 1936 рік в регіоні налічується уже аж 25 професійно-ремісничих шкіл різного спрямування: господарських, торгових, деревообробних та ін. [3].

З 1945р. починається радянський етап профтехосвіти, що формувався на основі системи трудових резервів. Першими училищами, відкритими в цей період були: ремісниче училище № 6 у м. Ужгород, школа механізації сільського господарства в с. Вилоч на Виноградівщині. Згодом відкриваються ремісничі, технічні, професійно-технічні училища й в інших містах. Найпоширенішими професіями на той час були: столяри, теслярі, муляри, штукатури, швачки, закрійники одягу, механізатори сільського господарства. Після реорганізації трудових резервів у профтехучилища, різко збільшується контингент учнів, а училища з'являються в кожному районному центрі. Починаючи з 70-х років училища стають середніми навчальними закладами, в яких окрім фахової підготовки надавалась середня освіта.

На початку 90-х років, як і по всій Україні загалом, ПТО опинилась в дуже скрутному становищі – недофінансування освітніх закладів та розвал промисловості призвели до перепрофілювання, об'єднання і навіть ліквідації деяких навчальних закладів. На кінець 1999р. в Закарпатській обл. функціонувало 17 ПТУ та 2 ВПУ проти 26 станом до 1988р.; загальна кількість учнів профтехучилищ склала 10 800 проти 15970 [3].

Починаючи з 1996р. розпочалося ліцензування навчальних закладів на право підготовки кваліфікованих робітників за окремими професіями. З 1 січня 2000р. для покращання діяльності ПТНЗ області створено Закарпатський обласний навчально-методичний центр ПТО, основними функціями якого є організаційно-методична та реалізація державної і регіональної політики в галузі професійно-технічної освіти. Серед основних пріоритетних напрямків діяльності професійно-технічної освіти області слід виділити наступні: оптимізація мережі навчальних закладів; оновлення матеріально-технічної бази; підвищення якості надання освітніх послуг та ін. [4].

Розвиток професійно-технічної освіти України зумовив істотні зміни у структурі закладів освіти і призвів до створення навчальних закладів нового типу, в яких здійснюється підготовка з 76 робітничих професій. Підготовку кваліфікованих робітничих кадрів здійснюють 16 державних професійно-технічних навчальних закладів (9 професійних ліцеїв, 3 вищі професійні училища, 1 професійно-технічне училище, 1 структурний підрозділ вищого навчального закладу, 2 центри професійно-технічної освіти).

Окрім професійно-технічних навчальних закладів, професійну освіту в області надають 9 міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, 1 учбово-курсний комбінат, 10 навчальних закладів Товариства сприяння обороні України, 1 автошкола, 2 відомчих навчальних заклади, 5 приватних навчальних закладів та 1 навчальний заклад I-II рівнів акредитації. Вони мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, пов'язані з наданням професійної освіти. Впроваджується система дуальної форми навчання на налагоджується співпраця навчальних закладів Закарпаття з країнами зарубіжжя: Чехією, Словаччиною, Польщею, Угорщиною [3].

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів особливого значення набувають питання, пов'язані з обґрунтуванням нових підходів до формування державної освітньої політики в галузі професійної освіти. Система професійної освіти в регіоні на даний час спрямована на задоволення індивідуальних потреб особистості у здобутті сучасних і затребуваних на ринку праці кваліфікацій, підготовку конкурентоспроможних кваліфікованих робітників і молодих спеціалістів [4].

Література

1. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» // Професійно-технічна освіта. – 1998.- № 1. – С.2-12.
2. Лікарчук І.Л. Історія розвитку професійно-технічної освіти України // Профтеосвіта України ХХ століття : Енциклопедичне видання / За ред. Ничкало Н.Г. – К. : Видавництво «АртЕк», 2004. – С. 12.

3. Джерело: <http://zpto.ues.by/index.php/vet-transcarpathia/the-history-of-vocational-education-transcarpathia/item/991-zistoriiproftektosvityzakarpatskioiblasti?tmpl=com>

4. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : монографія / Н.Г. Ничкало. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. – 125 с.

УДК 373.3-051:378.046

ВАРАДІ А.-В.О.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Формування у людини творчого ставлення до навколишнього світу і його пізнання, а разом із тим і пізнання себе у світі є надзвичайно важливим, адже в сучасних умовах існує гостра потреба суспільства в тому, щоб його члени навчилися адаптуватись до швидких соціально-економічних змін, тому. Відтак, кожен учитель повинен розвивати в собі потребу в цілеспрямованому і систематичному самовдосконаленні себе як творчої особистості, розвивати професійні вміння, допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане в майбутньому джерелом щастя та самовдосконалення. Сучасний педагог - фундаментально освічена людина, здатна до гнучкої перебудови напрямів і змісту своєї професійної діяльності, яка самостійно працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислить, володіє стійкою системою мотивів і потреб соціалізації, здатна активно й творчо діяти. Проблема творчості, зокрема, педагогічної, стала предметом дослідження багатьох учених: сутності педагогічної творчості (О.Антонова, В.Загв'язинський, Л.Кекух, В.Кан-Калик, М.Поташник, С.Сисоева та ін.), готовності майбутнього вчителя до творчої діяльності (В.Васенко, С.Вітвицька, О.Гришина, Л.Мільто, В.Моляко, В.Сирота, Л.Спірін та ін.), обґрунтування ефективних форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів (Г.Костюк, О.Леонтьєв, Ю.Пелех, І.Цимбалюк та ін.); використання рефлексії, як необхідного компонента творчої діяльності (Б.Ананьєв, С.Кондратьєва, В.Кривошеєв, В.Мацкевич, А.Пономарьов).

Вчитель початкової школи повинен творчо засвоювати знання і застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях; критично осмислювати здобуту інформацію; оволодівати вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки. Окрім того, педагог-професіонал повинен вміти на практиці працювати з освітніми процесами, будувати розвивальні освітні ситуації, а не просто ставити і вирішувати дидактичні завдання, такий, що дійсно є реальним суб'єктом педагогічної діяльності. Творча професійна діяльність учителя розглядається, як провідний

чинник, що впливає на розвиток творчих можливостей учня і забезпечує його ефективність. У процесі творчої професійної діяльності розкриваються творчі можливості вчителя, відбувається їх реалізація та розвиток. Учитель покликаний бути посередником між педагогічною наукою і практикою. Від нього залежить не тільки пропаганда, впровадження наукових знань у практичну діяльність, але й така організація педагогічного колективу, за якої з'єднуючим початком є творчий задум, ідея. Творча діяльність здійснюється лише творчою особистістю. Творча особистість – суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, що забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів. Як зазначає О. Пехота, творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних, для актуалізації творчого потенціалу людини, додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності [2].

Проблема розвитку творчого потенціалу вчителя виявляється у багатьох працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. На думку В. Сухомлинського, розвиток творчості вчителя певною мірою залежить від якості внутрішньошкільного управління [3]. Відповідно до умов модернізації змісту шкільної освіти в навчальному закладі в розвитку та виявленні творчості потрібне забезпечення індивідуального підходу до кожної групи вчителів. Проведені науковцями дослідження дали змогу виокремити три групи вчителів:

- 1) ті, які досягають високих показників у роботі;
- 2) ті, які прагнуть більшого, але зазнають немало труднощів у досягненні поставленої мети;
- 3) ті, які працюють формально.

Представників першої групи потрібно інформувати про нове в науці і педагогічній практиці, підказувати їм ідеї. На основі досвіду цих учителів проходять методичні оперативні наради за схемою: нова ідея - відкритий урок, заняття чи позакласний захід, його самоаналіз та аналіз - творчий розвиток ідеї.

З учителями другої групи схема роботи інша: семінар (аналіз труднощів, постановка проблеми) – самоосвіта (здобуття знань – позакласний захід, ділові ігри тощо) – педагогічна діяльність (створення власного творчого досвіду) – аналіз (визначення перспективи розвитку досвіду, доведення його до навичок).

У вчителів третьої групи потрібно пробуджувати інтерес до творчості, стимулювати добросовісну результативну роботу. Свобода критики, дискусії, обмін думками сприяють розвитку творчого потенціалу. Уміння переконати таких учителів - вища майстерність педагогічного колективу загалом [1].

Отже, основними умовами перетворення діяльності вчителя у творчу є усвідомлення себе як творця у педагогічному процесі; усвідомлення сутності, значення і завдань власної педагогічної діяльності, її мети; сприймання виховання як особистості в педагогічному процесі (як об'єкт і суб'єкт виховання); усвідомлення власної творчої індивідуальності.

Література

1. Гекало Л. Розвиток творчого потенціалу педагога. URL: <http://ukped.com/skarbnichka/5701-rozvytok-tvorchoho-potentsialu-pedahoha.html>
2. Пехота О.М. Індивідуальність учителя і освітні технології. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін. К.: Вид-во А.С.К., 2001. 255 с.
3. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. К.: Радянська школа, 1988. 284 с.

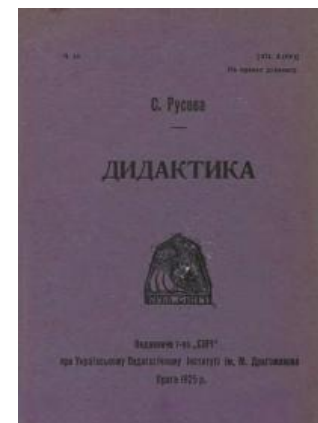
УДК 37.011.3(477)

ВАРАДІ А.-В.О.,
Мукачівський державний університет

ПИТАННЯ ДИДАКТИКИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦЯХ С.РУСОВОЇ

Вивчення педагогічної спадщини педагогів минулого пов'язане з прагненням вчених у минулому віднайти витoki провідних наукових ідей сучасності, адже історико-педагогічні дослідження набувають статусу інноваційних і відіграють дедалі вагомішу роль у процесі реформування сучасної освітньої системи. Педагогічна спадщина Софії Русової як унікальне явище в історії освіти України характеризується тим, що вона одночасно була ідеологом, методологом, організатором освіти, вченим-аналітиком, педагогом, психологом, методистом [3]. С. Русова аналізує філософські, психологічні, педагогічні і конкретно методичні та організаційні аспекти освітнього процесу, вдало поєднує здобутки теоретичних досліджень – вітчизняних і зарубіжних зі скарбами народної педагогіки. Особливого значення С. Русова надавала рідній мові як могутньому засобу загального розвитку дитини. Вона розглядає рідне слово як джерело неповторного національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності. Дидактику українська просвітителька визначала як науку, що за допомогою законів логіки та психології знаходить найкращі засоби здійснення розумового розвитку, як науку про найкращі засоби навчання. У 1925 р. в Празі видано посібник С. Русової «Дидактика: Конспект лекцій, читаних в Укр. педагог. інституті ім. М. Драгоманова в 1924/25 р.» (на фото [5]):

Головним предметом дидактики С. Русова називає процес навчання в різних його формах. «Навчання, - на її думку, - пробудження, спонукання й розвиток усіх розумових здібностей дитини...» [2, с.24], це «процес, за допомогою якого дитина під керівництвом вчителя опановує будь-який матеріал, направляючи на це всі свої душевні сили» [2, с.145]; «навчання має впливати на весь інтелектуальний розвиток дитини, має стати одним з факторів її гармонійного розвитку» [2, с.143]. Основні засади розбудови майбутньої української національної

школи зводилися С. Русовою до таких вимог: зменшення русифікаторського впливу, створення єдиної загальноосвітньої школи, запровадження обов'язкового безкоштовного початкового навчання, оптимальне поєднання централізації з децентралізацією керівництва й управління освітніми справами, розширення сфери громадської участі у справі розбудови національної школи і системи освіти, залучення до керівництва й управління освітніми справами органів місцевого самоврядування, широких верств українських трудящих, школа повинна бути вільною від будь-яких станових, національних і релігійних учнів, учителів і батьків; мати світський характер, викладання закону Божого в школі не має бути обов'язковим; на всіх ступенях школи повинно здійснюватися спільне навчання хлопчиків і дівчаток; систематичне шкільне навчання необхідно розпочинати з 7-річного віку [1]. Повинні існувати дошкільні навчально-виховні заклади, в яких би діти були доглянуті, нагодовані; для них організовані ігри й розваги, наочне навчання початкової грамоти (письмо, рахунок, малювання, читання). Курс обов'язкової початкової школи повинен становити 6 років. Обов'язковими предметами вивчення повинні бути: в перший-другий роки навчання - рідна мова (письмо й читання), арифметика, початки природознавства, географія України, малювання, співи; в 3-4 рр. навчання - російська мова (письмо й читання), арифметика, географія Росії, історія України, малювання, співи, рукоділля, знайомство з українською літературою й українськими письменниками; в 5-6 роки навчання - художнє читання, історія української і російської літератури, географія і історія Росії, знайомство з усіма частинами світу, коротка історія культури, загальні відомості з фізики, хімії, ґрунтознавства і ботаніки в застосуванні до сільськогосподарського виробництва; найнеобхідніші відомості в галузі законодавства (самоврядування, судочинство, податки тощо); геометрія та землемірство, закон Божий - впродовж усіх років, але тільки за бажанням батьків [4]. Повинен визначатися загальний державний зміст освіти, обов'язковий для всіх шкіл, однак місцевим шкільним радам має бути надано право вносити корективи, зміни й доповнення до програм з предметів, вибору підручників, навчальних посібників, методів навчально-виховної роботи.

Література

1. Дубровська Л.О., Дубровський В.Л. Софія Русова і початкова школа. *Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності* : Матеріали П24 Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 24-26 березня 2016 р. – Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2016. – 150 с. С. 39-42.
2. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С.Ф.Русової. Чернігів: Деснянська правда. 2006. 264 с.
3. Коваленко Є.І. Інноваційна сутність педагогічної спадщини Софії Русової. *Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності* : Матеріали П24 Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 24–26 березня 2016 р. – Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2016. – 150 с. С. 3-10.
4. Русова С. Дидактика: Конспект лекцій, читаних в Укр. педагог. інституті ім. М. Драгоманова в 1924/25 р. Прага: Сіяч, 1925. 190 с.

УДК 159.922.8:364.624.6(043.2)

ВОРОНОВА О.Ю., ГОРЗОВ Л.І.,
Мукачівський державний університет

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СТРАХІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Криза юності проявляється в руйнуванні планів, у правильності обраної професії або спеціальності, у розбіжностях реальності та уявлень про життя дорослої особистості, тому часто фруструється. Це також стосується вищої та спеціальної освіти й перебільшення очікувань від неї. Юнаки стикаються з першими труднощами, які пов'язані з кризою сенсу життя. Також у процесі дослідження юнацького віку не слід забувати про фізичні зміни організму, адже на цей період припадає закінчення статевого дозрівання. Відбуваються активні зміни організму, що також є певним стресом для юнака. Із появою новоутворень, фізичним дозріванням та зміною соціальної ситуації розвитку юнак стикається з проблемою соціального страху, який може залишити негативний відбиток на особистості. Взагалі поняття страх – це стан, що зумовлений загрозою реального або уявного лиха, яке завжди є негативним емоційним вродженим процесом. Професор Ю.В. Щербатих запропонував класифікувати страхи за трьома групами: біологічні; соціальні; екзистенційні. До першої групи належать страхи, пов'язані із загрозою життя чи здоров'я. Друга група страхів – залежать від індивідуальних особливостей психічного розвитку соціальних і культурних умов виховання в яких відбувається розвиток особистості. Третя група страхів – пов'язана з самою сутністю людини [1].

У вітчизняній психології страх розглядають як сильне емоційне збудження (Н.В. Виноградова, І.Ю. Кулагіна); стан страху пов'язується з фрустрацією соціальних потреб людини (Л.Л. Гозман, Л.А. Грищенко, Н.В. Жутикова, М.Д. Левитов); з властивостями особистості (В.М. Астапов, Б.С. Братусь, Ф.Є. Василюк, Ю.М. Забродін, А.В. Петровський, В.Д. Менделевич) [2].

Із поміж усієї сукупності соціальних страхів, які спостерігаються в осіб юнацького віку, виділяють вісім найголовніших різновидів, що утворюють чотири пари страхів. До них належать: страхи керівництва й підпорядкування, страхи успіхів і невдач, страхи близьких соціальних контактів та страхи оцінок [3]. За результатами останніх досліджень виділяють страх, пов'язаний із негативними економічними та політичними змінами.

Детальний огляд цих страхів подає Ю.В. Щербатих: 1. Страх керівника. Страх перед начальником, босом, шефом, командиром, учителем тощо є типовим різновидом соціальних страхів. У нашому суспільстві цей вид страху приймає дивовижні збочені форми, коли з дитинства ми починаємо боятися не

тільки зазначені вище категорії начальників, але навіть продавців за прилавком або консультантів у торговому залі, коли їх критичний погляд або жест змушує нас почувати себе маленькими й безпорадними, купуючи те, що наказали.

2. Страх відповідальності. Він може приймати форму страху відповідальності за доручену справу, організацію, спортивну команду, сім'ю, своїх підлеглих. Медичні дослідження показують, що страх відповідальності, як один із видів соціального страху, робить істотний вплив на розвиток серцево-судинних захворювань.

3. Страх невдачі. Цей соціальний страх пов'язаний із побоюванням зазнати невдачу, будь-то кар'єра, бізнес, навчання чи особисте життя.

4. Страх успіху. Цей на перший погляд незвичайний соціальний страх властивий для невпевнених у собі людей, які примирилися зі своїм становищем і бояться, що в разі успіху їм доведеться брати на себе нову відповідальність, докладати додаткових зусиль й утримувати завойовані позиції. Здавалося б, цей страх протилежний страху невдачі, але в основі цього страху також лежить почуття невпевненості у своїх силах.

5. Страх близьких соціальних контактів. Страх самотності. Соціальний страх самотності особливо гостро відчувають люди, яким психологічно важко бути одним. Сюди ж відноситься страх втрати близької людини. Деякі види страху, які носять комплексний характер, також включають в себе елементи цього переживання.

6. Страх злиття з іншою людиною. Протилежною формою соціального страху є побоювання занадто близько «впустити» в себе іншого. Деякі люди, що знаходяться під впливом імпульсів, спрямованих на посилення самостійності, будуть відчувати страх перед відкритістю й самовіддачею. Життя таких людей пов'язане з підвищеним прагненням до самостійності, що призводить до їх ізоляції від оточуючих.

7. Страх оцінок. Страх оцінок може набувати дві протилежні форми: перша – боязнь негативних оцінок із боку оточуючих, друга – страх перед неувагою з боку інших людей. Близьким до цього страху є боязнь осуду з боку оточуючих, де на перший план у свідомості виходить не кінцевий результат його діяльності, а реакція найближчого соціального оточення.

8. Страх неувagi з боку інших людей. Цей вид страху характерний для демонстративних, істеричних особистостей, які засмучуються, якщо на них не звертають увагу. Їм неважливо, яким буде привід, головне, щоб про них говорили, на них дивилися, ними захоплювалися, або, принаймні, їх ненавиділи [1].

Отже, страх – негативне явище. Соціальні страхи можуть впливати з страхів біологічних, але, завжди мають специфічний соціальний компонент, що в них виходить на перше місце, витіснивши більш примітивні чинники виживання.

Література

1. Щербатих Ю. В. Психология страха / Ю. В. Щербатих. – М. : ЭКСМО, 2003. – 229 с.
2. Риман Ф. Основные формы страха : Пер. с англ./ Ф.Риман. – М. : Алетея, 1998. – 336 с.
3. Лемешук В. Динаміка соціальних страхів сучасних юнаків / В. Лемешук. – К., 2007. – 206 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗКРИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Проблематика саморозкриття достатньо широко представлена з точки зору аналізу теоретичних аспектів, але значно менше з точки зору практичного дослідження на прикладі окремих вікових періодів, зокрема, підліткового та юнацького.

Кожний історичний час і кожне суспільство характеризується особливою культурою саморозкриття. Для сучасного суспільства характерним є зростання кількісної сторони контактів з одночасним зменшенням їх глибини.

Поняття «саморозкриття» увійшло до психологічної науки в 60-х роках ХХ століття, у контексті психотерапевтичної та психокорекційної практик і закріпилося у теоретичній психології як самостійна категорія. Визначення поняттю саморозкриття вперше дав американський психолог та психотерапевт гуманістичної орієнтації С. Джуард, він описав дане поняття як процес повідомлення інформації про себе людям, дане визначення і дотепер використовується при вивченні цього феномену.

Концепція саморозкриття має глибокі філософські корені, аналіз яких необхідний при з'ясуванні суті цього явища. Найбільшої розробки проблема саморозкриття дістала у екзистенційній та феноменологічній філософії Ф. Ніцше [4], М. Хайдеггера [5], Ж. Сартра, М. Бубера.

У психологічній літературі синонімічними термінами даного психологічного явища можуть бути «саморозкриття», «презентація особистості», «трансляція Я», «особистісна представленість у спілкуванні». Саморозкриття, за визначеннями різних авторів, є формою існування та самовираження особистості, способом трансляції власної індивідуальності, свого Я; проявом того, як людина реагує на нинішню ситуацію і передає співбесідникові ту інформацію про своє минуле, що є релевантною з точки зору розуміння реакцій на теперішні події.

М.В. Бородіна визначила потребу в саморозкритті як соціогенну потребу, що обумовлена життєвим досвідом особистості та її рівнем самосвідомості. Адекватне її задоволення сприяє психічному здоров'ю особистості [1].

С.Д. Максименко визначає особистість як «форму існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої діяльності і саморегуляції та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ» [2]. Саме репрезентація власної цілісності іншому допомагає самій людині її краще усвідомлювати та розвивати. «Виражаючи активність внутрішнього світу людини викликає життєвий рух особистості, в якому вона зустрічається з соціальною дійсністю...».

Р. Ачер вказував на факт сприяння саморозкриття самопізнанню, цей взаємозв'язок вчений прослідкував за наступною схемою: в «Я» виділяють

відкриту сферу (відомо собі, відомо іншим); закриту сферу (відомо собі, але не відомо іншим); та сліпу сферу (не відомо собі, але відомо іншим). Вчений вважає, що найбільш релевантною для саморозкриття є закрита сфера. В результаті саморозкриття вона стає частиною відкритої сфери. Розкриваючи себе та отримуючи обернений зв'язок (збільшуючи відкриту сферу та зменшуючи сліпу), можливо досягти кращого розуміння себе, що в свою чергу підвищує самоповагу та самоприйняття.

Внаслідок того, що період юнацтва є етапом бурхливого розвитку та становлення особистості, то для даного періоду досить важливим є одна з головних функцій саморозкриття, яка заключається в тому, що воно сприяє психічному здоров'ю особистості. С. Джуард, Е. Еріксон [3], К. Роджерс, І. Ялом стверджували, що особистісне зростання блокується, якщо людина не відкривається іншим.

Отже, аналіз літературних джерел дав можливість розглянути саморозкриття як важливий психологічний феномен, який проявляється у реагуванні людиною на нинішню ситуацію і повідомленні співбесідникові інформації про своє минуле, що є релевантною з точки зору розуміння реакцій на теперішні події. Згідно даних зарубіжних та вітчизняних досліджень, саморозкриття є необхідною умовою особистісного зростання, становлення самосвідомості, ідентифікації особистості, об'єктивізації її самооцінки.

Література

- 1.Бородин М.В. Мотивация самораскрытия студентов в межличностном общении / Психологический вестник РГУ. Вып. 4. Ростов - на - Дону: Изд-во РГУ, 1999. – С. 138 – 146.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / Максименко С.Д. – К. : 2006. – 240 с.
3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : Пер. с англ. / Общ.ред. и предисл. Толстых А. В. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
4. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого / Ф. Ницше; перевод В. В. Рынкевича; под ред. И. В. Розовой. – М. : Интербук, 1990. – Ч. 1. – С. 40.
- 5.Хайдеггер М. Преодоление метафизики / М.Хайдеггер. – М. : Республика, 1993.– С. 221-238.

УДК 159.942:373.3.011.3-052(043.2)

ВОРОНОВА О. Ю., КАВКА Л. М.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Соціально-економічні і політичні процеси, що відбуваються в Україні, зумовили зміни в моральній атмосфері суспільства. Утвердження демократичних норм суспільного життя висуває нові вимоги до духовного розвитку дитини, її підготовки до життя. В контексті наукових теорій духовного розвитку особистості, основою яких є концептуальні положення М.М. Бахтіна, М.О. Бердяєва, В.І. Вернадського, В.С. Соловйов,

П.О. Флоренського, В.Е. Франкла, постає нове бачення психологічних проблем розвитку дитини, починаючи з ранніх етапів її становлення.

Різні аспекти розвитку особистості висвітлювалися в роботах відомих вітчизняних психологів та педагогів (К.О. Абульханова-Славська, М.Й. Боришевський, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Н.О. Непомняща, В.О. Сухомлинський, та інші), які стали методологічним та теоретичним підґрунтям багатьох досліджень цієї проблеми. Серед них значне місце посідають дослідження емоційного розвитку, чутливості, сприяння та співпереживання (Л.І. Джрнзаян, А.Д. Кошелева, Я.З. Неверович, Л.П. Стрелкова). Низка досліджень була присвячена саме окремим аспектам розвитку емпатії та її компонентів (Л.М. Алексєєва, С.Б. Борисенко, Л.П. Виговська, Т.П. Гаврилова, Л.П. Стрелкова, І.М. Юсупов), співвідношенню емпатії та моральності (А.А. Валантінас, А.В. Соломатіна, Н.О. Шевченко), впливу різних факторів на процес виховання емпатії (Р.О. Агавелян, Г.Ф. Михайліченко) [1].

Проблема емпатії – одна з найскладніших у психологічній науці. Невловимість цього феномена для дослідників підтверджує розмаїття у визначеннях його суті, механізмів, функцій, ролі емпатії в моральному розвитку особистості, просоціальній поведінці, альтруїзмі тощо. Накопичений матеріал вимагає певної систематизації, узагальнень і доповнень. Без теорії емпатії неможливо розвивати теорії особистості, міжособистісних відносин, зрозуміти сутність людини як суспільної істоти, суб'єкта, який самодетермінується, та трансцендентної індивідуальності. Теорія емпатії допоможе у вирішенні складного завдання психології, яке полягає, на думку багатьох вчених, не стільки в описі суб'єктивної реальності внутрішнього світу людини, скільки в дослідженні і розумінні зв'язків між цим світом та зовнішнім світом існування особистості, що утворюють у сукупності її цілісний життєвий світ [4].

У багатьох роботах показано, що молодший шкільний вік не тільки є сензитивним для формування навчальної діяльності, але є дуже важливим етапом у соціальному розвитку дитини, у становленні її зв'язків з оточуючими людьми за межами родинних стосунків. Прийняття нової соціальної ролі школяра, готовність відповідати очікуванням інших, здатність будувати власну поведінку відповідно до зразків, а також формування власних очікувань щодо поведінки інших людей роблять дітей цього віку сензитивними до виховання у них емпатійних можливостей (Г.С. Абрамова, Т.П. Гаврилова). У працях Л.І. Божович, С.Г. Якобсона доведено, що створення умов емпатійної взаємодії серед школярів та між вчителем і школярами стає значущим фактором позитивної соціальної ситуації розвитку дитини молодшого шкільного віку [2].

У вітчизняній психології зроблено досить ґрунтовний історичний огляд зарубіжних досліджень емпатії Т.П. Гавриловою [6]. У продовж останніх років він був доповнений оглядом досліджень емпатії в рамках особистісно-центрованого підходу, в контексті дослідження соціально-психологічної емпатії та визначення основних положень у вивченні цього явища. Після класичної

роботи Т.П. Гаврилової з'явилася низка нових досліджень емпатійних явищ не тільки в зарубіжній, але й у вітчизняній психології. Л.П. Журавльова спробувала доповнити згадані погляди, систематизувала різні підходи до розв'язання проблеми емпатії і намітила деякі перспективи їх подальшого дослідження «Перед дослідниками стоїть завдання, – наголошує Т.П. Гаврилова, – створення теорії емпатії, проникнення у її природу, аналізу функції емпатії в житті людини, вивчення генезису емпатії і умов її формування» [6; 3].

Отже, проведений аналіз наукової та психолого-педагогічної літератури засвідчив: проблема особливостей формування емпатії у дітей молодшого шкільного віку є досить актуальною та недостатньо вивченою. Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми емпатії показав, що у вітчизняній психології зроблено досить ґрунтовний історичний огляд зарубіжних досліджень емпатії. Упродовж останніх років він був доповнений оглядом досліджень емпатії в рамках особистісно центрованого підходу, в контексті дослідження соціально-психологічної емпатії та визначення основних положень у вивченні цього явища.

Література

1. Бех І. Д. Вивчення особистості молодшого школяра / І.Д. Бех // Початкова школа. – 1993. – №3. – С. 6-10.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – СПб. : Питер – 2008. – 400 с.
3. Журавльова Л.П. Психологія емпатії : Методичні рекомендації / Л.П. Журавльова, Т.В. Коломієць, А.І. Литвинчук, Т.В. Можаровська. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 42 с.
4. Журавльова Л.П. Психологія емпатії : монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 328 с.
5. Орищенко О.А. Диференційно-психологічний аналіз емпатії : автореф. дис.... канд. психолог. наук / О.А. Орищенко 19.00.01. – Одеса, 2004. – 21 с.
6. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии (Исторический обзор и современные проблемы) // Вопросы психологии. – № 2. – 1975. – С. 147-158.

УДК 373.016:172.15

ВОШКОВЦ А. І., ЛАЛАК Н. В.,
Мукачівський державний університет

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»

Сьогодні в умовах змін у соціальному, економічному і політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері виховання. За останні роки українська освітня галузь переповнена реформаційними процесами, які стосуються і національно-патріотичного виховання. Важливими кроками у цьому напрямку є затвердження і прийняття до дії Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді і, зрештою,

Концепції Нової української школи. У цих документах окреслені основні орієнтири української освіти у вказаному напрямку, де провідні місця займають гуманістична інноватика, компетентнісний підхід та діяльнісна конкурентоспроможність.

Проблемам, пов'язаним з національно-патріотичним вихованням підростаючого покоління, присвячені численні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед класиків педагогічної науки до проблем національно-патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші. Вони висвітлювали актуальні для свого часу питання розвитку патріотичних почуттів, як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини. Взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплучного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської, Г. Шевченка та інших. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та інші. Водночас, сучасні дослідники та педагоги, зокрема, В. Андрущенко, В. Гуменко, М. Дробноход, П. Коненко, А. Погрібний зазначають, що національно-патріотичне виховання слід виокремити, як один з найголовніших напрямів виховної роботи з підростаючим поколінням.

О. Сухомлинська зазначає, що національно-патріотичне виховання – це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільних культур або країни [4]. Таке виховання включатиме розвиток національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Національно-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів. Значні можливості для виховання громадянськості молодших школярів закладено у змісті навчального предмета «Я у світі». Цей курс реалізує галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його громадянське виховання. Змістове наповнення навчального предмета передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння молодшими школярами соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу.

Зміст курсу «Я у світі» відображає такі види знань, результатом опрацювання, яких є набуття громадянських цінностей про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я – людина», «Я та інші», «Я – українець», «Я – європеєць»; про способи пізнавальної та практичної діяльності, встановлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави; засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми; оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учні розпізнають вчинки за критерієм патріотичних вимірів; аргументують переваги громадянських вчинків, наприклад, участь у волонтерських заходах тощо) [2; 5].

Як показує практика, сучасним педагогам важливо акцент у виховній роботі перенести на засвоєння молодшими школярами народних традицій, сутності українських обрядів, народних свят, легенд, переказів, звичаїв та ін. Доцільно організовувати виховні проекти: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина» [5]. Проводити тематичні години спілкування, бесіди за темами: «Славетні українці», «Козацькому роду немає переводу» і ін. Проводити конкурси малюнків, оберегів, організувати написання листів та малюнків воїнам АТО. Вчителям пропонується на уроках «Я у світі» проводити години спілкування у формі: зустрічей з волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класи за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів для бійців АТО тощо. Формування ціннісного ставлення до суспільства та держави, виховання справжніх патріотів нашої Батьківщини – важливе завдання для педагогів нової української школи. Потрібно бути цікавим для своїх вихованців, але й не забувати, що виховання – це не розвага, а процес утворення моральної і духовної основи людини.

Література

1. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: Лінії зіткнення та розмежування / І. Бех // Рідна школа. – 2016. - № 8-9. – С. 8-10.
2. Бібік Н. М. Я у світі. 3 клас : підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / Н. М. Бібік – Х. : вид. група «Основа», 2013. – 160 с.
3. Капелько І.І. Формування національної свідомості молодшого школяра засобами родинно-патріотичного виховання та шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій / І.І Капелько // Педагогічна майстерня. – 2017. - №1. – С. 27-31.
4. Сухомлинська О. Програми національного виховання в умовах освітніх модернізаційних змін / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. - №4. – С. 4-8.
5. Тагліна О. В., Іванова О. Ж. Я у світі. 3 клас : підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / О. В. Тагліна, О. Ж. Іванова – Х. : вид-во «Ранок», 2013. – 144 с.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Нові підходи до вирішення проблем взаємозв'язку людини з навколишнім середовищем зумовили потребу в удосконаленні процесу естетичного світосприймання особистості. Вивчення феномену естетичного світосприйняття як складової частини світогляду людини повинне відіграти значну роль у виробленні ціннісно-естетичних орієнтацій майбутніх педагогів.

Розробку проблеми визначення сутності естетичного світосприйняття логічно розпочати з аналізу категорії світогляду, оскільки формування світосприйняття є важливою передумовою становлення світогляду студента.

У сучасній науковій думці проблеми сутності, специфіки, структури, генезису та значення світогляду розроблено в працях Р. Арцишевського, Е.Бистрицького, В.Іванова, С.Кримського, В. Шинкарука та ін.

Більшість філософів (І. Зязюн, О. Спіркін) розуміють під світоглядом системний витвір, у який включаються наукові знання про навколишнє середовище, різнобічні переконання та ідеали особистості.

Переважно в працях науковців встановлено, що світогляд – це форма суспільної свідомості та самосвідомості людини, через яку суб'єкт світогляду сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності. Формуючись разом із свідомістю, світогляд реалізує потреби й цілі практичного перетворення світу духовно, виступаючи як практично-духовне освоєння. До світогляду входять уявлення про світ і саму людину, про сенс людського буття, а також відповідні чуттєві форми світосприйняття та світовідчуття. Саме вони забезпечують чуттєве, символічне осягнення духовного змісту предметів людських почуттів.

Ми вважаємо, що без духовно-естетичного аспекту, який слід виділити окремо, характеристика світоглядних знань буде неповною, тому що сприйняття знань людиною і перетворення їх у переконання неможливо без емоційно-оцінного ставлення та особистісної спрямованості, які визначають сутність світосприйняття людини.

У процесі професійного становлення майбутніх педагогів відбуваються найскладніші процеси емоційно-цілісного сприйняття світу. Ускладнення смислової картини світу відбувається, коли особа починає пошук джерела переживання повноти життя. Глобальне завдання людини – побудова осмисленої картини світу, яка б мала найбільшу цінність для особистості. Картина світу як об'єкт пізнання у юнацькому віці повинна стати більш повною і деталізованою та раціонально обробленою за допомогою наукових засобів. Межі світобачення повинні розширюватись: студент уже здатен уявити те, що неможливо побачити або почути. Образ світу повинен з'являтися не тільки в

актах світосприйняття та світовідчуття, а й в актах світоуявлення та світорозуміння [1, с. 178].

Естетичне (від грецького *aisthetikos* – чуттєвий) – вихідна категорія естетики. Предметом естетики як науки про естетичне виступають закономірності чуттєвості людини. Однак саме по собі поняття «чуттєвість» не несе ціннісного змісту і може реалізовуватися в широкому спектрі змістовних ціннісних виявлень (наприклад, насолода та страждання). Естетичне служить для відображення специфічного аспекту ствердження людини у світі, тому воно повинно бути співвіднесене з поняттям культури «як світу становлення людського буття, що здійснює функцію розвитку людини, і світогляду як форми її самосвідомості, самовизначення й духовно-практичного засобу засвоєння нею дійсності» [2, с. 77].

Таким чином, естетичне – це особливий аспект освоєння людиною світу. Його специфіка в тому, що воно ціннісне (аксіологічне) за своєю суттю. Естетичне різноманітне, притаманне людині, яка сприймає навколишній світ. Естетичне – це «єдиний принцип», що узагальнює чуттєво-виразні якості феноменів природи всього предметного світу [3, с. 124]. Естетичне може виявлятися в різних формах: прекрасне, потворне, величне, комічне, трагічне та ін. (на відміну від морального, яке теж є ціннісним, але виявляється в інших категоріях).

Таким чином, естетичне світосприйняття – це найвищий рівень чуттєвого сприйняття, усвідомлення людиною краси навколишнього світу. Основою духовно-практичного ставлення до світу є, усвідомлене духовне світопереживання, де важливе місце займає естетичне сприйняття навколишнього предметного світу та його співвідношення з особистістю, яке відбувається як емоційно-ціннісний, активний процес.

Структура естетичного світосприйняття включає:

- емоційно-естетичний компонент (естетичні потреби, які обумовлюють розвиток чуттєво-емоційної сфери; емоційно-естетичні переживання, які виникають на основі естетичних потреб);
- когнітивний компонент (естетичні уявлення, погляди, переконання);
- аксіологічний компонент (естетичне оцінювання об'єктів та явищ навколишнього середовища, що формує систему цінностей підлітка);
- праксіологічний, або творчо-діяльнісний компонент (творчо-естетична активність особистості).

Естетичне світосприйняття слугує регулятором взаємодії студентів з навколишнім середовищем і водночас є чуттєвим його відображенням.

Література

1. Бутенко Н.І. Пошуки шляхів формування естетичного досвіду вчителя природничих дисциплін / Н.І. Бутенко // Нові технології навчання : Наук.-метод. зб. – К., 2000. – Вип. 25. – С. 177-179.
2. Зязюн І.А. Естетичне почуття в структурі переконань / І.А.Зязюн // Філософ. думка. – 1976. – № 2. – С. 77-84.

3. Кондратенко Г.П. Ідеї духовно-естетичного виховання в український філософсько-педагогічній думці та їх значення / Г.П.Кондратенко // Вісник ЛДПУ. Педагогічні науки. – 2002. - №8 (52). – С.124-128.

УДК. 159.922.72:37.01113-052:374(043.2)

ГАВРИШКО С. Г., БЕНЦА Я. В., ШПЕНИК І.,
Мукачівський державний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПТНЗ

За роки незалежності українська система освіти пройшла ряд реформ, але жодна з них суттєво не торкнулась системи професійно-технічних навчальних закладів. Переведення ПТНЗ на фінансування за рахунок місцевих бюджетів, не призвело до оптимізації їх управління, а спричинило лиш зменшення їх чисельності. Загалом, до останнього часу в практиці та теорії виховання не приділялося відповідної уваги питанням щодо розвитку учнів ПТНЗ, зокрема інтелектуального. Це було пов'язане як з суспільно-політичною ситуацією, потребою влади на формування людини-виконавця, яка здатна виконувати запропоновані рішення, так і з об'єктивними фінансовими та матеріальними можливостями професійно-технічних навчальних закладів.

Слід зазначити, що успіх реалізації цих завдань залежить від багатьох складових, в тому числі і від того, наскільки розвинуті в особистості інтереси до творчого вирішення проблем, а також від сформованості позитивного ставлення до творчої діяльності.

Суттєва особливість інтересів полягає в тому, що вони є важливим регулятором життєдіяльності людини і знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими підсистемами, які здійснюють регуляцію творчої поведінки особистості [1]. Тому формування в учнів глибоких і стійких інтересів до творчої діяльності є однією з основних передумов становлення творчої особистості при підготовці майбутніх фахівців будь-якого профілю, розвитку вербального, практичного та творчого інтелекту, запорука запобігання безробіття на ринку праці.

Досягнення високих результатів у праці потребує від фахівця будь-якого профілю не лише загальної та професійної підготовки та здібностей, які відповідають особливостям професійної діяльності [2], але й наявності інтересу та позитивного ставлення до неї, бачення і прийняття її особистісно-розвивального потенціалу [3].

Аналізуючи ознаки за якими можна судити про те, що індивід виявляє інтерес до творчої діяльності перш за все слід вказати на допитливість, стійкий нахил до творчої діяльності, зацікавленість нею, читання відповідної літератури, систематичний перегляд інтерактивних мереж, які присвячені даному питанню, прагнення пізнати і розібратися в різних видах творчої діяльності та ознайомитися з особливостями використання творчих прийомів і засобів при вирішенні нестандартних проблем. Тобто, провідними

структурними компонентами цього процесу є: пізнавальна спрямованість, яка виражається в прагненні пізнати особливості творчої діяльності, проникнути в її сутність, пізнати основні творчі прийоми та методи вирішення складних нестандартних проблем; активно-вольові дії, які спрямовані на придбання знань, умінь та навичок в галузі творчої діяльності, досягнення позитивних результатів у творчих пошуках, в проблемних ситуаціях; емоційна забарвленість, що виражається в прояві радості від досягнутої мети та задоволення наслідками своєї діяльності в обраному напрямку [4].

Одним із основних показників, які свідчать про рівень сформованості в учнівської молоді інтересу до творчої діяльності є усвідомленість творчої діяльності. Під усвідомленістю розуміють осмислення особистістю значущості творчої діяльності для майбутнього та наявність бажання займатися нею. Саме показник усвідомленості демонструє рівень «зрілості» ставлення особистості до творчої діяльності, детермінує поведінку суб'єкта, є джерелом мотивації особистості. Наступні показники – це спрямованість інтересу до творчої діяльності, яскраво виражене бажання займатися творчою діяльністю та емоційна захопленість у процесі творчого пошуку при вирішенні різних нестандартних ситуацій [5].

Не менш важливою складовою розвитку інтелекту, є сформованість позитивного ставлення до інтелектуально напруженої діяльності. Аналізуючи результати психолого-педагогічних досліджень, нами була з'ясована система критеріїв, яка дозволяє визначити ступінь сформованості даного феномену, а саме: позитивне, нейтральне, або пасивне ставлення до інтелектуальної діяльності. Основними критеріями при визначенні цього феномену виступають: розуміння суттєвої характеристики мислення, особливостей перебігу інтелектуальної діяльності; потяг до засвоєння прийомів і методів неординарного вирішення будь-яких ситуацій; творча активність при досягненні кінцевої мети та потяг до самовдосконалення.

Таким чином, основна увага в процесі розвитку інтелекту повинна бути зосереджена насамперед на виявленні, розвитку і задоволенні інтересів і потреб особистості, які повинні узгоджуватися з потребами суспільства та сприяти формуванню позитивного ставлення до інтелектуальної діяльності. Тобто, одним з головних напрямків роботи педагогів з учнями ПТНЗ в умовах сьогодення є формування в них потягу до самопізнання, до активізації внутрішньої позиції щодо творчого вирішення проблем, які виникають у процесі життєдіяльності, об'єктивної оцінці своїх досягнень в різних видах навчальної та виробничої діяльності.

Література

1. Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості : навч. посіб. / Валерій Якович Яблонко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 220 с.
2. Зязюн І.А. Світоглядні пріоритети педагогіки / І.А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Київ-Винниця, 2002. – С.10-16.

3. Психологія праці та професійна підготовка особистості / Під ред. П.С.Перепелиці та В.В.Рибалка. – Хмельницькій, 2001. – 330 с.
4. Основи практичної психології / Панок В., Титаренко Т., Рибалка В. та ін.. – К. : Вища школа, 1999. – 230 с.
5. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості / В.В. Рибалка. – К. : Освіта, 1996. – 235 с.

УДК. 373.5.09:796(043.2)

ГАВРИШКО С. Г., КРЕЧКО В.,
Мукачівський державний університет

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

На даний час відсутній системний підхід до організації роботи з фізичного виховання в школі, що вимагає необхідність розробки нових, адекватних вимогам часу і тенденціям розвитку суспільства, форм, засобів і методів фізкультурно-оздоровчої і позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти[1].

Проблеми ефективності системи фізичного виховання учнівської молоді були предметом дослідження В.В.Григораша, Л.В.Волкова, О.С.Куца, Т.Ю.Круцевич, В. Г. Папуші, Б. М. Шияна та інших. Водночас в цій сфері залишається достатньо невирішених проблем. Зокрема, у забезпеченні ефективності організації і керівництва системою фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти [2].

З огляду на це, визначення ефективної моделі управління системою фізичного виховання та шляхів оптимізації рухової активності учнів потребують подальших досліджень.

Аналіз дослідження ставлення до системи фізичного виховання у школі школярів та батьків показав, що більшість батьків і учнів позитивно ставиться до занять фізкультурою, але існує значна частка (25%) тих, хто не вважає систематичне виконання фізичних вправ корисними для здоров'я, тому що вони відволікають від основного навчання.

Разом з тим виявилось, що існує і така частина батьків (9%), які вважають фізичне виховання шкідливим для здоров'я своїх дітей і намагаються всілякими шляхами звільнити їх від уроків фізкультури.

Аналіз відповідей про організацію вільного часу учнів вказує на те, що більшість дітей віддає перевагу малорухливим видам діяльності, які несприятливо впливають на організм, викликаючи систематичну напругу.

Результати досліджень показали, що обсяг рухової активності у 69,4% опитаних учнів складає 3-4 години на тиждень і є недостатнім для дітей цього віку. Для підтримки на належному рівні всіх фізичних якостей необхідно 4–6 годин на тиждень, а для їхнього розвитку – 7-10 годин на тиждень.

Одним із шляхів оптимізації системи фізичного виховання є підвищення ефективності її управління. Тому нами була розроблена модель управління системою фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти, а саме:

1. Врахувавши конкретні умови праці, рівень підготовленості учнів та індивідуальні особливості педагогів, необхідно здійснити корекцію мети-ідеалу. Після цього трансформувати її в тактичну та оперативну мету.

2. Потім здійснити проектування бажаного стану рівнів теоретичної, фізичної і технічної підготовки у вигляді певних результатів. Щоб досягти бажаного стану потрібно визначити конкретні завдання щодо теоретичної інформації, виховання фізичних якостей, опанування фізичних вправ передбачених шкільною програмою, врахування оздоровчих і виховних завдань.

3. Для розв'язання поставлених завдань педагог визначає систему педагогічного впливу на учнів, а саме - засоби, методи та форми роботи, а також сприяє забезпеченню необхідних умов функціонування системи фізичного виховання в закладі загальної середньої освіти.

4. Необхідно при цьому врахувати несприятливі фактори що будуть заважати правильній організації процесу фізичного виховання. Це насамперед, негативне ставлення батьків або педагогів, друзів до фізичного виховання, порушення режиму дня, шкідливі звички.

5. Для перевірки правильності функціонування системи фізичного виховання в закладі середньої загальної освіти необхідно використовувати систему поетапного контролю за допомогою тестів оцінки знань, умінь, навичок, а також рівня соматичного здоров'я і фізичної підготовленості. В кінці слід провести комплексний аналіз та розробити практичні рекомендації.

Для покращення ефективності управління системою фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти необхідно також збільшити обсяг рухової активності учнів в умовах школи із залученням всього педагогічного колективу і батьків [3]. Для цього ми пропонуємо використовувати комплексно різні форми роботи з фізичного виховання особливу увагу звернувши на якісне проведення уроків фізкультури, забезпечення відповідального ставлення педагогів і учнів до форм роботи протягом навчального дня та активізацію активного дозвілля в школі. Нами був застосований комплекс дитячих спортивних змагань «Старти здоров'я», активізовано проведення години здоров'я та використовувались спортивні розваги у позаурочний час. Впровадження та оптимізація цих форм роботи дозволили досягти певних позитивних зрушень.

Дослідження показало, що ефективність запропонованих нами шляхів оптимізації управління системою фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти можна досягнути за умови врахування навчально-виховних завдань, необхідності використання системи форм роботи з фізичного виховання, вікових особливостей учнів та результатів діагностики наявних виховних можливостей всього педагогічного колективу.

Література

1. Михно Л. С. Інновації як чинник підвищення ефективності навчально-виховної та фізкультурно-оздоровчої роботи вчителя / Л. С. Михно // Фізичне виховання в сучасній школі. – 2012. – №5. – С.13-18.
2. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1 : Доп. МОНУ як підручник для студ. ВНЗ / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2001. – 272 с.
3. Якименко С. І. Формування культури здорового способу життя учнів основної школи у позакласній роботі / С. І. Якименко, Н. В. Оксеньчук. – К. : Видавничий дім "Слово", 2012. – 288 с.

УДК. 373.5.09:796(043.2)

ГАВРИШКО С. Г., ЧОРЕЙ І., ШЕСТАК А.,
Мукачівський державний університет

ОЗНАКИ ТА ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ГІПЕРАКТИВНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проблема гіперактивності серед молодших школярів є надзвичайно актуальною в наш час і тому потребує ґрунтовного дослідження та виявлення шляхів подолання.

Існує декілька визначень гіперактивності. В основному вчені трактують її як синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Нижче наведено приклади деяких визначень даного синдрому.

Гіперактивність – це сукупність симптомів, що зустрічаються у дитячому віці, які пов'язані з надмірною психічною та моторною активністю.

Гіперактивність – стан, при якому активність і збудливість людини перевищує норму. У випадку, якщо подібна поведінка є проблемою для інших, гіперактивність трактується як психічний розлад [1].

Гіперактивний розлад і дефіцит уваги – це стан, який служить причиною постійної неуважності, гіперактивності, імпульсивності. Зазначений розлад починається в дитинстві, але може також розвинутиися в період дорослості.

Існувала думка, що даний розлад зникає сам по собі, навіть якщо його не лікувати, після 12 років, але ця думка виявилася хибною. Те, що раніше вважали розладом особистості у дорослих та підлітків або особливим проявом характеру, виявилось як продовження синдрому дефіциту уваги із гіперактивністю [2].

Основними ознаками даного розладу є: відсутність здатності зосередитися на деталях, помилки через неуважність, нездатність доводити розпочату справу до кінця, низькі організаторські здібності, негативне ставлення до завдань, які потребують напруження уваги, відволікання на сторонні подразники, забудькуватість, метушливість, нездатність сидіти спокійно, надмірна рухливість, дитина схоплюється з місця без дозволу дорослих, втручання в розмови дорослих та заняття інших дітей,

неспроможність грати у тихі ігри і відпочивати, вигукує відповідь, не дослухавши питання, не може дочекатися своєї черги, переживає психологічний дискомфорт та дезадаптацію, має супутні психічні розлади.

Серед додаткових ознак синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю називають: порушення координації тонких рухів, рівноваги, зорово-просторової координації, емоційні порушення (неврівноваженість, запальність, нетерпимість до невдач), порушення взаємин із оточуючими внаслідок «поганої поведінки», порушення сну [3].

Гіперактивність проявляється через надмірну рухову активність, метушливість, численні сторонні рухи, які для дитини є мимовільними. Для дітей, які страждають на даний синдром, характерні надмірна балакучість, нездатність всидіти на одному місці, тривалість сну менше норми. У руховій сфері в таких дітей виявляються порушення рухової координації, не сформованість тонкої моторики [4].

Причини виникнення гіперактивності: генетичні (спадкова схильність), біологічні (органічні пошкодження мозку під час вагітності, родові травми), соціально – психологічні (мікроклімат у сім'ї, алкоголізм батьків, умови мешкання, неправильна тактика виховання) [5].

Для того, щоб явище гіперактивності не набувало масового характеру, а кількість учнів, що страждають від даного синдрому зменшувалась, слід будувати навчально-виховний процес з врахуванням різноманітних факторів, які відображатимуть сутність раціональних форм, методів і технологій, засобів роботи з означеною категорією учнів із орієнтацією на особистість, її запити та роль у процесі навчання й виховання її як частини суспільства.

Література

1. Професійна освіта. Словник : Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін. / За ред. Н.Г. Нікало. – К. : Вища школа, 2000. - 380 с.
2. Рибалка В. Психолого-педагогічна діагностика та корекція у класах вирівнювання/ В. Рибалка // Початкова школа. – 1991 . - № 8. – С.9-10.
3. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. – М. : Изд-во Рос. Открытого ун-та ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
4. Савченко К. Психологічні чинники і фактори неуспішності молодших школярів // Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість. – К. : Знання, 1999. – С.115-118.
5. Фіцула М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навч. метод. посіб. / М.М. Фіцула, І.І. Парфанович. – Тернопіль : Навчальна книга, 2008. – 432 с.

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі проблема інтеграції у початковій школі є особливо актуальною, оскільки вона дає змогу сформувати в учнів власний світогляд, активізувати їхню пізнавальну діяльність, підвищити їх інтерес до навчання.

Актуальність ідеї інтегрованого навчання в тому, що вона є оптимальною для сучасного етапу розвитку національної школи, адже на даному етапі спостерігається ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації та зменшення часу, відведеного для її засвоєння [3, с. 4].

У «Великому тлумачному словнику» інтеграція трактується як «доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи». На думку сучасних вчених, інтегроване навчання ґрунтується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни. При цьому предметні межі зникають, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язок між дисциплінами й спиратися на знання і навички з кількох предметних областей [2, с. 100–101].

Про важливість інтеграції знань неодноразово наголошувалось у прогресивній педагогіці. Ще в епоху Відродження вчені, виступаючи проти схоластики в навчанні, підкреслювали важливість формування у школярів цілісних уявлень про взаємозв'язок природних явищ. Я. Коменський вважав, що для формування системи знань важливо послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами. Не втратили актуальності думки Дж. Локка про доцільність наповнення змісту одного предмета фактами інших. К.Д. Ушинський справедливо вважав, що знання та ідеї, які повідомляються будь-якими науками, повинні органічно об'єднуватися у світлий і, по можливості, широкий погляд на світ та життя взагалі.

Сьогодні ідея інтеграції змісту і форм навчання приваблює багатьох учених та вчителів-практиків. Досліджені дидактичні особливості інтеграції змісту навчання (О. Біляєв, Л. Варзацька, Н. Вегера, Т. Донченко, Ю. Колягін, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Светловська). Навчальні плани початкової школи ХХІ ст. поповнилися інтегрованими курсами, складовими яких є інтегровані уроки (див. «Я і Україна» — В. Ільченко, К. Гуз; «Художня праця» — В. Тищенко; «Мистецтво» — Л. Масол та ін., тощо) [3, с. 6].

Зазначимо, що оскільки інтеграція визначається як процес взаємодії двох або більше систем з метою створення нової, яка набуває нових властивостей завдяки зміні властивостей та зв'язків її елементів, відмінність інтегрованого уроку від традиційного полягає в тому, що предметом вивчення на такому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; широка палітра використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів;

своєрідна структура, методи прийоми і засоби, які сприяють його організації і реалізації поставлених цілей [4, с. 61].

Інтеграція навчальних предметів - це об'єднання блоків знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення, сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягати цілісності знань. Урок, на якому реалізується принцип інтеграції, спрямований на розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах. Він забезпечує формування в учнів цілісної системи уявлень про діалектико-матеріалістичні закони пізнання навколишнього світу у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості і сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування.

Мета інтеграції предметів – спресування спорідненого матеріалу кількох предметів навколо однієї теми; формування в учнів цілісного бачення навколишнього світу, активізація їхньої пізнавальної діяльності; підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створення творчої атмосфери в колективі учнів; виявлення здібностей учнів та їхніх особливостей; формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; підвищення інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; ефективна реалізація розвивально-виховної функції навчання [1, с. 43-44].

Отже, цінність інтегрованого навчання полягає у тому, що методи, які використовуються у процесі пізнання, дають змогу поглибити вивчення матеріалу без додаткових затрат, реалізувати взаємну систематизовану узгодженість, стимулювати учнів до використання набутих знань у повсякденній практиці. Однак не можна ототожнювати інтегрований урок із міжпредметними зв'язками, оскільки, як зазначає О. Савченко, це різні методичні поняття [5, с. 89].

Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що ідея інтегрованого навчання нині надзвичайно актуальна, оскільки на основі успішної методичної реалізації забезпечується досягнення мети якісної освіти, тобто освіти, спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягати життєвої цілі, творчо самоутверджуватися у різних соціальних сферах.

Література

1. Інтеграція навчального процесу / О. Титар // Відкритий урок. – 2012. – № 3. – С. 43-45.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Вегера Н. С. Інтегрований урок як одна з нетрадиційних форм організації навчання молодших школярів // Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера Тернопіль–Харків : Ранок, 2010. – (Серія «Відкритий урок»). – С. 3–14.
4. Вашуленко М. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2004. – № 6. – С.13–16.

УДК: 372.881.116.12

ГАЛЬОВИЧ І.І., ХОМА О.М.,
Мукачівський державний університет

ЛІНГВОДИДАКТИ ПРО МЕТОДИКУ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

Методика вивчення дієслова досліджується: М. Вашуленко, М. Захарійчук, М. Наумчук та інш.. Відтак, М. Вашуленко зазначає, що засвоюючи, наприклад, поняття «іменник», «прикметник», «дієслово», учень мусить усвідомити, що означають і які граматичні форми мають слова, що належать до цих частин мови. Процес формування граматичного поняття «частини мови» за М. Вашуленком можна поділити на чотири етапи.

Перший етап формування граматичних понять полягає в аналізі мовного матеріалу з метою виділення істотних ознак поняття. Виконанням таких розумових операцій, як аналіз і синтез, на цьому етапі учні абстрагуються від лексичного значення слів і виділяють граматичні ознаки, типові для даного мовного явища. Зокрема, для формування поняття «частини мови» слід розвивати в учнів уміння абстрагуватися від конкретного лексичного значення слів і об'єднувати їх за спільними граматичними ознаками, тобто здатністю відповідати на однакові питання (що? або що робить?, що? або який?). З цією метою учитель ще в період навчання грамоти ознайомлює дітей з тим, що слово може називати предмет, ознаку чи дію і відповідати на певне питання: хто? що? який? яка? яке? що робить? Ці показники і виступають на цьому етапі як істотні ознаки поняття «частини мови».

Другий етап формування граматичних понять полягає в узагальненні істотних ознак, установленні зв'язків між ними та у введенні терміна. Після того як учні навчилися, наприклад, ставити питання до окремих частин мови і визначати групи слів як такі, що є узагальненими назвами предметів чи дій, тобто виділяти істотні ознаки кожної частини мови, вводяться спеціальні терміни – «іменник», «прикметник», «дієслово». Однак слід мати на увазі, що оволодіння поняттям на цьому етапі полягає не тільки в заучуванні слова-терміна. Відомо, що учні, які легко визначають корінь слова як спільну частину споріднених слів, називають спорідненими і слова з однаковою за звуковим оформленням частиною. Тому й потрапляють до споріднених слів слова з омонімічними коренями (вода, водити), а слова рік, річниця, роковини учні не вважають однокореновими. Знаючи, що іменники називають предмети, такі учні ніяк не можуть зрозуміти, чому слова на зразок ходіння, боротьба, будівництво належать до іменників, а не до дієслів, а слова хоробрість, синява – не прикметники, а іменники. Термін учні запам'ятали, а поняття в них не склалося. Безумовно, засвоєння терміна полегшує оперування граматичним поняттям. Своєчасне ознайомлення учнів з терміном веде до швидкого

виділення, уточнення і міцного засвоєння поняття, але вводити термін потрібно тільки після того, як учні усвідомлять його значення на конкретному матеріалі.

Третій етап формування граматичних понять полягає в уточненні суті ознак поняття і зв'язків між ними. Наприклад, учні усвідомили важливу ознаку поняття «частини мови»: щоб визначити, до якої частини мови належить слово, потрібно знати не тільки його лексичне значення, а й на яке питання слово відповідає. Водночас із цим учні засвоюють і окремі граматичні ознаки частин мови: рід і число іменників та прикметників, час дієслів; опановують інші істотні ознаки частин мови – здатність іменників і прикметників змінюватися за відмінками і числами, а дієслів – за особами і числами, наявність родових форм у цих частин мови.

Четвертий етап формування граматичних понять полягає в конкретизації вивченого поняття завдяки виконанню вправ, які вимагають практичного застосування одержаних знань [1, с.54].

За словами В. Химинець, дієслово – це найгнучкіша частина мови, яка має величезну кількість граматичних форм, що з успіхом можуть замінювати одна одну. Все це дає можливість проведення лексико-граматичної роботи. І. Вихованець наголошує на ролі дієслів у текстах; школярі мають усвідомити, що в художніх текстах дієслова допомагають емоційно, образно описати картини природи або ж розповісти про події, охарактеризувати властивості певного предмета. У ділових текстах дієслова допомагають дати певну інформацію, а лексичне значення їх пов'язане з конкретними діями [3, с.6].

У Законі України «Про освіту» визначено компетентності, якими повинен володіти молодший школяр, володіння державною, рідною (у разі відмінності від українською) та іноземною мовами, хоча всі компетентності є у тісному взаємозв'язку. Відповідно до Закону розроблено Державний стандарт початкової освіти та Типові освітні програми, що почали діяти з 1 вересня 2018 року.

За новим Державним стандартом початкової освіти Мовно-літературної освітньої галузі включено вивчення української мови та літератури, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовну освіту. Метою вивчення української мови та літератури, мов та літератур відповідних корінних народів і національних меншин є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [2, с.14].

Отже, нами розглянуто напрями вивчення дієслова у сучасній лінгводидактиці.

Література

1. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови у початковій школі : навч. методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.С. Вашуленко – К. : ЛТД, 2010. – 364 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
3. Химинець В. Оновлення початкової ланки освіти в контексті євроінтеграційної політики України / В. Химинець // Учитель початкової школи. – 2018. – № 9. – С. 3-5.

УДК 373.3.09:159.955(043.2)

ГАНГУР Я.І., МОЧАН Т.М.,
Мукачівський державний університет; Україна

РОЛЬ ПЕДАГОГА У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасне суспільство характеризується суттєвими змінами у освіті, науці, техніці та інформаційному середовищі. Саме зараз, нашій країні потрібні люди, які вмють творчо мислити, здатні приймати нестандартні, нешаблонні та нестереотипні рішення. Це зумовлює підвищення уваги до проблеми розвитку креативності підростаючого покоління.

Основні концептуальні підходи до креативної освіти стали предметом дослідження О. Антонова, С. Сисоєвої, А. Сологубова, А. Хуторського та ін. Навчальні завдання, як дидактичний засіб засвоєння знань, займають чільне місце в колі наукових інтересів Н. Бібік, М. Вашуленка, В. Давидова, О. Савченко, О. Умана. У центрі наукових інтересів багатьох науковців є сучасні педагогічні технології, які спрямовані на розвиток креативності особистості (О. Пометун, Г.Селевко, В. Чайка та ін.).

Компонентний склад креативних здібностей у сучасній психолого-педагогічній літературі тлумачиться неоднозначно. На думку вчених основними креативними здібностями учнів, які можуть бути розвинені в процесі навчання є креативний інтерес, креативне мислення, уява й інтуїція; енергопотенціал, психомоторика, мислення, уява та почуття [4, с.1].

Науковець І. Серєда у своїх дослідженнях висвітлює форми організації навчальної діяльності, які сприяють розвитку креативності молодших школярів, а саме: загальні(фронтальна, групова, парна, індивідуальна) та конкретні (урок, екскурсія, самостійна робота, домашнє завдання).

Т. Воробйова креативність молодших школярів розглядає як загальну характеристику особистості учня, яка виявляється у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [1, с.6]

На думку В.Павленка, молодший шкільний вік має велике значення для розвитку креативності, адже початок системної освітньої діяльності є

оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку креативних особистісних якостей. Оскільки для учнів початкової школи шаблонні, стереотипні форми мислення та дій ще не стали домінантними, стає можливим інтенсивне засвоєння ними креативних способів діяльності, складних мисленнєвих операцій і форм поведінки, які вимагають творчої діяльності [3, с.152].

Роль учителя є дуже ваговою у розвитку креативності молодших школярів, адже він здійснює супровід учнів, дає певні рекомендації, спонукає їх до творчої діяльності, демонструє певний спосіб дій, розвиває у школярів здібності до самостійного набуття нових знань, умінь і навичок. Визначальним фактором креативного навчання є ініціативність учнів. Він відповідає за свою діяльність так само, як і вчитель за свою, перетворюючись із об'єкта педагогічного впливу на суб'єкт спілкування. Не кожен учень спроможний стати креативною особистістю, оскільки, креативне навчання може здійснюватися лише за умови, постійної співпраці вчителя та учня.

З метою формування креативного мислення, як зазначає О. Комар, слід застосовувати такі види робіт, які спрямовані на розвиток умінь об'єднувати окремі частини в систему, класифікувати, порівнювати, аналізувати взаємозв'язок між поняттями, розуміти зміст. Використовуючи різні види творчо-розвивальних технологій (проблемного навчання, навчального дослідження, проектна технологія, технологія інтерактивного та ігрового навчання) учитель стимулює творчу активність школярів [2].

На думку автора, учитель повинен планувати, організовувати та здійснювати корекцію навчальної діяльності учнів. В свою чергу, школярі висловлюють свої думки, діляться розумінням змісту отриманої інформації, обговорюють пропозиції однокласників, з допомогою вчителя ведуть відбір основних поглядів на досліджувану проблему з дотриманням наукового підтвердження. Завдяки участі в дискусії діти вчаться відбирати необхідне для розкриття задуму, групувати його, аргументувати свої висловлювання, продумувати смислові зв'язки між частинами діалогу, знаходити їх словесне вираження. Запитання, на які учні повинні дати відповідь, базуються на набутих раніше знаннях. Учні розв'язують проблемну задачу частинами, етапами. Тому кожне запитання є логічним кроком, кожен із яких взаємозв'язаний. Учні можуть творчо використати запас знань, вчаться мислити, аналізувати і синтезувати матеріал, логічно формулювати запитання [2, с. 4].

Отже, розвиток креативності молодших школярів значною мірою залежить від активної діяльності як самих учнів так і вчителя, який є організатором різних видів творчої діяльності школярів.

Література

1. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Т.В. Воробйова. – Тернопіль, 2014. – 19 с.

2. Комар О. А. Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика / А.О. Комар – Умань : ПП Жовтий, 2010. – 326 с.
3. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема // Проблеми освіти : Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – Вип. 85. – С. 152-158.
4. Середа І.О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / І.О. Середа. – Тернопіль, 2011. – 18 с.

УДК 37.015.31:37.011.3-052-056.45

ГАРАПКО Н. О., КОБАЛЬ В. І.,
Мукачівський державний університет

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СИСТЕМИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ: РОЗРОБКА МОДЕЛІ

Останнім часом все більше зростає значимість проблеми раннього виявлення і розвитку обдарованості дітей. Існує досить багато досліджень і розробок в рамках розвитку дитячої обдарованості.

У контексті нової філософії освіти методологічна основа проектування освітнього середовища для обдарованих дітей може бути представлена наступною сукупністю підходів:

- системно-діяльнісний;
- гуманістичний;
- компетентнісний;
- середовищний;
- полісуб'єктний.

Кожен з перерахованих підходів відповідає за певний аспект в організації роботи з обдарованими дітьми.

У сукупності перерахованих вище підходів ключова роль відводиться полісуб'єктному підходу, який виступає як об'єднуюча основа для створення особливого середовища освіти обдарованих дітей і підлітків, їх підтримки та супроводу.

Організація роботи з обдарованими дітьми вимагає постійної оптимізації управлінської та педагогічної діяльності для успішної і ефективної самореалізації школярів, реалізації їх освітніх потреб і творчого потенціалу.

Основними напрямками діяльності в цій сфері є:

- модернізація існуючої інфраструктури освіти, в межах школи, міста, регіону, спрямованої на розвиток гнучкої і доступної багаторівневої системи, що дозволяє створити середовище для прояву і розвитку обдарованості дітей;
- розвиток кадрового потенціалу для роботи з обдарованими дітьми та молоддю;
- створення творчих груп, об'єднань педагогів, які працюють з обдарованими дітьми;

- розвиток форм підтримки дитячої та юнацької обдарованості в рамках державно-громадського управління освітою і розвитку громадянського суспільства.

Різнобічність і багатоплановість наукових досліджень дозволяє впроваджувати в освітнє середовище передові педагогічні технології, що, без сумніву, сприяє більш якісному та продуктивному процесу психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей. Проте, не всі фахівці освітніх установ готові впроваджувати в практику нові технології, а також супроводжувати цю діяльність.

У реальній практиці роботи закладів освіти, гостро відчувається необхідність організації цілеспрямованої, планомірної та систематичної роботи педагогічного колективу з виявлення, підтримки і розвитку обдарованих дітей та молоді. У цю роботу повинні бути включені батьки, соціальні інститути, широка громадськість.

Провівши під час асистентської управлінської практики діагностування дітей у Мукачівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 з поглибленим вивченням окремих предметів, ми виявили наступне: результати діагностики виявили чималу кількість дітей з високим і вище середнього рівнем інтелекту і креативності. При цьому має місце вище середнього рівень невротизму в цій же групі дітей, викликаний, мабуть, як об'єктивними факторами, так і психо-соціальними особливостями обдарованих дітей.

Ряд вчених відзначають такі особливості психо-соціального розвитку обдарованих дітей, як перфекціонізм, який часто супроводжується почуттям незадоволеності, підвищеною уразливістю, труднощами в спілкуванні.

Наявність обдарованих дітей спонукає адміністрацію закладів освіти до розроблення моделі управління процесом психолого-педагогічного супроводу роботи з обдарованими дітьми. Ми поставили перед собою мету – теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати цю модель.

Об'єктом дослідження при цьому є управлінська діяльність адміністрації школи, а предметом дослідження виступає управління системою роботи з обдарованими дітьми в умовах загальноосвітнього закладу освіти.

В основу розробленої нами моделі покладено такі педагогічні умови, дотримання яких забезпечує оптимальне управління розвитком дитячої обдарованості в звичайному закладі освіти:

- роботі з обдарованими дітьми надається цілеспрямованість і системність;

- система роботи педагогічного колективу із розвитку здібностей і обдарувань школярів є об'єктом управлінської діяльності адміністрації установи;

- реалізуються всі етапи управлінського циклу щодо здійснення управління розвитком дитячої обдарованості;

- реалізується науково обґрунтований зміст і методика управлінської діяльності адміністрації.

У системі роботи з обдарованими дітьми сформульовані такі завдання:

- ✓ Створення системи цілеспрямованого виявлення та відбору обдарованих дітей.
- ✓ Створення максимально сприятливих умов для інтелектуального розвитку обдарованих дітей, в освітньому процесі та у поза навчальний час.
- ✓ • Створення умов обдарованим дітям для реалізації їх творчих здібностей у процесі науково-дослідної та пошукової діяльності.
- ✓ Стимулювання творчої діяльності обдарованих дітей.
- ✓ Надання кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги батькам обдарованих дітей.
- ✓ Обмін досвідом педагогів по роботі з обдарованими дітьми.

Опис Моделі управління процесом психолого-педагогічного супроводу роботи з обдарованими дітьми, аналіз її структурних компонентів та перевірки її ефективності є предметом наших подальших досліджень.

УДК 378.013:7(043.2)

ГЕБЕШ М.,
Мукачівський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ З ТОЧКИ ЗОРУ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Зміна освітньої парадигми від традиційної до особистісно орієнтованої, перехід освіти на державні стандарти вимагають від вищої педагогічної школи досконалої підготовки майбутніх фахівців, у тому числі працівників галузі управління освітою. Сучасний організатор освітнього процесу – це професіонал, який орієнтується в наукових досягненнях, в інноваціях психолого-педагогічної науки, володіє різними технологіями навчання, виховання та розвитку дітей, здатний до саморозвитку, самовдосконалення, самомоделювання та самопроектування в різних сферах життєдіяльності, в тому числі – в професійній. У зв'язку з цим існує постійна неослабна увага науковців до підвищення рівня професіоналізму майбутніх управлінців системою освіти в процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, спроможних виховати активну, самостійну творчу особистість. Проблема професіоналізму як категорії акмеології, що виражається через професійну компетентність, сьогодні знаходиться в центрі уваги багатьох науковців.

У педагогіці категорія професіоналізму почала застосовуватися в 70-80 роках XIX століття (К. Ушинський, П. Каптерев та інші). У сучасній науці цим терміном позначають: по-перше, високий рівень готовності до педагогічної діяльності; по-друге, здатність педагога на високому рівні здійснювати педагогічну діяльність, виявляючи свій особистісний інтелектуальний і творчий потенціал (Н. Гузій, А. Деркач, І. Зязюна, А. Маркова, В. Сластьонін та інші).

Проблема професіоналізму в сучасній науці вивчається переважно з позицій конкретних наук і має відповідні точки зору: філософську (І. Зязюн, В. Ігнатов, П. Щедровицький та інші); психологічну (А. Маркова, В. Семиченко, В. Третьяченко та інші); акмеологічну (Н. Гузій, А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Орбан-Лембрик та інші).

Акмеологія вбачає «професіоналізм» як новий, вищий рівень знань і результати діяльності людини в певній галузі, з одного боку, і як певну систему організації свідомості, психіки людини, що яскраво проявляється в професійній педагогічній діяльності, – з іншого [1, с.7].

Виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури і прийнявши визначення В. Вакуленко, можна стверджувати, що професіонал – це суб'єкт професійної діяльності, який володіє високими показниками професіоналізму особистості й діяльності, має високий професійний і соціальний статус, систему особистісної й діяльнісної нормативної регуляції, постійно націлений на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні та професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення [2, с. 73]

Як вважає ряд авторів, базовий критерій професіоналізму педагогічної діяльності – це здатність майбутніх спеціалістів творчо використовувати здобуті знання, уміння й навички для вирішення професійних і особистісних проблем. Професіоналізм виявляється як складна якість особистості, що формується в діяльності та є результатом діяльності, у тому числі й професійної [3, с. 33].

Учені вказують, що зростання до вищих щаблів професіоналізму характеризується особистісною й діяльнісною сутністю. Особистісну сутність складають знання, необхідні для виконання професійної діяльності, специфічне ставлення педагога до об'єкта, процесу, умов професійної діяльності та необхідність самовдосконалення як професіонала. Діяльнісна сутність виявляється в комплексі вмінь: гностичних, самовдосконалення, спілкування, умінні перебудовувати діяльність свою й вихованців [1].

Численні дослідження так чи інакше вказують на те, що компетентність є атрибутом професіоналізму, який розкривається в знаннях своєї справи, сутності виконуваної роботи, складних зв'язках, відносинах, що існують у ній, можливих засобах і способах досягнення означеної мети. Професійна компетентність виступає при цьому як окремий узагальнений показник професіоналізму, як уміння особистості вільно орієнтуватися в складних умовах професії, оперувати суб'єктивними й об'єктивними її складовими, вводити нові способи здійснення діяльності, технології.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість зробити висновок, що система формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі може бути успішно здійснена на основі акмеологічного підходу, де акмеологічна стратегія професійної освіти розуміється як проектування, планування і організація функціонування освітньої системи, орієнтованої на професійні досягнення майбутнього

педагога, максимальне використання його особистісного і професійного потенціалу з застосуванням акмеологічних технологій.

Література

1. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога в ХХІ столітті / Г. С. Данилова // Рідна школа. – 2003. – №6. – С. 6-9.
2. Вакуленко В. М. Розвиток теорії і практики вищої педагогічної освіти України, Росії, Білорусії на основі акмеологічного підходу : монографія / В. М. Вакуленко. – Луганськ : Альмаматер, 2007. – 500 с.
3. Гадяцький М. В. Організація навчального процесу в сучасній школі : навчально-методичний посібник для вчителів, керівників навчальних закладів, слухачів / М. В. Гадяцький, Т. М. Хлебнікова. – Х. : Ранок, 2003. – 57 с.

УДК 81'342.2-043.86

ГЕДЕОН М.Ю., БАРНА Х.В.,
Мукачівський державний університет

ОНТОГЕНЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ФОНЕМ РІДНОЇ МОВИ

У психолінгвістиці на позначення звукових (фонологічних) явищ мови використовують два основних поняття: звук і фонема.

Звук визначається як мінімальний елемент усного мовлення. І як будь-яка одиниця живого мовлення є досить суб'єктивованою, тобто забарвленою індивідуальними особливостями мовців, що і дає підстави говорити про необмежено велику кількість звуків живої людської мови.

Фонема ж розглядається як своєрідний узагальнений образ звука, що включає лише постійні, інваріантні або так звані корисні характеристики мовних звуків. А отже фонема – це своєрідним чином відфільтровані звуки мовлення. Домовленнєві реакції дітей (гуління та лепет) – це своєрідні вправлення у сприйманні та вимові певних звуків, що дають поштовх для розвитку та вдосконалення мовно-слухових та мовно-рухових функцій. Вилучення з цього процесу хоча б одного з названих аналізаторів неминуче призводить до ускладнення або й узагалі до унеможливлення спонтанного оволодіння дитиною фонемним складом рідної мови.

Саме через артикулювання дитина матеріалізує та певним чином стабілізує диференційовані акустичні відчуття. Саме вправлення в імітації звуків дозволяють їй ще і ще раз акцентувати свою увагу на їхньому звучанні.

Результатом такої клопіткої роботи мовно-рухового та мовно-слухового аналізаторів є формування у дитини другого рівня мовленнєвого слуху – перцептивного (або гностичного), що в логопедії традиційно називається фонематичним слухом.

Звичайно, що процес його формування займає не один місяць. Про його початок, який пов'язують з віком 10 міс., свідчить орієнтування дитини на мовленнєві звуки в процесі сприймання та розуміння мовлення оточуючих. До 10 міс. у вислові семантично значимими для дитини є лише інтонація та ритм. Малюк досить тонко реагує на настрій дорослого комуніканта, на ритмічну

організацію його висловів. Саме за інтонацією та ритмом дитина легко впізнає знайомі забавлянки диференційовано виконуючи завчені рухи для їхньої «інсценізації». Однак слова та їхнє звукове оформлення для дитини цього віку є малозначимими (Ф. І. Фрадкіна).

І лише з 10 місяців дитина поступово починає зважати на звукове оформлення слів як на засіб кодування певної семантичної інформації.

Цікаво, але саме з початком формування перцептивного рівня слухового сприймання у дитини з'являються і перші слова, тобто стабільні звукокомплекси, що пов'язані з певним значенням. Річ у тому, що засвоєння фонемного складу мови забезпечує стабілізацію слухового сприймання та створює можливість засвоювати звукові оболонки слів значно продуктивніше. А стабільні звучання дитина значно легше співвідносить з певними значеннями.

У міру формування перцептивного рівня слухового сприймання словник дитини невпинно зростає. Однак темпи цього зростання є неоднаковими. Так, появу перших слів чітко можна співвіднести з початком формування перцептивного рівня слухового сприймання, а різке зростання словника у період з 1 р. 8 м. до 2 років – із завершенням цього процесу.

Як зазначає Є. Ф. Соботович, саме у віці 2 років перцептивний рівень слухового сприймання (або фонематичний слух) є практично повністю сформованим, що проявляється у вмінні дитини розрізняти на слух усі фонemi рідної мови, стабілізації її слухового сприймання, і як наслідок – поступовому нарощуванню обсягів імпресивної та експресивної лексики, якою володіє дитина. Порушення слухового сприймання проявляються у неможливості розрізнення чи розпізнавання звуків мови за корисними ознаками. Означені вади первинного генезу є в дітей з глухотою, туговухістю та сенсорною алалією.

Таким чином, діяльність мовно-рухового аналізатора виконує роль додаткової опори, що сприяє якіснішому та продуктивнішому засвоєнню дитиною узагальнених звукотипів. Хоч навіть у випадках, коли мовно-руховий аналізатор є первинно порушеним (наприклад, анартрія, моторна алалія), фонематичне сприймання у дитини також формується, проте значно повільніше і може супроводжуватися низкою специфічних утруднень, пов'язаних з диференціацією на слух звуків, близьких за акустико-артикуляторними ознаками. Ця обставина пояснює механізми виникнення недоліків фонематичного сприймання у дітей з первинно збереженим мовно-слуховим аналізатором. Саме тому недоліки фонематичного сприймання можна спостерігати і при інших логопатіях, в основі яких лежать порушення у діяльності мовно-рухового аналізатора: дислалія (паралалія), моторна алалія, дизартрія, ринолалія тощо.

Означені закономірності не лише розкривають характер взаємодії мовно-рухового та мовно-слухового аналізаторів у процесі оволодіння дитиною фонетико-фонематичною стороною мовлення, але й можуть слугувати для

раннього виявлення порушень мовленнєвого розвитку, з'ясування диференційованих механізмів названих порушень.

УДК 37.07:373.018.3

ГЕРЛІ Р.М., КУШНІР І.І.,
Мукачівський державний університет

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СПЕЦІАЛЬНОЮ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЮ ШКОЛОЮ-ІНТЕРНАТОМ

Реформування освітньої галузі в Україні зумовлює необхідність модернізації системи управління освітою, в тому числі й загальноосвітніми школами-інтернатами. Концептуальні засади щодо управління освітнім процесом у загальноосвітніх школах-інтернатах ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію інвалідів в Україні». На державному рівні здійснюються спеціальні заходи щодо покращення функціонування закладів, у яких виховуються діти-сироти, діти з обмеженими фізичними можливостями про що свідчать «Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування», «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», затверджене наказом МОН України від 15.09.2008 № 852.

Дослідження проблеми підвищення ефективності освітнього і виховного процесів в умовах шкіл-інтернатів виявило необхідність подолання суперечностей, зокрема між:

- доцільністю переведення загальноосвітніх шкіл-інтернатів у відкриту освітню систему і недостатньою компетентністю менеджерів закладів освіти щодо реалізації механізмів її ефективної адаптації до реалій сучасного соціуму;
- збільшенням кількості оновлених функцій і видів управлінської діяльності та призначенням на посаду фахівців без спеціальної фахової професійної підготовки;
- потребою запровадження інноваційних ідей, концепцій, теорій, стратегій та спрямованістю професійної свідомості керівників шкіл-інтернатів до традиційного підходу в управлінні;
- сучасними вимогами до управлінської компетентності та недосконалістю технологій її діагностування в умовах функціонування загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Нові вимоги до професійної діяльності менеджера закладу освіти інтернатного типу та його управлінської компетентності, наявність зазначених вище суперечностей у цій галузі зумовлюють необхідність визначення науково обґрунтованого підходу до управління ними. Залишається актуальним питання

ефективного вдосконалення освітнього процесу, одним з найважливіших компонентів якого є підготовка випускників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до повноцінного самостійного життя. Важливою умовою розв'язання поставленого завдання є забезпечення організаційно-адаптивного управління загальноосвітньою школою-інтернатом, яке характеризується спланованою організацією заходів.

Науковий доробок українських учених у контексті досліджуваної проблеми досить різноманітний: демократизація соціально-педагогічних основ управління освітою (В. Бегей, Л. Даниленко, М. Дарманський, О. Кощинець, Н. Попадюк); становлення і розвиток загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (В. Покась, Б. Кобзар); управління загальноосвітніми навчальними закладами (З. Береговський, М. Гузгик, Л. Калініна, М. Кириченко, Л. Кудряшова, А. Лігоцький, Т. Лукіна, С. Мартиненко, Т. Цуканова, А. Черниш); шляхи та методи оптимізації внутрішкільного управління (А. Киричук, Ю. Табаков); система підготовки резерву керівних кадрів закладів освіти до управлінської діяльності, розвиток професійних умінь керівника школи в системі курсової підготовки (Н. Кудикіна, Л. Пермінова, Н. Протасова, Т. Скрипаченко, Г. Тимошко, Г. Юркевич); організація діяльності профільно-диференційованої загальноосвітньої середньої школи та освітнього процесу в пришкільному інтернаті (А. Самодрин, В. Семенюк, В. Яковенко); адаптивне управління та концепції педагогічного менеджменту в загальноосвітніх закладах (О. Ельбрехт, Г. Єльнікова, Г. Полякова); соціально-педагогічні функції і перспективи розвитку установ інтернатного й напівінтернатного типу в Україні (В. Слюсаренко, В. Шаркунова); педагогічні умови формування соціальної відповідальності та духовної самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи й учнів шкіл-інтернатів (Н. Огренич, В. Оржеховська, З. Палюх, К. Фоменко, В. Чугаєвський).

У межах нашого дослідження досить цікавим є досвід запровадження адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти, теоретичні основи якого розроблені Г. Єльніковою, зокрема концепція адаптивного управління, що включає положення про доцільність забезпечення функціонування цілісної системи збуджувальними (висхідними й низхідними) і функціональними інформаційними потоками, зміни в яких призводять до регулювання цільових функцій та розвитку всіх суб'єктів управлінської діяльності, поєднання зусиль усіх учасників управлінського процесу під час вироблення рішень у межах своєї компетенції на основі діалогічної адаптації.

Аналізуючи дослідження побудови адаптивної моделі навчання (Є. Ямбург [1]) та організації освітнього процесу в адаптивній школі (Т. Шамова, Т. Давиденко, ін. [2]), варто виокремити характерні особливості адаптивного управління (АУ) педагогічними системами:

1. У ході АУ створюються умови для кожного учасника педагогічного процесу з їх різними нахилами і здібностями.

2. АУ через властивості його суб'єктів та створювані ними умови вибудовується з фізичної природи, соціальної і духовної – моральної суті людини.

3. АУ, з одного боку намагається максимально враховувати індивідуальність особистості, з іншого – гнучко реагувати на соціокультурні зміни громадянського середовища, набуваючи двосторонньої стратегії.

4. Метою АУ є збереження й розвиток особистості, створення умов для самостійного, свідомого вибору кожною особистістю власної стратегії поведінки, способу існування, напрямів самореалізації й самоудосконалення в контексті людської культури.

5. В умовах АУ підсилюється роль самостійної роботи, самоконтролю, прийомів дослідницької діяльності, уміння самостійно здобувати знання, їх узагальнювати й повідомляти. Природно, що зміст освіти для кожного буде мати свій обсяг і свої пріоритети.

6. АУ потребує від кожного суб'єкта самоуправління й співуправління, рефлексії своєї діяльності, що сприяє самоусвідомленню власних дій і позицій інших учасників педагогічного процесу.

7. В умовах АУ не існує універсальної технології, бо взаємодія його учасників завжди ситуативна. Однією з визначальних ознак адаптивного управління є розвиток здібності особистості щодо самовдосконалення, де головним є не технологічні аспекти, а гуманістично-особистісні.

8. В АУ визначальне значення має особистість керівника та його взаємодія з підлеглими: довіра, стимулювання до саморозвитку й самоорганізації, підвищення рівня професійної та життєвої компетентності тощо [3, с. 13-15].

Вищезазначене підтверджує, що джерелом адаптивного управління науковці вважають інноваційну модель організації навчання.

У подальшому, наше дослідження буде спрямоване на визначення, теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов адаптивного управління освітнім процесом у спеціальній загальноосвітній школі-інтернат, специфіка діяльності якої полягає у забезпеченні реалізації права громадян на базову загальну середню освіту шляхом спеціально організованого освітньо-виховного процесу в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, медичною реабілітацією.

Література

1. Ямбург Е.А. Школа для всех: Адаптивная модель : (Теоретические основы и практическая реализация) / Ямбург Е.А. – М. : Новая школа, 1996. – 352 с.
2. Шамова Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т.И.Шамова, Т.М. Давиденко. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2001. – 384 с.
3. Третьяков П.И., Митин С.Н., Бояринцева Н.Н. Адаптивное управление педагогическими системами : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. П.И.Третьякова. – М. : Центр «Академия», 2003. – 368 с.

**МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ:
ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ**

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес початкової школи забезпечує значний потенціал розвитку молодших школярів. У сучасних науково-педагогічних джерелах акцентується увага на високому потенціалі мультимедійних ресурсів, зокрема про це відмічали у своїх дослідженнях Н. Дементієвська Ю. Казаков, Н. Морзе, Н. Петлюшенко, Н. Савченко, О. Шликов, Л. Шевченко, О. Суховірський, В. Шакоцько, О. Шиман та інші.

Мультимедіа є актуальною технологією, оскільки характеризується такими властивостями як гнучкість, інтерактивність та інтегративність навчальної інформації. Завдяки мультимедіа можна швидко, доступно та цікаво пояснити навчальний матеріал. Такий підхід задовольняє індивідуальні потреби школярів у навчанні, і тому мультимедійні технології вважаються гнучкими технологіями [4, с. 230]. Мультимедійні технології – це сукупність методів і прийомів, які реалізують навчально-виховну мету на основі комп'ютерно-інформаційних технологіях, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відео, графічне зображення, анімацію та мультиплікацію» [3, с. 7].

Найбільш поширеною мультимедійною технологією, яка активно застосовується вчителями початкової школи, є мультимедійні презентації – зручний і ефективний спосіб представлення інформації за допомогою комп'ютерних програм, який поєднує в собі динаміку, звук і зображення, тобто ті чинники, які найбільш довго утримують увагу дитини. Мультимедійні презентації – це легкий та дієвий спосіб подання інформації. Завдяки цьому способу за допомогою динаміки, звуку та зображення учні найбільш довше запам'ятовують поданий матеріал, тому що беруть участь два найважливіші органи слух та зір [2]. Така презентація найчастіше створюється на основі програма «MS Power Point».

Використання таких презентацій забезпечує:

- підвищення інтересу учнів до навчання, до здобуття нових знань;
- створення на уроці доброзичливої атмосфери;
- урахування психолого-педагогічних особливостей молодших школярів;
- заохочення пізнавальної діяльності учнів.

Учням молодшого шкільного віку подобається щось нове на уроках. Завдяки цьому створюється реальне спілкування, де учні хочуть висловити власну точку зору і тоді в них проявляється інтерес, бажання виконувати завдання, які перед ними поставлені. Таким чином в них пропадає страх перед

комп'ютером. Молодші школярі вчатьса самостійно працювати над навчальною, довідковою та іншою літературою.

Науковці й практики [1; 3] підкреслюють позитивні сторони використання мультимедійних засобів на уроках у початковій школі:

1. Інформаційність.
2. Інтерактивність.
3. Компактність.
4. Емоційна привабливість.
5. Наочність.
6. Багатофункціональність.
7. Динамічність.
8. Сприяє підвищенню мотивації та заохоченню учнів до навчання.

Водночас акцентують увагу на недоліках використання мультимедіа:

1. Учні потребують доступу до мультимедійного комп'ютера.
2. Потрібне спеціальне обладнання для роботи програм (комплекс мультимедіа).
3. Створення презентації може вимагати значних фінансових затрат та затрат часу.
4. Інтернет надає величезну кількість інформації, яка може розсіювати увагу учнів.
5. Системи мультимедіа представляють насичене інформацією середовище, і для того, щоб експлуатувати їх у повному обсязі, потрібний добір великої кількості матеріалів.
6. Неможливе передавання особистого відношення або поведінки.
7. Для деякого з учнів важко сприймати інформацію з екрану [2].

Щоб підготувати мультимедійний урок, вчителю потрібно звернути особливу увагу на добір матеріалів. Матеріал повинен бути доступний, змістовний, цікавий, чіткий, пізнавальний. Також потрібно не забувати про завдання практичного спрямування. Вони залучають учнів працювати ефективно з комп'ютером. Комп'ютерні програми викликають в учнів пізнавальний інтерес та позитивні емоції [5, с. 344] Потрібно грамотно використовувати мультимедійні технології на уроках у початковій школі, для того щоб стимулювати розвиток емоційної сфери молодшого школяра. Основне завдання методики використання мультимедіа – формування інформаційного середовища, що забезпечує досягнення педагогічних цілей, і яке проводиться за допомогою цілого комплексу засобів навчання.

Література

1. Пометун О.І. С учасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посіб./ О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
2. Петлюшенко Н. Упровадження комп'ютерних технологій у початковій школі / Н. Петлюшенко // Початкове навчання і виховання. – 2012. – №1. – С.12.
3. Дементієвська Н. П. Вчимося самі, вчимо інших / Н.П.Дементієвська // Вісник програм шкільних обмінів.– №21. – 2004. – С. 5-8.

4.Дементієвська Н.П. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів / Н.П. Дементієвська, Н.В. Морзе // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д.Максименка, М.Л.Смольсон. – К. : Міленіум, 2005.–Т. 8, вип. 1. – 238 с.

5.Intel. Навчання для майбутнього. – К. : Видавнича група BHV, 2004. – 416 с.

УДК 373.3.015.31:502/504

ГОРВАТ М.В., КЕЛЕМЕН Н.М.,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У процесі екологічного виховання молодших школярів важливо вибудувати систему успішного функціонування всіх компонентів освітньої системи, залежної від цілей, завдань, змісту, форм і методів цієї системи, тобто забезпечити необхідні педагогічні умови ефективного процесу екологічного виховання учнів.

Педагогічні умови, які забезпечують ефективність процесу екологічного виховання школярів молодших класів, вивчалися в працях І. Павленко, І. Ярити, Н. Жук, Л. Присяжнюк, О. Грошовенко.

Важливим в процесі екологічного виховання є підтримання взаємозв'язку між потребами молодших школярів і завданнями навчання, оскільки саме така кореляція є надійним фундаментом виховного процесу. Окреслена парадигма працюватиме при дотриманні вимог до педагогічного процесу, які розроблені в науці, серед них: 1) забезпечення «почуття вільного вибору», тобто усвідомлення дітьми навчального завдання як самостійно вибраного; 2) впровадження в педагогічний процес розвивальної тенденції: школяр повинен долати труднощі навчальних завдань, працювати на межі можливостей; 3) надання дитині можливості «радіти життю» на уроці. Ці вимоги мають найбільш важливе значення для комфортного самопочуття дитини в школі [2, с. 136]. Систематична реалізація названих вимог має важливе значення і для використання учіння як одного з найважливіших чинників екологічного виховання молодших школярів.

Важливим компонентом, що забезпечує позитивний вплив учіння на екологічне виховання школярів, є його поєднання з різноманітною позакласною роботою, забезпечення органічного взаємозв'язку між цими двома сферами. Ми поділяємо думку науковців, які розглядають позакласну роботу як широке й багатозначне поняття, в яке включаються різноманітні за змістом, призначенням та способом керівництва заняття і виділяються при цьому два напрямки позакласної роботи: позанавчальна та позаурочна. Головна різниця між цими двома напрямками позакласної роботи, на думку К. Слесик, становить причетність чи непричетність їх до навчальної роботи [3, с. 63].

Як показують спостереження, формування у дітей екологічних уявлень і понять досягається передусім завдяки самому змісту їхньої діяльності. Найважливішим, звичайно, є спілкування молодших школярів з природою. Але широко використовуються з цією метою зразки художньої літератури, бесіди, усна народна творчість, висловлювання самих дітей під час проведення різних заходів. При цьому доцільними є питання, що стимулюють цілісність сприйняття: чи «Сподобався вам вірш?», «Що вам запам'яталося з нього?», «Яку подорож ви хотіли б здійснити?», «Чого вчить приказка?» тощо. Впливаючи на емоційну сферу учнів, створюється сприятливий ґрунт для формування екологічних уявлень і понять.

У діяльності з формування екологічних уявлень і понять велика увага надається проведенню бесід. Їхня перевага перед іншими методами формування екологічних уявлень полягає в тому, що в процесі бесіди учителя можна виявити і уточнити знання дітей, здолати деяку обмеженість їхнього особистого досвіду, залучити усіх дітей до обговорення проблеми, синтезувати розрізнені знання, отримані на уроках, у процесі участі в позакласних заходах.

Індивідуальний і диференційований підхід до молодших школярів є необхідною передумовою забезпечення ефективності екологічного виховання. Як відомо, суть даного підходу полягає в тому, щоб пристосувати методи і форми навчально-виховної роботи до індивідуальних особливостей дітей, які забезпечать найбільшою мірою розвиток особистості. В умовах, коли в класі 20 – 30 учнів, індивідуальний підхід до кожного з них можливий лише в поєднанні з диференційованим.

Забезпечення ефективності екологічного виховання школярів без найактивнішої участі в ньому сім'ї, батьків неможливо. Батьки разом з учителями є організаторами життєдіяльності дитини [1, с. 1]. Важливо, щоб батьки допомагали в роботі з охорони рослин – проводили з дітьми бесіди, рекомендували вирощувати на садових ділянках квіти, приносили в школу насіння, розсаду, складали гербарії спільно з дітьми, розповідали їм про лікарські рослини рідного краю, допомагали педагогам у проведенні екскурсій на природу тощо.

Спільна робота учителя з батьками повинна здійснюватися не лише безпосередньо в процесі бесід з учнями, екскурсій, проведення свят та ін., але і опосередковано. Використовуючи різноманіття засобів і форм роботи з батьками, учитель має сприяти створенню атмосфери захопленості при залученні їх до екологічної діяльності при проведенні різних позакласних заходів, звертаючись через дітей до батьків з різними дорученнями (допомога батьків щодо впорядкування і озеленення території загальноосвітньої установи, дворів, забезпечення інвентарем, квітковою розсадою тощо).

Виховання любові до природи рідного краю є важливою і необхідною умовою екологічного виховання школярів. Без виховання любові до природи, формування емоційно-ціннісного ставлення до неї складно забезпечити ефективність процесу екологічного виховання молодших школярів. З раннього

дитинства прищеплюється любов до рідної природи, з дитинства проводяться уроки доброти і любові, які мають величезне значення для виховання особистості. Для духовного формування людини важливо, щоб вона з раннього дитинства спостерігала природу, безпосередньо спілкувалася з нею, любила її, допомагала їй, піклувалася про неї. Ці риси шляхетного ставлення до природи визначатимуть характер особистості протягом усього життя.

Література

1. Вербицький В.В. Соціально-педагогічна концепція екологічної освіти / В.В. Вербицький // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 1 – 6
2. Освітні технології : навч.-метод. посіб.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К. : А С К, 2001 – 256
3. Слесик К.М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / К.М. Слесик. – Х., 2002. – 256 с.

УДК 37:165.742(100)

ГОРВАТ М.В., ПРИЙМАК А.В.,
Мукачівський державний університет

ЗАРУБІЖНІ ВЧЕНІ ПРО ПРОБЛЕМУ ГУМАНІСТИЧНИХ ВІДНОСИН ШКОЛЯРІВ

Поступовий розвиток демократичного суспільства дедалі більше залежить від утвердження людяності, гуманності у стосунках між людьми. Ніколи раніше з такою повнотою необхідність формування гуманістичних відносин не усвідомлювалася. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті відзначено, що система освіти має забезпечити формування людини демократичного світогляду і культури, формування культури миру та міжособистісних відносин, формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протидіяти проявам бездуховності.

Педагоги-гуманісти: Р. Мей, А. Маслоу, К. Роджерс, Н. Шипковенські, С. Конг, Г. Лендрет, М. Клейн, В. Сатир, Т. Лірі, Г. Лефорж, Р. Сазек та ін. вважають, що серед невимовно важливих і незліченно різноманітних цінностей життя ключове значення, безсумнівно, належить цінності самого життя. Як цінність воно не має аналогів, оскільки виступає детермінуючою базою інших видів людських цінностей, є їх умовою.

Канадський педагог, психолог С.Л. Конг у книзі «Гуманістична психологія й особистісний підхід у навчанні» розглядав педагогіку співробітництва як головний шлях формування гуманістичних відносин дітей. Однак співробітництво не уявляється можливим без вивчення особистості дитини, її вікових та індивідуальних особливостей. Тому оволодіння методиками вивчення особистості дитини – завдання установ, що готують вихователів, учителів.

Викликає інтерес книга американського психолога і педагога Г. Лендрета «Ігрова терапія: мистецтво відносин». У книзі описано історію розвитку ігрової

терапії, а також її теоретичні засади. Його книга – практичне керівництво для занять ігровою терапією з дітьми, і водночас філософський трактат про дитину, її життя і душу. Науковець стверджував, що мета такої терапії не змінювати і перероблювати дитину, не вчити її спеціальних поведінкових навичок, а дати можливість дитині бути самою собою [1].

М. Клейн значну роль у спілкуванні дітей з дорослими відводить сім'ї. На його думку, в сім'ї закладається імунітет проти зла, несправедливості, соціальних стресів. Його дослідження виявили, що за наявності у дитини труднощів у школі, дитячому колективі, а в сім'ї доброзичливої обстановки, то ці труднощі вона долає значно легше.

Детальну класифікацію типів спілкування педагогів зі школярами подає болгарський педагог Н. Шипковенські. Він виокремлює стилі поведінки вчителів, що найчастіше призводять до дидаскологенії (негативний психічний стан дитини, страх, пригноблений настрій, острах), що негативно позначається на формуванні міжособистісних відносин вчителя й учнів. До них належать: авторитарно-диктаторський стиль, притаманний учителям, які прагнуть придушити ініціативу дітей, самостійність, власність суджень; презирливо-припинувальний стиль, що виявляється в недовірі, неповазі до учнів; скандальний стиль спілкування, який виражається в тому, що вчитель з будь-якого, навіть незначного приводу починає кричати на дітей, поводить вкрай нестримано; дистантно відсторонений, властивий педагогам, які вбачають своє завдання винятково у формальному повідомленні учнями інформації, не хочуть чи не можуть установлювати з дітьми теплі емоційні відносини; непослідовно-упереджений стиль, який виявляється в тому, що педагог вибірково ставиться до учнів, несправедливий в оцінці їхніх дій, протиставляє одних учнів іншим, висміює їхні невдачі і т. ін.

Учителі з описаними вище стилями спілкування нерідко вдаються до неадекватних форм спілкування, наприклад, формують у дитини надмірне почуття сорому, підкреслюючи її недоліки в порівнянні з іншими дітьми, з гиркотою зауважують, що вона безнадійна тощо. Водночас відомо, що молодші школярі, як правило, без усякої критики сприймають оцінки вчителів і кладуть їх в основу власної самооцінки. Саме в такий спосіб несформовані відносини з учителем призводять до формування психогенних реакцій у молодших школярів. Психогенні реакції виникають внаслідок надмірно заниженої самооцінки, переживання дитиною своєї нікчемності, нездатності бути успішною, а джерелом цих переживань є слова педагога-дидаскологеніста.

Американський психотерапевт, психолог, педагог В. Сатир у роботі «Як будувати себе і свою сім'ю» наводить різноманітні типи стосунків між батьками і дітьми, класифікує їх. подає їх характеристику і показує результати таких стосунків. Ці типи стосунків у сім'ї прийнятні і для школи, де спостерігаються подібні відносини.

Зарубіжні вчені, педагоги, психологи значну увагу приділяють розробці діагностичних методик. Так, Р.Б. Кеттелл, Р.В. Коан розробили тест для

дослідження особистісних особливостей молодших школярів. Усі 12 чинників і запитання до них свідчать про повагу до особистості дитини, турботи про неї, гуманне ставлення до неї.

Методика діагностики міжособистісних стосунків, розроблена Т.Лірі, Г.Лефоржем, Р.Сазеком, призначена для уявлення суб'єкта про себе та ідеальне «Я». За допомогою цих методів визначається тип ставлення до людей у самооцінці і взаємооцінці.

Отже, представники зарубіжної гуманістичної психології і педагогіки розглядають дитину як найвищу цінність. Вивчення особистості дитини, її індивідуальних особливостей, побудова процесу виховання з урахування цих особливостей, на гуманістичних принципах – провідні ідеї цієї педагогіки.

Література

1. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О.О.Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко; за ред. О.О. Любара. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 450 с.
2. Шитова І.Ю. Формування системи професійних відносин студентів університету в процесі підготовки до педагогічної діяльності : Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2000. – 19 с.

УДК 373.3.015.31-053.5

ГОРВАТ М.В., ПРИМИЧ Я.Ю.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

З психологічної точки зору молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці дитина вперше усвідомлює відношення між ним і навколишніми, починає розбиратися в громадських мотивах поведінки, моральних оцінках, значущості конфліктних ситуацій, тобто в цьому віці формування особистості набуває свідому фазу. Якщо раніше провідною діяльністю була гра, то тепер стало навчання – еквівалент трудової діяльності, причому оцінка інших залежить і визначається шкільними успіхами.

Відмітна ознака творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку – суб'єктивна новизна продукту діяльності. За своїм об'єктивним значенням «відкриття» дитини може бути і новим, незвичним, але, в той же час, виконуватися за вказівкою вчителя, за його задумом, з його допомогою, а тому не бути творчістю. І в той же час дитина може запропонувати таке рішення, яке вже відоме, використовувалося на практиці, але додумався він до нього самостійно, не копіюючи відоме. У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на здогаду, інтуїції, самостійному мисленні учня. Тут важливий сам психологічний механізм діяльності, в якій формується вміння вирішувати нешаблонний, нестандартні задачі. Успішне формування в

молодших школярів творчого мислення можливе лише на основі врахування педагогом основних особливостей дитячої творчості та рішення центральних завдань у розвитку творчого мислення [2].

Значення уяви в молодшому шкільному віці є вищою і необхідною здатністю людини. Разом з тим, саме ця здатність потребує особливої турботи в плані розвитку. А розвивається уява особливо інтенсивно у віці від 5 до 15 років. І якщо цей період уяву спеціально не розвивати, в подальшому настає швидке зниження активності цієї функції. Разом зі зменшенням здатності людини фантазувати збіднюється особистість, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва, науки і так далі. Молодші школярі велику частину своєї активної діяльності здійснюють за допомогою уяви. Їх ігри – плід буйної роботи фантазії, вони з захопленням займаються творчою діяльністю. Психологічною основою останньою також є творча уява. Коли в процесі навчання діти стикаються з необхідністю усвідомити абстрактний матеріал і їм потрібні аналогії, опори при загальному недоліку життєвого досвіду, на допомогу дитині теж приходить уява. Таким чином, значення функції уяви в психічному розвитку велике [1].

Однак, фантазія, як і будь-яка форма психічного відображення, повинна мати позитивний напрямок розвиток. Вона повинна сприяти кращому зі знання навколишнього світу саморозкриття і самовдосконалення особистості, а не переростати в пасивну мрійливість, заміну реальному житті мріями. Для виконання цього завдання необхідно допомагати дитині використовувати свої можливості уяви у напрямі прогресивного саморозвитку, для активізації пізнавальної діяльності школярів, зокрема розвитку теоретичного, абстрактного мислення, увагу, мови і в цілому творчості.

Діти молодшого шкільного віку дуже люблять займатися художньою творчістю. Воно дозволяє дитині в найбільш повній вільній формі розкрити свою особистість. Вся художня діяльність будується на активній уяві, творчому мисленні. Ці функції забезпечують дитині новий, незвичний погляд на світ. Вони сприяють розвитку мислення, пам'яті, збагачують його індивідуальний життєвий досвід! За словами Л.С. Виготського, уява забезпечує таку діяльність дитини:

- побудова образу, кінцевого результату його діяльності;
- створення програми поведінки в ситуації невизначеності, створення образів, які замінюють діяльність;
- створення образів описуваних об'єктів [1, с. 15].

Для розвитку дитини дуже важливо формування багатьох інтересів. Слід зазначити, що для школяра взагалі характерно пізнавальне ставлення до світу. Така цікава спрямованість має об'єктивну доцільність. Інтерес до всього розширює життєвий досвід дитини, знайомить його з різними видами діяльності, активізує його різні здібності. Діти, на відміну від дорослих, здатні виявляти себе в художній діяльності. Вони з задоволенням виступають на сцені, беруть участь у концертах, конкурсах, виставках і вікторинах. Розвинена

здатність уяви, типова для дітей молодшого шкільного віку, поступово втрачає свою діяльність у міру збільшення віку.

Підводячи підсумки ми приходимо до наступного висновку. Дитина молодшого шкільного віку в умовах виховання і навчання починає займати нове місце в системі доступних йому суспільних відносин. Це пов'язано насамперед з надходженням його до школи, яка накладає на дитину певні суспільні обов'язки, що вимагають до неї свідомого і відповідального ставлення, і з новим положенням його в сім'ї, де він також отримує нові обов'язки. Життя в організованому школою і вчителем колективі призводить до розвитку у дитини складних, соціальних почуттів і до практичного оволодіння найважливішими формами і правилами суспільної поведінки. Перехід до систематичного засвоєння знань у школі є фундаментальним фактом, що формує особистість молодшого школяра і поступово розбудовує його пізнавальні процеси. Творча діяльність, є більш складною за своєю сутністю, доступна тільки людині. Є велика «формула», яка підіймає завісу над таємницею народження творчого розуму: «Спочатку відкрити істину, відому багатьом, потім відкрити істини, відомі деяким, і нарешті відкрити істини, нікому ще невідомі». Мабуть, це і є шлях становлення творчої сторони інтелекту, шлях розвитку винахідницького таланта.

Література

1. Заброцький М.М. Вікова психологія / М.М. Заброцький – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
2. Кулагіна І.Ю. Молодші школярі: Особливості розвитку / І.Ю. Кулагіна – М. : Ексмо, 2009. – С. 52.

УДК 373.3.091.33

ГОРВАТ М.В., РОМАН А.В.,
Мукачівський державний університет

СПІЛЬНА ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Відповідно до вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти, протягом навчання у початковій школі учні мають оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій. У зв'язку з цим, нові можливості для формування самооцінки, варто шукати у спеціально організованій навчальній діяльності учнів, яка формує уміння пристати на точку зору іншого, погоджувати думки з партнерами при розв'язання навчальної задачі, здійснювати довільну регуляцію своїх дій³.

Дослідження вчених свідчать, що такі складні традиційно «дорослі» рефлексійні компоненти навчальної діяльності як контроль, взаємооцінка і самооцінка найбільш активно засвоюються у ситуації навчальної діяльності і під час взаємодії з однолітками [1].

Людина існує і розвивається у спільній діяльності з іншими людьми. На її психічну активність і працездатність істотно впливає факт міжособистісного контакту. Методологічні, філософські, соціально-психологічні аспекти спільної діяльності учнів висвітлено у роботах О. Безкорованіної, Н. Бібік, Н. Городецької, С. Кашлева, В. Ляудіс, Т. Матіс, І. Осадченко, Л. Пирожено, О. Пометун, В. Рубцова, О. Савченко та ін., де підкреслюється особлива роль самооцінної діяльності у розвитку особистості і доводиться, що «внутрішні» психічні процеси виступають перетвореними формами «зовнішньої» колективної діяльності і результатами цієї співпраці.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях проаналізовано:

- закономірності формування різних психічних функцій спільної навчальної діяльності;
- особливості розвитку особистості залежно від колективних і групових форм навчальної роботи та ін.;
- продуктивність різних форм спільної навчальної діяльності тощо.

Спільна навчальна діяльність розглядається як взаємодія учнів у групі, спрямована на розв'язання навчальних задач. У процесі такої роботи здійснюється «погоджувальна діяльність», «спільне переживання успіхів у роботі», «кооперація і координація дій її учасників», «розв'язання комунікативних задач», «ділове спілкування» із засобів навчального матеріалу [2].

Вплив групи на окрему особистість може стимулювати, активізувати і залучати людину, коли пасивна людина заражається станом групи і намагається не відстати від неї. Вивченню процесу взаємодії людей усередині групи і з групами присвячено роботи Ш. Амонашвілі, М. Андрєєвої, В. Андрущенко, І. Беха, В. Бондаря, О. Комар та ін. У низці досліджень констатується, що під впливом навчальної співпраці самооцінка школярів стає більш адекватною.

При дослідженні зв'язку між самооцінкою і навчальною діяльністю Т. Токарська виявила вплив на процес формування адекватної самооцінки ставлення молодших школярів до однолітків, колективу. Було доведено, що педагогічно доцільне функціонування міжособистісного спілкування в класному колективі залежить від інтенсивності включення дитини в активну навчальну діяльність, стимулювання в процесі її організації оцінних і самооцінних суджень, від змісту, форм, способів впливу вчителя на дітей, характеру його педагогічної оцінки [3].

Спільність навчальної діяльності Х. Лийметс визначає за такими ознаками: сприйняття навчального матеріалу всім класом, кооперація у процесі розв'язання пізнавальних завдань, залежність від розподілу обов'язків, взаємоконтроль і взаємовідповідальність, організація розподілу роботи, її ходу і контролю з боку учнів.

У дослідженнях І. Бех, Б. Голуб, Х. Лийметса, Г. Цукерман та ін. показана не тільки необхідність упровадження у навчальний процес інтерактивних форм навчальної роботи учнів, але й те, що саме колективні (колективно-розподільчі,

кооперативні) форми навчальної діяльності найбільшою мірою відповідають потребам самих учнів. Йдеться також про практичну можливість такої діяльності учнів, її ефективність у виховному і навчальному сенсі.

Кооперативна навчальна діяльність, як вважає Х. Лийметс, значною мірою сприяє формуванню самооцінки, що характеризується сукупністю наявних у людини уявлень про різні сторони своєї особистості і про себе як про потенційного виконавця й учасника спілкування.

Саме в умовах кооперативної навчальної діяльності може успішно формуватися самооцінка. Учитися самооцінці учень може, спостерігаючи за діяльністю інших учнів, правильно сприймаючи оцінки на свою адресу, і якщо в нього будуть такі самі можливості для порівняння своєї діяльності із поведінкою і діяльністю інших, а також якщо буде сформована потреба давати власні оцінки діяльності і спілкуванню інших учнів.

Спільна робота характеризується тим, що для її учасників визначаються способи дії, створюються можливості їх колективного аналізу й оцінки, розвитку потреби й уміння доводити свою думку, оцінювати свої дії з погляду іншого.

Отже, спільну навчальну діяльність характеризують такі три основні способи організації, що розрізняються розподілом індивідуальних операцій, формами обміну і предметною спрямованістю: об'єднання операцій, які здійснюються учасниками за зразком і запитаннями, які були поставлені дорослими, без обміну операціями і їхніми результатами; об'єднання операцій, які проводяться учасниками за зразком і запитаннями, які були поставлені дорослими з тенденцією до взаємного обміну операціями і їхніми результатами; перерозподіл індивідуальних операцій і обмін ними, їхніми результатами з можливими перетвореннями зразків, що задаються дорослими, за схемами поведінки і дій.

Література

1. Вакар Ірина. Вікові особливості самооцінки учнів та можливості їх корекції / І. Вакар // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VII Всеукр. наук, конф., 15 груд. 2011 р. – Тернопіль: ТИПУ, 2011. – С. 85–89. 11
2. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Комар Ольга Анатоліївна. – Черкаси, 2011. – 467 с.
3. Цукерман Г. А. Введение в школьную жизнь: Программа адаптации детей к школьной жизни / Г. А. Цукерман, К. Н. Поливанова. – М.: Московский центр качества образования, 2010. – 120 с.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

З'ясування педагогічних умов означеної проблеми не стало предметом спеціального вивчення, хоча напрацювання вчених в даному аспекті окреслюють чіткі орієнтири щодо нашого дослідницького задуму.

Зокрема, Щукіна Г.І. підкреслює, що умови, які забезпечують ефективність навчально-виховного процесу стосовно діяльності вчителя і діяльності учня повинні бути синхронними, щодо спрямованості на результат.

В. Андрєєв визначає поняття «педагогічні умови» як обставину процесу навчання, яка є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення певної дидактичної мети [1]

О. Федорова вважає, що педагогічною умовою називається сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм, яка забезпечує успішне розв'язання поставленого завдання [2]

При виділенні педагогічних умов ефективного використання національних традицій у вихованні молодших школярів, ми враховували сутність феномену «національні традиції» та його педагогічний потенціал. Зупинимось на характеристиці цих педагогічних умов.

1. Зв'язок виховання молодших школярів засобами національних традицій із життям. Ця умова передбачає використання у всій виховній роботі регіональних традицій, звичаїв та обрядів. Опору на краєзнавчий матеріал; широке ознайомлення молодших школярів з повсякденним життям, діяльність українського народу, календарно-побутовою обрядовістю, народними знаннями, сімейним та громадським побутом, промислами та ремеслами, усною народною творчістю. Зауважимо, що планувати цю виховну роботу повинен принцип регіональності. Етнізація дитини випадає на дошкільний та молодший шкільний вік, з участі дитини у сімейних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості. У цьому віці формується культ рідного дому, сім'ї, рідного міста чи села, що є основою щодо подальшого усвідомлення дитини себе як частини нації. Ця умова реалізується через проведення уроків, виховних заходів, в активній участі в посильній суспільно корисній діяльності.

2. Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей у вихованні з використанням національних традицій.

Вчителеві початкових класів необхідно знати закономірності вікового розвитку не тільки для того, щоб до них пристосовуватись, а головне, щоб учити і виховувати у досліджуваному напрямку з найбільшим ефектом.

Період 6-11 років характеризується далшим розвитком розумової працездатності хлопчиків та дівчаток, загострюється пам'ять. Їм властиві пластичність психіки, допитливість, щирість і безпосередність; чуйність і довірливість; товариськість, підвищена сприятливість до виховних впливів, щира емоційність, нестійкість уваги, ситуативність поведінки, швидка втомлюваність, захоплення ігровою діяльністю, потяг до самостійності й самоутвердженні свого власного «Я», конкретність і образність мислення.

Виходячи із нашого дослідження, у вихованні молодших школярів великої уваги потребує формування їхнього характеру: навичок поведінки, витривалості, чуйності, доброти, милосердя, вміння долати труднощі, вироблення цілеспрямованості й стійкості уваги, організованості, хазяйновитості. У цьому руслі не менш важливе значення має вироблення духовно моральних і вольових рис: патріотизму, працьовитості, відповідальності, національної свідомості, рішучості, охайності, дисциплінованості, згуртованості, чесності, скромності, поваги і терпимості.

Народознавчий матеріал є чудовою основою для формування вищезазначених рис особистості школяра.

Зауважимо, що вчитель повинен добре знати індивідуальні відмінності у школярів, психіку кожного учня і враховувати їх особливості у виховній роботі.

3. Емоційність виховання.

Відомо, позитивні за своїм змістом переживання учителя і учнів сприяють підвищенню ефективності виховання. Негативні ж емоції гальмують виховну діяльність.

Вплив позитивних емоцій дає молодшим школярам переживання почуття краси. Дітям цього віку доступні естетичні переживання від побаченого, почутого, від краси взаємин, від гарно оздобленої речі. Тому треба насичувати виховний процес замилюванням красою, щоб пам'ять, мислення уява учнів збагачувалась яскравими образами, які западають у душу, активізують мислення і мовлення.

4. Комплексний підхід до використання українських народних традицій у вихованні молодших школярів.

Ця умова реалізується через зміст і педагогічний потенціал національних традицій. Науковий фонд з проблеми дав можливість нам класифікувати національні традиції як з точки зору сезонності, так і з точки зору змістового наповнення. Кожна національна традиція переслідує певну мету, має конкретну сутність, тому у виховному процесі ці традиції слід використовувати в комплексі, крім того, в єдності слід підбирати методи, прийоми, засоби та форми виховання молодших школярів на засадах українських народних традицій. До згаданої виховної роботи варто залучати сім'ю, громадськість.

5. Доступність національних традицій.

Педагогіка народного календаря характеризується різноманітністю національних традицій, які відображають життя, побут, харчування, господарювання, родинні стосунки, народні знання українців. Цілком логічно,

що не всі вони є доступними і розрахованими на дітей. Тому при виборі національних традицій щодо використання їх у навчально-виховному процесі початкової школи слід дотримуватись критерію доступності, тобто зрозумілості, посиленості, відповідно до віку і рівня розвитку школяра.

Отже, сукупність запропонованих педагогічних умов, на наш погляд, є необхідною і достатньою, оскільки виділена із вражень сутності проблеми та вікових особливостей молодших школярів.

Література

1. Абрамчук, О.В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : дис.. канд. пед. наук / О.В Абрамчук. – Тернопіль, 2006. – 254 с.

2. Манько, В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно – пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В.М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – 153–161 с.

УДК373.091.313(043.2)

ГРИГА О. М., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

ІНТЕГРОВАНІ УРОКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Пошуки шляхів удосконалення системи освіти в початковій школі привели до відродження такого методичного явища як інтеграція навчання, яке поступово переходить сьогодні з дискусії в практику. Актуальність такої ідеї в тому, що вона є оптимальною для сучасного етапу розвитку національної школи. Її освоєння дає можливість формувати в учнів якісно нові знання.

Інтегровані уроки в початковій школі дають можливість учням досягнути усвідомленої потреби у висловлюванні своїх думок, вносити у звичайну систему уроків новизну, змінювати суворі кордони предметного викладання, що допомагає дітям сприймати важливі поняття через призму доступного, цікавого та зрозумілого.

Психологічні основи процесу інтеграції в системі шкільного навчання розкриті в дослідженнях Л.Виготського, В.Давидова, В.Зінченка, Е. Носенко. Форми і види інтеграції, як цілісного впливу на розвиток особистості в полі зору таких науковців, як С.Гончаренка, В.Тименка, С. Загв'язінського, С. Якименка. Дидактичні можливості інтегрованих занять у початковій школі досліджували такі вчені, як Н.Бібік, М. Вашуленко, О.Савченко, Р. Ільченко та інші.

Новітні умови для діяльності вчителів та учнів створює інтегроване навчання. Воно сприяє активізації інтелектуальної діяльності та розвитку процесу навчання в освітній діяльності. Інтеграція вимагає використання різноманітних форм викладання, що має вплив на ефективність сприйняття учнями нового матеріалу. Вона стає для всіх її учасників – і вчителів, і учнів, і

батьків – школою співробітництва та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети.

На нашу думку, педагогічно-організована навчально-пізнавальна діяльність учнів проектує розвиток всієї системи знань в цілому і кожного її елемента зокрема. Для спрямування навчально-пізнавальної діяльності на створення інтегративних конструкцій, обирають засоби і визначають умови, що сприятимуть інтеграції знань. Необхідно уявити всю сферу майбутнього засвоєння знань як багатогранність різноякісних елементів, здатних до взаємопроникнення, взаємоперетворення і взаємозближення [1, с.72].

Розглянемо процес інтеграції на прикладі уроків у початковій школі. При вивченні віршованих творів на уроках літературного читання, якщо його покладено на музику, вчитель може заспівати дітям. Вивчаючи дієслово на уроках української мови, можна дати завдання відшукати ці слова у текстах творів, що вивчалися на уроках читання, у словах пісень, виконуваних на уроках музики.

Великий інтеграційний потенціал мають уроки музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, оскільки різні види художньо-естетичної діяльності, конструювання вдало поєднуються з вивченням певних мовних, природничих понять, з читанням художніх творів. Учні на таких уроках активно включаються у діяльність, беруть участь у розв'язанні нових для себе пізнавальних і практичних задач, легше сприймають нові знання та закріплюють попередні.

В освітньому середовищі інтеграція знань здійснюється злиттям в одному предметі елементів різних навчальних предметів шляхом широкого міждисциплінарного підходу. У навчальному процесі методологічною основою усіх видів зв'язків виступають: матеріальна єдність світу, розвиток і перетворення в природі та мислення, спільність теорії і практики, всебічність вивчення явищ і процесів [4].

Сьогодні надзвичайно актуальна ідея інтегрованого навчання, оскільки з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти, тобто освіти спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягати життєвої цілі, творчо самоутверджуватися у різних соціальних сферах. Звичайно, інтеграція як дидактичний засіб чи принцип має при цьому відображатися у навчальних предметах, у формі їх об'єднання і представлення як єдиного цілого. Йдеться про конструювання і втілення способів інтеграції змісту освіти, на основі яких має розгортатися відповідний навчальний процес [2].

На думку С. У. Гончаренко, інтегровані уроки в початковій школі дають можливість підводити учнів до усвідомленої і емоційно-пережитої потреби міркувати і висловлювати свої думки на запропоновану тему. Учні мають можливість застосовувати при цьому арсенал своїх знань, життєвий досвід, зробити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині, висновки та пошукові відкриття. Урок в сучасних умовах повинен носити творчий характер.

Потрібно запозичувати все найкраще в досвіді вчителів, самому шукати можливі, більш ефективні підходи пояснення нового і повторення вивченого матеріалу [3, с.16].

Отже, сучасна українська школа потребує кардинально нових підходів до організації освітнього процесу. Нові навчальні програми, інтегровані підручники, впровадження інтегрованих курсів, проведення інтегрованих уроків та системне використання інтегрованих навчальних завдань створюють умови для підвищення або модифікації рівня компетентності школярів за рахунок різних видів діяльності.

Література

1. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н. М. Бібик – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с
2. Інтегровані уроки в початковій школі / упоряд. Н. С. Вегера. – Тернопіль-Харків : Ранок, 2010. – 160 с.
3. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції / С. У. Гончаренко, І.М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. - № 2. – С. 9-18.
4. Іванчук М.Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі : навч. метод. посібник / М.Г.Іванчук. – Чернівці : Рута, 2001.– 120 с.

УДК 373.3.015.31

ГРИЦАК Г.Ю., ФЕНЧАК Л.М.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті відзначено, що «пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої цінності» [4]. Відповідно до нормативно-правових документів: Конституції України, Закону України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки одним із пріоритетів державної освітньої політики є створення оптимальних умов для формування, збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді, розвитку фізично здорової та духовно багатой особистості.

Слід відмітити і важливу роль нового Державного стандарту початкової загальної освіти у переосмисленні мети початкової освіти, яка виразно відображає дитиноцентровану особистісно орієнтовану її спрямованість. У даному документі також чітко обґрунтовані та описані основні вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей учнів, серед яких виокремимо здоров'язбережувальну.

Науковцями доведено, завдання збереження й зміцнення здоров'я потрібно розв'язувати, насамперед, педагогічними засобами, при цьому, освіта в аспекті здоров'язбереження розуміється комплексно: і як надання інформації, і як навчання методів, прийомів і навичок здорового способу

життя, і як виховання в душі безумовного пріоритету цінностей індивідуального і громадського здоров'я в усіх його проявах, сферах, рівнях [1].

Тому сьогодення потребує від педагога високого професіоналізму, володіння сучасними здоров'язберігаючими технологіями навчання і виховання, відчувати тенденції інноваційних змін у системі освіти, розуміти сутність й особливості педагогічних технологій, адаптувати їх щодо можливостей й особливостей учнівського колективу, уміти аналізувати та оцінювати ефективність їх використання [2].

На основі педагогічних та методичних розробок, бібліографічного аналізу класифікацій існуючих здоров'язберігаючих технологій, нами виявлено такі їх типи:

- здоров'язберігаючі;
- оздоровчі;
- технології навчання здоров'ю;
- виховання культури здоров'я [3].

Знання, володіння і застосування здоров'язберігаючих технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога [1]. Діяльність учителя у позакласній діяльності з учнями початкових класів повинна бути орієнтована на формування в дітей стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна). Важливими завданнями здоров'язберігаючих технологій, в позакласній діяльності є: рухова активність дітей; максимальне використання природи, мистецтва для духовного, емоційного розвитку учнів; створення позитивного мікроклімату в колективі навчального закладу; використання можливостей класної, позакласної та позашкільної роботи у початковій ланці школи; підвищення педагогічної культури батьків засобами педагогічної пропаганди.

Під час організації позакласної здоров'язберігаючої роботи з учнями початкових класів використовуються різні ефективні форми роботи. Серед яких можна виокремити: арт-техніку, в основі якої лежить творча діяльність, у першу чергу малювання; природотерапія – це проведення позаурочної роботи на природі, екскурсії, прогулянки, спілкування з тваринами, спостереження за рослинами; релаксація – заспокоює нервову систему, знімає напруження. Обов'язковою умовою ефективного використання різноманітних здоров'язберігаючих технологій є їх позитивне емоційне забарвлення. Виконання вправ з нудьгою, без бажання, не дасть очікуваного результату, а швидше навпаки. Сама радість навчання, так само, як і радість виконання будь-яких вправ і праці, робить дитину здоровішою [3].

Таким чином, добре продумана позакласна робота вчителя початкової школи з використанням комплексу здоров'язберігаючих технологій, сприятиме

формуванню у молодших школярів основ збереження життя та зміцнення здоров'я.

Література

1. Денисенко Н. Оздоровчі технології – в освітній процес / Н. Денисенко// Шкільне виховання. – 2009. – №11. – С. 7-8.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
3. Здоров'язбереження учнів початкової школи як засіб досягнення сталого розвитку держави // Сталий розвиток: проблеми та перспективи : зб. наук. праць / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. – С. 232-241.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Шкільний світ. – К., 2001. – 24 с.

УДК 371.162

ГРИЦЬКО В. В.,
Гуманітарно-педагогічний коледж
Мукачівського державного університету

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СУЧАСНОСТІ

Професійне становлення майбутніх учителів початкової школи розглядається як цілісний процес життєвого і професійного самовизначення, творчого вдосконалення, професійного зростання, просування до більш високої кваліфікації в обраній сфері практичної діяльності. Це багатогранний процес, який базується на актуалізації й узагальненні отриманих знань та їхнього практичного застосування [1, с. 21]. Розглядаючи професійний розвиток майбутніх учителів, Л. Коваль виокремлює основні стадії становлення: а) формування професійних намірів (профорієнтаційна робота); б) професійне навчання (теоретико-методична підготовка); в) професійна адаптація, що супроводжується методичними службами освітньої організації [2, с. 95].

Водночас, особливого значення набуває реалізація особистості в професійній діяльності, яка може і повинна проходити в режимі саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, заснованому на самостійній пізнавальній діяльності, засвоєнні способів набуття знань з різних джерел інформації й уможливує формування потреби в педагогічній самоосвіті і самовдосконаленні [2, с. 200].

Згідно з кваліфікаційними категоріями, Н. Бахмат визначає рівні професійного розвитку вчителів початкової школи: педагог-початківець, який має право здійснювати педагогічну діяльність за результатами успішного проходження кваліфікаційного іспиту; просунутий педагог – його діяльність характеризується освоєнням різних компетенцій, які можуть бути пов'язані з роботою з особливим контингентом дітей; педагог-методист, який володіє методами і технологіями тією мірою, яка дає змогу розробляти їх самостійно і транслювати іншим педагогам; педагог-дослідник, що володіє навичками

виявлення освітніх потреб, який координує діяльність учителів, досвід управління педагогічним процесом, здатний здійснювати апробацію і впровадження інноваційних технологій в освіті [1, с. 20].

Як доцільно зазначає Л. Сугейко, складний багаторівневий особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи передбачає: модель горизонтальної та вертикальної кар'єри педагога, заснованої на ідеях саморозвитку і саморуху як домінанти професійного зростання; безперервне підвищення рівня кваліфікації; виявлення професійних дефіцитів у конкретного працівника і його просування за індивідуальними освітніми маршрутами; підвищення ефективності та якості педагогічної діяльності [3, с. 368]. Водночас, варто зазначити, що професійний розвиток – це не лише зростання та вдосконалення, а й руйнування та професійні деструкції, які характеризуються змінами психологічної структури особистості в процесі педагогічної діяльності.

Таким чином, в сучасних умовах особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи в межах фахової підготовки необхідно спрямовувати на такі аспекти:

- сприяння розумінню студентами нового контексту початкової освіти;
- ознайомлення майбутніх педагогів з новими вимогами навчальних програм загальноосвітньої школи та стимулювання активності до використання в професійній діяльності інноваційних освітніх технологій задля ґрунтового професійного розвитку;
- сприяння обміну досвідом між учителями, слухачами курсів підвищення кваліфікації;
- визначення поточних проблем щоденної професійної практики тощо.

Література

1. Бахмат Н. В. Педагогічна підготовка вчителів початкових класів у наукових дослідженнях. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 3. С. 18–24.
2. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с.
3. Сугейко Л. Г. Інновації у підготовці особистості вчителя початкової школи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 65. С. 367–370.

УДК 371.3:373.3

ГУДАЧОК Г. Ю., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

З метою підвищення рівня навчального-виховного процесу початкової школи стало популярним використання різних засобів інформаційно-комунікативних технологій.

О. О. Стечкевич стверджує, що розвинуте технологічне суспільство диктує свої закони у вихованні та спілкуванні людей різних поколінь. Сучасне

підростаюче покоління швидше і ефективніше використовують усі блага інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Надання учням знань про поведінку та використання комп'ютера лягає на плечі вчителя, класного керівника, який повинен бути обізнаним у цій сфері та йти в ногу з розвитком суспільства.

На сучасному етапі розвитку інформаційного простору важко уявити людину яка не використовує у своїй діяльності інформаційно-комунікативні технології, а тим більше вчителя, який вчить учнів орієнтуватися в навколишньому просторі[1].

В педагогічній науці виділяють основні цілі використання інформаційно-комунікативні технології:

- розвиток особистості учня, підготовки його до самостійної продуктивної діяльності в умовах інформаційного суспільства;
- реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства;
- інтенсифікація усіх рівнів навчально-виховного процесу;
- гуманітаризація та гуманізація навчального процесу [2].

Т. Ю. Повічан зазначає, що застосування інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі забезпечує інтеграційні процеси пізнання, сприяє розвитку особистості школярів, підвищує рівень активності й реактивності учнів, розвиває здібності альтернативного мислення, розвиває вміння розробляти стратегії пошуку рішень навчальних та практичних завдань, дозволяє прогнозувати результати реалізації прийнятих рішень на основі моделювання об'єктів, явищ, процесів, що вивчаються та їх взаємозв'язків [2].

Використання інформаційно-комунікативних технологій дозволяє вирішити проблему якісно нового підходу до організації роботи з різних напрямків виховання та навчання – дає змогу зацікавити учнів, зробити шкільне життя захопливим, яскравим, емоційно насиченим та сприяти ефективному навчанню школяра. Також дозволяє вирішувати низку важливих завдань: опанування Інтернет-ресурсів (зацікавлює учнів пошуком різноманітної інформації, сприяє розвитку самостійного мислення, формуванню активності); здатності орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі (задоволення своїх потреб у творчому пошуку); потреба аналізу та синтезу отриманої з різних джерел інформації у вигляді мультимедійних презентацій, файлів (виховує творчу, розвинену особистість, яка вміє висловити власну думку і обґрунтувати, застосовувати набуті знання на практиці); полегшує роботу з реалізації навчальних та виховних завдань, розв'язання різних ситуацій, виконання вправ під час навчання, виховних заходів та свят (дає можливість показу умінь використання ІКТ та задоволення власних потреб, виникнення інтересу до реалізації цих завдань); можливість створення відеороликів з поєднанням зорових та музичних образів відповідно до поставленої мети (створює необхідний емоційний фон, зацікавленість, інтерес) [1].

Слід зазначити, що використання ІКТ має як позитивні і негативні сторони. Позитивною стороною є: поліпшення засвоєння учнями знань зі шкільних предметів, формування цікавого і змістовного навчального процесу, пояснення складних тем та демонстрація процесів, які важко спостерігати в реальному часі, реалізація не традиційних форм навчання, пошук цікавої та корисної для учнів інформації, розкриття пошукових й творчих можливостей кожного учня та формування особистості дитини [3, с. 121].

Разом з тим існують і недоліки та проблеми застосування інформаційно-комунікативних технологій: мінімальне використання літератури, зменшення часу на самостійне виконання завдань, використання шаблонів у виконання окремих завдань, не вміння застосувати уміння та навички у реальних ситуаціях, можлива шкода здоров'я учнів, втрата здатності чітко й образно висловлювати свої думки, обмеження можливостей усного спілкування.

Використання у навчально-виховному процесі засобів інформаційно-комунікативних технологій, має свої переваги і недоліки, які певною мірою негативно і позитивно впливають на формування особистості дитини. Тому, важливим є підготовка вчителя, який вільно орієнтується у світовому інформаційному просторі, використовуючи сучасні комп'ютерні технології, розвивається відповідно до розвитку суспільства, знає та вміє використовувати ті, чи інші засоби інформаційно-комунікативних технологій, для того, щоб формувати цілісну, всебічно розвинену особистість здатну вільно орієнтуватися в інформаційному просторі та, щоб реалізувати ідеї індивідуального підходу та диференційованого навчання, що є основним завданням сучасної системи освіти.

Отже, сьогодні дуже важливе значення набуває впровадження ІКТ в освітній процес початкової школи, які не тільки активно впливають на навчально-виховний процес, але й створюють сприятливі умови для формування ключових та предметних компетентностей молодших школярів, їх самореалізацію та розвиток творчих здібностей.

Література

1. Стечкевич О. О. Організація уроків виробничого навчання: компетентнісний підхід: навчально-методичний посібник / О.О. Стечкевич. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 128 с.
2. Повічан Т. Ю. Позитивні й негативні сторони застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчально-виховному процесі. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=2805.
3. Папіна М. Г. Переваги і недоліки використання ІКТ у навчальному процесі. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5147/1/Papina.pdf>

**УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Формування інформаційного суспільства, докорінні зміни в соціально-економічному розвитку держави, інтеграція національної освіти в європейський освітній простір потребують підготовки педагога нової генерації. Серед багатьох проблем сьогодення вирізняється одна з найактуальніших – статус учителя, його професіоналізм, бажання по-новому працювати, постійно навчатися, прагнути до самовдосконалення, готовність до інновацій та впровадження новітніх технологій. У зв'язку з цим актуальною залишається потреба в забезпеченні закладу загальної середньої освіти добре підготовленими, професійно компетентними кадрами, які мають високий рівень культури в цілому і професійно-педагогічної культури зокрема.

Дослідження, присвячені професійній підготовці вчителя і формуванню його педагогічної культури, представлені працями О. Бондаревської, С. Єлканова, І. Ісаєва, В. Кан-Калика, В. Максимова, А. Колесової, Є. Шиянова та ін.; теоретико-методологічним засадам формування професійно-педагогічної культури – працями В. Гриньової, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Кузьміної, О. Савченко та ін. Уведення в науковий обіг поняття «професійно-педагогічна культура вчителя» характерне для останніх років, окремі його аспекти аналізували В. Барабанщikov, І. Пальшкова, В. Сластьонін, О. Ходусов та ін.

Багатогранність і складність завдань формування нової людини в умовах відродження національної системи освіти роблять проблеми професійно-педагогічної культури особистості особливо актуальними. Виділення педагогічної культури як однієї з найважливіших складових культури суспільства зумовлене специфікою педагогічної діяльності вчителя, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати та збагачувати культуру суспільства [1].

У навчально-виховному процесі початкової школи головним засобом передачі культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність учителя як носія культури і суб'єкта міжособистісних відносин з унікальною особистістю учня, котра постійно змінюється та збагачується. Через культуру вчителя віддзеркалюються його професійні цілі, мотиви, знання, уміння, якості, здібності, відношення [2]. Тобто професійно-педагогічна культура є феноменом вияву вчителем власного «Я» у педагогічній діяльності через єдність його цілей, мотивів, знань, умінь, якостей, здібностей, відношень, об'єднаних у певну систему педагогічних цінностей.

Професійно-педагогічна культура – це складний динамічний процес поступового формування професійних знань, професійних умінь і професійно

значущих якостей особистості. Відтак, формування означеного феномену у майбутніх педагогів є складним, динамічним і багатограним процесом.

Результати дослідження дали змогу виділити *умови* формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів в умовах фахової підготовки [3]:

- цілісність, безперервність і системність процесу розвитку професійно-педагогічної культури;
- побудова змісту освітнього процесу відповідно до завдань та основних компонентів професійно-педагогічної культури;
- формування позитивної мотивації до освітнього процесу, педагогічної діяльності, професійно-педагогічної культури на основі максимальної інтенсифікації учіння студентів;
- залучення їх до діяльності, яка моделює майбутню професійну діяльність;
- створення сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату на заняттях, а також урахування емоційного самопочуття кожного студента;
- реалізація вимог: провідної ролі соціокультурного контексту, гуманізації, індивідуалізації, активності, спільної діяльності студентів і викладачів, варіативності видів навчальної діяльності на заняттях;
- самовдосконалення, самоосвітня діяльність, саморозвиток, здійснення безперервного навчання;
- рефлексивне осмислення майбутніми педагогами власної діяльності.

Отже, у підготовці майбутніх учителів початкових класів формування професійно-педагогічної культури посідає особливе місце, позаяк педагог набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли він невіддільний від поняття «культура». Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися фахівці, здатні вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і школа зокрема.

Література

1. Аболіна Т. Г. Прикладна етика: навчальний посібник для студ. вузів / Т. Г. Аболіна, В. Г. Нападиста, О. Д. Рихліцька та ін.; наук. ред.: І. Панченко. – К.: Центр учбової літ., 2012. – 391 с.
2. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителя як предмет педагогічних досліджень / Орлов В.Ф. // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1 (46). – С. 42-51.
3. Пальшкова І. О. Визначення структури, критеріїв та показників професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкової школи в умовах навчання в педагогічному ВНЗ / І. О. Пальшкова // Молодь і ринок : Зб. наук. пр. – Дрогобич, 2007. – № 11-12 (34-35). – С.35-38.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

З оглядом на розвиток інформаційних технологій провідного значення у сучасному суспільстві набуває формування і розвиток компетентностей пов'язаних з інформаційним процесом. На думку М. Сподарець, обов'язковою для сучасного вчителя є інформаційна компетентність, що «орієнтована на практичне використання інформаційних та комунікаційних технологій у своїй професійній діяльності і не зводиться до оволодіння компонентами комп'ютерної грамотності» [3].

У Концепції НУШ зазначається, що інформаційно-цифрова компетентність – це впевнене, та водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [2].

У Державному стандарті однією із ключових компетентностей названо інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях.

Метою інформатичної освітньої галузі є формування інформаційно-комунікаційної компетентності та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві.

У зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та їх упровадженням у різні сфери життя все більшої актуальності набуває формування інформаційно-цифрової компетентності. Інформаційні технології – це, з одного боку, потужний інструмент для одержання дитиною найрізноманітнішої інформації, з іншого – ефективний засіб підвищення інтересу до навчання та формування мотивації, використання наочності, забезпечення науковості. Уроки з комп'ютерною підтримкою викликають велику зацікавленість в учнів, забезпечують можливість ефективно використовувати диференційований підхід у навчальному процесі. Тому їх необхідно активно використовувати у навчальному процесі. Одним із предметів, де найбільш виправдано використовують комп'ютер-математика [4].

Ефективність застосування комп'ютера на уроках математики зумовлена низкою факторів: – різноманітність форм представлення інформації; – високий ступінь наочності; можливість організації ефективної колективної та індивідуальної дослідницької роботи з використанням комп'ютера; – можливість диференціювати роботу учнів залежно від рівня підготовки, пізнавальних інтересів тощо, використовуючи сучасні ІКТ; – можливість організувати автоматизований оперативний контроль рівня засвоєння знань і своєчасну допомогу з боку вчителя тощо. Використання комп'ютера в процесі вивчення базових предметів відкрило цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу, на що вказували такі науковці, як Л. Білоусова, Т. Запорожченко, Л. Кравченко, О. Локшина, Н. Олефіренко, Н. Рудницька, М. Синиця, С. Шумигай та інші. Застосування комп'ютера на уроках надало можливості активізувати пізнавальні інтереси учнів під час вивчення та закріплення нового матеріалу, підвищити мотивацію навчальної діяльності, організувати продуктивну самостійну роботу школярів [2].

Використання ІКТ під час уроку математики уможлиблює застосування таких методів: пояснювально-ілюстративного, який передбачає використання ілюстрацій, таблиць, малюнків, схем у супроводі розповіді вчителя. Допомагає у цьому програми для створення презентацій, що сприяє розвитку пізнавальної активності учнів, передачі додаткової цікавої інформації, забезпечення принципу наочності.

Сьогодні доступна значна кількість інструментальних педагогічних засобів, онлайн-освітніх інтерактивних хмарних сервісів, які дають змогу вчителю підбирати навчальний матеріал, самостійно готувати практичні завдання, зручно й ефективно візуалізовувати статичну й динамічну інформацію, що відповідає змісту конкретної теми будь-якої базової дисципліни початкової школи.

Література

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу : https://base.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/rozd_1_Oglyad.pdf.
2. Білоконна Н. І. До проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі / Н. Білоконна, С. Білоконний. – Тираспіль, 2003. – 53 с.
3. Каракай Н. І. Використання інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі учнів початкової школи : метод. посібн. / Н. І. Каракай – Умань, 2015. – 85 с.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Досягнення тих цілей і завдань у підготовці підростаючого покоління до життя, котрі висуваються суспільством в галузі освіти, немислимі без створення відповідної підготовки фахівців дошкільної освіти. В умовах реформування вітчизняної системи освіти, приведення її до європейських і світових стандартів звернення до історико-педагогічних цінностей має велике науково-практичне значення для обґрунтування теоретико-методологічних і організаційно-методичних основ професійної підготовки фахівців дошкільної освіти нової генерації.

Одним з головних напрямів сучасних історико-педагогічних досліджень є комплексний науково виважений аналіз освітніх процесів, що відбувалися на землях України в умовах різних політичних систем. Безумовний інтерес становить досвід, напрацьований в Західній Україні в ХХ – на початку ХХІ ст., де дошкільна педагогічна освіта здійснювалася під впливом західноєвропейської культурно-освітньої традиції.

Проблеми професійної підготовки вихователів дошкільних закладів у Західній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. були предметом вивчення таких науковців, як А. Ігнат, З.Нагачевська, Д.Пенішкевич, Г.Субтельна, Б. Ступарик, Л. Шологан, А. Барна й ін. Окремі аспекти дошкільної освіти досліджували Г. Рего, Н. Лисенко, М. Олійник, С. Івах, Я.Квасецька, К. Балаєва, А. Бубін, Н. Фроленкова. Період розвитку освіти та становлення педагогічної думки під час входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки досліджено В. Гомоннаєм, М. Кляп, М. Кухтою, В. Сагардою, П. Стрічком, І. Фекетою, В. Химинцем. Історичний аспект формування професійної освіти на Закарпатті вивчено М. Басарабом, М. Вегешом, І. Гранчаком, Ю. Гуснаєм, М. Токарем, С. Сірополком.

Огляд проблеми в історичному контексті дозволяє стверджувати, що система підготовки майбутніх педагогів змінювалася разом зі змінами в різних сферах життя суспільства. Зміст професійної підготовки майбутнього вихователя постійно розширювався й поглиблювався, зумовлюючись змінами у практиці дошкільного виховання, удосконаленням його нормативно-правової бази.

В педагогічних навчальних закладах кінця ХІХ – початку ХХ століття практично були відсутні викладачі фахівці дошкільного виховання. Посилаючись на наукові розвідки З.Нагачевської, Я. Квасецької, Г.Рего та ін. перші заклади для підготовки вихователів почали створювати майже одночасно в Німеччині, Англії, Австро-Угорщині з метою широкого розповсюдження дитячих притулків, садків. У ХІХ столітті стала розвиватися мережа дошкільних закладів – дитячих ясел і дитячих садків.

У 1837 році, через сім років після оприлюднення у будапештській газеті «Справи освіти» (1830 р.) вимоги до особи педагога на зразок того, що вчити інших людей може лише той, хто вивчився сам, створено перший в історії Угорщини заклад з підготовки вихователів в м. Толн. Згодом (1843/1844 н.р.) його перенесено в м. Пешт. Це був єдиний заклад з підготовки вихователів, особливо молодих осіб жіночої статі. Тому бажаючі здобути дошкільну освіту приїздили на навчання з різних куточків держави. Оскільки на теренах монархії активно поширювалися ідеї дошкільного виховання, то, ймовірно, в цьому закладі навчалися вихідці з Закарпаття,

В науковій розвідці про становлення і розвитку теорії та практики дошкільного виховання в Закарпатті Ганна Рего пише, що в цей заклад приймали на навчання осіб без попередньої освіти і лише згодом, з 1865 року правила прийому було суттєво змінено: при вступі подавали в обов'язковому порядку посвідчення про початкову освіту. З-поміж 371 абітурієнта 123 особи закінчили початкові школи, 82 – гімназію, 27 – духовні семінарії тощо. З 1877 року стало нормою, щоб вступники мали неповну або середню освіту [2]. Державні іспити з методики дошкільного виховання були обов'язковими для всіх випускників після закінчення навчання, а от диплом вихователя вони одержували після досягнення 18 років та не менш як піврічного стажу роботи в дитячому садку. Таким чином, в перших закладах фахової підготовки в одній з найрозвинутіших європейських країн ХІХ століття – Австро-Угорській імперії, був високий рівень вимогливості до професіоналізму педагога.

Розбудові мережі закладів з підготовки вихователів сприяли положення закону 1868 «Про освіту XXXVIII». Закон передбачав створення аналогічних осередків з підготовки вихователів з дворічним терміном як для представників чоловічої, так і жіночої статі безпосередньо на Закарпатті [2, с. 140]. У 1896 р було прийняте доповнення до закону «Про дошкільне виховання» (1891р.), згідно з яким дозволялося об'єднувати підготовку вихователів і вчителів в одному закладі. Відповідно наслідком впровадження цього положення стала практика отримання випускниками окремих учительських семінарій одночасно кваліфікації як учителя початкових класів і як вихователі.

У 1894 р. розпочав свою роботу заклад з підготовки вихователів у Пряшеві (нині Словаччина), який у 1899 році був перетворений на державну семінарію з дошкільним та шкільним відділами. Тому основна частина вихідців із Закарпаття саме там здобувала фах вихователів. Його випускники отримували диплом за подвійною спеціальністю – вчитель початкової школи та вихователь [2, с.147-148]

Таким чином, вивчення історичного аспекту підготовки фахівців дошкільної освіти дає можливість пояснити значення усвідомлення історичного підходу до підготовки фахівців з дошкільної освіти.

Література

1. Олійник М. І. Історія дошкілля Буковини : навчально –методичний посібник / Марія Іванівна Олійник, Ярина Андріївна Квасецька. – Чернівці : Зелена Буковина, 2012. –76 с.

2. Рего Г.І. Дошкільне виховання у Закарпатті: витоки й історія розвитку (1836 – 1918 рр.) / Ганна Іванівна Рего. – Ужгород : Патент, 2010. – 256 с.

УДК 791.228:159.954.2

ДОБОШ О. М., ГОПОНЬКО Д. Ю.,
Мукачівський державний університет

МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИЙ ОБРАЗ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

Майже всю інформацію із зовнішнього світу дитина сприймає зорово, у вигляді образів, з яких у подальшому формується її картина світу. Особливо привабливими зоровими образами є яскраві та динамічні анімаційні персонажі [4]. Однак, виконання вимоги зовнішньої привабливості для наймолодшої аудиторії не задовольняє потребу дітей у пізнанні та розвитку.

Мультиплікаційний образ повинен містити інформаційний ресурс (опис подій сюжету, діалоги персонажів тощо), а також стимулювати пізнавальний інтерес, допитливість глядача. Якісні мультиплікаційні образи є пізнавальними для дитини, насичують її не лише емоційно, а й морально, інтелектуально.. Якщо дитина задає дорослим питання стосовно побаченого, то це є хорошим результатом перегляду мультфільму. В результаті перегляду мультфільмів відбувається поступове формування у маленького глядача шаблонів і штампів, якими вона керується у повсякденному житті.

Мультиплікаційний образ передовсім є предметом вивчення педагогів, психологів та мистецтвознавців. Питання візуальних образів розглядаються у працях З.І. Алфьорової, І.Б. Зубавіної, О.Ф. Нечай, О.М. Орлова, Ю.М. Усова та ін. Психологічні аспекти ролі мультиплікації у розвитку особистості дитини вивчали С.В. Асенін, Д.М. Бабиченко, Б.М. Крижанівський, М.В. Кузнєцова, О.М. Матрусова, М.В. Ромашова, Є.Я. Сивоконь та ін.

Кіно і мультиплікація, будучи провідними сучасними екранними видами мистецтва, є найбільш доступними формами мистецтва і, по суті, формують смак і культуру суспільства, задають тон сучасному художньому мистецтву [1, с. 77].

Основне призначення художнього образу в мистецтві – відображати об'єктивну реальність у специфічній, переважно символічній, формі.

Художній образ містить певне емоційне забарвлення, позаяк переживання образу завжди включає його осмислення. Художній образ у мистецтві транслює пізнавальні, морально-ціннісні та емоційно-почуттєві компоненти. Цілісність функціонального спрямування формує інтерес глядацької аудиторії до художніх образів, представлених у візуальних видах мистецтва, зокрема мультиплікаційного.

У дослідженні Сітцевої М. В. вказано, що мультиплікаційний образ має ієрархічну структуру. Основними його складниками виступають тема та ідея, а також морально-естетичний зміст. Тематична своєрідність виражається у сюжетно-композиційній будові твору, а також його художньому і музичному

рішенні, що здійснюється відповідними зображальними засобами (метафори, алегорії, уособлення тощо). Ідейно-естетичний потенціал мультфільму відображається у показі моральних суджень та поведінки персонажів мультфільму, а також мотивації їх вчинків.

Отже, мультиплікаційний образ є органічним поєднанням ідейно-сюжетних, морально-ціннісних та художньо-зображувальних складників. Мультиплікаційний персонаж сам по собі ще не є завершеним мультиплікаційним образом, він слугує лише зовнішнім виразником ключової ідеї твору. Через зовнішність персонажів також транслюється ідейно-ціннісна компонента мультфільму.

Більшість мультиплікаційних образів є суто візуальними, загалом провідними об'єктами реалізації мультиплікаційної образності є герої мультфільму. Рідше в якості образів виступають предмети чи явища оточуючого світу, природа [3].

Предметні символи вказують на внутрішній сенс композиції мультфільму в цілому. Мультиплікація як мистецтво символічного відображення світу та подій здатна виражати предметне краще, повніше, виразніше, ніж будь-яке інше мистецтво [2].

У мультфільмі предметний світ показаний з точки зору персонажа, в його сприйнятті. Образи предметів у цьому випадку передають внутрішній рух людських почуттів, виражаючи настрій автора і його героїв. Таким чином, образи предметного світу здатні виражати настрій твору.

До основних засобів вираження мультиплікаційних образів відносимо: візуальні, аудіальні та кінестетичні засоби.

Візуальні зображальні засоби включають композицію мультфільму (що включає масштаб, динаміку сюжету, пропорцію та ін.) та кольорове рішення (тон, колір фону та героїв).

Аудіальні засоби включають тональність, інтонацію, темпоритмові характеристики тощо.

Кінестетичні засоби зображення мультиплікаційних образів виявляються у формі та розмірі персонажів, мірі їх абстрактності і символічності, мірі привабливості та інших рисах. Лише єдність структурних компонентів мультиплікації формує цілісний образ

Таким чином, мультиплікаційний образ є художнім символом, що транслює основну суть мультфільму.

Література

1. Матрусова А.Н. Современная российская мультипликация и кинематография: язык, стиль, культура / А.Н. Матрусова // Пространство языка – пространство культуры // Материалы регион. науч.-практ. конф. – М. : МАРХИ, 2013. – 134 с. – С. 77-79.

2. Мудрость вымысла : мастера мультипликации о себе и о своем искусстве / сост. С.В.Асенин. – М. : Искусство, 1983. – 207 с.

3. Сітцева М. Сутність та структура мультиплікаційного образу / М.Сітцева // Психологія особистості. – 2013. – № 1 (4). – 165-172.

4. Орлов А.М. Аниматограф и его анима: Психогенические аспекты экранных технологий / А.М. Орлов. – М. : Имппэто, 1995. – 550 с.

**ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОБРАЗНОСТІ НА МОРАЛЬНИЙ
РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У сучасної дитини виникає ряд проблем морально-етичного і психологічного характеру, позаяк вона занурена в інформаційне суспільство і відчуває його потужний вплив. Мультфільми мають значний вплив на погляди дитини та її ставлення до оточуючого світу.

Як будь-який продукт культури, мультиплікація вимагає активного сприйняття і розуміння глядачем змісту сюжету і поведінки героїв, динаміки сюжетної лінії і причинно-наслідкових зв'язків, що вимагає від глядача навиків критичного сприйняття і мотивації до перегляду [4, с. 607].

Художня образність є одним з доступних каналів взаємодії з дітьми, є однією з провідних характеристик дитячого сприйняття. У судженнях, діях і поведінці героїв мультфільмів реалізується морально-етичний складник сюжету твору, адже художні образи персонажів є морально-етичним фундаментом мультиплікаційного твору. Таким чином, мультиплікаційна образність має значний вплив на моральний розвиток та виховання підростаючого покоління.

Питаннями впливу мультиплікації на особистість дитини вивчали такі вчені, як З. Алфьорова, А. Ласманіс, Л. Лорензіні, Н. Маркова, О. Петрунко, В. Яковлев та ін.

Художня образність є однією з провідних характеристик мультфільму, що формує змістовний, ціннісно-смісловий і морально-етичний складники. Як відомо, зорові образи найбільше впливають на глядача, зокрема на дітей. Тому для останніх яскрава зорова стимуляція є найбільш підходящим джерелом інформації, що й формує інтерес до мультиплікаційного медіа [3, с. 4].

Образ – це відносно усталений конструкт, який є змістово та емоційно наповненою мислеформою, що має як узагальнені, так і специфічно конкретні риси. Набуваючи відносної незалежності від свого фону (мультиплікаційного сюжету), образ набуває ознак збірності. Такими є, до прикладу, образи відомих вітчизняних героїв мультфільмів: Карлсон, кіт Леопольд, Чиполіно, Незнайка тощо. Ці та інші персонажі, маючи унікальні риси, все ж стають збірними узагальненими образами, які позначають певний психологічний типаж [2, с. 18].

Сітцева М.В. визначає основні характеристики дитячого мультиплікаційного образу: природність, впізнаваність; характерні для дітей вираз обличчя, міміка, рухи; простота і зрозумілість поведінки, мовлення; осмислена логіка вчинків.

А провідними характеристиками дитячої образності визначає:

цілісність – проявляється через здатність дитини сприймати мультфільм як єдине неподільне ціле; циклічність – в процесі перегляду дитина часто повертається до попередніх або початкових етапів розгортання сюжету;

спонтанність – характеризується виникненням раптових емоційно забарвлених висловлювань, вербальних порівнянь, описів тощо, як можуть бути пов'язані з демонстрованим сюжетом, а можуть бути і сторонніми стосовно тематично-змістового чи персонажного складників мультфільму; деталізованість – схильність дитини підмічати несуттєві і другорядні деталі змісту, сюжету чи персонажів мультфільму; фрагментованість – на противагу цілісності, дитина здатна виокремлювати окремі аспекти трансльованого мультиплікаційного сюжету і визначати їх в якості провідних для себе, тобто таких, що викликали у неї найбільший інтерес чи захоплення і потребують подальшого обговорення; яскравість – підкреслює одну із визначних здатностей дитини сприймати оточуючу дійсність у певних барвах (у мультиплікаційному сюжеті найбільш цінним є саме яскравий стиль подачі, що проявляється і в кольоровості зображуваного, і в виразності змістового); емоційність – визначає одну з провідних особливостей передаваного засобами мультиплікації сюжету, і полягає у емоційній забарвленості, емоційній насиченості та емоційній спрямованості трансльованого сюжету.

Опосередковуючи взаємодію дитини з мультиплікаційним продуктом, образність є тим конструктом, який формує сутнісну основу мультфільму. Саме завдяки специфічно «дитячій» образності мультфільм є не лише жанром кіномистецтва, а й засобом особистісного розвитку малюка [1].

Спрямованість мультиплікації як жанру кіномистецтва повинна мати чітку мету – розвиток дитячої особистості, формування у дитини почуття довіри до світу, захищеності, і водночас власної відповідальності. Тому важливо враховувати, щоб над створенням мультфільму для дітей мають працювати психологи, педагоги, професійні художники, композитори та актори.

Художня образність у мультиплікації є ключовою ознакою його приналежності до жанру мистецтва. Екранні мультиплікаційні образи слугують зразком поведінки і взаємодії з оточуючим світом, виступають точкою відліку у розумінні природи людських стосунків, стимулюють соціалізацію маленького глядача, впливають на загальний пізнавальний розвиток дитини.

Література

1. Аромштам М. С. Дети смотрят мультфильмы: психолого-педагогические заметки. Практика «производства» мультфильмов в детском саду / М. С. Аромштам. – М. : Чистые пруды, 2006. – 32 с.
2. Лейзеров Н. Л. Образность в искусстве / Н. Л. Лейзеров / Отв. ред. д-р филос. н., проф. А. И. Арнольдов. – М. : Наука, 1974. – 208 с.
3. Лорензини Л. Дети и мультики / Л. Лорензини // Психология. – 1994. – № 12. – С. 4-5.
4. Яковлев В. А. Методология использования мультипликации в психологии развития детей и психотерапии / В. А. Яковлев // Материалы научной конференции «Ананьевские чтения – 2009». – Вып. 2 «Методологические и теоретические проблемы психологии» / Под. ред. Л. А. Цветковой, В. М. Аллахвердова. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2009. – 622 с. – С. 607 – 610.

**СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ ДИРЕКТОРА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Поняття управління широко використовується в різних науках, існує величезна кількість його визначень. У найзагальнішому визначенні під управлінням розуміється елемент, функція, що забезпечує збереження певної структури, організованих систем, підтримку режиму їх діяльності, реалізацію їх програм і цілей. З одного боку управління містить у собі керівництво, а з іншого – воно само є змістом керівництва, оскільки здійснюється людиною щодо інших людей. Мистецтво управління полягає в тому, щоб для даної групи працівників підібрати такий комплекс управлінських впливів, який забезпечить максимальну ефективність роботи, при цьому на об'єктивну необхідність вибору методів управління накладається схильність керівника до улюблених методів спілкування. А все це разом утворює своєрідний характер ділового спілкування – стиль керівництва [4].

Стиль управління керівника є важливим чинником досягнення успіху в управлінні закладом дошкільної освіти, який впливає на мотивацію діяльності педагогічних працівників, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, на розвиток вихователів і дітей.

Сутність та особливості підготовки керівників навчальних закладів до управлінської діяльності висвітлено у працях В. Бондаря, В. Береки, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, Н. Коломінського, Ю. Конаржевського, В. Маслова, В. Олійника та ін. Питання соціально-психологічного клімату досліджували такі вчені, як Е. Кузьмін, А. Лутошкін, А. Свенцицький, Б. Паригін, В. Шепель, А. Щербань; стилю керівництва – М. Альберт, Н. Васіна, І Вегерчук, В. Вічев, Ф. Генев, Г. Гібш, О. Журавльов, Д. Кайдалов, Є. Климов, А. Лаптев, В. Мерлін, А. Омаров, Р. Шакуров.

Теоретичними засадами стилю управління, на думку А.М. Омарова, є закономірності управління, специфіка сфери конкретної діяльності керівника, єдині вимоги до підлеглих, соціально-психологічні риси виконавців (вік, стать, кваліфікація, професія, інтереси, потреби), рівень ієрархії управління. Фактором, що утворює стиль керівництва є особистість керівника в її типових і індивідуально неповторних проявах у процесі управлінської праці.

Під стилями керівництва психологи розуміють індивідуально-типові особливості цілісної, стійкої системи способів, методів, прийомів впливу керівника на колектив з метою ефективного і якісного виконання управлінських функцій. Стиль управління (керівництва) – це стала сукупність особистих та індивідуально-психологічних характеристик керівника, за допомогою яких реалізується той чи інший метод (методи) керівництва. Стиль лідерства

(керівництва) – це типова для керівника-лідера система прийомів впливу на підлеглих [4].

Стиль управління або керування – це гнучка манера поведінки керівника щодо співробітників, яка змінюється в часі залежно від ситуації і виявляється у способах виконання управлінських робіт підпорядкованими керівнику співробітниками [1]. Б. Паригін [3] стиль керівника розуміє як сукупність типових і відносно стабільних методів впливу керівника на підлеглих з метою ефективного виконання управлінських функцій і, тим самим, завдань, що стоять перед організацією.

У процесі управлінської діяльності директора ЗДО стиль управління має важливі адаптаційні функції, зокрема: сприяє подоланню суперечностей між особливостями керівника та вимогами діяльності, яку він здійснює; впливає на успішну взаємодію з оточенням (конкретним соціумом, освітнім колективом).

У повсякденній діяльності поведінка директора ЗДО повинна відповідати ситуації, а гнучкість стилю забезпечує якість та результативність усієї роботи закладу. Так, Л. Карамушкою [1] виокремлено шість структурних елементів стилю керування: рівень значущості для керівника творчої співпраці з колективом; міра орієнтації керівника на налагодження міжособистісних стосунків у колективі, формування колективу; тип спілкування керівника з підлеглими; ступінь урахування у процесі управління індивідуально-психологічних особливостей працівників і соціально-психологічних характеристик колективу; основні методи впливу на працівників; особливості орієнтації керівника на самого себе.

Зазначена структура знаходить своєрідне вираження в різних стилях керування.

У класифікації К. Левіна [2] виокремлено такі основні стилі управління, як демократичний (колегіальний, товариський), авторитарний (автократичний, адміністративний, вольовий, директивний), ліберальний (вільний, анархічний, нейтральний, формальний, такий, що не втручається).

Кожному зі стилів управління властивий свій «психологічний портрет» керівника, у якому будь-який структурний елемент стилю має певний «рельєф» [1]. Застосування того чи іншого індивідуального стилю керування залежить від різних соціальних та управлінських ситуацій, виникнення яких зумовлюється впливом і взаємодією певних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Від стилю управління значною мірою залежать якість навчально-виховного процесу, ефективність розв'язання фінансово-економічних, господарських справ.

Таким чином, стиль керівництва – це система методів, прийомів, засобів, які домінують в управлінській діяльності керівника, а також індивідуальні особливості їх добору і застосування. Сучасний керівник, формуючи індивідуальний стиль управління, є гарантом якісної підготовки дошкільників до життя в суспільстві та налагодження здорового психологічного клімату.

Література

1. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти [Текст] : монографія / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 332 с.

2. Кузьмин Е. С. Социально-психологические методы регулирования взаимоотношений в трудовом коллективе [Текст] / Е. С.Кузьмин, И. П.Волков, А.Л. Свенцицкий // Проблемы разработки планов развития на промышленных предприятиях / под общ. ред. В. В. Блинова. – Л. : Наука, 1967. – С. 60-73.

3. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат коллектива: пути и методы изучения [Текст] / под ред. В. А. Ядова. – СПб. : Наука, 1981. – 190 с.

4. Пшенична Л. В. Керівник навчального закладу : навч. посіб./ Л. В. Пшенична. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 520 с.

УДК 378:37.09:94(477)

ДОНІ І. С., КОБАЛЬ В.І.,
Мукачівський державний університет

КРЕДИТНО-MOДУЛЬНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Організація освітнього процесу у сучасних закладах вищої освіти здійснюється в рамках Європейської кредитно-трансферної системи освіти, запровадження якої було зумовлено особливостями соціально-економічного та політичного розвитку України на початку ХХІ ст., входженням нашої держави у світовий та європейський освітній і науковий простір. Цей процес був не простим і не однозначним і тому доречним, на нашу думку, є проведення історико-педагогічного аналізу запровадження у систему вищої освіти України кредитно-модульної системи навчання.

Нові реалії початку ХХІ ст., інтеграція України у світовий освітній простір потребували створення нової системи освіти, якій притаманні, з одного боку, особливості національного характеру, з іншого – відповідність міжнародним критеріям і вимогам. За умов високого динамізму розвитку науки й освіти, стрімкого оновлення системи знань на перший план виступають завдання перегляду змісту, форм і методів навчання, орієнтації вищої освіти на особистість студента, запровадження нових технологій, що забезпечували би високу якість підготовки випускників вищої школи.

Однією з умов входження України в єдиний європейський освітній простір стало введення в систему вищої освіти України основних ідей, сформульованих Болонською декларацією, яку підписали 29 міністерств європейських країн, що визначила загальні вимоги, критерії і стандарти національних систем вищої освіти для створення єдиного європейського простору вищої освіти, зокрема кредитно-модульної системи (КМС), тобто форми організації освітнього процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій і використанні залікових одиниць (залікових кредитів) та передбачає можливість складання індивідуальних навчальних планів для окремих студентів.

Міністерством освіти і науки України було розроблено нормативну базу з питань кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Видано наказ МОН України №812 від 20.10.2004 р. «Про особливості впровадження

кредитно-модульної системи організації навчального процесу» та № 774 від 30.12.2005 р. «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу», Методичні рекомендації щодо запровадження Європейської кредитно-трансферної системи та її ключових елементів, розроблені на виконання наказу МОН № 943 від 16.10.2009 р. «Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи», які є організаційно-правовою основою для широкого впровадження «Європейської кредитно-трансферної системи» у всіх вищих навчальних закладах України. Як бачимо, склалася ситуація, коли одночасно діяли три нормативні документи, які безпосередньо стосувалися питань, пов'язаних із організацією освітнього процесу у закладах вищої освіти. При цьому ціла низка ключових елементів двох останніх, обов'язкових для виконання, документів не повністю узгоджувалися між собою та викликали колізії при їх практичному запровадженні.

Перехід закладів вищої освіти України на кредитно-модульну технологію навчання (КМТН), як ми вже зазначали вище, викликав широке обговорення у викладацькому середовищі і, разом з перевагами, виявив ряд її недоліків порівняно із традиційною системою навчання, а саме: випадіння декількох навчальних тижнів у разі їхнього використання на модульні контрольні, збільшення обсягів самостійної роботи студентів за рахунок скорочення кількості годин лекційних і практичних навчань, зниження якості підготовки фахівців, недостатня методична забезпеченість навчального процесу; масове впровадження тестової системи призводить до отримання неякісних і поверхневих знань; необґрунтовано завищені вимоги до документального оформлення супроводу навчального процесу, зокрема структури і правил ведення індивідуального навчального плану студента, необхідності оформлення результатів атестації одночасно за трьома шкалами; виставлення підсумкових оцінок, особливо з дисциплін, що завершуються екзаменом, тільки на основі арифметичної суми результатів поточного контролю без проведення екзамену. Це не лише призводить до зниження якості підготовки фахівців, а й прямо суперечить рекомендаціям основних документів Європейського простору вищої освіти («Стандарти і рекомендації для гарантії якості у вищій освіті», «Довідник користувача ЄКТС», матеріали проекту «Тюнінг»). Хоча, з іншого боку, КМТН повинна стимулювати студентів до систематичного навчання впродовж семестру, що є більш ефективним, бо забезпечує сформованість у тих, хто навчається, цілісного міцного знання, ґрунтовних умінь і навичок, ніж навчання час від часу, для екзамену (заліку), що було досить поширеною практикою до запровадження КМТН.

Разом з тим, частина студентів бажали б більше займатися з викладачами на практичних і лабораторних заняттях. Ефективнішому впровадженню КМТН, на їх думку, заважає відсутність єдиних вимог для навчальних дисциплін (42 %), психологічна невідповідність студентів (39 %), формальне ставлення викладачів до оцінювання знань, зменшення можливості індивідуальної роботи викладачів зі студентами.

Практика роботи закладів вищої освіти, починаючи з 2005 року показала, що кредитно-модульна система в тому вигляді, у якому її було впроваджено в більшості закладів вищої освіти України, потребувала вдосконалення або ж відмови від неї. Адже труднощі адаптації вищої освіти України до вимог Болонського процесу заважали досягненню найвищої мети – якісної підготовки висококваліфікованого фахівця в будь-якій науковій галузі. Тому наказом Міністерства освіти і науки України від 17.09.2014 р. № 1050 було скасовано Наказ від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації учбового процесу». Таке рішення було прийнято у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про вищу освіту» і з метою забезпечення академічної автономії закладів вищої освіти.

Отже, сьогодні актуальним залишається питання необхідності подальшого вдосконалення підготовки як студентів, так і викладачів закладів вищої освіти України, для того щоб у складний період освітніх інтеграційних процесів максимально зберегти позитивні надбання національної системи освіти та ефективно використати досвід європейських країн задля підготовки мобільного, творчого фахівця високої кваліфікації.

УДК 371.32+81'24

ДОРОШ Д. П., КУЗЬМА-КАЧУР М. І.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема взаєморозуміння різних народів залишається гострою і нині. Однією з причин таких труднощів вважаються особливості різних культур, що виникли за певних історичних умов. Нині велика увага приділяється формуванню комунікативній компетентності як здатності взаємодіяти і вступати в контакти у відповідності з нормами й культурними традиціями народу, представниками якого вони є. Тому важливо формувати полікультурну толерантність, починаючи з молодшого шкільного віку. М. Горват виокремила такі завдання: навчати розуміти й визнавати інших людей; знаходити шляхи взаємодопомоги і взаємодії; використовувати мирні засоби для розв'язання конфліктів; сформувати навички для самостійного пізнання світу; виховувати моральні якості особистості: доброту, співчуття, чуйність, милосердя, дружелюбність [3].

Педагоги розглядають процес виховання толерантності як цілеспрямоване збагачення особистості позитивним досвідом толерантності, тобто спеціальне створення таких умов, такого середовища, яке б ставило суб'єкта перед необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, якими б вони з точки зору цього суб'єкта не були. Саме в такому середовищі, в умовах постійної взаємодії і відбувається взаємне збагачення досвідом толерантності, що створює певну емоційно забарвлену моральну і одночасно інтелектуальну

базу для формування позитивного досвіду налагодження відносин і спілкування.

Вагомим для розуміння феномену «толерантність» є розроблений І. Бехом особистісно зорієнтований підхід у вихованні особистості учня. Толерантність розглядається вченим у контексті ціннісного ставлення до іншої людини, яке виявляється в повазі до людської гідності, за якої несумісними є образи, зневажання, глузування як форми міжособистісних відносин. Науковець зазначає, що «розвинене ціннісне ставлення до іншої людини означає, по-перше, прагнення і здатність індивіда співпереживати її радість і горе, по-друге, бажання її зрозуміти, по-третє, всіляке сприяння досягнення нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності» [2, с. 17]. Науковець розглядає два основних шляхи формування в дитини здатності цінувати особистість іншої людини: перший, що передбачає «детальне розкриття дитині позитивних сторін інших людей: дорослих, старших дітей чи ровесників; другий – запобігання зневажливому ставленню до людини, для чого потрібно розвивати у вихованців почуття величі людини – «міри всіх речей», формування уявлень про людську гідність. Необхідно запобігати прояву у вихованців деструктивної дії механізму – самоствердження за рахунок приниження інших» [2, с. 39].

Узагальнивши дослідження феномену, В.Євтух подає таке визначення міжетнічної толерантності: (від лат. *tolerare* – терпіти) – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей [4, с. 54].

Т. Атрощенко у своїх дослідженнях наголошує, що міжетнічна толерантність проявляється, перш за все, через людські відносини в різних сферах суспільного життя. Водночас вона виділяє розгорнуту структуру міжетнічної толерантності, виділяючи основні її параметри:

- по-перше, міжетнічна толерантність має на увазі наявність елементарних світоглядних і мотиваційних підстав для взаємодіючих етносів;
- по-друге, досягнення справжнього взаєморозуміння, яке полягає не тільки в розумінні іншого етнічного суб'єкта, але і його ставлення до себе як рівного партнера по спілкуванню. Взаєморозуміння має обопільний характер, ступінь міжетнічної толерантності в такому випадку знаходиться в прямій залежності від ступеня взаєморозуміння суб'єктів, що спілкуються;
- по-третє, створення умов і можливостей для постійної взаємодії;
- по-четверте, пошук можливостей для збігу інтересів взаємодіючих етнічних суб'єктів [1].

Особливості організації освітнього процесу початкової школи обумовлює вибір форм і тематику відповідно до інтересів і потреб молодших школярів і тому відрізняються великою різноманітністю. Зокрема, доцільно проводити виховні заходи пізнавальної, морально-етичної, естетичної спрямованості.

Великим успіхом користуються заходи, які долучають учнів до комунікативної культури і етикетних форм поведінки.

Таким чином, формування міжетнічної толерантності – складний та багатоаспектний процес, який покликаний підготувати школяра до взаємодії з однолітками відповідно до вимог полікультурної освіти.

Література

1. Атрощенко Т. О. Формування міжетнічної толерантності майбутніх вчителів початкової школи у процесі позааудиторної професійно спрямованої діяльності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Админ/Мои%20документы/799-1418-1-SM.pdf>

2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. – Кн. 1. : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003 – Кн. 1. : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. – 2003. – 280 с.

3. Горват Проблема виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного спілкування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/43_1/visnuk_18.pdf

4. Євтух В. Б. Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень / В. Б. Євтух. – К. : НПУ ім. Драгоманова, 2010. – 86 с.

УДК 373.2.064.1:376

ДОШКА М.В., БАРНА Х.В.,
Мукачівський державний університет

ФОРМИ РОБОТИ ЛОГОПЕДА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З БАТЬКАМИ

Співпраця логопеда з сім'ями є складовою загальної системи роботи дитячого садка. Форми та зміст роботи з батьками визначаються залежно *від ступеня їхньої готовності до співпраці*.

Індивідуальне консультування набуває дуже великого значення для роботи з батьками, оскільки дозволяє реалізувати диференційований підхід. Індивідуальні консультації проводяться на запрошення логопеда або на прохання батьків один раз на тиждень у певний день. Цього дня логопед має працювати у другу половину дня.

Одним із завдань індивідуального консультування є навчання батьків способам виконання разом з дитиною домашніх завдань. оскільки ніяка найретельніша робота дитячого садка з дітьми, що мають різні порушення мовлення, не буде ефективною, Якщо батьки не будуть приймати участі у виконанні завдань поставлених логопедом, то процес корекції буде дуже повільний.

Вагомого значення набувають і **групові форми роботи з батьками**. До них відносяться: дні відкритих дверей; анкетування; батьківські збори; тематичні консультації; оформлення інформаційно-методичних виставок; відкриті заняття; спільний перегляд відео матеріалів з певної проблеми.

Роботу з батьками дітей, що поступили в спеціальні групи, доцільно вибудовувати поетапно і починати не з традиційних батьківських зборів, а з **дня**

відкритих дверей. На дні відкритих дверей батьки отримують завдання підготуватися до першої індивідуальної бесіди з логопедом, яка проводиться у вересні, до повідомлення достовірних анамнестичних відомостей про особливості перебігу вагітності, пологів і раннього мовленнєвого розвитку дитини. Передбачається, що батьки з належною відповідальністю віднесуться до цієї пропозиції. Аналіз анкет, які заповнюють при цьому батьки, дозволяє логопедові більш спрямовано вести індивідуальну роботу з сім'ями. При **анкетуванні** батьків можуть використовуватись різні за змістом і характером анкети.

Важливою груповою формою роботи є **батьківські збори**. Протягом року необхідно проводити декілька батьківських зборів (від 3 до 5), тематика яких планується залежно від клінічного та мовленнєвого діагнозу і віку дітей.

Перші збори логопеду варто провести на початку навчального року. Логопед у доступній формі має пояснити сутність мовленнєвого діагнозу дитини, ознайомити зпопулярною літературою з мовленнєвих порушень.

Другі батьківські збори проводяться в кінці вересня за наслідками розгорнутого обстеження спеціалістів дитячого закладу: педагога-дефектолога, логопеда, психолога, вихователів.

Треті збори проводяться у грудні – січні, коли батьків знайомлять з підсумками навчання і корекційної роботи з дітьми за півріччя. Ці збори можуть мати форму ділової гри, круглого столу, батьківської вітальні тощо. Можна поєднати батьківські збори з проведенням відкритого заняття, обговорити досвід роботи окремих сімей з навчання і виховання дітей та розвитку їхнього мовлення.

Четверті збори проводяться за підсумками корекційного навчання (у травні), на них надаються рекомендації із закріплення отриманих навичок правильного мовлення у літній період. Для батьків дітей старшої групи надаються рекомендації щодо налаштування дітей на шкільне навчання, поради з можливих проблем у оволодінні писемним мовленням.

Після зборів логопед може проводити *індивідуальні бесіди та консультації* з батьками з проблем їхньої дитини.

Важливою груповою формою співпраці логопеда з батьками є **тематичні консультації**. Вони проводяться, зазвичай, один раз на місяць, і слугують своєрідним логопедичним всеобучем. Ми розробили орієнтовну тематику консультацій, яка враховує і проблеми, названі батьками під час анкетування, і питання, рекомендовані нами для батьків дітей з проблемами розвитку. Наводимо перелік тем, з яких за потребою можна вибрати необхідну як для конкретної сім'ї, так і для групового консультування.

Використовується і така форма групової роботи з батьками як **оформлення інформаційно-методичних виставок** (батьківський куточок). Щомісячно в батьківському куточку оновлюється добірка тематичних матеріалів.

Доцільною формою роботи з сім'ями є проведення **відкритихзанять та спільний перегляд відео матеріалів** з певної проблеми. Батьки мають право відвідувати заняття логопеда, педагога-дефектолога і вихователів протягом усього періоду навчання і можуть чути, оцінювати і порівнювати мовленнявласної дитини й інших дітей. Принцип відвертості навчання і виховання завжди збільшує, посилює ефект дії на мовлення і в цілому на особистість дитини. До того ж батьки на власні очі бачать методи роботи з дитиною, спостерігають за корекційними прийомами впливу. При спільному перегляді відео є можливість обговорити проблему, яка хвилює батьків; показати їм переваги і недоліки певних дидактичних матеріалів тощо.

Великого значення набуває включення батьків у корекційно-оздоровчу роботу дошкільного закладу і **створення** ними вдома відповідного **корекційно-оздоровчого середовища**.

Таким чином, при правильному диференційованому підході до роботи з сім'ями батьки із задоволенням йдуть на контакт з педагогами і виконують їхні рекомендації, оскільки переконуються у ефективності співпраці.

УДК 371.13

ЖОВТАНІ Т. І., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА РОБОТА ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА

Сучасні тенденції модернізації освіти зумовлюють вчителя, який спрямований на інноваційні зміни, до пошуку можливостей для розвитку професійно значущих якостей, побудови власної педагогічної концепції. Засобом забезпечення професіоналізму педагога виступає науково-методична робота. Готовність до науково-методичної роботи є провідною якістю вчителя, яка відображає рівень його особистісного, творчого, пізнавального та соціального розвитку.

Широкий спектр проблем наукової організації праці та планування роботи навчальних закладів освіти відображено у роботах Є. М. Бачинської, Є. С. Березняка, Ю. В. Васильєва, Г. І. Горської, В. Г. Кременя, В. І. Маслова, В. І. Павленка та іншими.

Розглядаючи науково-методичну роботу з позицій управлінського аспекту, В. І. Павленко виділяє такі етапи її організації:

- інформаційно-аналітичний (збір, обробка інформації щодо проблем внутрішньо шкільної науково-методичної роботи);
- мотиваційно-цільовий (виявлення пріоритетних цілей науково-методичної роботи, мотивів підвищення педагогічної майстерності вчителів та педагогічних колективів);

- планово-прогностичний (визначення змісту науково-методичної діяльності, складання планів методичної роботи, визначення форм і методів реалізації запланованого);

- організаційно-виконавчий (реалізацію планів науково-методичної роботи шляхом створення сприятливих умов у навчальному закладі, раціоналізації праці педагогів, організації і проведенні різноманітних методичних заходів);

- контрольно-коригуючий (передбачає співвіднесення отриманих результатів із поставленими цілями та завданнями, регулювання та коригування науково-методичної діяльності. Цей етап відповідає підсумковій частині науково-методичної роботи) [1].

У відповідності до Закону України «Про освіту» (ст. 1, 53, 54) вчителі є учасниками освітнього процесу і мають право на навчання упродовж життя та академічну мобільність, мають право на індивідуальну освітню траєкторію (персональний шлях реалізації освітнього потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчання дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання), вільний вибір форм, методів і засобів навчання, педагогічну ініціативу, підвищення кваліфікації, перепідготовку. Кожен вчитель зобов'язаний працювати над підвищенням професійного та загальнокультурного рівнів та педагогічної майстерності [2].

Процес організації науково-методичної роботи значною мірою залежить від ряду об'єктивних причин які складаються в навчальному закладі. Важливо враховувати, що усі педагогічні працівники закладу освіти мають різні професійні інтереси та потреби, при цьому не відкидається вирогідність і наявності у певної групи вчителів спільних науково-методичних зацікавлень, що зумовлює виникненню цільових динамічних груп. В залежності від професійного розвитку вчителя його професійний інтерес може змінюється, розвивається, уточнюється [3].

На думку Є. М. Бачинської, метою науково-методичної роботи є створення умов для особистісного професійного розвитку кожного вчителя, яка конкретизується в завданнях:

- створити в закладі загальної середньої освіти інформаційно-освітнє середовище професійного розвитку вчителя різними засобами, зокрема й із використанням хмарних технологій, соціальних мереж тощо. Напрямами опосередкованого інформування можуть бути сучасні тренди в освіті, успішні практики, педагогічні відкриття, альтернативні думки, дискусії тощо;

- створити методичну афішу, тобто анонс науково-методичних заходів, які будуть проводитися на різних рівнях. До таких заходів можуть бути віднесені тренінги, квести, семінари, конференції, екскурсії, коучинги тощо. Учитель відповідно до власного педагогічного інтересу зможе обрати види,

форми, суб'єктів освітньої діяльності та сформувати індивідуальний навчальний план;

- створити методичну інфраструктуру, залучити зовнішні ресурси для участі у шкільній методичній роботі, активізувати внутрішні ресурси для задоволення професійного інтересу вчителів та вдосконалення ними власної педагогічної практики;

- організувати підтримку в розробленні вчителем цільової програми професійного розвитку, індивідуального плану професійного вдосконалення;

- спроектувати особистісно-орієнтовану адаптивну організаційну структуру методичної роботи спрямовану на задоволення запитів кожного вчителя закладу загальної середньої освіти [3].

Отже, планування науково-методичної роботи педагогічних працівників навчальних закладів ґрунтується на основі аналізу результатів стану науково-методичної діяльності педагогів, рівня їх професійно-педагогічної компетентності і результатів навчально-виховного процесу та передбачає певні етапи організації та здійснення науково-методичної роботи.

Література

1. Павленко В.І. Обґрунтування етапів організації та здійснення науково-методичної роботи.

2. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Бачинська Є. М. Вектори змін методичної роботи в закладах загальної середньої освіти в контексті реформування освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5086

УДК 37.06:37.

ЖОЛОБАК І.М., БРИЖАК Н.Ю.,
Мукачівський державний університет

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ – СУЧАСНА ПРОФЕСІЯ

Новий етап у розвитку людської цивілізації суттєво змінює уявлення про процес формування та розвитку людини, її існування, а тому визнання суспільством вагомості і багатоаспектності системи соціалізації особистості, поліпшення соціального функціонування підростаючого покоління, попередження негативних соціальних процесів, з метою забезпечення умов саморозвитку, самоствердження особистості, підтримки і формування активної життєвої позиції, актуальності набуває розуміння значимості діяльності соціального педагога.

Вивченню питань соціального забезпечення присвятили свої праці С. Сковорода, М. Пирогов, К. Ушинський, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Н. Абашкіна, О. Безпалько, В. Бочаровою, І. Зверєва, Л. Міщик, А. Капська та ін., у яких розкриваються різні аспекти соціально-педагогічної діяльності.

На сучасному етапі відбувається становлення соціально-педагогічної діяльності як професійної, що вимагає спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, певної кваліфікації. Назва фахівця «соціальний педагог» є похідною від слова «педагог», яке асоціюється насамперед з учителем.

Разом із тим професійна діяльність цих фахівців має і низку суттєвих відмінностей, що дозволяють виявити специфіку двох споріднених професій. Учитель, виконуючи свою головну освітню функцію, передає молодому поколінню знання й соціокультурний досвід, накопичений суспільством, у процесі чого здійснюється розвиток і виховання дитини. В центрі ж уваги соціального педагога знаходиться соціалізація дитини, її успішна інтеграція в суспільство як альтернатива відокремлення, «випадання» з нормальних соціальних відносин. Відрізняються ці професії також і сферою діяльності. Якщо вчитель зорієнтований уже в процесі професійної підготовки на роботу в установі певного типу, а саме в загальноосвітньому навчальному закладі, то соціальний педагог може працювати в різних установах. З цієї точки зору, а також функціонально діяльність соціального педагога набагато ближча до професійної діяльності фахівця із соціальної роботи. Роль учителя, який працює в освітньому закладі, суттєво відрізниться від ролі соціального педагога ще й тому, що в соціального педагога на першому місці стоїть не навчальна, не освітня, а виховна мета, соціальна допомога та захист.

Існує ціла низка підходів, де в основу визначення поняття «соціальний педагог» покладено функціональний підхід, щодо його професійних характеристик. Так, В. Бочаровою соціальний педагог розглядається як педагогічно-орієнтований соціальний працівник у галузі педагогіки відносин у соціумі [2].

Ф. Мустаєва зазначає, що соціальний педагог – це спеціаліст, що організовує виховну роботу з дітьми, молоддю, дорослими в різних соціокультурних середовищах; вивчає психолого-педагогічні особливості особистості і її мікросередовище, визначає інтереси і потреби, відхилення в поведінці, конфліктні ситуації і надає соціальну допомогу і підтримку з метою реалізації прав і свобод клієнтів [3].

О. Безпалько пропонує визначення соціального педагога як «спеціаліста, зайнятого у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності, що організовує взаємодію освітніх і позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення у соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку» [1].

Соціальний педагог, на думку В. Поліщук, «покликаний творчо реалізовувати систему соціально-педагогічного сприяння розвитку і саморозвитку особистості, створювати умови найбільшого сприяння реалізації життєвих потреб і можливостей кожної людини» [4].

Соціальний педагог покликаний попередити проблему, своєчасно діагностувати та усунути причини, які сприяють її виникненню, забезпечити

превентивну профілактику різноманітних негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру), відхилень у поведінці людей, їх спілкуванні й, таким чином, оздоровити оточуюче їх мікросередовище.

Складовими професійної характеристики соціального педагога є особистісний (сукупність індивідуально-психологічних рис особистості і сформованість мотиваційно-ціннісного ставлення до реалізації професійної діяльності), когнітивний (наявність професійних знань) і технологічний (здатність переносити набуті теоретичні знання на практику, володіння практичними уміннями та навичками професійної діяльності) показники.

Отже, соціальний педагог – це професійний працівник соціуму; фахівець з виховної роботи з дітьми, їхніми батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому мікросередовищі, з молодіжними групами й об'єднаннями; організатор культурно-дозвілдової, фізкультурно-оздоровчої, трудової, ігрової та інших видів діяльності, групового спілкування, технічної, художньої та інших видів творчості дітей і дорослого населення в соціумі. Свою професійну діяльність він може зреалізувати в різноманітних установах, які за відомчою приналежністю класифікуються як: установи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, комітетів у справах сім'ї та молоді, установи, що належать до системи органів внутрішніх справ і юстиції тощо.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С.79.
2. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход : монография / Бочарова В. Г. – М. : Институт педагогики социальной работы РАО, 1999. – С 51.
3. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика : учебник для вузов / Мустаева Ф. А. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – С.9.
4. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Поліщук Віра Аркадіївна. – Тернопіль, 2006. – С.136.

УДК 373.3.091.33-027.22

ЗАСАНСЬКА А. В., ВАСИЛИНКА М.І.,
Мукачівський державний університет

ВПЛИВ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах національного відродження України і створення демократичної держави важливе значення має формування самостійно і творчо мислячої особистості, становлення духовної сфери якої визначається і під впливом мистецтва. У шкільній музичній освіті величезну популярність завоювала ігрова діяльність. Багато вчителів успішно використовує дидактичну гру в практичній діяльності, знаходячи в ній потужний потенціал для вирішення різних педагогічних проблем.

Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях психологів, педагогів: Л.Виготського, О.Декролі, Д.Ельконіна, Л.Занкова, Я.Коменського, А.Макаренка, М.Монтесорі, О.Савченко, В.Сухомлинського, Ж.Піаже тощо. А.Макаренко вважав дидактичні ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого – справжню працю. В.Сухомлинський стверджував, що без дидактичної гри нема і не може бути повноцінного розумового розвитку учнів. Науковці зазначають, що обов'язковими структурними компонентами дидактичної гри є: дидактичне завдання, ігрові правила, ігрові дії. Всі структурні елементи дидактичної гри взаємопов'язані між собою.

В освітньому середовищі початкової школи, зокрема на уроках музичного мистецтва активно використовуються дидактичні (навчальні) ігри, які розвивають спостережливість, уяву, пам'ять, мислення, мовлення, сенсорні орієнтації дітей у розмірах, формах, кольорах, максимально розширюють інтелектуальний потенціал у пізнанні музичного світу, стимулюють музичні здібності.

В контексті нашого дослідження музичні здібності – це індивідуальні психологічні властивості людини, що зумовлюють сприйняття, виконання, написання музики, здатність до навчання в галузі музики. В тій чи іншій мірі музичні здібності проявляються майже в усіх людей [2, с.13]. Розвиток музичних здібностей, як однієї із якостей особистості молодших школярів, є результатом, і умовою успішності навчання. Педагоги-практики стверджують, що важливими чинниками цього процесу є новизна змісту матеріалу і сам підхід до його розгляду, емоційна привабливість навчання, творче використання вчителем програмового матеріалу. Щоб мати можливість знайти себе у житті, школяр повинен бути здатним адаптуватися до різних ситуацій, самостійно визначати напрям дії, бачити шляхи вирішення проблеми, творчо мислити. Тому розвиток музичних здібностей школярів є одним із важливих завдань сучасної початкової школи.

У процесі слухання музики музично-дидактичні ігри використовуються з метою кращого розуміння музичного твору, його образу, засобів музичної виразності, а також розвивають у школярів емоційне ставлення до музики, відчуття ритму, звуковисотності, ладу та інші музичні здібності. Для розвитку відчуття ритму, наприклад, у другому класі можна запропонувати музично-дидактичну гру «Визнач за ритмом», «Повтори». Ефективною є гра «Яка музика?», в якій учні визначають вокальну й інструментальну музику, звучання різних інструментів (фортепіано, скрипки, флейти та ін.).

У процесі засвоєння музичної грамоти варто використовувати музично-дидактичні ігри для засвоєння елементарних відомостей про музику, уміння розрізняти висоту, тривалість звучання, закріплення знань про нотний стан, знаки альтерації, темп, тембр, динаміку, музичні жанри, наприклад «Нотне лото», «Нотна грамота» та ін. Такі ігри добре розвивають музично-сенсорні здібності дітей, а також закріплюють знання з музичної грамоти [1, с. 43].

На уроках музичного мистецтва в початковій школі ми рекомендуємо використовувати музично-дидактичні ігри:

- для розвитку музичного слуху, відчуття ритму, тембру, емоційного відгуку на музику («Ритмічна естафета», «Ритмічне коло», «Ланцюжок», «Маленький композитор», «Відгадаймо», «Сонце-хмара», «Динамічний компас», «Веселі дзвіночки», «Веселий оркестр», «Хто співає?»);

- для розвитку музичної пам'яті («Розшифруй мелодію», «Музична математика», «Музичне лото», «Знайди помилку», «Найближчі сусіди», «Музична галерея», «Музичний зоопарк»);

- для засвоєння знань про музичне мистецтво, засоби музичної виразності («Музичні терміни», «Концерт-маскарад», «Намалюй музику», «Музичний калейдоскоп», «Подорож пісенним океаном»).

Музично-дидактичні ігри завжди вимагають від учнів слухової зосередженості, уваги, певних розумових зусиль, самостійності, ініціативи. При проведенні дидактичної гри слід пам'ятати про музичний супровід, який має відповідати меті і завданням гри. Це, насамперед, музичні твори відомих зарубіжних та українських композиторів, а також народний дитячий музичний фольклор.

Таким чином, використання музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва в початковій школі дозволяє школярам формувати інтерес до музичного мистецтва, розвивати музично-творчі здібності. Змістовий матеріал музично-дидактичних ігор відрізняється від інших тим, що в його основі лежать завдання розвитку музичного сприйняття та музичних здібностей. Ігрова дія повинна допомогти учням в цікавій для них формі почути, розрізнити, порівняти певні властивості музики.

Література

1. Борщ О. Іготека у допомогу вчителю музики (100 дидактичних ігор) / О. Борщ // Початкова школа. – 2010. – № 7. – С. 38-43.
2. Мазоха Д. Педагогіка : Навч. посіб. / Д. Мазоха. – К. : Центр навч. літ., 2005. – С.86-88.
3. Зеленська І. Музично-дидактична гра на уроці музичного мистецтва / І. Зеленська // Музичний керівник. – 2011. – №2. – С.7-12.
4. Пашкевич О. Дидактична гра на уроці музичного мистецтва / О. Пашкевич // Мистецтво в школі. – 2012. – №2. – Вкладка. – С.16-18.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СУЧАСНОГО УПРАВЛІНЦЯ

Сучасні вимоги, що поставлені суспільством, державою потребують переосмислення професійної компетентності управлінців навчальних закладів. Знання, вміння та навички, котрі потрібні для здійснення професійної діяльності, безперечно, є важливими, проте у зв'язку з широкомасштабними і кардинальними перетворюваннями в освітній галузі багато проблем не можна розв'язати стандартними підходами. Тут необхідні фахівці, які володіють творчим професійним мисленням, здатні успішно розв'язувати проблеми освітньої галузі, ефективно працювати в складних економічних умовах і забезпечувати високу якість освіти. Актуальною стає постать управлінця начальним закладом, від якого залежить ефективне функціонування навчального закладу, успіхи його колективу.

Професіоналізм – це не тільки всебічні знання, ерудованість, суто професійні вміння і навички управлінців, – це досить складне особистісне утворення, зумовлене досвідом професійної діяльності, життєвою позицією управлінця, сумою його індивідуально-особистісних і духовних цінностей [1].

У розробку теоретичних основ професіоналізму значний вклад внесли Ф.М. Гоноболін, І.А. Зязюн, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьміна, О.Г. Мороз, В.О. Сластьонін, В.О. Сухомлинський, О.І. Щербаков та інші дослідники. Аналіз робіт цих авторів свідчить: професіоналізм особистості був і залишається рушійною силою суспільного розвитку.

Різні аспекти проблеми формування комунікативної культури привертають увагу багатьох науковців. Певний інтерес представляють роботи авторів Н. Анікеєва, Ш. Амонашвілі, О. Бодальов, Ю. Гагін, В. Грехньов, О. Добрович, В. Кан-Калік, А. Москаленко, О. Петровський, Л. Петровська, Л. Рувінський, В. Семиченко, М. Тугушкіна та ін.

Суттєвим показником професіоналізму сучасного управлінця є рівень його комунікативної культури. Комунікативна культура управлінця – це динамічне особистісне утворення, яке концентрує в собі мистецтво мовлення і слухання, об'єктивного сприйняття і правильного розуміння, сприяє побудові гуманних взаєностосунків і досягненню ефективної взаємодії на основі спільних інтересів. Комунікативна культура передбачає також високі моральні якості управлінця, його ставлення до особистості, а не як засобу досягнення мети [2].

Розглядаючи комунікативну культуру управлінця як здатність встановлювати правильні взаєностосунки, налагодити продуктивне спілкування і взаємодію з колективом, виділяють серед її складових власне

комунікативну: досконалість комунікативних навичок, умінь (як вербальних, так і невербальних), культуру і змістовність мовлення.

Складовою частиною комунікативної культури є культура мовлення управлінця, яка виражається в бездоганному додержуванні мовних норм, у вмінні знайти точний, зрозумілий, доцільний засіб висловлення власних думок і відчуттів. Багатство, чистота, виразність, ясність і зрозумілість для співбесідника, точність і правильність – основні вимоги щодо мовлення управлінця. Відсутність мовленнєвих штамів, зайвих слів, слів-паразитів є беззаперечним свідченням не лише культури мовлення управлінця, а й засобом підтвердження його ерудованості. Нерозбірливість висловлювань, недоречна багатослівність здатні звести нанівець найкращі задуми керівника.

У структурі комунікативної культури управлінця ми виділяємо також конструктивну складову – сукупність рефлексивних здібностей, спостережливості, адекватного сприйняття поведінки та вчинків особистостей і адекватної самооцінки керівника, вміння прогнозувати розвиток взаєностосунків і взаємодії з колегами. У зв'язку з цим, ми пропонуємо низку основних показників комунікативної культури:

1. Світоглядна складова: усвідомлення комунікативної культури як самостійної професійної цінності; переконання у необхідності розвитку професійних знань, умінь, навичок гуманного спілкування і взаємодії з колегами; додержування норм загальнолюдської моралі, правил професійної етики і етикету у спілкуванні та взаєностосунках, з колегами.

2. Мотиваційна складова: наявність гуманістичних комунікативних установок; інтерес до співпраці і взаємодії; визнання людської гідності, самоцінності і свободи спрямованість на досягнення позитивного результату в діяльності, у комунікативній взаємодії.

3. Комунікативна складова: професійна комунікабельність; досконалість комунікативних умінь і навичок: багатство і різнобічність словника, чистота, образність, зрозумілість, правильність мовлення, висока техніка мовлення; логічність і поміркованість висловлювань.

4. Емоційно-вольова складова: здатність до емпатичного ставлення, співпереживання; професійний такт; товариськість, витримка, толерантність, організованість.

5. Конструктивна складова: вміння обирати оптимальний стиль спілкування і взаємодії з колегами; стійкі навички рефлексії комунікативної поведінки, об'єктивна самооцінка; адекватне сприйняття особистості, дій та вчинків кожного співробітника організації; професійна спостережливість; комунікативно-прогностичні та комунікативно-творчі здібності.

Отже, комунікативна культура керівника є одним із вирішальних показників його професіоналізму; її сутність і зміст відображають ті вимоги, які висуває сьогодні суспільство до процесу і результатів його діяльності.

Література

1. Бельська Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої

підготовки: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Г. В. Беленька, - К., 2012. – 41 с.

2. Сердюк О.П. Основи управління комунікативним процесом: Підручник / О.П.Сердюк. – К. : ІЗМН, 1998. – 240 с.

УДК 378.14

ЗОБЕНЬКО Н. А.,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нині посилюється тенденція психологічного забезпечення навчально-виховної діяльності закладів середньої освіти. В зв'язку з цим підвищуються вимоги до суб'єктів освіти – педагогів. Актуальність вищезначеної проблеми зумовлена реаліями та потребами сучасного навчально-виховного процесу.

З виникненням нової освітньої парадигми, орієнтованої на особистість, зростають вимоги і до вчителя початкової школи, який має реалізувати освітні зміни відповідно до концепції «Нової української школи». Реалізувати цю програму здатний учитель, озброєний психолого-педагогічними знаннями та надійними методиками. Саме він – педагог визначає долю майбутнього покоління, долю розвитку і реалізації інтелектуального і духовного потенціалу країни.

Сучасне суспільство висуває замовлення на вчителя початкової школи з відповідним рівнем підготовки до професійно-педагогічної діяльності як особистісного утворення, що визначається відповідним рівнем вихованості, загальнолюдської культури, педагогічною спрямованістю і громадянською позицією, глибокими науковими спеціальними і педагогічними знаннями, компетентністю, діловитістю, гуманістичною духовністю, широкою ерудицією і соціальною активністю.

Проблеми організації навчально-виховного процесу у відповідності до сучасних вимог досить докладно висвітлюється у сучасній психолого-педагогічній літературі (І. Д. Бех, С. І. Болтівець, В. Й. Бочелюк, Л. В. Долинська, С. Д. Максименко, Ю. В. Мельник, В. М. Поліщук, О. В. Скрипченко, Л. Д. Столярченко та інші). У сучасних дослідженнях стверджується що, зміна ролі і місця особистості в навчально-виховному процесі привела до підвищення вимог до психологічної компетентності вчителя, до підвищення якості психологічної підготовки майбутніх педагогів (О. М. Коберник, Л. А. Лазаренко, Ю. В. Мельник, В. Г. Панок, В. А. Семиченко, Д. В. Прасол та інші).

У руслі цих вимог на систему вищої освіти покладено завдання якісної професійної підготовки фахівця як однієї із початкових, базових етапів його професіоналізації і становлення. У контексті сучасних викликів крім знань в області предмету, який викладається, вчитель повинен мати цілу гаму

спеціальних професійних умінь і навичок, насамперед пов'язаних із психологічною підготовкою. Загальновідомо, що основу педагогічної освіти становить психологічне знання як вчення про сутність людини і закономірності її розвитку.

Нині дедалі більшої актуальності набуває формування психологічної компетентності вчителя початкової школи, яка виступає складовою його професійної компетентності. Відомо, що психологічна компетентність – це здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності.

Аналіз досліджень науковців [1; 2; 3] дає змогу стверджувати, що психологічна компетентність педагога – важливий елемент професійної педагогічної компетентності, який багато в чому визначає педагогічний професіоналізм сучасного педагога, особливо в умовах зміни освітньої парадигми, нового підходу до освіти в нашій країні.

Зокрема, особливо важливою на сучасному етапі розвитку освіти постає проблема психологізації методики навчання і виховання. Звичайно, глибокі і різнобічні знання психології (загальної, вікової, педагогічної і соціальної) є складовою надбань загальнолюдської культури, педагогічної спрямованості. Вони в значній мірі визначають професійну компетентність, ерудицію вчителя, його соціальну активність, а, отже, рівень підготовки особистості до професійно-педагогічної діяльності.

Грунтовна психологічна підготовка вчителя початкових класів є запорукою успішного втілення в життя педагогіки співробітництва, ідей варіативності змісту навчання, його індивідуалізації і диференціації, реалізації особистісно-діяльнісного підходу у навчально-виховному процесі, впровадження активних методів і відповідних їм форм організації навчальної діяльності учнів на основі систематичної діагностики, прогнозування і корекції. Без цього вчитель не зможе забезпечити правильне визначення, оцінку можливих реальних фактів і наслідків від передбачуваних способів дій у заданих умовах навчання.

Отже, представлений аналіз до розуміння психологічної підготовки педагога до професійної діяльності дає можливість означити шляхи підвищення ефективності педагогічної діяльності і розвитку особистості педагога, розбудови розвивального середовища в початковій школі на засадах урахування природних можливостей дитини, орієнтованості на кожну особистість, розкриття її задатків і можливостей, різнобічного розвитку індивідуальності дитини на основі виявлення інтересів і потреб, спрямованості на захист інтересів дитини. Серед перспектив подальшого дослідження даної проблеми виокремлюємо роботу з вивчення інноваційних підходів щодо психологічної підготовки вчителя початкових класів до професійної діяльності.

Література

1. Коберник О. М. Організація виховного процесу на засадах проєктивної педагогіки / О. М. Коберник // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 74–81.

2. Лазаренко Л. А. Психологічна компетентність педагога як чинник професіоналізації / Л. А. Лазаренко // Сучасні наукові технології. – 2008. – № 1. – С. 67.
3. Мельник Ю. В. Психологічний супровід інноваційної діяльності педагога / Ю. В. Мельник. – Рівне, 2008. – 63 с.

УДК 372.4:37

ІВАНОВА В. М., КУЗЬМА-КАЧУР М. І.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Проблеми соціального і політичного життя країни, стрімкі процеси становлення державності, відродження духовності нації, її культурної спадщини зумовлюють пошук оновлених підходів до організації освітньо-виховного процесу початкової школи. Згідно нового Держстандарту початкової освіти, пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних та соціально-політичних [2, с. 19].

Морально-етичне виховання є важливою складовою процесу формування цілісної особистості. Як відзначає М. Лещенко, морально-етичне виховання – це «виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності» [1, с. 56].

Роль морально-етичного виховання у сучасній системі шкільної освіти України є дуже вагомою та значною. На всіх етапах навчання, у загальноосвітніх дошкільних установах, школах, вищих навчальних закладах морально-етичне виховання є частиною освітнього процесу, проводиться протягом всього часу навчання. На думку О. Сухомлинської, морально-етичне виховання повинно бути орієнтоване «на особистість як головну цінність виховання; на визнання унікальності, своєрідності кожної дитини, її духовного, внутрішнього світу; на гуманізм, повагу до гідності та прав дитини на свободу, щастя, усебічний розвиток, прояв її здібностей як основи всього навчально-виховного процесу» [4]. Важливу роль у морально-етичному вихованні дітей виконує народознавча та краєзнавча література. Однак, ключову роль у відіграють уроки краєзнавства. Їх універсальність та важлива роль пов'язані з тим, що вони формують не тільки комплекс морально-етичних цінностей, але й опираються на особливості національного виховання, та духовні традиції українського народу.

В останні десятиліття проблема національного виховання є актуальною як ніколи. Без національного самоусвідомлення не може бути цілісної сформованої особистості з твердими життєвими переконаннями та установками. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне

виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку, прищеплює дітям любов до рідного краю та почуття гордості за свій народ. Зокрема, М.Соловей відзначає, що одним з найважливіших завдань сучасної української національної школи є «впровадження творчого та естетичного потенціалу краєзнавства» [3, с. 67]. На думку автора, історія власного народу нерозривно пов'язана з сучасними проблемами суспільства. Національна система виховання ґрунтується на засадах національного світогляду, філософії і ідеології, родинного виховання, наукової педагогічної думки, що ввібрала в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності. Сучасне національне виховання передбачає постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів та тісно пов'язане з формуванням морально-етичних цінностей дітей та юнацтва.

На сучасному етапі формування нової української школи питання духовності та моралі набувають нового значення. Ключовим завданням, що стоїть перед українськими педагогами, є формування цілісної особистості з чіткими морально-етичними принципами, що базуються на традиційних для українського суспільства культурних традиціях. Вимоги до основних принципів морального, патріотичного та духовного виховання шкільної молоді відображені у Законі України «Про освіту», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті та інших нормативних документах. На вчителів покладено надзвичайно відповідальну місію формування духовно багаті особистості з чіткими моральними принципами. Морально-етичне виховання передбачає формування цілого ряду принципів, що включають в себе також ставлення дитини до оточуючих людей, суспільства, Батьківщини, до навчання та праці, до виконання своїх обов'язків та багато інших аспектів. У зв'язку з цим зростає значення краєзнавства у процесі морально-етичного виховання, оскільки саме краєзнавство у повній мірі дозволяє застосовувати для виховання національні культурні традиції, особливості національної свідомості та самосвідомості, ментальних та культурологічних особливостей. Українська культура надзвичайно своєрідна, особлива та неповторна, вона має величезний вплив на формування особистості. Саме тому у початковій школі акцент робиться на застосування засобів краєзнавства та народознавства для виховання духовності учнів і формування їх етичних принципів.

Таким чином, в умовах значно зміненого соціально-політичного та екологічного середовища, роль морально-етичного виховання у сучасній системі шкільної освіти набуває вагомого значення для формування особистості майбутнього громадянина.

Література

1. Лещенко М.Є. Ціле-змістові засади морально-етичного виховання школярів в Україні у другій половині ХХ ст. / М.Є.Лещенко // Постметодика. – 2013. - № 5. – С. 56-58.
2. Порадник для вчителя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>, вільний.

3. Соловей М. Шкільне краєзнавство України: основні періоди і тенденції розвитку у XX столітті // Рідна школа. – 2008. - №1. – С. 66-70.

4. Сухомлинська О. Моральне виховання учнів: педагогічна наука та практика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/upbring/332/>

УДК 373.3.016.091.33:502.2(043.2)

КАЙС М. І., КУЗЬМА-КАЧУР М. І.,
Мукачівський державний університет

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В сучасній початковій школі відбувається системне оновлення змісту та перехід до нової структури навчання, спрямованої на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів.

У Концепції Нової української школи підкреслюється, що освіта XXI століття – це освіта для дитини. Природничий компонент, згідно Концепції Нової української школи, вивчається на інтегрованій основі. Важливим етапом в організації навчання з використанням інтегративних методів є з'ясування факторів і обґрунтування умов, сприятливих для його реалізації. Під інтегруючими факторами слід розуміти такі компоненти змісту, які можуть бути введені в «чужорідний» зміст, об'єднуватися чи зливатися з ним у системі вищого порядку, не гублячи в той же час своєї специфіки [2]. Результати інтегрованого навчання характеризують такі показники:

- уміння працювати на межі предметів;
- знання з різних предметів і вміння їх застосовувати в практичній діяльності завдяки використанню пересічних умінь;
- уміння працювати як самостійно, так і у співпраці, здійснюючи при цьому мислительні операції: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію;
- уміння розуміти і шанувати людську працю, її результати.

Алгоритм інтегрованої діяльності такий: поміркуй і дай відповідь; роздивись і продовж думку; обґрунтуй свої твердження; передай про свої відчуття; розкажи про свої дії; розгадай ребус; встанови зв'язки; прочитай і доведи; утвори нове слово; встав пропущені букви, прочитай і дай відповідь; продовж речення і намалюй відповідний малюнок; склади оповідання; підбий підсумок своєї роботи: чим ти збагатив себе? що корисного приніс однокласникам?

Згідно Концепції Нової української школи у 2018/2019 н.р. в першому класі вивчають інтегрований курс «Я досліджую світ», який повністю реалізує зміст освітніх галузей Стандарту початкової освіти: «Громадянської, соціальної і здоров'язбережувальної», «Природничої» – із залученням змісту інших галузей: «Технологічної», «Мовно-літературної», «Математичної», «Мистецької». Він має на меті розширити елементарні знання учнів про

предмети і явища природи та соціуму; розкрити в доступній формі зв'язки між неживою і живою природою та впливом людини на природу; виховувати любов до Батьківщини; формувати вміння аналізувати, оцінювати, систематизувати, узагальнювати об'єкти та явища, визначати закономірність зв'язків між ними; виробляти практичні уміння і навички [2].

У відповідності до програми розроблений підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [1] адресований молодшому школяреві, який передбачає види діяльності учнів, що задовольняють природні потяги дитини до дослідництва і висновків, конструювання, комунікації, вияву своїх творчих здібностей. Ці види діяльності реалізовуватимуться в посібнику через систему завдань: «відшукай зайве», «знайди схоже і відмінне», «спостерігай», «досліди», «змоделюй», «установи зв'язки», «придумай», «розіграй сценку» тощо. Посібник структуровано за тематичними розділами. Перший розділ – «Про мене» – спрямовано на розширення уявлення учня про себе, пробудження допитливості до пізнання своїх можливостей та формування навичок самоорганізації, саморефлексії, самостійності; усвідомлення нової ролі школяра та формування початкових умінь учитися, розвиток емоційного інтелекту. Розділ містить такі теми: «Я в школі», «Як я сприймаю світ», «Я пізнаю світ», «Я відчуваю», «Я піклуюся про себе». Другий розділ «Я і навколишній світ» містить такі теми: «Як я досліджую навколишній світ», «Я дослідник. Я дослідниця», «Світ, який нас оточує», «Я і моє здоров'я». зміст його спрямований на формування сутності природничих понять, набуття дослідницьких умінь. У розділі «Моє близьке оточення» вивчаються теми «Я і моя сім'я», «Мій рід». На формування почуття патріотизму, громадянськості спрямований зміст розділу «Я живу в Україні». Кожна тема складається з навчальних модулів. Учитель самостійно вирішує, який із навчальних модулів потребує більше часу для опрацювання учнями. Для кожного з навчальних модулів передбачено розворот посібника. Також є додаток, у якому вміщено резервні завдання з кожної теми для зручної роботи вчителя з тими класами, які відрізняються рівнем навчальних досягнень і темпом опанування програмовим матеріалом. Завдання підручника сприяють розвитку критичного, логічного, творчого мислення, формуванню пошуково-дослідницьких умінь, розвитку спостережливості, творчої уяви, допитливості та формуванню позитивної пізнавальної мотивації навчання. Для формування дослідницьких навичок учнів у посібнику передбачено навчальні модулі «Я спостерігаю», «Я вимірюю», «Я досліджую». Уведення таких тем важливо, оскільки з методами пізнання школярі знайомляться вже в 1-му класі. Для формування вмінь спостерігати, вимірювати, проводити досліди передбачено завдання і під час вивчення інших тем. Водночас, у процесі вивчення змісту тем розділу учням пропонується відгадати загадки, прочитати вірш, зробити поробки з паперу чи пластиліну. Завдання посібника підібрано таким чином, щоб сприяти усвідомленню учнями цілісності природи у всіх взаємозв'язках [1].

Література

1. Грущинська І. В. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1 // І.В.Грущинська, З. М. Хитра, І. І. Дробязко – К. : – УОВЦ «Оріон», 2018. – 120с.
2. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/school/reform/54276/dskmybq/>, вільний.

УДК 373.2.064.1:373.2-056.264

КАС'ЯНЕНКО О.М., СИНІЧКА Є.Б.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ СІМ'Ї І ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ ЗАЙКАННЯ У ДІТЕЙ

Проблема зайкання була актуальною завжди, тому викликала неабиякий інтерес в багатьох науковців та практиків. Але попри глибоку її вивченість, вона не стає менш актуальною та цікавою.

Зайкання є одним з найпоширеніших розладів мовлення, яке найчастіше виникає в дитинстві і без сторонньої допомоги може залишатися протягом років. Ця проблема є серйозною для дитини, адже зайкання призводить до труднощів у навчанні, обмежує вибір професії в майбутньому і може створювати дискомфорт в особистому житті.

Порушення мовлення не може існувати саме по собі, воно завжди зачіпає і внутрішній світ людини. Розуміння своєї мовленнєвої вади породжує певні психологічні особливості: полохливість, невпевненість в своїх діях, беззахисність, сором'язливість, відчуття пригніченості, постійне переживання за своє мовлення, мовчазними, страх висловлювати свою думку в присутності незнайомих. Також спостерігається феномен фіксованості на своїй ваді, адже в більшості для заїкуватих мовлення стає причиною постійної травматизації психіки. В наслідок цього, деякі діти починають уникати розмов, різко обмежують мовленнєві контакти. Інші, навпаки можуть стати агресивними, нав'язливими [1].

Проаналізувавши дослідження науковців (Л. Міссуловіна, В. Шкловського, Ю. Некрасової, О. І. Сікорського, Р. Є. Левіної, М.К. Шеремет), ми можемо відмітити, що зайкання є складним комплексним захворюванням, яке вимагає різностороннього підходу до лікування. Найчастіше використовується комплексний медико-педагогічний підхід, який включає медикаментозне лікування і процедури, психотерапію, логопедичні заняття і виховні заходи [1; 2].

Однією з важливих умов, за якої повинна відбуватися корекція дитячого мовлення – погоджені однакові виховні впливи в дошкільному закладі та в сім'ї. Різні вимоги та межі дозволеного завжди негативно впливають на процес виховання, а особливо в випадках з заїкуватими. Дитяча нервова система є досить слабкою, а в тих, хто має дане порушення мовлення вона до того ж перебуває в постійному стані напруження. Тому головним завданням для

батьків та педагогів є створення умов для послаблення тиску на нервову систему і забезпечення сприятливого емоційного клімату, в якому не відчувалося б напруження. Для цього дорослим варто привчити дитину до чіткого режиму дня, в якому є виділений час для денного сну тривалістю 2 години і нічного сну тривалістю 10-11 годин. Харчування також відіграє важливу роль. Не рекомендується готувати гостру, солону, кислу або гірку їжу. Також краще вилучити з раціону дитини шоколад, какао та каву.

Діти надзвичайно чутливі до стресів та образ, вони сильно реагують на проблеми в сім'ї, тому часто усе це може погіршувати мовлення. Батьки та педагоги повинні пам'ятати, що організація відпочинку теж потребує додаткової уваги. Важливо уникати емоційно напружених ситуацій, довготривалої розлуки з батьками і різкої зміни кліматичних умов. Доречним є дозування вражень і попередня психологічна підготовка перед подіями, які можуть викликати багато емоцій [2].

У заїкуватих дітей легко з'являються страхи. Часто вони можуть виникати в наслідок залякування, перегляду фільмів і мультфільмів, читання книг застрашливого змісту. Досить часто зустрічається, що діти бояться бути у темряві і просять залишати ввімкненим світло перед засинанням. В таких випадках не можна змушувати дитину перебувати самою в темряві, адже це може суттєво посилити страх і заважати лікуванню мовленнєвого порушення.

Заїкання може виникати в результаті наслідування людей, які мають цю проблему. В цьому разі варто обмежити спілкування дитини з заїками і делікатно переконати, що наслідувати не потрібно. Мовлення батьків є зразком, тому вони повинні говорити повільно, плавно, чітко і правильно. Поступово мовлення малюка стає теж таким. В цей час не можна дозволяти розмовляти занадто швидко, випускати якісь звуки і слова, тому що це свідчить про надмірну збудженість і послаблену нервову систему [3].

Аналіз досвіду роботи вихователів показує, що часто батьки перебільшують масштаби захворювання, і їхня тривога передається дитині. Тому потрібно уникати надмірних хвилювань, не говорити про захворювання в присутності дитини, якнайменше вживати слово «заїкуватість», не робити зауважень із приводу мовлення дитини. Недопустимі передражнювання та глузування [4].

Отже, в процесі усунення заїкання тільки логопедичних занять та медикаментозного лікування мало. Надзвичайно важливою є допомога з боку батьків та працівників дошкільного закладу. Без їхньої допомоги неможливе виконання вимог логопеда, створення для дитини хорошої атмосфери і дотримання режиму дня. Заїкання можна вилікувати, але лише за такої умови, що всі, хто оточують дитину, намагатимуться допомогти.

Література

1. Логопедія : Підручник. Затв. МОНУ для студ. ВНЗ / [М.К. Шеремет, В.В. Тарасун, С.Ю. Конопляста] ; За ред. Шеремет М.К. – Видавничий дім «Слово», 2010. – С.422.
2. Шевченко О. Заїкання: що це таке, як правильно розпізнати його прояви у дитини, як поводитися батькам / Шевченко О. // Дитячий садок. -2011. -№19. – С.23-24.

3. Филичева Т.Б. Основы логопедии: Учебное пособие для студентов пед. инст. / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.В. Чиркина – Издательство «Просвещение», 1989. – С.153-154.

4. Кочанська І. Допомога психолога дитині із заїканням / І. Кочанська // Психолог дошкільця. – 2013. - №2 – Вкладка. – С.5-6.

УДК 373.2.091.33-027.22:81:373.2-056.2

КАС'ЯНЕНКО О.М., ЧЕНДЕШ А.Р.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОГО ВПЛИВУ ТА КОРЕКЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний рівень наукових знань про мову, мовлення та мовленнєву діяльність потребує переоцінки й уточнення основних підходів, принципів і засобів організації та проведення корекційної роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Традиційні моделі, що й досі найуживаніші в масових і спеціальних дошкільних закладах для дітей із ЗНМ, націлені переважно на розвиток мовлення дитини шляхом нарощення обсягу лінгвістичних одиниць, що використовуються дитиною в мовленні. Але нарощення обсягу лінгвістичних одиниць в умовах дезонтогенезу супроводжується значними труднощами, потребує значної затрати часу. Більше того, орієнтовність корекції лише на зовнішній бік мовлення та недостатнє врахування внутрішніх патологічних механізмів, що зумовлюють мовленнєвий дефект, досить часто лише маскують ваду та привчають дітей до постійного логопедичного супроводу. Саме це зумовлює необхідність перегляду змісту і напрямів навчання дітей із ЗНМ. Нарощування обсягу лінгвістичних одиниць, якими володіє дитина, не має стати самоціллю. Основним завданням логопедичної корекції є формування у дітей порушених психологічних механізмів, які забезпечують розвиток мовлення [1]. На нашу думку, саме це має створити умови для збагачення мовленнєвого досвіду дитини, засвоєння нею мовних знань та якісного їх використання в мовленнєвій комунікації. Окрім того, формування зазначених механізмів розкриває можливості для перетворення мовлення дитини в повноцінну систему, здатну до саморозвитку та саморегуляції, максимально наближаючи її до рівня вікової норми. [1].

Одним з провідних напрямків корекційно-логопедичного впливу та корекції ЗНМ у дошкільників є формування лексико-граматичних засобів мовлення. Предметно-розвивальне середовище і комплекс медико-психолого-педагогічного впливу спрямовані на розвиток у дитини уявлень про оточуючий її світ, на формування всебічно розвиненої особистості. На логопедичних заняттях формується комплекс немовленнєвих і мовленнєвих психологічних функцій, що забезпечують досить високу ефективність корекції наявних недоліків становлення мовлення відповідно онтогенезу. Пріоритетними завданнями є: 1) розширення запасу конкретних уявлень, 2) розвиток розуміння

і вживання словозмінних форм [2]. Вирішення цих завдань передбачає формування і розвиток словника і граматично правильного оформлення мовленнєвого висловлювання.

Принципово важливою є думка О. Грибової про те, що методика повинна бути спрямована на формування бази або основи мовленнєвої системи. В основі корекції мають бути види робіт, які сприяють формуванню пізнавальної сфери і семантичної сторони мовлення. З цією метою необхідно, передусім, розвивати мовленнєво-мисленнєві здібності дитини, що лежать в основі переходу від загального до окремого і від окремого до загального, а також протиставлення вербальних елементів за змістоутворюючими ознаками. Вся система вправ має бути націлена не на заучування окремих вербальних одиниць, а на побудову цілісної системи [2].

Програма по розвитку мовлення дітей із ЗНМ має спеціальні підрозділи, перш за все, робота над словом, робота над реченням, робота над зв'язним мовленням тощо. Розроблений зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ містить наступні напрями.

I напрям – Формування лексичної складової мовлення. Цей напрям — один із найголовніших, оскільки забезпечує розвиток активного і пасивного словника дитини й повноцінне розуміння інформації, що надходить ззовні й утворює власні мовленнєві вислови, якими дошкільник може повідомити свої думки, прохання, переживання тощо та передбачає певну послідовність.

II напрям – Формування граматичної складової мовлення. Ця складова мовлення відображає закріплені в мовленні способи кодування інформації й систему складних відношень, що виникають між предметами, явищами, їх ознаками, діями, властивостями тощо в довіллі. Складність граматичного кодування відображається у складній системі граматичних категорій, синтаксичних конструкцій тощо. Оволодіння нею в нормі відбувається протягом усього дошкільного віку. У дітей із ЗНМ численні аграматизми спостерігаються упродовж молодшого шкільного віку [3].

III етап – самостійне складання речень за картинкою, демонстрацією дій. У процесі утворення висловлювання синтаксична конструкція майбутньої фрази вибудовується раніше, ніж відбувається добір відповідних лексем та їх граматичне оформлення. Розвиток синтаксису у дітей 5 років із ЗНМ передбачає формування різних типів синтаксичних конструкцій: на рівні словосполучення: узгодження, керування, прилягання; на рівні речення: простого непоширеного, простого поширеного додатками, означеннями, обставинами тощо [3].

Отже, основними напрямками корекційно-розвиваючого процесу навчання і виховання дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку по формуванню лексико-граматичної сторони мовлення є: лексична та граматична складові мовлення, що створюють основний зміст логопедичної роботи.

Література

1. Горай І.В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ / І.В. Горай // Реабілітаційна педагогіка: Теорія і практика. Полтава. – 2009. – ПДПУ. – С. 50.

2. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. –148 с.

3. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів / Л.Трофименко // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.

УДК 378.011.3-051:37.091.33-027.22:339.92(477:4)

КАШУБА Л. В.,
Львівський національний університет імені І. Франка

НАВЧАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Щоб забезпечити оволодіння новими науковими знаннями, необхідно ретельно відібрати їх зі змісту науки для навчального процесу. Це відповідає логіці навчального предмета й підводить до розуміння й засвоєння нових наукових понять. При цьому сприйняття нового являє собою процес, у якому кожне нове явище чи предмет розглядаються з різних сторін, у різноманітних зв'язках з іншими, як схожими, так і різко відмінними об'єктами. Принцип науковості тісно пов'язаний з вимогами доступності та зростаючої посильної складності процесу навчання. Це вимагає доцільного розумового та фізичного напруження суб'єктів діяльності, що за умови накладання кожного нового знання на існуючий конкретний досвід забезпечує постійний розвиток учасників пізнавального процесу.

Традиційне управління навчальними проектами тривалий час базувалося на класичній моделі «вхід → процес → вихід» зі зворотним зв'язком для контролю виходу. За використання проектно-технологічного підходу в навчальному процесі студентів-педагогів зворотний зв'язок здійснюється через моніторинг процесу й результатів навчання через проведення анкетувань, письмових опитувань, індивідуальних бесід, аналізу оцінок та виконаних робіт. Результати навчання можуть бути отримані в таких аспектах: відмітки студентів, морально-психологічний клімат у групі на заняттях, рівень сформованості вмінь, характерний для спеціалістів даної кваліфікації. Вирішальний вплив на результати діяльності справляє не лише пряме керівництво процесом, а й безліч різноманітних факторів середовища (правила, умови, люди тощо), на які слід зважати. Для зменшення негативного непередбачуваного впливу вказаних факторів використовуються «позитивні прямі зв'язки».

Комплексний підхід до відомості та творчої активності учасників вимагає створення умов для позитивного емоційного фону діяльності, колективного характеру праці, урахування індивідуальних особливостей учасників. Оптимальне співвідношення керування та свідомої творчої праці в процесі діяльності забезпечує узгоджене розуміння цілей, ролей, намірів та загальне підвищення ефективності діяльності. Складність і протиріччя даного принципу

полягає в тому, як поєднувати активність, самостійність, ініціативність учасників навчального процесу та керування ним. Вирішення цієї проблеми має конкретний характер та здійснюється через особливості культури колективної взаємодії, етичні погляди та звички, сформовані в процесі спільної діяльності.

Метод проектів, на думку дослідника А. Брейнака (Brejnaka), полягає у виконанні студентами завдань, які потребують опрацювання великого обсягу матеріалу з предмета, передбачають самостійне формулювання теми, визначення проблеми й пошуки її розв'язань під дискретним керівництвом викладача. При цьому викладач надає великий вибір тем проектів і способів їхньої реалізації. Проективна діяльність може передбачати теоретичне розв'язання проблеми, а також практичне виконання певного завдання. У кожному випадку умовою виконання роботи одного студента або групи є письмовий звіт, у якому міститься опис технології виконання моделі чи завдання, обґрунтування вибору розв'язання проблеми та його реалізації, додаткові пояснення, посилання на інформаційні джерела.

Після виконання проектів студентами потрібно організувати їхню презентацію. Роботи подаються на обговорення всієї навчальної групи, у якій аналізується й оцінюється значимість кожного проекту. Отже, сутність проектно-технологічного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в тому, що в процесі його реалізації студенти навчаються відповідно до описаних вище принципів проектно-технологічного підходу і, у свою чергу, створюють навчальні проекти з економічних дисциплін за наступним алгоритмом:

Підготовка: пояснення студентам суті методу; вибір відповідних фрагментів навчального матеріалу, які мають бути опрацьовані методом проектів; визначення тем майбутніх проектів та умов їхньої реалізації.

На цьому етапі викладач допомагає ознайомитися із завданнями, які стосуються певної частини навчального матеріалу. Інформація для роботи подається тільки в обсязі, потрібному для стимулювання учнівського інтересу до поглибленого вивчення теми й формулювання проблеми. Пропонується також перелік бібліографічних джерел до теми.

Студенти ставлять запитання, які стосуються змісту їхнього проекту, утворюють робочі групи й формулюють проблему для розв'язання. Викладач складає перелік тем, пояснює вимоги й умови виконання проектів. Якщо робота є міждисциплінарною і потребує консультацій з іншими спеціалістами, викладачу потрібно узгодити можливості та терміни таких консультацій. Майбутні вчителі підбирають додаткову інформацію за темами своїх досліджень для забезпечення умов виконання проекту, складають план дій та узгоджують його з викладачем. За необхідності виконання практичної роботи планується отримання необхідних матеріалів та засобів.

Етап розроблення проектів складається з: аналізу проблеми, яку потрібно розв'язати методом проектування; розроблення концепції проекту відповідно до потреб навчальної програми предмета і конкретної практичної діяльності;

визначення навчальних елементів і параметрів мети; визначення стандартів діяльності, обґрунтування показників.; розрахунок часу, необхідного на виконання роботи.

Етап виготовлення: розроблення проектного комплексу; консультації для встановлення відповідності способів виконання та змісту проектів.

Під час консультації викладач відповідає на запитання й контролює процес реалізації проектів. Важливим є дотримання термінів виконання певних етапів завдання. Слід зазначити, що студенти вивчають фахову літературу, відвідують установи (якщо цього потребує проект), беруть участь у консультаціях і лекціях. У міру накопичення даних вони готують звіт і виконують практичну частину проекту.

Отже, метод проектів є одним з тих, які сприяють формуванню в студентів умінь використовувати різноманітні джерела інформації для розв'язання проблеми, працювати спільно в групі, представляти й аргументувати власні пропозиції щодо виконання завдань, використовувати знання з інших предметів, застосовувати теоретичні знання на практиці. Важливою перевагою методу проектів поряд з іншими активними методами є можливість розвитку творчих здібностей студентів.

УДК 378:14

КОВАЛЬ Т.В.,
Мукачівський державний університет

ДУАЛЬНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ

Основне завдання вищої школи – підготовка висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, яка ускладнена на сьогодні глобалізаційними та інтеграційними процесами в контексті формування людського капіталу. Проблемою підготовки фахівців у ВНЗ є розрив між теорією і практикою підготовки, адже класична університетська освіта, як правило, має доволі значну теоретичну складову освітньої програми, залишаючи практичну частину на другорядних позиціях. Проявами даної проблеми є неготовність випускників працювати за фахом, незадоволеність ринку праці якістю освіти, відсутність дієвих механізмів співпраці освіти та бізнесу [1; 2].

Найменше таких проблем виникає при використанні дуальної системи навчання, особливо це актуально в процесі підготовки майбутніх технічних та інженерних працівників. Дуальна система навчання (Duales Studium) – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [1].

Система дуального навчання передбачає спільне фінансування програм підготовки фахівців підприємствами та організаціями, що зацікавлені у

відповідному кадровому забезпеченні та регіональними органами влади, що формують економічний розвиток регіону. Підприємство, з яким студент підписав контракт, по суті бере на себе частково або повністю витрати за навчання, може забезпечувати стипендією під час всього періоду навчання, мотивуючи студента до плідної співпраці. Випускники дуальних програм підготовки не тільки мають набутий практичний досвід роботи, але й високий шанс отримати посаду на такому підприємстві, тобто гарантоване місце роботи.

26 січня 2018 року на Розширеному засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України було прийнято Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. У цій Концепції передбачається встановлення рівноправного партнерства закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою набуття останніми досвіду практичного застосування компетентностей та їх адаптація в умовах реальної професійної діяльності. У вересні 2018 р. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти отримала схвалення Кабінету Міністрів України [1].

Розроблена концепція використовує німецький досвід дуальної форми здобуття освіти, започаткований у 1969 р. Цей досвід повторила Канада, Австрія, Швейцарія та інші розвинуті країни. В Великобританії підраховали, що кожен вкладений в студента фунт стерлінгів обертається прибутком у 18 фунтів [3].

Передбачається, що ВНЗ зможуть перейти на дуальну модель навчання не раніше 2023р., так як це питання потребує необхідних змін законодавства, роботодавці зацікавлені в наданні податкових пільг та у винесенні витрат на підготовку фахівців до витрат на виробництво, тобто у собівартість продукції. Зменшення навантаження викладачів (30-50% аудиторного навантаження буде припадати на навчання на робочих місцях) також створює ще одну проблему при запровадженні даної моделі навчання [3; 4].

Як свідчить досвід зарубіжних університетів, найкраще переходити на дуальну систему підготовки, починаючи з 3-го курсу. До цього часу студенти завершують вивчення загальних дисциплін та отримують базові знання з основ професійної підготовки. Студенти на робочих місцях мають шанс перевірити основні теоретичні постулати, оцінити якість отриманих знань, набратися досвіду роботи в колективі, освоїти робітничу професію, набутти здатностей самостійно ухвалювати рішення, швидко знаходити вихід у стресових ситуаціях.

Підсумовуючи, можна констатувати наступне:

- елементи дуальної форми навчання в Мукачівському державному університеті можна впровадити, починаючи з 2019/2020 навчального року;
- для цього необхідно встановити перелік спеціальностей, підготовка яких можлива з використанням дуальної системи освіти та виявити базові підприємства, на яких можливе впровадження такої системи освіти;

- розробити пакет документів, що врегулюють таку систему освіти - тристоронні договори між студентом, підприємством та університетом, систему заохочень для таких студентів і т. ін.;

- скласти відповідний розклад занять, з виділенням хоча б 1 – 2-х днів на тиждень для студентів 3-го курсу, та 2-3-х днів для студентів 4-го курсу та студентів-магістрів;

- протягом 2-3 років узагальнити отриманий досвід і на його основі спільно з роботодавцями сформувати типові моделі дуальної форми здобуття інженерної освіти з визначених спеціальностей.

Література

1. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти // «Урядовий кур'єр» від 30.10. 2018р - № 203.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017р. № 2145-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380.

3. Олена Яковенко. Практична підготовка у вищих навчальних закладах Німеччини: особливості дуальної системи / Олена Яковенко // Порівняльна професійна педагогіка. Науковий журнал ХНУ. - №1/2012. - С. 76-81.

4. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. – 125с.

УДК: 372.881.116.12

КОВАЧ І. Ю., ХОМА О. М.,
Мукачівський державний університет

ТИПОВІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Концепція «Нова українська школа» передбачає навчання в першому класі за новими Типовими освітніми програмами. Сьогодні є два такі документи: Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О.Савченко та Типова освітня програма, виконана під керівництвом Р.Шияна [4]. Вони побудовані відповідно до змістових ліній нового Державного стандарту початкової освіти і розроблені відповідно до Закону «Про освіту». Увага зацентрована на формуванні ключових компетентностей, серед яких вільне володіння державною мовою. Вивчення української мови в 1-4-х класах передбачено за двома напрямками: предмет «Українська мова» та інтегрований курс української мови з «Я досліджую світ».

Мовно-літературна освітня галузь за Типовою програмою О.Савченко виділяє такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» [4, с. 45]. У програмі Р.Шияна виокремлені ці ж змістові лінії (так як передбачено Державним стандартом) і акцентується увага на ще одній – «театралізуємо». Специфіка її «пов'язана з формуванням уявлення про театр як місце, де діти здобувають досвід співчуття та співпереживання. Тому в межах змістової

лінії «Театралізуємо» діти досліджують чужу (глядач) та власну (актор) експресію. Ця змістова лінія передбачає залучення здобувачів освіти до сценічної творчості, в умовах якої вони набувають акторського досвіду, зокрема імпровізації, що забезпечує розвиток у дитини емоційного інтелекту, творчого мислення. самосвідомості й самоєфективності, уміння мобілізувати інших, ініціативності, уміння долати бар'єри, пов'язані з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками, співпрацювати з іншими особами» [4, с. 101-102].

В освітніх програмах чітко визначено зміст та результати навчання, виходячи із основних завдань в оволодінні українською мовою. Позитивним відзначаємо комплексний підхід в навчанні мови, що спрямований на формування у молодших школярів критичного мислення. Вся увага акцентується не на вивченні правил, а на дослідженні мовних явищ й умінні реалізації знань у процесі мовленнєвої діяльності. Важливими є дотримання тих принципів, що сформульовані Концепцією Нової української школи: дитиноцентризму і природовідповідності, доступності і науковості змісту та практичної спрямованості результатів, взаємопов'язаного формування в кожній освітній галузі ключових і предметних компетентностей; можливостей реалізації вчителем змісту освіти через предмети або інтегровані курси; можливостей адаптації змісту програми до індивідуальних особливостей дітей (інтелектуальних, фізичних, пізнавальних), навчання на основі інтеграції. У типовій освітній програмі вважається за необхідне застосування формувального й вербального оцінювання знань учнів. Відповідно до програм укладено для вибору вчителем низку підручників «Українська мова. Буквар», що спонукає його до творчості, налізу підходів до оволодіння знаннями.

Сьогодні діючим є Державний стандарт початкової загальної освіти 2011 року галузі «Мови і літератури»(2-4 класи) [1]. Слід зазначити, що змістові лінії означеної галузі спрямовані на формування комунікативної компетентності. Мовленнєва, мовна, соціокультурна та діяльнісна змістові лінії взаємопов'язані і сприяють формуванню мовленнєвої особистості. Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи (слухання-розуміння, говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт). Проте в новому Державному стандарті враховано реалії сьогодення, формування умінь працювати з медіа-текстами та інші. Вони передбачають нових підходів до навчання української мови. Вимоги до сучасного уроку розроблено: М.Вашуленко, О.Вашуленко, К.Пономарьовою, М.Наумчук та іншими. Вважаємо, що основним пріоритетом у навчанні мови

є застосування інноваційних технологій навчання, комп'ютерних зокрема. В методичній науці розрізняють загальнодидактичні та спеціальні (методичні) аспекти сучасного уроку(М.Наумчук). Серед загальнодидактичних виокремили такі:

- 1) виховний характер уроку, чіткість виховної мети;
- 2) розуміння навчальної, розвивальної мети уроку;
- 3) наступність і перспективність уроку;
- 4) різноманітність методичних засобів і прийомів роботи;
- 5) диференційований та індивідуальний підхід до учнів у процесі уроку;
- 6) навчання учнів прийомів розумової праці;
- 7) науковість, доступність матеріалу;
- 8) тривалість уроку навчання грамоти (35 хв);
- 9) проведення двох фізкультхвилинок чи динамічних пауз.

До методичних належать такі:

- 1) турбота вчителя про мовленнєве середовище на уроці;
- 2) робота з розвитку мовлення учнів на різних рівнях;
- 3) наявність прийомів звукового і звуко-буквеного аналізу і синтезу;
- 4) робота над формуванням умінь та навичок читання і письма;
- 5) використання на уроці зразкового мовленнєвого матеріалу;
- 6) нерозривна єдність уроків читання і письма.

Якість уроку залежить також від особистісного підходу вчителя до освітнього процесу, взаємодії його з учнями, реалізації педагогіки співробітництва та інших чинників, що стимулюють навчальну діяльність молодшого школяра.

Література

- 1.Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – Травень 2011. – С. 8-30.
- 2.Державний стандарт початкової освіти / Учитель початкової школи. – 2018. – №4 (вкладка). – С.1-16.
- 3.Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі / М.М. Наумчук. – Тернопіль «Астон», 2002. – 352 с.
- 4.Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1 клас / Укладач А.В.Лотоцька. – Харків : Видавництво «Ранок», 2018. – 192с.

УДК 373.016

КОМАРНИЦЬКА А. В., ЛАЛАК Н. В.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

У Концепції Нової української школи зазначено, що модернізація системи освіти сьогодні пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій навчання. Інновація означає нововведення, що

поліпшує хід і результати освітнього процесу. Найважливіше у початковій школі – створення умов для атмосфери успіху та творчого співробітництва: колективна діяльність, робота в групах, парах тощо. Використання інноваційних технологій – це спосіб створення в класі атмосфери, котра сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості. Працюючи в групах чи парах, молодші школярі самостійно розв’язують доступні для них завдання, стають дослідниками, разом переборюють труднощі на шляху до мети.

Освітня галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти реалізується через навчальний предмет «Я у світі». Цей курс спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, зокрема його громадянське і патріотичне виховання. Метою предмета є формування здатності дитини на саморозвиток відповідно до своїх здібностей, інтересів і потреб; виховання молодшого школяра як громадянина України – вільної, демократичної, освіченої людини, здатної до незалежних моральних дій; формування навчальних вмінь і навичок та потреби в навчанні, а також здатності до практичного і творчого використання набутих знань; сприяння збагаченню духовного світу та моральної культури дитини, становленню її світогляду. Його змістове наповнення сприяє формуванню у молодших школярів життєвих компетентностей, необхідних для життя в соціумі та швидкозмінному світі, спрямовує їх на особистісно-орієнтований і діяльнісний підхід до навчання. Особливо важливого значення надається зв’язку змісту навчання з життям, оскільки відсутність відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення їх до аналізу життєвих ситуацій.

Яким повинен бути урок, щоб учні сказали: «Мій улюблений урок «Я у світі». Безумовно, цікавим, таким, що збуджує розум та уяву, розширює кругозір. Діти з легкістю запам’ятовують тільки те, що викликає в них інтерес. Коли навчання цікаве, тоді воно й ефективне! Маленьким школярам не завжди легко розібратися у змісті навчального предмета про навколишній світ і українське суспільство. У процесі навчання його вивчення перед учнями постають певні труднощі. Їм часом важко досягнути все багатство людських стосунків, визначитися у ставленні до самих себе, до інших людей, до природного і соціального оточення. Цікаво навчатись молодшим школярам тоді, коли вони, ніби граючись, розглядають ймовірні ситуації, обирають правильну відповідь серед цілого ряду можливих варіантів, включаються у рольове моделювання з метою набуття власного досвіду.

Використовуючи інноваційні форми навчання молодших школярів на уроках «Я у світі», потрібно перетворювати ці уроки на уроки-мислення, уроки-спілкування, уроки-діалоги. Слід переходити від «передавання знань» до «навчання жити». Сьогоднішнім учням потрібні навички думати, розуміти сутність речей; вони мають напружено розумово працювати. Саме цьому сприяють інноваційні технології навчання. На уроках освітньої галузі «Суспільствознавство» серед технологій, які орієнтовані на особистість учня, найбільш ефективними є: ігрові, інтерактивні, проектні, комп’ютерні

(інформаційні), технології розвивального навчання, технології формування творчої особистості та інші.

Як показує педагогічна практика, форми і методи реалізації предмета «Я у світі» мають бути різноманітні: це, як у В.Сухомлинського, уроки-подорожі у світ природи та людської праці, пошукова і дослідна робота, участь у народних і державних святах, відвідування храмів, музеїв, перегляд телевізійних передач, читання художньої літератури, зустрічі з цікавими людьми тощо. Під час практичної чи творчої самореалізації учнів на уроках, доцільно використовувати прийоми типу: «навчи мене». Це презентації соціальних проєктів, участь у колективних справах, іграх тощо. Пошуково-дослідницьку роботу учнів варто організовувати, розмірковуючи над запитаннями: «Що може бути наслідком таких вчинків: узяти чуже; зіпсувати якусь річ; вдарити меншого за себе?». Оскільки основним методом накопичення конкретних знань з курсу є безпосередні спостереження учнів, практична й дослідницька діяльність, то основна роль предмета полягає в систематизації знань учнів, навчанні школярів зв'язувати окремі факти в ціле, розкривати їх у взаємозв'язках і взаємозалежностях.

Таким чином, розбудова української держави, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагають кардинального оновлення національної освіти, пошуку нових технологій навчання. Рівень освіти значною мірою залежить від результативності запровадження інноваційних технологій, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях.

Література

1. Бібік Н. М. Я у світі: зміст і методичні підходи реалізації / Н. М. Бібік. – Донецьк, 2012. – С.84-90.
2. Бібік Н.М. Я у світі. 3 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 160с.
3. Єрмаков І.Г. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник / І.Г. Єрмаков. – Запоріжжя : ЦентрІон, 2005. – 427с.

УДК 378

КОНДУР О. С.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

МОДЕЛЬ ЦІЛЬОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У зв'язку з розвитком глобалізації, входження України до світового академічного простору освіти, науки та інноватики, трансформаціями форм організації різних типів ЗВО, необхідністю неперервної ступеневої підготовки у поєднанні з дослідництвом й інноватикою, післядипломного навчання, пролонгованого підвищення кваліфікації та стажування постає потреба формування методології системного управління в галузі вищої освіти, а саме

потреба обґрунтувати, розробити та застосувати нові моделі цільової підготовки фахівців з управління якістю у закладах вищої освіти (ЗВО).

Нами побудована структура освітньо-наукової системи (ОНС) у ЗВО за такими складовими:

- найвищий істеблішмент – наглядова рада; організаційно-управлінські компоненти управління якістю у ЗВО ;
- управлінське адміністрування - структурно-організаційні та функціональні підрозділи з урахуванням умов, сприятливих організаційно-управлінському середовищу якісної підготовки та психолого-педагогічному середовищу управління якістю у ЗВО, її соціальних гарантій;
- освітньо-наукова науково-дослідницька взаємодія – методи досягнення якості підготовки з управління якістю; інституційно-управлінські регламенти регулювання якості ОНС, корпоративні кодекси, положення, настанови та інструкції;
- результативність ефективної зайнятості - професійна підготовка за магістерськими програмами, програмами аспірантури та PhD як майбутніх фахівців, професіоналів з управління якістю ОНС ЗВО.

Запропонована двоаспектна методика організації управління якістю ОНС ЗВО (рис. 1).

До *синергетичних методів* включаємо науково-обґрунтовані методи навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, практично-стажувальної інформаційно-логічної діяльності; прогнозування та системного аналізу якості складових компонентів ОНС.

Застосовуються *синхронізовані форми* теоретичного та практичного навчання, навчально-дослідницької, наукової, проектно-пошукової, виробничо-інституційної, адміністративно-управлінської, педагогічно-психологічної діяльності.

Серед *засобів засобів* забезпечення ОНС виділяємо матеріально-технічні, інформаційно-телекомунікаційні, науково-методичні, нормативно-регулятивні для контролю за станом середовища (як внутрішнього, так і зовнішнього), засоби соціального, суспільно-політичного, екологічного, психолого-педагогічного моделювання, прогнозування, системного аналізу та регулювання якості складових навколишнього середовища.

Рис. 1. Методика організації управління якістю ОНС ЗВО.

Спосіб організації професійної підготовки студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів до управління якістю в ОНС є навчання принципів навчально-виховного, системно-аналітичного, скринінгово-діагностичного, прогностичного, проектно-моделюючого, організаційно-управлінського, моніторингового, аудиторського, стратегічно-планувального процесів. Це відбувається під час виробничо-інституційного практичного навчання і стажування, синергетичної взаємодії з наставником у спільних наукових пошуках, залучення транскордонних процесів, академічної мобільності.

Розроблено *структурно-логічний алгоритм* обґрунтування, формування і забезпечення методики організації управління ОНС ЗВО. Він складається із трьох етапів:

- *цільовий* (вивчення потреби у категоріях фахівців з управління якістю);
- *функціональний* (вивчення кон'юктури ринку освітньо-наукових послуг, продуктів, сервісу, консультування і дорадництва з метою задоволення потреб замовників підготовки фахівців з управління якістю);
- *технологічно-релевантний* (обґрунтування і розроблення політики якості ЗВО на основі метрики стандартів ISO).

Оскільки без висококваліфікованих фахівців неможливе успішне проведення суспільно-економічних реформ та досягнення високих результатів розвитку національної громади, то можна стверджувати, що якість освіти є передумовою для побудови ефективної економіки та швидкого розвитку держави.

ОСОБЛИВОСТІ «Я – КОНЦЕПЦІЇ» ЗАЛЕЖНИХ ВІД КОМП'ЮТЕРУ

У сучасній науці активно здійснюється аналіз впливу комп'ютерних технологій на Я - концепцію особистості (Ю.Д. Бабаєва, О.Є. Войскунський, О.П. Белінська, В.М. Бондаровська, О.Т. Марків). Науковці описують те, що найбільш суттєвою властивістю Я-концепції особистості визнано те, що вона є чинною, динамічною структурою та активним утворенням, що може впливати на поведінку людини та бути джерелом її змін [1; 2; 3].

Активна Я-концепція певним чином організує та інтерпретує попередній досвід особистості, виконуючи адаптивну та інтерпретативну функції, оскільки є своєрідним механізмом пристосування до змін, що виникають у соціальному середовищі, та залучається до пояснення цих змін (Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелєва тощо) [4].

Набуває актуальності завдання вивчення змін в Я-концепції особистості під час входження людини до світу комп'ютерних технологій, як нового соціокультурного чинника, зокрема до світу комп'ютерних ігор та інтернету.

Для досягнення поставлених цілей нами було використано певний діагностичний інструментарій, а саме: тест – опитувальник Кімберлі Янг на з'ясування рівня Інтернет – залежності; діагностична методика «Дослідження рівня залучення студентів до світу комп'ютерних ігор»; опитувальник самоставлення В.В. Століна, С.Р. Пантїлєєва.

За допомогою критерію Пірсона було виявлено наступні кореляції:

Помірний, позитивний зв'язок ($R = 0,546$) між шкалою «S» (інтегральності) та шкалою «Очікуване ставлення інших (IV)», може свідчити про те, що чим більше розвинене почуття інтегрального «Я», тим більше людина відчуває цінність власної особи та ймовірну цінність власного «Я» для інших. Помірний, позитивний зв'язок ($R = 0,512$) між шкалою «S» (інтегральності) та шкалою «Самовпевненість (1)», може говорити про те, що чим вищий рівень самовпевненості в людини, тим більше вона цінує своє інтегральне «Я». Помірний, обернений зв'язок ($R = -0,452$) між шкалою «Рівень інтернет залежності» та шкалою «Самоприйняття (3)» може говорити про те, що чим вищий рівень інтернет залежності в людини, тим нижчий в неї рівень самоприйняття. Тісний, позитивний зв'язок ($R = 0,932$) між шкалою «t(1)» (час проведений за комп'ютером) та шкалою «t(2)» (час проведений за комп'ютерними іграми) може свідчити про те, що чим більше часу людина проводить за комп'ютером тим частіше і довше вона грає в комп'ютерні ігри. Тісний, позитивний зв'язок ($R = 0,946$) між шкалою «t(1)» (час проведений за комп'ютером) та шкалою «t(3)» (час проведений в Інтернеті) говорить про те, що чим більше часу люди проводять за комп'ютером тим більша ймовірність того, що вони витрачають його на Інтернет. Тісний, позитивний зв'язок ($R =$

0,906) між шкалою «t(2)» (час проведений за комп'ютерними іграми) та шкалою «t(3)» (час проведений в Інтернеті) говорить про те, що зі збільшенням проведеного часу в Інтернеті, збільшується час проведений саме за онлайн – іграми. Помірний, обернений зв'язок ($R = -0,404$) між шкалою «Гра в комп'ютер» та шкалою «Художні фільми» може говорити про те, що люди які багато грають в комп'ютерні ігри мало часу приділяють художнім фільмам. Помірний, обернений зв'язок ($R = -0,466$) між шкалою «Робота з комп'ютером» та шкалою «Ручна робота» говорить про те, що людина яка більшість часу витрачає на роботу з комп'ютером, менше часу приділяє ручній роботі (шиттю, прибиранню тощо). Помірний, позитивний зв'язок ($R = 0,638$) між шкалою «Я – Реальне» та між шкалою «Я – Ідеальне» може свідчити про те, що чим більше людина працює над собою, тим більше вона прагне удосконалити власне «Я» та наблизити його до «Я – Ідеального». Тісний, позитивний зв'язок ($R = 0,842$) між шкалою «Я-реальний» та шкалою «Я у групі» може говорити про те, що людина яка оцінює власні можливості та здібності реально, буде проявляти їх в групі без перебільшення. Тісний, позитивний зв'язок ($R = 0,826$) між шкалою «Друг в комп'ютерних іграх» та шкалою «Любитель комп'ютерних ігор з газетних статей» може говорити про те, що чим краще людина відноситься до своїх друзів, що грають в комп'ютерні ігри тим кращих та більш позитивних героїв вони обирають для гри. Тісний, позитивний зв'язок ($R = 0,726$) між шкалою «Я у групі» та шкалою «Людина яку я поважаю» може говорити про те, що чим більше людина наслідує тих кого вона поважає, тим більше вона хоче бути схожою на них в групі.

Для того щоб краще вивчити особливості «Я – концепції» залежних від комп'ютерних ігор було поставлено за мету виявити чи є специфіка в порівнянні двох груп, а саме у студентів Інтернет залежних та студентів що не є залежними на формування у них «Я – концепції» нами було використано непараметричний метод порівняння вибірок, а саме критерій U-Мана Уїтні. В результаті застосування критерію було доведено, що за двома шкалами, а саме: «Самоприйняття» та «Саморозуміння» спостерігається статистично достовірна відмінність між представниками груп Інтернет залежних і групою, яка не мала ознак Інтернет-залежності.

Література

1. Бабаева Ю. Д. Психологические последствия информатизации / Ю. Д. Бабаева, А.Е. Войскунский // Психологический журнал – 1998. – Т.19 – №1 – С. 89-100.
2. Белінська О. Дитина і комп'ютер : психологічні реалії віртуального світу / О. Белінська // Психолог. Шкільний світ. – 2006. – № 46. – С. 27–29.
3. Бондаровська В. М. Психологічні аспекти використання комп'ютера : небезпека нових інформаційних технологій та розвиток здібностей дітей за допомогою комп'ютера / В. М. Бондаровська // Психолог. Шкільний світ. – 2005. – № 25 (169). – С. 64.
4. Боришевский М.Й. Теоретические вопросы самосознания личности / М.Й. Боришевский // Психологические особенности самосознания подростка / под ред. М.Й. Боришевского. – Київ : Вища школа, 1980. – 168 с. – С.5-38.

КОПІНГ–ПОВЕДІНКА ОСІБ, ЩО ВТРАТИЛИ РОБОТУ

На сьогодні гостро постає питання про здатність людини опановувати нові ситуації. Кожна нова ситуація вимагає нових підходів вирішення або трансформацію відомих. Вміння вирішувати складні ситуації свідчать про високий рівень розвитку особистості. Однією з таких важких ситуацій є ситуація втрати роботи. Безробіття здійснює негативний вплив на фізичне, психічне здоров'я особистості, сімейні та міжособистісні відносини, має негативні наслідки у вигляді деструктивних форм поведінки, а також погіршення матеріального, професійного та соціального статусу особистості. В зв'язку з цим існує гостра необхідність в дослідженні даної проблеми та в розробці програм корекції, консультування, надання психологічної допомоги безробітним з ціллю оптимізації подолання ними даної кризи з найменшими втратами, збереження психічного здоров'я і нормалізації соціального функціонування суб'єкта.

В даний час проблемі психологічного подолання присвячено велику кількість емпіричних і теоретичних досліджень. Проблема допінг-поведінки розглядається в роботах таких зарубіжних вчених, як Amirkhan J.R [4], Billings A.G. і Moss R.H. [5] Carver C.S. і Scheier M.F. [6], Lazarus R.S. [7] та інші. Серед вітчизняних авторів, які займалися вивченням проблеми стресу і допінг-поведінки можна відзначити таких вчених, як В.А. Бодров [1], Р.М. Грановська, Л.І. Дементій [2], Т.Л. Крюкова [3], Є.А. Сергієнко та багато інших.

Необхідність звернення до цієї проблематики продиктована специфікою поведінки людини у важких ситуаціях, яка часом пригнічує провідні форми прояву активності особистості.

Для досягнення цілей дослідження нами було використано певний діагностичний інструментарій, а саме: методика «Опитувальник діагностики допінг-стратегій (COPE–inventory)» (К. Карвера, Шейера, Вайнтрауба (адаптація Л.І. Дементій), тест «Визначення мотивації в роботі» (Фр. Герцберга), методика «16–факторний особистісний опитувальник» (Р.Б. Кеттелла).

У результаті аналізу отриманих даних ми змогли констатувати наступні результати: більшість безробітних обирають такі стратегії допінг-поведінки, як «Позитивне тлумачення і зростання» (90% опитуваних), «Ментальне відсторонення» (78%), «Активний копінг» (88%), «Прийняття» (70%), «Планування» (86%). Рідше використовуються такі стратегії допінг-поведінки, як: «Заперечення» (42%), «Поведінкове відсторонення» (34%), «Використання наркотичних та алкогольних речовин» (2%). Таким чином, можна сказати, що більша частина безробітних демонструє активну, проблемно–орієнтовану

допінг-поведінку, оскільки практично всі вибрані стратегії орієнтовані на вирішення або аналіз проблеми.

Аналізуючи мотивацію в роботі можна сказати, що у більшості безробітних переважають фінансові мотиви (X сер. = 21), які включають такі компоненти як: заробітна плата, регулярні грошові премії, інші грошові виплати. Найменше виражені визнання і винагорода (X сер. = 14,78) та кар'єра (X сер. = 14,56), що може свідчити про те, що люди не зацікавлені у можливому просуванні по службі, престижі, стабільності, можливості навчатися.

Описуючи особистісні якості безробітних, можемо зазначити наступне. Більшості безробітних притаманні такі особистісні якості як висока нормативність поведінки (X сер. = 8,26) та товариськість (X сер. = 8,26). Це свідчить про те, що їм притаманне осмислене додержання норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні мети, точність, відповідальність, ділова спрямованість, а також уважність та доброта у стосунках. Найменш притаманним для безробітних виявився фактор «інтелект» (X сер. = 1,8). При низьких оцінках людина характеризується некоммунікбельністю, замкнутістю, деякою ригідністю і суворістю в оцінці людей.

Кореляційний аналіз отриманих даних підтверджує існування прямого кореляційного зв'язку між допінг-стратегіями та особистісними факторами. За результатами кореляційного аналізу можна говорити, що такий особистісні фактори, як товариськість впливає на вибір допінг-стратегії «Гумор» ($R = 0.396$); нонконформізм детермінує стратегії допінг-поведінки «Заперечення» ($R = 0.376$) та «Придушення конкуруючої діяльності» ($R = 0.392$); мотивація в роботі «Відповідальність» впливає на вибір допінг-стратегії «Звернення до релігії» ($R = 0.361$).

За допомогою критерію U–Манна–Уїтні, було виявлено наступні статистично–значимі відмінності між групою чоловіків та жінок: «Фактор А (замкнутість – товариськість)», що свідчить про те, що рівень комунікбельності у чоловіків та жінок значно відрізняється; «Фактор Е (підпорядкованість – домінантність)» говорить про відмінності у самовпевненості, незалежності в судженнях і поведінці; «Фактор Н (нерішучість – сміливість)» свідчить, що у двох групах прослідковуються відмінності реактивності на загрозу в соціальних ситуаціях та ступені активності в соціальних контактах; «F7», «F8» та «F12» показує відмінності в результатах першої групи від іншої, стосовно активної участі в релігійній діяльності, використання гумору, наркотичних речовин та алкоголю в якості стратегій допінг-поведінки.

Література

1. Бодров В. А. Проблема взаимосвязи стресса, адаптации и личности / В. А. Бодров // Психология совладающего поведения: материалы Международной научно–практической конференции / Кострома: КГУ им. РА. Некрасова, 2007. – С. 22-24.
2. Дементий Л. И. К проблеме диагностики социального контекста и стратегий копинг-поведения/ Л. И. Дементий // Журнал прикладной психологии. – 2004. – №3. – С. 20-25.

3. Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения : Монография / Т. Л. Крюкова. – Кострома : Студия оперативной полиграфии «Авантитул», 2004. – 344 с.
4. Amirkhan J.H. Factor analytically driven measure of coping : The coping strategy indicator / J.H. Amirkhan// J. Personality Soc. Psychol. – 1990. – Vol. 59. №5. – P. 1066 -1074.
5. Billings A.G. Coping, stress and social resources among adults with unipolar depression / A.G. Billings, Moss R.H.// J. of Personality and Social Psychology. – 1984. – Vol. 46. №. 4. – P. 877-891.
6. Carver C.S. Assessing Coping Strategies: A theoretically based approach / C.S. Carver, M.F. Scheier, J. K. Weintraub // J. Pers. and Soc. Psychol, 1989. – V. 56. – P. 267-283.
7. Lazarus R.S. Transactional theory and research on emotion and coping / R.S. Lazarus, S. Folkman // Europ. J. Persomality. – 1987. – Vol. 1. – P. 141-169

УДК 373.3.016:81-028.31

КОРОЛОВИЧ Н.П.,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Одним з показників рівня культури особистості, її мислення й інтелекту є мовлення, яке постає засобом спілкування, обміну думками та почуттями між людьми. Мовлення є важливою умовою успішного навчання та розвитку дітей молодшого шкільного віку, а процес оволодіння ними рідним словом, уміннями користуватися ним як засобом пізнання навколишнього світу – актуальна проблема сучасної педагогічної науки. Зазначена проблема не є новою в науковій галузі. Її різних аспектах досліджували класики, педагоги і сучасні науковці. Вагомі аргументи можна знайти у працях відомих педагогів, психологів, філософів минулого – Л. Виготського, М. Вашуленко, О. Мельниченко, С. Дорошенко, О. Прищепа, О. Леонтьєв, Є. Максименко та ін. У Державному стандарті початкової освіти, затверджене Постановою Кабінету міністрів України № 87 від 22.02.2018 року, однією з ключових компетентностей здобувачів початкової освіти визначено: «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої міркування, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [4, с. 92]. Також, спільними для всіх ключових компетентностей, передбачених вищевказаним державним документом, є такі вміння, як читання з розумінням, майстерно висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язати проблеми, співпрацювати з іншими особами [4].

Мовленнєва компетентність є основним складником мовно-літературної освітньої галузі, Типових освітніх програм в Новій українській школі, що ставить за мету «розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів

мовленнєвої діяльності, здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей» [4, с. 94]. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям, відбувається її соціалізація. Водночас, як засвідчує практика, комп'ютеризація, значна роль телебачення та інших технічних засобів, що стали доступними і дітям як у сім'ї, так і в навчальних закладах, обмежують безпосереднє спілкування школярів з мовцями, унаслідок чого гальмується мовленнєва сфера. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення – важлива умова повноцінного формування учня. Він передбачає оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматику мовлення, стилями) і його механізмами – сприйняття і висловлювання власних думок. За словами М. Вашуленка, «розвивати мовлення – означає вчити школярів правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом засобів у побудові зв'язних висловлювань» [1, с. 307]. Учений розкриває ряд факторів, від яких залежить успішність розвитку мовлення молодших школярів: потреба у комунікації, створення сприятливого комунікативного. Останнє вчене тлумачення як сукупність чинників: мовлення батьків, рідних, друзів, телебачення, мова підручників і навчальних посібників. На думку, М. Вашуленка, розвиток мовлення – це не стихійний процес. Він потребує постійного педагогічного управління. Щоб ним керувати учитель повинен чітко усвідомити свої завдання в цьому процесі. Зокрема, О. Прищепка зазначає, що розвиток мовленнєвої діяльності 1-2 класів здійснюється під керуванням вчителя, а розвиток мовленнєвої компетентності починається з особистісних стосунків учителя з кожною дитиною [2]. Науковець наголошує про важливість роботи педагога над артикуляційним апаратом дітей для подолання дефектів, рекомендує використовувати розучування скоромовок, прислів'їв, залучати учнів до слухання казок, віршів у виконанні акторів, що сприятиме підвищенню культури мовлення дітей, її інтонаційної виразності [2]. С. Дорошенко вважає, що процес шкільного навчання розширює функції мовлення, яке виникає і розвивається як засіб засвоєння і передачі знань. На думку автора, «мовлення постає способом формування особистості, самоутвердження її в колективі. Зрозуміло, чому таке трапляється, адже збагачується мовне середовище дітей. На уроках і під час громадської діяльності учні сприймають зразки усного і писемного мовлення – наукового, ділового. Опановують читання, письмо, вивчають систему рідної мови» [2, с. 17].

Отже, мовленнєвий розвиток учня – важлива умова для успішного навчання. Чим більше дитина читає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять, легше засвоюються знання з усіх навчальних дисциплін. Для розвитку та удосконалення мовлення школярів важливу роль відіграє

збагачення словникового запасу учнів. Читання - важливе в початкових класах, бо є одним з основних компонентів розвитку мовленнєвої компетентності, засобом інтелектуального та духовного розвитку особистості.

Література

1. Методика викладання української мови : Навч. Посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельниченко та ін.; За ред. д-ра філол. наук., проф. С.І.Дорошенка. – К. : Вища шк., 1989. – 423 с.
2. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К. : літера ЛТД, 2010. – 364 с.
3. Прищепа О. Розвиток мовленнєвої компетентності учнів 1-2 класів // Науково-методичний журнал «Початкова школа». – Вип. 8(530). – серпень 2013. – К. : Вид. «Початкова школа». – С. 17-20.
4. Типові освітні програми для закл. Загальної середньої освіти: 1-2 класи. – К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. – 240 с.

УДК 378:373

КОТУБЕЙ В. Ф.,
Гуманітарно-педагогічний коледж
Мукачівського державного університету

ПРОБЛЕМА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Проблема розвитку особистості протягом існування суспільства постійно залишається предметом пильної уваги. На сучасному етапі розвитку цивілізації відбувається пошук нового типу взаємин між людьми, нового статусу особистості в оточуючому її середовищі. У різні періоди формування української освіти проблема соціокультурного розвитку особистості залишається виключно актуальною.

Так, у Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років зазначається, що важливими цілями розвитку особистості є: можливість збагачення особистісного потенціалу протягом усього життя, оновлення знань, що повинно супроводжувати всі виробничі та суспільні процеси; орієнтація на справжню залученість особистості до відкритої системи освіти, до мережевої взаємодії з іншими інститутами й агентами, орієнтація на соціальне партнерство; опора на талант, креативність та ініціативність особистості як найважливіший ресурс економічного, соціального, культурного розвитку [1].

З огляду на це, особистість розглядається як інтегративна якісна характеристика розвитку, як сукупність відносин індивіда до інших людей, до самого себе. Особистість майбутнього педагога, на думку М. Стахів, є конкретним суб'єктом в єдності індивідуальних властивостей і соціальних ролей; соціальною властивістю індивіда; сукупністю інтегрованих в ній соціальних рис, що утворилися в процесі прямої і непрямой взаємодії студента з іншими особистостями, і роблять її, водночас, суб'єктом праці, пізнання і спілкування [2, с. 474-475]. Як особистість майбутній учитель виявляється в

соціокультурній діяльності, в межах якої відбувається його становлення. Тобто, майбутній учитель початкової школи – це продукт і суб'єкт соціокультурних зв'язків, відносин, творчості, а його розвиток – це одночасно природний, спонтанний і штучно регульований процес.

У сучасних умовах значних соціально-економічних змін, в ситуаціях непередбачуваності та невизначеності, важливими чинниками соціокультурного розвитку майбутніх учителів початкової школи є:

- осмислення і засвоєння студентом готових форм соціального та культурного життя;
- набуття власного соціального досвіду;
- процес вrostання студента в педагогічну культуру, формування власного «поля» культури, тлумачення і розуміння культури як генетичного коду соціуму;
- розвиток нових індивідуальних якостей і властивостей;
- продукування ціннісних відносин, які дають змогу успішно вирішувати соціальні проблеми і завдання, сприяють позитивній самореалізації.

Нині освітнє середовище коледжу є невід'ємною частиною культури суспільства. Навчальний заклад відображає зміни, що відбуваються в соціальному житті, сприяє діалогу культур і цінностей різних народів, соціальних і вікових груп, поєднуючи всіх суб'єктів відкритого освітнього середовища на основі толерантності, етичних уявлень і норм. Необхідною умовою інноваційної політики коледжу є створення умов для творчої активності педагогів і студентів, креативності мислення, розвитку соціального партнерства на якісно новому рівні, народження особливої педагогічної культури, розвитку духовних та інтелектуальних цінностей, культурних традицій, накопичених протягом вікової історії коледжу.

Література

1. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html> (дата звернення 09.04.2019).
2. Стахів М. О. Соціокультурна мобільність як складова професійної компетентності педагога. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 473–479.

УДК 373.3.011.3-051:004(043.2)

КОТУБЕЙ І. І.,
Мукачівський державний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Неодмінним складником підготовки майбутнього вчителя початкової школи (ПШ) у закладах вищої освіти (ЗВО) є оволодіння ним основами інформаційних технологій (ІТ) як інноваційними засобами отримання і передавання учням інформації. Проте виявлено деякі різнопланові проблеми:

- теоретично-практичного характеру – необхідність поєднання навчальних програм Нової української школи (НУШ) з державними навчальними програмами;
- практичного характеру – велика кількість педагогічних технологій і неготовність їх пристосовування до реальних умов закладу;
- особистісного характеру – низький рівень мотиваційної готовності студентів, низька здатність до творчості і рефлексії; низький рівень інноваційної компетентності;
- методологічні і психологічні проблеми – суб'єктивне відношення до ІТ вчителі досить легко його опановують; поява неочікуваних стресів.

Проте, що у контексті використання ІТ у освітньому процесі ПШ в умовах НУШ, одним із першочергових завдань учителя є оволодіння ним методиками використання ІТ з метою формування основ інформаційної культури, надання вмінь працювати з прикладними програмами, формування навичок отримання інформації в соціальних мережах тощо. Зазначене свідчить про те, що вчитель НУШ повинен характеризуватися відповідним рівнем цифрових компетентностей.

Тим більше, що умовами реформування початкової освіти досить системно виокремлюються риси фаховості сучасного вчителя ПШ: педагогічні вміння; відкритість; володіння ІТ; організаційні здібності; гнучкість; маневреність; співробітництво. Перевагу віддаємо такому складнику характеристики вчителя як уміння використовувати ІТ. Адже, незаперечно, що високий рівень компетентностей в галузі ІТ відкриває змогу приймати творчі рішення, знаходити можливості майстерно використовувати теоретичні знання й практичні вміння з креативним застосуванням ІТ.

Учитель НУШ має виступати в ролі помічника, який забезпечує освітні потреби учнів, відслідковувати протікання освітнього процесу і, за необхідності, вносити корективи. Така організація отримання знань дозволить, на нашу думку, здійснювати процес навчання у комфортному для кожного учня ритмі, а вчителеві – більше уваги уділити учням, які мають певні труднощі.

Отже, компетентності вчителя початкової школи в галузі ІТ означають його вміння використовувати ІТ з користю для учасників освітнього процесу під час навчання, при опрацюванні інформації і виконанні завдань; сприяти формуванню алгоритмічного підходу до розв'язування задач; здатність формулювати обґрунтовані судження з питань, що стосуються доцільності та умісності застосування ІТ в НУШ тощо.

Література

1. Биков В. Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями / В. Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред. : І. Зазюна, Н. Ничкало, Т.Левовицького, І. Вільш. : україно-польський журнал. – Вид. IV. – Ченстохов : Вид-во Вищої Педагогічної Школи у Ченстохові, 2003. – С. 501–515.
2. Габа І.М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості / І.М. Габа // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць

Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – К., 2011. – Т. XIII. – Ч. 6. – С. 74-82.

3. Карташова Л. А. Відкритий мережевий ресурс «Accent»: інноваційні можливості для освітян // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2016. – № 5. – С. 3–8.

УДК 37.07.(045)

КРАМСЬКА З.М.,
Черкаський національний університету
імені Богдана Хмельницького

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «КРАЄЗНАВЧА РОБОТА У ШКОЛІ»

Розкриваючи сутність ключового поняття «краєзнавча робота у школі», зазначимо, що воно є похідним від «краєзнавство» – «вивчення рідного краю, його природних особливостей, економічного, історичного і культурного розвитку», що забезпечує зв'язок навчання з життям, підвищує інтерес дітей до знань [1, с. 118]. У іншому словнику знаходимо, що «краєзнавство» – це «вивчення природи, історії й сучасності рідного краю» [2, с. 110].

У «Енциклопедії освіти» за ред. В. Кременя [3, с. 430] «краєзнавство» визначається як «комплексне дослідження рідного краю», що безпосередньо пов'язано з іншими науками, зокрема, музеєзнавством, народознавством, фольклористикою, етнологією, культурологією. У свою чергу, «рідний край» трактується з двох позицій як історико-культурний регіон і територіально-адміністративна одиниця. Також краєзнавство пропонується розглядати на державному, громадському і педагогічному рівнях, що генетично пов'язані між собою.

Сучасна дослідниця Л. Войтова [4, с. 7] розглядає «краєзнавство» як науку, що різнобічно вивчає окреслену частину країни (регіону, області, району, населеного пункту). Оскільки кожна наука має свій об'єкт і предмет дослідження, об'єктом дослідження краєзнавства виступають історія, природа, населення, господарство, культура, пам'ятки матеріальної та духовної культури, а предметом – знання про конкретний регіон. Ми погоджуємося з твердженням Л. Войтової, що особливістю краєзнавства як науки є те, що воно є явищем інтегрованим, оскільки охоплює проблеми регіону в комплексі й узаємодії, а його основними завданнями стають вивчення рідного краю, облік і класифікація предметів і явищ на його території [там само, с. 8].

Л. Войтова як і більшість сучасних дослідників проблематики краєзнавства паралельно подає трактування іншого терміну – «шкільне краєзнавство», яке, за думкою В. Кременя, є організованою і керованою педагогом діяльністю учнів, «складається з освітньо-пізнавальних, пошуково-дослідних, практично-творчих компонентів і спрямована на системне вивчення, збереження і відтворення культурної спадщини рідного краю. Краєзнавство передбачає ознайомлення з природою, географією, історією, культурою краю,

сприяє формуванню патріотичних почуттів, розвитку потреби й готовності поширювати і примножувати культурні надбання» [3, с. 430].

Дослідники не безпідставно вважають, що інтерес до вивчення рідного краю формується ще в дошкільному дитинстві під впливом передбаченою в дошкільному закладі навчально-виховною програмою, а також виховної роботи та інтересу близьких людей до навколишнього світу дитини. Така робота проходить декілька послідовних етапів і починається зі спостереження доступних для дошкільника предметів і явищ природи. Уже на третьому-четвертому році життя дитина здатна запам'ятовувати назви близько десятка рослин, які бачить під час прогулянок, птахів, що літаються до годівничок, тварин. Відповідно, чим старшою стає дитина, тим ширшим стає коло доступних для сприйняття явищ і процесів.

Наступний етап співпадає з початком шкільного навчання, а навчальна дисципліна, що забезпечує отримання певної системи знань виступає потужним засобом патріотичного виховання, виховання любові до природи, в навчальних планах у різні часи називається по-різному: «ознайомлення з навколишнім світом», «природознавство». Згодом краєзнавчу основу утворюють інші навчальні предмети: «історія», «біологія», «географія». Крім того, провідну роль у вивченні рідного краю відіграє сімейний туризм, прогулянки, походи, що зміцнюють родинні зв'язки, формують спільність інтересів, дарують позитивні враження від спільного сприйняття навколишнього середовища.

Отже, інтеграційні процеси, що нині відбуваються в Україні, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. При цьому слід завжди пам'ятати про те, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Як наголошується в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, пріоритетними завданнями мають стати «утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи» [5]. На наш погляд, організація краєзнавчої роботи в сучасних закладах освіти сприятиме вирішенню поставлених завдань, але це, у свою чергу, вимагає ґрунтовної підготовки майбутніх учителів до її проведення.

Література

1. Семейное воспитание: словарь для родителей. – Москва : Просвещение, 1967. – 349 с.
2. Семейное воспитание: краткий словарь / сост.: И. В. Гребенников, Л. В. Ковинько. – Москва : Политиздат, 1990. – 319 с.

3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Войтова Л. Розвиток шкільного краєзнавства у загальноосвітніх навчальних закладах України (20-30-ті роки XX століття) : монографія / Л. Войтова. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 226 с.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0641729-15>

УДК 373.2.015.311:76(043.2)

КРАСНЯНСЬКА Н. В., МИКУЛІНА А. К.,
Мукачівський державний університет

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З КНИЖКОВОЮ ГРАФІКОЮ

Основне завдання виховання дошкільнят – гармонійний розвиток особистості дитини, яке відбувається у процесі залучення дітей до багатства людської культури, до досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Образотворче мистецтво – складова частина вирішення цього завдання, що грає важливу роль у становленні особистості дитини. Найпоширенішим видом образотворчого мистецтва, який використовують в роботі з дошкільниками є графіка, до якої належить книжкова графіка і її складова – ілюстрація.

Ознайомлення з графікою можна розпочати в будь-якому віці. Книжкова графіка допомагає дітям глибше і повніше зрозуміти текст, дає знання про навколишній світ, що доведено в дослідженнях Р.І. Жуковського, Т.А. Кондратовича, І.О. Котової, Т.А. Рєпіної, Є.А. Фльоріної та ін.) [1].

З книжкою дитина знайомиться з молодшого дошкільного віку і завдання дорослого полягає в тому, щоб викликати у дітей інтерес до неї, до малюнків в ній, бажання уважно їх розглядати – «читати малюнки», впізнавати знайомі образи, емоційно відгукуватися на них, відчувачи радість і задоволення від зустрічі. При розгляданні малюнка треба спонукати дітей слухати текст і співвідносити його з певною картинкою; звертати увагу дітей на деякі засоби виразності – форму, будову, позу, жест, фактуру поверхні, колір, положення в просторі [1].

У середній групі продовжується робота з розвитку у дітей інтересу до книжкової ілюстрації. Формується радість від спілкування з книгою, очікування зустрічі з нею, емоційний відгук на її зображення, настрої героїв, співпереживання їм, дбайливе ставлення до книги. У цьому віці дітям потрібно пояснити, що основним засобом виразності в книжковій графіці є малюнок – просторова характеристика образу, передана через зображення зовнішності: форми, будови, пози, рухи, жесту, міміки, які розкривають внутрішню сутність, характер героя, його емоційний стан за допомогою різноманітних виразних точок, ліній, штрихів. Діти знайомляться з кольором як засобом передачі емоційного стану героїв, їх настрої, сезонними і тимчасовими змінами у природі [2].

Увага дітей звертається і до побудови зображення на сторінці в книзі: де і як художник малює головного героя, як малюнок супроводжує текст, пояснюючи його. Діти знайомляться з роллю ілюстрацій в книзі, з тим, хто створює їх; дізнаються про працю художника-ілюстратора. Вони висловлюють свої думки і оцінки, використовуючи емоційно-моральні та естетичні визначення.

Ознайомлення дітей 4-5 років з творчістю художників-ілюстраторів повинна проходити за певною системою. Так, перше заняття можна присвятити ролі ілюстрації в дитячій книзі. Наступне заняття можна присвятити творчості одного з художників-ілюстраторів. На наступному занятті можна продовжити знайомити дітей з творчістю художника-ілюстратора, формуючи при цьому у дітей інтерес, емоційну чуйність і співпереживання художніх образів, бажання уважно розглядати ілюстрації, радіти і дивуватися цікавим і виразним малюнків художника, сюжетом картини. На цьому занятті дітям пропонується побути в ролі художника-ілюстратора. Після виконання роботи влаштовується виставка дитячих робіт з обговоренням у кого вийшло, як у художника-ілюстратора. Протягом навчального року дітей можна познайомити з творчістю 2-3 художників-ілюстраторів [3].

У старшому дошкільному віці (5-6 років) продовжується формування у дітей стійкого інтересу до творчості художників-графіків, уважно і дбайливого ставлення до книги, бажання постійно спілкуватися з нею. Увага дітей цього віку слід звернути на індивідуальну творчу манеру того чи іншого митця, особливості почерку. Діти вже можуть знати імена деяких ілюстраторів і ті твори, які вони оформляли. Роботу в старшій групі можна почати зі знайомства дітей з графікою як видом образотворчого мистецтва. Після цього заняття можна провести серію практичних занять з формування у дітей знань і навичок використання засобів виразності рисунка, при цьому познайомити дітей з графічними образотворчими матеріалами, можливостями їх використання у власній діяльності [2].

Ціла плеяда художників-ілюстраторів присвятила свій талант мистецтву дитячої книги. Дітям буде корисно і цікаво побачити роботи хороших і різних ілюстраторів, різноманітність стилів, гру кольорів, своєрідну привабливість чорно-білої графіки. Підбираючи ілюстрації, слід пам'ятати, що вони не тільки пояснюють текст, а й активізують фантазію, уяву, виховують естетичний смак.

Необхідно продумати, в який момент перегляду ілюстрацій дітям потрібна допомога педагога:

- ✓ зосередити увагу на деталях, на кольорі, на особливостях зображення;
- ✓ поставити запитання про зовнішній вигляд, характер, настрої героя;
- ✓ приділити особливу увагу картинах природи (наприклад, поміркувати, якого кольору зима, і побачити не тільки білі, а й блакитні, рожеві, фіолетові, а часом і чорні фарби);
- ✓ з'єднати наочне і словесне зображення іграшки, тваринки, пейзажу [2].

Знайомлячись з безліччю книжок, проілюстрованих кращими художниками, дитина починає ставитися до книги як до естетичного об'єкту. Ілюстрації в книзі – це найчастіше перші твори образотворчого мистецтва, з якими знайомляться малюки. Гарні ілюстрації формують смак, сприяють художньому розвитку, спонукають до творчості.

Література

1. Котова І. Про деякі особливості сприйняття ілюстрацій молодшими дошкільниками / І. Котова // Дошкільне виховання. – 1973. - № 2. – С. 47-54.
2. Курочкіна М.О. Дітям про книжкову графіку / М.О. Курочкина. – СПб. : ДИТИНСТВО-ПРЕС, - 2005. – 185 с.
3. Сухініна, О. Формування особистості дитини в процесі ознайомлення з мистецтвом / О. Сухініна // Дошкільне виховання – 2004. - № 2. – С. 36-38.

УДК 378:37.011.3-051:502/504(043.2)

КРИЖ Я., ПИНЗЕНИК О.М.,
Мукачівський державний університет

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Сучасна вітчизняна виховна парадигма характеризується гуманістичною спрямованістю, орієнтацією на формування цінностей особистості. Важливе місце серед них належить ціннісному ставленню до природи, що є однією із суттєвих ознак культурного рівня суспільства, його моральності.

Основними завданнями, реалізацію яких має забезпечити педагогічний процес формування активної екологічної позиції майбутніх педагогів, є наступні.

1. Формування критичного екологічного мислення студентів через засвоєння системи екологічних знань, правил, норм, цінностей та оволодіння вміннями і навичками оціночної діяльності в системі «людина-природа».

2. Розвиток екоцентричного екологічного світогляду.

3. Розвиток ініціативи, творчості, стимулювання активного відповідального ставлення особистості до збереження довкілля.

3. Розвиток потребнісно-мотиваційної сфери студентів, бажання і готовності безпосередньо впливати на взаємодію суспільства з природою.

Центральне місце серед цих завдань займає формування критичного екологічного мислення, яке базується на відповідних мотивах та знаннях особистості і, в свою чергу, є підґрунтям для формування ціннісних орієнтацій, поглядів та можливостей впливати на соціально-екологічну ситуацію.

Критичне екологічне мислення передбачає: оволодіння вміннями спостереження та аналізу, оцінки та відповідного контролю, що зумовлює самовизначення у ставленні до природи, прагнення і готовність активно впливати на взаємодію людства з нею.

Основними видами оцінно-орієнтаційної екологічної діяльності є пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, перетворювальна [1, с.16].

Кожен з видів діяльності можна охарактеризувати двома групами параметрів – технологічними та особистісними. Адже вчені-психологи наголошують на доцільності фіксування функціональних та особистісних параметрів продуктивності діяльності: будь-яка практична, комунікативна чи пізнавальна дія є технологічною операцією і, водночас, виявляє ставлення суб'єкта до оточуючого, об'єктивуючи набутий досвід і динаміку його формування [3, с. 37].

У процесі формування активної екологічної позиції студентів педагогічних навчальних закладів технологічні параметри характеризують здобутки у оволодінні вміннями критичного мислення і особистісні – розвиток ставлення до природи і самих себе в системі «людина-природа».

Ефективний виховний процес передбачає усунення негативних чинників, що заважають розвитку студентів, і створення ситуацій сприятливих для розвитку бажаних новоутворень.

Відповідно, вироблення активної екологічної позиції майбутніх педагогів передбачає корекцію основних технологічних параметрів з урахуванням особистісних характеристик, усталення досягнутого і забезпечення подальшого розвитку характеристики особистості.

Дані вікової психології не лише свідчать про значні потенційні можливості юнацького віку для реалізації зазначених завдань, вони також слугують підґрунтям для розробки процесу формування активної екологічної позиції, його етапів, форм та методів педагогічного впливу [2, с. 242].

Таким чином, в основу розробки процесу формування активної екологічної позиції підлітків покладено:

- теоретично обґрунтовану структуру екологічної позиції особистості;
- вікові особливості студентів;
- педагогічні протиріччя процесу екологічного виховання, виявлені на констатуючому етапі експерименту.

Відповідно до зазначених видів оцінно-орієнтаційної екологічної діяльності, процес формування активної екологічної позиції являє собою три послідовні, взаємопов'язані етапи:

- усвідомлення своєї екологічної позиції;
- оцінки та контролю своєї екологічної позиції;
- визначення, вибору особистісної позиції у взаємодії з природою.

Важливою умовою оволодіння вміннями і навичками критичного екологічного мислення виступає взаємодія інтелектуальної та емоційної сфери, переживання і почуття студентів. Отже, ефективними у формуванні активної екологічної позиції є такі виховні впливи, що зацікавлюють і спонукають майбутніх педагогів до виконання практичних природоохоронних дій, сприяють активізації їх подальшої пізнавальної діяльності.

Отже, враховуючи результати теоретичного аналізу активної екологічної позиції, дані констатуючого експерименту та вікової психології, обґрунтовано,

що основою процесу формування досліджуваної характеристики особистості є оцінно-орієнтаційна екологічна діяльність.

Література

1. Дробноход М.І., Вольвач Ф.В., Іваненко С.Г. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою / М.І.Дробноход, Ф.В.Вольвач, С.Г.Іваненко. – К. : МАУП, 2000. –76 с.

2. Коберник О.М. Виховання в учнів критичного мислення в процесі оцінно-орієнтаційної діяльності / О.М. Коберник // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості : Збірник наукових праць. – Київ : Віра Інсайт, 2001. – Кн.1. – С.240-246.

3. Кононко О.Л. Психолого-педагогічні засади особистісно-орієнтованого виховання дошкільників / О.Л. Кононко // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості : Збірник наукових праць. – Київ : Віра Інсайт, 2001. – Кн.1. – С.30-38.

УДК: 372.881.116.12

КУЗЬМА Д.В., ХОМА О. М
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗА В. СУХОМЛИНСЬКИМ З ПОГЛЯДУ СЬОГОДЕННЯ

Новий Державний стандарт початкової освіти формулює завдання у становленні і розвитку особистості молодшого школяра. Окреслимо їх на основі розгляду вимог до здобувачів освіти мовно-літературної галузі [1].

Нами зацентровано увагу на змістових лініях означеної галузі, так як вимоги до результатів навчання здобувачів освіти вже передбачають розвиток творчої особистості, в першу чергу компетентної. Ми розглядаємо поняття «компетентність» у зв'язку з розвитком креативності. Отже, змістові лінії: взаємодія з іншими особами усно; сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів; взаємодія з іншими особами письмово; дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості [1, с.13-15]. У процесі реалізації змістових ліній однією із вимог є створення молодшим школярем текстів різних типів, казки зокрема. Інтеграція української мови з предметом «Я досліджую світ» сприяє формуванню гуманної особистості.

Саме В.Сухомлинський вважав, що учні повинні йти в природу, спостерігати і на основі цього складати казки.«Ми йшли в природу – в ліс, в сад, на поле, луг, берег річки, – слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітямочі на багатствонавколишньогосвіту» [2, с. 202].

Складання учнями Павлівської школи казок було важливим прийомом у формуванні творчої особистості.Була організована«Кімната казки», в якій вмістилися і будиночок Баби-Яги, і казкові персонажі, й зимовий ліс із заметами.Першезнайомство з казкою було яскравою подією для дітей, до нього готувалисязаздалегідь: створювали обстановку, в якій буде відбуватися

дія, майстрували казкових героїв. Тут вони слухали казку, ділилися своїми враженнями, складали свої. Наприклад, казка «Хвалькувата троянда».

Зацвіла червона троянда. Хвалиться червона троянда: «Я краще сонця».

А сонечко і сховалося за небокрай. Настала ніч. Роза посіріла. Безсонечка все сіре. (Олена М., І клас)[2].

Казкові образи, на думку В. Сухомлинського, допомагають дітям зрозуміти красу рідної землі. «Краса рідного краю, що відкривалася завдяки казці, фантазії, творчості, – це джерело любові до Батьківщини. Розуміння й відчуття її величі, могутності приходять до людини поступово і мають своїм джерелом красу. Тому він радить учителям: «Нехай дитина відчує красу й захоплюється нею, нехай у її серці й пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина»[2].

Краса рідного краю для дітей є також джерелом любові до народу, поваги до його традицій, рідної держави. Окрім цього, казка вчить міркувати, фантазувати, розвиває критичне мислення.

В. Сухомлинський радить вчити дітей аналізувати, порівнювати, виловлювати власну думку. Хай ваш вихованець розповідає, міркує, звітує про те, що він зробив власними руками, про те, що він спостерігав. Учень плутається в словах, коли ці слова не пов'язані з тим, що він сам робив, бачив, спостерігав, думав. Треба давати такі завдання, які припускали б розповідь, звіт, доповідь учня, які вимагали б, щоб наявні знання були пущені в оборот, а значить, щоб словостало засобом творчості («Сто порад учителеві», 19 порада) [3].

Педагог прагнув виховувати творче ставлення до всіх видів діяльності, використовуючи такі форми, як «уроки мислення», «творчості», і, таким чином, підводив учня до усвідомлення необхідності самовдосконалення, можливості самому творити в собі особистість. Традиції становлять суттєву частину його педагогічної системи, у якій воєдино злились національні звичаї з оригінальними педагогічними формами. Обережно, як тендітну й ніжну квітку, оберігав В. Сухомлинський кожен паросток сімейної педагогіки своїх односельців у Павлиші[4].

Учений був переконаний, що культура почуттів, сприймань, мислення, відчуттів є фундаментом інтелектуальної творчої особистості. Саме тому в Павлиші були й «Школа радості», і «Школа під блакитним небом», і кімната «Джерела знань», «Кімната думки», «Кімната казки», «Сад здоров'я», куточки здоров'я тощо, тобто все, що складало розвивальне культурне художньо-естетичне середовище. Ось сьогодні в змістових лініях Державного стандарту закладаються естетична, емоційна складові, в яких проявляється особистість.

В. Сухомлинський вважав, що кожна дитина йде в школу з вогником в душі, а завдання педагога цей вогник підтримати, щоб він не згас. Робота над розвитком пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей підвищує продуктивність праці учнів. Вони цікавляться, що буде завтра, придумують

свої завдання, вірші, загадки. Творчі, пізнавальні, інтелектуальні здібності, як і інші здібності людини, вимагають постійного тренування. Завдання вчителя – навчити дитину мислити, розбудити здібності своїх учнів, виховувати в них сміливість думки і впевненість у тому, що вони розв'яжуть кожну задачу, у тому числі і творчого характеру. Саме на формування критичного мислення і спрямована Концепція Нової української школи.

Отже, узагальнюючи аналіз педагогічної спадщини В.Сухомлинського, можна зробити висновки про те, що умовами організації розвитку творчих здібностей молодших школярів є естетичне предметно-розвивальне середовище, багатство життя шкільного колективу, творча, гуманна особистість учителя, різноманітні організаційні форми реалізації змісту (спілкування, навчання, праця, гра). Від учителя залежить формування творчої особистості молодшого школяра.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти / Учитель початкової школи. – 2018. – №4 (вкладка). – С.1-16.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський//Вибрані твори: в 5-ти томах.Т.3. – К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям/ В.О. Сухомлинський//Вибрані твори: в 5-ти томах. - К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2.– 419с.
4. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / О. Замашкіна // Початкова школа – 2001 – №10. –С. 74-78.

УДК 378:373.2.011.3-051:133.2

КУРИЛО О.Й., СЛИВКА О.В.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Висока духовність є суттєвою ознакою української ментальності. Для передавання наступним поколінням духовних надбань, цінностей, культурно-духовних традицій українським народом було розроблено цілісну систему національного виховання, зі своїми педагогічними підходами та традиціями, що сьогодні активно відроджуються в освітньому процесі закладів освіти й виховання дітей та молоді, а також у процесі підготовки педагогічних кадрів.

Погоджуємося з Н.Шевченко, що вивчення питань духовного розвитку особистості у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти через формування в них національних культурно-духовних цінностей передбачає, насамперед, висвітлення вимог професійної діяльності дошкільного педагога до рівня розвитку його духовної сфери [3, с. 143].

Слід також зазначити, що у професійно-кваліфікаційній характеристиці вихователя ЗДО висувуються особливі вимоги до культурно-духовного рівня цього фахівця, що забезпечує його здатність до розвитку культури особистості і суспільства в різних аспектах, передбачає спроможність аналізувати й

оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, знати рідну й іноземні мови, використовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки; опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [1].

О. Стягунова вважає, що виховання дітей дошкільного віку на ідеях української народної педагогіки ґрунтується на певних передумовах, а саме: історико-педагогічних – звернення вихователів до ідей української народної педагогіки, вивчення в історичній ретроспективі та творче використання в умовах сьогодення найкращих ідей та багатой спадщини провідних педагогів, митців, громадських діячів, які зверталися до вивчення народної педагогіки; соціальних – практичне використання ідей української народної педагогіки в ЗДО з метою збагачення процесів соціалізації, інкультурації, культурного розвитку особистості дитини у дитячому колективі; психологічних – співставлення досвіду народної педагогіки та сучасних психолого-педагогічних досліджень з метою врахування сенситивних періодів, провідної діяльності, вікових новоутворень, зон актуального і найближчого розвитку дошкільника [2]. Отже, майбутній вихователь закладу дошкільної освіти повинен взяти на себе відповідальність не тільки за освітні успіхи, а й за духовно-моральне виховання дитини, гуманізувати процес виховання, що визначається рівнем сформованості духовної культури, ефективність формування якої може бути забезпечена, якщо: духовну культуру розглядати як невід'ємну цінність, яка грає роль згуртовуючого чинника на рівні колективного суб'єкта (педагогічно-студентське співтовариство); вона здійснюється на основі філософсько-антропологічного, гуманістичного, системного, середовищного, особистісно-діяльнісного та соціокультурологічного підходів; дидактико-технологічна підготовка процесу формування духовної культури зумовлена етапами професійної підготовки майбутнього педагога ЗДО, базується на науковому осмисленні вимог соціального замовлення до рівня професійної компетентності фахівця в умовах вищої школи; динаміка формування духовної культури здійснюється через узагальненість соціально-педагогічних явищ і моральних досягнень особистості студента; створені необхідні педагогічні умови, що забезпечують формування духовної культури.

Духовна культура вихователя в значній мірі визначається рівнем його морально-педагогічної підготовки у вищому закладі освіти, прагненням до духовно-морального самовдосконалення. Вона постає, з одного боку, як духовна матриця реального образу педагога (сукупність духовно-моральних здібностей і якостей особистості), а з іншого, виступає як внутрішня культура, що забезпечує саморозвиток.

Концепція формування духовної культури майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти включає наступні положення: для формування духовно-морального типу особистості майбутнього педагога закладу дошкільної освіти істотною виступає соціокультурне середовище; виробляючи педагогічну стратегію формування духовної культури у вузі, слід виходити з розуміння і організації навчальної та позанавчальної діяльності, що характеризуються діалогічністю, формуванням у студентів духовно-моральних переконань, духовно-моральних якостей особистості, почуттів, потреб, усвідомлення свого «Я», «образу педагога закладу дошкільної освіти», «знання майбутньої професійної діяльності в умовах ЗДО»; комунікативний компонент, що включає в себе норми спілкування, бажання співпрацювати, готовність до моральних стосунків.

Література

1. Професійно-кваліфікаційна характеристика вихователя дошкільного навчального закладу на основі компетентнісного підходу [Електронний ресурс] : Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників / Категорія: Проект «Кваліфікаційні вимоги до змісту діяльності педагогічних працівників» у рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти». Режим доступу : <http://oipoppp.ed-sp.net/node/600>
2. Стягунова О.О. Передумови використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. О. Стягунова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – Вип. 2. – Режим доступу : <http://www.yandex.ua/clck/jsredir>
3. Шевченко Н. О. Духовний розвиток особистості майбутнього вихователя у контексті вирішення проблеми підготовки національних педагогічних кадрів / Н.О. Шевченко // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. А. В. Троцько]. – Харків : ХНПУ, 2016. – Вип. 39. – С. 143–150.

УДК 373.29.015.31:316.42

КУРИЛО О.Й., ЦОГЛА Х.В.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

Головною домінантою у сучасній соціокультурній ситуації є соціалізація особистості як результат її соціального розвитку та виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної життєдіяльності. Відповідно дошкільному закладу освіти та його колективу відводиться особлива роль – спільно з сім'єю стати провідною соціальною інституцією соціалізації, яка забезпечує запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довіллі.

Державний стандарт дошкільної освіти України – Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням у розділі «Дитина в соціумі», визначає державні вимоги до формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватися у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим. Завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства [1].

Важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника І. Рогальська визначає образ соціального світу. Дослідницею було виявлено особливості конструювання образу соціального світу на етапі первинної соціалізації – у дошкільному дитинстві: 1) у дитинстві людина, як ніколи пізніше, відкрита для смислоосягнення та смислотворення. Образ світу виникає у дитини у процесі взаємодії з реальністю, яку вона відображає у своїх мозкових структурах через використання індивідуального досвіду, набутого під час сприймання предметів та явищ суспільного довкілля. Реально цей процес часто здійснюється стихійно, тому дитячий спосіб ставлення до світу відзначається яскравістю і безпосередністю життєвих вражень, гостротою переживань безлічі різних життєвих подій; 2) у дошкільному віці формуються первинні етичні поняття, здатність бачити прекрасне навколо себе. У свідомості дитини виникає розуміння власних можливостей та свого місця в системі суспільних відносин. Особисте ставлення дитини до об'єктів і явищ довкілля визначає і вибір нею стратегії поведінки. У процесі становлення чітких поглядів на світ і на себе виробляється певна система цінностей і власна життєва позиція. Так соціальний образ світу, що складається в свідомості дитини, набирає силу впливу на її дії, вчинки та в цілому на життя; 3) для дитячого сприйняття і світобачення характерною є цілісність, яка не подрібнює світ на окремі елементи, в ній злиті воедино об'єктивне і суб'єктивне, понятійне й образне, аналітичне і синтетичне у процесі одночасної роботи когнітивних структур та почуттів. Образ світу дитини-дошкільника відрізняють перевага емоційно-почуттєвих уявлень про світ над раціонально-логічними, одухотвореність об'єктів та явищ дійсності, спонтанність розвитку елементів образу світу та їх емоційно-ціннісне забарвлення; 4) уявлення про світ, ставлення дитини до світу, що її оточує, формується у дитячій свідомості, насамперед, через спілкування з іншими людьми – дорослими та однолітками. Дорослішання дитини, її успішна соціалізація безумовно залежать від того, наскільки дитина визнається дорослими суб'єктом взаємостосунків з довкіллям, наскільки вони дозволяють дитині проявляти цю суб'єктність, створюючи

умови для конструювання образу світу. До завершення дошкільного дитинства кожна дитина створює образ світу, заснований на широкому розмаїтті образних уявлень про Світ Природи, Світ Культури, Соціальний Світ Людей, Світ власного «Я» [2, с.10].

Отже, «соціальність» є інтегрованою характеристикою, яка фіксує відкритість дитини соціальному довкіллю, її спрямованість на гармонійні та конструктивні взаємини з людьми, що її оточують. Бути соціальним у певній життєвій ситуації означає проявляти готовність та здатність контактувати з різними за віком, статтю, спорідненістю, родом діяльності, характерологічними особливостями людьми. Дошкільника з розвинутою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість, яка характеризується здатністю: приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; виявляти гнучкість у сприйнятті нових вражень та їх оцінюванні, прилаштовуватися до вимог соціальної групи та водночас зберігати власне обличчя.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О.Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. - К.: Видавництво, 2012. - 26 с.

2. Рогальська І.П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис ... д-ра пед. наук / І.П. Рогальська . – Луганськ, 2009. – 43 с.

УДК: 373.3.064.2:373.3.011

ЛАБОШ К.Я.,
Мукачівський державний університет

СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

У системі факторів економічного і соціального розвитку країни вагома роль приділяється підвищенню освіченості населення. Характеризуючи освіту національних меншин Закарпаття, варто зупинитися на становленні і розвитку освіти ромів. Ромська етнічна меншина регіону істотно відрізняється від інших спільнот особливостями своєї життєдіяльності, етнокультурної мобілізації і етноменталітету. Ця специфіка виявляється, насамперед, і у їх низькому освітньому рівні.

Історичні дані свідчать, що на території сучасної Закарпатської області ромське населення почало з'являтися на початку XV ст. Перші їх поселення були зареєстровані в Ужгороді. Науковці, що досліджують історію циган Закарпаття [1; 2; 3; 4; 5], стверджують, що їх розселення на території області корелює з матеріальним добробутом домінуючого населення регіону. Тобто роми завжди живуть у великих поселеннях, поряд із заможним населенням

області та поблизу розвинених транспортних комунікацій, тому що це полегшує їм здійснювати віками випробуваний спосіб життя.

Сьогодні в регіоні проживає близько 15 тисяч ромів, що складає біля 1.2% від загальної кількості населення регіону. Позитивна демографічна ситуація серед цієї народності, на фоні негативних демографічних процесів в Україні, пояснюється традиційно великою народжуваністю, багатодітністю та раннім віком одруження. Ромське населення переважно проживає в Ужгороді, Мукачеві, Сваляві, Берегові, Виноградові та Чопі. Порівняно великі поселення циган наявні у густонаселених селех і селищах Виноградівського, Берегівського і Ужгородського районів, а саме в Королеві, Вилоку, Підвиноградові, Довгому, Великій Доброні, Руських Комарівцях, Великих Лучках та інших. Варто зазначити, що яскраво виражених місць розселення ромів у перерахованих поселеннях теж немає, і, як правило, вони проживають на околиці сіл та міст.

Для ромів, як і для всіх людей, освіта є ключем до цивілізованого майбутнього. Архівні документи стверджують, що на території сучасного Закарпаття перші класи для дітей ромської національності були відкриті ще в 1923 році при Ужгородській українській школі. У 1926 році для дітей ромів в Ужгороді збудовано окрему школу. Її вважають найстарішою ромською школою не лише в регіоні, але і в цілій Східній Європі.

Однією з основних проблем розвитку освіти ромської народності є той факт, що всі школи області, де навчаються роми, здійснюють освітній процес українською, угорською та румунською мовами. Причина зрозуміла, адже сьогодні в мові ромської народності тільки виробляються сталі норми, правила літературної мови та вимови, які б об'єднали численні діалектні відмінності. Навчальні програми, підручники і посібники для ромського населення почали створювати відносно нещодавно. До прикладу, в Ужгороді для учнів першого класу підготовано і видано ромсько-український буквар, а для учнів 5-9 класів розроблена програма інтегрованого курсу «Моя рома та ромська література». Ще однією проблемою є відсутність вчителів, які б досконало володіли ромською мовою.

Та поряд з вищезазначеними проблемами, відрадною є позитивна тенденція щодо залучення дітей ромського населення Закарпаття до освітнього середовища. Так в Ужгороді, де проживає 2,5 тисяч ромів, працюють 2 ромські школи, а діти дошкільного віку відвідують ЗДО №1,18,40, що розташовані в місцях компактного проживання циган. Окрім того, в Ужгороді діє недільна школа ромів, а при Ужгородському дитячому палаці «Падіюн» функціонують гуртки «Ромський дитячий хореографічний ансамбль» та «Інструментальний ансамбль». У Мукачівському районі проживає понад 2,2 тисячі ромів, з них близько 700 учнів навчаються у 12 закладах загальної середньої освіти. Організовано навчання в 5 самостійних початкових класах, а в трьох селах Закарпаття діють класи-філії на території ромських таборів. Для представників ромської народності, які проживають дисперсно, в області діють недільні школи, засновниками яких є відділи освіти та ромські товариства

Ужгородського, Великоберезнянського, Виноградівського районів. Варто зазначити, що велику допомогу в розвитку освіти і культури ромського населення в області надають громадські та релігійні організації. Так однією з найбільш сучасних є школа у с. Серне, побудована на кошти реформаторської релігійної общини м. Міддельбурга (Голландія) у формі гуманітарної допомоги.

Таким чином, аналіз літератури з проблеми дослідження дає підстави констатувати значну динаміку поступового подолання освітньо-виховної проблеми ромів Закарпаття. Уряд країни взяв на себе відповідальність і почав заохочувати, захищати та реалізовувати право на освіту дітей-ромів. Влада вживає всіх заходів для того, щоб сегреговані і доведені до злиднів поселення ромів залишилися в минулому.

Література

1. Адам А.Е. Цыгане Закарпаття в посттоталитарный период (по материалам периодической областной прессы) / А.Е. Адам, Е.Н. Навроцкая // Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті». – Ужгород : Патент, 1997. – С. 123–129.

2. Атрощенко Т.О. Особливості роботи вчителів початкової школи з ромськими дітьми / Т.О. Атрощенко // Вісник Черкаського університету. 2017. - № 5. - С. 14-19.

3. Гаврош О. Волохи йдуть! [Електронний ресурс] / О. Гаврош // Україна молода. - 2007. – Випуск 227. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1058/188/37993/>

4. Ємець Г. Цигани на Закарпатті : проблеми соціалізації / Г. Ємець, І. Мигович // Політологічні читання. – 1994. - № 1. – С. 140-166.

5. Орлова О. Освіта ромів : вирватися із замкненого кола [Електронний ресурс] / О. Орлова // Правовий простір. - 2015. – Режим доступу : http://www.irf.ua/anevents/news/osvita_romiv_virvatisya_iz_zamknеноgo_kola/

УДК 373.3.091.3

ЛЕСИШИН А. О., КУЗЬМА-КАЧУР М. І.,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

У Концепції нової української школи акцентовано увагу на упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму. Дитиноцентризм розуміється як максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів [4, с.18]. Важлива роль у формуванні саме такої людини належить проблемному навчанню.

Проблемне навчання є одним із засобів активізації розумової діяльності учнів та умовою творчих здібностей школярів. У проблемному навчанні створюються найбільш сприятливі умови для формування таких якостей особистості, як пізнавальний інтерес, творча активність і самостійність. Вагомий внесок у розвиток теорії та методики розв’язання питань проблемного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах зробили такі вітчизняні вчені у галузі педагогіки і психології, як А. Брушлинський, Т. Кудрявцев,

Ч. Купісевич, І. Лернер, О. Матюшкін, Т. Цуркан та ін., які наголошували, що плідно розумовий розвиток у дітей відбувається в процесі розв'язання проблемних ситуацій, які відповідають освітнім завданням розвитку особистості.

Учені визначають проблемне навчання з різних позицій: як новий тип навчання (М. Скаткін, І. Лернер); як метод навчання (О. Оконь); як принцип навчання (Г. Понурова); як технологія (Г. Ксенгова, Н. Саві).

Використання технології проблемного навчання на уроках дає можливість забезпечити позитивні результати навчання, оскільки здійснюється через розумовий розвиток. Вирішуючи проблему, учень починає активно мислити, у результаті чого здобуті знання стають частиною власного досвіду. Проблемне навчання пробуджує в учнів бажання пізнавати, сприяє виникненню інтересу до того, що вивчається, формує в учнів уміння вирішувати життєві проблеми, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, оскільки, аналізуючи подані дані (умови впливу природних процесів на об'єкти навколишнього середовища), учні долучаються до вирішення змодельованих у них життєвих проблем. Проблема ситуація – це така ситуація, для оволодіння якою окремий суб'єкт має знайти і застосувати нові для себе знання чи способи дій [1, с. 271]. Проте, для того, щоб проблемна ситуація стала дидактичним інструментом педагога, необхідно дотримуватись методики організації і проведення кожного типу.

Найбільшим визнанням у педагогічній практиці користується класифікація М. Махмутова. Він визначає такі способи створення проблемних ситуацій: при зіткненні учнів із життєвими явищами, фактами, які вимагають теоретичного пояснення; при організації практичної роботи учнів; при спонуканні учнів до аналізу життєвих явищ, що приводять їх у зіткнення з колишніми життєвими уявленнями про загальні явища; при формулюванні гіпотез; при спонуканні учнів до порівняння, співставлення і протиставлення; при спонуканні учнів до попереднього узагальнення нових фактів; при дослідних завданнях [3].

Технологія проблемного навчання у початковій школі реалізується через використання проблемно-пошукових методів: проблемного викладу (використовують у класах, що менш підготовлені за рівнем інтелектуальних здібностей, не мають навичок пошукової діяльності), частково-пошукового (під керівництвом діяльності учнів за допомогою спеціальних запитань, завдань, що спонукають до самостійного пошуку відповіді, допомагають сформулювати гіпотезу, зробити висновок), дослідницького (застосовують на уроках, коли розв'язання проблемної ситуації вимагає дослідження завдань із недостатніми або суперечливими даними, свідомим допущенням помилок, а також під час уроків-конференцій, уроків-семінарів, уроків-проектів). Вибір методу залежить від рівня підготовленості учнів. Важливо, щоб учні з різним рівнем підготовки залучалися до розв'язання проблем у різний, доступний для кожного спосіб, оволодівали пошуковими вміннями, включались у творчу діяльність.

Продуктивну пізнавальну діяльність учня в умовах проблемної ситуації і, відповідно, процес проблемного навчання можна проводити за наступними етапами: 1) виникнення (постановка) проблемної ситуації; 2) усвідомлення складності (суперечності) і постановка проблеми (формулювання проблемного завдання); 3) пошук способу розв'язання проблемної задачі шляхом висунення припущень, гіпотез зі спробою відповідного обґрунтування; 4) доказ гіпотези; 5) перевірка правильності рішення проблемної задачі [4].

У сучасній педагогіці виділяються чотири головні умови ефективності проблемного навчання: – забезпечення достатньої мотивації учнів, здатної викликати і підтримувати інтерес до змісту проблем в процесі навчання; – забезпечення доступності запропонованих учням проблемних ситуацій, раціональне співвідношення відомого і невідомого; – значимість для учнів інформації, що отримується під час розв'язку проблемних ситуацій; – необхідність «діалогічного доброзичливого спілкування педагога з учнями, коли з увагою і заохоченням відносяться до всіх думок, гіпотез, висловлених учнями».

Отже, проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності учнів, розвиток їх логічного, раціонального, критичного і креативного мислення та пізнавальних здібностей. Переваги проблемного навчання: висока самостійність учнів; формування пізнавального інтересу або особистісної мотивації учня; розвиток розумових здібностей учнів.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. – М., 1972. – 392 с.
3. Махмутов М. І. Організація проблемного навчання в школі / М. І. Махмутов. – М. : Педагогіка, 1997. – С. 162–167.
4. Порадник для вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>, вільний.

УДК 14:159.955

LECHNER ILONA,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute
Department of Philology (English Language and Literature)

METAFORIC WAY OF THINKING BASED ON EXAMPLES OF THE CONCEPT OF 'SIN' *

Supported BY the ÚNKP-18-3 New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities"

Metaphors are traditionally rated to poetic pictures considering their adsignification to be the task of litterateurs. According to this the function of metaphors is the reaching of some kind of artistic or rhetorical effect.

The cognitive linguistic theory of conceptual metaphors was explained by Lakoff and Johnson [3] in their book entitled *Metaphors We Live By*. It became the basic literature cognitive linguists built upon during their further researches. In the phrasing of Kövecses [1] the conceptual metaphor from a cognitive linguistic perspective is the comprehension of a conceptual domain through the terms of another conceptual domain. He states that “*metaphors are applied by ordinary people without the least of efforts (without being aware of that), it is not the privilege of exceptionally talented people*» [1: 14]. The linguistic exhibition of conceptual metaphors are metaphoric linguistic expressions.

Conceptual metaphors are compiled of two parts, a source domain and a target domain. With the help of the factual concepts of the source domain, through them we understand the abstract concepts of the target domain. The process is always undirectional, we advance from the factual towards the abstract. As Hungarian corpus was used, the examples are given in Hungarian and their word for word English translations are given in brackets.

Sin as an abstract concept, for instance, can be perceived as Creature, which can be

- *Human being / Animal* (*a bűn az ajtó előtt leselkedik* [sin is lurking in front of the door]), *a Living Being that chases you* (*bűnöknek büntetése utolér titeket* [punishment of your sins catches you]), *Merchant* (*magokat teljesen eladták a bűnnek* [they have sold themselves completely to sin]), *a Living Being that can be propagated* (*sokasítá Amon a bűnt* [Amon would multiply the sin]), *Living Being we fight with, that can conquer us* (*bűneim erőt vettek rajtam* [my sins have overcome me]), *a Living Being that tempts or haunts* (*a megkörnyékező bűnt*) [the sin that lures]), *a Living Being who can be a Parent /Children* (*a bűn gyermekei, bűnt szül* [the children of sin, generate sin]), *Human who can bespeak something, testify against someone, bereaves the good* (*bűneink bizonyóságot tesznek mi ellenünk, bűneitek fordították el ezeket tőletek, bűneitek fosztottak meg titeket e jótól* [our sins testify against us, your sins have turned them from you, your sins have robbed you of this good]), *Lord, Majesty* (*szolgája a bűnnek, felszabadult a bűn alól* [servant of sin, freed from sin]), *Living Being that has power* (*a bűn ereje pedig a törvény* [the power of sin is the law].)

Sin is a conceptualizable object, according to which Sin is nothing else, but

- *An Object that has a weight (heavy)* (*a bűnök megnehezédtek* [sins have become heavy]) *and a size that can change* (*a bűnök megnehezédtek* [you have brought a great sin, you increase sin]), *an Object that you can wear, such as a piece of clothing* (*you have to bear the burden of sin* [viseljed a bűn terhét],) *can be shared with others* (*ne légy része a más bűneiben* [do not be part of other people's sin]), *can be replaced (commodity)* (*a bűnért való pénz, bűnök váltságáért* [money for sin, ransom of sins]), *that can be moved* (*bűnt ne vigyenek oda* [do not bring sin there]) *something you can get rid of, what can be destroyed* (*letöröltem... mint felhőt a bűneidet* [wiped out sin ... as a cloud]), *that can be collected* (*bűnre bűnt halmozzanak* [heap sin on sin]), *which can be registered* (*bűnöket számon tartod* [you keep a record of sins]), *that we drag* (*a vétket hazugságnak kötelein vonszolják, és a*

bűnt mint szekeret köteleken [the guilt is pulled on the ropes of lies, and sin as a chariot with ropes]), *that can be lost and what you can look for* (*kerestetik az Izráel bűne* [seek for the sin of Israel]).

The concept of original biblical sin implies the metaphor that sin is

• *A state that can be involved into unintentionally, by coincidence* (*nagy bűnbe keveredtél* [you have been involved in a great sin]), *somebody can be in* (*bűneiben járjon* [walk in sin]), *in which there is a rank* (*deliberate act*) (*valának első a bűnben* [be first in sin]), *that cannot be circumvented* (*bűneim elborítják fejemet* [my sins cover my head]), *is has depth* (*mélyebben merültek bűneikbe* [dipe deeper in their sins]), *in which we stay, we die* (*bűneitekben fogtok meghalni* [you will die in your sins]).

Between the two domains there are correspondences, so called mappings, conceptual metaphors can be imagined as a system of mappings. Seeing the mappings we could assume that it is too complicated, only linguists are able to produce such analysis, the ordinary language user is not. To be able to apply and comprehend metaphoric linguistic expressions, idioms in our everyday communication, there is no need for such a detailed analysis. A great deal of the cognitive process is not conscious. We apply metaphoric linguistic expressions in accordance with the requirements of the cultural and social circumstances of a given language community, choosing those source domains during the cognitive processing, which are common in the given community [3].

References

Kövecses Z. (2005). *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kövecses Z. (2010). *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

УДК 37.016:81'243:37-056.2/.3

ЛИПЧАНКО-КОВАЧИК О.В., ГУБАШ Д.,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Державотворення в Україні на сучасному етапі характеризується глобальними реформами у всіх сферах суспільного життя. Ринкова економіка і демократична система соціальної політики висуває нові вимоги до системи освіти, в тому числі спеціальної освіти. Економічна реформа сприяє визначенню нових стратегічних напрямків, зокрема забезпеченню рівних можливостей для здобуття освіти і подальшої активної участі усіх громадян в житті суспільства. Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальному освітньому просторі України, як один із напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, які викладені в

«Національній доктрині розвитку освіти» в Україні в ХХІ столітті» та полягають у: «особистісній спрямованість освіти; створенні рівних можливостей для дітей і молоді в отриманні якісної освіти; забезпечення варіативності отримання базової або повної загальної середньої освіти враховуючи здібності та індивідуальні можливості» і т.д. [1].

Навчання іноземним мовам набуло нового значення в сучасному безпрецедентно взаємопов'язаному світі. Для людей з обмеженими можливостями це є безцінний шанс для досягнення більшої соціальної цілісності шляхом отримання кращих можливостей розвитку особистості, освіти, доступ до інформації, працевлаштування, мобільність, соціальна взаємодія, культурне збагачення, розвиток міжкультурної обізнаності. Крім того, це готує їх до участі у світовій політичній та економічній спільноті. Крім даних прагматичних та культурних звершень, вивчення іноземної мови призводить до інших значущих, «метакогнітивних» переваг, таких як підвищення обізнаності про власну мову та поліпшення критичного мислення, розумової дисципліни, гнучкості, творчості, пам'яті, виконавчих функцій та поліпшення когнітивного функціонування [4].

У грудні 2015 року Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Передусім йдеться про статтю 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, в якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового спеціального середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками навчального процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб та можливостей.

5 липня 2017 року Президент України дав зелене світло такому навчанню в нашій державі, підписавши ухвалений 23 травня цього ж року закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». Відтепер українські діти з особливими освітніми потребами мають повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності».

Особливо гостро проблема інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я стоїть перед вчителями іноземної мови. Зарубіжними країнами накопичено багатий і успішний досвід спільного навчання дітей. Однак, аналіз зарубіжної науково-дослідної літератури, показав, що питання про вибір ефективної технології навчання іноземної мови дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах інклюзивного навчання до сих пір залишається дискусійним [3].

З одного боку, дана проблема обумовлена традиційно сформованим в системі освіти поглядом на те, що вивчення іноземної мови є складним процесом, і особливо для дітей з психофізичними порушеннями. З метою зниження навчального навантаження на дітей з обмеженими можливостями

здоров'я до недавнього часу вважалось недоцільним навчання їх іноземної мови як додатковому, мотивоване, перш за все, інтересами даної категорії дітей.

У зв'язку з цим важливим є питання про зацікавленість дітей з обмеженими можливостями здоров'я. На думку зарубіжних дослідників, дані діти проявляють інтерес до вивчення іноземної мови не меншими від їх здорових однолітків: успішна кар'єра, перспектива навчання за різними міжнародними освітніми програмами, можливість спілкуватися з закордонними друзями, пізнання іншомовної культури. З іншого боку, нерідко увагу педагогів сфокусовано на діагностуванні психофізичного порушення в розвитку дитини, що, безумовно, є важливим, особливо на ранній стадії навчання. Але якщо діагностика виступає як самоціль і не є основою для розробки індивідуальної освітньої траєкторії учня відповідно до природи його можливостей, то в даному випадку навчання іноземної мови, як і інших загальноосвітніх предметів, неможливо [2].

Отже, інклюзивне навчання має покращити навчальне середовище, забезпечити потреби всіх учнів з повагою до їхніх здібностей та можливостей.

Учителям та учням відкривається все розмаїття способів навчання, а його методи мають бути особистісно-орієнтованими – з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами.

Українські педагоги та міжнародні експерти зазначають, що в питанні розвитку інклюзивного навчання Україна зробила потужний крок уперед. Але попри численні зміни у законодавчих і нормативно-правових актах ступінь реальної поширеності інклюзивної освіти в Україні ще доволі низька.

Література

1. Освіта для всіх // Регіональна моніторингова доповідь. Florence, UNICEF, №5, 1998. – 60 с. (с.2).
2. Сигал Н.Г. Навчання іноземної мови дітей з обмеженими можливостями здоров'я в системі інклюзивної освіти / Сигал Н.Г. – К(П)ФУ. – 47 с.
3. Gardner, R. C. Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation / Gardner, R. C. – London: Edward Arnold, 1985. – 208 p.
4. Troeva B. Inclusive education in foreign language teaching: What is the first step to make it work? [Електронний ресурс] / Troeva B. // New Bulgarian University, Sofia, Bulgaria. – 2016. – Режим доступу до ресурсу : http://eprints.nbu.bg/3803/1/5_paper_Inclusive_educ_godishnik-anglitsistika-2017.pdf

УДК 378.011.3

ЛИПЧЕЙ М.В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Позааудиторна робота має найбільш ефективний вплив на ціннісну спрямованість особистісного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи. Її значущість зумовлена тим, що вона ґрунтується не на примусі, а на принципах добровільності, врахуванні інтересів, здібностей та

прагнень студентів. З метою посилення формувальних впливів на процес особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя початкової школи важливого значення набуває проблема ефективної організації позааудиторної роботи як невід'ємної складової системи підготовки майбутнього вчителя.

Проведений аналіз наукових досліджень засвідчує підвищення інтересу з боку науковців з питань змісту, структури, особливостей організації позааудиторної роботи студентів закладів вищої освіти. Так, зміст та структура позааудиторної роботи студентів розглядається науковцями переважно у контексті вирішення певної педагогічної проблеми: формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді (Н.Грищенко), виховання світоглядної культури (М.Долженко), формування духовної культури (В.Подрезов), формування гуманістичних цінностей (О.Александрова, О.Тепла), формування емоційно-почуттєвої сфери (Т.Гуковська), естетичного виховання (В.Швирка), формування комунікативної культури (О.Гаврилюк), формування творчих умінь (О.Медведева), професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів (М.Донченко), підготовка до інноваційної діяльності (Л.Петриченко) та ін. Зміст, форми позааудиторної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах досліджено у роботах А.Бойко, М.Донченко, Г.Троцько, Л.Кондрашової, Л.Пелех, Л.Петреченко та інших.

У Педагогічному словнику позааудиторна робота визначається як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок [1, с. 167]. Разом з тим, у своїх наукових дослідженнях Л.Петреченко зазначає, що позааудиторна робота у вищому педагогічному навчальному закладі це система навчально-виховних заходів, що є невід'ємною складовою процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів і здійснюється з метою створення умов для інтелектуального, духовного та професійного розвитку студентів та їх самореалізації [3]. Гаврилюк О.О. визначила такі основні функції позааудиторної роботи вищої школи: інформативно-освітня функція, що сприяє процесу засвоєння, розширення та поглиблення знань, умінь і навичок студентів, їхнього інтелекту; мобілізаційно-регулятивна функція як процес мобілізації та подальшого розвитку емоційних і вольових якостей особистості; аксіологічна функція як процес формування у студентів особистісно значущих цілей, соціально ціннісних якостей, ціннісних орієнтацій, способів поведінки; функція корекції, оскільки позааудиторна діяльність надає можливість коректувати вплив зовнішнього оточення своїми ціннісними нормами, виробленими та прийнятими всіма членами певного учнівського об'єднання; творча функція, що сприяє реалізації і подальшому розвитку творчих можливостей майбутніх учителів; комунікативна функція; компенсаторна функція, що допомагає студентам повірити в себе, задовольнити потребу в досягненні успіху у сфері своєї професійної діяльності, у сфері творчості та

спілкування; паралельна функція як спосіб розрядки від напруженої пізнавальної діяльності під час теоретичного навчання [1].

Розвитку творчості студентів сприяють різні форми та види позааудиторної роботи (організація дискусійних студентських клубів, клубів за інтересами, індивідуальні консультації та ін.). Дуже важливо, щоб у закладах вищої освіти на кожній кафедрі функціонували гуртки, проводилися додаткові диспути, семінари, консультації. Важливо, щоб ці процеси мали усталений, організований характер. На нашу думку, до основних форм позааудиторної роботи студентів належать виконання домашніх завдань, науково-дослідна робота, безпосередня участь у конференціях, змаганнях, іграх, педагогічна практика, участь у роботі гуртків, робота в літньому таборі відпочинку дітей, керівництво гуртком або секцією в школі, будинку творчості, організація змагань, диспутів, круглих столів, допомога соціальним службам, страхування в державних закладах тощо.

Інтенсивність та якість позааудиторної роботи залежать від кураторів та викладачів, їх взаємодії зі студентським активом. Куратором може бути тільки досвідчена людина, яка своїм авторитетом та досвідом може впливати на студентів. Важливий елемент позааудиторної роботи — взаємодія викладачів і студентів щодо вдосконалення освітнього процесу, організації дозвілля, планування наукової роботи. Куратор групи — це головний консультант та вихователь студентів у групі. До функцій куратора належить робота в гуртожитку. Неофіційні умови дають можливість краще вивчити особливості характеру студентів, індивідуалізувати виховну роботу.

Таким чином, позааудиторна робота з майбутніми вчителями початкової школи є невід'ємною складовою освітнього процесу вищого педагогічного закладу освіти, поєднує в собі навчальну (самоосвітню) та виховну (самовиховну) діяльність майбутнього вчителя, сприяє формуванню моральних якостей майбутнього вчителя, розвитку його творчого потенціалу.

Література

1. Гаврилюк О.О. Організація позааудиторної виховної роботи з формування комунікативної культури майбутніх учителів (на матеріалі курсу «Іноземна мова, професійно спрямована»). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2013. Випуск 2. С. URL: [irbis-nbuv.gov. ua/.../cgiirbis_64.exe?](http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?)
2. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. К. : Пед. думка, 2001. С. 167.
3. Петриченко Л.О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : автореф. дис... канд. пед. наук. Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. Кіровоград, 2007. 20 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Проблема змісту педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування засобів інформаційних технологій (ІТ) на уроках на сьогодні потребує належного науково-методичного розв'язку.

Адже в умовах Нової української школи (НУШ) для учителів початкової школи (ПШ) можна виокремити кілька найголовніших проблем, які проявляються у процесі впровадження ІТ у освітній процес:

- оптимальне поєднання змісту навчального матеріалу з можливостями відповідних електронних освітніх ресурсів (ЕОР);
- визначення етапів уроку щодо доцільного використання ЕОР;
- різний рівень інформаційної культури учнів;
- складність поєднання вікових інтересів учнів та необхідного для засвоєння обсягу навчального матеріалу;
- оптимальне використання можливостей наявного комп'ютерного забезпечення;
- недостатній рівень комп'ютерної компетентності вчителя;
- потреба у сталому самовдосконаленні в галузі ІТ;
- відсутність методичних рекомендацій щодо розроблювання і застосування ЕОР при вивченні окремих предметів у ПШ.

На сьогодні існує помітний дисбаланс між можливостями ІТ, результатами їх практичного використання в ПШ та відсутністю логічно спроектованої системи підготовки майбутніх учителів НУШ до застосування ІТ у процесі вивчення предметів у початковій школі. Водночас, педагогічна практика не демонструє професійно зорієнтованих навчальних курсів підготовки вчителів НУШ до використання ІТ.

З'ясовано, що нині розв'язання проблем інформатизації в державі є невід'ємним від розв'язання проблем інформатизації системи освіти, особливо в умовах НУШ, яка забезпечує підготовку маленької людини до повноцінного життя в цифровому суспільстві.

Швидкі темпи цифрової трансформації суспільства сприяють тому, що підходи до підготовки вчителя НУШ у галузі ІТ постійно змінюються. Більш наголошеною є зорієнтованість на їх підготовку до ефективного використання ЕОР у професійній діяльності. Підготовленість вчителів до застосування ЕОР є складовою інформаційної культури, під якою дослідники розуміють сукупність компетентностей, які можуть бути сформовані тільки за умов спеціальної організації освітнього процесу та розробки змісту підготовки в закладах вищої педагогічної освіти.

На сучасному етапі розвитку ІТ постає нагальна потреба рівнозначної підготовки викладачів закладів вищої педагогічної освіти у напрямі

використання ЕОР для навчання різних дисциплін, починаючи з початкової школи.

Література

1. Карташова Л. А. Формування індивідуальної траєкторії навчання як одна з основних задач управління навчальною діяльністю студента / Л. А. Карташова // Наук. зап. НДУ ім. М. Гоголя. Сер. Психолого-пед. науки. – Ніжин : Видавництво імені Миколи Гоголя. – 2005. – № 6. – С. 113–117.
2. Информатика в начальном образовании: Рекомендации ЮНЕСКО // Информатика в младших классах. : прилож. к журн. «Информатика и образование». – 1999. – № 2. – 96 с.
3. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир, 2003. – 192 с.

УДК: 372.881.116.12

ЛУКАЧ В. І., ХОМА О. М.,
Мукачівський державний університет

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Концепція «Нова українська школа» вимагає нових підходів до навчання української мови. Особлива увага звертається на застосуванні інноваційних технологій навчання. Це питання вивчається багатьма вченими: Н.Рудницька, Е.Федорчук, О.Пехота, М.Швардак та інші. О.Пехота узагальнює низку педагогічних технологій, їх застосування в практичній діяльності[3].

У процесі педагогічних практик нами вивчалися інноваційні методи навчання, що формують у молодших школярів критичне мислення. Основним і головним його результатом є вміння формулювати самостійні судження. Такі вміння означають, що мислення спрямоване на творчу діяльність, а не на репродуктивну. Критичне мислення – здібність і прагнення оцінювати різні твердження та робити об'єктивні судження на основі добре обґрунтованих доказів [2]

Для технології критичного мислення характерні:

- самостійність та аргументованість висловлювання;
- оціночне мислення;
- постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно вирішувати.
- наявність власної точки зору, власної позиції, обмін думками на всіх рівнях взаємодії.

Фази технології формування критичного мислення: виклик; осмислення; рефлексія.

Методи і прийоми: сенкан, кубування, інсерт (умовні значки), кластери (грона); візуальні форми вивчення матеріалу та інші. Л.Марченко [1, с.17] пропонує низку вправ з розвитку критичного мислення. Нами вивчено методику проведення окремих із них, що найчастіше використовуються в практиці роботи початкової школи.

Сенкан. Сенкан – це вірш, що складається з п'яти рядків. Термін походить від французького слова «п'ять» і позначає вірш у п'ять рядків.

1. Перший рядок має містити ключове слово, яке позначає тему (зазвичай, це іменник)

2. Другий рядок – це опис теми, який складається з двох слів (два прикметника)

3. Третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (зазвичай це дієслова)

4. Четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного.

5. Останній рядок складається з одного слова – синоніма до першого слова, в якому висловлюється сутність теми.

Ми пропонуємо складати мовні й мовленнєві п'ятиряддя. Наприклад, завдання для учнів: складіть сенкан до слова «іменник» чи на тему «український рушник». Вони допоможуть узагальнити інформацію, формулювати висновки кількома словами. Як правило, на його написання багато часу не потрібно, його пишуть кілька хвилин.

Вивчений на занятті матеріал набуває якогось емоційного забарвлення, що сприяє його глибокому засвоєнню, відпрацьовуються знання про частини мови, знання про речення, уміння дотримуватись певної інтонації, значно активізується словниковий запас дітей, удосконалюється навик використання в мові синонімів, антонімів, активізується і розвивається розумова діяльність, удосконалюється розумова діяльність, удосконалюється уміння висловлювати власне відношення до чого-небудь. Звичайно ж, уміння вигадати сенкан вимагає від дитини певної підготовки, а від вчителя ретельно продуманої, планомірної роботи. Наше спостереження показало, що цей прийом можна застосовувати на будь-якому етапі уроку, особливо при актуалізації опорних знань чи закріпленні.

Ефективним, на наш погляд, є застосування технології кубування. «Кубування» є стратегією навчання, яка полегшує розгляди аспектів теми (опис має місце в Пораднику для вчителя, за ред. Н.Бібік). Цей підхід передбачає використання кубика (його можна виготовити самостійно з цупкого картону або оклеїти коробку папером), на кожній грані якого написано вказівки:

1. Опишіть.
2. Порівняйте.
3. Встановіть асоціації.
4. Проаналізуйте.
5. Знайти застосування.
6. Запропонувати аргументи «за» або «проти».[2].

Кубування – це й ігровий метод, що застосовують під час навчання і який використовується на здобутих знаннями учнів. Його можна використовувати на стадії актуалізації чи рефлексії.

Нами використовувався метод позначки, який формує в учнів уміння аналізувати, формулювати висновки. Учням пропонують мовний або мовленнєвий текст для опрацювання. Метою стимулювання оцінювальної діяльності учнів у процесі сприйняття та обдумування інформації під час читання. Ставлячи позначки, учень не лише сприймає прочитане, а й оцінює власне розуміння тексту за критеріями, які пропонує вчитель. Позначки ставляться олівцем, вони можуть бути різними, наприклад:

«-» Невідомо

«+» Відомого

«?» Я хочу про це запитати

Серед інтерактивних методів навчання педагоги віддають перевагу побудові «асоціативного куща», читанню із зупинками, гри «так – ні». Найбільш уживаним в практиці роботи початкової школи є створення асоціативного куща. Так, при його побудові вчитель визначає тему одним словом, а учні згадують все, що виникає в пам'яті стосовно цього слова. Цей метод застосовується на всіх етапах уроку, зокрема під час актуалізації, в основній частині, як засіб перевірки знань[3].

Крок 1. Учитель записує центральне слово (словосполучення чи фразу) посередині аркуша або на дошці.

Крок 2. Учитель пропонує учням записати слова та фрази, які спадають на думку, коли вони чують це слово.

Крок 3. Коли всі думки записані, учитель пропонує учням встановити зв'язки між словами. Учитель має пам'ятати, що асоціації не бувають правильними чи неправильними.

Отже, ми розглянули окремі методи, що формують критичне мислення.

Література

1. Марченко Л. Система вправ з розвитку критичного мислення на уроках в початкових класах / Л. Марченко // Початкова школа. – 2018. – №1. – С. 17-22.

2. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2017. – 206 с.

3. Освітні технології : Навч. метод посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : АСК., 2004. – 256 с.

4. Швардак М. В. Педагогічні технології в початковій школі : опорні конспекти. Частина 1. / М. В. Швардак. – Мукачево : МДУ, 2013. – 80 с.

УДК 37. 03; 17.035.3

ЛУКАЧИНЕЦЬ А. В., ТОВКАНЕЦЬ Г. В.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПАРАДИГМА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

В контексті Нової української школи основним завданням постає виховання свідомого громадянина, патріота, набуття школярів соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, формування в учнів

потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури [2].

Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання в Україні розкривається в працях І. Беха, О. Вишневського, П. Ігнатенка, І.Кучинської, Б. Мельниченко, О. Пометун, В. Поплужного, Ю. Римаренка, О.Сухомлинської та інших. Значна роль у розробці сучасної системи патріотичного виховання належить І. Беху, К. Чорній, за переконаннями яких пріоритетними напрямками вітчизняної науки і практики є особистісно-орієнтоване виховання національно свідомого громадянина-патріота [1].

Під національною ідентичністю розуміють відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури. Найважливішими аспектами національної ідентичності є людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування; спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; спільні дії, тобто дійова ідентичність; постійне проживання в одній країні і, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і які формують загальнонародну культуру [4, с. 34–36]. Зазначені об'єктивні передумови й риси національної спільноти є водночас найголовнішими ознаками національної ідентичності. Вона за своєю суттю є багатовимірною, її ніколи не можна звести до якогось єдиного компонента. Національна ідентифікація як соціально-психологічний процес ототожнення індивіда зі своєю нацією постає особливою формою соціалізації людини, спрямованої на формування особистості як суб'єкта певної національної спільноти. Національна ідентифікація особистості – це процес ототожнення, уподібнення особистістю себе з певною нацією. Національна ідентифікація як соціально-психологічний процес ототожнення індивіда зі своєю нацією постає особливою формою соціалізації людини, спрямованої на формування особистості як суб'єкта певної національної спільноти.

Формування свідомого громадянина України в початковій школі здійснюється на уроках і в позакласній роботі за допомогою різних засобів.

1. У процесі вивчення рідної мови.

2. Вивчення родоводу, оскільки від роду до народу й нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини, формування її гуманістичної суті, патріотичної спрямованості, національної свідомості і повноцінності, громадської зрілості

3. Навчальний матеріал побудований на фактах, відомостях, наукових знаннях історії України.

4. Краєзнавство. Беручи активну участь у краєзнавчій роботі, діти з раннього віку прилучаються до героїки минулих епох, трудових подвигів, справ і мистецьких традицій дідів, прадідів, їхнього подвижництва в ім'я вільного життя. Не можна допускати, щоб історичні події забувалися, пам'ятні місця занедбувалися, національний герб зневажався.

5. Вивчення природи рідного краю

6. Найпоширенішим способом мислення, світогляду, філософського осмислення дійсності є українські легенди, притчі, міфи.

7. Фольклор, в якому відображено багатогранну і глибоку душу народу, його духовне багатство. Народний календар – система історично обумовлених дат, подій, свят, традицій, звичаїв і обрядів, які в певній послідовності відзначаються народом упродовж року.

8. Національна символіка, яка усталювалась упродовж століть і стосується істотних сторін доленосних подій у житті української нації, держави, духовності і містить у собі важливий філософський, політичний, ідейно-моральний та естетичний зміст

9. Зміст і особливості народного світосприймання, знання, які виконують у житті орієнтувальну, регулювальну і прогнозируючу функції відображено у народних прикметах і віруваннях

10 Релігійно-виховні традиції, які у процесі зародження та становлення української національної системи виховання і в наш час впливали на молодь.

11. Оволодіння кожним вихованцем національним світоглядом, характером, свідомістю, способом мислення забезпечує те, що він починає творити саме по-українськи, в традиційному національному дусі. Зміст, принципи, форми і методи української національної системи виховання готують юнаків і дівчат до народної творчості, виробляють у них творче ставлення до життя [3].

Підготовка учнів до активного громадського життя формування свідомого громадянина своєї держави є завданням Державного стандарту початкової загальної освіти [3, с. 12]. Формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури в школах спрямовується на залучення учнів до глибинних пластів національної культури і духовності. Воно здійснюється на всіх етапах навчання в школі, забезпечується всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованості, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, виховання громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності.

Література

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К.І. Чорна. – Київ, 2014. – 29 с.

2. Концепція «Нової української школи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imzo.gov.ua/2016/08/30/kontseptsiya-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli/>.

3. Матяшук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. Матяшук. – Тернопіль : Мандрівець, 2014 – 384 с.

4. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity. – Cambridge MA : Harvard University Press, 1992. – P. 34-36.

КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ РОЗВИТКУ ШКОЛИ МАЙБУТНЬОГО

Доволі звичними і аксіоматичними стали висловлювання про те, що освіта є основою інтелектуального, духовного і морального розвитку особистості, що наше майбутнє закладається у системі освіти, що успішність розвитку держави визначається рівнем розвитку освіти, освіченістю та конкурентоспроможністю фахівців. І дійсно, освіта, як найвища цінність (державна, суспільна, особистісна), покликана сформувати певну культуру (особистості, суспільства і цивілізації) та відповідний менталітет як своєрідну квінтесенцію цієї культури [1, с. 225-226]. Останні десятиліття ознаменувалися надзвичайно швидкими темпами зміни оточуючого світу, що зумовило необхідність перегляду класичних підходів до формування освітніх систем, способів організації освітнього процесу, змісту освіти та методів навчання на всіх рівнях – від дитячого садочка до вищої і післядипломної освіти. Ключовими у цьому контексті, на наш погляд, виступають питання про те, для чого вчити, чого вчити і як вчити, причому саме у такій послідовності їх вирішення. Дані питання виступають своєрідними дороговказами для формування організаційної та змістової моделі освіти майбутнього, розстанови акцентів і визначення пріоритетів. Залежно від того, які компетентності – загальнокультурні, навчальні, професійні – вкладаються у результати навчання, які цінності формуються у дитини, підлітка, – такою буде і очікувана культура особистості, а в решті решт – і суспільства та нації в цілому. Саме культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії [2], на наш погляд, має виступати орієнтиром для визначення мети освіти та, відповідно, основою для формування її змісту.

Євроінтеграційні процеси, а також процеси розвитку громадянського суспільства, що відбуваються в Україні, пронизують різні сфери і напрями діяльності, але насамперед вони мають стосуватися сфери культури і освіти. З оглядом на це, центральне місце у структурі компетентностей учня має зайняти *громадянська компетентність* як одна з ключових, основоположних компетентностей людини, громадянина, члена громадянського суспільства. Громадянська компетентність – дуже широке поняття, яке характеризує здатність людини активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки, є необхідною умовою розвитку демократичного громадянського суспільства, яке, у свою чергу, виступає основним чинником формування і розвитку громадянської компетентності як соціального явища [3, с.14].

Громадянська компетентність, громадянськість були предметом наукових роздумів як філософів давнини, так і зарубіжних та вітчизняних сучасних дослідників, що свідчить про важливість і актуальність вирішення даного

питання. Перелік громадянських компетентностей різними дослідниками визначається по-різному. Є думки про те, що громадянські компетентності пов'язані із знаннями та навичками реалізовувати певні політичні права. Ми вважаємо, що зміст цього поняття і, відповідно, перелік компетентностей, є значно ширшим [4, с. 148–162]. Цікавою у цьому контексті є думка Р. Сербина, який називав такі компетентності як відповідальність, чесність, повага до законів, до прав інших людей, до свого місця проживання, волонтерство, охорона навколишнього середовища, активність у пошуку інформації [5].

У концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) визначено перелік громадянських компетентностей, серед яких є ті, що, на наш погляд, безпосередньо орієнтовані на формування ціннісних компонентів культури майбутніх громадян України, а саме: здатність застосовувати європейські цінності у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті; здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності [6] та інші.

Проведене нами моніторингове і аналітичне дослідження щодо оцінки впливу навчальних програм, що реалізовувалися в ході швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні», виявлення змін у рівні сформованості громадянських компетентностей, в особливостях поведінкових дій у респондентів різних груп підтвердило ефективність запроваджених освітніх технологій залучення учнів, вчителів і управлінців та їх навчання навичкам спілкування, взаємодії, вироблення та ухвалення управлінських рішень, планування діяльності тощо. Проведені вимірювання засвідчили наявні позитивні зміни в учнів щодо розуміння ними сутності, причин і наслідків впливу на середовище тих чи інших процесів суспільного життя, екологічних проблем і головне виявили сформовані навички пошуку і використання різних способів вирішення зазначених проблем відповідно до їх пріоритетності та суспільної значущості.

Література

1. Новосад О.В. Освіта як найвища цінність людини і суспільства. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20469/1/138-Novosad-225-227.pdf>
2. Академічний тлумачний словник української мови. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/kuljtura>
3. Подлесная Ю.Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития / Ю.Е.Подлесная : Автореф. дис.. канд. полит. наук. – М., 2006. – 19 с.
4. Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Зб. метод. мат. для системи підгот., перепідгот. та підвищ. кваліфікації держ. службовців і посадових осіб місцевого самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. – К. : НАДУ, 2016. – С. 148 -162.

5. Марина Щур. Що означає бути справжнім громадянином в Україні?. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28570741.html>.

6. Про схвалення концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.11.2018, № 710-р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p?lang=ru>.

УДК 373.2.015.311

ЛЮБЕЖАНІНА Б. А.А., ЧЕКАН О. І.,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУ, ЯК ЧИННИКА КРЕАТИВНОСТІ, СУЧАСНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Здійснюючи огляд зарубіжних досліджень із проблеми розвитку творчих здібностей, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна вказує на перцептивні властивості, які найбільш характерні для Творчих осіб: висока чутливість до субсенсорних подразників, здатність сприймати неточності, відхилення, незвичність і унікальність властивостей об'єкта, здатність помічати зв'язок між ознаками, які формально його не мають; здатність сприймати комплексно, виділяти головне, суттєве, вміння бачити потенційне, те, що ще не проявилось. Серед особистісних властивостей творчих індивідів дослідниця виділяє прагнення до домінування, і ризику, тяжіння до незалежності, порушення порядку.

Що стосується соціального феномену творчості, то, розглядаючи його крізь призму відношень "суб'єкт - предмет - середовище", В.О.Моляко вважає, що потрібно вести мову про обдарованість "оскільки...сама вона як системне утворення особистості є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, сприяє знаходженню таких рішень, котрі дають можливість людині краще пристосуватися до світу, оточення, інших людей та до самого себе».

Підсумувавши дане судження В.О.Моляко, можна зробити висновок, що креативність він розглядає як ступінь адаптивності суб'єкта в суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносинах. Дане положення В.О.Моляко дещо розходиться з уявленнями ряду вітчизняних та зарубіжних психологів, котрі роблять акцент на дезадаптивних моделях обдарованої дитини в суб'єкт-суб'єктних відносинах (В.Е.Чудновський, К.Текс, П.Мерша). Але наші дослідження в ракурсі відстежуваної нами динаміки креативності студентів мистецтвознавців констатують гармонізацію суб'єкт- суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин індивіда.

У сучасній психології з'явилися експериментальні дані, що свідчать про відсутність кореляції (зв'язку) між показниками інтелекту і творчих здібностей. У чому саме полягає різниця між інтелектуалом і людиною творчою? На це питання спробували відповісти психологи Гетцельс і Джексон. Вони відібрали дві групи студентів: в одній були люди з високим *IQ*, хоча і не надто успішні у творчості, а в другій —із середнім рівнем інтелекту, але достатньо творчі. Усім продемонстрували малюнок, на якому був зображений

чоловік, який замислено сидить у кріслі літака, і попросили розповісти, що з ним сталося. Типова відповідь представника першої групи: «Успішно завершивши справи, містер Сміт повертається додому, уявляє зустріч із дружиною і дітьми в аеропорту». А ось характерна відповідь студента з другої групи: «Чоловік повертається з Мексики, де він зрештою отримав розлучення. Він зненавидів дружину через неймовірну кількість крему, що вона використовувала на ніч, - його було стільки, що її голова сковзала по подушці. Тепер він розмірковує над тим як винайти не слизький крем.

Аналогічні дослідження проводили і з дітьми. Так, Воллах і Коган, тестуючи дітей передшкільного віку, виявили чотири групи дітей із різними рівнями розвитку інтелекту і креативності, які відрізнялися способами адаптації до зовнішніх умов і розв'язання життєвих проблем.

Докладніше охарактеризуємо кожну з чотирьох груп.

- Діти з високим рівнем інтелекту і креативності.

Вони впевнені у своїх здібностях, мають адекватний рівень самооцінки; їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Водночас такі діти здаються маленькими, але, за потреби поведуться по-дорослому. Цікавляться новим і незвичайним, занадто ініціативні, але водночас, успішно пристосовуються до вимог соціального оточення, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій.

- Діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем активності.

Їх вирізняє прагнення до шкільних успіхів, що виражаються у вигляді відмінної оцінки. Вони надзвичайно болісно сприймають невдачу, замість надії на успіх у них, швидше, переважає страх перед невдачею. Ці діти не люблять ризикувати, висловлювати публічно свої думки. Вони стримані, замкнуті та дистанціюються від своїх ровесників. У них дуже мало близьких друзів. Вони не люблять залишатися на самоті, страждають без зовнішнього адекватного оцінювання своїх вчинків, результатів навчання чи діяльності.

- Діяльності з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності.

Цих дітей часто вважають «ізгоями». Вони важко пристосовуються до шкільних вимог, часто мають захоплення за межами школи (хобі, гуртки та ін.), де отримують можливість виявити свої творчі схильності. Вони найбільш тривожні, зневірені в себе. Педагоги здебільшого вважають їх неуважними, оскільки вони неохоче виконують рутинні завдання і не можуть зосередитися.

- Діти з низьким рівнем інтелекту і креативності.

Такі діти, зазвичай, зовнішньо добре адаптуються, тримаються в «середняках» і задоволені своїм становищем. Вони мають адекватну самооцінку, а низький рівень предметних здібностей компенсується розвитком соціального інтелекту, товарищескістю, пасивністю у навчанні.

Отже, результати розглянутого дослідження свідчать, що під час роботи з дітьми важливо розвивати не лише інтелект, але й творчі здібності, і, навпаки, під час розвитку творчих здібностей не слід забувати про інтелект. Адже коли

високий інтелект поєднано з високим рівнем креативності, творча людина частіше добре адаптована до середовища, активна, емоційно врівноважена, незалежна і т. ін. Поєднання креативності з невисоким інтелектом — невротична тривожна людина, погано адаптована до вимог соціального оточення, має важку долю.

УДК 373.3.09:004:001.895(043.2)

ЛЮБКА Н.І., МОЧАН Т.М.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Процес реформування початкової освіти вимагає пошуків інноваційних підходів до засвоєння змісту навчального матеріалу. Вони покликані забезпечувати зростання якості освіти, сприяти створенню відповідних умов для ефективного вивчення нового матеріалу та спрямовані на оптимізацію процесу навчання з урахуванням сучасних тенденцій в світовій практиці.

Сучасний урок вимагає від педагога оптимального поєднання індивідуальної, парної, групової і колективної форм організації навчальної діяльності учнів [1, с. 231-232].

У наукових доробках Л. Ворзацька, Л. Галіцина, В. Давидова, О. Дусавицький, М. Козіцька, А. Лихва, С. Лупінович, Л. Нечволод, Н. Репіна, О. Сутула, В. Сухар, В. Телянчук, О. Тригуб, Н. Фастова, О. Франчук, О. Харченко, І. Цєпова, Г. Цукерман, Л. Шильцова розглядаються питання впровадження в освітній процес інноваційних методик навчання підростаючого покоління.

Через призму сучасних вимог до вчителя початкової школи актуальним є питання використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. На цьому з акцентована увага у наукових працях Р. Гуріна, М. Жалдак, В. Ковальчук, А. Макаренка, І. Соколової, О. Суховірського та ін.

Н. Андрасова зазначає що інноваційне навчання – це зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, ґрунтована на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [3].

Значна кількість основних методичних інновацій пов'язана сьогодні із застосуванням інтерактивних методів навчання. Опираючись на слова великого педагога Конфуція можна сформулювати кредо інтерактивного навчання: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам'ятаю. Те, що я роблю, я розумію». Тому зауважимо, що процес навчальної діяльності вимагає інтенсивної розумової роботи дитини та її власної активності. Мало пояснити, розповісти, продемонструвати. Справжнього результату можна досягти лише за допомогою інноваційного навчання [3, с. 76].

У науково-методичній літературі до ключових понять інноваційних технологій відносять: нестандартні уроки, індивідуальна робота, контроль та оцінка навчальних досягнень учнів (через різні форми робіт), класне, групове і додаткове навчання, факультативи за вибором учнів, проблемне і модульне навчання, запрошення вчених, діячів культури, мистецтва на уроки, економізація та екологізація освіти, науковий експеримент на уроках при вивченні нового матеріалу, застосування нових технічних засобів навчання (комп'ютерів, мультимедійних дошок, електронних підручників тощо) [4].

Використання інноваційних технологій на уроках у початковій школі в значній мірі забезпечується активною позицією вчителя щодо самоосвіти та саморозвитку, яка ґрунтується на опрацюванні великої кількості науково-методичної літератури, аналізу педагогічного досвіду вчителів-новаторів, оптимального поєднання гуманітарних і природничо-математичних знань.

На думку В. Ковальчук «сучасний учитель передусім має бути висококваліфікований і далекоглядний професіонал, свідомий та відданий патріот України, тонкий психолог, котрий володіє інформаційними та педагогічними технологіями» [2, с. 15]. Такі вимоги зумовлені тим, що в умовах становлення і розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства постає необхідність впровадження у навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій.

Перед педагогом постає велика відповідальність щодо організації освітнього процесу. Перед кожним уроком потрібно шукати відповідь на «вічне» запитання: як побудувати навчальну роботу, щоб вона викликала емоційне піднесення у школярів, неодмінно позитивно впливала на їхні почуття і мислення, збагачувала їх досвідом самостійних пошуків та роздумів. У практиці можна використовувати різні інноваційні методи навчання. Наприклад: на уроках літературного читання при вивченні казки «Кривенька качечка» (3 кл.) доречним є виконання вправи «Ромашка», завдання якої полягає у відтворенні характеристики головного героя і записують на кожну пелюстку ромашки. Ця вправа допомагає учням у засвоєнні змісту тексту, сприяє усвідомленому сприйманню навчального матеріалу [5, с. 11-13].

Отже, освітня інноваційна діяльність в початковій школі закладає основи інноваційної діяльності учнів в майбутньому. Саме вчитель – новатор формує розвинену особистість, яка використовує набуті знання і вміє самостійно їх поповнювати, конкурентно-спроможну в будь-якій сфері суспільного життя, відповідальну, здатну в ідеалі досягти найголовнішої мети життя людини – щастя.

Література

1. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи / І. Гейко. – 2004. – № 3/4. – С. 229–232.
2. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя: автореф. канд. пед. наук : / В. Ю. Ковальчук. – К., 2006. – 34 с.
3. Сиротинко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / О. Г. Сиротинко. – Харків: Видавнича група «Основа», 2003. – 162 с.

4. Химинець В. В. Інновації в сучасній школі / В.В. Химинець – Ужгород, 2004. – 168 с.
5. Досяк І. М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій. 1-4 класи / І. М. Досяк. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 160 с.

УДК 373.3.015.31:74

МАЙБОРОДА І. Е., ПОПОВИЧ О.-М.В.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ

Одним із найважливіших завдань сучасної школи є формування творчої, мислячої особистості. Головною метою школи, як зазначено в Концепції загальної середньої освіти, є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу та таких індивідуальних здібностей особистості, які забезпечать їй досягнення життєвого успіху.

Тому зараз все більше уваги приділяється питанням творчого розвитку дітей, де головним завданням виступає розвиток їх творчих здібностей засобами мистецтва. Відомо, що мистецтво завжди має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання в школі потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення їх індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів.

Дитяча творчість залишається предметом аналізу багатьох вчених, які досліджують природу цього феномену. У праці Л. Виготського, В. Крутецького, О. Леонтьєва, В. Моляко, О. Савченко, В. Котляра, В. Тименка та ін. висвітлюються різноманітні психолого-педагогічні фактори, що сприяють формуванню здібностей особистості та розвитку художньої творчості. Структурними компонентами творчих здібностей виступають: знання, уміння, навички, які реалізуються в конкретній діяльності (Б. Теплов, Г. Костюк та ін.), психічні процеси: уява (Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.), мислення (О. Лук, А. Щербо, Г. Шевченко та ін.), емоції, відчуття (Д. Джола, Б. Клименко, В. Омельчук та ін.) [2].

Роль творчості в навчально-виховному процесі початкової школи зумовлюється низкою важливих міркувань. По-перше, творчість допомагає виробляти вміння вирішувати нові задачі, орієнтуватися в нових умовах, долати різноманітні труднощі. По-друге, творчість пробуджує та стимулює розвиток інтересів до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям нового, знаходження чогось раніше невідомого.

Художня творчість – один з найбільш доступних і дієвих форм пізнання світу учнями молодшого шкільного віку. У процесі художньої діяльності, імпровізації діти мають можливість виявити своє ставлення до побаченого або почутого. У такій реконструктивній діяльності формується ціннісне й естетичне

сприймання учнями навколишньої дійсності. Адже художня творчість завжди пов'язана з позитивними емоціями, тому має приносити радість і задоволення школярам.

У сучасних умовах гуманізації й демократизації навчального процесу як ніколи актуальні дидактичні заповіді В.Сухомлинського «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...». Тому основне завдання вчителя – допомогти учневі знайти себе в житті; пробудити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному, тому що воно закладене там природою [2].

Розвивати творчі здібності можна по-різному. Окремі учні (обдаровані) переважно самостійно тренують свої задатки, щоб розвинути їх у здібності, і удосконалюють свої здібності, щоб вони стали творчими. Але для розвитку творчих здібностей більшості школярів важливою є саме роль учителя. Тому вчитель повинен управляти процесами творчого пошуку учнів, йдучи від простого до складного: створення ситуації, що сприяє творчій активності та спрямованості дитини, розвиток її уяви, асоціативного мислення, здатності розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання.

На уроках образотворчого мистецтва діти відображають навколишній світ різними засобами малювання. В процесі засвоєння образотворчої грамоти, поряд з традиційними способами малювання в педагогічну практику доцільно включати нетрадиційні способи малювання. Існує багато технік нетрадиційного малювання, їх не традиційність полягає в тому, що вони дозволяють дітям швидко досягнути бажаного результату. Кожна техніка це своєрідна гра, що дозволяє дитині відчувати себе розкутіше, сміливіше, розвиває уяву, дає повну свободу для самовираження. До таких технік належать: плямографія, монотипія, пальчикове малювання, малювання восковими олівцями, пуантилізм, гратографія та ін. В процесі використання нетрадиційних технік малюючи фарбами, можна сміливо змішувати кольори, використовувати руки, пальці, воскові свічки, сіль, засушене листя та інші підручні матеріали, які допоможуть у створенні творчих робіт. Чим більш різноманітними будуть умови для образотворчої діяльності, зміст, форми, методи і прийоми роботи з дітьми, а також матеріали, з якими вони працюють, тим ефективніше будуть розвиватися дитячі художні здібності [1].

Отже, нетрадиційні техніки малювання – це поштовх до розвитку уяви, творчості, прояву самостійності, ініціативи, вираження індивідуальності. Застосовуючи і комбінуючи різні способи зображення в одному малюнку, діти вчаться думати, самостійно вирішувати, яку техніку обрати, щоб надати художньому образу найбільшої виразності, що в цілому буде сприяти розвитку творчості молодших школярів.

Література

1. Волегова Н. Р. Нестандартні техніки образотворчого мистецтва, як засіб розвитку дитини [Текст] / Н. Р. Волегова // Мистецтво в школі. – 2001. – №5. – С. 3-6.

2. Кондратова Вікторія. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва [Текст] / Вікторія Кондратова, Тетяна Шлеєнкова // Мистецтво та освіта. – 2012. – №2. – С.45-50.

УДК [37.015.31+159.955]:373.3.016:745

МАЙБОРОДА І.Е., ТОДАВЧИЧ І.В.,
Мукачівський державний університет

ТЕХНІКА ОРІГАМІ – ЗАСІБ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ І ТВОРЧОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Нові життєві умови, в які поставлені сучасні діти, висувають свої вимоги: бути мислячими, ініціативними, самостійними, виробляти свої нові оригінальні рішення; бути орієнтованими на кращі кінцеві результати. Особливого значення набуває проблема творчості, здібностей дітей, розвиток яких виступає своєрідною гарантією соціалізації особистості дитини в суспільстві.

Серед різноманіття видів творчої діяльності молодших школярів в процесі трудового навчання конструювання займає одне із провідних місць. Цей вид діяльності пов'язаний з емоційною стороною життя людини, у ній знаходять своє відбиття особливості сприйняття людиною навколишнього світу. Одним з видів конструювання є орігамі, а одним з різновидів цієї техніки є модульне орігамі. Діапазон можливостей орігамі великий: від простої дитячої гри до цілого мистецтва. Значне місце орігамі займає в освіті та розвитку дитини: Вчить дітей різним прийомам роботи з папером, таким, як згинання, багаторазове складання, надрізання, склеювання. Розвиває у дітей здатність працювати руками, привчає до точних рухів пальців, у них удосконалюється дрібна моторика рук, відбувається розвиток окоміру. Вчить концентрації уваги, тому що змушує зосередитися на процесі виготовлення виробу, вчить слідувати усним інструкціям. Техніка орігамі стимулює розвиток пам'яті, так як дитина, щоб зробити саморобку, повинна запам'ятати послідовність її виготовлення, прийоми та способи складання. Знайомить дітей з основними геометричними поняттями: коло, квадрат, трикутник, кут, сторона, вершина і т.д., при цьому відбувається збагачення словника дитини спеціальними термінами. Розвиває просторову уяву - вчить читати креслення, по яких складаються фігурки і виконувати по них вироби в об'ємі, допомагає розвитку креслярських навичок, так як схеми вподобаних виробів потрібно замальовувати в зошит. Розвиває художній смак і творчі здібності дітей, активізує їхню уяву і фантазію. Удосконалює трудові навички, формує культуру праці, вчить акуратності, вмінню дбайливо й економно використовувати матеріал, утримувати в порядку робоче місце [1].

Заняття орігамі з погляду психології виходять емоційно-розвантажувальними, вони служать стимулом для інтелектуального й естетичного розвитку учнів. Крім того, заняття орігамі розвивають комунікативні навички дітей. За допомогою орігамі можна відпрацьовувати

різні поведінкові моделі. Модульне орігамі (складання фігур із трикутників), і особливо створення тематичних композицій, вимагає участі кількох дітей, колективу. Кожний з учасників складання повинен виконати один або кілька елементів майбутнього виробу. При цьому його трикутники повинні бути такими ж акуратними, як і ті, які виконані іншими членами групи. Якщо один з учасників групи не зміг знайти спільної мови з іншими, домовитися з партнерами, виріб не може бути виконаний. Таким чином, складання оригінального виробу-іграшки стає звичайним психологічним завданням, для вирішення якого варто вибрати лідера, розподілити ролі, домовитися про умови участі в роботі, взаємодії або правилах. Адже комусь у цій групі необхідно виступити в ролі художника, підбираючи кольори для виконання моделі, хтось стане керувати складанням елементів. А комусь прийдеться виконувати роль статистів [2].

Знання основ теорії та практики роботи в техніці орігамі учителем, дозволяє йому грамотно планувати, творчо і захоплююче будувати педагогічний процес. Уміла організація навчально-виховного процесу (організація роботи в парах, індивідуально-фронтальна, робота в групах) добір ефективних методів навчання, раціональне впровадження інтерактивних методів, які стимулюють розумову активність учнів, сприяють їх розвитку та становленню, сприяє розвитку технологічних умінь молодших школярів в роботі з папером, формуванню їх розумових здібностей. Великої популярності набуло використання на уроках трудового навчання ТЗН, які збагачують навчально-пізнавальну діяльність учнів. З метою урізноманітнення організації навчальної діяльності застосовуються різні ситуації казкового змісту, розігрування ролей, творчі вправи, тренувальні вправи, які є невід'ємним елементом роботи на уроці трудового навчання і сприяють забезпечення високої результативності в роботі з учнями [3].

Отже, педагогічна цінність вивчення техніки орігамі в процесі трудового навчання у початковій школі визначається розвитком процесів мислення, збагаченням емоційної, мотиваційної сфери, що стимулює самовираження молодших школярів у практичній творчій діяльності, а також позитивно впливає на психологічний та емоційний стан дитини. Ознайомлення з технологічним процесом виготовлення виробів різного ступеня складності сприяє поступовому розвитку і вдосконаленню просторового мислення, що є істотним компонентом інтелектуального розвитку дитини і має важливе значення для вивчення ряду навчальних предметів у майбутньому і підготовці до практичної діяльності.

Література

1. Ботюк О.Ф. Конструювання з паперу методом орігамі : Навч.-метод. посібник / О.Ф. Ботюк – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 64 с.
2. Котелянець Н. Орігамі - розвиток творчих та інтелектуальних здібностей дітей / Н. Котелянець // Рідна школа. – 2002. – №12. – С.36-38.
3. Кучер Т. О. Методика та організація проведення уроків трудового навчання в початкових класах з використанням елементів мистецтва «орігамі» / Т.О. Кучер,

УДК 373.3.091.313[688.727.9:004]

МАЛИНИЧ Н. Г., ЛАВРЕНОВА М.В.,
Мукачівський державний університет

ЗАСТОСУВАННЯ LEGO ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Наші діти, коли виростуть зіткнуться з проблемами, які потрібно буде вирішувати не тільки з допомогою здобутого у школі багажу знань, а і вміння застосовувати їх на практиці. Допоможе гнучкість мислення, що дозволить знайти вихід з будь-якої ситуації; вміння критично мислити та оцінювати будь-яку ситуацію. Останнім часом у навчально-виховному процесі школи все ширше використовуються LEGO технології, які спрямовані на розвиток конструктивного мислення, уяви, бажання досліджувати, експериментувати і винаходити.

Цікаві методики навчання з використанням LEGO-технологій пропонують багато вчителів: Т. Биковський, Т. Вихренко, Д. Денисюк, Ю. Іванов, С. Кучер, Л. Павлюк, О. Петегирич, Т. Полянська, Г. Рілле, В. Ткачук, О. Тополюкова, Н. Чигрин. Автори наголошують на ідеї, що використання LEGO на заняттях своїм змістом, формою організації та результативністю сприяє формуванню вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти, виділяючи характерні особливості героїв, подій і т. д., що впливає на розвиток уваги, спостережливості, пам'яті, просторових уявлень, уяви.

LEGO Education дозволяє створити мотивуюче, захопливе освітнє середовище не тільки для навчання ключових предметів шкільної програми, а й для розвитку найважливіших навичок XXI століття: критичного і творчого мислення, вирішення завдань, вміння працювати в команді, вести дискусію, знаходити єдине рішення в спірній ситуації.

LEGO-технології сприяють застосуванню сучасних комунікаційних та інформаційних технологій для розвитку навичок спілкування, творчих здібностей дітей, для вирішення пізнавальних, дослідницьких і комунікативних завдань [2].

Використання конструкторів дозволяє поглянути на шкільні предмети по-новому. За допомогою конструктора LEGO вирішуються завдання освітньої діяльності за наступними напрямками [1; 3; 4]:

- навчання правильному і швидкому орієнтуванню в просторі;
- розвиток дрібної моторики рук, стимулювання в майбутньому загального мовленнєвого розвитку і розумових здібностей;
- отримання та розширення математичних знань про лічбу, форми, пропорції, симетрії;
- розширення уявлень про навколишній світ, архітектуру, транспорт, ландшафт;

- розвиток уваги, здатності зосередитися, пам'яті, мислення;
- навчання уяві, творчому мисленню;
- оволодіння умінням подумки розділити предмет на складові частини і зібрати з частин ціле;

- навчання спілкуванню один із одним, повага до своєї та чужої праці.

Ефективність навчання основам робототехніки залежить і від організації занять, що проводяться із застосуванням таких методів [4]:

- пояснювально-ілюстративний (пред'явлення інформації різними способами: пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж, демонстрація, робота з технологічними картами);

- евристичний – метод творчої діяльності (створення творчих моделей);

- проблемний – постановка проблеми та самостійний пошук її вирішення учнями;

- програмований – набір операцій, які необхідно виконати в ході виконання практичних робіт;

- репродуктивний – відтворення знань і способів діяльності;

- збирання моделей і конструкцій за зразком, вправи по аналогії;

- частково-пошуковий – вирішення проблемних завдань за допомогою вчителя.

Програми LEGO Education розроблені для всіх предметів початкової школи. Наведемо приклади їх реалізації при вивченні української мови та літературного читання.

Щоб навчитися швидко і правильно читати, діти мають якомога частіше «перетинати» руками й ногами уявну центральну лінію, що розділяє тіло на ліву та праву половини. Серед звичайних вправ, які давно відомі педагогам, – передача м'яча по колу, хлопання руками мильних бульбашок, з'єднання правої й лівої колонок на папері. Цього можна досягти і за допомогою кубиків LEGO. Перед дитиною висипають купу кубиків і пропонують взяти правою рукою кубик 2 x 2, а лівою – 2 x 4, потім побудувати з них змійку і порахувати цеглинки. Під час виконання цієї вправи дитина постійно «перетинає» свою центральну лінію, тягнучись за іграшкою то правою, то лівою рукою. Так реалізується основний принцип програми – навчання через дію.

Використовувати конструктор можна і на заняттях із мови. Так, чоловічки в різнокольорових костюмчиках, які є у наборах, можуть зображати голосні і приголосні звуки. Працюючи з LEGO, діти готуються до письма й читання, навчаються формулювати свої думки.

Добре організована робота з конструктором LEGO має також великий виховний потенціал: допомагає виробляти певні якості особистості – посидючість, терпіння, взаємоповагу, охайність. Робота з конструктором LEGO дозволяє молодшим школярам у формі пізнавальної гри дізнатися про багато важливих ідей і розвинути необхідні в подальшому житті навички.

Отже, LEGO Education – одна із інноваційних технологій, яка дає допомогу створити нове освітнє середовище, підвищує мотивацію дітей до

навчання, сприяє формуванню навичок наукової діяльності та винахідництва, допомагає втілювати положення Нової української школи.

Література

1. Кошелєв О.Л. Компетентнісний потенціал lego education у початковій школі / О.Л. Кошелєв, С.М.Грицай // «Young Scientist». – № 9.2 (49.2). – September, 2017. С.5-8.
2. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.
3. Офіційний сайт Lego. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.lego.com/en-us/>
4. Lego wedo книга для вчителя – Данія: LEGO Group. – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://soiro.ru/sites/default/files/lego_wedo_-_kniga_uchitelya.pdf

УДК 17:37.07:005.732

МАРКІВ Я. І., ЛАЛАК Н. В.,
Мукачівський державний університет

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО ВНУТРІШНЬОШКІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Проблема контрольно-аналітичної діяльності сучасного менеджера освіти нині є дуже актуальною і потребує оновлення відповідно до нових завдань школи, пов'язаних з модернізацією освіти. Використання різних підходів до управління загалом (ситуативний, адаптивний, компетентнісний, проектний, програмно-цільовий, культурологічний тощо) вимагає побудови відповідної моделі внутрішньошкільного контролю. А моделювання, у свою чергу, сприяє чіткому й обґрунтованому вибору мети, об'єкта, суб'єкта, форм, методів контролю, визначення алгоритму аналізу отриманих результатів і дотримання вимог до вироблення рекомендацій за наслідками контролю. Усе це спрямовує керівника закладу освіти на засвоєння глибоких знань сучасної теорії управління школою, психології та основ менеджменту, постійної роботи над підвищенням власної професійної компетентності.

Теоретичні та практичні аспекти внутрішньошкільного контролю досліджували видатні науковці, педагоги-теоретики, практики (А. Димитрієв, Г.Єльнікова, Л. Калініна, Ю. Конаржевський, Сорочан, Т. Шамова, Є.Хриков та ін.). Внутрішньошкільний контроль сьогодні можна вважати найбільш розробленим напрямком школознавства. Та його дієвість не завжди відповідає поставленим перед школою завданням. З одного боку, небажаний розрив між теорією і управлінською практикою та недостатній рівень ефективності внутрішньошкільного контролю пояснюються повільним упровадженням у закладах освіти сучасних концепцій та інноваційних підходів щодо визначення мети й завдань контролю. З іншого боку – нехтування значної частини директорів шкіл рекомендаціями сучасної психолого-педагогічної науки з цього приводу; вплив тоталітарних стереотипів, які ще й нині присутні у вітчизняній теорії школознавства.

Тому, на нашу думку, особливим в контексті порушеної проблеми є дотримання менеджерами освіти певних етичних вимог:

- ініціатива при проведенні контролю повинна бути за суб'єктом контролю (учитель сам повинен проаналізувати урок, указати причини успіхів та невдач тощо);

- про результати контролю слід повідомляти педагогічному колективу тільки після обговорення із суб'єктом контролю;

- не слід аналізувати недоліки вчителя в присутності колег, бо тимчасові невдачі можуть бути зафіксовані як постійний недолік педагога;

- разом з результатами контролю слід повідомляти і про їхні причини, серед яких можуть бути й об'єктивні, не залежні від учителя (особливості класу, стан забезпечення предмета тощо);

- в основі контролю повинні бути співставлення результатів роботи одного і того ж учителя з одним і тим же класом у різні періоди, але не порівняння вчителя з колегами;

- рекомендації вчителю мають висловлюватися у тактичній формі, не повинні мати форму «істини в останній інстанції»;

- треба пам'ятати, що погано проведений урок, низький результат не є причиною для зміни особистісних взаємин між адміністрацією й учителем.

Отже, результативність внутрішньшкільного контролю значною мірою залежить від дотримання ряду вимог, а особливо етичних. Знаючи зміст внутрішньшкільного контролю і вимоги до нього, керівництво загальноосвітнім навчально-виховним закладом повинно визначити, які види і методи внутрішньшкільного контролю доцільно використати при перевірці того чи іншого об'єкту. Та контроль є не лише перевіркою, а й наданням допомоги вчителям у поліпшенні навчально-виховної роботи в школі. Отримана під час перевірки інформація стимулює внесення корективів, пошук нових рішень. Про результати перевірки має знати весь колектив, а не лише учитель, якого перевіряли, та дані перевірки повинні повідомлятися в етичній формі і тільки після обговорення її з суб'єктом контролю. Дієвість контролю залежить від того, наскільки чітко виражені результати проведеного моніторингу і накреслені перспективи роботи. Будь-який вид внутрішньшкільного контролю буде більш ефективним, якщо він буде реалізований в доброзичливій атмосфері, запобігатиме можливій емоційній напрузі, конфліктним ситуаціям.

Література

1. Рогова Т. В. Управління інноваційними процесами в закладах освіти / Т.В. Рогова // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / За заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка, член-кор. В.І. Лозової. – Харків : ХДПУ, 2001. – Вип. 18. – Ч. 1. –125 с.

2. Немова Н. В. Школа досягнень: начало пути к успеху / Н. В. Немова . – М. : Сентябрь, 2002. – С. 15-17.

3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 204 с.

4. Єльнікова Г. В. Особливості управління розвитком професійно-технічної освіти в ринкових умовах / Г. В. Єльнікова // Професійна освіта: проблеми і перспективи. – 2014. - Вип. 6. – С. 51-55.

5. Горская Г. Организация учебно-воспитательного процесса в школе: пособие для учителя / Г. Горская, Р. Чуракова. – М.: Просвещение, 1986. – С. 15-16.
6. Селевко Г. К. Самосовершенствование личности: методическое пособие по преподаванию курса / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 2000. – 175 с.

УДК 3711; 378

МАРТИН О.М.,
Мукачівський державний університет

СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ У ШВЕЦІЇ (XX – I пол. XXI ст.)

Прогресивне оновлення освіти у суспільстві передусім починається з поліпшення стану педагогічної освіти. Країна може досягти високої якості освітніх послуг лише за наявності ефективної системи підготовки компетентних педагогів, спроможних швидко реагувати на трансформації, що відбуваються у світовому освітньому просторі.

Українська педагогічна освіта сьогодні перебуває на етапі євроінтеграційних змін. Для цього періоду характерна тенденція, з одного боку, до усвідомлення власного національного досвіду, порівняння його з європейськими та світовими традиціями, а з іншого, до аналізу та виокремлення найефективніших освітніх моделей, прогресивних ідей та передових концепцій, що наявні у світовому просторі, та їх адаптації до потреб національної освіти.

Для того, щоб краще зрозуміти систему освіти у Скандинавських країнах. Ми вивчали різні дослідження науковців і натрапили на дуже цікаві факти.

Однією з особливостей шведської освіти є те, що вона давно складалася з двох незалежних систем навчання: одна для початкової освіти і одна для вищих навчальних закладів, де виховувалися духовенство та державні службовці. Навіть незважаючи на те, що церква сильно вплинула на обидві ці системи, вони були окремо від середньовіччя до часів Другої світової війни. А з 1990-х років дошкільна освіта була визнана третьою частиною загальної освіти система в Швеції. Ці поділи на дві, потім на три частини, пронизані навчальними дискусіями в Швеції. Різні погляди та традиції розвинуті в окремих системах. Шляхи поглядів на вчення та знання, роль учнів та вчителів, школи та суспільства були різними.

З часом положення вчителів гімназій стало засмучувати професійні претензії вчителів початкової школи. У початковій школі вчителі наполягали на координації окремих освітніх систем і для загального курсу навчання для всіх дітей – базової школи – для перших шість років навчання. Ця проблема переважала в освітній дискусії в Швеції з 1880-х років до заснування шведської загальноосвітньої школи в 1962 році. 40-ві і 50-ті роки були десятиліттями комітету і пілотної схеми. Вимоги до нового змісту в шкільній діяльності та нова організація була досліджена та обговорена. Ідеї базової школи нарешті було здійснено, впроваджено.

Загальноосвітня реформа школи передбачала поєднання раніше паралельних форм школи. Верхня частина початкової школи, називається школа продовження, початкова школа, школа дівчаток та частини її колишні професійні схеми тепер стали, у комбінованому вигляді, старшими класами загальноосвітньої школи. Обов'язкове навчання було подовжено з сім років до дев'яти. Це передбачало значне збільшення розміру шкільного сектору. Було потрібно більше вчителів і нові шкільні приміщення. Це, у свою чергу, вимагало об'єднання муніципалітетів для забезпечення досить великої економічної бази. Освітній розвиток та розвиток муніципалітету йшли один біля одного. У структурі нової школи можна побачити сліди попередніх систем чітко. Загальноосвітня школа повинна була бути однією з шкіл, але вона мала три рівні, з трьома категоріями учителів, що відповідають тому, що існувало в різних формах школи на початку століття. Позначення різних груп вчителів були змінені, але питання полягає в тому, чи шляхи роботи змінилися в тій же мірі.

Великі розділи колишньої паралельної шкільної системи були включені в загальноосвітню школу. Це видно з Lgr 62, перша Загальноосвітня навчальна програма шкільної освіти. Верхній рівень був диференційований. Різні варіанти навчання на дев'ятому році. Варіанти багато в чому відповідали вибору, який був доступний у старій паралельній шкільній системі. Детальна навчальна програма, здається, була натхненна колишньою середньою школою. Проте методи, запропоновані в Lgr 62, узгоджуються з поняттями "підхід до навчання". П'ять принципів мали застосовуватися до викладання: це було охарактеризовано мотивацією, діяльністю, конкретизацією, індивідуалізацією та співпрацею. Скорочення їх шведських ініціалів MAKIS стало методологічною формулою для викладання в загальноосвітній школі (ОЕСР, 1980). Відмінність, вбудована в загальноосвітню школу, також існувала в підготовці вчителів, яка запропонувала цілком різні програми для трьох категорії викладачів.

До 1988 року була створена нова програма педагогічної освіти, ініційована з метою створення змішаної навчальної системи і окремої категорії вчителів для загальноосвітньої школи. Проблеми, з якими ми боремося з тих пір, полягали в отриманні різних традицій навчання вчителів працювати разом і отримати двох, щоб стати одним.

Дошкільна освіта у різних формах не була у Швеції до початку 20-го століття. З самого початку вона була приватно організованою, заснованою за благодійною ініціативою від ідеалістичних жінок. Догляд за маленькими дітьми не було розглянуто як занепокоєння місцевої влади чи держави. Дошкільні піонери були натхненні німецьким педагогом Фрідріхом Фробель (1782-1852) та дитячим садочком. Дошкільна робота була обмежена на довгий час. У 1950-х роках почали деякі з найбільших міст займатися денним доглядом і дошкільною роботою. Десять років по тому держава взяла на себе деякі важливі питання в дошкільних справах, а незабаром і догляд за дітьми

систематично став важливим механізмом виведення жінок на ринок праці і тим самим модернізував суспільство. На державному рівні, як і на місцевому муніципальному рівні, соціальні, а не освітні, влада очолює дошкільну освітню справу довгий час. Сьогодні майже всі діти Швеції відвідують дошкільний навчальний заклад. Дошкільна освіта стала правом кожної дитини та їх батьків. Піклування про дитину має велике значення в освітньому процесі.

Після всіх цих реформ та змін, шведська шкільна система сьогодні складається з трьох основних частин: дошкільна (0-6 років) або «förskolan», обов'язкова школа (7-15 років) або «grundskolan», і середня школа (16-18 років) або гімназія «kollan». Немає паралельних форм школи, що перекривають один одного вихованням учнів того ж віку. Студенти-інваліди, наскільки це можливо інтегровані у звичайні класи, але існує також спеціальний шкільний план з його власною економікою та організацією.

В рамках цієї однорідної шкільної системи існують різні школи та робочі підрозділи повинні створювати свої власні профілі і конкурувати один з одним на "Шкільному ринку", тим самим створюючи варіації в межах однорідної системи. Крім цієї нової шкільної програми, багато залишається освітніх ідей та традицій, отриманих від різних викладацьких професій.

Таблиця 1

Три навчальних заклади в одному

Визначення знань вчителя	Традиції предметно-орієнтовані середньої школи	Традиції орієнтовані початкової школи	Традиції орієнтовані на дошкільну дитину
Науки	Науковий розвиток в межах навчання предметів	Наукова розробка про вчителів та викладання	Науковий розвиток в рамках дитячого дослідження
Цінності	Просвітлення - освіта	Викладання як мистецтво	Турбота про дітей – це покликання
Практика	Знати один предмет	Знати, як навчати	Знання про дітей

Література

1. Ball, Stephen. 1987. The Micro-Politics of the School. Towards a theory of school organization. London: Routledge.
2. Englund, Tomas. 1994. 'Utbildning som "public good" eller "private good" – Svensk skola i omvandling?', Kampen om lärohusen – Studier kring statsmakt och föräldrarätt i Nordisk skolutveckling. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
3. Florin, Christina and Ulla Johansson. 1993. «Där de härliga lagrarna gro –»: kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914. Stockholm: Tiden.
4. Gewirtz, Sharon, Stephen Ball and Richard Bowe. 1995. Markets, Choice and Equity in Education. Buckingham: Open University Press.
5. Goodson, Ivor. 2003. Professional Knowledge, Professional Lives. Studies in Education and Change. Maidenhead: Open University Press.

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ЛЮБОВІ В БАЧЕННІ Е.ФРОММА

Любов – очікувані, трепетні, тривожні, болісні і радісні, травматичні і рятівні, але, однозначно, екзистенційно та психологічно потрібний стан, явище, в яких формується та існує особистість. Це слово, яке промовляється досить часто, належить до активного словника людства, але це явище, над яким замислюються значно рідше. Більшість з людей погоджуються, що любов - це важливо. Багатьом її бракує. Багато хто її активно шукає. Але практично ніхто не навчається любити.

Питання бачення та сутності кохання було розглянуто Еріхом Фроммом в його праці «Мистецтво любити» (1956), яка згодом стала однією з найпопулярніших його книг.

Еріх Фромм з самої передмови попереджає нас, що ані любов, ані його книга не передбачають інструкцій чисто технічного характеру. «Любовь - не сентиментальне почуття, яке може випробувати кожний, - пише Е. Фромм. Здатність переживати кохання тісно пов'язана з рівнем розвитку особи, її зрілістю. Для того, щоб кохати, потрібна дійсна людяність, дисципліна, відвага і віра. Еріх Фромм як дослідник культури і суспільства відзначає, що в деяких культурах людині цього важко досягти. Але, що характерно для нього, відзначає, що складнощі не повинні нас зупиняти. Складнощі потрібно прагнути зрозуміти, а в результаті глибокого розуміння знайти умови їх подолання [1; 3].

Отже, першочерговий принцип книги «Мистецтво любити» полягає в тому, що кохання не є чимось досяжним, приємним і випадковим, кохання, як будь-яке мистецтво, вимагає зусиль і знань. У той же час в сучасній культурі Е. Фромм бачить прямо протилежне ставлення до кохання: люди прагнуть викликати його до себе, а не кохати самим. Е. Фромм відзначає, що «для більшості людей нашої культури вміння збуджувати любов-це по суті, поєднання симпатії і сексуальної привабливості». Таким чином, кохання з проблеми здатності перетворюється на проблему об'єкту, первинним виявляється знаходження гідного об'єкту, а не власна здатність кохати [3].

Еріх Фромм прагне провести аналіз причин, що призвели до такого плачевного ставлення до кохання в сучасному суспільстві. Він відзначає, що для сучасного суспільства найбільш характерні ідеї необмеженого вжитку й взаємовигідного обміну, що накладає свій ваговитий відбиток і на уявлення про стосунки між людьми. Цінність об'єкту кохання визначається за його соціальною привабливістю подібно до того, як упаковка вказує на значущість товару [3].

Як же все-таки можливо опанувати мистецтво любити? Еріх Фромм виділяє в цьому мистецтві, як і в будь-якому іншому, три складові: теорію,

практику та зосередження на самому мистецтві як на чомусь найбільш коштовному. Щоб опанувати мистецтво, воно повинне стати найважливішою цінністю, і тут розкривається проблема кохання для сучасної людини, для якої велику цінність частіше за все представляє зовсім не любов, а успіх, престиж, гроші, влада. Кохання, що не приносить ні грошей, ні якої-небудь відчутної користі, виявляється негідною для докладання зусиль сучасної людини.

Еріх Фромм наполягає на тому, що любов не вичерпується ставленням до певної людини, а є здатністю, установкою характеру, яка програмує ставлення до світу взагалі. Проте, він виділяє декілька типів любові залежно від того, на кого вона спрямована: братська любов, материнська любов, еротична любов, любов до себе та любов до Бога.

Братська любов є фундаментальним різновидом любові, що передбачає турботу, відповідальність, пошану й знання іншої людини. Братська любов включає також співчуття до слабких, немічних і до нерідних.

Материнська любов - це безумовне затвердження життя дитини, що дає їй глибинне знання про цінність і радість життя.

Еротична любов відрізняється від двох попередніх різновидів тим, що передбачає єдність з єдиною людиною. Вона не адресована кожному. Еротична любов виняткова, а не всезагальна.

Любов до себе, всупереч поширеній хибній думці, не є протилежністю і не виключає любові до інших, що відображається ще в біблійському «полюби ближнього як самого себе». Ще одна помилка пов'язана з ототожненням любові до себе і егоїзму. По суті, егоїзм є прямою протилежністю любові до себе - напруженим, ненажерливим і, в результаті, безуспішним зусиллям отримувати задоволення.

Любов до Бога є релігійною формою любові, в основі якої лежить все та ж потреба здолати самоту та досягти єдності. На думку Еріха Фромма, у всіх релігіях Бог означає вище благо, тому розуміння Бога тісно пов'язане з тим, як чоловік розуміє вище благо. Таким чином, початковим знову виявляється аналіз характеру людини. Природа любові до Бога відповідає природі любові до людини, і, згідно з філософією Е. Фромма, багато в чому визначається структурою суспільства, в якому живе людина.

Еріх Фромм відзначає, що зосередження для сучасної західної людини також є чимось, чого складно досягти, адже зосередження означає здатність залишатися наодинці з собою, а це для багатьох пов'язано з дуже великим занепокоєнням і тривогою, проте саме «здатність залишатися наодинці з собою є умовою здатності любити» [3].

Еріх Фромм звертає увагу на те, що для здатності любити важливою умовою є подолання власного егоїзму та нарцисизму, що вимагає розвитку здатності сприймати й миритися з навколишнім. Причому ці якості потрібно прагнути виражати в будь-якій ситуації і стосовно до будь-якої людини, а не лише до коханих.

Ще одна важлива якість, яку Еріх Фромм бачить умовою здатності любити, - це віра. Звільнення від егоїзму і психічний розвиток, на думку Еріха Фромма, неможливі без віри, що вкорінюється в нашій «творчій інтелектуальній та емоційній діяльності». У свою чергу, віра в можливості іншої людини стає важливою умовою її розвитку. Віра передбачає і відвагу, оскільки те, у що ми по-справжньому віримо і що є для нас цінним, вимагає наших активних зусиль, нонконформістської позиції, а іноді пов'язано з ризиком і жертвами [2].

Література

1. Учение Эриха Фромма об обществе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://noogen.2084.ru/Heroes/fromm.htm>.
2. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук – голова редколегії. – К. : Абрис, 2002. – 692 с.
3. Фромм Эрих. Искусство любить / Эрих Фромм – Перевод Эльвира Спирина. - АСТ Москва, 2009. – 244 с.

УДК 159.922.8(043.2)

МАРЦЕНЮК М. О., МУЧИЧКА К. В.,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ В ФОРМАТІ «СПІД ДЕЙТИНГУ»

Дошлюбний період – дуже приємний час, багатий на позитивні та емоційно насичені враження, який має велику психологічну значимість для благополуччя майбутнього подружжя. Основними психологічними завданнями цього періоду є формування реалістичного бачення партнера і прийняття його з усіма перевагами та недоліками, накопичення спільних переживань та вражень, пізнання одне одного, перевірка прийнятого рішення одружитися [1].

Дошлюбні відносини чоловіка і жінки займають одне з перших місць в дослідженні соціального життя людей. Вивчення проблем шлюбу та сім'ї - найбільш розвинена галузь психологічного та соціологічного знання.

Результати багатьох досліджень показують, що сукупність дошлюбних факторів, що спонукали молодих людей укласти сімейний союз, істотно впливає на успішність адаптації подружжя в перші роки спільного життя, на міцність шлюбу або ймовірність розлучення. До таких дошлюбних факторів можна віднести, наприклад: місце і ситуацію знайомства; тривалість періоду залицяння; соціально-демографічні характеристики, що одружуються; вік майбутньої пари; батьківське ставлення до шлюбу своїх дітей, тощо [2; 3; 4].

Головним завданням дошлюбних стосунків, на думку І.А. Шахової, є потреба в шлюбі і шлюбному партнері. Крім того, молодь несвідомо перевіряє свої сексуальні сценарії. Однак найбільш значимим фактором дошлюбних стосунків стає рольова сумісність, схожість взаємних ціннісних уявлень про поза сімейні і сімейні ролі чоловіків і жінок. Досягнення рольової сумісності -

це процес довготривалий, так як рольове притирання триває протягом існування дошлюбного періоду і ніколи не завершується повністю [4].

Аналіз специфіки дошлюбного періоду дозволяє сформулювати його функції:

- накопичення спільних вражень і переживань. На цьому етапі створюється своєрідний емоційний потенціал майбутнього сімейного життя, запас почуттів;

- більш глибоке впізнавання один одного і паралельно уточнення і перевірка прийнятого рішення про можливість сімейного життя;

- проектування майбутнього сімейного життя. Цей момент, як правило, не розглядається майбутнім подружжям або не усвідомлюється ними. Більшість психологів справедливо відзначають, що між партнерами необхідний інформаційний обмін з таких питань, як ціннісні орієнтації, життєві плани; деталі біографії; уявлення про шлюб; рольові очікування і домагання [3].

В дошлюбному періоді період цілком природно виникає явище ідеалізації партнера, що виконує ряд завдань, а саме:

1. Ідеалізація необґрунтовано завищує очікування, які пред'являються до партнера і до взаємодії з ним.

2. На думку А. Маслоу, у самоактуалізованих особистостей, найбільш яскраво виражена здатність любити і бути коханим. Для їхнього кохання характерна повна спонтанність і природність. Ідеалізація не властива їм зовсім (гуманістична психологія).

3. Ідеалізація партнера є стимулом для розвитку його особистості, визначає для нього деяку «зону найближчого розвитку», тобто як би вказуючи, яким він може стати (конструктивна точка зору).

Серед різноманітних форм дошлюбних стосунків інтерес викликає термін «спід рейтинг (Speeddating)», що з'явився відносно недавно, перш за все, в великих містах, мегаполісах [5].

«Спід дейтінг» в перекладі з англійської означає «швидке побачення». Цей термін з'явився в 1998 р і був запропонований рабіном Я. Дево з Лос-Анджелеса. Таким чином він хотів допомогти людям, що бажають вступити в шлюб, знайти один одного в великому місті.

Сьогодні «спід дейтінг» розглядається як вечірка міні-побачень, в ході якої у молодій людини або дівчини є можливість відразу поспілкуватися з кількома людьми. Свої враження юнаки та дівчата відзначають в так званій «карті симпатій» (далі організатори порівнюють «карти симпатій», і, в разі збігу «+», розсилають контакти учасникам), або можуть безпосередньо обмінятися контактами, якщо той чи інший учасник вечірки їм сподобався.

Відзначимо, такий варіант дошлюбних стосунків характерний, перш за все, для мегаполісів, коли вільного часу на знайомства в таких класичних місцях, як, наприклад, театр, музей або парк, не вистачає. Сучасна людина дуже багато працює або поєднує навчання і роботу, а в умовах мегаполісу ще й змушений досить багато часу витрачати на те, щоб дістатися до місця роботи.

Звідси ми бачимо ще один варіант місця знайомств - пробки. Але в таких умовах, звичайно, складно поспілкуватися і щось дізнатися про людину.

«Спід дейтінг» дозволяє в стислі терміни знайти не обов'язково свою другу половинку, але і просто познайомитися з однодумцем, що розділяє однакові з вами погляди. Це також є важливим фактором у формуванні соціальних взаємодій в епоху інформаційного суспільства.

Крім того, «спід рейтинг» отримав широку популярність ще й за рахунок інформаційних технологій. Так, в 2012 р з'явилася така його різновид, як он-лайн «спід дейтінг».

Отже, дошлюбний період є дуже важливим для розуміння всієї специфіки психології сімейних стосунків. Подружжя – не кровні родичі, вони стають «родичами» за вибором. У цьому значенні у дошлюбний період багато сил витрачається на цей вибір, а згодом виникає потреба докладати немало психологічних зусиль для його збереження.

Література

1. Баюткина А. В. Этика знакомства и общения молодых людей // Аналитика культурологи. 2013. № 2 (26).
2. Новикова Е.Н. Влияние городской среды на добрачное поведение молодежи // Социология города. 2011. № 2.
3. Хачатрян Л.А. Современный брак - результат эволюции семейно-брачных отношений // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2011. № 1 (5).
4. Шахова И.А. Социальные особенности добрачного поведения современной молодежи // Вестник Амурского гос. уни-та. Серия Гуманитарные науки. 2010. № 48.
5. Speed dating – Википедия. _URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Speed_dating.

УДК 159.922.1:159.9.019.4-053.6(043.2)

МАРЦЕНЮК М. О., ШТИМА В. В.,
Мукачівський державний університет

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОРОВОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Збереження й зміцнення здоров'я молодого покоління є актуальною проблемою і турботою будь-якої сім'ї, держави і справедливо вважається багатством нації, яка покладає надії у подальшому прогресивному розвитку на своїх нащадків. Ставлення до здоров'я є ключовим фактором, що визначає ставлення людини до свого життя. Як відомо, спосіб життя кожної молодої людини залежить від загальної культури суспільства, культури сім'ї, значущих інших, від середовища, в якому вона живе. Але найбільше спосіб життя все ж визначається індивідуальною культурою самої особистості, рівнем її відповідальності за своє майбутнє, її спрямованістю, вмотивованістю щодо самореалізації тощо. Під впливом соціуму в самосвідомості юнаків цінність власного здоров'я не є високою [1].

Гендерні стереотипи сприяють тому, що хлопці нерідко нехтують своїм здоров'ям в угоду «взірцям справжніх чоловіків», які нібито обов'язково палють, вживають алкоголь, завжди схильні до невмотивованої агресії та безладного сексу. На жаль, хлопці не готові брати на себе відповідальність за своє здоров'я та не вважають себе відповідальними за здоров'я своїх близьких, своїх майбутніх нащадків. Тотальний гедонізм, який плекає реклама у ЗМІ, детермінує індиферентне чи навіть вороже ставлення молодих людей до здорового способу життя, в якому вони не бачать жодного сенсу.

Дівчата, у свою чергу, орієнтуються на інші гендерні стереотипи, які штовхають їх до переоцінки ролі зовнішності, «тілесної натури». Саме приваблива зовнішність, молоде тіло можна вигідно продати, за їх допомогою можна швидко досягти успіху, заробити багато грошей, зробити кар'єру, знайти собі надійного й довготривалого «спонсора» чи навіть вдало вийти заміж. За таких умов молода жінка часто забуває про почуття власної гідності. Її самоцінність, самодостатність якимось дивним чином викривлюються [3, с. 29].

Ця ситуація провокує формування настанов на нездоровий спосіб життя, ризиковані контакти. Дівчатам більше притаманна не агресія, як хлопцям, а аутоагресія. Вони готові терпіти, страждати, чекати мовчки, поки щось зміниться на краще, ризикувати своїм здоров'ям знов і знов. Почуття спустошеності, зневіреності живить комплекс жертви, що нерідко сприяє ранньому виникненню психосоматичних розладів [3, с.31].

Для кращого розкриття теми було проведено емпіричне дослідження з використанням ряду методик, а саме: «Опитувальник порушень здорової поведінки» О.Л.Луценко й О.Є.Габелкової; Тест-опитувальник А. В. Зверькова і Е. В. Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції»; Опитувальник «Міні-мульт» (скорочений багатофакторний опитувальник для дослідження особистості); опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте «Індекс життєвого стилю» [2].

За «Опитувальником порушень здорової поведінки» О.Л.Луценко й О.Є.Габелкової було встановлено, що хлопці більше схильні до тяги до алкоголю та паління, нехтування безпекою, само руйнівної поведінки, що може свідчити про наявність у них нездорової поведінки. За даним опитувальником для дівчат характерно порушення харчування, гонитву за модним іміджем, низький самоконтроль та емоційну некомпетентність, що може вказувати на незначні порушення ними здорової поведінки.

За тестом-опитувальником А. В. Зверькова і Е. В. Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції» встановлено, що настирність притаманна 88% досліджуваним хлопцям і тільки 60% досліджуваним дівчатам, що свідчить про те, що хлопці більше прагнуть до завершення розпочатої справи, ніж дівчатам. Щодо самоконтролю, то хлопці (76%) також виявилися більш здатними до самоконтролю, ніж дівчата (52%).

За опитувальником «Міні-мульт» встановлено, що дівчата більше, ніж хлопці схильні до іпохондричних, істеричних, паранояльних та депресивних

станів, що може свідчити про їх емоційну та психічну вразливість та нестійкість.

За опитувальником Плутчика-Келлермана-Конте «Індекс життєвого стилю» було визначено, що дівчатам більш притаманні захисні механізми психіки, ніж хлопцям, при цьому загальна напруженість захисту для хлопців становить 42 %, а для дівчат – 54 %.

Таким чином, в цілому молодь має правильне, адекватне уявлення про життєвий зміст понять «здорову поведінку» і «нездорову поведінку» з їх соціально-психологічними наслідками. Також варто відзначити, що для хлопців більш притаманним є порушення здорової поведінки, ніж для дівчат.

Все це є знанням сучасної молоді про можливий спосіб життя та його наслідки. Проте в даному разі знання – це тільки фундамент, на якому може піднятися будівля, якість якої ініціюватиметься суб'єктивним, індивідуальним вибором кожного.

Література

1. Коцан І.Я. Психологія здоров'я людини / Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М. І. – Луцьк : РВВ : «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 430 с.
2. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика взрослых /Редактор-составитель Д.Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом "Бахрах - М", 2009. – 704 с.
3. Титаренко Т. М. Формування в молоді настанов на здоровий спосіб життя / Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А., Кляпець О. Я. – Київ, 2006. – 123 с.

УДК 373.3.064.1

МАШКА Д.М., МОЛНАР Т.І.,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ З БАТЬКАМИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» наголошується, що принцип співробітництва школи та сім'ї, єдності виховних впливів учителів і батьків має важливе значення у практиці виховання підростаючого покоління.

Результат виховання дитини значною мірою корелює з відносинами, що склалися між закладом освіти і батьками учня, конструктивності їхньої взаємодії. Адже контакт двох вихователів – педагогів і батьків – перший крок до взаєморозуміння, набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які школа і сім'я передають один одному. Поодинокі кожен із цих соціальних інститутів не завжди має достатній ресурсний потенціал для вирішення перманентних виховних проблем, отже, налагодження ефективної партнерської взаємодії є однією з необхідних умов підвищення ефективності обоєпільних виховних впливів.

Проблема виховання та роль сім'ї і школи, їх взаємодія в цьому процесі постійно привертала увагу педагогів. Дослідниками вивчалися такі аспекти

означеної проблеми: особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С. Бабишина, М. Стельмахович); формування педагогічної культури сучасних батьків (А. Марушкевич, В. Постовий); основні напрями співпраці сім'ї і школи (Т. Алексеєнко); форми організації роботи з батьками в освітньому закладі (І. Рибальченко).

Як свідчать численні дослідження, налагодження взаємодії школи та сім'ї може відбуватися різними шляхами:

- досягненням узгодженості виховних впливів, що здійснюються освітнім закладом і сім'єю, «не применшуючи інтереси один одного і поєднуючи зусилля для досягнення більш високих результатів» [1];

- забезпеченням «розумного об'єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів» [2];

- створенням саморозвивальної системи, за якої саме батьки ініціювали б і зміцнювали шкільні традиції, відчуваючи себе повноцінними учасниками всього, що відбувається у школі [3].

Дбаючи про ефективну взаємодію з батьками, вчитель повинен враховувати важливість таких чинників:

1. Запрошення батьків до співробітництва. Часто вчитель вважає, що батьки перебувають в опозиції до нього. Намагаючись запобігти можливим запереченням з їх боку, він починає розмову в директивному тоні замість того, щоб зрозуміти їх почуття, виявивши стриманість, відкритість. Доброзичливість, відкритість у спілкуванні з батьками – перший крок до співпраці з ними.

2. Дотримання позиції рівноправності. Об'єднання зусиль учителя та сім'ї школяра можливе за взаємного визнання ними рівноправності. Перший крок має зробити вчитель, оскільки до цього його зобов'язує професійний обов'язок.

3. Визнання важливості батьків у співпраці. Учитель повинен завжди наголошувати на важливій ролі батьків у вихованні та розвитку дитини.

4. Вияв любові, захопленості їх дитиною. Психологічний контакт із батьками виникає одразу, як тільки вчитель виявляє розуміння дитини, симпатизує їй, бачить позитивні риси. Батьки, відчувши доброзичливість учителя, більш охоче спілкуються з ним, налаштовуються на співпрацю.

5. Пошук нових форм співпраці. Учитель може запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори, разом визначивши їх тематику, структуру тощо. Особливо корисний обмін думками з батьками щодо налагодження взаєморозуміння з дітьми.

Зазначимо, що процес налагодження взаємодії з батьками ефективний за дотримання певних вимог, як от:

- використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає у розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як учителів, так і батьків;

➤ довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні;

➤ педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Якою б не здавалася сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;

➤ життєстверджуючий, мажорний настрій при вирішенні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості [2, с. 45].

Проведене дослідження дає можливість визначити **педагогічні умови** успішної співпраці школи і сім'ї:

1) *формування гуманноцентричної системи цінностей педагога*, що дозволяє йому створювати такі ситуації в освітньому процесі, які сприяють максимальному розкриттю можливостей індивідуального зростання школяра, стимулюють його внутрішні сили до творчого саморозвитку і самовдосконалення. Така позиція педагога імponує батькам і не спричиняє напруги, конфліктності у взаєминах між ними.

2) *диференційований підхід у роботі з сім'ями учнів*. Ефективність роботи з батьками буде вищою, якщо вона диференціюється в залежності від того, які умови створено в сім'ях для виховання дітей.

3) *зростання рівня педагогічної культури батьків*. Під педагогічною культурою батьків розуміється педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного виховання дітей.

4) *використання продуктивних форм і методів співробітництва школи та сім'ї*. Варіантів і форм роботи в системі «вчителі – батьки» може бути багато, та основа їх єдина – пошук конструктивних шляхів взаємодії, які базуються на довірі, взаємоповазі, взаємодопомозі, доброзичливості.

5) *формування високого рівня професійної майстерності педагога*, показниками якої є: професійна готовність і бажання здійснювати співпрацю з батьками учнів, ініціативність, наполегливість у вирішенні питань взаємодії з батьками, гуманістична спрямованість процесу вивчення вчителем особистості школяра тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що школа і сім'я мають єдину «виховну територію», і байдужість або зневага хоча б однієї із сторін негативно позначаються на функціонуванні складових педагогічного трикутника «батьки – дитина – вчитель», гальмують належний розвиток та формування дитячої особистості. Правильно налагоджена взаємодія зі школою сприятиме підвищенню рівня педагогічної грамотності батьків, безпосередньому залученню їх до освітнього процесу, єдності виховного впливу на молодшого школяра.

Література

1. Обідець К. О. До проблеми сімейного виховання / К. О. Обідець // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2010. – №12. – С. 2-4.

2. Оржеховська В.М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі: [практико-орієнтований навчальний посібник] / В.М. Оржеховська, В.І Кириченко, Г.Г. Ковганич. – Х. : Видавництво «Точка», 2007. – 192 с.

3. Пухта О. Співпраця батьків та школи у вихованні дітей / О. Пухта // Педагогічний пошук. – 2006. – № 3(5). – С. 74-75.

УДК 378:37.011.3-051:373.3

МАШКО Е.М., ЛІБА О.М.,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Нагальна потреба українського суспільства у різнобічно розвиненому вчителів, здатному до професійного саморозвитку, а також зумовлена цим потреба педагогічних навчальних закладів у реалізації науково обґрунтованої методики формування такої здатності майбутнього вчителя початкової школи.

Педагогічна освіта має перетворитися на розвивальне середовище, в якому майбутні вчителі набувають необхідних професійних компетентностей, формують уміння самостійно оволодівати новими знаннями впродовж майбутньої професійної діяльності та самостійно розвивати необхідні педагогічні якості.

Наукові розвідки українських дослідників зосереджувалися на формуванні потреби майбутніх педагогів у творчому саморозвитку (І. Федотова), проектуванні Я-концепції творчого саморозвитку студентів на основі змісту навчання педагогічних дисциплін (І.Голованова), педагогічних умовах професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя (М. Костенко), педагогічних технологіях творчого саморозвитку студентів у процесі педагогічної практики (Г. Медяник).

Професіоналізм педагога базується на його творчому самовизначенні, в якому домінуючу позицію займає спрямованість на самовдосконалення, самоосвіту, саморозвиток, без чого неможливим є забезпечення нової якості освіти

У даному контексті нам імponує думка науковців Г.Ковтонюка, О.Муковіза, І.Шимкова про самостійну пізнавальну діяльність майбутніх вчителів У працях Т.Балицької, Н.Бойко, В.Козакова, О. Коношевського, В.Луценко, Л. Орел, Л. Савенкової, М. Солдатенка обґрунтовано основи якісної самостійної роботи. Над розв'язанням психологічних питань організації самостійної роботи майбутніх вчителів працювали Є. Заїка, П. Лушин, В.Ляудіс, Н. Моргунова, Н. Ніколайчук. Педагогами доведено, що самостійна робота є міцною основою навчально-пізнавальної діяльності (В. Буряк, М.Солдатенко), конкретизовано сутність та основні ознаки самостійної роботи (С. Гончаренко, П. Підкасистий), представлено теоретичні, методологічні та методичні засади щодо організації самостійної роботи майбутніх

вчителів(Ю.Атаманчук, О. Джеджула, І. Доброскок, О. Королук, В. Мороз), розкрито перспективи застосування зарубіжного досвіду організації самостійної роботи студентів у вітчизняних ВНЗ (Т. Кугай, І. Руднева, Є.Танько).

У науково-педагогічній літературі дотепер немає однозначного визначення поняття самостійної роботи студентів(майбутніх вчителів). Відомі вчені-педагоги трактують його по-різному, зокрема:

- як форму організації діяльності (Н. Ванжа, Г. Гаврилова, Б. Єсипов, В.Горбунов, В. Граф, І. Ільясов, А. Линда, В. Ляудіс, О. Ковальова);
- як метод навчання (Ю.Бабанський, В.Бондаревський, В.Буряк, А.Власенков, Н. Кузьміна, А.Ковальов, І. Унт);
- як прийом навчання (П. Гальперін, Г. Герасимова, А. Усова, В. Ягупов);
- як засіб активізації пізнавальної діяльності (Н. Дидусь, О. Леонтєв, І.Лернер, А. Пасекунов, П. Підкасистий, М. Данилов, М. Морозов, М.Махмутов, І. Огородніков, О. Савченко, М. Скаткін, Т. Шамова);
- як вид пізнавальної діяльності студентів (В. Буринський, Л. Вяткін, С.Годнік, М. Данилов, Г. Ковальова, Г. Р. Нізамов, Р. Срода, І. Торбан, Л.Чупанова, С. Ярцева);
- як один із видів навчальної діяльності (А. Бурдін, О. Королук, Г.Романова);
- як засіб засвоєння знань, набуття практичних умінь (Т. Поротнікова, Г.Костюк, Н. Сидорчук);
- як спосіб самоосвіти (В.Буряк, Н. Сидорчук) тощо.

Фахова підготовка майбутнього вчителя початкових класів у закладі вищої освіти має стати реальною основою і гарантією забезпечення його успішності в професії. Найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють самостійно навчатися впродовж життя, критично мислити, самостійно визначати цілі та досягати їх, тобто самостійно розвиватися. Закономірним у цьому контексті є переміщення акцентів у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів із завдань формування професійних знань, умінь і навичок на завдання формування їхніх професійних компетентностей, серед яких здатність до самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку. Актуальною є проблема переходу від установки на розвиток студента до установки на формування його здатності до саморозвитку у майбутній професійній діяльності. Важливого значення набуває належний культурно-особистісний розвиток майбутнього вчителя початкових класів, що уможлиблює глибоке ціннісно-вмотивоване ставлення до виконання професійних обов'язків і наполегливий пошук шляхів розв'язання актуальних навчально-виховних завдань

Сучасна система фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи в педагогічних навчальних закладах знаходиться на стадії вдосконалення та оновлення завдяки перетворенням, що відбуваються в системі освіти України. Не втрачає актуальності пошук резервів якісного поліпшення

умов фахової підготовки вчителя початкової школи, з урахуванням сучасних цінностей в освіті. Нові орієнтири проявляються в різних напрямках: у побудові системи неперервної освіти, реалізації нових підходів при корекції цілей та вдосконаленні змісту освіти, активному використанні нових педагогічних технологій.

Література

1. Новий Державний стандарт початкової загальної освіти URL: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf (дата звернення 01.10.2018)
2. Концепція Нової української школи: схвал. Кабінетом Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 01.10.2018)
3. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е. В. Заика // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 5. – С. 13-19; № 6. – С. 21.
4. Корольок О. М. Категорійний аналіз поняття «самостійна робота» / О. М. Корольок // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 30. – С. 87-90.

УДК 373.2.016:614.8

МИХАЙЛОВА К.В., ВОЛОШИН Н.П.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНЯТ

Сучасний освітній процес у дошкільних навчальних закладах здійснюється в умовах модернізації змісту дошкільної освіти, переходу від соціоцентричної до особистісно орієнтованої системи.

Педагоги усвідомлюють, що сучасний дошкільний навчальний заклад – місце, де дитина отримує досвід широкої емоційно-практичної взаємодії з дорослими і однолітками у найбільш важливих для її розвитку сферах життя. Тому всі свої зусилля спрямовують на забезпечення відповідних умов для становлення життєво компетентної, самосвідомої, творчої особистості. Керуючись у своїй роботі принципом особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей, педагоги широко використовують і творчо опрацьовують інноваційні освітні технології, впроваджують цілу систему методів, способів, прийомів виховання і навчання, спрямованих на досягнення позитивного результату через динамічні зміни в особистісному розвитку дитини.

Вихователі усвідомлюють також, що головною метою педагога дошкільного закладу є виховання гармонійної, всебічно розвиненої, щасливої особистості.

Дитина прийшла в світ, щоб пізнати його, ознайомитись з усім, що її оточує. В ідеальному випадку поруч з дитиною знаходиться близька їй людина, яка задовольняє її пізнавальні потреби та пізнавальні інтереси. У дошкільному закладі такою людиною є вихователь, який знайомить дитину з довкіллям.

Одним із виховних завдань в процесі ознайомлення дошкільників із довкіллям є донесення до свідомості дитини основних небезпечних чинників довкілля.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, сфері життєдіяльності «Я сам» зазначено, що дитина повинна самотійно вирізняти основні небезпечні чинники довкілля, знати правила безпечного перебування вдома, в дитячому садку, на вулиці, на воді, на льоду тощо.

Сьогодні відзначається високий рівень травматизму серед старших дошкільників у зв'язку з тим, що у дітей недостатньо сформовані знання з безпеки життєдіяльності. Ось чому, починаючи з дошкільного віку, так важливо формувати у дітей свідоме розуміння цінності власного життя та здоров'я. Діти повинні усвідомити, що про здоров'я, безпеку життєдіяльності слід не тільки знати, але й дбати. Як бачимо проблема формування життєвої компетентності з основ безпеки життєдіяльності в процесі ознайомлення дітей дошкільного віку з навколишнім світом залишається однією з найактуальніших на сьогоднішній день.

Аналіз досвіду роботи вихователів ЗДО №5 м. Мукачеве показує, що завдяки проведенню систематичної роботи з дітьми, використанню новітніх освітніх технологій, інтеграції навчального процесу, застосуванню інтегрованих занять, різноманітних ігор, екскурсій, «казкових подорожей», конкурсів, драматизації художніх творів, свят, зустрічей з цікавими людьми тощо, можна досягнути хороших результатів по ознайомленню дітей з навколишнім світом та формування життєвої компетентності з основ безпеки життєдіяльності:

1. Діти вміють розділяти природу на живу та неживу.
2. Розуміють, що кожна жива істота проживає одне життя, яке необхідно цінувати і захищати.
3. Розуміють, що інколи живі істоти (і рослини, і тварини, і люди) потребують допомоги.
4. Знають своє прізвище та домашню адресу.
5. Вміють користуватися телефоном і набирати номери: 101, 102, 103.
6. Засвоїли правила як поводитися з вогнем.
7. Діти знають, як потрібно поводитися з колючими та ріжучими речами і предметами, слюсарними інструментами, ліками, предметами зі скла, засобами побутової хімії тощо.
8. Діти розуміють, що необхідно відрізняти знайомих дорослих людей від незнайомих та орієнтуватися, як не можна поводитися з незнайомими людьми.
9. Знають правила безпечної поведінки біля предметів побуту та вжитку (праска, магнітофон, телевізор, інші кухонні електричні прилади).
10. Діти мають уявлення про дорожній рух: три сигнали світлофора та їх значення, перехід дороги лише на пішохідному переході у супроводі дорослих. Усвідомили поняття: дорога - не місце для гри.

11. Діти розуміють, що для того, аби себе захистити, необхідно знати, як це зробити.

12. Діти розуміють, яка користь від того, що у них немає ніяких таємниць від батьків.

У дошкільному закладі звертається велика увага співпраці з сім'єю щодо формування компетентності дітей з безпеки життєдіяльності. Систематична робота ЗДО з батьками привертає їх увагу до даної проблеми. Вони задумуються, як важливо турбуватись про безпеку життєдіяльності своєї дитини, що власна поведінка повинна слугувати зразком для поведінки дитини у соціальному середовищі, як важливо позбутись шкідливих звичок тощо. Батьки розуміють, що потрібно прислухатись до порад вихователя, активно цікавляться даною проблемою, звертають увагу на матеріали папок - пересувок, ознайомлюються з пам'ятками щодо попередження травматизму в побуті, а після перегляду занять по безпеці життєдіяльності, стають ще й активнішими пропагандистами безпеки у навколишньому.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. Спецвипуск. – 2012. – 26 с.

2. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / автор. Колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2011. – 188 с. – (Програма).

3. Василенко Л. Б. Здоров'я та безпека: пам'ятка / Л.Б.Василенко. – Харків : Скорпіон, 2005.

УДК 373.091.12:005.963.2-051:159.923(043.2)

МОГІШ А. А.,
Мукачівський державний університет

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Одним із напрямків реформування освіти, передбачених законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» і Державною національною програмою «Освіта. Україна ХХІ століття» є створення умов для професійної діяльності педагогічних працівників, забезпечення їх високого статусу в суспільстві. Важливою умовою в контексті цього є створення сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі.

Різноманітні аспекти дослідження психологічного клімату колективу здійснили такі вчені та науковці: І. Ансофф, М. Вудкок, Д. Грейсон, В. Зигерт, О. Кузьмін, Н. Мартиненко, Н. Сацков, Ф. Хміль та інші. Змістова характеристика психологічного клімату пов'язана, як правило, з самопочуттям людини в колективі (настроєм, задоволенням, психологічним комфортом); коли самопочуття людей переноситься на їх відношення до праці та інших членів колективу, на міжособистісні відносини, на загальні відносини. Науковець Б. Паригін трактує психологічний клімат як стан міжособистісних стосунків,

що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу [1].

Як показує практика, об'єктивними показниками сприятливого соціально-психологічного клімату є: результативність праці педагогічного колективу (рівень розвитку, якість засвоєння знань, рівень вихованості учнів тощо); плинність кадрів; стан трудової дисципліни; частота конфліктів. Уміння поважати людей, тактовність, витриманість, простота, товариськість, справедливість – усе це сприяє згуртуванню членів колективу навколо керівника, виникненню почуття поваги, довіри і любові до нього, що зміцнює позиції, дозволяє ненав'язливо висувати вимоги у формі прохання, побажання, поради або пропозиції. Крім того, людяність у взаєминах підвищує емоційний тонус, сприяє готовності працювати на совість, виконувати вимоги керівника.

Аналіз літератури з проблеми дослідження [1; 2; 3] дає підстави стверджувати, що способами формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі є: діагностування клімату в колективі; удосконалення добору, розташування, виховання кадрів, комплектування колективу з урахуванням соціально-психологічної сумісності людей; постановка перед колективом цікавої, корисної для суспільства та членів колективу мети, досягнення якої потребує напруженої творчої праці; гнучке регулювання взаємин у колективі, усунення суперечностей між діловими та особистими стосунками в системі міжособистісних взаємин; удосконалення матеріальної бази закладу освіти та умов праці членів колективу; удосконалення організаційних форм управління.

На нашу думку, важливе значення для сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі має стиль керівництва. Л. Дідковська визначає стиль керівництва як відносно стійку систему способів, методів і форм практичної діяльності менеджера; як характерну манеру поведінки керівника, що переважає в його управлінській діяльності та за допомогою якої управлінець може впливати на підлеглих та стимулювати їх для досягнення цілей організації [2].

Науковці класифікують стилі керівництва за різними ознаками. Найбільш поширеними і універсальними на практиці вважають виділені німецьким психологом К. Левінім три «класичних» стилі керівництва: авторитарний (авторитарний), демократичний, ліберальний. Кожний із цих стилів має свої як позитивні, так і негативні риси [3].

Як показує практика, для забезпечення сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі варто застосовувати авторитарно-демократичний стиль керівництва, адже він сприяє підвищенню дисциплінованості, відповідальності, продуктивності праці педагогічних працівників, дає простір творчості людей, підвищує їх задоволеність своїм становищем. Його застосування знижує плинність кадрів, створює більш високий моральний настрій, покращує взаємини в колективі і ставлення підлеглих до керівника.

Таким чином, психологічний клімат – це настрій колективу, в якому на емоційному рівні відбиваються особисті та ділові стосунки членів колективу, що визначаються ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами. Вчені підраховали, що в працівників залежно від настрою продуктивність роботи коливається у межах 22%. До суб'єктивних ознак сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі належать: стиль спілкування керівника, що виражається в можливості для членів колективу вільно висловлювати власні думки під час обговорення питань, відсутності тиску керівника на підлеглих і визнання за ними права приймати відповідальні для колективу рішення; достатня інформованість для членів колективу про його завдання та стан справ під час їх виконання; задоволеність належністю до колективу; прийняття на себе відповідальності за стан справ у колективі кожним його членом. З огляду на це сьогодні гостро стоїть питання про потребу керівників, які володіють мистецтвом створювати здоровий психологічний клімат у педагогічному колективі.

Література

1. Паригін Б. Д. Соціально-психологічний клімат колективу: шляхи і методи вивчення / Б. Д. Паригін. – Л. : Наука, 1981. – 192 с.
2. Дідковська Л. Г. Історія вчень менеджменту / Л. Г. Дідковська, П. Л. Гордієнко // Навчальний посібник. – К. : Алерта, 2008. – 477 с.
3. Травин В. В. Стили управління і ротації керівництва. Навики діяльності. / В. В. Травин // Кадровий менеджмент. – №8. – 2006. – С. 12-16.

УДК 378:373.3.011.3-051: 37.015.3

МОЛНАР Т.І., ТОВТИН Я.І.,
Мукачівський державний університет

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Модернізація системи освіти в Україні, її орієнтація на європейський освітній простір сприяють зростанню актуальності проблеми якості професійної підготовки вчителів та надають їй нового змісту. Педагогічна освіта має перетворитися на розвивальне середовище, в якому студенти набувають необхідних професійних компетентностей, формують уміння самостійно оволодівати новими знаннями впродовж майбутньої професійної діяльності та самостійно розвивати необхідні педагогічні якості. Закономірним у цьому контексті є переміщення акцентів із завдань формування професійних знань, умінь і навичок на завдання формування професійних компетентностей майбутніх педагогів, серед яких здатність до самоосвіти, самовдосконалення, професійного розвитку [3].

У розрізі досліджуваної проблеми наукові розвідки вчених зосереджувалися на таких питаннях: формування потреби в майбутніх педагогів у творчому саморозвитку (І. Федотова); педагогічні умови

професійного розвитку майбутнього вчителя (М. Костенко); технології творчого саморозвитку студентів у процесі педагогічної практики (Г. Медяник) тощо.

В контексті нашого дослідження важливим є виділення основних критеріїв та показників сформованості здатності до професійного розвитку в майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Зокрема, Р. Загнибідою визначено узагальнені критерії професійного самовдосконалення майбутнього фахівця: критерій пізнавальної активності; критерій спрямованості на професійне самовдосконалення; критерій сформованості вмінь і навичок самовдосконалення.

Н. Масовер та Н. Нікітіна визначають показники професійного розвитку особистості з погляду змістовно-мотиваційного критерію – об'єм знань та система уявлень про сутність професійної діяльності, про вимоги професії до особистості фахівця та його професійні знання, вміння, навички; з погляду організаційно-діяльнісного критерію – виражена професійна спрямованість, емоційна привабливість професії, позитивна мотивація, готовність самоорганізувати власну діяльність та наявність планів саморозвитку. Технологічний критерій вказує на вміння володіння різними педагогічними технологіями, методами самовиховання, вміння переборювати труднощі і досягати поставлених цілей у професійному розвитку.

Вітчизняні дослідниці Л. Білоусова, О. Кисельова виділяють критерії та показники сформованості компетентності самоосвіти майбутніх педагогів, зокрема: мотиваційний (наявність внутрішньої потреби в самоосвіті, ціннісних орієнтацій та позитивних мотивів); організаційний (розвиненість умінь визначати мету самоосвіти, раціонально її планувати та організовувати); інформаційно-діяльнісний (володіння інформаційно-пошуковими, навчально-інформаційними, технологічними знаннями і вміннями); контрольно-оцінний (вміння контролювати, аналізувати власну самоосвіту, детермінувати її подальші цілі) [1].

Н. Ковальчук виділяє критерії та основні показники професійного самовдосконалення студентів: змістовно-мотиваційний (наявність знань про сутність і особливості професійного самовдосконалення; прояв потреби у виробленні позитивних та усуненні негативних властивостей, важливих для майбутньої професії); організаційно-діяльнісний (вміння організовувати професійне самовиховання та самоосвіту; наявність самокритичності в оцінці своєї поведінки, вчинків та результатів навчально-виховної діяльності; активна та планомірна робота над собою згідно з метою професійного самовдосконалення); психотехнічний (самостійність вибору засобів, прийомів та основних напрямків професійного самовдосконалення; прояв активності в пошуку нових способів вирішення завдань професійного самовдосконалення; коригування роботи над собою) [2].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що вчені по-різному підходять до визначення критеріїв та показників готовності або здатності

майбутніх учителів до професійного розвитку. Отже, в науково-педагогічній літературі відсутній єдиний критеріально-показниковий інструментарій визначення здатності студентів закладів вищої педагогічної освіти до професійного розвитку.

Література

1. Білоусова Л. І., Кисельова О. Б. Формування компетентності самоосвіти майбутнього вчителя у навчальному процесі сучасного педагогічного університету // 36. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. у-ту імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 16. – С. 9-12.
2. Ковальчук Н. П. Роль професійного самовдосконалення особистості студентської молоді педагогічного коледжу [Електронний ресурс] Н. П. Ковальчук. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Pedagogica/6_koval_chuk%20n.p.,doc.htm
3. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2010. – № 7. – С. 1-4.

УДК 373.3.091.33:004.5.031.42

МОЛНАР Т.І., ШУМАЄВА Г.І.,
Мукачівський державний університет

ГРУПОВА РОБОТА ЯК ВИД ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Головний стратегічний напрямок розвитку системи освіти відповідно до завдань Національної доктрини розвитку освіти України – трансформація світи у світовий простір, вирішення проблеми особистісно орієнтованого навчання, тобто такого навчання, в якому особистість учня була б у центрі уваги педагога, а пізнавальна діяльність дитини була б провідною. Реалізація такого підходу в початковій ланці освіти закладає основи гуманізації сучасної школи, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, уможливорює організацію ефективної педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу. Запорукою успішного навчання, на нашу думку, можна вважати активне впровадження групової діяльності.

Проблема застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі була в центрі уваги таких дослідників, як О. Єльнікова, Г. Коберник, О. Комар, Т. Кравченко, В. Мельник, Л. Пироженко, О. Пошетун, які обґрунтовують доцільність застосування інтерактиву для посилення ефективності освітнього процесу.

Групова форма навчальної діяльності виникла як альтернатива існуючим традиційним формам навчання. В їх основу покладено ідеї Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталотці, Дж. Дьюї про вільний розвиток і виховання дитини. Й. Песталотці стверджував, що вмiле поєднання індивідуальної і групової навчальної діяльності допомагає успішному навчанню дітей, а їх активність і самодіяльність підвищують ефективність уроку.

У психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до визначення групової навчальної діяльності. У загальному значенні групова

навчальна діяльність – це форма організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві вчителем і в співпраці з учнями. Вчитель у груповій навчальній діяльності керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі та які регулюють діяльність школярів. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці, тому що педагог безпосередньо втручається у роботу груп тільки в тому разі, якщо в учнів виникають запитання і вони самі звертаються по допомогу до вчителя [1].

Групова навчальна діяльність, на відміну від фронтальної та індивідуальної, не ізолює учнів один від одного, а навпаки, дозволяє реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги і співпраці. Групова навчальна діяльність сприяє активізації й результативності навчання школярів, вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, уміння доводити і відстоювати свою точку зору, а також прислуховуватися до думки товаришів, культури ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці.

Групова форма навчальної діяльності в порівнянні з іншими організаційними формами має низку значних переваг: за той самий проміжок часу обсяг виконаної роботи набагато більший; висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь; формується вміння співпрацювати; формуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми; розвивається навчальна діяльність (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль) [3].

Проте, групова робота на уроках, згідно з дослідженням О. Комар, буде ефективною, якщо дотримуватися наступних вимог:

- методично обґрунтовано обирати той чи інший вид групової навчальної роботи на конкретному уроці, що визначається метою уроку, особливостями матеріалу, який вивчається;
- правильно формувати групи;
- ретельно продумувати структуру уроку з використанням групових форм навчальної діяльності;
- розробляти інструкції, пам'ятки, які спрямовують групову навчальну діяльність;
- регулювати міру вчительської допомоги групам у процесі їх роботи;
- вчити молодших школярів співпрацювати під час виконання групових завдань [2, с.58].

Як свідчить дослідження О. Ярошенко, групову навчальну діяльність учнів можна застосовувати на всіх етапах процесу навчання. Проте, на етапах первинного сприйняття нового матеріалу належний рівень цієї діяльності досягається лише за умови, якщо всі учні класу характеризуються високим та середнім рівнем навчальних можливостей, добре володіють навичками самостійної роботи і виявляють велику працездатність [4].

Незважаючи на зазначені позитивні характеристики групової діяльності, абсолютизувати її, замінити нею індивідуальну чи фронтальну роботу було б помилково. В реальному навчальному процесі ці форми не можуть функціонувати ізольовано одна від одної і ми цілком поділяємо думку багатьох науковців про необхідність їх оптимального поєднання.

Таким чином, групова навчальна діяльність сприяє підвищенню успішності учнів, вирішує багато виховних і розвивальних завдань. Ми живемо в час, коли змінюється свідомість школяра, коли він із пасивного спостерігача перетворюється у людину, яка починає усвідомлювати справжню ціну знань, яка прагне до співробітництва. Відповідно до цього змінюється роль вчителя, з транслятора готових ідей він перетворюється у помічника, який прагне допомагати учню у подоланні перешкод, що з'являються у процесі здобуття знань. Педагог, який звик використовувати традиційні методи навчання та форми роботи, не завжди готовий до такого співробітництва, до правильно організованої колективної діяльності учнів, метою якої є не просто щось робити разом, а досягати успіху у вирішенні спільного завдання. Учитель має добре знати, як продуктивно організувати таку взаємодію. Головне завдання полягає в тому, щоб навчити дитину думати самостійно і використовувати отриманні знання для вирішення різноманітних проблем, розвивати творче мислення школярів, навчити їх гнучко адаптуватися до змінних життєвих ситуацій.

Література

1. Василенко В. Впровадження інтерактивних форм і прийомів в організацію навчання учнів / В. Василенко // Початкова школа. – 2005. – № 7. – С. 20-23.
2. Комар О. А. Навчання школярів за інтерактивними методами / О. А. Комар // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 57-60.
3. Пометун О. І. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 46-49.
4. Ярошенко О. Г. Повніше використовувати можливості групової навчальної діяльності школярів / О. Г. Ярошенко // Нива знань. – 2001. – № 3. – С. 8-10.

УДК 373.2.015.31:7:159.923(043.2)

МОНДИК Т. М., МИКУЛІНА А.К.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У програмних документах у галузі дошкільної освіти відмічається, що потрібно прилучати дитину до світу мистецтва, пробуджувати її цікавість до художньої діяльності. Улюбленим видом цієї діяльності є художня праця, що дає дітям змогу працювати з цікавими матеріалами; брати участь у створенні корисних, естетично значущих виробів для ігор, праці, побуту.

Заняття з художньої праці є однією з основних форм навчання дошкільнят трудовим діям, в процесі яких здійснюються загальнорозвивальні, навчальні і виховні завдання, суть яких полягає у:

- розширені знань дітей про навколишній світ і речі, створені людьми у процесі праці;
- формуванні морально-етичних уявлень;
- розвиткові сенсорних здібностей, творчої уяви і фантазії;
- удосконаленні навичок мовної культури;
- виробленні трудових умінь;
- навчанні планувати, організовувати і контролювати свою роботу;
- працювати самостійно, дотримуватися культури та естетики праці;
- розвитку творчих здібностей, нахилів та інтересів [2].

Перелічені завдання можна реалізувати різнобічною діяльністю дітей з багатьма видами матеріалів і предметів, засобами та прийомами ознайомлення з ними, максимальним використанням їхнього виховного впливу.

Заняття з художньої праці мають розвивальний характер. Діти набувають знань про різні види матеріалів, їх властивості, засвоюють відповідну термінологію. Розглядаючи зразки виробів, вони обстежують їхню форму, колір, аналізують будову та співвідношення деталей, визначають спосіб виготовлення, а це вимагає від дитини цілеспрямованого спостереження, осмислення структурних елементів виробу, напруження пам'яті, усвідомлення послідовності дій. Тобто відбувається процес розширення уявлень про навколишній світ, розвивається уява, пам'ять, активізується розумова діяльність, діти оволодіють елементарними навичками мислительних операцій [1]. Водночас із удосконаленням та розвитком психічних процесів розвивається мовлення. Коротка доступна і цікава інформація про матеріали, їхнє походження, різні види та властивості не лише поглиблює знання, підсилює емоційне сприймання, а й збільшує запас слів новими поняттями, термінами, мова збагачується епітетами та іншими лексичними засобами, вдосконалюються граматична будова і зв'язне мовлення.

Художня праця благотворно впливає і на розвиток сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і рук, удосконалює координацію рухів, гнучкість під час виконання певних дій. Водночас, обстежуючи предмет або матеріал, дитина набуває чуттєвого досвіду, що відіграє велику роль у пізнанні довкілля.

Під час виготовлення виробів перед дітьми постають проблемні ситуації, розв'язання яких потребує певних знань: як правильно дібрати матеріал необхідної форми, який спосіб з'єднання деталей іграшки вибрати. З допомогою вихователя дошкільники розв'язують ці завдання, вчаться з'ясовувати причини своїх невдач, способи їх усунення. У процесі такої наполегливої роботи в них формуються наполегливість, цілеспрямованість, уміння доводити розпочату справу до кінця. Також важливо, щоб на заняттях панувала атмосфера радості праці. Насолода від процесу виготовлення виробу створюють позитивний емоційний настрій, а це є важливим стимулом виховання працелюбності.

На заняттях також формуються норми моральної поведінки, виховується чуйність, товариськість, доброзичливість, працьовитість. Під впливом педагога дитина емоційно і свідомо підпорядковується загальним вимогам: уважно

слухає пояснення, вчасно виконує завдання, дотримується певної послідовності при виготовленні того чи іншого виробу, привчається до виконання трудових дій, до самостійності, набуває навичок взаємодопомоги та колективної співпраці. Окрім того, вчатьсЯ добирати інструменти для роботи, раціонально розміщувати, економно витрачати матеріали, дотримуватися порядку на робочому місці. Все це виховує витримку, дисципліну, певні етичні норми поведінки у процесі оволодіння вміннями та навичками, елементи критичного ставлення до себе, товаришів, продуктів їхньої праці [2].

Особлива роль на заняттях з художньої праці належить формуванню міжособистісних стосунків. Участь дітей у колективному трудовому процесі закладає основу для виховання комунікабельності, взаємодопомоги, здорового почуття суперництва. Кожна дитина може відчувати себе партнером, який відповідає не лише за себе, а й за інших.

Для успішного розвитку творчих здібностей на занятті з художньої праці доцільно продумувати і творчі завдання, які спонукатимуть до використання набутих знань, умінь, навичок в предметах, виготовлених з власної ініціативи. Дитину «підштовхують» до розуміння того, що можна знайти нові комбінації, видозмінити раніше зроблене, до усвідомлення реальної можливості знайти застосування своїх, виникає атмосфера творчості й співпраці з дорослим [1].

Різноманітні матеріали та їхні перетворення у вироби, цікаві декоративні форми і предмети, зроблені власноручно, сприяють естетичному вихованню, розвитку здібності естетично сприймати дійсність, знаходити красу в навколишньому, розвивати художній смак і фантазію.

Отже, правильно організована художня праця у ЗДО сприяє розвитку особистості дошкільника, виникненню позитивних емоцій, стимулює бажання працювати, формує духовні й фізичні сили. Усе це є хорошою підготовкою для успішного навчання в школі.

Література

1. Богатеева З.А. Чудесные поделки из бумаги: Книга для воспитателей детского сада и родителей / З.А.Богатеева. – М. : Просвещение. – 1992 – 186 с.
2. Калуська Л. В. Дивокрай : Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів / Л. В. Калуська. – Книга перша (видання друге). – Тернопіль : Мандрівець. – 2005. – 320 с.

УДК 159.922:37.013.77

МОРОЗ О.С.,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ВСЕ, ЩО НАС НЕ ВБИВАЄ: ПСИХОЛОГІЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Термін «посттравматичного зростання» був введений психологами Річардом Тедескі і Лоуренсом Калхоуном в Університеті Північної Кароліни в Шарлотті в 1995 році. Відповідно до Тедескі, до 90% тих, що вижили в результаті збройних конфліктів та катастроф повідомляють, по крайній мірі,

про один аспект посттравматичного зростання, такий як відновлене розуміння сенсу життя. Важливо усвідомлювати, що люди, які зазнали психотравмуючих подій можуть не тільки «пережити» травму, а й пережити те, що в літературі пояснюється як «посттравматичне зростання».

Посттравматичне зростання – це переживання позитивних змін в результаті зіткнення з травмою та складними життєвими кризами.

Посттравматичне зростання відноситься до позитивної зміни особистості після травматичних життєвих подій. Наприклад, було доведено, що люди, які пережили травму, виявляють більше оптимізму, позитивного афекту і задоволеності соціальною підтримкою, а також збільшують кількість ресурсів соціальної підтримки. Посттравматичне зростання відбувається зі спробами пристосуватися до різко негативного набору обставин, які можуть призвести до високого рівня психологічного дистресу. Важливо не мінімізувати вплив травми в прагненні сприяти посттравматичному зростанню. Зростання не є закономірним результатом ПТСР чи травми, і виникає зазвичай внаслідок саме високих за потужністю негативних життєвих подій, де був присутній страх смерті і загроза життю. Але навіть наявність і розвиток посттравматичного зростання не означає відсутності дистресу, обидва можуть відбуватися одночасно. Посттравматичне зростання можна вважати як результатом, так і процесом. Мова йде про підтримку віри в те, що людина, яка пережила травму, може не тільки вижити, а й відчувати позитивні зміни в житті в результаті цього. Фактор посттравматичного зростання визначає не подія, яка сталася, а внутрішні ресурси людини, яка це пережила. Є ряд речей, які люди, що пережили травму і подальше зростання, ідентифікують як значущі для їх боротьби. Вони включають в себе: наявність відносин, в яких вони відчували себе «вільними та захищеними» на додаток до переживання «справжнього прийняття від інших» [1]. Здатність спілкуватися з людьми, здатними надати таку допомогу і підтримку за допомогою активного, уважного і емпатійного слухання, може призвести не тільки до одужання, але і сприяти посттравматичному зростанню. Даного типу спілкування може давати терапевт, близький друг, член сім'ї, духовний лідер або наставник.

Посттравматичний ріст з більшою ймовірністю виникає в короткий або середній період після травми, десять протягом 1-2 року. Коли емоційні процеси після трагедії дещо слабшають, люди можуть рухатися вперед і відкривати нові можливості для змін і зростання. Мета-дослідження 2008 року показало, що найбільш сильними предикатами посттравматичного зростання є релігійна поведінка і позитивна переоцінка. Позитивна переоцінка - це зміна погляду на те, що відбувається, пошук в тому, що трапилося вигод і переваг. Правда, тут було виявлено зв'язок з віком. Як пишуть автори, релігія допомагає впоратися швидше літнім, ніж молодим, і швидше жінкам, ніж чоловікам. Гендерні ролі достовірно не передбачують посттравматичного зростання, хоча вказують на тип травми, яку переживає людина. Жінки, як правило, піддаються віктимізації на більш індивідуальному і міжособистісному рівні (наприклад, сексуальна

віктимізація), в той час як чоловіки, як правило, відчують більш системні і колективні травми (наприклад, військові і бойові). З огляду на те, що групова динаміка, очевидно, грає прогностичну роль в посттравматичному зростанні, можна стверджувати, що тип впливу може побічно передбачати зростання у чоловіків.

Коли після глибоких життєвих криз або травм люди ініціюють радикальні зміни, знаходять свою місію, їх цілі стають переважно альтруїстичними, вони роблять також і ті дії, які дозволяють їм змінити свій спосіб життя і самих себе. Основною особливістю особистості, здатної до посттравматичного зростання, вважається розвинений інтелект. Дослідження посттравматичного зростання з'являються в області психології особистості, зі змішаними висновками. Кілька науковців досліджували посттравматичне зростання і його асоціації з моделлю особистості великої п'ятірки. Виявилось, що посттравматичне зростання пов'язане з більшою відкритістю і екстраверсією. Дослідники також зазначають, що оптимісти з більшою ймовірністю зазнають посттравматичного зростання після невдач. Ймовірно, оптимісти з більшою легкістю можуть надати раціональних сенсів негативній події, що відбулася. Для посттравматичного зростання необхідні навички інтелектуальної роботи, рефлексії (тобто здатність звернути своє мислення на себе, власні вчинки, їх причини і наслідок). Важливу роль в подоланні травми і надалі саморозвитку грає здатність опиратися на власну особистість, усвідомлення своєї позитивності і в той же час обмеженість власних сил. Необхідна наявність позитивних копінг-стратегій, та низькі показники невротизму.

Висновок: Зосередження на сильних сторонах особистості, є основною умовою зцілення, проте для людей, які пережили травму, це може бути надто проблематично, за рахунок того, що руйнується картина світу особистості та її самооцінка. Існує тенденція бачити себе слабким, через травматичний, виснажливий досвід. Коли людина починає бачити переваги своїх сильних сторін – запускається механізм одужання і зростання. Для того, щоб посттравматичне зростання стало можливим, необхідна наявність як зовнішніх чинників, так і особливостей особистості людини.

Література

1. Linley, A., & Joseph, S. (2004). Positive changes following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress*, 17, 11–21.
2. Tedeschi R.G., Calhoun L.G. The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 1996, Vol. 9, pp. 455-471.
3. Wortman C.B. Posttraumatic Growth: Progress and Problems. *Psychological Inquiry*. 2004, Vol. 15, № 1, pp. 81-90.

РОЛЬ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ФІЗИЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Не менше значення має внесок шкільної фізичної освіти у розвиток особистості молодих людей, формування їхнього світогляду та життєвої позиції, моральних рис та вольової зосередженості. Організму підлітка притаманні дві основні закономірності: ріст і розвиток. Їх треба знати для того, щоб правильно і цілеспрямовано здійснювати фізичне виховання, визначати вплив тих чи інших фізичних вправ, ігор на організм. Ці знання допоможуть батькам самостійно підбирати найбільш ефективні рухи для своїх дітей і правильно судити про їх психологічний і фізичний розвиток. Кожному віковому періоду характерні свої кількісні анатомічні і фізіологічні показники [2, с.6-7].

Особливого значення під час занять фізичними вправами (зокрема для визначення міри фізичного навантаження на організм школяра) набуває врахування особливостей розвитку серцево-судинної і дихальної систем.

Працездатність дітей, їхня можливість виконувати те чи інше фізичне навантаження значною мірою залежить від правильних й систематичних занять фізичними вправами, які зміцнюють серце, удосконалюється його робота й позитивно впливають на зміну складу крові, поліпшують її захисні якості. Вирішальне значення для правильної постановки фізичного виховання учнів має врахування особливостей розвитку центральної нервової системи, якій належить провідна роль у регулюванні життєдіяльності всього організму. Вона координує діяльність усіх органів і систем, забезпечує цілісне пристосування організму до навколишнього середовища, до дії фізичних вправ [4, с.12-13].

Але зараз кожному необхідно не тільки знати, але й добре розуміти, яким чином рух впливає на організм. Дуже важливо виробляти в собі свідому і цілодобову потребу в фізичних вправах, як потребу в їжі, сні, роботі [1, с.4,5].

Дослідження гігієністи, фізіологів і педагогів свідчать про те, що рух є природною потребою дітей. Обмеження м'язової діяльності не тільки затримує фізичний і розумовий розвиток дитини, а й призводить до наступних труднощів, щодо оволодіння тієї або іншої життєво-необхідної навички.

Молодший шкільний вік – важливий період фізичного виховання дітей. Беручи участь у фізичному вдосконаленні учнів, усі педагоги глибше вивчають їх характери і нахили, формують моральні якості, організаторські здібності, активно впливають на громадянське становлення школярів [3, с. 228-229].

Педагогічні вміння, сформовані на основі особистих здібностей для виконання педагогічних функцій, визначається як мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється. Правильно підібраний режим дня має передбачити якомога більшу рухову активність школяра (ранкова

гігієнічна гімнастика вдома, фізкультурні хвилини на уроках і паузи під час виконання домашніх завдань, фізичні вправи та ігри на перервах, заняття фізичними вправами після занять, самостійні прогулянки, катання на ковзанах, санчатах, ходьба на лижах, їзда на велосипеді, ігри з однолітками, заняття в шкільних спортивних гуртках і сесіях ДЮСШ, посильна праця, тощо) [5, с.3-4].

Для вирішення мети фізичного виховання дітей із врахуванням вікових особливостей вирішуються основні завдання фізичного виховання, які повинні вирішуватися в комплексі та взаємозв'язку з завданнями розумового, морального, трудового і етичного виховання. У дітей рухові навички формуються порівняно легко. Рухові навички полегшують зв'язок з навколишнім середовищем і сприяють його пізнанню, правильне виконання фізичних вправ ефективно впливає на фізичний розвиток. Фізичні вправи як засіб фізичного виховання формуються протягом тривалого часу разом із розвитком цивілізації і створенням уявлень про можливість зміцнення організму людини. Кінцевою метою занять фізичної культури є зміцнення здоров'я учнів, забезпечення їхнього всебічного розвитку, підготовка до життя. Кінцева продукція: знання, рухові вміння і навички, високий рівень фізичної підготовленості, особисті якості учнів – моральні, емоційно-вольові, інтелектуальні, естетичні.

Література

1. Литвинов Е.Н., Любомирский Л.Е., Г.Б. Мейксон Г.Б. Как стать сильным и выносливым. – Москва : «Просвещение», 1984 р. – С. 63.
2. М.С. Дубовис М.С. Физическая культура школьников 4-8-х классов. – Издательство «Здоров'я», 1979. – С. 216.
3. Шиян Б.М.. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2, Б.М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – С. 248.
4. Кузнецова З.І. Фізична культура в V-VIII класах. – Київ : «Радянська школа», 1967. – С. 350.
5. Борисенко А.Ф., Цвек С.Ф. Руховий режим учнів. – Київ : «Радянська школа», 1989. – С. 190.

УДК 331.102

МРАКА Н.М.,
Львівський державний університет внутрішніх справ

МЕТАФОРА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У РОБОТІ АРТ-ТЕРАПЕВТА

Метафора – поняття, що використовується і психологами, психотерапевтами, і філософами та літературознавцями, культурологами. Тому вважаємо доцільним розглядати його під різним кутом, але основне навантаження з дослідження метафори лежить на філософському підґрунті, оскільки появу самого терміну пов'язують із іменем Аристотеля, який наполягав на феномені переносу за принципом аналогії. Дослідження метафори у сучасному психологічному науковому колі представлене іменами М.Еріксона, Е. Россі, Д. Міллс, Н. Пезешкіан, В. Стюарт, Н. Роджерс та інші. Саме вони

акцентують на тому, що метафора – це універсальний засіб роботи з клієнтом, оскільки дає змогу розширити і збагатити життєвий досвід клієнта, поглибити ресурси і розширити особистісні психологічні межі. Серед сучасних психотерапевтів та арт-терапевтів – О. Копитіна, Є. Тарасова, Н. Арутюнова, Д.Гордона, В. Солодухова, Т. Яценко, О. Вознесенської, Ю. Гундертайло, Т.Зінкевич-Євстигнеєва, Т. Колошина, Е. Келліш, М. Кисельова, Л. Лебедева, А. Лоуен, Р. Мартін, В. Нікітіна, Л. Мови, Є. Морозова, Л. Подкоритової, О.Скнар, М. Сидоркіна – побутує думка, що метафора – основний засіб із сенсотворення, коли клієнт вразливий до зняття психологічних захистів як у груповій, так і в індивідуальній роботі. Саме цим і визначається актуальність статті, метою якої є спроба систематизації та узагальнення уявлень про метафору та тілесної метафори зокрема і пошук робочих визначень цих понять. Мета статті: проаналізувати метафору у психотерапії, її види, особливості застосування та роль в арт-терапії. Виклад основних положень. Важливими є питання: – відмежування тілесної метафори від вербальної; – функціональності тілесної метафори; – класифікації тілесних метафор; – механізмів формування метафор в арт-терапії; – механізмів, що забезпечують психотерапевтичну ефективність використання метафор. Охарактеризуємо також властивості арт-терапії та її переваги порівняно з іншими засобами допомоги особистості в сучасних складних життєвих ситуаціях. Перша ознака арт-терапії – це ресурсність, бо завдяки цьому методу складна життєва ситуація, так би мовити, «переформатовується» і набуває іншого сенсу, відбувається пошук цінностей, або їх актуалізація. Взаємодія між арт-терапевтом і клієнтом насамперед вибудовується завдяки творчості клієнта, що розширює досвід, простір для самовираження. Завдяки творчому методу відбувається заглиблення у дитинство (де гра як провідна діяльність характеризувалася метафоричністю), встановлюється тісний контакт зі своїм «Творчим-Я». Варто підкреслити емоційний компонент, що набуває й мотиваційного характеру, бо активізує віру клієнта у вирішення проблем доступними засобами. Отже, арт-терапія змінює життєві патерни і додає сил та розширює свідомість клієнта.

Ефективність метафори залежить від дії контрасту між звичайним і незвичайним, де перше слугує тлом для іншого. Аналогія та порівняння можуть бути помилковими або неточними, але такої категоричності не можна застосувати до метафори (вона не зобов'язана відповідати вимогам логічних правил). Отже, можливі зміни реального життя клієнта в результаті того, що він під час терапевтичної сесії проробляє з тілесною метафорою. Висновки. Проаналізувавши функції і роль метафори в арттерапії, ми з'ясувати механізм психотерапевтичного впливу метафори; відмежували тілесну і терапевтичну метафору; проаналізували застороги при її застосуванні та особливості психотерапевтичної інтервенції при метафоричній роботі. Тілесна метафора – це встановлення нової смислової відповідності за певними ознаками між двома різними змістами, одне з яких представлено в тілесному вираженні. Акцентували, що основою природи тілесної метафори є, з одного боку,

осмислення явищ душевної сфери життя людини через явища її тілесного життя, а з іншого – проведення паралелей між її тілесним функціонуванням і подіями духовного життя. Також описано один із методів арттерапії – бібліотерапію та її різновид казкотерапію, де метафора виконує провідну роль і часто виступає у ролі архетипу, що трансформується у сучасні моделі, наближені до реалій життя і до проблем особистості.

Література

1. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям: практичний посібник / О. Л. Вознесенська. – К. : Human Rights Foundation, 2015.
2. Копытин А. И. Основы арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб.: Лань, 1999. – 254 с.
3. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия / Н. Пезешкиан; пер с нем. – М. : Институт позитивной психотерапии, 2006. – 464 с.
4. Клауд Г. Дети: границы, границы...: пер. с англ. И. Стариковская / Г. Клауд, Дж. Таунсенд. – М. : Триада, 2001. – 101 с.
5. Колошина Т. Ю. Арттерапия: Метод. рекомендации / Т. Ю. Колошина. – М. : Изд-во Института психотерапии и клинической психологии, 2002. – 84 с.

УДК 159.922-026.15

НИКУЛЯК О. Г., ЧЕКАН О. І.,
Мукачівський державний університет

КРЕАТИВНІСТЬ: СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ

Креативністю називають здатність людини до нестандартного мислення, ширше до творчості. Це спроможність уникати шаблонів і генерувати нові ідеї.

Креатив, креативність – це варіації модного зараз слова. Модного й поки що не побитого занадто частим уживанням. Однак, щоби слово вживати, неодмінно треба з'ясувати його значення. *Creative* з англійської мови перекладається як «творчий». Здається, усе просто. Просто. Та не зовсім. Справа в тому, що крім творчого існує ще трохи інше поняття, трактування цього слова.

Креативним називають інше, відмінне від більшості людей, мислення. Це саме спосіб мислення, сприйняття навколишнього світу, прийняття або неприйняття самого себе у складі світу, інакомислення.

У Сполучених Штатах Америки, як і на більшій частині території Європи, креативними прийнято вважати дітей, які народилися з якимись відхиленнями в розвитку, не фізичному, а в розумовому. І якщо більшість людей у Росії й по всьому колишньому Радянському Союзу вважають таких людей хворими, а часто й душевнохворими, то, в «іншому світі» до них знайшли інший підхід, по-іншому почали ставитися.

Знання того, що не всі люди схожі, одночасно полегшує й ускладнює життя.

Творчі люди – насправді дивовижна категорія населення. Вони перебувають у дивному віці, а часто в них його взагалі немає. Вони все

прагнуть зрозуміти самі. Таким чином, вивчення будь-якого об'єкта починається з дослідження його реакції на навколишнє середовище. І вивчаючи людину творчу, слід у першу чергу звертатись до її бачення світу.

Шалва Амонашвілі застерігав: «Діти страждають від нестачі вчительської творчості». Педагогічна творчість – це особистісна риса педагога, яка є невичерпним джерелом ініціативи, активності, натхнення, творчого ентузіазму і для нього самого, і для його вихованців.

Термін «креативність» (від англійського *creative* - творити), широко вживаний у світі, поте в українській освіті з'явився не так давно. Вперше для характеристики особистості у вітчизняній педагогічній науці до нього звернувся Микола Ярмаченко (2001р.), визначивши креативність як творчі можливості людини, які проявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, діяльності. Відтак і розвивати ці здібності потрібно комплексно, у різних видах діяльності дитини, у рамках цілісного освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі.

Креативність – творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що проявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми.

Отже, область креативності складна для досліджень та викликає чималу кількість суперечок, оскільки накопичено достатньо емпіричних фактів щодо даної проблематики. Вже на початку 60-х років минулого століття було описано більше ніж шістдесят визначень креативності, а та кількість, що існує сьогодні, потребує ґрунтового аналізу. Сама проблематика вивчення креативності має достатньо давню історію.

УДК 37.017 (09)

НІКШЕЛО Д. А.
Мукачівський державний університет

ПРОСВІТНИЦЬКА КОНЦЕПЦІЯ О.ДУХНОВИЧА

Наш час – історична і відповідальна доба творення української державності, час національно-духовного відродження. У цьому процесі ми не можемо обійтись без правдивих сторінок книги національної історії, культури, літератури, педагогіки, адже сьогодні йдеться про утвердження національної духовності, свідомості майбутніх громадян української держави, про їхню духовну єдність, честь, віру, совість і патріотизм. Яскравим представником просвітництва Закарпаття ХІХ ст. стала будительська генерація, яку очолив О. Духнович. Його – складна й суперечлива.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що спадщина О. Духновича стала предметом вивчення українських та словацьких науковців – Ю. Бачі, Д. Данилюка, О. Машталера, О. Мишанича, Ф. Науменка, М. Ричалки, О. Рудловчак, О. Сухомлинської, В. Туряниці та ін.

Педагогічна творчість Олександра Духновича припадає на період буржуазних революцій, які прокотилися всередині ХІХ ст. майже всіма європейськими державами, в тому числі й Австро-Угорщиною, а закарпатські землі саме в цей час територіально належали до її складу. Український дослідник історії педагогіки – О. Сухомлинська – зазначала, що «О. Духнович не підтримав революції 1848–1849 рр. в Угорщині передусім тому, що, по-перше, як духовна особа був проти будь-якого революційного насильства і кровопролиття, а, по-друге, постраждав від неї особисто. Був арештований і ледь не загинув, коли його етапом доставляли до місця слідства із Пряшева до Кошиць. Образа на мадярські порядки залишилася на все життя» [3, с. 273].

Асиміляція угорських русинів особливо посилилась після так званого австроугорського дуалізму в 1867 р., коли Угорщина домоглася своїх державних прав як рівноправна у двоєдиній Австро-Угорщині. Новий шкільний Закон від 1868 р. поклав край існуванню національної школи неугорських народів Угорщини, школа перетворилася на дієве знаряддя мадяризації. Кількість шкіл з українською мовою навчання швидко зменшувалася, і на їхньому місці з'являлися угорські «народні» школи, або в кращому разі, так звані «мадярсько-рутенські» школи. Нищення українського шкільництва угорською державною адміністрацією було таким систематичним і цілеспрямованим, що на початку Першої світової війни наш край не мав жодної школи з рідною мовою навчання для українських дітей [4, с. 102].

Заперечуючи революцію як шлях суспільного розвитку, О. Духнович покладав усі надії на науку, освіту, школу, які розглядав як «єдиний засіб та шлях до майбутнього щастя народу». Педагог-гуманіст вважав, що доля людства, а отже, й доля русинів, знаходиться в його ж руках: усе залежить від доброчесного виховання - і соціальна й національна свобода, і матеріальні статки, і добробут простих людей. Тому великого суспільного значення він надавав вихованню, підкреслював його вирішальну роль у формуванні особистості. Це впливає із визначення О. Духновичем мети виховання: «Наставления [тут: виховання] прямой конец или прямое направление да будет человечество, или, как кажется, людскость, человеколюбие... по неже человечество в гражданской жизни есть самая большая добродетель ... Наставление детей во обществе человеческом есть наиболее нужное, ибо люди, обще в товариществе живучи, без наставления были бы подобны неразумным сотворениям... и так общество человеческое подобное было бы скотам и зверям... протого человечество токмо через наставление может содержати» [2, с. 8]. Мета виховання впливає із суспільного ідеалу О. Духновича, в основі якого – загальнолюдська солідарність, рівність, просте трудове життя, яке досягається за рахунок моральної перебудови, духовного вдосконалення людей, зокрема, розвитку доброчесності та гуманізму. Виступав за народність виховання, право простих людей на освіту, за відкриття шкіл з навчанням на рідній мові та з учителями з народу.

Неперехідне значення мають дидактичні принципи, викладені О. Духновичем у праці «Народна педагогія в пользу училищ и учителейсельских» (1857). Слід зауважити, що ця праця була першим посібником з педагогіки не лише на Закарпатті, а й на території тогочасної Західної України. Окрім, посібника з педагогіки, зважаючи на необхідність створення підручників для початкових шкіл з русинською мовою навчання, він підготував та видав у 1847 р. перший закарпатський буквар, написаний живою народно-розмовною мовою «Книжниця читальная для начинающих», який перевидавався ще три рази – у 1850, 1852, 1854 рр. Про необхідність створення букваря О. Духнович згадував: «По закінченню нещасного заколоту, так званого коштутовського, в Угорщині – угорські русини, російськими полками запалені, почали по-народному думати, збудувавши силами слабими письменність свою. Я в тій справі був запалений, спонукав молодь руську до діла, витративши сили і гроші, видав зараз же дільце під заголовком «Книжниця для начинающих», яке для простого народу віршами чотири рази друковане велику принесло користь для народного духу і літератури» [22, с. 44]. Отже, О. Духнович, будучи справжнім громадянином, патріотом своєї землі, намагався розвинути в учнів почуття громадянськості, належності до рідної землі.

Література

1. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ и учителейсельских. Львів, 1857. 91 с.
2. Духнович А. Книжниця читальная для начинающих, видання 1847, 1850, 1852 рр. Духнович О. Твори: У 4-х т. Пряшів, 1967. Т. 2. С. 95-272.
3. Українська педагогіка в персоналіях: у двох книгах. Книга перша. Х–ХІХ ст.; за ред. О. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. 624 с.
4. Юревич І. Наше руське шкільництво в десятім році самостійности Чехословаччини / І. Юревич // Учитель. – Ужгород, 1929. – С. 3-4.

УДК 37.015.31:7(043.2)

ОНИСЬКО К., ПИНЗЕНИК О.М.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У контексті гуманістичного підходу та впровадження в педагогічну практику компетентнісної парадигми все більше фахівців різних галузей – філософів, психологів, педагогів, соціологів – приділяють увагу проблемі впевненості як одній з найскладніших й важливих для повноцінного особистісного зростання.

Аналіз наукової літератури з проблеми виховання у зростаючої особистості впевненості в собі дозволяє стверджувати доцільність погляду на неї крізь призму моральних понять «віра – довіра – довірливе ставлення – впевненість» [4, с. 270]. Різні аспекти заявленої проблеми розглянуто як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями. У поглядах на впевненість є те, що

їх об'єднує, проте й специфічне для різних галузей знань та представників різних шкіл.

Багатьма дослідниками, зокрема Н. Єрмаковою, А. Козиревою, Л. Комаровою, Н. Молостовою, О. Примою, О. Сидоренковим, Т. Скрипкіною, Л. Сохань та іншими, впевненість у собі вважається проявом довіри до себе та показником гармонійного зв'язку зі світом.

Вивчаючи природу, генезу феномену довіри до себе, І. Бех вважає його базовим для розвитку впевненості в собі. Явище довіри кваліфікується дослідником як повноцінне оволодіння зростаючою особистістю своєю сутністю, здатність діяти автономно, як суверенний суб'єкт власної активності, самостійно визначати цілі, будувати стратегію їх досягнення, вчиняти у відповідності з ними, зберігати адекватну критичну позицію стосовно себе. Довіра до себе, на думку автора, розвивається в поєднанні з довірою до світу. Зазначено, що феномен довіри до себе вирізняється високою динамічністю, співвідношення довіри до себе та до світу постійно змінюється [3, с.7].

Подібної думки дотримуються А. Козирева, Н. Молостова, О. Прима, О. Сидоренков. Автори акцентують увагу на важливості формування у зростаючої особистості необхідної й достатньої міри довіри до себе протягом усього життя. Вони наголошують на тому, що дитина має достатній потенціал, щоб вистояти у різноманітних несподіваних ситуаціях і конструктивно взаємодіяти з довкіллям. Дослідники вважають, що довіра до себе не може бути абсолютною, як і не може бути абсолютною недовіра до себе. Ними підкреслено, що рівнозначність довіри до себе та світу забезпечує стійкість особистості та її діяльності. Домінування довіри до себе над довірою до світу призводить до особистісного самовтрачання, оскільки найголовнішою цінністю є сама особистість. Недовіра до себе продукує втрату особистістю своєї індивідуальності, оскільки, не довіряючи собі, вона стає залежною від інших, несамотійною.

Впевнена в собі людина, на думку таких учених, як А. Альгін, О. Запорожець, досить вільна у виборі цілей та засобів їх досягнення, ставить перед собою завдання різного рівня складності. Таку особистість характеризують здоровий глузд, здатність формувати оптимальні, конкретні судження, наявність знань своєї справи, вміння ризикувати, спроможність доводити справу до кінця.

У плані нашого дослідження актуальною є думка О. Безверхого, який розглядає впевненість як складний за своєю структурою психічний стан особистості, що характеризується пізнавальними, емоційними та вольовими компонентами. Людина, впевнена в собі, на його погляд, об'єктивно сприймає дійсність, чітко розуміє завдання, а іноді й засоби його досягнення, здатна передбачати успіх своєї діяльності [2, с. 177].

Впевненість у собі, з одного боку, проявляється як єдність інтелектуальних, емоційних та вольових процесів, з іншого – виступає характеристикою зрілої особистості. Цю якість важко виміряти, оскільки вона

виявляється у вчинках людини, перш за все тих, які відповідають ціннісним уявленням людини про себе. Крім того, у плані нашого дослідження важливими є виділення змістовних параметрів упевненості в собі не тільки як особистісної характеристики, а й регулятора поведінки, суджень, рішень [4, с. 17].

На основі схарактеризованих вище теоретичних положень вітчизняних і зарубіжних дослідників нами визначено сутність упевненості в собі, яка кваліфікується як здатність дитини усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні віку завдання; адекватно оцінювати свої можливості; довіряти власному досвіду, покладатись на себе в ускладнених ситуаціях; бути переконаною у досягненні успіху.

Узагальнюючи результати наукових досліджень, треба зазначити, що впевненість як якість особистості дозволяє їй реалізувати свій життєвий потенціал, уможлиблює здатність самостійно будувати своє життя, поведінку та діяльність відповідно до власних уявлень про щастя, забезпечити активність у суспільній роботі. Аналіз праць провідних фахівців з означеної проблеми дозволяє говорити, що впевненість у собі допомагає успішному спілкуванню, породжує рішучість, оптимізм, радість життя. Впевнена людина довіряє собі й оточенню, налаштована на успіх.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошк. виховання. – 1999. – № 1. – С. 6–19.
2. Безверхий О. С. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Безверхий Олег Станіславович. – Вінниця, 2001. – 261 с.
3. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5–14.
4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : (системний підхід) / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.

УДК 373.2/3:613/614(043.2)

ПАНАС Н., ПИНЗЕНИК О.М.,
Мукачівський державний університет

НАСТУПНІСТЬ У ВИХОВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одним із важливих завдань освітньої системи є забезпечення наступності у розвитку цілісної особистості на всіх вікових етапах, неперервності в роботі всіх ланок системи освіти.

Необхідність наступності в роботі пов'язаних між собою ланок навчання та виховання обґрунтована у працях Я. А. Коменського, Й.-Г. Песталоцці, К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової. У педагогіці наступність між окремими освітніми ланками розглядається як зв'язок, завдяки якому забезпечується подальший розвиток на наступних ступенях освіти того прогресивного та раціонального, що було досягнуто у формуванні особистості на попередніх

ступенях. В енциклопедії педагогічної освіти визначення наступності трактується таким чином: «Наступність у навчанні полягає в установленні необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмету на різних ступенях його вивчення. Наступність характеризується також вимогами, які висуваються до знань і умінь учнів на кожному етапі навчання, до форми, методів і принципів пояснення нового матеріалу і в усій подальшій роботі в його засвоєнні» [2, с. 202]. На думку Т. І. Поніманської, наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім [4, с. 428].

Проблемі наступності приділяють значної уваги сучасні науковці та практики (А. М. Богуш, О. Л. Кононко, Н. В. Лисенко, З. П. Плохій, М. А. Машовець, Д. І. Струннікова та ін.). Аналіз наукових праць зазначених учених свідчить про те, що сучасна постановка проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти, підходи до її розв'язання характеризуються спрямованістю на особистісний розвиток дитини в контексті гуманістичної освітньої концепції. Як наслідок, загальні принципи, на яких сьогодні здійснюється наступність, передбачають створення умов для цілісного психічного розвитку дитини, формування її життєвої компетентності, спрямування на творчість і самореалізацію. Це, у першу чергу, принципи гуманізації, демократизації, диференціації, завдяки яким дошкільна і початкова школа вписуються в систему неперервної освіти.

Реалізація зазначених принципів при здійсненні наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти вимагає розгляду двох взаємопов'язаних аспектів: анатомо-фізіологічного (що спрямований на виявлення анатомо-фізіологічних особливостей дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з метою їх урахування під час розробки теоретичних основ наступності між дошкільною та початковою ланками загальної середньої освіти) і психолого-педагогічного (що пов'язаний з вивченням закономірностей психічного розвитку дитини на перехідному етапі від дошкільної до шкільництва з метою їх урахування під час розробки мети, змісту, методів, форм і засобів наступності в навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку).

Розглядаючи психолого-педагогічний аспект проблеми наступності, З. Н. Борисова, В. В. Гурська, О. В. Киричук відзначають, що вся виховна робота в дитячому садку має бути спрямована на загальну підготовку дитини до шкільного навчання, на забезпечення всебічного і гармонійного розвитку дитини відповідно до вимог сучасної школи. Сучасна школа вимагає від дітей, що вступають до першого класу, не стільки наявності спеціальних знань, умінь, скільки складних форм розумової аналітико-синтетичної діяльності, високого рівня морально-вольових якостей, працьовитості, загального здоров'я [3, с. 14].

Багато нерозв'язаних проблем існує сьогодні в наступності методів навчання і виховання. Так, останнім часом у початкових класах стали

застосовуватися проблемні методи навчання, а у дошкільній педагогіці продовжують превалювати репродуктивні методи. Переосмислення вимагає й співвідношення слова і наочності під час навчання дітей дошкільного віку. «Відомо, що п'ятнадцять – двадцять років тому багато уваги приділялося питанням співвідношення слова та наочності. У спеціальній літературі висвітлювалася роль наочності не тільки в дошкільних закладах, але й у початковій школі. Тепер у дитячих садках наявні різноманітні форми наочності. А роль слова, словесної розповіді як способу засвоєння явно недооцінюється. Це негативно впливає на навчання в школі, де за допомогою слова засвоюються узагальнені способи навчальної діяльності», – відзначає А.М. Богуш, пояснюючи позицію тих фахівців, які наполягають на зменшенні питомої ваги наочних методів у навчанні дошкільників [1, с.4].

Отже, науково-теоретичний аналіз проблеми наступності дає підставу стверджувати, що вона посідає важливе місце в організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі та початковій школі і є загальною проблемою забезпечення неперервності розвитку особистості на різних вікових етапах. Наступність є основною умовою існування будь-якої системи навчання і виховання. Відсутність наступності між окремими ланками, етапами навчально-виховного процесу приводить до зниження його ефективності.

Література

1. Богуш А. М. Шляхи наступності і перспективності в роботі дошкільних закладів і початкової школи. Система неперервної освіти : здобутки, пошуки, проблеми : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 6-ти кн. / А. М. Богуш, О. В. Паскаль. – Чернівці : Черн. держ. ун-т, 1996. – Кн. 3. – С. 3–5.
2. [Енциклопедія педагогічної освіти України](#) / Авт.-упоряд. В. Болгов ; Над вид. працювали Д. Васильчук, О. Денесюк, А. Загоруйко, О. Загребельна. – Київ: Українська конфедерація журналістів, : Інститут біографічних досліджень, 2010. – 371 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті. – К. : Шк. світ, 2001. – 24 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальн. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.

УДК 37. 03; 17.035.3

ПАУК І.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В.,
Мукачівський державний університет

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Соціальні виклики сьогодення ставлять нові завдання до освіти. Створення ефективного освітнього середовища наблизить учня до соціальних та різноманітних виробничих ситуацій на шляху до професійного та життєвого успіху. Важливе значення при цьому мають освітні технології і методики навчання як спрямовуючі категорії освітнього процесу

Визначимо схожість і відмінності у поняттях «методика навчання (виховання)» та технологія. Поняття «методика навчання» має велику схожість з «технологією»: «методика» виступає в трьох чітко виражених сферах: як теорія, як регламент (алгоритм) діяльності і як педагогічна практика; методика, як і технологія, є частиною педагогічної науки, досліджує закономірності процесу навчання.

Водночас виокремимо відмінності:

1. Методика розглядає передачу (виклад і засвоєння) учням змісту тільки певної дисципліни. Вона характеризується відношенням «викладання – предметний зміст – зміст навчання» Освітня технологія розробляє більш загальні закономірності формування особистості учнів, застосовні до широкого кола спеціальних галузей, розглядає відносини «викладання - навчання».

2. Назву методики дає відповідна наукова дисципліна. Назва технології визначається тією науковою основою, яка використовується в навчально-виховному процесі (провідною парадигмою, принципом, підходом, основними методами та формами, закономірностями). Приклад: технологія розвиваючого навчання, проектні технології тощо.

3. Пріоритетне питання методики – «як», а технології – «як це зробити оптимально».

4. У технології більш представлена цільова, процесуальна, кількісна і розрахункова компоненти, в методиці – змістовна, якісна і варіативна сторона.

Картина взаємозв'язку термінів «методика» і «технологія» ускладнюється тим, що термін «методика» має безліч значень, що відрізняються за рівнем і сферою застосування. Всі ці відмінності призводять до того, що іноді методики входять до складу технологій, а іноді, навпаки, ті чи інші технології – до складу методик навчання. Слід підкреслити, що методика вивчає різноманітні методи (прийоми), форми і засоби педагогічного процесу, які не упорядковує їх при цьому в певній логіці, за певним алгоритмом. Технологія ж відрізняється від методики саме своєю алгоритмічністю і націленістю на певний результат, який діагностується. При цьому педагогічна технологія враховує і допускає в певних межах творчість педагогів та вихованців.

Є й інші підходи до розрізнення даних понять. Методика більшою мірою розкриває систему діяльності педагога на уроці або в позакласній виховній роботі (що і в якій послідовності викладати, які кошти використовувати, як організувати різні етапи уроку і т. п.). Технологія поряд з діяльністю педагога описує діяльність самих учнів, при цьому акцентується увага на їх активізації.

Крім того, методики мають м'який, рекомендаційний характер, а технології більш жорстко визначають певну послідовність дій учнів і педагога, відступ від якої може перешкоджати досягненню запланованих результатів. Методика дає цілком конкретні рекомендації, технологія відображає процесуальний динамічний характер навчання або виховання. Технології надають можливість їх відтворювати, методики же відтворити набагато важче.

Вони більшою мірою засновані на інтуїції, традиціях, особистісних рисах педагога.

Технологія завжди науково обгрунтована, базується на певних філософських, психологічних або педагогічних теоріях, що не залежать від особистості педагога. Методика зазвичай призначена для навчання певного предмета або для вирішення певних виховних завдань, технологія ж спрямована на універсалізацію підходів до навчання, має, як правило, надпредметний характер.

Освітня технологія – це система засобів, форм і способів організації освітньої взаємодії, що забезпечують ефективне управління та реалізацію освітнього процесу на основі комплексу цілей і певним чином сконструйованих інформаційних моделей освітньої реальності – змісту освіти.

Освітня технологія може бути подана трьома аспектами: 1) науковим: освітні технології – частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та педагогічних процесів, що проектуються; 2) процесуально-описовим: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення планованих результатів навчання; 3) процесуально-діючим: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів [2].

Освітні технології повинні відповідати вимогам сучасного суспільства, ринку праці та забезпечувати якісну загальнокультурну і професійну підготовку молодого покоління.

Література

1.Гуревич Р.С.Використання сучасних технологій навчання у ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/42188-83370-1-SM.pdf>

2.Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1. – М. : Народное образование, 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://mspu.by/files/tehnologiya/38_selevko_tom_1.pdf.

УДК 373.22.091.2-053.4»465*03»:796

ПЕТАХ В.І., МИХАЙЛОВА К.В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ КЕРІВНИЦТВА ІГРАМИ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

Раннє дитинство – унікальний і своєрідний період у житті дитини, це сензитивний період інтенсивного фізичного і психічного розвитку, формування здібностей, характеру, активного оволодіння соціально виробленими правилами і нормами суспільної поведінки.

Саме на третьому році життя починає формуватись провідний вид діяльності дітей – гра, яка належним чином впливає на формування її

особистості .

Гра - це дійовий засіб освоєння світу речей і людей та людських взаємин. У грі дитина пізнає навколишній світ і водночас переноситься у чарівний світ фантазії, який є, очевидно, надзвичайно принадним, бо спонукає дітей до творення, прийняття і використання ігрових форм; сприяє проникненню в навколишнє і досягненню його розмаїття - предметів, діяльності, стосунків, моралі [1]. Тому спочатку народна, а потім і офіційна педагогіка використовувала гру як засіб навчання і виховання малят.

Отже, дитячі ігри – це не просто забавка, а важлива діяльність. Тому чимало видатних педагогів свої дослідження присвятили проблемі гри (К.Д. Ушинський, А. С. Макаренко, А. П. Усова, Д. Б. Ельконін, Є. Тихеева, В.О. Сухомлинський, Р. Й. Жуковська, Л. С. Вигодський, А. Н. Леонтьєв, Г.С. Костюк, Л. І.Божович, Д. В. Менджерицька та інші) [2].

Ранній вік – сенситивний період розвитку дитини, коли закладається фундамент майбутньої особистості, основи характеру, активно розвивається уява, творчість, ініціатива. І всі ці вкрай важливі якості формуються не на навчальних заняттях, а у провідній діяльності малечі - грі.

На жаль, спостереження показують, що більшість вихователів не приділяють достатньої уваги організації та керівництву ігровою діяльністю дітей. Тому проблема керівництва іграми дітей раннього віку нині залишається однією з актуальних.

Гра – складний соціокультурний феномен, невід’ємна частина життя людини від народження до останніх днів. Гра – це один із видів діяльності дітей, що виражається у відтворюванні дій дорослих та відносин між ними. Гра – один із засобів фізичного, розумового та морального виховання.

Для дитини дошкільного віку, як зауважує К.Д.Ушинський, - «потужний засіб увійти у всю складність оточуючого її світу». За дослідженнями видатних психологів О.М.Леонтьєва та Д.Б.Ельконіна розвиток дитячої гри у дітей третього року життя проходить шлях від предметної гри до рольової, яка відображає відносини між людьми. На думку О.В.Запорожця, В.В.Давидова, Н.А.Короткової, Д.В. Менджерицької, Н.Я.Михайленка та ін. ігрова діяльність – це не винахід дітей, а задається їй дорослим, який вчить малюка гратись, знайомить із суспільно складеними засобами ігрових дій, засвоюючи які дитина узагальнює ігрові засоби та переносить їх на інші ситуації. Як наслідок, гра дитини набуває творчого та узгодженого з іншими учасниками характеру, і максимально виконує свої функції (виховну, розвивальну, дидактичну, корекційну, комунікативну, соціальну та ін.).

Нами була проведена дослідницька робота в ЗДО щодо сутності, значенні та особливостях розвитку сюжетно-відображувальних ігор у дітей третього року життя, їх педагогічне керівництво, розглянути рівень і систему роботи на практиці. Проведена робота показала, що у багатьох ЗДО не створено належного предметно-ігрового середовища, яке спонукає дітей до гри, не ведеться необхідна для виникнення і розвитку сюжетно-рольових ігор

систематична робота з формування у малят уявлень про навколишнє. Майже зовсім випала з поля зору педагогів важливість формування у малят ігрових умінь. Слід також констатувати, що багатьом вихователям не вистачає і професійної підготовки для організації ігор та регулювання взаємин між гравцями. Адже річ не в тому, що немає в достатніх кількості та асортименті промислових іграшок (їх можна доповнити або замінити саморобками з природного або покладькового матеріалу), а з тому, що під час гри виявляються всі недоліки та прорахунки в роботі педагога – як особистісні, так і професійні. Бо розширення кругозору дитини, передача пізнавального й життєвого досвіду, формування ігрових умінь на кожному ігровому етапі, спонукання до творчого пошуку – все це в руках вихователя.

Здійснюючи керівництво іграми дітей, вихователь повинен володіти такими вміннями:

- аналітичними (вміння аналізувати і діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності дітей);
- проектувальними (вміння проектувати рівень розвитку ігрової діяльності дітей);
- організаторськими та комунікативними (вміння організувати дітей, проявити щирий інтерес до дитячої гри, включитись у неї, впливати на її хід пропозицією, порадою, питанням тощо) [3].

Отже, керівництво сюжетно-рольовими іграми потребує великої педагогічної майстерності та педагогічного такту, врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, надання дитині з самого раннього віку можливості творчого вирішення ігрового задуму в процесі гри та забезпечення комплексності навчальних функцій.

Під час організації ігрової діяльності уже в ранньому віці слід застосовувати початки демократичного стилю керівництва, дотримуючись принципу демократизму, гуманізму та особистісно – зорієнтованого підходу у вихованні. Слід постійно заохочувати малят до сюжетно-відображувальної гри, проявляти високу педагогічну культуру та по мірі можливості запобігати негативному впливу соціального середовища на сюжет гри.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. Спецвипуск. – 2012. – 26 с.
2. Карандашев Ю.Н. Развитие представлений у детей : Учебное пособие. — Минск, 2008. – 56 с.
3. Кириєнко Т.І. Шляхом зростання майстерності / Т.І.Кириєнко // Дошкільне виховання. – 2005.- №2. – С. 9.

**СУТНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Комплексний аналіз проблеми професійної виховної діяльності в науковій психолого-педагогічній літературі свідчить про те, що на сучасному етапі виникла необхідність розробки такої теоретико-методологічної концепції, на основі якої по-новому вирішувалися б питання підвищення ефективності виховання у ЗДО. Сьогодні Україні потрібні фахівці дошкільного профілю нової формації з конкурентно придатним європейським чи світовим рівнем кваліфікації для досягнення єдиної мети – формування гармонійно розвиненої особистості.

Сучасні дослідження, що розкривають окремі сторони підготовки фахівців дошкільного профілю, висвітлено в роботах Г. Беленької, А.Харківської (формування фахової компетентності); Н. Лисенко, З. Плохій (підготовка вихователів до організації еколого-дослідницької діяльності дітей у природі) та інших. У дисертаційних дослідженнях (Т. Жаровцева, О. Пехота, Т.Танько, Г. Троцько та ін.) визначено зміст, етапи, компонентний склад професійно-педагогічної підготовки та запропоновано різні моделі її реалізації. Низка публікацій вітчизняних дослідників яскраво ілюструє, що підготовка педагога дошкільного фаху, у першу чергу, повинна відповідати вимогам сучасності, адже це перша освітня ланка, від якої залежить рівень освіченості й вихованості майбутнього покоління. Вона має свою специфіку, ґрунтується на основних дидактичних закономірностях побудови процесу фахової підготовки у закладі вищої освіти.

У термінологічних джерелах поняття «підготовка» розглядається як дія за значенням «підготувати»; запас знань, навиків, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [4, с. 767]; заздалегідь приводити в порядок, у стан готовності все необхідне для проведення, здійснення чого-небудь; давати необхідний запас знань, передавати навички, досвід тощо в процесі навчання, практичної діяльності; навчати, тренувати [4, с. 642]. Наведене тлумачення дає розуміння підготовки як практичного процесу, який орієнтований на досягнення прогнозованого результату і має виявлятися при виконанні діяльності. Отже, як процес навчання, підготовка включає цілі, зміст навчання, дидактичні умови, форми діяльності педагога і тих, хто вчиться, методи діяльності, аналіз і самоаналіз результатів навчання.

За визначенням О. Абдуліної, професійна підготовка майбутнього педагога (вихователя) – це процес формування та збагачення настанов, знань і вмінь, що необхідні майбутньому фахівцю для адекватного виконання специфічних завдань навчально-виховного процесу [1, с.40].

Сьогодні підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається науковцями як багатфакторна структура, головне завдання якої полягає у набутті кожним студентом особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності, постійно зростаючому інтересі до роботи з дітьми та їхніми батьками, а також у розвитку успішності в діяльності [2, с.101].

Учені А. Кузьмінський, В. Сластьонін визначають професійну підготовку до педагогічної діяльності як сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя і виокремлюють у її структурі психологічну готовність, а також теоретичну і практичну підготовку як основу професіоналізму вчителя [3, с. 33].

Так, підготовку до професійно-педагогічної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти дослідники розуміють як цілісне особистісне утворення, що є єдністю особистісного і процесуального аспектів діяльності, в якому в оптимальному співвідношенні поєднуються теоретичний і практичний компоненти.

Якщо йдеться про підготовку до педагогічної діяльності як професійної, доцільним є використання терміна «професійно-педагогічна підготовка». Найчастіше підготовку студентів до педагогічної діяльності дослідники пов'язують з її кінцевим результатом – формуванням готовності до певного виду педагогічної діяльності. Так, Г. Троцько зазначає, що сутністю підготовки студентів до педагогічної діяльності є система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності [5, с. 15].

Зазначимо, що фактором успішності професійної діяльності виявляється сформованість, цілісність його особистості. Рівень підготовки майбутнього вихователя до роботи в різновіковій групі визначається сформованістю необхідних знань, умінь і навичок.

Отже, у працях багатьох дослідників показано взаємозв'язок та взаємозалежність двох основних позицій, що визначають сутність професійно-педагогічної підготовки: професійна підготовка – це система змістових і організаційних заходів; професійно-педагогічна підготовка не може бути обмежена лише формуванням знань, умінь, навичок, а й має бути зорієнтована на особистісний розвиток студента; метою і кінцевим результатом професійно-педагогічної підготовки є формування готовності студентів до виконання майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Беленька Г. В., Богініч О. Л., Борисова З. Н. та ін. ; за заг. ред. І.І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.
3. Сластенин В. А. Педагогика : учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под. пед. А. Сластенина. – М. : ИЦ «Академия», 2002. – 576 с.

4. Словник української мови : в 4 т. / [За ред. М. Л. Мандрика]. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.

5. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Троцько Ганна Володимирівна ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1997. – 54 с.

УДК 37.01

ПОПОВИЧ А.М., БРИЖАК Н.Ю.,
Мукачівський державний університет

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРАЦЯХ ПЕДАГОГІВ-КЛАСИКІВ

Серед актуальних проблем, що стоять перед сучасною освітою, одна з найголовніших – підготовка вчителя. Суспільство ставить перед вчителем завдання бути не тільки неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань та високої культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Простежити погляди видатних представників педагогічної думки в ретроспективі допоможе аналіз окреслених ними класифікацій вимог, що висувалися до особистості вчителя в різні часи, історичні періоди розвитку освіти.

У сучасній педагогічній теорії питаннями підготовки і професійного розвитку майбутніх учителів займалися О.Абдулліна, М.Євтух, І.Зязюн, Л.Петухова, В.Сластьонін, Н.Слюсаренко, Н.Хміль та ін. Різні аспекти роботи учителів початкових класів були відображені в працях Н.Бібік, М.Вашуленка, К.Гуз, В.Ільченко, О.Савченко та ін. Вплив на становлення й розвиток неперервної педагогічної освіти здійснювався завдяки дослідженням вітчизняних науковців історичного аспекту розвитку освіти: О.Сухомлинської, В.Крисюка, А.Кузьмінського, В.Лугового та ін.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства прогресивні представники педагогічної думки замислювались над образом «ідеального вчителя», висвітлюючи ці уявлення у своїх працях. Філософи, мислителі, громадські діячі просвітники обґрунтовували підходи, критерії до оцінки результатів учительської діяльності, окреслювали коло необхідних якостей, якими мав би володіти справжній учитель. Більшість педагогів-класиків у всі часи наголошували на виключному значенні власного прикладу вихователя в особистісному становленні вихованця. Інші стверджували, що вчитель обов'язково мав бути взірцем для дитини, прикладом для наслідування за будь-яких обставин, а відтак володіти сукупністю відповідних якостей і властивостей, що характеризували б спрямованість його педагогічної діяльності, професійного та особистісного зростання.

Так, Я.Коменський основними якостями гідного вчителя вважав насамперед чесність; високий рівень освіченості; моральність і благочестя; працездатність та природну схильність до педагогічної діяльності. Видатний педагог указував: «Учителі повинні знати, як зробити розум своїх учнів мудрим, язик – красномовним, руки – умілими для писання та іншого за допомогою постійних прикладів та практики» [1, с.599-601]. А для цього, на думку класика, педагог має бути не тільки вихователем, керівником, але й другом дітей. Отже, стрижнем педагогічної діяльності автор «Великої дидактики» визначав гуманістичну спрямованість учительської праці, наполягаючи насамперед на невідпинному духовно-моральному розвитку особистості педагога.

Подібної думки дотримувався А.Дістервег, вважаючи запорукою успіху діяльності вчителя наявність у нього таких якостей, як природна любов до дітей; глибокі знання; моральна чистота; усвідомлення важливості професії; енергійність, жвавість і бадьорість; мистецтво спілкування тощо. Окремою властивістю, що сприяла б професійному розвитку педагогів, класик уважав прагнення до самоосвіти, наголошуючи: «Вчитель для школи – це те ж саме, що сонце для Всесвіту. Він джерело тієї сили, котра приводить у дію всю машину. Остання заіржавіє в мертвому заціпенінні, якщо він не зможе вдихнути в неї життя і рух» [2, с. 326]. Адже вказане вимагає постійного зростання, розширення кругозору вчителя, поглиблення теоретичних знань і вдосконалення професійних умінь і навичок.

Визначаючи основними якостями гарного вчителя любов до дітей, мудрість, оптимізм, твердість характеру, безкорисливість, І. Песталотці пояснює: «Учитель, який має такі якості, здатний піднести вище духовний рівень цілого села, розвинути в молоді сили й здібності, спонукати молодь до нового способу мислення й дій» [3, с.156].

Видатний К.Ушинський стверджував, що вплив особистості педагога на молоду душу складає ту духовну силу, яку не можна замінити ані підручниками, ані моральними сентенціями, ані системою заохочення та покарання. Згідно з висновками педагога-класика, учитель має володіти такими властивостями, як любов до своєї професії; усвідомлення мети діяльності та знання своєї справи, відповідальність за неї; прагнення до вдосконалення; володіння педагогічним тактом [6].

Погляди вказаних педагогів-класиків знайшли своє продовження в галузі освіти, у педагогічній творчості їх послідовників та однодумців. Ідеї гуманізму, проблемного підходу до процесу навчання й виховання молодших школярів відображені у професійній діяльності та педагогічних працях Ш.Амонашвілі,

Л.Занкова, С.Лисенкової. Вони стали орієнтиром для створення педагогічних систем новаторів В.Шаталова, І.Іванова, Є.Ільїна.

Педагогічні погляди видатних педагогів-класиків торкалися питань професійного зростання фахівців, що, безумовно, вплинуло на виникнення й становлення в подальшому системи післядипломної освіти вчителів.

Отже, проблеми професійної готовності, постійного розвитку і вдосконалення вчителів усе частіше привертали увагу науковців і педагогів-практиків, які мали спільні погляди на особистість педагога, які можна охарактеризувати як гуманістичні, людиноцентричні, що залишаються актуальними й сьогодні. Вони, безумовно, впливали на формування суспільної думки про те, що вчителі мають працювати над особистісним і професійним зростанням та вдосконаленням упродовж усієї педагогічної діяльності. Це сприяло усвідомленню необхідності професійного спілкування між колегами, підвищення майстерності кожного вчителя, розвитку загальнопедагогічної культури фахівців.

Література

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский – М. : Госучпедгиз. МП РСФСР, 1955. – 651 с.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
3. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / И.Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 156 с.
6. Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11 тт. – М. : Изд . АПН РСФСР, 1963. – Т.2. – 875 с.

УДК 373.3.011.3-051:613.955(043.2)

ПОПОВИЧ А. Ю.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО КОМПОНЕНТА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Законами України, державними національними програмами (Закон України «Про загальну середню освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті», Державна програма «Діти України» та ін.) визначено необхідність розв'язання найважливіших завдань сучасної освіти, спрямованих на здоровий інтелектуальний, соціальний, фізичний розвиток особистості.

Одним із обов'язкових критеріїв конкурентноспроможного фахівця в галузі освіти є його знання, вміння та навички відновлювати, зберігати й зміцнювати здоров'я учнів, тобто рівень і якість оволодіння ним здоров'язберігаючою діяльністю. Під готовністю учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів необхідно розуміти психофізіологічний стан майбутнього педагога, що володіє теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками щодо організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь в учнів 1-4 класів [1].

Проблеми здоров'я та освіти висвітлені в напрацюваннях Р. І. Айзмана, Ю. К. Бабанського, Н. П. Волкова, Б. Т. Долинського, В. В. Колбанова та ін. Питанню формування здорового способу життя дітей і молоді присвячені праці

М. Я. Віленського, В. Г. Воронцової, Р. С. Сафіна, В. А. Вишневського, В. З. Когана та ін. У дослідженнях фахівців підкреслюється, що багато педагогів не виділяють здоров'я як пріоритетну особистісну цінність, невисоко оцінюють роль власних зусиль у збереженні та розвитку здоров'я, не знайомі з методами самодіагностики і саморегуляції станів, не володіють системою знань про здоров'я, комплексом навичок і технологій збереження і розвитку здоров'я учня і власного здоров'я.

Мета наукового дослідження: на підставі опрацювання психолого-педагогічної літератури, аналізу педагогічного досвіду вчителів початкової ланки Хустської СШ І-ІІІ ст. №1 імені А. Волошина розкрити процес формування здоров'язберігаючого компоненту в діяльності вчителя початкових класів.

Зміцненню фізичного і морального здоров'я школярів сприяють уроки фізичної культури, ігри-лічилки на перервах, рухливі ігри в групах продовженого дня, вся система фізкультурно-масової роботи в школі, система виховної роботи (бесіди, класні години, години спілкування, «уроки здоров'я»), робота з батьками. Впровадження у практику роботи навчальних закладів технологій, спрямованих на вирішення конкретних завдань здоров'язбереження: попередження перевтоми, порушень зору, оптимізація фізичного навантаження, навчання учнів здоровому способу життя та ін.

За характером діяльності здоров'язберігаючі технології можуть бути як часткові (вузькопрофільні), так і комплексні (інтегровані). За напрямом діяльності серед часткових здоров'язберігаючих технологій виділяють: *медичні* (технології профілактики захворювань; *корекції* та *реабілітації* соматичного здоров'я; санітарно-гігієнічної діяльності); *освітні*, що сприяють здоров'ю (інформаційно-навчальні та виховні); *соціальні* (технології організації здорового і безпечного способу життя; профілактики і корекції девіантної поведінки); *психологічні* (технології профілактики та психокорекції психічних відхилень особистісного та інтелектуального розвитку). До комплексних здоров'язберігаючих технологій відносять: технології комплексної профілактики захворювань, корекції та реабілітації здоров'я (фізкультурно-оздоровчі та валеологічні); педагогічні технології, що сприяють здоров'ю; технології, що формують здоровий спосіб життя [2].

З метою виявлення частоти використання вчителями початкової школи форм і методів формування здоров'язберігаючих компетентностей у молодших школярів нами було розроблено відповідну анкету для вчителів. У дослідженні прийняло участь 12 вчителів початкових класів. Узагальнені результати анкетування (кількісні та якісні) відображено у таблиці 1.

Дані таблиці дозволяють стверджувати, що вчителі початкових класів частіше використовують такі методи, як: дидактичні ігри, бесіди, загадки, кросворди, ребуси, наочність на здоров'язберігаючу тематику. Рідше використовують казкові персонажі, проблемні ситуації, змагання, емоційне оцінювання. Найменші показники використання вчителями методів

здоров'язбереження, це: створення ситуації успіху в навчанні (формування в учнів впевненості у подоланні труднощів, прийоми позитивного впливу на учнів, ситуації вільного вибору і самостійного прийняття рішень щодо здорового способу життя).

Таблиця 1

Результати анкетування вчителів щодо частоти використання форм і методів формування здоров'язберігаючих компетентностей у молодших школярів

№ з/п	Методи і прийоми	Кількість учителів %	Рангове місце
1.	Бесіда, розповідь	17	3
2.	Використання загадок, кросвордів, ребусів на здоров'язберігаючу тематику	12	4
3.	Використання казкових персонажів	5	10
4.	Використання цікавого матеріалу про збереження здоров'я	6	8
5.	Вікторини, конкурси	9	5
6.	Дидактичні ігри	35	1
7.	Емоційне оцінювання	5	9
8.	Гренінги	7	6
9.	Змагання	7	13
10.	Наочні методи, презентації	18	2
11.	Проблемні ситуації	2	12
12.	Створення ситуації успіху у навчанні	1	7

Педагог повинен володіти важливими професійними якостями, що дозволяють генерувати плідні педагогічні ідеї та забезпечують позитивні педагогічні результати. Серед цих якостей можна виділити високий рівень професійно-етичної, комунікативної, рефлексивної культури; здатність до формування і розвитку особистісних креативних якостей; знання формування та функціонування психічних процесів, станів і властивостей особистості, особливостей організації процесів навчання і виховання, пізнання інших людей і самопізнання, творчого вдосконалення людини; основ здоров'я, здорового способу життя (ЗСЖ); володіння знаннями основ проектування і моделювання здоров'язберігаючих технологій у навчальних програмах і заходах; уміння прогнозувати результати власної діяльності, а також здатність до вироблення індивідуального стилю педагогічної діяльності [3].

Окреслені напрями й визначають шляхи підвищення педагогічної майстерності вчителя через первісне усвідомлення власних проблем і особливостей, їх психологічне опрацювання та освоєння на цій основі методів ефективної здоров'язберігаючої педагогічної взаємодії з учнями.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 616 с.
2. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: монографія. Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2010. 269 с.
3. Безопасность жизнедеятельности школы. URL: http://kuhta.clan.su/load/zdorovesberegajushhie_tekhnologii_v_shkole/okhrana_zdorovja_obuchajushhiksja/zdorove_sberegajushhaja_pedagogika/44-1-0-247 (дата звернення: 17.02.2019).

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ**

На сьогоднішній день, динаміка наукових досліджень у проблемному полі мовленнєвої діяльності дає можливість стверджувати, що простежується постійна увага до зазначеної тематики з боку вчених різних галузей науки.

Різні аспекти мовленнєвої діяльності досліджувались психологами, соціологами, лінгвістами, філософами, педагогами. Даній проблемі присвячені роботи лінгвістів (Д.Баранник, І.Білодід, В.Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О.Шахнарович, Л.Щерба, Н.Юр'єва та ін.), психолінгвістів (Є.Верещагін, І.Зимня, Л.Калмикова, О.Леонтьєв, Т.Рябова та ін.), філософів (М.Бахтін, А.Брудний, Е.Маркарян, Ф.Михайлова, Б.Шорохова, М.Ярошевський та ін.), психологів (Л.Виготський, С.Рубінштейн та ін.), лінгводидактів (А.Богуш, М.Вашуленко, Н.Гавриш, Н.Луцан, Є.Пассов, В.Скалкін, Т.Ушакова та ін.), логопедів (О.Вінарська, О.Грибова, В.Глухов, Л.Єфименкова, Б.Ковшиков, Р.Левіна, Є.Соботович, В.Тарасун, Л.Халілова, С.Шаховська, М.Шеремет та ін.).

Аспекти мовленнєвої діяльності в спілкуванні розглянуто в працях А.Вербицького, В.Дружиніна, Г.Ксенофонтової, В.Куніциної, С.Нікітчиної, Г.Щукіної та ін. Аналізу спільності рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності присвячено роботи В.Ільїна, З.Кличнікової, С.Толкачової і т. д. Діяльнісний підхід до вивчення мовленнєвих процесів відображено в дослідженнях В.Артемова, Л.Дергачової, М.Жинкіна, М.Красногорського, О.Леонтьєва, О.Соколова, Р.Тонкової-Ямпольської та ін. Питання формування та розвитку мовленнєвої діяльності у дітей із тяжкими порушеннями мовлення досліджували О.Вінарська, О.Грибова, В.Глухов, Л.Єфименкова, Б.Ковшиков, Р.Левіна, Є.Соботович, В.Тарасун, Л.Халілова, С.Шаховська, М.Шеремет та ін.

Аспекти мовленнєвої діяльності в спілкуванні розглянуто в працях А.Вербицького, В.Дружиніна, Г.Ксенофонтової, В.Куніциної, С.Нікітчиної, Г.Щукіної та ін. Аналізу спільності рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності присвячено роботи В.Ільїна, З.Кличнікової, С.Толкачової і т. д. Діяльнісний підхід до вивчення мовленнєвих процесів відображено в дослідженнях В.Артемова, Л.Дергачової, М.Жинкіна, М.Красногорського, О.Леонтьєва, О.Соколова, Р.Тонкової-Ямпольської та ін. Питання формування та розвитку мовленнєвої діяльності у дітей із тяжкими порушеннями мовлення досліджували О.Вінарська, О.Грибова, В.Глухов, Л.Єфименкова, Б.Ковшиков, Р.Левіна, Є.Соботович, В.Тарасун, Л.Халілова, С.Шаховська, М.Шеремет та ін.

Проте, незважаючи на поглиблену розробку проблеми мовлення й мовленнєвої діяльності, виступає вся складність і непослідовність її вирішення: термінологічна строкатість, широкомасштабність та багатоваріантність розумінь ученими її теоретичних засад.

Дискусійні положення, які існують із цього приводу, свідчать про важливість та актуальність проблеми для різних наукових галузей, зокрема логопедії. Не втрачає актуальності твердження М.Жинкіна про те, що різні дисципліни, зокрема, «мовознавство у всіх аспектах.., фізіологія в галузі проблем, пов'язаних із діяльністю другої сигнальної системи, фізика в розділі акустики, логіки, і, нарешті, психологія – кожна з цих галузей знань, ідучи своїми шляхами та дорогами, вивчають однаковий об'єкт – мовленнєву діяльність, але кожна розглядає її зі свого боку, вирішуючи свої певні завдання, виокремлює свої точки зору на істотні характеристики. «При цьому виникає потреба не лише в принципових, філософських положеннях, які є загальними, але й у спеціальній розробці теорії питання, заснованої на системі фактів, що досить широко та глибоко охоплює матеріал, який вивчається для того, щоб можна було б зробити важливі практичні висновки».

Отже, мовленнєву діяльність вчені визначають як: 1) єдність «мови» та «мовної здібності» (Ф. де Соссюр); 2) дві взаємопов'язані сторони одного явища – мовленнєвої діяльності, що нерозривно пов'язує «мову» та «мовлення» (Бодуен де Куртене); 3) «специфічний прояв людської поведінки» (Е.Косеріу); 4) сукупність процесів висловлювання та розуміння (Л.Щерба); 5) процес використання людиною мови для спілкування (О.Леонтьєв); 6) один із універсальних, загальних механізмів культури, які діють при будь-яких проявах людської скооперованої соціальної активності (Е.Маркарян)

УДК 378:373.3.011

ПРОДАН Н.І., ФЕНЧАК Л.М.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ – ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Необхідність вирішення проблеми збереження здоров'я викликана насамперед соціальним замовленням на особистість здатну до здорового способу життя та корисну для суспільства. Збереження і зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу в сучасних умовах навчання можливе шляхом формування здоров'язбережувального освітнього простору.

Базовими дослідженнями для з'ясування суті і структури поняття «здоров'язбережувального середовища» стали вітчизняні доробки Т.Бойченко, Т.Бережної, Б.Долинського. Педагогічні дослідження в галузі формування навичок здорового способу життя особистості у навчальному процесі розглядали науковці та практики І.Акімова, Н.Колотій, В.Грушко, С.Рибалько, О. Рибалка, А.Царенко та інші. Дослідження впливу етносоціальних і

природних чинників на здоров'я школярів здійснювала Н.Лисенко; І. Мельник – аксіологічний аспект технології здорового способу життя молодших школярів; С. Якименко – формування культури здорового способу життя учнів основної школи у позакласній роботі.

Практично перед кожною школою постають завдання створення здорового освітнього середовища для дітей, оскільки той мікросоціум, у який діти потрапляють у школі, не завжди є сприятливим для їхнього розвитку. Науковцями та педагогами поняття «середовище» розуміється як сукупність елементів, які у співвідношенні між собою становлять «простір і умови життя людини» [4].

Дослідник О.Сироватко зазначає, що освітній заклад із здоров'язберігальним середовищем – це педагогічна система, складовими якої мають бути: методики забезпечення психолого-медикосоціального супроводу учнів на кожному віковому етапі; постійна діагностика стану здоров'я учнів; установка на формування в них здорового способу життя; ефективна корекційна й реабілітаційна робота за медичними показниками дітей «групи ризику»; методики залучення учнів до здоров'язбережувальної діяльності [3].

Спираючись на практику освітніх закладів та дослідження педагогів і науковців, можна визначити алгоритм створення здоров'язбережувального освітнього середовища у ЗЗСО.

➤ Перший крок – аналіз інфраструктури школи, її навчального, навчально-методичного та кадрового забезпечення.

➤ Другий крок – проведення моніторингу здоров'я дітей: фізичного здоров'я; психічного здоров'я; соціального здоров'я; духовного здоров'я.

➤ Третій крок – раціональна організація освітнього процесу.

➤ Четвертий крок – діагностика й корекція та попередження захворювань; проведення профілактики захворювань; вітамінотерапія.

➤ П'ятий крок – підтримання й зміцнення психічного здоров'я учнів, впровадження здоров'язберігаючих технологій.

➤ Шостий крок – оздоровча робота у ЗЗСО за такими напрямками: первинна профілактика ; вторинна профілактика; валеологізації освітнього процесу.

➤ Сьомий крок – розвиток матеріально-технічної бази ЗЗСО; дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил, що гарантують зміцнення здоров'я учнів; дотримання норм пожежної безпеки; нормування навчального навантаження, обсягу домашніх завдань; створення комфортної атмосфери у взаєминах між учителями, учнями й батьками; забезпечення закладу фахівцями.

Останнім кроком є залучення батьківської громадськості, органів місцевого самоврядування до організації та управління освітнім процесом [1].

Поглиблена робота зі створення здорового середовища сприятиме позитивним результатам, а саме: на рівні учнів: зменшення кількості випадків порушення дисципліни, поява інтересу до власних якостей та рівня особистого розвитку, посилення віри в себе; прагнення до саморозвитку та

самовдосконалення, бажання розкрити себе перед друзями, вчителями з кращого боку; на рівні сім'ї: висока оцінка творчих та інтелектуальних здібностей дітей, відчуття єдності з дитиною, встановлення теплих, доброзичливих, дружніх стосунків; на рівні класу: підвищення рівня згуртованості колективу, що сприяє розвитку доброзичливих стосунків, виникненню взаємних симпатій, взаємної прихильності, емоційній єдності «один за всіх, і всі за одного» [2]

Таким чином, школа зі здоров'язбережувальним освітнім середовищем – це освітній заклад, в якому діють методики забезпечення психолого-медико-соціального супроводу учнів на кожному віковому етапі, постійна діагностика стану здоров'я і заходи щодо формування здорового способу життя школяра, методики включення учнів у здоров'язбережувальну діяльність, способи формування особистих концепцій здоров'я, вироблення умінь, що відносяться до саморегуляції емоційних станів, самоконтролю в стресових ситуаціях.

Література

1. Бережна Т. Організація шкіл здоров'я в Україні: міжнародний досвід та вітчизняна практика / Т. Бережна // Рідна школа. – 2018. № 5. – С. 28.
2. Нідзельська В. Управління розвитком здоро'язберігаючого освітнього простору навчального закладу: практичні аспекти / В. Нідзельська // Освіта і управління. – 2010. – №2-3. – С.157-162.
3. Сироватко О. / Підходи до формування здоров'язберігаючого середовища в закладі освіти / О.Сироватко // Директор школи. – 2009. – № 38 (566). – С.15.
4. Ясвин В.А. Освітнє середовище: від моделювання до проектування / В.А.Ясвин. – М.: Сенс, 2001. – С. 14.

УДК 37.013.73:373.3.016:81

РАТОЧКА Г. І., ЧЕКАН О. І.,
Мукачівський державний університет

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Філософи М.Бахтін, А.Брудний, А.Коршунова, Е.Маркарян, Ф.Михайлова, Б.Шорохова, М.Ярошевський та ін. трактують мовлення як діяльність людини, яка проявляється в спілкуванні з іншими людьми, як вираження і передачу думок засобом мови. Завдяки мовленнєвій діяльності в розумі певної людини відображення світу постійно поповнюється та збагачується тим змістом, що відтворюється в суспільному розумі, пов'язується з досягненнями всієї практики та культури людства. Професор Е.Маркарян підводить мовленнєву діяльність під поняття «діяльність», розрізняючи при цьому два аспекти: аспект актуалізації механізмів, завдяки яким стимулюється, програмується та здійснюється активність суб'єктів дії, та аспект «суто діяльності», який відображає різні ділянки та форми людської активності. Для здійснення певної задачі включаються в дію різноманітні мовленнєві механізми, які виражають мотивацію діяльності, що задає ціль і слугує

засобами її здійснення. Аналіз цих механізмів дає можливість зрозуміти, яким чином стимулюється, направляється та здійснюється діяльність.

Отже, філософське розуміння мовленнєвої діяльності пов'язується зі спілкуванням людини, її активністю, творчим перетворенням середовища, інтеграцією в соціум.

Щодо мовознавчого розуміння мовленнєвої діяльності, то варто відзначити, що В.Гумбольд та Ф. де Соссюр першими висловили думку про мову як діяльність.

Уперше звернувся до наукового дослідження мовленнєвої діяльності людини В. фон Гумбольдт. Саме йому належить ідея мовленнєвої діяльності та розуміння мови як ланки, що з'єднує соціум та людину.

Він зазначав, що вивчення мови має здійснюватися у тісному зв'язку зі свідомістю й мисленням людини, культурою й духовним життям етносу (народу, нації). Слово – це не відображення предмета, а його осмислення, тому воно є еквівалентом не предмета, а його розуміння в акті мовної творчості.

Учень В. фон Гумбольдта Г.Штейнталь, – на відміну від свого вчителя, який розглядав мову в динаміці, як частину психічної діяльності людини, суспільне явище, – розумів її тільки як процес. Мовознавець О.Потебня визначав мовленнєвий акт як явище винятково психічне, однак зазначав, що мова, слово вносить у цей акт культурний соціальний початок.

Найчіткіше розмежування поняттям «мова» та «мовлення» дає швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр, який вводить поняття «мовленнєва діяльність». Учений розмежовує поняття мова («langue») як абстрактну надіндивідуальну систему, мовну здібність («faculte du langage») як функцію індивіда. Ф. де Соссюр термін «мовна здібність» використовує у двох значеннях. З однієї сторони, він зазначає, що природнім для людини є не мовленнєва діяльність як говоріння, а здібність створювати мову, тобто систему диференційованих знаків – відтак наголошення на вродженість здібності. З іншої сторони, вчений зазначає, що над діяльністю різних органів існує здібність більш загального порядку, яка керує знаками і яка є мовною здібністю, а здібність артикулювати слова здійснюється лише за допомогою зброї, створеної та запропонованої колективом, тобто мови.

Мовна організація людини передбачає виявлення змісту та організації «лінгвістичного архіву» носія мови. Виділяють такі компоненти мовних знань: фонетичний компонент – ментальна підсистема еталонів звуків мови; «внутрішній лексикон» – семантичні поля, що мають центр та периферію; граматичний компонент – зберігання процедурних знань морфологічної та синтаксичної зв'язності лексичних одиниць; семантичний компонент – альтернативні моделі мовної поведінки з урахуванням соціального статусу, ролі особистості та контексту комунікативної ситуації.

Мовленнєвий механізм – третій аспект мовної здібності, представлений реалізацією людиною її мовних здібностей з метою комунікації та мислення. Функціонування мовленнєвого механізму виявляється у здібності породжувати

і сприймати мовлення (текст). Породження і розуміння мовленнєвого повідомлення є скритими психічними процесами, важкою розумовою діяльністю, представленою системою взаємодоповнюючих ментальних дій.

Отже, з діяльністю Ф. де Соссюра прийнято пов'язувати концептуальне розмежування мови («langue») та мовлення («parole»), тобто вважати мову ідеальною сутністю, а мовлення – матеріальним явленням. Факти мовленнєвої діяльності наявні як у первісних народів, так і у розвинутих, культурних націй, тоді як мова уявляється лише найважливішою частиною мовленнєвої діяльності. Мова є соціальним продуктом, сукупністю необхідних умовностей, котрі приймаються певним колективом з метою забезпечення реалізації, функціонування здатності до мовленнєвої діяльності, яка існує у будь-якого носія мови. Ф. де Соссюр переконаний, що “природною для людини є не мовленнєва діяльність як промовляння, а здатність створювати мову, тобто систему диференційованих знаків, які відповідають диференційованим поняттям». Таким чином, мова є соціальним продуктом, результатом соціального зв'язку між індивідами. Більш того, мова – це готовий продукт, який ніколи не передбачає певного попереднього наміру і свідомо здійснює лише діяльність класифікації. Існування мови стає можливим завдяки наявності того, хто говорить, тому втрачає сенс теза про самостійне буття мови як певної сутності.

УДК 159.942:373.2.016:82:81

РАХІВСЬКА В.В., БАРНА Х.В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ЕМОЦІЙ В ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Відомо, що мовленнєва діяльність є механізмом реалізації вербального спілкування, а отже, і комунікації. Саме тому комунікативна функція мовлення виступає як індивідуально-регулятивна функція (вибірковий вплив на поведінку однієї або кількох людей), колективно-регулятивна функція (реалізується в умовах «масової комунікації» та характеризується відсутністю «зворотнього зв'язку між тим хто говорить і слухає») і саморегулятивна функція (реалізується при плануванні власної поведінки)

Крізь роботи Л.С.Виготського червоною ниткою проходить думка про те, що в основі мотивації до мовленнєвої діяльності лежить потреба у спілкуванні. Таким чином, можна зробити висновок про взаємозалежність та взаємообумовленість таких феноменів людської психіки, як емоції, мотиви та потреби. Отже, потреба ініціює мотивацію, але одночасно з виникненням потреби з'являється й емоція.

Подальший розвиток ідей Л.С.Виготського представлено в роботах А.М.Богущ, Л.А.Венгер, В.Н. Грідіна, А.В.Запорожець, О.О.Леонтьєва та ін. Автори наголошують на існуванні не лише прямого зв'язку між мотиваційно-

емоційним компонентом мовленнєвої діяльності та лексико-семантичною складовою реалізації мовленнєвої програми, але й зворотнього зв'язку, що проявляється у впливі власних слів на емоційний стан людини та подальшу мотивацію її діяльності. Саме реалізація цього зворотнього зв'язку і являє собою одну з психолінгвістичних закономірностей функціонування емоційно-експресивної лексики.

Так, О.Р.Лурія в своїх дослідженнях вказує на соціально-біологічний зв'язок мовленнєвих реакцій, та підкреслює, що "... мовленнєві реакції, будучи складною нервово-психічною діяльністю, спираються на інтелектуальні процеси й на попередній життєвий досвід дитини, побудований по формі рефлексу".

Н.О.Гордєєва та Л.О.Зінченко довели, що діяльність являє собою складну функціональну організацію цілого ряду когнітивних, виконавчих, цілеутворюючих, емоційно-оцінних процесів, які відбуваються на різних рівнях, проте завжди є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Сучасна лінгвістика виходить з того, що основною метою реалізації комунікативної функції мовлення є не лише обмін думками, але й демонстрація власних емоцій та стимулювання виникнення певного емоційного стану у реципієнта, тобто соціальна маніпуляція за допомогою експресивних засобів мовлення (В.В.Віноградов, О.О.Леонтьєв, А.А.Реформатський, Б.А.Серебрєнніков, А.А.Уфімцева, Д.Н.Шмєлев і ін.).

Процес вираження людиною власних емоцій на всіх рівнях мовлення забезпечується різними засобами – інтонаційними, лексико-семантичними, словотворчими, граматичними.

У роботах сучасних українських і зарубіжних дослідників немає єдиного підходу щодо того, які з цих засобів є найбільш важливими, яке їх місце, роль та особливості взаємовпливу в загальному процесі міжособистісної комунікації. Так, такі дослідники, як А.М.Пєшковський, Ш.Баллі, Ч.Стівенсон основним засобом вербального вираження емоцій людини вважають інтонацію й стверджують, що роль слів у висловлюванні зменшується пропорційно збільшенню ролі почуттів.

Однак, на думку В.Н. Грідіна, з урахуванням сучасних даних психолінгвістики подібне ствердження стало мало переконливим, оскільки соціально зумовлені, інтелектуальні емоції, що притаманні лише людині, опосередковуються другою сигнальною системою та тому можуть бути виражені й зрозумілі лише за допомогою слова. При цьому в якості допоміжних можуть використовуватись засоби інших рівнів мови.

На думку В.В.Віноградова, слово є основним засобом вираження думки та ознакою всіх інших переживань людини. Слова знаходяться у безперервній єдності із всім інтелектуальним та емоційним життям людини. Так, будь-яке предметно-логічне значення слова завжди є емоційно забарвленим (Ж.Вандрієс, В.В.Віноградов, К.А.Лєвковська, Н.М.Разінкіна).

Подальша розробка проблеми вербалізації емоцій представлена в роботах Я. Рейковського. Однак, як зазначає Ю.В. Щербиніна, ці зміни підлягають систематичному опису та кількісному вираженню, що дає можливість їх наукового вивчення.

Питання вербального та невербального вираження емоційного стану людини в процесі комунікації висвітлюється в ряді робіт українських та зарубіжних вчених (В.В.Виноградов, Ф.Голдман-Ейслер, А.Дібнер, Г.В.Колшанський, Дж.Маль, Е.Л.Носенко, Ч.Осгуд, П.В.Сімонов, Н.І.Смірнова, М.Є.Станкевич, А.А.Уфимцева, Д.Н.Шмелев).

У роботах Ч.Осгуда значна увага приділяється проблемі вираження емоцій людини на всіх рівнях засвоєння мови. Автор відмічає, що емоційний стан людини значною мірою зумовлює вибір засобів вираження цих емоцій, а також особливості формування її мотивів. В.Н. Грідін робить висновок про те, що емоційне мовлення, в основі якого лежить емоційно-експресивна лексика, виконує дві функції: впливу на психіку реципієнта шляхом навіювання, а також на власну психіку шляхом самодетермінації. Також автор підкреслює, що мовлення має складну систему емоційної пам'яті та асоціативних зв'язків.

Таким чином, ми бачимо, що емоційний стан людини накладає відбиток на її поведінку та структуру її діяльності. Мовленнєва поведінка – один з аспектів зовнішньої поведінки. У власній мовленнєвій діяльності знаходить своє вираження й емоційний стан людини.

УДК 37.012:929(043.2)

РОЗМАН І.І.,
Мукачівський державний університет

ОПЕРАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Метод, як стрижневий компонент методології, визначає стратегію і результати кожного наукового дослідження. Хрестоматійно відомими стали твердження англійського філософа Ф. Бекона, який порівняв метод із ліхтарем, що освітлює шлях мандрівникові (дослідникові) у темряві та російського фізіолога І. Павлова, який стверджував: метод – найперша, основна річ, бо від нього, від способу дії залежить вся серйозність дослідження, адже при хорошому методі не досить талановита людина може зробити багато, а при поганому і геній працюватиме марно [2, с. 208].

Однак, до сьогодні в науці не має спільного витлумачення методу як через суб'єктивність рефлексій, так і об'єктивну суперечливість цього феномену. Визначення методу потребує урахування і узгодження багатьох різних аспектів, що стосуються його пізнавальних можливостей, внутрішньої структури, зокрема співвідношення методу, прийому, засобу, процедури тощо. Ці та інші аспекти обумовлюють і ускладнюють розробку класифікації методів педагогічної біографістики та визначення їхнього інструментально-

дослідницького потенціалу. Метод дискурс-аналізу, який досліджує і порівнює ідеї окремих педагогів у широкому соціокультурному контексті є одним із провідних у педагогічній біографістиці. У технологічному плані він синтезує низку методик і технік інтерпретації різних текстів, поглядів, висловлювань, інших продуктів мовленнєвої діяльності, здійснюваної за певних культурно-історичних умов [1, с. 29]. Порівняно із довільними, часто інтуїтивними, абстрактними зіставленнями, цей інструмент дає чіткі системні орієнтири та критерії, що дозволяють логічно інтегрувати різні аспекти та суб'єктивні і об'єктивні чинники для формулювання науково обґрунтованих порівнянь, аналогій, суджень, висновків.

Доволі складною виглядає проблема використання соціологічних і математичних методів у педагогічній біографістиці. Існуючий серед науковців погляд, нібито, емпіричні методи повністю виключені з інструментарію історико-педагогічної науки [4], є дискусійним, а щодо вивчення педагогічних персоналій у історичній ретроспективі, неправомірним. Ідеться передусім про апробовані педагогічною наукою соціологічні і математичні методи дослідження, суть і технологія використання яких у цій площині всебічно розриті у науковій літературі [3;5]. Так, метод анкетування, попри об'єктивно-часову неможливість безпосереднього контакту біографа з досліджуваною особою, може бути успішно застосований для збору інформації про її життєдіяльність серед членів міської чи сільської громад, родини, колег, соратників тощо. Залежно від конкретної ситуації, психосоціальних особливостей респондентів, інших обставин, воно може бути вибіркоvim або повним, особистим або заочним, груповим або індивідуальним, усним (інтерв'ю, дослідна бесіда) або письмовим (за анкетами) тощо. Анкета або опитувальник слід продумати таким чином, щоб одержати максимально повну і об'єктивну інформацію як про конкретні факти, події, так і думки, оціночні судження учасників опитування. Цей метод може поєднуватися із соціометричним дослідженням, яке дозволяє з'ясувати характер міжособистісних і міжгрупових стосунків [5, с. 207-214] у середовищах де формувалася історична особа. Проблема застосування соціологічних і математичних методів в історико-педагогічних дослідженнях залишається майже не розробленою у науково-теоретичному плані. Щоправда, існують ґрунтовні розробки засад аналізу історії розвитку педагогічної науки у поєднанні з якісною й кількісною стратегіями як методології історико-педагогічного дослідження, але їх доречно розглядати у контексті методів історіографічного аналізу.

Виходячи з науково-теоретичного і практично-дослідницького досвіду вивчення окремих педагогічних персоналій, можемо стверджувати, що в педагогічній біографістиці статистичні методи мають застосовуватися не лише на рівні «здорового глузду», а й виходячи із розуміння наукового статистичного способу мислення та знань основ математики. Ідеться про те, що нагромаджені дані та показники мають відтворюватися і підсумовуватися у вигляді таблиць,

діаграм, графіків згідно із соціометричними методами описової і математичної статистики (реєстрація, ранжування, шкалування, порівняння) тощо. Вони пропонують перевірені методики синтезу і порівняння даних і показників, які мають однакові властивості та піддаються зіставленню.

Водночас, слід розуміти, що надмірне захоплення статистикою може призвести до перевантаження біографічного дослідження надмірним фактографізмом, зашкодити встановленню причинно-наслідкових зв'язків через нагромадження набору другорядних фактів. Слід розуміти, що навіть у статистичних розрахунках на основі точних цифр, даних завжди є певні міра умовності, особливо коли ідеться про таку складну й до певної міри «внутрішньо алогічну» систему, як біографія у її ширшому розумінні.

Література

1. Ваховський М. Методологічні аспекти порівняльного аналізу педагогічних ідей Г. Манна та К. Ушинського // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2008. № 10. С. 26 – 30.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: підручник. 2-ге вид., допов. і переробл. Х.: Право, 2012. 312 с.
3. Новиков А.М. Методология образования. Издание второе. М.: Издательство «Эгвес», 2006. 488 с.
4. Сергеева С.В., Козлова Е.В. Основы персонологии. Историко-педагогическое исследование: подходы, принципы, методы// Современные проблемы науки и образования. 2015. № 3. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19666> (дата звернення: 04.01.2018).
5. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.

УДК: 372.881.116.12

РОСОЛ Ю. В., ХОМА О. М.,
Мукачівський державний університет

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ

Сьогодні Концепцією «Нова українська школа» передбачено компетентнісний підхід до навчання. Серед компетентностей важливе місце займає вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами (Закон України «Про освіту», Розд.2, ст.12, п.1) [1].

Василь Сухомлинський належав до тих педагогів, які писали про важливість володіння рідним словом. Уся педагогічна діяльність вченого спрямовувалася на те, щоб «життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього життя» [2]. У багатьох його працях («Слово рідної мови», «Джерело невмирущої криниці», «Рідне слово», «Слово про слово», «На трьох китах») знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати світ, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. На думку педагога, із живої думки і слова почалося становлення людини. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших

почуттів; в ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями.

Питання щодо методики вивчення і засвоєння рідної мови пронизує всю науково-педагогічну діяльність В.Сухомлинського. Вчений говорив, що мова – це «духовне багатство народу», яке народ передає з покоління в покоління. Під багатством ми розуміємо культуру нашого народу, традиції та звичаї [3, с. 201]. Праця «Серце віддаю дітям» стала педагогічними настановами, як працювати з дітьми, як навчати їх міркувати.

Одним із найважливіших елементів навчання рідної мови В. Сухомлинський називав природу. Він вважає, що саме в природному середовищі дитина відкриває для себе щось по-справжньому нове і цікаве. Світ природи допомагає пробудити у дитині певні уявлення, її фантазію, розвинути мислення і увагу, породжувати мовну активність. Учений наголошував на тому, що не можна ізолювати дитину від природи, обмежуватися лише слуховим сприйняттям, адже це веде до перевтоми організму. Педагог, який довгий час працював серед дітей, впевнений, що для того, щоб дитина могла повноцінно розвиватися, набувати нових знань, їй потрібно спілкуватися з природою. Василь Олександрович говорив і про те, що саме завдяки спогляданню за красою навколишнього світу дитина виростає чуйною, доброю, сердечною, готовою допомогти кожному. «Краса – це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [2, с. 220]. Він наголошував на тому, що любов до рідного слова починається саме із спілкування дитини з природою.

Володіння рідним словом розглядалося вченим як основа духовного й патріотичного виховання. «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культи: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова» [4, с. 201].

Розглянемо настанови В.Сухомлинського про значення рідного слова в навчанні молодших школярів на основі статті «Слово про слово». Науковець зазначає: «В руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [5, с. 160].

Отже, у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського містяться цінні поради та вказівки, які допоможуть у навчанні й вихованні підростаючого покоління та розвитку їхнього мовлення. Педагог радив: «Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її» [3].

Отже, ми розглянули окремі питання щодо навчання української мови в початковій школі.

Література

1. Закон України «Про освіту». Прийнято Верховною Радою України 05.09.2017: [Електронний варіант]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата опублікування: 28.09.2017). З екрану.

2. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад школа, 1966. – 230 с.

3. Сухомлинський В. О. Рідне слово / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 3. – К. : Рад школа, 1977. – С. 201–216 с.

4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти томах. Т-3. – К. : «Рад школа», 1977. – 670 с.

5. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Рад школа, 1977. – С. 160–167.

УДК 373.2.015.31:159.954(043.2)

РУСИН А. І., МИКУЛІНА А. К.,
Мукачівський державний університет

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОЗНАКИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Проблема дитячої творчості, природа її виникнення та розвитку вже впродовж кількох десятиріч є предметом досліджень багатьох учених. Відомі психологи та педагоги (Н.О. Ветлугіна, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.В. Запорожець, В.Т. Кудрявцев, О.І. Кульчицька, М.М. Поддяков, Є.В. Суботський та ін.) довели, що творчі здібності яскраво проявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються у процесі спеціально організованого навчання, коли діти оволодівають суспільно виробленими засобами діяльності.

Творчість – це одна із найзмістовніших форм психічної активності дитини. Її можна розглядати як універсальну здібність, що забезпечує успіх різноманітної діяльності дітей [1].

Аналіз результатів досліджень дитячої творчості, здійснених відомими вченими (Н.О. Ветлугіною, О.І. Кульчицькою, І.Я. Лернером, Б.М. Тепловим, Є.О. Фльоріною та ін.), дозволяє сформулювати її визначення. Дитячу творчість слід розуміти як створення дитиною суб'єктивно нового (значущого для неї) продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання, створення невідомих раніше деталей, що по-новому характеризують створюваний образ: різних варіантів зображень, ситуацій, рухів, характеристик героїв, інших дій; застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності у новій ситуації; прояв ініціативи в усьому [1].

Л.С. Виготський глибоко обґрунтував положення про те, що творчість притаманна всім людям і є постійним супутником дитячого розвитку. Він вважав, що творчі процеси в усій своїй повноті проявляються вже в дуже ранньому дитинстві. Гра дитини – це не проста згадка про пережите, а й творча

переробка пережитих вражень, комбінування їх і розбудова з них нової дійсності, що відповідає запитам та бажанням самої дитини». В.В. Давидов теж вказує на те, що творчість є постійним супутником дитячого розвитку [2].

Науково доведено: саме дошкільний вік є найбільш сензитивним періодом розвитку творчості. Період від трьох до п'яти років сприятливий для формування творчості, бо дитина до цього віку, з одного боку, готова до соціалізації (сформованість мовлення), а з другого – ще не соціалізована. Для дитини весь світ ще загадковий та проблемний. За даними Д. Б. Ельконіна, у віці близько трьох років у малюка з'являється потреба діяти, як дорослий, «зрівнятися з дорослим» (Є.В.Суботський) [3].

Дитяча творчість – це також процес створення образів з казки, оповідання, гри-драматизації, у малюванні, конструюванні, пошук у ході діяльності способів, шляхів розв'язання завдань. При цьому основними етапами творчого процесу дитини, на думку вчених, є: виникнення відчуття неясності чогось (поява проблеми); виникнення низки запитань, уточнень; виділення значущих для успішного розв'язування проблеми елементів; усвідомлення, розуміння проблеми; формування гіпотези; пошук і знаходження розв'язку.

У процесі образотворення діти проявляють ініціативу, власне естетичне ставлення, пошукове зацікавлення, прагнуть привернути увагу до результатів своєї творчості. Це, можна сказати, творчість для себе. Відтак змінюється сама дитина, вона оперує новими засобами діяльності, знаннями та вміннями.

Будь-який творчий акт дошкільника – результат його активних пізнавальних, творчих дій. Засвоєння дитиною мови є творчим процесом, гра – це теж творчість, адже, створюючи нові ігрові ситуації, дитина вносить своє, суб'єктивне в ігрові дії, зображувальну діяльність, музику, конструювання тощо [1]. Навіть наслідуючи дорослих, дитина творчо видозмінює своє сприймання відповідно до власних уявлень, а засвоюючи щось нове, пропускає його крізь особистий досвід, неповторний та унікальний. Нові знання творчо трансформуються кожною дитиною і набувають своїх особливостей. Ці процеси є основою тих неочікуваних актів творчості, які породжуються та реалізуються дитиною.

Вже в дошкільному віці творча спрямованість дитини проявляється як властивість власне людської психіки. Малюк робить справді творчі відкриття мало не на кожному кроці, оскільки вперше вивчає світ навколо себе, пізнає навколишні предмети, людей. А в деяких видах творчої діяльності дошкільнята можуть здійснювати не просто «мікровідкриття суб'єктивного масштабу» (В.О. Моляко), а сягати досить високого рівня, ледве не професійного, адже деякі дитячі вірші, малюнки фахівцями визнаються часом за цілком «дорослі» [2].

Творча дитина, творча особистість (за М. М. Поддьяковим) – це результат усього способу життя дошкільника, результат спілкування та спільної діяльності з дорослими, результат його власної активності. У неї поступово формується складний, суперечливий внутрішній світ, який надає усій її діяльності творчого характеру. А чим багатший, оригінальніший внутрішній

світ дитини, тим радикальніші й неочікуваніші творчі перетворення набутих нею знань [3].

Отже, на думку вчених, зовнішні прояви творчого розвитку дітей різноманітні, це: чутливість до проблем, готовність розв'язувати їх самостійно; відкритість до нових ідей, інтерес до невідомого; схильність руйнувати чи змінювати стереотипи, відмовлятися від шаблонів, відходити від зразків; здатність виходити за рамки заданої іншими ситуації; швидкість аналогій, протиставлень, асоціацій; уміння вносити щось нове, видавати оригінальні ідеї, розв'язувати нові завдання, досягати незвичних результатів; висока пізнавальна активність; допитливість; уміння швидко переходити від одного способу розв'язування до іншого.

Література

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – Київ : Фенікс, 2014. – 200 с.
2. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Підкурманна Г.О. Дитяча творчість. Програма та методичні рекомендації з художнього розвитку дітей дошкільного віку / Г.О.Підкурманна . – К., 2001. - 194 с.

УДК 159.964.21:364.652:316.362(043.2)

РУСИН Н.М., САВКО Л.,
Мукачівський державний університет

ПРИЧИНИ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У житті людини конфлікт – це ситуація, яка трапляється постійно. Саме виховані культурою зразки поведінки в конфлікті впливають на поведінку в конфліктних ситуаціях, а найбільш звичний досвід, одержуваний в конфліктних ситуаціях, - це страх і напруга, загрози, ворожість, нерозуміння, безнадійні спроби довести свою правоту, образи і т. п. В результаті у людей формується соціальний стереотип: конфлікт – завжди явище негативне, небажане для людини. Конфлікти розглядаються як щось таке, чого по можливості слід уникати. Наш підхід дозволяє сформулювати у конфліктуючих сторін уявлення, що конфлікт – це природне явище. Більше того, конфлікт є індикатором наявності проблеми між взаємодіючими сторонами (особистостями, групами і т. п.), яку важливо вирішити.

Це дозволяє з ситуації конфлікту шляхом переговорів сформулювати нову конструктивну поведінку в майбутньому, яка зніме викликану конфліктом проблему. Однак існує переконання, що перепорою конструктивній поведінці служить агресивність конфліктантів, що розглядається як риса особистості.

Проблема агресивності – одна з найзначніших проблем сучасної педагогіки.

Головним джерелом живих прикладів агресивної поведінки для більшості дітей є сім'я. Численні дослідження показали, що для сімей, з яких виходять агресивні діти, характерні особливі взаємини між членами сім'ї. Подібні

тенденції педагогами описані як «цикл насильства». Діти схильні відтворювати ті види взаємин, які «практикують» їх батьки по відношенню один до одного. Діти, вибираючи методи з'ясування відносин з братами і сестрами, копіюють тактику вирішення конфліктів у батьків.

Причини сімейних конфліктів зазвичай поділяються на три великі категорії:

1) Конфлікти на ґрунті несправедливого розподілу праці.

Наприклад, один або обоє надмірно зайняті на роботі, і про заняття домашньою роботою не можуть домовитися. Такі конфлікти також можуть бути між братами і сестрами в багатодітній родині.

2) Конфлікти на ґрунті економічних взаємовідносин в сім'ї, тобто співвідношення доходів і можливостей задовольнити необхідні для сім'ї потреби. Зазвичай сімейний дохід обмежений - зарплата подружжя є його головним джерелом. Конфлікти виникають, коли члени сім'ї воліють витратити гроші по-своєму. Наприклад, чоловік хоче купити машину, а дружина - туристичний тур за кордон. Або батьки мають претензії до того, скільки «кишенькових грошей» від них вимагають діти, і як діти ці гроші витрачають. При аналізі цих причин важливо враховувати соціальні фактори мікро- і макросередовища. До факторів мікросередовища слід віднести: погіршення матеріального становища сім'ї; неможливість нормального працевлаштування подружжя або інших членів сім'ї; тривала відсутність житла; відсутність можливості влаштувати дітей у дитячу установу й ін.

Характеризуючи фактори макросередовища, слід підкреслити, що соціально-економічна стабільність в світі, в країні сприяє зниженню рівня внутрісімейної конфліктності.

3) Конфлікти через наявність різних характерів, цінностей і звичок. Наприклад, авторитарне втручання батьків у рішення дітей, різні способи і ставлення до виховання дітей та ін.

Сімейна психотерапія розглядає сім'ю як сукупність індивідуальностей, а сімейні конфлікти – як результат не вирішення особистісних проблем і неадекватною внутрісімейною комунікацією. Загалом, неадекватна внутрішньосімейна комунікація виникає через уникнення контактів, непорозумінь або неправильного підбору слів для вираження своїх думок. А правильний спосіб комунікації характеризується розповіддю іншій стороні про те, що трапилося, розповіддю про власні почуття в даній ситуації і про ставлення до неї.

Сімейні конфлікти вирішуються співпрацею, конкуренцією і униканням. Конкуренція - це коли кожна конфліктуюча сторона прагне вирішувати спільні проблеми тільки своїми способами, що призводить зазвичай до ескалації конфлікту. Якщо конфліктанти намагаються піти з контактів, це, напевно, тимчасово заспокоїть конфлікт, але проблеми не будуть остаточно вирішені. А співпраця є найкращим способом для вирішення сімейних конфліктів і дозволяє

йти на компроміс, поступатися один одному або обговорювати проблеми для пошуку задовільного рішення для всіх.(10)

Однак за концепцією Томаса-Кіллена, основні стратегії людської поведінки в конфліктній ситуації поділяються на 5 видів: уникнення, суперництво, пристосування, компроміс, співробітництво.

Поступка може бути сприйнята опонентом як прояв слабкості і привести також до ескалації його тиску і вимог. Компроміс, дійсно, хороший вихід, але він діє тимчасово. Оскільки жодна зі сторін не задовольняє свої інтереси повністю, і основа для сімейного конфлікту зберігається. Успішне співробітництво сприяє поліпшенню відносин і бажанням продовжувати взаємодію в майбутньому.

Сімейні конфлікти проявляються як зіткнення інтересів членів сім'ї в їх спільній життєдіяльності. З одного боку, вони викликають емоційну напруженість в сім'ї, і можуть призводити до «кризи», який в своєму крайньому прояві призводить до розлучення подружжя. З іншого боку, конфлікти висловлюють бажання і наміри членів сім'ї, представляючи себе як частина сімейної комунікації, і сприяють початку впорядкування сімейних взаємин. У врегулюванні сімейних конфліктів важливі і результат рішення, і відносини між членами сім'ї, варто докласти зусилля і витратити час на досягнення співробітництва.

УДК 373.2.016:511-028.31(043.2)

РУСИН Н.М., СІДЛАК Я.,
Мукачівський державний університет

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛІЧИЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Численні дослідження педагогів і психологів (А.М.Леушина, Г.С. Костюк, В. В. Данилова та ін.) Показали, що оволодіння дітьми рахунком здійснюється поступово і проходить ряд етапів.

Навчання рахунку починається з практичних дій з множинами, дроблення їх на елементи, порівняння суміжних множин. Рахункова діяльність умовно може бути поділена на окремі етапи, а саме процес рахунку і підсумок, в зв'язку з чим виділяється співвіднесений і підсумковий рахунок. Процесом рахунку, т. п. співвіднесеним рахунком (назвою чисел) діти опановують швидше. Підсумок рахунку засвоюється значно важче.

А. М. Леушина визначила шість етапів розвитку лічильної діяльності у дітей. При цьому перші два етапи є підготовчими. У цей період діти оперують з множинами, не використовуючи чисел. Оцінка кількості здійснюється за допомогою слів «багато», «один», «жодного», «більше - менше - порівну». Ці етапи характеризуються як дочислові.

Перший етап можна співвіднести з другим і третім роком життя. Основна мета цього етапу - ознайомлення зі структурою множини. Основні способи - виділення окремих елементів у множині і складання множини з окремих елементів. Діти порівнюють контрастні множини: багато і один.

Другий етап також дочисловий, однак, в цей період діти опановують рахунком на спеціальних заняттях з математики. Мета - навчити порівнювати суміжні множини поелементно, тобто порівнювати множини, що відрізняються за кількістю елементів на один.

Математика володіє унікальним розвиваючим ефектом. Вона найкращим чином формує прийоми розумової діяльності і якості розуму, але не тільки. Її вивчення сприяє розвитку пам'яті, мови, уяви, емоцій; формує наполегливість, терпіння, творчий потенціал особистості. Математик краще планує свою діяльність, прогнозує ситуацію, послідовніше і точніше викладає думки, краще вміє обґрунтувати свою позицію. Саме ця гуманітарна складова, безумовно, важлива для особистісного розвитку кожної людини, і є головним завданням предмета математики. Математичні знання в ньому є не самоціллю, а засобом формування саморозвиваючої особистості.

Основні способи - накладання, прикладання, порівняння. В результаті цієї діяльності діти повинні навчитися встановлювати рівність з нерівності, додаючи один елемент, т. п. збільшуючи, або прибираючи, т. п. зменшуючи, множину.

Третій етап умовно співвідноситься з навчанням дітей п'ятого року життя. Основна мета – ознайомити дітей з утворенням числа. Характерні способи діяльності – порівняння суміжних множин, встановлення рівності з нерівності (додали ще один предмет, і їх стало порівну - по два, по чотири і т. д.).

Результат - підсумок рахунку, позначений числом. Таким чином, дитина спочатку опановує рахунком, а потім усвідомлює результат – число.

Четвертий етап оволодіння лічильної діяльністю здійснюється на шостому році життя. На цьому етапі відбувається ознайомлення дітей з відносинами між суміжними числами натурального ряду.

Результат – розуміння основного принципу натурального ряду: у кожного числа своє місце, кожне наступне число на одиницю більше попереднього, і навпаки, кожне попереднє – на одиницю менше наступного.

П'ятий етап навчання рахунку співвідноситься з сьомим роком життя. На цьому етапі відбувається розуміння дітьми рахунку групами по 2, по 3, по 5.

Результат – підведення дітей до розуміння десяткової системи числення. На цьому навчання дітей дошкільного віку зазвичай закінчується.

Шостий етап розвитку лічильної діяльності пов'язаний з оволодінням дітьми десятковою системою числення. На сьомому році життя діти знайомляться з утворенням чисел другого десятка, починають усвідомлювати аналогію утворення будь-якого числа на основі додавання одиниці (збільшення: числа на одиницю). Розуміють, що десять одиниць складає один десяток. Якщо

до нього додати ще десять одиниць, то вийде два десятка і т. д. Усвідомлене розуміння дітьми десяткової системи відбувається в період шкільного навчання.

Одна з основних програмних завдань навчання дітей п'ятого року життя полягає у формуванні у них вміння рахувати, виробленні відповідних навичок і на цій основі розвитку уявлення про число.

В ході вправ з навчання рахунку необхідно сформувати у дітей уміння співвідносити назване по порядку число з одним з предметів, не пропускати предмети, числа і не називати їх повторно. Дошкільнята повинні засвоїти, що останнє з названих при рахунку чисел дає відповідь на питання про кількість предметів в групі, яка перераховується. Навчання лічбі шляхом поелементного зіставлення предметних множин допомагає підготувати дітей до пізнання відношень між числами.

Домогтися розвитку передумов математичного мислення одним тільки вивченням поняття числа і навчанням усвідомленого рахунку неможливо, адже предмет математики є більш широким поняттям, що включає в себе багато напрямків.

Педагогу слід враховувати, що лічильні навички, як і будь-які інші, будуть розвиватися при багаторазовому повторенні вправ, в результаті організованого навчання. Отже, завдання, де діти застосовують лічильні навички і закріплюють їх, повинні бути цікавими та різноманітними.

УДК 373.3

РУСИН Н.М., СІДУН Я.,
Мукачівський державний університет

СУТНІСТЬ І ФОРМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема диференціації навчання не нова в психолого-педагогічній науці. Її корені проникають до глибини попередніх сторіч. Протягом багатьох віків питання диференціації розглядались у руслі загальної проблеми індивідуального підходу в процесі навчально-виховної роботи. В цьому аспекті стають цікавими загальнодидактичні й педагогічні положення, що стосуються понять форми, принципів індивідуального навчання.

Психологи розрізняють внутрішню і зовнішню форми диференціації (В.Крутецький, Ю.Орлов, В.Фірсов та ін.).

Внутрішня – це різне навчання дітей, яких відбирають за певними ознаками. Воно будується на базі цілковитого врахування індивідуальних і групових особливостей дітей. Передбачається варіативність темпу вивчення навчального матеріалу, розподіл навчальних завдань на різні ступені труднощів, вибір різних видів діяльності, визначення характеру і ступеня дозування допомоги з боку вихователя. Внутрішня диференціація передбачає розподіл дітей на мікрогрупи (в середині групи), виконання навчального завдання на різних рівнях і різними прийомами. Особливості внутрішньої

форми диференціації полягають в її спрямованості на дітей з різними здібностями.

Зовнішня диференціація здійснюється як у диференційованому підході (урахування індивідуальних особливостей), так і за рівневої диференціації (на основі планування результатів навчання). Суть зовнішньої диференціації полягає у використанні форм і методів навчання, які з урахуванням психолого-педагогічних особливостей і здійсненням індивідуального підходу створюють умови, з їх допомогою діти досягають однаково високого рівня оволодіння навчальним матеріалом. Вона припускає такий процес, за якого діти навчаються за однією програмою, але мають можливість засвоїти її на різних запланованих рівнях не нижче рівня обов'язкових вимог. На підставі відповідних критеріїв самовизначення (інтересів, нахилів, здібностей, досягнутих результатів) в середині групи створюються стабільні мікрогрупи, у яких вихователь розрізняє зміст навчання і запропоновані дітям навчальні вимоги. У системі школи за внутрішньої диференціації розрізняють профільне і поглиблене вивчення.

За диференційованого підходу суттєво змінюється в позитивну сторону ставлення дітей до навчання, яке стає більш гнучким і більш емоційним. Ціль диференційовано-групового (за віком, інтересами, здібностями) і індивідуального підходів у навчально-виховному процесі полягає ж в духовному, інтелектуальному потенціалі, моральній вихованості, готовності до праці тощо. Диференційований підхід дозволяє ефективно побудувати роботу з різними групами, з метою реалізації можливості впливу на кожну дитину, розвитку в ній у процесі роботи з колективом індивідуальних здібностей, особливостей. Тому диференційований підхід в навчанні останнім часом продовжує вивчатися як один із засобів підвищення ефективності формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей (В.Ф.Баширова, В.І.Міхальова, Р.І.Солопова та ін.). Більше уваги приділяється вивченню на основі диференційованого підходу „важких” дітей або „педагогічно занедбаних” (М.О.Алемаксін, О.І.Кочетов, І.О.Невський, О.Ф.Нікітін).

Диференціація в дошкільній педагогіці передбачає розподіл дітей на мікрогрупи за індивідуально-типологічними ознаками, і, в першу чергу, за виявленими здібностями: розумовими (здібності до будь-якої дисципліни – математики, образотворчої діяльності, музики, розвитку мови); трудовими (прагнення до оволодіння певними видами праці, уміння доводити розпочату справу до кінця та ін.). Диференційований підхід до навчання дітей являє собою перехідну стадію наближення від фронтально-колективних форм роботи до індивідуальних.

Отже, звернемося тепер до визначення самої термінологічної сутності поняття «диференціація». Диференціація розглядається як розподіл, розчленування, розшарування цілого на різноманітні і різні форми і ступені; як виникнення в організмі (чи окремій його ділянці) у процесі розвитку морфологічних і функціональних відмінностей. Інтеграція – протилежний

процес – відновлення, поповнення – об'єднання в ціле будь-яких частин. Об'єктивною основою механізму розвитку шляхом диференціації і інтеграції виступає закон єдності і боротьби протилежностей. Оскільки кінцеві цілі навчання і виховання також передбачають розвиток і вдосконалення особистості, диференціація в педагогічному процесі може виступити одним із ефективних засобів реалізації кінцевої мети – розвитку особистості під час ціле спрямованого навчання. Тепер спробуємо дати наше бачення трактуванню досліджуваного поняття з педагогічних позицій.

Під диференціацією в педагогіці ми розуміємо цілісний процес розвитку особистості з урахуванням її здібностей, нахилів, можливостей і інтересів на основі створення необхідних умов для придбання знань, формування умінь і навичок відповідно до рівня її навчання (сприйняття педагогічних впливів).

УДК 37.016:511-028.31(043.2)

РУСИН Н.М., СТРОГАНОВА Л.,
Мукачівський державний університет

АКТИВІЗАЦІЯ ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЧИСЛО

Початковий курс математики – курс інтегрований, в нім об'єднані арифметика алгебра і геометричний матеріал. При проведенні занять по формуванню елементарних математичних уявлень у дошкільників мова йде не про засвоєння шкільної програми, а про закладку фундаменту, який забезпечить подальшу учбову діяльність. Необхідно направляти знайомство дошкільника з елементарною математикою в русло загального розвитку дитини.

Важливість навчання дошкільників початкам математики обумовлена цілим рядом причин: початком шкільного навчання з шести років; великою кількістю інформації, що утримується дитиною; підвищенням уваги до комп'ютеризації; бажанням зробити процес навчання інтенсивнішим; прагненням батьків у зв'язку з цим якомога раніше навчити дитину дізнаватися про цифри, вирішувати завдання. Переслідується головна мета виростити дітей людьми, що уміють думати, добре орієнтуватися у всьому, що їх оточує, правильно оцінювати різні ситуації, з якими вони стикаються в житті, ухвалювати самостійні рішення.

Основне зусилля і педагогів і батьків повинно бути направлено на те, щоб виховати у дошкільника потребу випробовувати інтерес до самого процесу пізнання, до подолання труднощів, що стоять на цьому шляху, до самостійного пошуку рішень і досягнення поставлених цілей.

Центральне місце відводиться збагаченню сенсорного досвіду у дітей шляхом ознайомлення з величиною, формою, простором і навчання будується за принципом поступового руху від конкретного до абстрактного, від плотьського пізнання до логічного, від емпіричного до наукового.

Уміння правильно визначати і співвідносити величину предметів, розбиратися в параметрах протяжності предметів - необхідна умова і фундамент математичного розвитку дошкільника. Від практичного порівняння величин предметів дитина піде далі, до пізнання кількісних співвідношень більше - менше, рівність - нерівність. Формування уявлень про величину предметів і розуміння відносин "довші - коротше, вище - нижче, ширше - вже, більше - менше" дозволяють наочно показати дітям приховані математичні залежності, заглиблювати пізнання про число.

Уявлення про кількість і рахунок починаються з формування до числових кількісних відносин: рівність – нерівність предметів по величині, рівність – нерівність груп по кількості вхідних в них предметів. Дитина починає розуміти математичні відносини "більше", "менше", "порівну". Тільки після цього починається навчання її рахунку, дається уявлення про числа в межах десяти, про відносини між послідовними числами, про кількісний склад числа з окремих одиниць і двох менших чисел.

Доброзичлива оцінка педагога, тактовний аналіз причин, що привели до помилки, спільна зацікавлена діяльність дозволяють дітям правильно реагувати на невдачу, не боятися висловлювати свою думку.

Форма заняття повинна бути рухомою і мінятися залежно від поставлених завдань. Необхідний відхід від застиглих шкільно-урочних форм навчання і пошук різноманітних варіантів проведення заняття. Кількість занять, яка відводиться на вивчення кожної нової теми, визначається її змістом і ступенем труднощі для дітей. При появі у дітей перших ознак стомлення проводиться фізкультхвилинка.

Велике пошавлення до роботи вносять цікаві завдання, «хитромудрі питання, головоломки, загадки, вірші, лічилки, веселі картинки математичної спрямованості.

В кінці заняття необхідно періодично спонукати дітей давати звіт в тому, що дізналися, чому навчилися, що вдалося, кому і над чим треба попрацювати. Це сприяє розвитку у дітей самоконтролю, уміння правильно оцінювати свої знання і дії.

Розвиток інтелекту дитини – процес складний і довготривалий. Розвинути розумові здібності неможливо без формування образного мислення. Саме в образі думка ніби зливається з почуттям, тобто відбувається своєрідний «сплав інтелекту й афекту» – і це надає знанням суб'єктивної забарвленості та особистісної значущості.

Мислення в образах є складним психічним процесом, у якому синтезуються результати безпосереднього чуттєвого сприймання дитиною навколишнього світу, понятійної обробки і мисленнєвого перетворення нею отриманих даних. У цей процес обов'язково вплітаються особливості набутого дитиною досвіду, її особистісні суб'єктивні установки, інтереси та наміри. Образ допомагає побудувати власне, наповнене особистісним змістом ставлення до конкретних знань.

Як же викладати матеріал, коли одні діти краще засвоюють його логічну структуру, а гірше – конкретну, образну, а інші – навпаки? Відповідь є: пояснення матеріалу має бути більш «об'ємним», з виділенням у ньому і логічного, і образного. Яскравий, образний виклад, що активізує уяву дітей, незмінно викликає їхній інтерес.

Потрібно «оживити» вивчення чисел першого десятка, активізуючи образне мислення дошкільників. Схожість написання цифр із предметами навколишнього світу дозволяє дітям використовувати власний досвід, а також надає емоційної забарвленості процесу засвоєння нумерації чисел у межах 10. У виконання завдань включаються різні сенсорні системи дитини, створюються яскраві образи цифр, які, як і люди, наділені рисами характеру (сміливістю, граціозністю, мужністю, веселою вдачею та ін.). Доцільно здійснити перехід від одних образів, зокрема знаково - символічних (цифр), до інших, художніх.

Використання різноманітних завдань у роботі із старшими дошкільниками полегшить засвоєння нумерації першого десятка, активізує уяву, образне мислення, допоможе дітям не тільки вивчити матеріал, а й «прожити» його, пропустити через свою емоційно-чуттєву сферу, надати йому особистісного забарвлення, що, у свою чергу, збудить інтерес до вивчення математики.

УДК 37.016:511-028.31:39(043.2)

РУСИН Н.М., ТИШКУЛ Е.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ

На сучасному етапі розвитку українського дошкілля існує необхідність подальшого вдосконалення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, на які покладено завдання розвитку і формування особистості української дитини. Характерна особливість дошкільного віку - забезпечення загального розвитку дитини, який служить підґрунтям для набуття нею в подальшому спеціальних знань, умінь і навичок, формування відповідних уявлень про навколишню дійсність. На сучасному етапі активізується процес пошуку педагогами нового, ефективного у вихованні малят, виникає потреба активізації діяльності дошкільників, тобто поліпшення методів та організаційних форм навчальної роботи, яка забезпечує активну діяльність у всіх ланках навчально-виховного процесу. Активізація пізнавальної діяльності вимагає застосування різних методів, засобів, форм навчання, які спонукають дитину до виявлення активності. Ми намагаємось довести, що важливим засобом активізації пізнавальної діяльності дошкільників є народознавчий матеріал математичного змісту.

Проблема використання народної математики у дошкільному віці з навчальною метою не знайшла належного відображення ні в теоретичній, ні в методичній літературі.

Сучасні проблеми елементарних математичних уявлень старших дошкільників засобами народознавчого матеріалу пов'язані з удосконаленням та науковою обґрунтованістю змісту виховання, запровадження у практику роботи дитячого садка народознавчого матеріалу.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з формування елементарних математичних уявлень засобами народознавства уможливив конкретизацію змісту роботи з дошкільниками по формуванню елементарних математичних уявлень на матеріалі народної математики. Аналіз статистичних даних опитування, спостереження, відгуки вихователів свідчать про те, що використання народознавчого матеріалу у відповідній системі є важливим засобом формування елементарних математичних уявлень, підвищує якість засвоєння знань, що дає нам право рекомендувати її в практику роботи дитячого садка.

Елементи математичних уявлень у дошкільнят формуються у процесі різноманітної діяльності: гри, праці, навчання. Певні знання та вміння, такі як лічба предметів, орієнтування в часі і просторі, порівняння конкретних множин між собою дитина набуває легко і вільно як на заняттях, так і поза ними. Тому при формуванні елементарних математичних уявлень дошкільників слід дотримуватися таких дидактичних вимог планування:

- ◆ початкові математичні уявлення у дошкільнят формувати у взаємозв'язку, пов'язуючи одне поняття з іншим (математичне з народознавчим, народознавче з математичним);
- ◆ враховувати єдність освітніх та виховних завдань;
- ◆ передбачати використання математичних знань у повсякденній діяльності та на заняттях;
- ◆ приділяти розвитку в дітей практичних навичок, а також умінь та навичок розумової діяльності: аналіз, синтез, порівняння;
- ◆ весь навчальний процес пов'язувати з розвитком мови дітей, оскільки усе, що не має мовного вираження, не засвоюється.

Ми вважаємо, що вихователю при вивченні старовинних математичних знань дітьми, слід звернути увагу на важливі аспекти даної проблеми, а саме:

- ◆ простежити сліди народної математики в усній народній творчості, відображення математичних понять у народних лічилках, загадках, прислів'ях, приказках, мирилках, дражнилках та інше;
- ◆ вміти застосовувати народні геометричні знання у побуті;
- ◆ бачити практичне використання народних знань у повсякденному житті;
- ◆ спрямовувати закріплення основних математичних термінів в народних іграх з математичним змістом.

Для успішного розвитку елементарних математичних уявлень старших дошкільників необхідно формувати пізнавальні потреби, розвивати бажання й уміння нагромаджувати народознавчий матеріал. Без сумніву, виконане дослідження не претендує на повне розв'язання цієї багатоаспектної проблеми.

Ми довели, що народознавчий матеріал математичного змісту можна використовувати як на занятті, так і у повсякденному житті, а засобами ознайомлення дошкільників з народознавчим матеріалом дібрали дидактичні ігри, усну народну творчість.

УДК 373.2.015.31.091.33:796(043.2)

РУСИН Н.М., ЧЕРНІХОВСЬКА Х.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР В РОБОТІ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ

На сучасному етапі реформування освіти в Україні в умовах підвищення вимог до підготовки дитини - випускника дошкільного закладу – до систематичного навчання в школі (а також в навчальних закладах нових типів) постала проблема підвищення інтелектуальної діяльності дітей, яка ґрунтується на активному мисленні, пошукові різних способів виконання певного завдання і вже в дошкільному віці за певних умов може стати звичною для дитини. Виникла необхідність та узагальнення передового педагогічного досвіду використання інтелектуальних ігор в розумовому розвитку дошкільнят.

Навчання – це тренування розуму, виховання – це формування почуттів і переконань, що керують поведінкою людини. Саме вони визначають громадянина. Важко сказати, що важливіше: виховання чи навчання, але зрозуміло, що ці факти пов'язані між собою.

Як відомо, особливо, активними діти бувають тоді, коли прагнуть досягти ігрової мети. Тому, для підтримання активності у групі зібрано дуже багато ігрового матеріалу з математики, грамоти, ознайомлення з довкіллям, розвитку мовлення тощо. Він цікавий – доступний для дітей. Ребуси, загадки, кросворди, метаграми, шаради криптограми тощо розвивають у малят уміння мислити, здійснювати аналіз, долати труднощі, готуючи матеріал для роботи зі своїми вихованцями педагог, насамперед стежить за тим, щоб подавати завдання, постійно ускладнюючи їх: від простого до складного. Це дає дитині змогу йти вперед, виявляючи свої творчі здібності.

Добирати ігри потрібно дуже широкого діапазону труднощів, щоб вони викликали інтерес дитини протягом тривалого часу.

Щоб зробити процес навчання привабливим для дошкільнят, важливо повсякчас підтримувати в них бадьорий робочий настрій. При цьому не варто вважає Л.Жулідова "полегшувати життя" малому, підказуючи розв'язок. Нехай

знайде його сам. Це стане для нього радісною подією, яка спонукатиме не зупинятися на досягнутому.

Педагог вважає, що не слід вимагати від дитини, щоб вона з першої спроби розв'язала задачу. Коли щось не виходить, заспокоїти її, запевнити, що вона справиться. Хай ніколи не поспішає і не хвилюється, а добре подумає.

За умови правильної організації інтелектуальності ігри дають змогу кожній дитині досягти "стелі" своїх можливостей. В роботі над розвитком творчого мислення дуже важлива роль дорослого. Діти самі не можуть організувати такої діяльності, належно оціните здобуті результати. Вважає розвивальні ігри містком між роботою на заняттях і у повсякденному житті, тому включає ігровий матеріал і в процес заняття – на різних його етапах: для введення нового матеріалу, для закріплення вивченого, для піднесення розумової активності дітей наприкінці роботи в інші режимні моменти.

Кросворд – це гра на відгадування слів, якими заповнюють фігуру з квадратів.

Жулідова Л. вважає, що слід стежити за тим, щоб у кросворд були слова, які складаються тільки із знайомих дітям літер.

Оскільки не всі дошкільнята вміють писати, то вони і вписують слова в кросворд, а складають їх з літер розрізної абетки або з літер для магнітної дошки. Спочатку пропонуються коротенькі кросворди – на два-три слова. Дитині цікаво розгадувати кросворди, коли завдання-запитання різноманітні – знайти відповідь за малюнком, за загадкою, за запитанням, за літературним текстом.

Гарний ефект в індивідуальній роботі дають також розвивальні ігри-забави, ігри-вправи "Добери склад", "Склади слово за схемою тощо. З часом діти дедалі впевненіше почуваються, розв'язуючи різні головоломки. Вони навчаються не боятися труднощів, а шукати шляхи їх подолання, набувають упевненості в своїх силах.

Завдяки цим та іншим іграм дошкільнята свідомо опановують звукову і складову структуру слова, навчаються встановлювати послідовність звуків у слові, аналізувати кожний звук, читати.

Інтелектуальні ігри не тільки активізують розумові здібності дитини, а й розвивають в неї якості, необхідні для подальшої професійної майстерності, в якій би сфері вона потім не працювала.

Комп'ютерні ігри та вправи розглядаються як особливий засіб, що стимулює творчу активність дітей. На відміну від інших видів діяльності, вони найбільш цікаві й доступні. Закладені в них ігрові завдання містять мотив і мету, а також способи і засоби їх вирішення. Працюючи за комп'ютером дитина має реальну змогу: бачити на екрані результат своєї роботи, а в разі потреби вносити зміни у композицію малюнка або відновлювати процес і динаміку творчості; створювати предметні, декоративні і тематичні малюнки та композиції, які у традиційних умовах, а надто на початковому етапі входження у світ образотворчого мистецтва, їй ще не по силі через недостатню

спрямованість графічних умінь і навичок; здійснювати контроль за послідовністю зображення, змінювати його і в процесі роботи почуватися вільно й розкуто; самостійно керувати пропонованою грою і створювати свою власну, що додає віри у себе.

Комп'ютерні ігри не замінюють звичні ігри, а доповнюють їх, збагачуючи педагогічний процес новими можливостями, спонукаючи малят до творчості.

Заняття проводить по підгрупах, і, як правило, присвячує певній темі, протягом тижня вона звучить у творчих іграх дітей, спостереженнях за природою, екскурсіях, у повсякденному житті малят.

Форми виховання і навчання відповідають інтересам і нахилам дітей. Передусім відмовилися від занять шкільного типу, які мають одноманітну структуру, де переважає застосування вербального методу викладу знань, а тому стримується розвиток здібностей і творчості вихованців.

УДК [373.3.015.31:511]:94

САДВАРІ І.І., ЛІБА О.М.,
Мукачівський державний університет

ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ

Народна мудрість говорить, що не знаючи минулого, неможливо зрозуміти справжній сенс сьогодення і мету майбутнього. Це, звичайно, стосується й математики, оскільки математика й історія дві нерозривні області науки. Математика, на відміну від більшості інших наук, має предметом свого вивчення не безпосередні речі, а кількісне відношення і просторові форми, властиві цим речам. Історія математики є частиною всього розвитку людської культури. Історія математики виступає засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. У свою чергу початковий курс математики може створити умови для того, щоб школярі побачили світоглядні аспекти математики, усвідомили генезис математичних ідей та шляхи деяких математичних відкриттів, оцінили роль математики в розв'язанні прикладних проблем. Це сприятиме формуванню мотивації учіння школярів, що є однією з найважливіших проблем педагогічної теорії та практики.

Питанням використання елементів історизму при вивченні шкільних предметів присвячені роботи І. І. Бавріна, В. В. Бобиніна, Г. І. Глейзера, Б.В.Гнеденко, Ю. А. Дробишева, Т. А. Іванової, Л. М. Фрідмана та інших.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дає підстави стверджувати, що історичний матеріал на уроках математики в початковій школі виступає, як один із мотиваційних аспектів до вивчення даного предмету. Найважливішим мотивом навчання є пізнавальний інтерес. Інтереси виникають під впливом потреб і існують в нерозривному зв'язку з ними. Інтерес залежить від:

1) рівня і якості набутих знань, умінь, сформованості способів розумової діяльності;

2) відношення школяра до вчителя.

Формування мотивації до вивчення математики у молодших школярів є важливою проблемою педагогічної теорії та практики. Її можна вирішувати різними способами, прийомами, методами, але одним із найбільш дієвих, на нашу думку, є використання елементів історизму. Відомий французький математик і філософ Ж. А. Пуанкаре зазначав, що будь-яке навчання стає яскравішим, багатшим від кожного дотику з історією досліджуваного предмета. Систематичне використання історичного матеріалу підвищує інтерес до науки, актуалізує необхідність знання різних математичних фактів, дає учням уявлення про математику як про важливу складову загальнолюдської культури, тим самим мотивуючи школярів до її вивчення. Зміст історичних відомостей може бути різним, а саме: біографія відомого математика, історія відкриття математичних фактів, історія походження певного символу, тлумачення математичної термінології, повчальні життєві історії, що вказують на важливість математичної компетентності тощо.

Проаналізуємо форми включення історико-математичного матеріалу. До них належать:

На уроках:

- історичні відступи на уроці (розмова 2-10 хвилин);
- повідомлення історичних відомостей, органічно поєднаних з програмним матеріалом;
- спеціальні уроки з історії математики.

На позакласних заняттях:

- математичні гуртки;
- історико-математичні вечори;
- стінна газета;
- позакласне читання;
- домашній твір;
- робота зі збору «народної математики»;
- повідомлення вчителя, або учнів на класних зборах;
- розмови, лекції, доповіді вчителя, або запрошених науковців.

Виділимо основні засади, у яких будуються пізнавальні завдання історико-математичного характеру. Ними є:

- охоплення основних тем шкільного курсу математики;
- актуальність теми для історії краю чи країни;
- розкриття загальних закономірностей в історичному розвитку науки, особливостей у розвитку вітчизняної математики;
- розмаїтість пізнавальних завдань за формами і змістом, за рівнем складності;
- враховувати інтереси учнів.

Використання пізнавальних завдань призводить до позитивних результатів тоді, коли має місце:

- систематична постановка завдань;
- поступове і послідовне їхнє ускладнення;
- максимальне наближення завдань до потреб і основних тенденцій інтелектуального розвитку учнів.

Розглянемо вимоги до розробки системи пізнавальних завдань історичного характеру. До них належать:

- глибока науковість матеріалу завдань;
- органічність зв'язку з програмою з математики;
- спрямованість завдань на отримання нових знань, на повторення чи закріплення умінь і навиків, використання різних джерел отримання та методів дослідження;
- завдання мають носити проблемний характер, орієнтувати на самостійний пошук, дослідження і викликати підвищений інтерес.

Важливу роль у навчанні математики відіграє використання історичного матеріалу, який підвищує інтерес до вивчення математики, стимулює потяг до наукової творчості, пробуджує критичне ставлення до фактів, дає учням уявлення про математику як невід'ємну складову загальнолюдської культури. На дохідливих змістовних прикладах слід показувати учням, як розвивалися математичні поняття і відношення, теорії й методи.

Література

1. Воевода А. Л. Зацікавити математикою: (методичні матеріали для підвищення інтересу до математики) / А. Л. Воевода // Вінниця : ФОП Легкун В. М. – 2012. – 176 с.
2. Відомості з історії математики як засіб формування мотивації учіння молодших школярів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ipedahohika.com/liref-307.html>

UDK 371.14

SILADI VASYL
Mukachevo State University

THE USE OF LANGUAGE LEARNING STRATEGIES IN GENERAL

The purpose of the study is to emphasize the importance of strategies for learning a foreign language and its teaching. The work generalizes available information from the strategies of language learning, defines the concept of a language learning strategy, and outlines the taxonomy of language learning strategies proposed by leading researchers in this field. The author takes into account the role of a teacher in teaching strategies and presents a number of problems for further study of language learning strategies.

In the past twenty years, a breakthrough in the study of language learning and learning has been given, with more attention to students and their learning than teachers and teaching. Along with a new area of scientific interest in learning a

foreign language, the primary goal of the researchers was to identify how students are processing new information and strategies of their kind used to interpret, study and memorize new information. This study provides available information in the field of language learning strategies, defines and classifies strategies for learning the language of leading researchers. Emphasizes the importance of strategies for learning the language of a foreign language, as well as the role of a teacher in teaching strategies. The last part of the study contains several questions for further study of language learning strategies.

Language learning strategies that include specific actions, behaviors, tactics or techniques help learners to learn the target language. There is no doubt that every student applies language learning strategies while studying. Due to the factors such as age, gender, personality, motivation, self-esteem, life experience, learning style, excitement, anxiety, and others affect the way students learn the target language, one should not adhere to the view that, firstly, each student applies the same effective teaching strategy, and secondly, it is necessary to teach to apply and develop the same strategies in order for the students to successfully study a foreign language.

A language teacher who wants to inform his / her students about the use of language learning strategies must first know the interests, motivations and learning styles of his / her pupils. In this way, the teacher learns what language learning strategies are used by students, taking into account their classroom behavior. In addition to taking into account the behavior of students, the teacher can also prepare a short questionnaire that students can complete before starting the course. In this way, the teacher will learn the purpose of language learning, the pupils' favorite / least favorite class activities. The teacher may have a good knowledge of the pupils, their goals, motivations, language learning strategies and understanding of the course to be taught, Lessard-Clouston [1].

The language teacher should provide a wide range of learning strategies to match learning styles, student motivation and strategy preferences, and so on. In addition, the language teacher needs to know the textbook he teaches, whether he has language teaching strategies and how to train them. The language teacher should also examine her own teaching method and general classroom style. Analyzing the plans of the lesson plan, the language teacher can determine whether students have the opportunity to use different learning styles and strategies and that the strategy is implicit, explicit or both.

Lessard-Clouston [1] notes that the study of language learning strategies and learning strategies needs to go beyond the description of taxonomies of language learning strategies and try to answer a range of questions such as:

1. What type of language learning strategies is best for learners and how are they interrelated?
2. What is the role of language proficiency in the use and learning of language learning strategies?

3. How long does a student need to learn the use of language learning strategies?

4. What is the best way to measure and measure the success of using or learning the language learning strategies?

5. Are some language learning strategies easier to learn in the classroom or beyond?

It is likely that the answers to the above and many other questions will be the foundation of the theory that is necessary in order for the language learning strategy to become relevant in terms of contemporary foreign language learning practice.

References

1. Lessard-Clouston, Michael. 1997. «Language Learning Strategies: An Overview for L2Teachers» on The Internet TESL Journal
2. Faerch, Claus and G. Kasper. 1983. Strategies in Interlanguage Communication. London: Longman.
3. Fedderholdt, Karen. 1997. «Using Diaries to Develop Language Learning Strategies» on Internet
4. Hall, Stephen. 1997. «Language Learning Strategies: from the ideals to classroom tasks». Language and Communication Division, Temasek Polytechnic on Internet
5. O'Malley, J. Michael, Chamot, Anna U., Stewner-Manzanares, Gloria, Russo, Rocco P., and L. Kupper. 1985. "Learning Strategy Applications with Students of English as a Second Language" in TESOL Quarterly 19: 557-584.
6. Oxford, Rebecca. 1990. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. New York: Newbury House Publishers.
7. Richards, J. and John Platt. 1992. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Essex: Longman.
8. Stern, H.H. 1992. Issues and Options in Language Teaching. Oxford: OUP.
9. Wenden, A. and Joan Rubin. 1987. Learner Strategies in Language Learning. New Jersey: Prentice Hall.
10. Williams, M. and Robert L. Burden. 1997. Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach. Cambridge: CUP.

УДК [373.3.016:511]:004:001.895

СОЛОПОВА О.Т., ЛІБА О.М.,
Мукачівський державний університету

КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ» В ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Математична компетентність передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини. Окреслимо, що питання інноваційних підходів в освіті турбує науковців і практиків вже близько двох десятиріч, проте воно залишається актуальним і на сучасному етапі перебудови початкової освіти. У напрямку дослідження інноваційних технологій навчання працює плеяда таких науковців, як І. Бех, І. Дичківська, І. Дівакова, М. Гриньова, Л. Коваль, О. Кодлюк,

О.Кондратюк, А. Нісімчук, О. Онопрієнко, О. Падалка, О. Пехота, О. Савченко та інші.

Аналіз питання ефективності інноваційних навчальних технологій в освітній галузі «Математики» ДСЗПО знаходимо в працях таких визначних методистів, як Н. Істоміна, С. Логачевська, О. Митник, І. Палієва, Т.Пушкарьова, О. Скворцова, Т. Фадеева та інші [4, с.18]. Активно впроваджуються інноваційні авторські програми з початкової математичної освіти, що довели свою ефективність, такі як науково-педагогічний проект «Росток» Л. Петерсон, НПП «Інтелект України» І. Гавриш [1, с.4].

Суть педагогічної новатики полягає в тому, що пошук і впровадження вчителем нових максимально ефективних технологій навчання відбувається постійно. Результатом цих технологій має бути сформована високо адаптована до змінних умов, активна, творча особистість, яка вміє аналізувати, долати труднощі. М. Дичківська виокремлює рівні інноваційних технологій навчання, які характеризуються за абсолютною новизною, відносною новизною, суб'єктивною новизною та псевдо новизною [3, с.24].

У колі нашого зору перебувають технології, які ми групували до рангу абсолютної новизни та розглянемо їх вплив на вирішення питання щодо формування ключової компетентності «вміння вчитися». Мета НПП «Росток» полягає у створенні необхідних соціальних, психологічних умов для всебічного розвитку дитини, становлення духовної культури особистості громадянина України і європейської спільноти на основі гуманізації, інтеграції, екологізації змісту освіти, що вимагає зосередження уваги на гармонійному розвитку учнів, формуванні в них цілісної картини світу та уявлень про місце людини у світі; виявленні позитивного впливу інтегративно-діяльнісного підходу на розкриття та розвиток дитини, її обдарованості в ході навчально-виховного процесу, спроектованого на основі принципів НПП «Росток»; забезпеченні підвищення рівня фізичного, психічного, духовного розвитку учнів через організацію їхньої активної творчої діяльності. Мета НПП «Інтелект України» - впровадження в освітній простір України системи пошуку, розвитку та педагогічної підтримки інтелектуально здібних дітей і учнівської молоді. Особливістю проекту є те, що за навчальними програмами навчання і виховання спрямоване на академічно обдарованих учнів початкової школи. Автором проекту, І. Гавриш, у процесі навчання передбачено реалізацію таких освітніх моделей: прискорення, поглиблення, збагачення та проблематизація [2, с.67].

В основу реалізації даного проекту покладено принцип цілісного уявлення про світ. Цей принцип передбачає сформованість у дитини узагальненого, цілісного уявлення про світ (природу, суспільство, саму себе), про роль і місце кожної науки у системі наук і про структуру процесу пізнання цього світу, тобто сформовані здібності учнів мають бути системою, яка адекватна процесу пізнання, що реалізується в такій послідовності: підготовка місця для нового елементу системи; побудова нового елементу і встановлення первинних зв'язків з елементами системи; корекція нового елементу;

встановлення зв'язків між новим і вже знайомими елементами системи; контроль діяльності нової (отриманої) системи [4, с.34].

Модель прискорення дозволяє врахувати потреби та можливості певної категорії дітей, які відрізняються прискореним темпом розвитку. Модель поглиблення є ефективною для дітей, в яких виявляється стійкий пізнавальний інтерес до певної сфери знань або сфери діяльності.

Отже, основою формування ключових компетентностей є досвід здобувачів освіти, їх потреби, які мотивують до навчання, знання та вміння, які формуються в різному освітньому середовищі (школі, родині), різноманітних соціальних ситуаціях і зумовлюють формування ставлення до них. Спостерігаємо, що за цими інноваційними освітніми системами навчання учнів спрямоване на цілісне сприйняття світу через систему математичних понять та за допомогою математичного моделювання навколишнього світу, формування в учнів логічного і критичного мислення, формування в них спеціальних умінь і навичок, необхідних у повсякденному житті, здатності обґрунтовувати свої дії та виконувати дії за алгоритмом тощо. Формування цих якостей відповідає на питання розвитку компетентної особистості, формування ключової компетентності «вміння вчитися».

Література

1. Концепція початкової освіти // Початкова школа. – 2018. - №6. – С. 1-4.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад, і голов, ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2017. - 1728 с.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. – 2-ге вид., допов. – К. : Академ- видав, 2018. – 352 с.
4. Кисільова-Біла В.П. Методичні рекомендації з моделювання та проведення уроків математики в початковій школі за різними системами навчання: на допомогу студенту-практиканту психолого-педагогічного факультету / В.П. Кисільова-Біла, Н.Д. Дика, Є.В. Денисенко. – Кривий Ріг, 2017. – 54 с.

УДК 37.015.31:7]:374(477.87)

СОФІЛКАНИЧ М. І.,
Мукачівський державний університет,
Закарпатська академія мистецтв

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ШКОЛАХ МИСТЕЦТВ) ЗАКАРПАТТЯ

Позашкільна освіта сьогодні набуває важливого соціального, культурного та освітньо-виховного значення. Позашкільні заклади освіти є важливими соціальними інституціями, що забезпечують розвиток та виховання дітей та молоді, сприяють формуванню моральної, естетичної культури особистості, розкриттю творчого потенціалу, передачу підростаючому поколінню освітньо-культурних цінностей, задоволення потреб в особистісному розвитку та самореалізації. Позашкільна освіта є системою безперервної освіти, що є визначено законодавчою базою функціонування та розвитку позашкільної

освіти в Україні (Конституція України, закони «Про освіту», «Про позашкільну освіту»).

Набуття допрофесійної художньої освіти є надзвичайно важливим компонентом як для майбутньої професійної зорієнтованості учнів, так і для духовного становлення особистості, що передбачає розвиток пізнавальних інтересів, природних задатків, талантів, творчого потенціалу, збагачення художньо-естетичного та емоційного досвіду через сприйняття прекрасного у мистецьких творах та у художньо-практичній діяльності, формування ціннісних орієнтацій, виникнення потреби у самореалізації й самовдосконаленні. Історія української педагогіки свідчить про те, що розвиток художньої освіти в позашкільних закладах є процесом складним, довготривалим, сповненим численних суспільно-політичних і культурно-мистецьких впливів. За різноманітних умов позашкільна художньо-мистецька діяльність забезпечувала гармонійний розвиток молоді, здійснювала естетичний вплив на дитину [1, с. 51]

Історичний та педагогічний аналіз процесів становлення та розвитку позашкільних закладів здійснено в наукових працях І. Беха, Т.Сущенко, Л.Тихенко, Г.Пустовіта, О.Биковської, Л. Масол, І.Зязюна, В. Вахтерова, А. Макаренка, К. Ушинського, С.Русової, О.Сухомлинської, В. Сухомлинського та ін. Проблему естетичного виховання учнівської молоді на Закарпатті досліджували С.Жупанин, І.Фічора, П.Ходанич, І.Небесник, М. Зимомря, Т.Росул. З проблеми виховання дітей та молоді у чеський період на Закарпатті захищено такі дисертації: Питання морального виховання дітей та молоді на сторінках педагогічної періодики Закарпаття (1919-1939 рр.) – З. Ваколя; Естетичне виховання учнівської молоді в полікультурному середовищі на Закарпатті (1919-1939 рр.) – Т. Мочан; Естетичне виховання молоді засобами народних промислів Закарпаття (1919-1939 рр.) – М.Зимомря; Система художньої освіти школярів у спадщині З.Баконія (1946-1989 рр.) – А.Волощук.

Однак, малодослідженим залишається питання розвитку художньо-естетичної освіти в закладах позашкільної освіти (школах мистецтв) на Закарпатті.

Розвиток і становлення позашкільної художньої освіти на Закарпатті відбувався після другої світової війни із відкриттям у 1946 році студії Золтана Степановича Баконія. Хоча перші спроби естетичного виховання молоді засобами образотворчого мистецтва були започатковані ще у 1927 році А.Ерделі та Й.Бокшаєм із відкриттям «Публічної школи рисунку». Саме Публічна школа рисунку стала фундаментом художньої освіти Закарпаття, дала можливість систематично впливати на молоде покоління [2, с. 28].

Становлення професійної художньої освіти на Закарпатті суттєво вплинуло на художньо-естетичне виховання молоді у закладах позашкільної освіти, які з'явилися після другої світової війни. Перша позашкільна студія образотворчого мистецтва на Закарпатті створена в 1946 р. при Ужгородському палаці піонерів учнем Й. Бокшая – Золтаном Баконієм. Студія Золтана Баконія

була першою позашкільною установою на Закарпатті, яка здійснювала розвиток образотворчих здібностей, талантів, естетичних смаків школярів; поєднувала художнє виховання з елементами академічної мистецької підготовки; сприяла професійному самовизначенню студійців; забезпечувала поповнення місцевої школи живопису новими іменами [1, с. 194]. За прикладом цієї студії упродовж наступних років організовувалися позашкільні образотворчі гуртки, студії, відділи образотворчого мистецтва на всій території Закарпатської області.

1979 році була створена Мукачівська художня школа згідно з наказом Міністерства культури під патронатом В.Бурча (перший директор В. Цібере). Передбачалось навчати до 60 учнів (1979 р.), але поступово кількість вихованців збільшилася і сьогодні тут навчається понад 300 учнів (2018 р.).

Ужгородська дитяча школа мистецтв, яка в 1984 р. розпочала свою діяльність, посідає помітне місце серед мережі позашкільних начальних закладів. На відділі образотворчого мистецтва викладають сьогодні семеро викладачів. Більшість викладачів цієї школи пройшло школу Золтана Баконія (В. Вовчок, О. Сидорук, Г.Крамаренко, Е. Роман та ін.). Вони продовжують розпочаті їх вчителем традиції, а основним завданням своєї роботи вважають розкриття і розвиток потенційних творчих здібностей школярів, формування загальнолюдських цінностей, естетичних почуттів. На сьогоднішній день на відділенні образотворчого мистецтва навчається понад 200 учнів.

Слідом за Ужгородом і Мукачевом, подібні позашкільні заклади відкрилися в Хусті, Виноградіві, Чинадієві. У структурі Хустської школи мистецтв із 1994 р. функціонує авторська дитяча художня школа Л. Гайду – члена Національної спілки художників України. Програма школи затверджена Міністерством культури України і передбачає 4-х річний курс навчання з вивченням фахових дисциплін (рисунку, живопису, композиції, скульптури, історії мистецтв, кольорознавства) та здійснює ціленаправлену підготовку учнів до навчання в художніх коледжах, інститутах, академіях [2, с. 90].

Сприятлива політика місцевого уряду в кінці 90-х – на початку 2000 роках сприяла активному збільшенню кількості шкіл мистецтв, зокрема відкриттю образотворчих відділів при музичних школах. Оскільки на Закарпатті вже були фахівці з вищою художньою освітою (випускники Закарпатського художнього інституту та Коледжу мистецтв ім. А.Ерделі), то кількість дітей, які бажають навчатися у школах мистецтв зростала. Це і стало поштовхом для відкриття нових відділів образотворчого мистецтва. Станом на 2018 р. за даними Департаменту культури Закарпатської облдержадміністрації в області функціонує 42 образотворчі відділи при школах мистецтв, 1 художня школа, в яких навчається понад 2000 учнів.

Література

1. Волощук А. В. Система художньої освіти школярів у спадщині Золтана Баконія (1946-1989 рр.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 – заг. / Волощук Аліна Володимирівна. – Київ, 2012. – 240 с.
2. Небесник І.І. Художня освіта на Закарпатті у XX столітті : історико-педагогічний

УДК 373.29.09

СОЧКА Т.П., МАРКО М.М.,
Мукачівський державний університет

ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ ЯК КЛЮЧОВЕ ЗАВДАННЯ КЕРІВНИЦТВА ЗДО

Дошкільне дитинство є важливою передумовою успішного розвитку особистості в наступні роки. У «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні» зазначено, що дошкільний заклад відповідальний за процес соціального розвитку особистості, покликаний полегшити її входження в широкий світ і розвинути внутрішні сили, підкреслюється, що ключовим завданням є підготовка дитини до навчання в школі [1]. Саме це важливе завдання стоїть, в першу чергу, перед керівниками ЗДО, які спрямовують роботу всього колективу навчального закладу на якісну підготовку дитини-дошкільника до навчання в школі, адже у сучасних умовах реформування системи національної освіти в зв'язку з переходом на дванадцятирічний термін навчання та початком шкільного навчання з шести років дана проблема постає особливо гостро.

У сучасних державних документах наголошується, що забезпечення неперервності здобуття людиною освіти є можливим за умови реалізації принципів перспективності і наступності між суміжними ланками освіти, зокрема дошкільною і початковою. З переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується питання пошуку шляхів забезпечення цілісного розвитку особистості на різних рівнях освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (у редакції 2012р.) та Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) визначається пріоритетність особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, середовищного підходів до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової освіти. Обидва документи покликані забезпечити становлення особистості дитини, її фізичний, комунікативний, пізнавальний, соціально-моральний, художньо-естетичний, креативний розвиток, набуття нею практичного досвід.

Період життя дитини від п'яти до шести (семи) років вирізняється цілісними змінами її особистості, формуванням новоутворень у ході провідної ігрової діяльності, які дозволяють перейти до нової стадії розвитку в іншій соціальній ситуації. У старшому дошкільному віці пріоритетом є формування особистісних якостей дітей[2].

Організація освітнього процесу на принципах наступності та перспективності забезпечить всебічний гармонійний розвиток самодостатньої, ініціативної, компетентної особистості на перших суміжних ланках системи безперервної освіти впродовж життя. Реалізація зазначених принципів у закладах дошкільної освіти і початковій школі полягає у забезпеченні єдності,

взаємозв'язку та наскрізної узгодженості мети, змісту, методів, форм організації освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку [2].

Підготовка дошкільників до навчання у школі залежить від доцільно підібраних форм, методів та засобів реалізації педагогічних умов управління процесом навчально-пізнавальної діяльності дітей у підготовці до школи. Саме від цього залежить рівень готовності дітей до навчально-пізнавальної діяльності у школі. Від умілого управління навчальним закладом залежить також рівень методичного забезпечення навчально-виховного процесу та професійна компетентність педагогів.

Керівник дошкільного закладу повинен насамперед добре знати теоретичні основи проблеми готовності дитини до навчання в школі і доводити їх до членів педагогічного колективу, у доступній формі розкривати педагогам, як дана проблема розглядається науковцями, зокрема такими, як Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Н. О. Головань, В.О.Сухомлинського та ін.

Керівник дошкільного закладу повинен усвідомити, що роль педагогів визначається ступенем їх готовності до здійснення особистісно орієнтованого виховання і навчання, створення та використання багаторівневих програм, обліку багатокомпонентної структури навчально-пізнавальної діяльності на основі інтегрованого підходу до втілення в практику роботи передових освітніх методик і технологій, вміння конструктивно взаємодіяти з батьками вихованців, наявність відповідних особистісних якостей, здатності помічати індивідуальні особливості, потреби та інтереси дітей, враховуючи їх при підготовці до навчально-пізнавальної діяльності у школі.

Важливим в управлінській діяльності керівника педагогічним колективом є робота з педагогами і батьками, яка має бути спрямована на пошук ефективних форм методів та прийомів здійснення особистісно-орієнтованого керівництва навчальною та ігровою діяльністю дітей; постійний аналіз динаміки розвитку власної готовності до здійснення особистісно орієнтованого підходу до дітей в процесі їх навчально-пізнавальної діяльності; оволодіння конкретними психолого-педагогічними та методичними знаннями, методами і прийомами роботи з дітьми старшого дошкільного віку; оволодіння прийомами і методами продуктивної взаємодії з батьками вихованців[3].

Особливого значення у підготовці дитини до школи керівникам слід надавати відповідній роботі з батьками майбутніх школярів. А для здійснення цих завдань керівництву ЗДО слід використовувати традиційні та сучасні інноваційні форми роботи з педагогічним колективом щодо підготовки дитини до навчання в школі, зокрема: педагогічні ради, педагогічні дискусії, педагогічні посиденьки, засідання за круглим столом, проблемно-аналітичні бесіди, методичні фестивалі, засідання методичних рад ЗДО і початкової школи, диспути, дискусії, ігрове моделювання ситуації (розв'язання методичних завдань), різні форми роботи з батьками.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. Спецвипуск. – 2012. – 26с.
2. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 // «Вихователь-методист дошкільного закладу». - №5/2014.
3. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи : [монографія] / І. Любарська.– К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 17. – 72с.

УДК [37.011.3-052:330]:378.4.046(043.5)

СТЕБЛЮК С.В.,

Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО МИТНОГО БРОКЕРА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Інтеграція України в європейський простір відкриває перспективи співробітництва з розвинутими країнами, надає можливості подальшого економічного розвитку. Сучасна сфера міжнародної торгівлі, зростання експортно-імпорتنих операцій зумовлюють потребу у майбутніх фахівцях з новим економічним мисленням. Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців економічного спрямування досліджується низкою науковців: Н. Авраменко, О. Павленко, І. Сагайдак, Н. Трішкіна, Т. Фурман, Т. Чорна та інші. Відтак, О. Павленко вказує на актуальність досліджуваної проблеми, що «зумовлена масштабною розбудовою незалежної української держави, динамічністю як соціально-економічних, так і духовних перетворень, що відбуваються в умовах приєднання України до міжнародних конвенцій і угод з питань безпеки і спрощення міжнародної торгівлі та митних процедур, активізації інтеграційних процесів в Європі та розробки уніфікованих освітніх і професійних стандартів, орієнтації на компетентнісний підхід, поширення в суспільстві інформаційного «вибуху», сучасних форм, систем і засобів зв'язку» [1, с.1]. Сьогодні діє новий Стандарт вищої освіти зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, де передбачено формування компетентностей: інтегральна, загальні, спеціальні [2]. У межах означеної спеціальності закладами вищої освіти України (наприклад, Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж, Львівський торговельно-економічний університет) передбачено підготовку майбутніх працівників митної справи у межах спеціалізації Товарознавство в митній справі. Серед фахових компетентностей визначено такі: уміння працювати з партнерами на зовнішньому, внутрішньому, регіональному, локальному ринку, дотримуватися професійної етики, здатність розуміти і враховувати соціальні, етичні, історичні аспекти, що впливають на формування рішень у сфері підприємництва; застосовувати категорійний апарат в галузі державної митної справи відповідно до рамкових стандартів Всесвітньої митної організації, використовувати засоби митно-тарифного та нетарифного регулювання у

реалізації митної політики та митної безпеки України, застосовувати методи і технічні засоби митного контролю під час митних формальностей з метою мінімізації ризиків у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; підрозділами ДФС України; контролювати відповідність опису товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України відповідно даних у митних деклараціях, розробляти методологію формування комерційної, митної і статистичної вартості товарів у митній брокерській діяльності [3].

Означені компетентності формуються як у навчальній, так і позааудиторній роботі. В освітньому процесі Мукачівського кооперативного торговельно-економічного коледжу цьому сприяє вивчення таких фахових дисциплін: «Правові засади митної справи», «Митний контроль та митні платежі». Проаналізуємо формування компетентності у процесі вивчення дисципліни «Митний контроль та митні платежі». Для вивчення курсу відведено 3 кредити ЕКТС. На лекційних заняттях розглядаються питання «Декларування товарів і транспортних засобів комерційного призначення», «Особливості пропуску й оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України», «Класифікація товарів для здійснення митного контролю та митного оформлення», «Механізм оподаткування товарів акцизним податком та податком на додану вартість у зовнішньоекономічній діяльності» та інші. У процесі викладання застосовуються як традиційні, так й інноваційні методи навчання (ментальні карти, бесіда-візуалізація, «карта декларанта» та ін.). На практичних заняттях моделюються ситуації, що виникають при переміщенні товарів через митний кордон України та під час зберігання під митним контролем і розпорядження ними, формуються навички застосування відомчих класифікаторів та умовних інформаційних блоків під час аналізу відомостей, внесених до митної декларації; здійснюється умовне заповнення митних декларацій у різних митних режимах (експорт, імпорт, тимчасове вивезення, митний склад). Під час вивчення даної дисципліни студенти знайомляться із законодавчими актами й нормативними документами, що регулюють порядок здійснення митного оформлення та митних платежів; організацію і порядок здійснення митного контролю, визначають коди товарів відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності тощо. Окрім того, в межах гурткової роботи здійснюється навчання безпосередньо на підприємствах, що надають юридичні та митні послуги в рамках усіх зовнішньоекономічних угод.

Таким чином, нами розглянуто особливості підготовки майбутніх фахівців за спеціалізацією Товарознавство в митній справі, виокремлено компетенції, які мають бути сформовані у процесі освітньої діяльності.

Література

1.Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти / О. О. Павленко: автореф. дис.... д. пед. н., спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Луганськ, 2010. – 46 с.

2. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. Галузь знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.11.2018 р. № 1243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/076-pidpriemnitstvo-torgivlya-ta-birzhova-diyalnist-bakalavr.pdf>

3. Освітньо-професійна програма «Товарознавство та експертиза в митній справі» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Галузь знань «Управління та адміністрування» Львів 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/Academy/Osvita/OPP_Bakalavr/2017/076_T-vo_ta_expertyza_v_mytnej_spravi.pdf

УДК 001.895.37.091.12:005.745

ТАНЬКО І.В., ЛАЛАК Н.В.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ЗАСІДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ

Умовою і стимулом національного відродження України є розвиток освіти на демократичних та національних засадах. Сучасні заклади загальної середньої освіти отримали достатньо самостійності у виборі своїх орієнтирів і цільових установок. В умовах демократизації шкільного життя й чергового реформування освіти зростає роль колективних форм управління, зокрема й педагогічної ради.

Діяльність педагогічних рад була предметом досліджень В. Зоц, А.Макаренка, Х. Цорієвої, С. Шацького. Напрями творчих пошуків педагогічних рад щодо вдосконалення навчально-виховного процесу розкрито у працях І. Шалаєва, Г. Полякової, Р. Хрустальнової, Р. Шакурова. Суттєвий внесок у розробку проблеми діяльності педагогічних рад у 50-60-х роках ХХ століття вніс В. Сухомлинський. Творчу діяльність педагогічного колективу педагог уважав важливою умовою ефективності навчання та виховання учнів. Дослідженню цієї проблеми учений присвятив свої найкращі праці: «Педагогічний колектив школи», «Павлиська середня школа», «Педагогічний колектив і колектив вихованців», «Розмова з молодим директором » тощо.

У психолого-педагогічній та методичній літературі з проблеми дослідження знаходимо трактування, що педагогічна рада – це постійнодіючий колегіальний орган самоврядування педагогічних працівників. Усі найважливіші справи елементарної школи, як стверджував видатний педагог К.Ушинський, повинні вирішуватися на загальній раді всіх її вихователів і наставників. У більшості шкіл педагогічна рада є творчою лабораторією, яка досліджує й колегіально вирішує актуальні питання шкільного життя, націлює педагогічний колектив на підвищення якості й ефективності навчально-виховного процесу, стимулює розвиток творчого потенціалу, зростання професійної майстерності вчителів, сприяє демократизації управління. Робота

педради планується в довільній формі і відповідно до потреб школи. Саме у плануванні й проведенні педагогічних рад фокусується управлінська майстерність керівника навчального закладу, нею підтверджується, висловлюючись сучасною термінологією, кваліфікація директора як менеджера освітньої галузі

Як показує практика, головні напрямки діяльності педагогічної ради полягають у підвищенні науково-теоретичного та методичного рівня викладання основ наук; прогнозуванні розвитку школи на перспективу; впровадженні нових педагогічних ідей, результатів дослідно-експериментальних досліджень та передового педагогічного досвіду в практику роботи навчального закладу; розробці проблем виховання школярів; розгляді перспективних та поточних планів роботи школи тощо. Педагогічна рада дозволяє використовувати колективний розум і знання для вирішення складних та актуальних педагогічних проблем, організовувати обмін інформацією, думками між окремими педагогами з метою вироблення колективного рішення. Зацікавлене обговорення актуальних питань на стадії планування, прийняття конструктивних рішень сприяють підвищенню ефективності роботи педагогічної ради, розвитку творчого потенціалу педагогічного колективу. Кожне засідання педагогічної ради повинно завершуватися оцінкою проведеної роботи.

Сьогодні на зміну традиційним формам проведення засідань педагогічної ради приходять нові, нетрадиційні. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури підвів нас до висновку, що нетрадиційними, проте поширеними є: педрада з елементами тренінгу, педрада – круглий стіл, педагогічний аукціон, педрада – ділова гра, педагогічна дискусія, багатоступенева та багатоетапна педрада, педагогічно-методичний фестиваль, психолого-педагогічний ринг. Саме ці форми перетворюють педраду в орган, який об'єднує педагогів, батьків, учнів спільною турботою про сьогодення і майбутнє життя, дозволяє відстоювати свою позицію, створює умови для підвищення педагогічної майстерності, змушує шукати ефективні форми роботи з учнями, надихає на творчу співпрацю на підставі особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання і виховання підростаючого покоління, дає можливість почувати себе педагогом – і знову сумніватися, шукати, апробувати, творити. Нові форми проведення засідань педрад, без перебільшення, перетворюють їх на «мозковий центр», штаб передової думки, лабораторію майстерності педагогів.

Вивчення та узагальнення передового досвіду сучасних закладів загальної середньої освіти допоможе зробити педраду тим органом, котрий об'єднує всіх працівників школи, батьків, дітей спільною турботою про сьогодення і майбутнє шкільного життя та перестане викликати уявлення про педраду як про щось надто заформалізоване і таке, від чого не можна відійти.

Література

1. Баранова Т. Педрада сьогодні : досвід / Т. Баранова // Директор школи (Шк. світ). – 2011. - № 9. – С. 18-20.

2. Вердіна С.В., Панченко А.Г. Педагогічна рада: нестандартні форми. – Х. : Видавнича група «Основа», 2007. – 176 с.
3. Гергель А. С. Використання інтерактивних технологій у підготовці та проведенні засідань педагогічної ради / А. С. Гергель, Н. А. Делійовська // Таврійський вісник освіти. – 2014. – №4. – С. 26-31.
4. Дзюба Т. Інноваційні форми організації діяльності педагогічної ради школи // Школа. – 2006. - № 9. – С. 16-28.
5. Сухомлинський В. Розмова з молодим директором / В. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 284 с.

УДК 378:373.3.011.3-051(045)

ТЕЛИЧКО Н. В.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Комунікативна компетенція розглядається як здатність здійснювати мовленнєву діяльність через реалізацію комунікативної, мовленнєвої поведінки на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціологічних і країнознавчих знань та навичок відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування.

Метою навчання англомовного говоріння є формування професійно спрямованої комунікативної компетенції. Сучасні методичні дослідження вказують на можливості нових освітніх технологій і методів, які слід використовувати у руслі комунікативного методу навчання. Провідний принцип комунікативного методу навчання – навчання у колективі і через колектив – забезпечує активну мовленнєву взаємодію всіх учасників навчального процесу, тобто інтерактивність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що англомовна компетенція постійно знаходиться у фокусі уваги багатьох дослідників. Вчені розглядають англомовну компетентність як багатоаспектне явище і висвітлюють його сутність і структуру (А. Андриенко, Г. Архіпова, Н. Гез, С. Козак, О. Павленко, Н. Пруднікова, Ю. Федоренко), професійну спрямованість (Е. Клименко, Л. Ковальчук, О. Павленко, М. Прадівляний, Н. Пруднікова), вказують на особливості набуття англомовної компетентності у мовних та немовних ЗОШ (Е. Шубин, Є. Пасова, С. Тер-Мінасова, Л. Щерба). У зарубіжній методиці навчання іноземних мов присвячені праці Н. Брукса, Дж. Ешера, П. Г. Ла Форга, в яких аналізуються теорія і практика оволодіння іноземною мовою, розглядаються положення навчання другій мові, звертається увага на рівень та витоки педагогічної ефективності різних методик.

Проте, слід зауважити, що дана проблема досліджується дещо фрагментарно.

Отже, актуальним вбачається конкретизація сутності інноваційних технологій у контексті формування англомовної комунікативної компетенції.

Аналіз шкільної практики показує, що гострою є проблема готовності вчителів працювати в нових гуманістичних категоріях і в технологіях. У зв'язку з цим постає питання про необхідність удосконалення курсової підготовки вчителів іноземної мови як фахівця, знавця іноземної мови і як майстра з технології навчання іноземної мови у системі закладів післядипломної освіти [3, с. 54]. На цей час у педагогічній діяльності кожного вчителя важливим елементом є здатність до інноваційної діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу в процесі навчання іноземної мови, гуманізація та демократизація освіти зумовлюють необхідність удосконалення професійної підготовки вчителя іноземної мови оволодінні ним сучасними освітніми технологіями [1, с.12].

Реалізація інноваційної педагогічної технології передбачає наявність діалогової взаємодії учасників процесу, тому важливим є:

- форма структурування, впорядкування педагогічної взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;
- механізм продуктивної взаємодії суб'єкта педагогічної діяльності з педагогічною реальністю;
- поєднання інструментального та етичного компонентів професійно-педагогічної діяльності.

Таким чином, для ефективної реалізації мети – навчання іноземної мови у межах змісту даного предмета – виникає необхідність переорієнтації навчального процесу і приведення методів навчання у відповідність з методами наукового пізнання [2, с. 54].

Таку переорієнтацію можливо здійснити, запроваджуючи в навчальний процес існуючі сучасні технології навчання, які й відповідають методам наукового пізнання, а саме: проблемне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивні технології, проектні й модульні технології, адаптивне навчання, дослідницькі технології. Особлива увага має приділятися здобуттю учнями знань у результаті самостійної пошукової діяльності.

Метою навчання англомовного говоріння є формування професійно спрямованої комунікативної компетенції. Сучасні методичні дослідження вказують на можливості нових освітніх технологій і методів, які слід використовувати у руслі комунікативного методу навчання. У світлі даної проблеми актуальною вбачається конкретизація сутності інноваційних технологій у контексті формування англомовної комунікативної компетенції.

Література

1. Іванова Т. В. Професійна культура майбутнього вчителя / Т. В. Іванова // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 86–93.
2. Панова Л.С. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С. Панова, І.Ф. Андрійко, С.В. Тезікова// Наукові записки. – Серія : Філологічні науки. Збірник наукових праць. – 2009. – №81. – С. 141 – 146.
3. Harmer J. (2001), Listening [Listening], The Practice of English Language Teaching, London : Longman, pp. 228 –233.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АСПЕКТУ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО
ІНШОМОВНОГО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ**

Відповідно до розуміння нами професійно спрямованої соціокультурної комунікації (СКК) перекладачів психологічні передумови і особливості навчання відіграють велику роль у формуванні цієї компетенції. Адже акцент у процесі навчання повинен робитись не лише на знаннях, які можна перевірити, навичках, які можна продемонструвати, а й на процесах усвідомлення впливу культури на мову і спілкування, на розвитку стратегій відкривати нове в іноземній культурі, співвідносити його з феноменами у рідній культурі та формувати адекватне ставлення до іншокультурних явищ. Отже, щоб формувати на заняттях з іноземної мови практичне вміння обходитись із іноземною культурою та іноземцями, слід задіяти певні процеси у свідомості студентів [4, с. 78].

Крім того, у склад будь-якої компетенції, як справедливо вважають науковці, окрім знань, навичок і вмінь входить психологічний компонент – установки, мотиви, бажання, соціально-психологічні якості особистості. Щодо змісту СКК, то психологічний компонент можна співвіднести з “психологічною готовністю особистості до міжкультурного спілкування”, яка, як зазначали провідні вітчизняні та російські вчені-методисти Н. Ф. Бориско, Л. С. Дімова, Є. Н. Соловова, О. Б. Тарнопольський, є однією з умов успіху у міжкультурному спілкуванні.

Ця готовність проявляється у певних соціально-психологічних якостях особистості, таких як:

- здатність усвідомити власну ідентичність як існування “власних окулярів”, через які ми бачимо рідний і чужий світ;
- здатність до рольової дистанції або вміння індивіда абстрагуватися від власної позиції і глянути на неї зі сторони;
- емпатія або здатність увійти у ситуацію представника іншої культури і спробувати зрозуміти його “нормальність”;
- відсутність страху зустрічі з чужим, незнайомим і бажання не уникати його, а вступати з ним у контакт;
- лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична, культурознавча спостережливість і чутливість;
- соціокультурна сприйнятливість до виявлення тенденцій взаємодій загальнокультурного і національного у змісті мовленнєвої поведінки;
- соціокультурна неупередженість [2, с. 54].

Соціально-психологічні якості особистості доповнюють складові СКК перекладачів і є умовою та результатом успішного міжкультурного

спілкування: без оволодіння студентами цими якостями не можливо ефективно діяти як учасник і посередник у міжкультурному спілкуванні, а формуючи соціокультурні вміння у майбутніх перекладачів, ми виховуємо у них відповідні якості.

Отже, формування СКК відбувається на основі отримання знань, оволодіння навичками і вміннями, але воно не можливе без розвитку у студентів відповідних мотивів, якостей, установок, ставлень і позицій, які забезпечують психологічну готовність особистості до спілкування. Такий підхід до формування СКК вимагає використання нових методів і прийомів для оволодіння цією компетенцією, зокрема, рефлексії студентами власного сприймання ІК і своєї поведінки у міжкультурному спілкуванні [3, с.82].

Беручи до уваги необхідність усвідомлення тими, хто вивчає іноземну мову, механізму міжкультурної комунікації і оволодіння вмінням аналізувати причини виникнення непорозумінь у ній, а також особливості професійної діяльності перекладачів, ми можемо зробити припущення про те, що одним з найбільш ефективних підходів до формування СКК у процесі вивчення іноземної мови є рефлексивний підхід [1, с. 30].

Таким чином, вивчення психологічних передумов навчання майбутні перекладачі соціокультурного аспекту професійно спрямованого іншомовного спілкування дає змогу дійти висновку, що формування СКК неможливе без процесів усвідомлення взаємозв'язку мови і культури, взаємодії рідної мови та іноземної мови і чутливості щодо можливих результатів такої взаємодії. У процесі розвитку соціокультурних усвідомлення і чутливості формується психологічна готовність студентів до міжкультурного спілкування і до вирішення професійних завдань перекладача. Одним з ефективних підходів до формування СКК є рефлексивний.

Література

1. Голуб І. Ю. Етапи формування соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів / І. Ю. Голуб // Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій: науково-практична конференція: тези доповідей / Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2008. – С. 238–240.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / колектив авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с
3. Першукова О. О. Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в контексті діалогу культур / О. О. Першукова // Іноземні мови в навчальних закладах. - 2004. - №3. – С. 116–122.
4. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence / M. Byram. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 152 p.

ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Інтеграція України до світового та європейського співтовариства, долучення вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації, орієнтація на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти висувають особливі вимоги до професійної діяльності фахівців, що потребує наукового переосмислення цінностей щодо формування професійної компетентності сучасного вчителя. Такий підхід передбачає активізацію пошуків оптимальних форм навчання у вищому закладі освіти та сприяє забезпеченню якісного виконання програмних вимог й особистісному розвитку школярів [3, с. 34].

Напрями державної політики у сфері освіти, що конкретизують тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів, визначено Законом України «Про вищу освіту», державною програмою «Вчитель», де зазначено про важливість поліпшення культурологічної, мовної, психолого-педагогічної, комп'ютерної, методичної, практичної підготовки фахівців освітньої галузі [1, с. 86].

Зазначене повною мірою можна віднести до вимог щодо підвищення якості професійної діяльності вчителів початкової школи, які покликані в повному обсязі забезпечити перехід до вивчення ІМ, починаючи з першого класу, що передбачає необхідність розроблення і впровадження сучасних технологій навчання, ефективних форм, методів і засобів, які забезпечать розвиток мовленнєвої діяльності молодших школярів [2, с. 61].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що англomовна компетенція постійно знаходиться у фокусі уваги багатьох дослідників. Проте, слід зауважити, що дана проблема досліджується дещо фрагментарно.

За останні роки здійснено наукові розвідки, предметом дослідження яких стало: формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до іншомовного спілкування (Л.П. Гапоненко); підготовка майбутніх учителів до діалогічного навчання (В.В. Морозов); формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості в умовах педагогічного коледжу (О.В. Волошенко); формування комунікативної компетенції у майбутніх учителів іноземних мов (О.М. Волченко, Т.В. Зубенко); теоретичні основи формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи (О.Б. Бігич).

Водночас, проблема використання навчальних ситуацій під час роботи вчителя ІМ початкової школи залишається недостатньо вивченою, та, як правило, обмежується дослідженням ролі мовленнєвих ситуацій. Наявність зазначених прогалин, недостатнє висвітлення проблеми в сучасній теорії і методиці професійної освіти зумовили виконання таких завдань:

1. Проаналізувати стан дослідженості обраної проблеми в педагогічній теорії та практиці.

2. Обґрунтувати класифікацію навчальних ситуацій, типових для діяльності вчителя з учнями початкової школи під час навчання їх ІМ.

3. Розробити модель підготовки вчителя іноземної мови початкової школи до використання та вирішення навчальних ситуацій.

У межах визначеної проблеми нами виділено три типи навчальних ситуацій: педагогічні, мовленнєві та психологічні.

В основу розробленої класифікації навчальних педагогічних ситуацій покладено такі критерії: за діяльнісною ознакою; за змістом ситуації; за характером її виникнення; за тривалістю дії; за характером прояву, оскільки вони різнобічно характеризують педагогічні особливості навчальної діяльності вчителя іноземної мови. У контексті нашої проблематики виділено компоненти системи мовленнєвих ситуацій учителя іноземної мови залежно від таких критеріїв: за функціональною спрямованістю навчального завдання; за формою організації навчальної діяльності; за тематичною спрямованістю; за характером мовного матеріалу. Запропонована нами класифікація психологічних навчальних ситуацій проведена: за характером обставин організації навчального процесу; за рівнем особистісної значущості; за характером суб'єктної рівності; за ступенем співвідношення обставин і умов, в яких існує протиріччя.

Отже, в ході дослідження визначено професійно-орієнтовані навчальні (педагогічні, психологічні, мовленнєві) ситуації, що сприяють підвищенню ефективності діяльності вчителя ІМ початкової школи; здійснено типологію відповідних ситуацій; уточнено поняттєво-термінологічний апарат дослідження, зокрема, сутність понять, «ситуативний підхід», «ситуативно орієнтовне навчання», «навчальна ситуація».

Відтак перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в розробці модель підготовки вчителя іноземної мови початкової школи до використання та вирішення навчальних ситуацій.

Література

1. Сорокіна Н. В. Професійна іншомовна компетентність майбутніх філологів у системі ключових освітніх компетентностей / Н. В. Сорокіна // Вісник Житомирського державного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 49. – С. 81–84.

2. Федорчук В. М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача» : навч.-метод. посіб. / В. М. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 240 с.

3. Brislin R. W. Intercultural Communication Training: An Introduction / R. W. Brislin, T. M. Yoshida. – Thousand Oaks, 1994. – 270 p.

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ В ПРОЦЕСІ КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування творчої особистості – проблема комплексна. Вона має розв'язуватися на всіх етапах та напрямках виховання і навчання підростаючого покоління. Неможливо переоцінити щодо цього значення творчої діяльності, організованої вже у дошкільні роки. Істотну роль у формуванні творчості відіграють специфічні види дитячої діяльності, серед них і конструювання.

Конструювання – це продуктивна діяльність, яка спрямована на отримання певного продукту та відповідає інтересам та потребам дошкільників.

Під дитячим конструюванням зазвичай розуміють створення різних конструкцій і моделей з будівельного матеріалу та деталей конструкторів, виготовлення виборів з паперу, картону, різного природного матеріалу [1].

Для того, щоб ця діяльність відбувалась, як творча відмічає А.М.Давидчук, діти повинні оволодіти різними видами конструювання. З.В.Ліштван, В.Г. Нечаєва довели, що розвиток конструктивної творчості дітей знаходиться в прямій залежності від керівництва вихователем дитячою діяльністю [2].

Дошкільнят якомога раніше слід залучати до творчої конструкторської діяльності, але треба враховувати певні особливості залежно від віку дитини.

Розвиток творчого конструювання відбувається на заняттях, під час спостереження на прогулянці, бесід з дітьми, ігрової діяльності та конструктивної діяльності. Під час занять діти засвоюють способи пізнання (запам'ятовування, порівняння, аналіз результатів роботи). Однією з умов розвитку творчого конструювання є знання та вміння вихователя правильно використовувати методи навчання (демонстрація картин, репродукцій, слайдів та інших наочних засобів).

Конструктивна творчість представляє собою складний комплекс розумових та практичних дій. Будь-який творчий процес починається з визначення задуму. Задум – це уявлення про кінцевий результат предмету діяльності та шляхах його досягнення. Конструктивний задум народжується в процесі розумової діяльності дитини. Постійне порівняння, аналіз, синтез відомих з попереднього досвіду конструкцій лежить в основі задуму.

Передумовами формування конструктивної творчості дітей є:

- уявлення про предмети дійсності і вміння виділяти їх просторові ознаки і відношення,
- дитячий досвід, який включає різноманітні конструктивні вміння і навички створювати різноманітні варіанти одного й того ж предмета.

Джерелом задуму дітей є все: різноманітні предмети й природа, художня література, різні види діяльності та передусім – гра. Але сприйняття

навколишнього середовища у дітей часто буває поверховим: вони звертають увагу насамперед на зовнішні сторони предметів, явищ, які потім відтворюють в практичній діяльності.

Науковці виділили загальні показники творчого конструювання як процесу діяльності та його продукту, це:

- створення «образів» конструкцій – їх кількість, варіативність, новизна, оригінальність, виразність, ступень віддаленості створюваного образу від запропонованого, наділення одних і тих самих образів різними властивостями;
- вміння будувати різні образи на одній основі;
- вміння виокремлювати спочатку ціле, а потім частини;
- інтелектуальна активність і захоплення дітей пошуковою діяльністю;
- емоціональне ставлення до виконання завдань[2].

Навчання творчому конструюванню засноване на трьох взаємопов'язаних складових:

- розвиток самостійного дослідження дітьми нових матеріалів;
- розвиток образного мислення й уваги;
- формування узагальнених способів діяльності [3].

У процесі збагачення різних видів дитячої діяльності новим змістом, способами й прийомами у дітей формується здатність до побудови нових оригінальних образів. Принципове значення має й емоційне забарвлення дитячої діяльності, в якій дитина вільно може використовувати різні матеріали, створювати оригінальні образи. Зв'язок конструювання з повсякденним життям, іншими видами діяльності робить його особливо цікавим, емоційно наснаженим. Потреба в такій діяльності у дітей стає виразно окресленою.

Переходу від відтворювальної до творчої діяльності сприяє узагальнена імітація, яка виражається в свідомому ставленні до зразків, у самостійному застосуванні відомих дитині знань, способів у незнайомих ситуаціях. Тому використання зразків і завдань на відтворення і перетворення об'єктів необхідне для формування у дітей таких знань і вмінь, які потім обов'язково будуть застосовані ними в самостійній діяльності та в узагальненому вигляді стануть вихідною позицією для розвитку творчості [3].

Як бачимо, конструктивна діяльність відіграє велике значення в розвитку творчої особистості дошкільника. Саме в процесі конструювання у дітей розвивається дрібна моторика рук, окомір, просторова орієнтація, вміння цілеспрямовано використовувати матеріал, виховуються працелюбність і посидючість. Діти вчаться планувати свою діяльність, підбирати матеріал для виробів, вибирати способи з'єднання деталей і оформлення виробів.

Література

1. Ждан В. Навчання конструюванню дітей старшої групи / В. Ждан // Дошкільне виховання. – 2005. – № 6. – С 8-9.
2. Парамонова, Л.А. Теорія і методика творчого конструювання в дитячому саду / Л.А. Парамонова – М., 2002. – 192 с.
3. Ширяєва М. Вплив конструювання на розвиток розумових здібностей дітей // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С 11-12.

ПОНЯТТЯ І СУТЬ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ

Саме високий рівень розвитку комунікативних умінь фахівця забезпечує своєчасне виконання поточних завдань та успішність виконання професійних обов'язків.

Для досягнення успіху в спілкуванні необхідно оволодіти «технікою» спілкування й застосування її у повсякденній практиці. Під «технікою» спілкування розуміють сукупність стандартів культурної поведінки, етичних і естетичних норм у використанні вербальних і невербальних засобів комунікативної взаємодії. Що ж до визначення комунікації, то (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами [1].

Різні науки, переважно гуманітарного профілю, визначали поняття комунікації по-різному. Так, представники психологічної науки визначають комунікацію, як смисловий аспект соціальної взаємодії, і наголошують, що основною функцією комунікації є досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності її складових [2].

Щодо визначення «комунікації» в галузі філософії, то тут воно є доволі різноплановим. За трактуванням філософського словника, «комунікація» - це категорія філософії, що означає спілкування, за допомогою якого «Я» знаходить себе в іншому. У ширшому значенні, дане визначення розуміється як одна з основ людської життєдіяльності. Найбільш повно в цьому сенсі комунікація представлена в екзистенціалізмі К.Ясперса та в сучасному французькому персоналізмі, де комунікація розглядається як взаємозв'язок, що встановлюється свідомо. Засобом встановлення комунікації прибічники даної теорії (К.Ясперс, О.Больнов, Е.Муньє) вважали дискусію, в ході якої люди пересвідчуються, що їх роз'єднують загальноприйняті норми мислення та споріднює те, в чому вони різні та індивідуально неповторні [3]. С.Безклубенко в своєму навчальному посібнику «Теорія культури» стверджує досить однозначно: «Комунікація (від. лат. *communicare* – робити спільним, зв'язувати) – це спілкування». Щоправда, дає при цьому певне уточнення: «Цим словом також називаються і конкретні засоби та шляхи спілкування та його передумови – зв'язку» [4]. Одним з найдосконаліших засобів спілкування С.Безклубенко визнає мовлення як шлях передачі досвіду.

Потреба у спілкуванні є першочерговою потребою людини. Саме завдяки спілкуванню відбувається об'єднання людей, виробляються норми поведінки, узгоджують спільні дії, передається суспільно-історичний досвід. Принцип інтегрованості навчання чотирьом видам мовленнєвої діяльності

підпорядковується принципу практичної реалізації формування комунікативних умінь.

Література

1. Іванова О.В. Комунікативні вміння студентів на заняттях із англійської мови професійного спрямування. URL: <http://journals.uran.ua/appppfo/article/view/55121/51355>
2. Иванов В.Ф. Аспекты массовой коммуникации. – К. : ЦВП. – 2009. – Ч.1: Информация и коммуникация. – с. 104-105
3. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
4. Безклубенко С.Д. Теорія культури: Навч. посібник. – К., 2002. – 323 с.

УДК 371.14

ТОВКАНЕЦЬ Г.В., ГАПАК Я.В.,
Мукачівський державний університет

ПРОЕКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Завдання сучасної освіти полягає не тільки в повідомленні знань, а й у перетворенні знань в інструмент творчого осмислення світу. Зміни, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають розвитку нових, більш ефективних способів освіти, спрямованих на індивідуальний розвиток особистості, а саме: творчої ініціативи школярів, навичок їх самостійної діяльності в інформаційному просторі, самостійно мислити, знаходити і застосовувати знання, ретельно обмірковувати прийняті рішення і чітко планувати дії, ефективно співпрацювати в різноманітних за складом і спрямованості групах, бути відкритими для нових контактів; формування у них універсального вміння ставити завдання для вирішення конкретних проблем.

Найважливішим завданням в сучасних умовах розвитку системи освіти є безпосереднє формування умов проектної діяльності, які забезпечують школярам саме вміння вчитися, а також розвивають здібності до саморозвитку і особистісного самовдосконалення. Всі ці успіхи досягаються за допомогою свідомого, а також активного засвоєння учнями їх соціального досвіду в проектній діяльності.

Переваги реалізації проектних технологій в даному аспекті полягають у тому, що значно підвищується якість підготовки учнів як з теоретичних, так і з практичних аспектів навчання; забезпечується висока мотивація навчання; змінюються функції вчителя, його діяльність стає більш творчою, консультативною; закріплюються такі принципи організації освітнього процесу, як гнучкість і відкритість.

Проектні технології у початковій школі є ефективними в силу того, що молодші школярі частіше відволікаються, якщо їм доводиться виконувати монотонну роботу, ніж при вирішенні складних завдань, що вимагають залучення різних видів і прийомів роботи. Сприйняття в молодшому шкільному віці також характеризується мимовільністю. Слід зазначити, що діти вступають до школи з достатнім рівнем розвитку сприйняття: у них спостерігається висока гострота зору і

слуху, вони добре орієнтуються на форми і колір. На перших етапах учні використовують найпростіші способи - тривале розглядання матеріалу, багаторазове повторення матеріалу при поділі його на елементи, як правило, не збігаються зі смисловими одиницями. Необхідно зауважити, що молодші школярі ефективніше засвоюють наочний матеріал і набагато гірше - словесний. Усний метод допомагає запам'ятати назви предметів і важче - абстрактні поняття. В цілому і в довільній, і мимовільної пам'яті відбуваються значні якісні зміни, і в I класі пам'ять стає більш продуктивною.

Найважливішим пізнавальним процесом, який об'єднує всі інші є мислення. Мислення молодшого школяра переходить від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мисленню, тобто конкретне мислення, пов'язане з дійсністю і життєвим спостереженням, Послідовне становлення внутрішнього плану дій призводить до значних змін в інтелектуальній сфері. Насамперед діти засвоюють здатність узагальнювати за зовнішніми, найчастіше, посередніми характеристиками. Але в процесі навчання вчитель загострює їх увагу на зв'язках, відносинах, тому учні переходять на більш високий рівень узагальнень, набувають здатності засвоювати наукові поняття, без опори на наочний матеріал. Перехід операцій мислення на новий етап і пов'язана з цим перебудова всіх інших процесів утворюють головний зміст розумового розвитку в молодшому шкільному віці.

У численних дослідженнях сучасних вітчизняних дослідженнях виділені істотні умови, які повинні допомогти батькам і педагогам сформувати у дитини здатності до самостійного управління як своєю поведінкою, так і процесом навчання. В основі бажань лежить навчальна мотивація школяра, а пізнавальний інтерес як переживання пізнавальної потреби є основою внутрішньої мотивації навчально-пізнавальної діяльності, коли пізнавальна потреба молодшого школяра стикається з таким, що відповідає цій потребі змістом навчання.

Сенс будь-якої освіти полягає тому, щоб створити кожному учневі умови для переходу з зовнішнього навчання безпосередньо в самонавчання, з зовнішнього виховання безпосередньо в самовиховання, а перехід з розвитку, безпосередньо в творчий саморозвиток. Так як неодмінними умовами для саморозвитку є відповідальність, ініціативність, самостійність і творчість, а також вироблення власного стилю індивідуальної проектної діяльності, то учень завжди повинен спочатку навчитися оцінювати значимість і складність завдань, навчитися розраховувати свої сили, навчитися прогнозувати різні можливі наслідки, а також планувати результати проектної діяльності. Саме творча проектна діяльність сприяє активній взаємодії дорослого з дитиною, що спонукає учня до відкритого вільного самовираження.

Література

1. Короткова З. А. Проектная деятельность на уроках английского языка в начальной школе URL <https://xn--i1abbnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/582386/>
2. Лук'янова Л. Технологія організації проектної діяльності. *Імідж сучасного педагога*. 2009. № 10. С. 16-21.

3. Петрова І. В. Проектування в соціально-культурній сфері: Навчальний посібник. К.: Вид-во КНУКіМ, 2007. 372 с.

УДК 373.3.015.31- 052:17.022.1(043.3)

ТОВКАНЕЦЬ Г.В., СУХАРЬ А. О.,
Мукачівський державний університет

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Успішність роботи вчителя початкової школи із розв'язання соціально-педагогічних проблем морального виховання у взаємозв'язку з духовним становленням особистості молодшого школяра в умовах Нової української школи є надзвичайно актуальним.

Концепція Нової української школи засвідчує, що потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих, патріотів з активною позицією, які будуть діяти згідно з морально-етичними принципами і здатними приймати відповідальні рішення та які будуть поважати гідність і права людини [3]. Зрозуміло, що в такому ракурсі в початковій школі важливе значення має моральне виховання.

У педагогічному доробку класичної вітчизняної педагогіки маємо численні напрацювання стосовно означеної проблеми (І. Бех, О. Духнович, А.Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський). Проблемам морально-релігійного виховання особистості присвячені праці таких науковців, як С. Гончаренко, М.Євтух, О. Каневська, Так, С. Гончаренко трактує поняття «моральне виховання» як цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток морального почуття та формування звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. За словами автора, моральне виховання починається насамперед у сім'ї і продовжується в дошкільних навчальних закладах. Основними методами морального виховання автор вважав переконання, привчання і заохочення. Він стверджував, що цей вид виховання базується на національній свідомості й розвивається шляхом засвоєння національних традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, що є регуляторами взаємовідносин у суспільстві. Як стверджує С.Гончаренко, важливим фактором у справі морального виховання молодших школярів є формування таких понять, як любов до батьків і Батьківщини, готовність захищати слабких і піклуватися про молодших [1, с. 216].

У формуванні особистості молодшого школяра, з точки зору С.Рубінштейна, особливе місце займає питання розвитку моральних якостей, які стають основою поведінки. У цьому віці дитина не тільки пізнає сутність моральних категорій, а й вчиться оцінювати їх знання у вчинках і діях навколишніх, власних вчинках [4].

Про ефективність процесу морального виховання свідчить моральний розвиток або вихованість дитини. Саме вихованість є найважливішою характеристикою особистості, яка неподільно пов'язана з усіма її аспектами, відображає ступінь її всебічності та гармонійності. Моральна вихованість – стрижневе утворення особистості учня, яке будучи доведене до необхідного рівня стає фундаментом для розвитку всіх інших її сторін. Людина не може жити й працювати повноцінно, не дотримуючись відповідних норм і правил моралі, встановлених суспільством [2, с. 48].

Робота школи з питань морального виховання реалізується через виховну систему, систему диспутів, бесід, конференцій, творчих звітів та конкурсів, систему додаткової освіти: гуртки, клуби і секції; екскурсії, поїздки, відвідування театрів, музеїв, проектну діяльність, колективні творчі справи; роботу бібліотеки, шкільного музею тощо. Необхідна ланка в процесі морального виховання – моральне просвітництво, мета якого – повідомити дитині сукупність знань про моральні принципи і норми суспільства, якими вона повинна оволодіти. Усвідомлення і переживання моральних принципів і норм прямо пов'язане з усвідомленням зразків моральної поведінки і сприяє формуванню моральних оцінок і вчинків.

Стрижнем виховання, що визначає моральний і духовний розвиток особистості в молодшому шкільному віці, є формування гуманістичного ставлення і взаємин дітей, опора на почуття, емоційну чуйність. У початкових класах у молодших школярів інтенсивно розвиваються моральні почуття – товариство, взаємодопомога, відповідальність за клас, незадоволення за будь-якої несправедливості. Вони прагнуть діяти у відповідності з тими вимогами, які пред'являють їм дорослі. Саме на цьому етапі на школу покладається відповідальність знайти адекватні способи організації виховної роботи, що дозволяють інтенсивно розвивати духовно-моральні почуття дітей, робити вчинки відповідно до тих вимог, які висувають школярам дорослі. Педагогічний зміст роботи по становленню особистості молодшого школяра полягає в тому, щоб допомагати йому просуватися від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, де потрібні самостійність ухвалення рішення і моральний вибір. Успішність даного виду діяльності у формуванні духовно-моральних якостей школяра залежить від грамотності педагога, розмаїтості застосовуваних ним методів і емоційному відгуку дітей.

Досвід морального виховання школярів, що базується на таких основних принципах українського суспільства, як повага до особистості, її прав, до її самостійного і багаторічного досвіду практичної реалізації принципів демократії і гуманізму в моральному вихованні, має важливе значення для процесу гуманізації і демократизації освіти України.

Література

1. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pnpu.edu.ua/ua/files/vr/KNPVDM16062015.doc>

3. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf

4.Рубинштейн С.Л. Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания школьников / С.Л. Рубинштейн - М., «Просвещение», 1981.- 427 с.

5. Сухомлинский В. О. Нравственный идеал молодого поколения / В.О. Сухомлинский. – Москва: Просвещение, 1972. – 152 с.

УДК 371.13

ТОВКАНЕЦЬ Г.В., КИРЛИК О. В.,
Мукачівський державний університет

ІНОЗЕМНА МОВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ВИМОГИ ЧАСУ

У документі Ради Європи «Компетентності для культури демократії – Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві» поняття «компетентність» пояснюється як здатність мобілізувати й застосувати відповідні цінності, ставлення, навички, знання та/або розуміння, щоб ефективно та належним чином відповідати на запити, виклики й виявляти можливості, які з'являються в демократичних і міжкультурних ситуацій.

Враховуючи вікову особливість молодшого школяра, а також важливу роль початкової школи як «стартового майданчика» для того, щоб задати правильний орієнтир не тільки в навчальній діяльності, а й в особистісному розвитку, учителю бажано використовувати систему змістовної оцінки, яка на етапі 1 класу має включати обов'язкових два компоненти у відповідності до основних вимог Державного стандарту є доброзичливе ставлення до учня як до особистості та позитивне ставлення до зусиль учня, спрямованих на розв'язання задачі навіть якщо ці зусилля не дали позитивного результату [1].

Метою початкового етапу вивчення іноземної мови є формування умінь спілкуватися іноземною мовою з урахуванням мовних можливостей і потреб молодших школярів [2; 3]. Саме на початковому етапі оволодіння іноземною мовою дуже важливо показати учням практичне застосування їх знань, умінь і навичок. Поза мовного оточення недостатньо наситити урок різноманітними вправами, важливо надати учням можливість мислити, вирішувати будь-які проблеми, які породжують думки, розмірковувати над можливими шляхами вирішення цих проблем

Актуальними методами і прийомами згідно «Методичних рекомендацій для вчителів на 2018-2019 навчальний рік. Іноземні мови» в сучасній початковій школі є [1]:

– навчання через прямий життєвий досвід, через зображення учнем за допомогою пантоміми того, що він говорить або чує;

– метод розповідання історій, що надає можливість для «занурення» дітей в іншомовну атмосферу, для ознайомлення зі світом, виробляє звичку до

прослуховування, а потім і до читання і, таким чином, закладає основу для занять на подальших етапах вивчення ІМ;

- прийоми театралізації, що забезпечують можливість розіграти найрізноманітніші елементарні комунікативні ситуації відповідно до віку дитини;

- проектні технології, тобто система навчання, при якій дитина набуває знання і вміння в процесі самостійного планування та виконання, що поступово ускладнюються, практичних завдань - проектів. Основною метою використання методу проектів в навчанні іноземної мови є можливість ефективного оволодіння учнями іншомовної комунікативної компетенції: мовна компетенція - створення можливості прояву комунікативних умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, письма, читання, переказ в межах певної теми; соціокультурна компетенція - формування уявлень про соціокультурної специфіки країн, що вивчається; мовна компетенція - оволодіння учнями лексичними одиницями по темі в якості необхідної основи для оформлення мовленнєвих умінь; компенсаторна компетенція - формування умінь виходити з скрутних становищ в умовах дефіциту мовних засобів.

Проектне навчання сприяє: підвищенню особистої впевненості учнів; розвиває «командний дух», розвиває комунікабельність та вміння співпрацювати; забезпечує механізм критичного мислення, вміння шукати шляхи вирішення проблеми; розвиває в учнів дослідницькі вміння.

Урок, реалізований методом проектів, може бути як уроком засвоєння нового матеріалу, так і уроком закріплення і відпрацювання навичок вирішення навчальних завдань. Вибір методу наукового пізнання, який буде використаний в навчальному дослідженні, залежить від конкретного змісту уроку. Метод проектів дозволяє інтегрувати різні види діяльності, роблячи процес навчання більш захоплюючим, більш цікавим, тому більш ефективним. Учні з різними здібностями стають успішними і затребуваними в проектній діяльності [2].

Метод проектів в поєднанні з інформаційно-комп'ютерними технологіями, який відповідає вимогам сучасності, інтересам учнів і побажань батьків спочатку залучає учнів своєю новизною, різними способами подання матеріалу, можливістю проявити себе в різній діяльності, тобто переважає зовнішня мотивація. Але поступово дитина набуває досвід, знайомитися з алгоритмом проектної діяльності і включається в власний дослідницький досвід, який вже ґрунтується на внутрішній мотивації.

Варто звернути увагу, що стандарти освіти передбачають сукупність трьох систем вимог: до результатів освоєння основної освітньої програми, до структури основної освітньої програми та до умов її реалізації.

Література

1. Іноземні мови. Методичні рекомендації для вчителів на 2018/19 рік URL: <https://osvita.ua/school/materials/metod-rekom/61566/>
2. Короткова З. А. Проектная деятельность на уроках английского языка в начальной школе. URL : <https://xn--i1abbnckbmcl9fb.xn>

З.Товканець Г.В., Вагерич Н.С. Оновлення програм початкової школи як напрям реформування освітньої галузі. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-21 жовтня 2016 р., Мукачєво / Ред.кол. : Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачєво : Вид- во МДУ, 2016. С.35-38.

УДК 373.3.016

ТОВТ В. М.,
Мукачівський державний університет

НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Одним із важливих компонентів освітнього процесу є створення комфортного навчального середовища в закладі освіти, особливо в початкових класах. Аналіз психологічної, педагогічної, філософської й історичної літератури, педагогічної практики свідчить про зростаючий інтерес до проблеми, пов'язаної з формуванням, розвитком і становленням сприятливого мікроклімату. Для цих досліджень особливо значущими є праці вчених і педагогів-практиків у галузі вивчення соціального середовища, зокрема: гуманізації середовища Ш. Амонашвілі, Я. Буєвої, Я. Корчака, І. Песталоцці, В.Семенова, Л. Толстого, впливи соціального середовища на розвиток особистості Н. Іорданського, С. Моложавого, В. Шульгина; створення цілісного виховного процесу в середовищі Р. Фахрутдінової; конструювання середовища, що розвиває обдарованість особистості, Н. Гафурової; інтеграції методів дослідження середовища В. Лісицької.

Наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. знаходимо термін «педагогічне середовищезнавство», яким із різними відтінками значень оперують В. Вахтеров, П. Лесгафт, С. Шацький та інші. Аналіз змісту поняття «середовище» дозволяє констатувати, що в психолого-педагогічній науці воно набуло поширення 20-их роках ХХ ст. завдяки використанню й упровадженню в практику педагогіки середовища С. Шацьким, дослідження суспільного середовища дитини П. Блонським, вивченню виховного впливу оточуючого середовища А. Макаренком, середовища колективу Л. Новіковою та ін. Учені в процесі формування та розвитку зростаючої особистості виокремлювали зовнішні чинники, тобто середовище, міжособистісні взаємини, діяльність; та внутрішні – життєвий досвід дитини, її емоційний стан, цінності та установки [1, с. 119].

Для дослідження окресленої нами проблеми принципово важливою є концепція С. Шацького щодо взаємодії школи і середовища, так звана педагогіка середовища. У зміст цього поняття, на думку вченого, входять такі складові: процес соціалізації особистості в суспільстві; врахування впливу навколишнього середовища на виховний процес загальноосвітньої школи, зокрема формування учнівського колективу; активна суспільно корисна

діяльність шкільного колективу з метою якісного перетворення середовища функціонування [2].

Водночас С. Шацький середовище поділяв на внутрішнє (педагогічні умови школи для формування ідейно-моральної вихованості учнів, система виховної роботи, засоби педагогічної комунікації тощо) і зовнішнє (співпраця педагогічних працівників з родиною школяра, громадськістю, неформальна взаємодія поза межами навчального закладу).

Навчальне середовище є психолого-педагогічною реальністю, яка містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, включені в соціальне й просторово-предметне оточення, психологічною сутністю якої є сукупність діяльнісно-комунікативних актів і стосунків учасників освітнього процесу (О. Баєва, В.В. Рубцова).

Навчальне середовище у початкових класах, де відбувається основна навчальна діяльність молодших школярів, має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними. Крім цього, воно має відображати філософію концепції Нової української школи, особливості організації та управління класом, що відповідають розвивальним потребам дитини в соціокультурному контексті, а саме: розвитку таких якостей, як працьовитість, ініціативність, автономність, довіра, вміння вчитися, участь у виробленні спільних правил, розвиток і підтримка дружніх стосунків, співпраця, повага до однолітків і вчителів, відповідальність та успішність [3, с. 44].

На основі аналізу соціально-виховного середовища навчального закладу, здійсненого О. Будник, у процесі проектування навчального середовища початкової школи виокремлюємо такі його компоненти [4, с. 317–318]:

- соціально-психологічний (врахування індивідуальних психологічних особливостей розвитку учня в навчально-виховному процесі, орієнтування на духовно-моральні цінності у поведінці та діяльності, формування адекватного сприймання мережевого середовища тощо);
- інформаційний (наявність сучасного нормативного, навчального та організаційно-технологічного супроводу процесу формування освітнього розвивального середовища початкової школи);
- соціокультурний (педагогічна компетентність учасників навчально-виховного процесу початкової школи, що охоплює зміст, форми, методи, інноваційні технології щодо реалізації визначених завдань в шкільній практиці на засадах соціокультури);
- матеріально-технічний (наявність сучасних мультимедійних засобів, аудіо-, відеопродукції освітньо-розвивального спрямування, врахування елементів предметно-розвивального дизайну в інтер'єрі школи І-го ступеня).

На основі вивчення й аналізу психолого-педагогічної літератури приходимо до висновку, що навчальне середовище початкової школи – це інтегроване поняття, що синтезує низку психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, внаслідок взаємодії яких забезпечується ефективна соціалізація та розвиток особистісних

цінностей учня в освітньому процесі початкової школи. Власне комфортне середовище школи здатне і цілеспрямовано, і стихійно позитивно впливати на опанування учнем соціокультурним досвідом людства, формування й розвиток в нього системи компетентностей, необхідних для життєдіяльності в суспільстві, самореалізації, самоствердження. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в перевірці методичних підходів до формування освітнього середовища в сучасній початковій школі.

Література

1. Смолюк С. Сутнісна характеристика розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи / Світлана Смолюк // Гірська школа українських Карпат. - № 14. - 2016. - С.118-121.
2. Шацкий С. Т. Работа для будущего / С.Т. Шацкий. - М. : Просвещение, 1989. - 223 с.
3. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. - Kyiv : Litera LTD, 2018. - 160 s.
4. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : моногр. / О.Б. Будник. - Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. - 484 с.

УДК 378.011.3.06-057.87:37:004.5.031.42

ТОМАШЕВСЬКА М. О.,
Мукачівський державний університет

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

В освітньому середовищі спостерігається традиційна орієнтованість на взаємовідношення між викладачем і студентами, в якій немає усталеної практики, спрямованої на забезпечення професійної взаємодії суб'єктів даного процесу.

Саме тому актуальність професійної підготовки набуває важливого значення, оскільки вона має бути спрямована на формування особистості, яка володіє не тільки системою спеціальних знань та професійних умінь, а й вирізняється сформованістю професійно важливих компетентностей, відповідним рівнем кваліфікації з урахуванням світових і європейських стандартів якості при збереженні національних здобутків і пріоритетів, а також здатної до плідної викладацької діяльності.

Отже, проблема підготовки майбутніх викладачів до професійної взаємодії на рівні «викладач-студент» набуває все більшої значущості. Саме тому, для реалізації мети, завдань та концептуальних засад нашого дослідження виникла необхідність у розробці моделі процесу підготовки майбутніх викладачів до професійної взаємодії.

Моделювання в наукових дослідженнях, яке почали застосовувати ще в глибоку давнину, охоплює сьогодні все нові сфери наукових знань. Проблеми

розробки моделі фахівців присвячено дослідження багатьох науковців, зокрема: І. Зазюна, В. Сластьоніна, Н. Кузьміної, І. Козич, І. Беха, А. Вербицького, С. Сисоевої, А. Маркової, О. Романовського, В. Ягупова, В. Семиченко, О. Мармази, В. Маслова та ін.

Ю. Бабанський, Н. Кузьміна у своїх дослідженнях обґрунтували різні підходи до моделювання і приділили увагу важливості використання цього методу у вивченні освітніх процесів.[1].

У нашому дослідженні поняття «Модель підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій навчання» (далі – Модель) ми розглядаємо як проект освітнього процесу з магістрами – майбутніми викладачами, який включає систему компонентів, які у взаємозв'язку та взаємовпливі будуть давати досягнення бажаного результату – сформовану на належному рівні готовність майбутніх педагогів до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій навчання в умовах магістратури.

Для кращого розуміння даного процесу ми пропонуємо побудувати модель підготовки до професійної взаємодії на рівні «викладач-магістрант», яка складатиметься із 4 компонентів: цілепрогностичного, методологічного, змістово-процесуального, діагностико-результативного.

Цілепрогностичний компонент Моделі повністю відтворює її мету – забезпечення формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до професійної взаємодії із застосуванням інтерактивних технологій навчання. Цілі даної моделі координуються з метою даного дослідження – формування особистості, забезпечення його професійного розвитку, професійної компетентності, професійна допомога і співпраця у розкритті професійно значущих якостей та обов'язкових умінь до здійснення наукової діяльності.

Методологічний компонент охоплює всі методологічні підходи, принципи, які забезпечують формування готовності майбутніх педагогів закладів вищої освіти до професійної взаємодії в умовах магістратури, а саме:

аксіологічний, індивідуальний, компетентнісний, культурологічний, особистісно орієнтований, системний, суб'єктно-діяльнісний підходи.

Застосування основних положень можливе лише завдяки використанню загальнодидактичних та специфічних принципів навчання. Систему загальнодидактичних принципів становлять принцип науковості, системності та послідовності, кооперативності, інтеграції, доступності, фундаменталізації, індивідуалізації.

У поєднанні із загальнодидактичними застосовуються специфічні принципи, які є основними в нашому дослідженні: принцип суб'єкт-суб'єктності, принцип мотивації професійної діяльності, принцип інтерактивності, принцип діяльнісного навчання, принцип варіативності педагогічної освіти, принцип творчої активності викладача, принцип саморефлексивності.

До змістово-технологічного компоненту моделі готовності майбутніх викладачів до професійної взаємодії ми включили мотиваційний, когнітивно-комунікативний, професійно-рефлексивний складники, які реалізовані у спецкурсі «Професійна взаємодія суб'єктів освітнього процесу»; форми і методи формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій навчання.

Діагностико-аналітичний компонент розкриває критерії та рівні сформованості готовності майбутніх викладачів до професійної взаємодії. Цей етап є логічним завершенням підготовки майбутніх викладачів до професійної взаємодії на рівні «викладач – студент-магістрант» в освітньому процесі закладу вищої освіти і включає активність викладачів і студентів в аналізі, самоаналізі та оцінці отриманого результату; самоаналіз; взаємну задоволеність ходом і результатом взаємодії.

Розроблена структурно-функціональна модель підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до професійної взаємодії засобами інтерактивних технологій навчання є теоретичною конструкцією, яка включає в себе мету, завдання, методологічні підходи, наукові принципи, зміст навчання, форми, методи навчання тощо.

Література

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1985. – 208 с.

УДК 159.923.33

ТОМАЩУК С.О., ЛІБА О.М.,
Мукачівський державний університет

ЕКОНОМІЧНА СВІДОМІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Реальним ґрунтом економічної свідомості суспільно-економічної людини, яка знаходить відображення в її світогляді, виступає весь історичний процес розвитку господарства, вся економічна реальність, увесь "світ людини", а не лише місце і сфера буття конкретного суб'єкта пізнання в суспільстві. "Свідомість", - зазначає Д. Лукач, - є продуктом конкретного способу суспільного буття і повинна виконувати в ньому важливі функції. Однак переважна частина буття - та, яку ми називаємо природою, - існує, рухається, функціонує тощо повністю незалежно від того, чи наявна свідомість, яка сприймає ці властивості відношення, процеси тощо і робить із них висновки.

Важливим компонентом економічної культури є економічна свідомість – знання основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання.

Економічна свідомість забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворення кожного працівника на активного, творчого учасника виробничого процесу. В умовах економічних реформ формування економічної

свідомості підростаючого покоління стає загальним і обов'язковим.

Складником економічної свідомості є економічне мислення – здатність до осмислення явищ економічного життя з урахуванням досягнень науки і техніки. Воно сприяє творчому розв'язанню особистістю економічних проблем, конкретних трудових завдань.

Економічному життю людини властиві також соціальні почуття: колективізму, господаря, відповідальності, обов'язку та дисципліни.

Економічна культура передбачає і формування у школярів певних моральних та ділових якостей, необхідних для їх майбутньої трудової діяльності: суспільної активності, підприємливості, ініціативності, господарського, бережливого ставлення до суспільного добра, раціоналізаторських здібностей, відповідальності, прагнення до рентабельності, оновлення технологічних процесів і обладнання, продуктивності праці, високої якості продукції, особистого успіху й добробуту.

Нульовий рівень вивчення економіки розрахований на початкову школу. Діти отримують початкові уявлення про навколишнє економічне середовище. Формуються первинна економічна культура та грамотність. У цьому віці передбачено: вивчення основних економічних понять, з якими діти стикаються у повсякденному житті; навчання дітей умінню робити вибір та оцінювати його наслідки для себе і для своєї родини, друзів; формування почуття відповідальності за прийняті рішення.

Одним з провідних завдань виховання базової культури особистості є економічна культура як вироблення первинних уявлень і понять про економічні закономірності розвитку суспільства і виховання на цій основі таких якостей особистості, як ощадливість, практичність, звички економії, обачності і господарності, опанування елементарними навичками економічного аналізу. Друга важлива обставина – це соціальне замовлення школі у сучасній економічній ситуації України, суть якої полягає у засвоєнні підростаючим поколінням досвіду суспільних відносин через введення себе у світ культури, зокрема культури економічної, тобто такого знання економіки, яке забезпечувало б самостійну й ефективну поведінку в цілому, а не лише у сфері підприємництва, а головне – дозволило б успішно адаптуватися в умовах ринкової економіки. Аналіз досліджень. З кінця XVIII століття прогресивні мислителі у своїх працях обґрунтовують значення економічних знань. Особливе місце серед учених XVIII століття займає Адам Сміт, який започаткував становлення економічної науки. Багато дослідників, педагогів працювали і продовжують працювати над проблемою економічного виховання школярів, а саме: Я. Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко, О.Аменд, Л. Епштейн, Л. Пономарьов, В. Розов, Б. Шемякін, О. Шпак та ін. На думку І.А. Сасової, автора багатьох робіт з теорії і практики економічного виховання, учням початкових класів доступно засвоєння приблизно п'ятидесяти найбільш розповсюджених економічних понять. Тому завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дітей мислити самостійно, допомогти їм

зрозуміти ціну грошей, людської праці, природних ресурсів, дати первинне уявлення про їх раціональне використання, а також формувати первинну економічну культуру і грамотність.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив зробити висновок про можливість формування у школярів економічної культури як сукупності економічних знань, поглядів, переконань, історичного досвіду і традицій, умінь застосовувати економічні знання у практичній діяльності.

Література

1. Фридман Л. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе / Л. Фридман. – М. : Просвещение, 1983. – 160 с.
2. Карасик А. Структура і методика інтерактивного уроку в початковій школі // Початкова освіта. – 2005. – № 7. – С. 2 – 5.
3. Петрук В. В. Економічна освіта і виховання в початковій школі // Науковий вісник ВДУ. – 1999. – №1. – С.70-71.
4. Петрук В. В. Про економічну культуру вчителя початкових класів // Збірник матеріалів республіканської науково-практичної конференції (19-20 квітня 1999 р.): Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів. – Вінниця, 1999. – Т.1. – С.59-64.
5. Ушинский К. Педагогические сочинения : в 6 т. Т. 3 / К. Ушинский. – М. Педагогика, 1989. – 440 с.

УДК 373.3.018.4:373.3.016

ТОМИШИНЕЦЬ Н. М., ЛАЛАК Н. В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У Концепції Нової української школи зазначено, що сьогодні в освіті потрібна докорінна реформа, яка зупинить негативні тенденції та перетворить сучасну школу на важіль соціальної рівності, згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності. Нині особливо гостро постає проблема використання внутрішніх резервів підвищення результативності навчання молодших школярів. Пошуки шляхів удосконалення системи початкової освіти привели до відродження такого методичного явища як диференціація.

Актуальність ідеї диференційованого навчання в тому, що вона є оптимальною для сучасного розвитку національної школи, оскільки зараз прослідковуються ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації, зменшення часу, відведеного школярам для її засвоєння. В Україні принцип диференціації проголошений одним із важливих принципів реформування освіти поряд з принципами гуманізації та демократизації. На розвиток теорії і практики диференційованого підходу до організації навчання молодших школярів вплинули й нормативні документи, зокрема: Національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті, Закон України «Про освіту», Концепція Нової української школи.

Сама проблема диференціації у психолого-педагогічній літературі не нова. Початок її теоретичного осмислення пов'язують з іменами давньогрецьких філософів – Левкіппа і Демокріта. Вони вперше обґрунтовували індивідуалізацію і диференціацію як принцип, аспекти який узяти за основу філософського пояснення буття. Теоретичні а диференційованого навчання знаходимо у працях К. Ушинського. Педагог доводив, що головна умова якісного навчання – це врахування вікових і інших особливостей учнів, їх індивідуальності. Наукові роботи Б. Аркіна, П. Блонського, Л. Виготського, С. Рубінштейна та інших видатних учених створили в освіті найкращі умови для розвитку теорії і практики індивідуально-диференційованої роботи школярів. Методичні аспекти диференційованого навчання розкриті у працях Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанського, О. Барановської, В. Бондаря, О. Братанич, І. Бутузова, М. Вашуленка, В. Вихрущ, С. Гончаренка, П. Гусака, Т. Дейніченко, Л. Жовтан, З. Калмикової, Г. Коберник, І. Осмолівської, О. Савченко, П. Сікорського, В. Сухомлинського та інших науковців. Цікавим і ефективним за будь-яких умов навчання є, на наш погляд спосіб диференціювання навчальної роботи, який запровадила С. Логачевська. Педагог акцентує увагу на багаторазовому поясненні нового матеріалу, вибору учням завдань за варіантами для самостійної роботи на основі самооцінки своїх можливостей, на завершенні уроку виконанням спільної роботи [3].

В Енциклопедії освіти поняття «диференціація навчання» розуміється як урахування індивідуальних особливостей учнів у формі, коли вони групуються на основі будь-яких індивідуальних особливостей для окремого (диференційованого) навчання [2]. В контексті нашого дослідження диференціація навчання у початковій школі – це багатоаспектний, складний процес, що спрямований на розкриття індивідуальності молодшого школяра, розвиток його потенціалу (психологічний аспект) з одного боку, ефективно використання цього потенціалу для навчальної самореалізації (педагогічний аспект) – з другого.

Як показує практика, найбільш ефективною є диференційовано-групова форма, де учнів ділять на групи, в яких вони можуть вільно висловлювати свої думки, брати активну участь у вирішенні навчальних завдань відповідно до своїх інтересів і здібностей. Зазвичай, групи формуються вчителем на основі рівня розвитку дітей і побажань самих учнів: школярі охоче працюють з однокласниками, які мають схожі інтереси, стиль роботи, з якими вони пов'язані дружніми відносинами. Зазначимо, що у зарубіжному досвіді групова диференціація має різні варіанти. Наприклад: швидкі, середні і повільні групи (США); за рівнем програм і навчальних завдань – підвищений (А), середній (Б), низький (В) (Німеччина); за вивченням окремих навчальних дисциплін, де працюють «швидкі», «середні» і «повільні» групи (Франція); за розподілом учнів однієї паралелі на класи відповідно до здібностей (Велика Британія); розподіл учнів класу на групи з метою змагання (Японія). Групове навчання загалом педагогічно виправдане [1].

Серед способів і прийомів диференційованого навчання вчителі початкових класів використовують диференціацію за рівнем складності завдань (добір завдань, які потребують різної ґрунтовності узагальнення та висновків, розраховані на різний рівень роботи, нарощування рівня складності, репродуктивного та творчого характеру), диференціацію за рівнем самостійності (добір завдань з однаковим рівнем складності, але з різною мірою допомоги; дозування та варіативність інформації для самостійного вибору), диференціацію за обсягом (вибір завдань однакового змісту, проте диференційованого за обсягом та часом на його виконання, передбачення додаткових завдань, наприклад ігрових); диференціацію за рівнем творчості та розвитку логічного мислення (добір нестандартних завдань за характером пізнавальної діяльності учня); диференціація за характером допомоги учневі (дозування допомоги учням шляхом допоміжних завдань, підготовчих вправ, підказок, наочності); диференціація за формою навчальних дій (добір та виконання завдань відповідно до предметних, перцептивних та розумових дій [3]. Для молодшого шкільного віку найдоступнішим є вибір завдань за обсягом, оскільки учні, оцінивши свої можливості, обирають для себе посильний варіант. Такий спосіб диференціації найпростіший. Зауважимо, що способи диференціації можуть використовуватися на різних етапах уроку.

Таким чином, основними чинниками ефективного впровадження диференційованого навчання у початковій школі є: індивідуально-типологічні особливості молодших школярів, педагогічна майстерність вчителя, зміст навчання, процесуальне забезпечення диференційованого навчання, навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення, учнівський колектив, адміністративне управління.

Література

1. Гончарова Є. Історичний аспект вивчення проблеми індивідуалізації та диференціації навчання / Є. Гончарова // Імідж сучас. педагога. – 2014. – № 4. – С. 47–49.
2. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень; [заст. голов. ред.: О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С.О. Сисоєва]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Логачевська С. П. Диференціація – одна із форм інтерактивного навчання молодших школярів / С. П. Логачевська // Початкова школа. – 2016. – № 10. – С. 18–23.
4. Німчук М. Проблема диференційованого навчання в психолого- педагогічній літературі / Німчук Марія, Палійчук Оксана // Наук. вісн. Чернів.ун-ту:зб.наук.пр./ . Чернівці, 2013. – Вип. 388 : Педагогіка та психологія. – С. 136–141.

УДК 371.14

ТУРОК О.С.,
Мукачівський державний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКО-ШКІЛ В УГОРЩИНІ

У 1992 р. Угорщина приєдналася до ENSI (ENVIRONMENT AND SCHOOL INITIATIVES). ENSI було створено як децентралізована міжнародна

мережа в 1986 році під егідою Центру досліджень та інновацій у галузі освіти (CERI) ОЕСР.

Основні документи, на основі яких здійснюється екологічна освіта Угорщини:

- Національний основний навчальний план, 1995 р.,
- Національна програма охорони навколишнього середовища, 1997-2003 рр.,
- Екологічна освітня концепція, 2001 р.,
- Угода про співробітництво, 2002-2008 рр.,
- Програма лісової школи, 2001 р.

У 1996 р. уряд Угорської Республіки підготував і парламент прийняв Національну програму охорони навколишнього середовища (1997-2003). Однією з її цілей є розвиток екологічної свідомості та покращення екологічної освіти.

Національна навчальна програма, що займається екологічною освітою, ініціювала та розробила Національну стратегію екологічної освіти, яка окреслює роль екологічної освіти в суспільстві та гармонізацію різних секторів екологічної освіти. З 2001 року Міністерство освіти Угорщини та Міністерство охорони навколишнього середовища отримали спільну екологічну освітню концепцію. Цим документом оголошено основні цілі екологічної освіти Угорщини на найближчі кілька років. Школи та дитячий садок мали розробити власні місцеві навчальні програми, які визначали, яким чином школа чи дитячий садок досягатимуть цілей, визначених центральною національною базовою навчальною програмою або базовою програмою для виховання дітей.

Є дві національні мережі, які сприяють повному інституційному підходу реалізації цілей сталого розвитку: угорська мережа «Зелені дитячі садки» та угорська мережа еко-шкіл.

Мережа еко-шкіл Угорщини була створена в 2000 році з 40 пілотних шкіл, заснованих на загальношкільному підході мережі ENSI, і з тих пір постійно зростає. З 2005 року титул еко-школи в Угорщині є найвищим урядовим визнанням тих шкіл, які займаються практичною реалізацією освіти для сталого розвитку у ретельно продуманому, інституційному та систематичному порядку. Еко-школа відрізняється від звичайної середньої школи тим, що принципи сталого розвитку присутні не тільки в освітньому процесі, але й у всіх сферах шкільного життя. У педагогічній роботі шкіл пріоритетними є місцеві екологічні проблеми [1].

В даний час мережа нараховує майже 1000 шкіл-учасниць, що становить приблизно четвертину всіх угорських початкових, середніх і професійних установ загальної освіти. Школи можуть приєднатися до мережі на добровільній основі, подавши заявку на титул еко-школи. Школи отримують звання «Еко-школа», «Школа, доброзичлива до птахів» на рік або «Постійна еко-школа».

Мережа відкрита для всіх. Єдиною передумовою для вступу до мережі є лист, що містить опис діяльності школи, підписаний директором школи, що виражає намір школи приєднатися до мережі [3].

Спочатку ідея утворення мережі полягала у поширенні ідей сталого розвитку в освіті. Концепція «Еко» в «Еко-школах» повинна стосуватися як екологічних, так і економічних принципів, і вказує на мету мережі примирити екологічні та економічні інтереси, а отже, всі сфери шкільного життя, які пов'язані з аспектами сталого розвитку. Громадянська освіта та демократичні принципи розглядаються як життєво важливі аспекти філософії еко-шкіл [2].

Є певний набір критеріїв, що впливають на можливість отримання звання «Еко-школи»:

1. Загальні питання (основні документи, робочі плани)
2. Викладання та навчання (активність учнів, різноманітні методи та їх безперервний розвиток, проектна робота)
3. Людські ресурси - внутрішні відносини (екологічна обізнаність педагогів, демократичність, навчальні тренінги в школах)
4. Заходи, окрім викладання та навчання: (тобто, інша діяльність: участь в акціях, таборах, робота шкільних ЗМІ)
5. Соціальні відносини (зв'язки з іншими школами, з місцевою громадою, участь в міжнародних мережах)
6. Фізичне середовище (збереження та охорона природної та забудованої території школи)
7. Експлуатація школи (використання екологічно чистих ресурсів, економія ресурсів, здоров'язбережувальних компетенцій) [2].

Принципи екологічного виховання переважають не тільки під час уроків, але й у всіх аспектах шкільного життя. Кожен предмет і урок включає в себе завдання, пов'язані з цілями сталого розвитку, вказує на можливі проблеми, які необхідно вирішити. Також організовуються кілька тематичних екологічних тижнів, конкурсів протягом навчального року. Крім того, щороку учні беруть участь в міжнародних акціях «День птахів», «День води», «День Землі» та інших і тижні сталого розвитку. В класах та коридорах шкіл є баки для селективного збору сміття, є дуже багато зелених рослин, а також клітки з птахами та дрібними тваринами. Догляд за ними здійснюють учні. На подвір'ї облаштовані «босоніжна стежка», невелика ділянка для вирощування овочевих та садових культур, декоративних рослин, а також є баки для компостування [4].

Позаурочне навчання на практиці здійснюється через:

1. Практичні заняття з сортування сміття
2. Інсталяції «Екологічний слід»
3. Навчальні екскурсії до очисних споруд, джерел питної та стічної води.
4. Конкурси для втілення енергозберігаючих технологій.
5. Проектне навчання.
6. Навчання в музеях, зоопарку та власному шкільному саду.

7. Навички догляду за птахами, черепахами і африканськими равликами, що живуть на території школи та інше [4].

Це сприяє формуванню екологічного підходу до природи, заохочення дітей експериментувати, набувати знання шляхом безпосереднього спостереження за навколишнім середовищем.

Література

1. Whole School Approach of ENSI Network for ESD in Hungary – Achievements and Challenges Attila Varga, Erika Saly, Flóra Benkő, Réka Könczey. Conference: ECER 2017 Environmental and Sustainability Education Research (ESER). Режим доступу : <https://www.eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/22/contribution/40950/>

2. Nikolett Széplaki and Attila Varga, National Institute for Public Education, NIPE. Mayer, M and Mogensen, F. (eds) (2005). : ECO-schools: trends and divergences, A Comparative Study on ECO-school development processes in 13 countries. Austrian Federal Ministry of Education, Science and Culture, Dept. V/11c, Environmental Education Affairs Minoritenplatz 5, A-1014 Vienna / Austria, pp 233-254. Режим доступу : <https://www.ensi.org/global/downloads/Publications/173/ComparativeStudy1.pdf>

3. Мережа угорських еко-шкіл. Режим доступу : www.okoiskola.hu

4. Carpathian Convention Seminar on Education for Sustainable Development 16-18 April 2019, Budapest

УДК 178.14

ТУРЯНИЦЯ В.В., ТОВКАНЕЦЬ Г.В.,
Мукачівський державний університет

ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СТРУКТУРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Етична компетентність виступає показником і одночасно як результат професійно-особистісної готовності вчителя до роботи у школі, адже виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст [4].

В умовах реалізації нової парадигми освіти, коли незалежну роль відіграє етична компетентність учителя як носія і головного суб'єкта формування сучасних моральних цінностей, пріоритетне значення серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній педагог (методичної, соціально-психологічної, інформаційної та ін.) має вирішення проблеми формування етичної компетентності. Питання підготовки майбутніх педагогів та формування їх етичної компетенції висвітлювали в своїх працях М.Гриньова, Л. Даниленко, В. Маслов, М. Михайліченко, О. Москаленко, В. Пікельна, Т.Сущенко, Є. Хриков та ін. Вивченням моральних, професійно важливих та етичних якостей педагогів займалися І. Блохіна, Є. Грабаренко, В. Гурін, Е.Зеєр, І. Зязюн, В. Шадріков.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і ставлень, які набуваються майбутніми учителями протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти.

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності вчителя:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних вчинків;
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу [4].

Змістовою основою етичної компетентності є педагогічна етика, що вивчає особливості, зміст, принципи та функції педагогічної моралі, характер діяльності педагога та його моральних взаємин у педагогічному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, який є сукупністю правил спілкування та поведінки вчителя. Етика не зводиться до певної системи заборон у педагогічній діяльності, адже її завдання – пояснювати соціально-психологічну доцільність дотримання тих чи інших професійних норм і правил. Саме етика, з позицій цілісного підходу до особистості, наполягає на розгляді навчання та виховання особистості як духовного її насичення, що розгортається в духовному діалозі, спілкуванні рівноцінних суб'єктів. Моральна регуляція педагогічної діяльності здійснюється завдяки специфічній диференціації моральних норм на норми-заборони, норми-рамки, норми-зразки [2, с. 27]. У такій градації норм міститься стримувальний і стимулюючий моменти. Наприклад, моральні заборони є своєрідним «обмежувачем» деяких моральних проявів. Вони не дозволяють педагогові принижувати гідність вихованця, перевищувати свої повноваження тощо.

До етичних вимірів педагогічної професії можна віднести і такі важливі моральні регуляції, як професійний обов'язок і відповідальність, совість та гідність, чесність і шляхетність. Їхня сформованість дає педагогові можливість уникнути або звести до мінімуму моральні суперечності між: належним і сутнісним; свободою і необхідністю; волею і розумом; розумом і почуттями та ін. Адже саме визначені категорії презентують рівень моральної регуляції поведінки вчителя, без них неможлива реалізація будь-якої педагогічної технології, функціонування навчально-виховних систем.

У практиці підготовки майбутнього педагога спостерігається фрагментарність етичних знань та вмінь майбутніх педагогів. У програмах курсів «Вступ до спеціальності», «Дидактика», «Теорія та методика виховання», «Педагогічна психологія», «Загальна та вікова психологія», «Педагогічна майстерність» бракує спеціальних розділів, які б актуалізували етичні аспекти діяльності педагога. Відсутність належного методологічного

рівня, як зауважують В.Сластьонін і В.Тамарин, призводить до формування у майбутніх педагогів установки на практицизм [3, с. 65]. Забезпечення умов для прояву майбутнім педагогом активної життєвої і професійної позиції, позитивного суб'єктного досвіду самовизначення у діяльності, самовиховання морально-етичної сфери магістранта, стимулює його внутрішні сили до творчого зростання і самовдосконалення.

Література

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. К. : Видавничий центр «Академія», 2011. 254 с.
2. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. К.: Вища шк., 1997. 349 с
3. Сластенин В.А., Тамарин В.Э. Формирование личности учителя в педагогическом вузе // Межвуз.сб.науч. трудов /Казан. гос.пед.ин-т. Казань.:КГПИ,1989.С.55 –67.
4. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Монографія. К.: Преса України, 2003. 320 с.

УДК 331.101.3

УГРИН О.Г.,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ МОТИВІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Дослідження мотивів діяльності працівників завжди залишається актуальним для роботи психолога незалежно від організації, в якій він працює. Адже розуміння та своєчасне виявлення пріоритетних мотивів дозволяє ефективно й адекватно застосовувати й корегувати систему мотивації й стимулювання персоналу, що є важливим як для росту і розвитку працівника, так і для продуктивності та результативності організації, а відтак і для її конкурентноздатності.

Саме із цією метою було проведено психологічне дослідження, в якому брало участь 204 особи. З них 99 працівників комерційних та 105 працівників державних організацій.

Для з'ясування основних мотивів діяльності працівників використано методику «Вивчення мотиваційного профілю особистості (Ш. Річі та П.Мартін). Вона дозволяє визначити 12 потреб персоналу, зокрема, потребу у високій заробітній платі та матеріальному забезпеченні, хороших умовах праці, чіткій структурованій роботі, соціальних контактах, стабільних взаємостосунках, визнанні, досягненнях, владі й впливовості, різноманітності, самовдосконаленні, креативності, цікавій та суспільно корисній роботі.

Для інтерпретації отриманих даних були застосовані методи математико-статистичного опрацювання даних (комп'ютерний пакет статистичного аналізу SPSS у версії 22): описова математична статистика та порівняльний аналіз (за t – критерієм Стюдента) з подальшою їх якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Результати описової статистики дозволяють нам встановити пріоритети у мотиваційній сфері працівників організацій (див. табл.1).

Таблиця 1

Середні значення прояву мотивів у працівників організацій

Показники основних потреб	N	M	SD
Винагорода	204	32,9013	10,43494
Визнання	204	31,3717	8,45938
Самовдосконалення	204	31,0197	7,22845
Креативність	204	30,7763	8,37188
Хороші умови роботи	204	30,5428	9,94796
Структурування роботи	204	30,3257	9,24488
Досягнення	204	30,2730	7,81602
Різноманітність	204	30,0493	7,29353
Цікава й суспільно корисна робота	204	29,8618	7,89372
Соціальні контакти	204	28,6053	7,14088
Взаємостосунки	204	27,3026	8,01611
Влада й впливовість	204	26,4539	9,01069

У таблиці 1. наведено основні потреби працівників різних організацій починаючи від найбільш важливих закінчуючи найменш значущими. Так, для досліджуваних, на даний момент, пріоритетними мотивами є винагорода, визнання, самовдосконалення, креативність та хороші умови роботи. Влада й впливовість посідає останнє місце.

Якщо порівняти мотиви у працівників державних та комерційних організацій, то проведений аналіз за t – критерієм Стьюдента дозволяє нам говорити про наступні результати (див.рис.1).

Так, для працівників державних організацій важливими є винагорода, хороші умови праці, визнання та цікава й суспільно корисна робота.

Що стосується персоналу комерційних організацій, то для них пріоритетними є соціальні контакти, взаємостосунки, досягнення, влада й впливовість, різноманітність праці.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Сучасні освітні реформи спрямовані на підвищення якості і доступності навчання, на виховання людини ініціативної, самодостатньої та творчої. Відповідно зростають і вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, як провідних суб'єктів професійної діяльності. Як показує практика, майбутнім фахівцям замало впродовж навчання засвоїти певний об'єм знань та сформулювати ряд навичок.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу. Це співнавчання, взаємонавчання, де студент та викладач є рівноправними, рівнозначними учасниками суб'єктами навчання. Під час такого навчання студенти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими, критично мислити, поважати думку інших, приймати продумані та обгрунтовані рішення.

Застосування інтерактивних технологій ставить нові вимоги до структури лекційного чи практичного заняття. Адже подання лекційного навчального матеріалу без застосування сучасних засобів та методів сьогодні неможливе. Для успішного проведення такого заняття необхідно враховувати особливості структури заняття: мотивація, оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів, надання необхідної інформації, інтерактивні вправи, рефлексія та оцінювання результатів.

Ефективного результату при цьому можна досягти за допомогою використання інтерактивних технологій. Зараз мало пояснити, розповісти, продемонструвати, потрібно виробити вміння самостійно практично діяти, застосовувати індивідуальний досвід та досягнення у нестандартних, творчих, життєвих ситуаціях.

Доцільно в процесі фахової підготовки студента працювати над створенням вміння працювати в різних типових професійних ситуаціях, накопичувати досвід, вміти самостійно розв'язувати виробничі завдання, що наближені до майбутньої сфери діяльності.

Концепцією Нової української освіти обумовлено запровадження компетентнісного підходу в освіті. Застосування цього підходу:

- краще підготує студента до майбутньої професійної діяльності;
- покаже студенту, які риси та вміння необхідні для успішної самореалізації;
- підніме рівень активності та самостійності в здобутті знань і розв'язанні завдань, віру в себе;

– вплине на корекцію вибору сфери діяльності в межах обраної галузі знань [1].

Науковці зазначають, що при організації навчального процесу в закладах вищої освіти потрібно враховувати необхідність формування у майбутніх фахівців предметних компетентностей, спрямування на обрану професію, підвищення інтересу та мотивації творчості. Завдяки пошуково-дослідницькій роботі майбутній спеціаліст, у процесі фахової підготовки, зможе виявити та розвинути ті риси, що допоможуть йому швидко адаптуватися до освітнього середовища сучасної початкової школи.

Результати компетентнісного підходу виявляються у компетенціях і компетентностях. Освітня компетенція є сукупністю взаємозв'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня відносно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка сама по собі не є характеристикою індивіда. Нею вона стає у процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність. Компетентність – складне особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певної діяльності знання, уміння, навички, особистий досвід її виконання, ставлення до процесу і результату, вона створює передумови для активних самостійних дій [2].

Одним з вдалих способів інтерактивного навчання ми вважаємо семінарське заняття «Ділова гра», як на якому розглядаються питання за результатами практики студентів на старших курсах допоможе майбутнім фахівцям розглянути технологічні ситуації та прийняти рішення щодо їх вирішення.

Важливою складовою освітніх реформ є також удосконалення системи оцінювання навчальних досягнень студентів. Педагогічна оцінка є багатофункціональною і невід'ємною складовою процесу навчання. Головне її призначення – контролювати хід освітнього процесу, систематичність виконання учнями поставлених завдань, відображати і фіксувати результати навчальної діяльності школярів у відповідних звітних документах, стимулювати учнів, їх пізнавальну активність. Педагогічна оцінка складається з власне оцінки (бал, відмітка, предмети-символи, графічні зображення тощо) та оцінного судження вчителя, самого учня або його однокласників [2, 3].

Оцінювання здійснюється постійно: під час роботи на практичному чи лабораторному занятті, у процесі виконання практичного чи контрольного завдання, аналізу відповідей студента.

Література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики [Текст] / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. –112 с.
2. Фізеші О.Й. Педагогіка: Основи педагогіки. Дидактика. Теорія та методика виховання: Підручник / О.Й. Фізеші . – К. : Кондор-Видавництво, 2014. – 390

3. Сиротинко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г.О.Сиротинко. – Харків : Видавнича група «Основа», 2003.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

УДК 001:133.2(043.2)

ФЕДІРКО Л., ПИНЗЕНИК О.М.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ У НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Проблема «духовності» знайшла широке відображення у сучасній педагогіці. Духовність набуває в наші дні «інтегрального багатовимірного характеру, передбачає органічну єдність високих моральних установок, громадянськості, професіоналізму, віри в світлі ідеали, почуття особистої відповідальності за все, що відбувається у соціумі» [4, с. 100]. Зокрема, категорія духовності охоплює «інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки та діяльності людини і характеризує її як цілісну особистість»; «трактування духовності як інтегрального поняття обов'язково повинно обіймати і його світське, і релігійне розуміння» [1, с. 7]. Духовно розвинена особистість – це високоморальна, естетично розвинена особистість, що вміє творити за законами краси, особистість, фундаментом котрої є цінності Істини, Добра, Краси, яка несе в собі вищу іскру Божества, розум і волю, прагне до ідеалу (вічно недосяжний взірець, до якого людина наближається все життя).

На думку І. Матюші: 1) мета, зміст, характер духовності обумовлюються методологічною позицією людини, ідеалістичною чи матеріалістичною, її ставленням до християнського вчення; 2) за природою духовність має історичний характер (відбиток історичного суспільного ладу, панівних суспільних відносин, рівня розвитку свідомості людини); 3) в умовах утвердження демократії людині надається право вільного вибору світоглядної позиції, духовних цінностей відповідно до пізнавальних і соціальних потреб і запитів особистості, її переконань; 4) духовність має розвивальний і динамічний характер (може змінюватись під впливом нових знань і нових методологічних підходів до пізнання і переосмислення дійсності) [3, с. 166].

З огляду загально-філософського трактування «духовність» – це внутрішній світ людини, її самосвідомість і діяльність цієї свідомості, що може бути спрямована на різні сторони й об'єкти, на будь-які феномени зовнішнього і внутрішнього світу людини. У багатьох наукових дослідженнях (Б. Браун, Дж. Еклз, У. Пенфільд, Г. Сельє, К. Юнг) духовність інтерпретується як виявлення могутнього внутрішнього розуму людини, володіння великими внутрішніми ресурсами самопізнання різноманітних аспектів свого «Я». У працях переважної більшості філософів (І. Ільїн, В. Соловйов, П. Флоренський) духовність ототожнюється з «духовною культурою», розглядається як

поведінковий аспект. Духовна культура в особистісному плані виступає як «духовність», яка є характеристикою особистості. Основними джерелами духовної культури є мораль, мистецтво, наука, філософія, право, релігія (В.Гриньова), або окремими ланками культури є техніка, господарство, політика, мистецтво, релігія (І. Ільїн).

Звідси можна дійти висновку, що духовна цілісність людини – це не статичний її стан, а, ймовірно, певний духовний пошук, куди входить і глибоке знання ситуації, етична позиція, вибір якої пов'язаний із традиціями культури. Отже, духовність – це заснована на активності свідомості та емоційно-вольових чинниках здатність людини визначати та реалізувати ціннісно-сміслові і пізнавальні ставлення до світу (синонім духовної культури). У руслі загально-філософського трактування духовності виділяють такі окремі компоненти її структури: естетизм, етизм, теоретизм, політизм, релігійність [5, с. 100].

Естетизм особистості виражає орієнтацію на естетичні цінності. Звільнений у повсякденному житті від усього позаморального, він стає одним з індикаторів культурного розвитку індивіда й суспільства загалом. Стиль поведінки, спілкування, зовнішній вигляд є своєрідним кодом ставлення людини до естетичних цінностей і значною мірою визначає її духовну культуру.

Релігійність – це звернення людини до всесвітнього трансцендентного розуму, віра в існування надприродних сил, внутрішня трепетність релігійного виміру людського буття. В. Докаш, В. Лешан ознаками релігійності вважають: «віру в реальне існування надприродного, емоційне ставлення до нього, переконання в наявності існування особливих двосторонніх стосунків між людиною і надприродними силами». «Релігія не особлива функція духовного життя людини, а складова глибин всіх її функцій, вона є субстанцією, підвалиною та глибиною духовного життя людини... Чотири ідеали утворюють культуру: ідеал людини; ідеал соціальної та політичної єдності; ідеал релігійно-духовного єднання, ідеал людства. Така роль релігії в культурі робить релігію головним явищем культури, культурним феноменом» [2, с. 192].

Для більшості дослідників проблеми специфіки української духовності характерним є те, що є визначальним для «української душі» та психіки українця. «Українська душа» має романтичне забарвлення, емоційно-ліричну наповненість і звучання; їй притаманний сентименталізм: «українська психічна структура визначається своїм емоційно-почуттєвим характером, зосередженням довкола серця», своєю «кордо центричністю» [2, с. 190].

Отже, духовність – це специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням єдності буття і зумовлює прагнення людини до абсолютного ідеалу Добра, Істини та Краси, гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до пізнання і самопізнання, творчості, самовдосконалення та гуманістичної поведінки.

Література

1. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // Виховання і культура. – 2001. – № 1. – С. 5-8.

2. Козленко В. М. Аналіз поглядів на взаємодію культури та релігії в духовному житті суспільства / В. М.Козленко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 3. – С. 190–194.
3. Матюша І. К. Духовність та її виховання у старшокласників / І. К.Матюша // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 166-170.
4. Прищулін Н.П. Формувати, виховувати духовну особистість вихованців / Н.П. Прищулін // Педагогіка толерантності. – 2002. – № 3. – С. 92-101.
5. Рудницька О. Гуманізація освіти й духовність. Діалог культур: Україна у світовому контексті : Матер. перших міжн. філософ.-культуролог. читань / О.Рудницька / Ред. кол. : С.О. Черепанова, В. Г. Скотний, Д. К. Кривавич. – Львів : Каменяр, 1996. – 174 с.

УДК 378:373.5.091.113

ФЕНЦИК О. М.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗСО

З-поміж актуальних питань реформування вищої освіти є підготовка нового покоління керівників закладами загальної середньої освіти – професійних, компетентних, відповідальних, доброчесних, спроможних реалізувати державну освітню політику, здатних ефективно виконувати управлінські функції та сприяти інноваційним процесам в освіті.

Успішне управління діяльністю усіх учасників освітнього процесу передбачає обізнаність з побудовою стратегії й тактики спілкування, організацію міжособистісної взаємодії, спільної діяльності для досягнення поставлених цілей. Комунікація є визначальною умовою, змістом, формою та наслідком освіти. З огляду на цей аспект зростає науковий інтерес до проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх керівників ЗСО.

В останні десятиліття чимало наукових досліджень присвячені проблемі компетентнісного підходу у професійній підготовці керівників ЗСО, способам його впровадження: Л. Ващенко, Л.Калініна, Л.Карамушко, В. Кремень, В.Мадзігон, В.Маслов, О. Онаць, Л. Оніщук, Н. Островерхова та ін. Наукові розвідки І.Грузинської, Н.Демедишиної, Н. Драгомирецької, Ю.Малика та інших дослідників спрямовані на обговорення різноманітних аспектів комунікативної діяльності державних службовців. У той же час цілий ряд аспектів проблеми комунікативної підготовки у структурі управління закладами освіти залишається недостатньо дослідженою.

Цілком погоджуємось, що «керівник-професіонал – це лідер, патріот і громадський діяч, агент змін, здатний орієнтуватися у політичних, економічних, культурних і загалом суспільних процесах; має бути готовим до реформаційних змін в освіті та активно їх запроваджувати на практиці, креативно управляти інноваціями, емоційним та соціальним розвитком і розвитком людських ресурсів; сприймати усе нове та прогресивне, вміти поєднувати авторитет та демократичний стиль керівництва; бути здатним

адаптувати зміни до умов школи, опановувати мистецтво менеджменту та бути відповідальним за долю кожного учня спільно з батьками» [1, с.60].

Проте діяльність керівника ЗСО полягає у розв'язанні управлінських завдань засобами комунікації. На це ж вказує Л. Е. Орбан-Лембрик, відзначаючи, що необхідною складовою безпосереднього керівництва людьми є спілкування з ними. Проте поза комунікацією, без діалогу, взаємодії та взаємного сприйняття людей управлінська діяльність керівника не можлива [2].

Комунікація в управлінні – важливий інструмент розв'язання основних управлінських функцій: організації, мотивації, планування і контролю. Керівники ЗСО є безпосередніми учасниками різноманітних комунікативних процесів як вертикальних (ієрархія управління закладом освіти), так і горизонтальних (встановлення міжособистісних взаємин учасників освітнього процесу) – саме тому повинні мати сформований високий рівень комунікативної культури, що є важливим засобом спонукання усього колективу підвищувати якість освітнього процесу, створення такого соціально-психологічного клімату, який сприяє досягненню позитивних результатів спільної діяльності.

Професійна підготовка майбутніх керівників закладами середньої освіти визначається нами як процес набуття професійних компетенцій з метою формування управлінської компетентності як здатності ефективно виконувати професійну діяльність.

Комунікативну компетентність керівника розглядаємо як складну інтегративну якість особистості (сукупність мотиваційних, когнітивних, поведінкових особливостей), що зумовлює здатність встановлювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію зі всіма учасниками освітнього процесу; здатність забезпечити інформаційний обмін, основна мета якого дійти до спільного розуміння, єдиної думки з приводу різних аспектів спілкування; готовність обрати комунікативну стратегію та тактику її реалізації для досягнення комунікативних цілей [3, с.201]. На нашу думку, комунікативна компетентність певною мірою й визначає ефективність професійної управлінської діяльності.

Складовою комунікативної компетентності є її культурний компонент, сформованість якого забезпечує здатність здійснювати гуманістичний підхід в управлінському спілкуванні, створювати невимушену, творчу та демократичну атмосферу.

Закономірно, що сьогодні перед закладами вищої освіти постає завдання: формування професійно-управлінської компетентності та комунікативної компетентності майбутнього керівника як важливої характеристики успішного керівника-лідера. Цілком зрозуміло, що формування комунікативної компетентності особистості розпочинається ще у школі, а продовжуємо її формувати у ЗВО, однак спрямовуємо її більше не на соціальний, а на професійний розвиток.

Формування комунікативної компетентності майбутніх керівників ЗСО є процесом набуття ними соціально-перцептивних характеристик спілкування та майстерності їх застосування у комунікативній діяльності.

Процес професійної підготовки керівника закладами освіти передбачає розробку поетапної програми формування комунікативної готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії і розвиток якостей особистості, що сприяють діалогу, а також створення сприятливих психолого-педагогічних умов такої взаємодії.

У процесі формування готовності до комунікативної взаємодії майбутніх керівників ЗВО важливо навчити студентів перетворювати засвоєну теорію в інструмент своєї професійної дії, тобто осмислювати практику, бачити прикладні можливості здобутих знань щодо конкретних ситуацій. Отже, формування комунікативної компетентності майбутнього магістра відбувається через відбір, накопичення знань, необхідних для формування професійних комунікативно-мовленнєвих умінь; перетворення цих знань у переконання й формування на їх основі професійно-мовленнєвої компетенції; реалізація професійної комунікативної компетентності у змодельованих видах управлінської діяльності.

Для вироблення у майбутніх магістрів-управлінців точності й лаконічності висловлювань, усвідомлення і засвоєння ними особливостей професійного мовлення доцільно проводити захисти проектів, презентацій, дія яких одночасно створює сприятливі умови для саморозкриття особистості, вироблення навичок самопрезентації та самовираження. Аналіз конкретних ситуацій, рольові ігри, групова дискусія, мозковий штурм, тренінги, відеоаналіз дозволять активізувати комунікативно-пізнавальну діяльність магістрів, істотно підвищити рівень їх комунікативної компетентності та рівень розуміння процесу управлінського спілкування.

Отже, керівник ЗСО, усвідомлена взаємодія якого з іншими учасниками освітнього процесу, повинен забезпечити спільну активну та скоординовану участь у досягненні мети закладу освіти, а це вимагає від нього належного рівня комунікативної підготовленості. У процесі формування готовності до комунікативної взаємодії майбутніх керівників ЗВО важливо навчити магістрів засвоєну теорію комунікації осмислювати та застосовувати на практиці, бачити прикладні можливості здобутих комунікативних знань щодо конкретних професійно-управлінських ситуацій.

Література

1. Калініна, Л.М. Базовий стандарт професійної діяльності керівника нової української школи /Л.М.Калініна, О.М.Онаць // Керівник нової української школи: світоглядно-професійні орієнтири: збірник наукових праць. – Київ : Вид-во НПУ ім.М.П. Драгоманова, 2017. – С.52–60.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації : Навчальний посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 528 с.
3. Фенцик О. Формування професійної компетентності майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти: комунікативний аспект / О.Фенцик // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія» : зб. наук. пр. /

УДК 373.3.015.31:17.022.1:373.3.016:003-028.31(045)

ФЕНЦИК О. М., АЛЕКСЄЄВА Г. О.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Питання духовно-морального виховання на сьогодні надзвичайно актуальне з огляду на духовну кризу, яка заповонила Україну. Дедалі більше спостерігаємо занепад духовних цінностей людини, споживацький характер життя, «матеріалізація» суспільних відносин. Наше суспільство особливо гостро потребує підготовки освічених, високоморальних людей, які володіють не тільки глибокими знаннями, але й мають сформовані духовно-моральні цінності. На це також спрямовує новий Закон про освіту, в якому визначено, що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості» [4].

Аналіз наукових джерел переконує, що багато наукових досліджень присвячені проблемі формування духовно-моральних цінностей особистості школярів (І. Д. Бех, Г.Г. Ващенко, Т. Д. Дем'янюк, В. Д. Шадриков та інші), проте потребує додаткового вивчення аспекти духовно-морального розвитку молодших школярів на уроках літературного читання.

Учені по-різному підходять до визначення поняття «цінності». На нашу думку, цінності – це стійкі переконання людини, орієнтири, на основі яких людина керується вибором або оцінкою поведінки і подій, засвоює та виконує певну діяльність.

Для подальшого дослідження сутності порушеної проблеми необхідно розрізняти поняття «духовність» і «моральність», оскільки від розуміння їх змісту залежать шляхи розв'язання.

Аналіз енциклопедичних, тлумачних, філософських, психологічних і педагогічних словників показав, що термін «духовність» розглядається з релігійної й світської позицій. Це цілком зрозуміло, тому що навіть етимологічно слово «духовність» походить від «дух», «душа». У словнику Ожегова С. І., духовність тлумачиться як властивість душі, що складається в переважанні духовних моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними[5].

Український тлумачний словник поняття «духовний» визначає як зв'язаний з внутрішнім психічним життям людини, моральним світом її; як зв'язаний з спільністю ідей, поглядів, прагнень; дотичний до релігії, церкви, належний їм[6]. В українському педагогічному словнику духовність розглядається як «індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби

жити, діяти «для інших». З категорією «духовність» співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна тією мірою, якою вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [3, с. 49].

Як наголошує І. Д. Бех, сфера духовних цінностей, охоплює сенс життя, милосердя, справедливість, чесність, толерантність, любов, добро, адже людина завжди усвідомлює свої духовні цінності на противагу різним особистісним смислам, які не завжди мають усвідомлений характер [1 с. 197].

Стосовно феномену «моральний», то словник української мови тлумачить його «який відповідає вимогам моралі; а мораль – це «система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства, етика»; а також який «пов'язаний з духовним життям людини» [6]. О. Власенко моральність розглядає як компонент культури, змістом якої виступають моральні цінності, що становлять основу свідомості. Моральність – це здатність людини діяти, думати й відчувати у відповідності зі своїм духовним початком [2, с.16]. В етиці вищими моральними цінностями є сенс життя, щастя, любов, правда, справедливість, дружба, тому що усвідомлення цих понять докорінно впливає на поведінку та свідомість людини.

На нашу думку, духовність і моральність існують невіддільно, що надає можливість формувати цілісну й гармонійну особистість. Як духовність, так й моральність реалізується у контексті поведінки людини: її відношення до себе, до ближнього, до природи, до цінностей українського суспільства, до світу в цілому. Духовність і моральність є тими чинниками, що дозволяють дитині звернутися до загальнолюдських цінностей; залучитись до національної культури, традицій; за християнською вірою творити добро, гуманно ставитися до оточення. Неважко передати дітям знання про моральні норми й духовні цінності, вимагати й контролювати виконання моральних правил. Набагато складніше виробити у них певне ставлення до моральної норми, бажання слідувати доброму й протистояти поганому.

Людина розвивається, формується у взаємодії із середовищем та іншими людьми, тому освітнє середовище має вагоме значення у процесі формування духовно-моральних цінностей молодших школярів. На уроках літературного читання вчитель, орієнтуючись на духовно-моральні цінності, може корегувати мотивації вчинків і спонукати до зміни поведінки учнів. Адже через засоби художнього слова вчитель впливає на розум, почуття, уяву дитини, а цим сприяє формуванню та засвоєнню духовно-моральних цінностей, визначає вектор у повсякденній поведінці дітей, їх ставлення до інших людей, природи, країни на основі поваги і доброзичливості.

Для формування духовно-моральних цінностей важливим є не тільки переконання, погляди, почуття учнів, але й здатність діяти осмислено в різних ситуаціях. Саме складний духовний світ літературних героїв збагачує почуття й розвиває свідомість молодших школярів на уроках літературного читання,

спонукає їх оцінювати як свою поведінку, так й інших людей в різноманітних життєвих ситуаціях, а відтак її змінювати.

Уроки літературного читання мають величезний вплив на формування духовно-моральних цінностей, проте вчителеві необхідно забезпечити таке освітнє середовище, в якому діти не тільки читають та переказують, але досліджують загальнолюдські, духовно-моральні цінності в художніх текстах, вчинки літературних героїв та їх наслідки, що в свою чергу спонукає задуматись над своїми поступками, вчить їх бути ввічливими, відповідальними, щедрими, поважати людей, родину, рідний край.

Отже, проблема духовно-морального виховання дітей повинна стати однією з ключових перед кожною сім'єю, освітою, державою і суспільством в цілому. В освітньому процесі одним із шляхів формування духовно-моральних цінностей є уроки літературного читання, на яких, через дослідження вчинків героїв, їх мотивів, учні починають усвідомлювати себе відповідальними суб'єктами власної діяльності, в них зростає саморегуляція поведінки, здатність до морального вибору.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст] / І. Д. Бех. – У 2-х кн. Кн. 2- га: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К. : Либідь, 2003. – 342 с.
2. Власенко О.М. Проблема формування морально-патріотичних цінностей студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу // Проблеми освіти : Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – №. 85. – Спецвипуск. – С. 14-17
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 378 с.
4. Закон про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n72>.
5. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. - 4-е изд., дополненное. - М.: Азбуковник, 1999. - 944 с.
6. Словник української мови[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/dukhovnyi>

УДК 378: 373.3-051

ФЕНЦИК О. М., БУНДАШ Л. Й.,
Мукачівський державний університет

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВО-ТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одним із головних завдань сучасної педагогічної освіти є формування висококваліфікованого, компетентного, конкурентоспроможного вчителя початкових класів, без якого неможливо здійснювати модернізацію освіти. Саме тому паралельно зі структурними змінами в школі потрібно вдосконалювати підготовку майбутніх учителів. Відомо, що сучасна система національної освіти зорієнтована у площину розвитку особистісних цінностей,

розкриття і реалізації творчого потенціалу особистості у різних видах діяльності. Значущість проблеми формування мовленнєво-творчих умінь молодших школярів підкріплена чинним Державним стандартом початкової загальної освіти, в якому зазначається, що розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; розвиток мовленнєво-творчих здібностей є метою мовно-літературної галузі [1]. Важливість проблеми розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів молодшого шкільного віку зумовлює необхідність підготовки фахівців початкової школи до означеної діяльності, адже саме від них залежить мовленнєво-творчий розвиток учнів.

Проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи обґрунтовано в дослідженнях О. Біди, В. Бондаря, Л. Хомич, Л. Хоружої, О. Ярошинської та ін.

Серед науковців, які різноаспектно досліджували проблему розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь молодших школярів, слід виокремити В.І.Бадер, Ф.С.Бацевич, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Л.І.Мамчур, К.Пономарьова, Ю.Федоренко та ін. Комунікативні та мовленнєві аспекти у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи висвітлено у наукових дослідженнях Л. Бірюк, Г. Бондаренко, Т. Грітченко, З. Залібовської-Ільніцької, Н. Кипиченко, І. Когут, В. Підгурської, А. Шульги та ін.

Незважаючи на загальне зростання інтересу вітчизняних дослідників до проблеми мовленнєвого розвитку школярів, аналіз наукових джерел свідчить про наявність в сучасній педагогіці об'єктивних передумов для дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів.

Професійно-педагогічна підготовка розглядається О. Хижною як підготовка майбутнього вчителя до неперервного професійного розвитку, процес привласнення знань, умінь, навичок, способів дій в системі професійної освіти, необхідних для здійснення того або іншого виду професійної діяльності. Серед основних її пріоритетів – необхідність гуманізації, демократизації, гуманітаризації навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, опору на органічне поєднання загальнолюдських та національних цінностей [2, с.34].

Здійснений аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив сформулювати цілісне уявлення про сутність, провідні характеристики та особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів.

Оскільки результатом професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є готовність, то поняття «готовність майбутніх учителів початкової школи майбутніх учителів початкової школи до розвитку мовленнєво-творчих умінь молодших школярів» трактуємо як цілісну інтегровану якість особистості майбутнього педагога початкової загальноосвітньої школи, що характеризує його мотивацію до мовленнєво-творчого розвитку учнів, сукупність знань, умінь та навичок щодо здійснення

процесу усіх видів мовленнєвої діяльності та забезпечення розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів у процесі професійно-педагогічної діяльності.

Вважаємо, що майбутніх учителів початкових класів доречно озброїти не тільки базовими знаннями з методики викладання української мови, але й ознайомити їх із нетрадиційними методиками та технологіями навчання молодших школярів. Саме завдяки інноваційним технологіям можна активізувати пізнавально-творчий інтерес дітей до мовно-мовленнєвої діяльності, удосконалити їх навчальну діяльність.

Здійснювати фахову підготовку майбутніх педагогів можна через формування внутрішньої позитивної мотивації у студентів на організацію процесу мовленнєво-творчого розвитку учнів; через створення та розв'язання творчих завдань (навчальних кейсів) із особливостей розвитку мовленнєво-творчих умінь молодших школярів, також через додаткове (факультативне, неформальне) навчання майбутніх учителів. Наприклад, доцільним та ефективним є введення практикуму «Мовленнєво-творчий розвиток учнів початкової школи», основною метою якого є набуття студентами знань, умінь, навичок, здатностей до діагностики та корекції мовленнєво-творчого розвитку школярів. Практикум спрямований на оволодіння студентами методиками і технологіями мовленнєво-творчого розвитку школярів.

На нашу думку, підготовці майбутніх учителів початкових класів до розвитку мовленнєво-творчих умінь сприяють такі взаємопов'язані педагогічні умови, як: формування готовності майбутніх учителів початкових класів до мовленнєво-творчого розвитку молодших школярів у процесі професійно-педагогічної підготовки на засадах системного, компетентнісного та діяльнісного підходів; удосконалення змісту фахової підготовки; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних форм та методів задля стимулювання пізнавальної активності й самостійності студентів в оволодінні знаннями з методики мовленнєво-творчого розвитку молодших школярів; мовленнєво-творча діяльність студентів під час виконання завдань; створення креативного освітнього особистісно орієнтованого середовища, яке спрямоване на самостійне розширення знань та на пошуково-дослідницьку пізнавальну діяльність щодо технологій мовленнєво-творчого розвитку молодших школярів; суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу з метою цілеспрямованого і системного розвитку комунікативних умінь і навичок під час фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в контексті реформування початкової освіти, проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку мовленнєво-творчих умінь учнів потребує особливої уваги. Нами подано визначення поняття готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку мовленнєво-творчих умінь молодших школярів, виокремлено деякі шляхи та педагогічні умови, які, на нашу думку, сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів до мовленнєво-творчого розвитку учнів.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/B0/derj-standart-pochatk-new.pdf>.
2. Хижна О. П. Художньопедагогічна діяльність учителя початкової школи (теоретико-методологічний та методичний аспекти) : Монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 456 с

УДК 373.3.091.313

ФЕРШАЛ Д. В., ЛАВРЕНОВА М. В.,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕЛЕМЕНТІВ ІНТЕГРАЦІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Одним із напрямів сучасної педагогіки мистецтва можна вважати інтеграцію. Інтеграція є одним із провідних напрямів перетворень в сучасній школі і усунення протиріч між невинно зростаючим обсягом знань та здатністю їх засвоєння. Інтеграція покликана сприяти подоланню фрагментарності та мозаїчності знань учнів, забезпечує оволодіння ними комплексними знаннями, системою універсальних людських цінностей, слугує формуванню системно-цілісного світогляду. Інтеграція здатна вирішити основні суперечності в освіті – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами.

Аналіз наукових досліджень показав, що поняття «інтеграція», яке у 1857 році в науку ввів англійський учений Г.Спенсер, трактується сучасними вченими таким чином:

- як важлива риса сучасної науки; не тільки нова її організація, а й головне – внутрішній її стан, єдина умова відобразити новий предмет дослідження, відбиваючи при цьому всі його сторони одночасно в їхньому зв'язку [1];

- як об'єднання різноманітних соціальних груп; культурна – асиміляція різновидних елементів культури і єдину культуру; моральна – уніфікація різних моральних норм і цінностей;

- як об'єднання елементів, що супроводжується ускладненням і зміцненням зв'язків між ними [2]

- як взаємозв'язок наук і наукових знань, їхня взаємодія завдяки використанню спільних ідей, засобів, прийомів дослідження навколишньої дійсності, тобто ущільнення знань у постійно вдосконалюваних формах пізнання і вираження пізнаного [4];

- як стан зв'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, а також процес, який веде до такого стану; процес зближення та зв'язку наук, який відбувається одночасно з процесами їх диференціації.

Інтеграцію як процес трактують багато дослідників, але кожний по-різному розглядає це явище, а саме:

- процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілісному організмі, який є характерним для живих систем [5];
- процес органічний, пов'язаний з якісними змінами всередині кожного елемента, який входить у систему [6];
- процес і результат побудови такої цілісності, яка створюється синтезуванням наукових знань на основі фундаментальних закономірностей природи [7];
- дуже важливим, на наш погляд, є твердження, що в процесі інтеграції не тільки виникають нові зв'язки, а й кількість зв'язків переходить у нову якість, з'являється щось нове, чого раніше не було в науці взагалі.

Для впровадження інтегрованого навчання у початковій школі, на думку М.Вашуленка, існують об'єктивні причини і передумови, зокрема: необхідність усунути перевантаження дітей; скоротити кількість навчальних годин протягом тижня і вилучені години віддати для предметів розвивально-виховного циклу; інтегрований курс у початкових класах може без додаткових витрат вести сам класовод, оскільки йому доводиться навчати школярів цих предметів у традиційній ізоляції (на відміну від старших класів, де інтеграція курсів вимагає переучування вчителя, наповнення його знаннями з іншого предмета, що інтегрують з тим, який викладає) [2].

Вчені виділяють такі способи інтеграції змісту початкового навчання: інтегровані курси; інтегровані підручники; інтегровані завдання; інтегровані уроки.

Інтеграція в навчально-виховному процесі може бути різною – повною і частковою, за змістом і способом пізнавальної діяльності. Повна інтеграція об'єднує в одному курсі різні навчальні предмети. Повна інтеграція, дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, якими є розрізнення і фрагментарність викладу, та залучити потрібні відомості з суміжних предметів, що сприяє різнобічному і цілісному засвоєнню знань. Часткова – це інтеграція, сутність якої вимагає поєднання змістового матеріалу з різних предметів, становить основу побудови інтегрованих уроків. О.Савченко розрізняє інтеграцію за змістом, в якому використовують матеріал інших, дотичних предметів, і способом пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення [6].

Одним з напрямів інтегрування змісту предметів є проведення інтегрованих уроків.

Інтегрований урок об'єднує блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуття учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягти цілісності знань. Такий урок спрямований на розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах. Він забезпечує формування в учнів цілісної системи уявлень про діалектико-матеріалістичні закони пізнання

навколишнього світу у їх взаємозв'язку та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування [3].

Інтегрований урок включає багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; широка палітра використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів; своєрідна структура, методи, прийоми і засоби, які сприяють його організації і реалізації поставлених цілей

Таким чином, особливістю інтегрованих уроків є те, що учні на таких уроках не гублять з поля зору вихідну проблему, а розширюють і поглиблюють коло пов'язаних із нею знань.

Матеріал чинних програм та підручників початкової школи дозволяє об'єднувати близькі за змістом теми, поняття з різних предметів для формування у школярів цілісного уявлення про явища, події, світ в цілому.

Література

1. Беляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови : навчально-методичний посібник / О.М.Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Вашуленко М.С. Інтегровані завдання з рідної мови й читання / М.С.Вашуленко // Початкова школа. – 1994. – №6. – С.13-16.
3. Іванчук М.Г. Інтеграція – провідна тенденція сучасного наукового пізнання // Педагогіка і психологія. – 2003. – №3-4. – С. 62-71.
4. Ілляш С. Інтегрований підхід до навчання у початковій школі, його цінність / С.Ілляш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/57-65.pdf
5. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера – Тернопіль–Харків : Ранок, 2010. – 160 с. – (Серія «Відкритий урок»).
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я.Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
7. Якименко С.І. Впровадження інтегрованої технології в освітній процес школи І ступеня / С.І.Якименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_67/93.pdf

УДК 37.017 (09)

ФІЗЕШІ О.Й.,
Мукачівський державний університет

БУКВАР ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ

Трансформація суспільного устрою в Україні викликала зміни в культурі, освіті, духовному становленні підростаючого покоління, що вимагає переосмислення психолого-педагогічних ідей минулого в ракурсі попередження відхилень у формуванні особистості, подальшого вдосконалення методів, способів та засобів впливу на її свідомість. Гуманістична парадигма, утверджувана у сучасній освітній ситуації, вимагає внесення суттєвих коректив у виховну спрямованість змісту навчальної літератури в школі. Саме підручник покликаний сприяти відродженню духовності суспільства в цілому і кожної особистості зокрема, виховувати у школярів національну самосвідомість,

розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, громадянську, трудову, екологічну, фізичну культуру. Українська педагогічна наука має чималий досвід організації виховання підростаючого покоління. Зокрема, вагомими є педагогічні ідеї, які пропагувалися в творах К. Ушинського, О. Духновича, Б. Грінченка, С. Русової, Г. Ващенко, а також у педагогічній спадщині А. Макаренка та В. Сухомлинського. Питання, пов'язані з визначенням основних напрямів у вихованні, на сучасному етапі розглядаються багатьма вітчизняними вченими у різних контекстах: пріоритетність національного та родинного виховання - О. Вишневський, В. Скуратівський, М. Стельмахович; необхідність громадянського виховання як одного з напрямів всебічного виховання особистості – П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний, О. Сухомлинська; вплив християнської моралі на формування духовності в підростаючого покоління – А. Вихрущ, О. Вишневський, Я. Войтенко та ін. Оскільки одним із засобів реалізації змісту виховання є шкільний підручник, то доцільно зазначити, що ряд досліджень дидактів та методистів безпосередньо стосуються проблем шкільного підручника. Зокрема, питання структури змісту підручника (В. Бейлінсон, В. Безпалько, Д. Зуєв); суті, ролі і місця підручника у навчальному процесі (Ю. Бабанський, А. Полякова, М. Скаткін); дидактичної моделі навчального предмету та її реалізації в структурі і змісті підручника (О. Савченко, В. Цетлін, Д. Чередниченко) тощо.

Першим підручником в житті дитини є буквар. Сьогодні видруковано чимало різних букварів. Однак, не кожному притаманна висока художня цінність та відповідність поставленій меті – виховання високоморальної, працелюбної, естетично розвинутої дитини, яка досконало володіла б рідною мовою. У ході аналізу літератури з питання нашого дослідження ми виявили велике різноманіття визначень букваря. Наприклад, у «Сучасному педагогічному словнику» С. Гончаренка зазначається: «Буквар – підручник для навчання грамоти, початковий посібник з розвитку мови і логічного мислення у дітей» [1, с. 46]. Аналогічне тлумачення подає й Українська радянська енциклопедія [2, с. 65]. Цікаве визначення, на нашу думку, наведено в «Энциклопедическом словаре» Ф. Брокгауза. Зокрема, буквар – це «азбука, зібрання букв, складів і морально повчальних статей для першопочаткового дитячого навчання читання» [3, с. 866]. Як бачимо, укладач словника вже в самому змісті поняття «буквар» вказує не тільки на освітню функцію першого підручника, але й на виховну. Отож, можемо зробити висновок, що буквар – це початковий підручник, за яким навчаються грамоті, вправляються у розвитку мовлення та логічного мислення, опановують перші усвідомлені знання про моральність.

Поява на закарпатоукраїнських землях «Книжиці читальної для начинающих» [4] О. Духновича у 1847 р. у Будині знаменує собою новий етап розвитку освіти та шкільництва, оскільки побудований на народно-розмовній лексичній основі. Важливим також є той факт, що «Книжниця ...» у часі передувє всім першим відомим українським букварям, а саме: «Букварю»

К. Шейковського (1861), «Українській абетці» (1861) М. Гаццука, «Граматці» (1857) П. Куліша та «Букварю южнорускому» (1861) Т. Шевченка. О.Духнович, будучи справжнім громадянином, патріотом своєї країни, намагався через зміст свого букваря прищепити наймолодшим школярам почуття громадянськості, реалізуючи при цьому всі напрями виховання: патріотичне, духовне, релігійне, моральне, етичне, виховання працелюбності, любові до тварин, фізичне. Загалом, «Книжниця читальная для начинающих» є значним внеском у розвиток теорії виховання молодших школярів. Окрім «Книжиці читальної» О. Духновича на закарпатських землях було видано ще кілька букварів: у 1873 р. в Будапешті була надрукована «Русско-славянская азбука» П.Генція; у 1887 р. в Будапешті вийшла «Русская азбука и перва читанка для первой классы народных школ» Л. Чопея; у 1898 р. В. Вrabель в Ужгороді видав «Буквар». Названі букварі набули поширення в Закарпатті в кінці XIX – на початку XX ст., проте з методичного боку вони були укладені досить складно і в школах за ними важко було працювати. Більшість текстового матеріалу букварів спрямована на виховання моральних якостей особистості. Виховна спрямованість азбук цього часу визначалася такою системою принципів виховання: єдність загальнолюдського та національного у вихованні, гуманізація виховання, гармонізація родинного та суспільного виховання, природовідповідності виховання. Названі принципи знайшли відображення у таких найважливіших для даного періоду напрямках виховання, як патріотичне виховання, релігійно-моральне виховання, трудове та фізичне виховання.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Українська Радянська енциклопедія. Том II. Вид. 2-ге. К., 1978. С.65. Стаття: Буквар.
3. Брокгауз Ф.А., Ефронь И.А. Энциклопедический словарь. Том IV-а. С.-Пб, 1894. 940 с. С.866. Стаття: Букварь.
4. Духнович А. Книжниця читальная для начинающих, видання 1847, 1850, 1852 pp. *Духнович О. Твори: У 4-х т. Пряшів, 1967. Т.2. С.95-272.*

UDC 37.016:81'243(439)

FODOR K.

Mukachevo State University
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

NEW APPROACHES TO TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HUNGARY *

* Стаття виконана за сприяння програми Колегіум Талентум, 2018р., Угорщина
This work was supported by the Collegium Talentum 2018 Programme of Hungary.

The language policy of the Council of Europe is aimed at studying foreign languages because without the knowledge of foreign languages social, ecological, as well as cultural integration of European countries is impossible. Since the 80's of the twentieth century, the European Commission has established a direction called

Language Learning Policies, as well as programs in the field of education aimed at learning foreign languages [1, p. 272].

The Council of Europe in 1976 aimed to expand learning of at least one foreign language and provide a path to foreign practice for teachers of foreign languages. In the official European communication the key idea is a multilingual European citizen. Based on these recommendations, in Hungary in 1989 the process of transforming and improving education began, which led to the complete transformation of the educational process.

Issues related to reforming the education of Hungary in the 1990s and the impact of these reforms on the educational process were considered by a lot of scholars such as Nesvit A. M., Tadeeva M. I., Ignatenko I. I., Csapó B., Nikolov, M., Vágó I. and many others. Research analyzes indicate that the issue of changes in education is relevant today because this process has not been completed yet.

In 1983 and 1984 the Council took measures to improve the skills and abilities of teaching foreign languages among participating countries, allowed students to study two foreign languages before completing compulsory education and provided an opportunity to continue the studying of languages in higher education institutions [2]. So the Council of Europe, from the very beginning of its existence, facilitated the studying of foreign languages and encouraged students to learn several languages [3].

Since 2001 was the European Year of Languages, an action plan was developed to improve the teaching of foreign languages. This action plan emphasized the fact that all European citizens should know at least two languages apart from their mother tongue. This document did not name the exact level of the target language, but based on the requirements, i.e. a person should be able to speak and understand at this level this is probably level B1. At the Barcelona Summit in 2002, learning two foreign languages became a priority in the new program, which was planned to be implemented in 2009-2011 in the member states of the European Union [4].

Knowledge of foreign languages in Hungary is especially important because the Hungarian language is not widely spoken in the neighbouring countries. There are several social and historical reasons why the knowledge of foreign languages has not reached the level of other countries of the European Union [5, 6]. Although Russian was a compulsory foreign language for decades, most people were not able to reach a useful level in it. Since the change of the regime in 1989, foreign languages have played an exceptional role in Hungarian education. They have a prestigious status: for example, holders of certificates of language proficiency receive additional points when entering universities, employers provide them with special supplements, and the language of instruction is a decisive criterion when parents choose school for their children. Recently, the demand for English as lingua franca has increased significantly [7].

The results of the studies on the level of fluency of Hungarian citizens show that, despite the Hungarian government's intense efforts and well-aimed language policy, the results achieved can not be considered satisfactory. It is also important to highlight that, based on the Eurobarometer survey results in 2006 and 2012, this area is also problematic in other EU countries. European countries insist that everyone should know

at least two foreign languages, but this strong desire does not always reach the desired goal; moreover, a typical young European citizen study only one foreign language. This language is most often English, and the four other foreign languages most frequently taught in European countries are German, French, Spanish and Russian.

References

1. Tadeyeva M.I. Dovidka reformuvannya shkil'noyi inshomovnoyi osvity v Ukrayini v ramkakh osvitynikh ta movnykh instytutiv Rady. Vipusk 28"2011 Seriya 5. Pedagogichni nauky: realiia ta perspektyvy Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, s. 272-278.
2. Yhnatenko Y. I. Yazykovi ta komunikatyvni protsesy v hlobal'niy Epokhu // Nauka i shkola. - 2009. - № 3. - S. 24-27.
3. Council of Europe (2001). Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Nesvit A. M. Proekt Rady Yevropy «Polityka ta praktyka vykladannya sotsiokul'turnoyi osvity». M. Nesvit // Inozemni movy v navchal'nykh zakladakh. - 2007. - № 4. - S. 25-27.
5. Csapó, B. & Nikolov, M. (2009). The cognitive contribution to the development of proficiency in a foreign language. *Learning and Individual Differences*, 19(2) 209-218.
6. Fekete, H., Major, É., Nikolov, M. (eds) (1999) English language education in Hungary: A Baseline Study. Budapest: British Council.
7. Vágó, I. (2007). Nyelvtanulási utak Magyarországon [Language learning paths in Hungary]. In I. Vágó (Ed.), *Fókuszban a nyelvtanulás* (pp. 137–174). Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.

УДК 373.3.035.6

ХИМИШИНЕЦЬ Д.В., КУЗЬМА-КАЧУР М. І.,
Мукачівський державний університет

ФОРМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [1]. Про пріоритетність виховання свідомої особистості, патріота своєї країни наголошується і в Концепції педагогічної освіти, державній національній програмі «Освіта», Законі України «Про освіту» та Законі «Про виховання дітей і молоді».

Важлива роль у розв'язанні окреслених завдань відводиться початковій школі. В школі здійснюється цілеспрямований педагогічний процес, який є керованим. Принципове значення в досягненні мети та ефективній реалізації змісту виховання патріотизму в учнів приділяється учителю, його професійній готовності та переконанні в необхідності його здійснення, духовному і моральному самопочутті, в якому виявляється любов і щирість ставлення до

Батьківщини і яке є запорукою успішності прищеплення учням відповідної якості.

Поряд з традиційними формами патріотичного виховання молодших школярів (літературні читання, вечори пам'яті, уроки мужності, літературно-музичні композиції, кінолекторії, тематичні вогники), широко використовуються інноваційні освітні технології. Так, досягненню поставлених виховних цілей сприятиме використання інноваційних технологій соціально-культурної анімації та проектної технології, дебатної технології та технологій театральної педагогіки, які сприяють підвищенню рівня сформованості патріотизму у молодших школярів.

Соціально-культурна анімація (фр. *Animer* – надихати, спонукати до певної діяльності) – є інтерактивною діяльністю, яка передбачає сукупність різних форм та видів роботи, спрямованих на забезпечення умов для реалізації різнобічних можливостей та активізацію внутрішніх ресурсів особистості. Дана технологія являє собою комплекс виховних заходів національно-патріотичного спрямування різноманітних видів і форм діяльності, представлених в таких тематичних блоках: Родина. Рід.; Рідний край; Україна – наша Батьківщина; Символи України; Побут України; Національні традиції та свята; Українське національне мистецтво.

У напрямку національно-патріотичного виховання в педагогічній практиці широко використовується проектна технологія. Тематика та види проектів можуть бути різними. В рамках проекту діти долучаються до дослідницької діяльності колективної та індивідуальної форми, яка передбачає збір, узагальнення і систематизацію інформації про визначні події в Україні та рідному краї.

На першому етапі реалізації проекту, метою якого є формування образу патріота-захисника своєї Вітчизни, організовується інформаційно-пошукова робота, під час якої, діти знайомляться з героїчними подвигами людей у різні періоди боротьби за незалежність та цілісність країни. В якості окремого напрямку проекту можуть досліджуватися подвиги героїв. Другий етап – практичний, реалізацію якого здійснюють учні з метою отримання інформації, підготовки освітнього продукту тощо. На заключному етапі здійснюється презентація результатів діяльності у запроєктованій формі (фотоколаж, позакласний захід тощо).

Дебатна технологія націлена на розвиток інтелектуальних здібностей, формування критичного мислення та комунікативної культури, що є ключовими компетенціями громадянина демократичного суспільства. У напрямку національно-патріотичного виховання можуть проводитись дебатні турніри на теми: «Справжній патріот повинен турбуватися про рідний край», «Толерантність – запорука миру в сучасному суспільстві». Дебатна технологія дає можливість створити сприятливе середовище для підготовки інтелектуального потенціалу демократичного суспільства: ерудованих, із високою культурою, із гнучким мисленням, цілеспрямованих, упевнених,

вільних від стереотипів громадян, які готові брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу.

У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральності, засвоюються загальнолюдські моральні норми, формуються вищі почуття, до яких відноситься і почуття патріотизму. Однією з форм патріотичного виховання є театральне мистецтво. Серед театральних музичних постанов великі потенційні можливості морально-патріотичного впливу мають народні обрядові дійства. З народними традиціями пов'язані свята «Масляна», «Пасха», «Зелені свята», «Покрова», «Св. Миколая», «Коляда» та ін. Свята являють собою дійсно цікаве, веселе дійство, несуть неповторний дух народних традицій.

Педагогічний колектив початкової школи повинен приділяти особливу увагу національно-патріотичному вихованню, створюючи освітній простір для пошуку, розробки і впровадження нових форм та напрямків роботи, що сприяють підвищенню ефективності досягнення цілей і завдань патріотичного виховання молодших школярів.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. затв. Указом Президента України 17 квітня 2002 р. №347 // Освіта України. – 2001. – №29. – С. 4 – 6.

УДК 378.011.3-051:78(043.2)

ЦАПОВСЬКА Л. С.,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Метою музичного виховання є формування всебічно розвиненої особистості, яка поєднує емоційно-духовні та інтелектуально-дійові якості.

У процесі музично-практичної діяльності формується світогляд студента, розвивається самостійність мислення, емоційна чуйність, воля, моральність. Але це можливе лише за умов захопленого ставлення студента до занять, тому одним з найголовніших завдань є виховання любові до музики. Емоційна мотивація навчання – необхідна умова успішного розвитку студента.

З перших занять слід розвивати образне мислення, виховуючи слухову спостережливість, тобто вміння чути звуки природи, голосу, музичного інструмента. У роботі над репертуаром студент має орієнтуватися на різні ступені закінченості виконання музичних творів, враховуючи, що одні з них будуть виконані публічно, другі вивчаються для виконання в класі, треті – в якості ознайомлення.

Про відношення інтелектуального і емоційного. Виховуючи музичне мислення студентів, Нейгауз культивував індивідуальний характер і чіткість слухових уявлень, їх емоційну і асоціативно-образну наповненість, прагнучи пояснити форму твору через аналогії з життєвими явищами і водночас постійно

і наполегливо повертав думку студента-виконавця до конструктивної сторони твору, подробиць форми і фактури, до виразних особливостей музичної мови. У цьому процесі ясніше виступав зв'язок емоційно-образного з логічним.

Виховання інтелекту. Проблема інтелектуального розвитку студента – одна із центральних у сучасній педагогіці – в музичній педагогіці майже не розроблена. Основний вид роботи у спеціальному класі – вивчення творів, а видима ціль цієї роботи – публічний виступ. Працюючи з студентом викладач часто відпрацьовує виконавську форму твору. Це шлях найменшого опору у педагогіці. Нейгауз говорив, що викладач повинен як можна швидше привити студентові самостійність мислення, методів роботи, самопізнання і вміння досягати цілі. Самостійні успіхи студента і досягнення будуть залежати від розвиненої здатності до творчості, рівня культури, від інтелектуального розвитку. По суті, розвиток інтелекту зумовлює успішність професійного навчання не в прямому ремісничо-обмеженому виді (як тренування), але в творчому плані – створюючи ґрунт для росту, даючи в руки «апарат пізнання». Тому розвиток інтелекту студентів потенційно найбільш перспективний.

Виховання слуху. Що значить «слухати себе»? які форми роботи для виховання слуху? Які цілі?. «Слух- це орган душі» - *Пастернак*. - Коли слух недостатньо розвинутий, йому не вистачає уяви, він не вміє себе слухати... виходить музична тканина подібна на сіре солдатське сукно. Виконавець, котрий знає, що хоче почути і вміє себе слухати, легко знайде правильні фізичні дії». Ці слова відкривають цілу систему виховання слуху виконавця, яка базується на трьох основних елементах слухового процесу:

1. Внутрішня слухова уява. Внутрішня слухова уява залежить від обдарованості, культури, особливого смаку почуттів і темпераменту, від багатства фантазії і розвитку інтелекту. Це розвивається у процесі вслухання у власне виконання і чуже. Ніщо так не виховує слух, звукові різноманітності, legato, пластичності, як поліфонія, яка вимагає ідеального вислуховування різноманітності голосів в одночасному звучанні.

2. Слуховий контроль. Питання слухового контролю тісно поєднується з проблемою створення слухових уявлень. Практично це дві сторони одного і того ж процесу. Будь-який виконавець може добитися ясності слухових уявлень лише постійно контролюючи себе у процесі виконання творів. Не просто фіксувати, а й активно діяти – уявляти, творчо осмислювати і втілювати музичні образи. Друга складова полягає у необхідності твердої оцінки свого виконавства. Це центральна проблема в самостійних заняттях студента. Важливим є ще те, як викладач може «запалити» уяву студента власним виконанням. Чути себе можна лише в тому випадку, якщо знаєш, що і в якому виді хочеш почути, - це перша умова слухового контролю в процесі виховання слуху. Друга важлива умова слухового контролю – це можливість почути у деталях своє виконання. Чітке внутрішнє слухання музики веде до впевненості, наслідком якої є істинна свобода, тобто володіння матеріалом і відчуття фізичної свободи дій – свободи самовираження.

3. Співставлення реального звучання з тим, що було задумано. У цьому втілюється синтез внутрішнього слухового уявлення і самоконтролю. Третя сторона органічно витікає з двох попередніх і практично забезпечується формами роботи, загальними для процесу навчання

УДК 004.738.5:655.413:373.3(043.2)

ЦВЕТКОВА Ю. В.,
Мукачівський державний університет

ПРОЕКТУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проектування електронного підручника для початкової школи нами інтерпретується як процес створення науково та методично обґрунтованого проекту електронного ресурсу з виокремленими та описаними якостями і дидактичними умовами, що сприятимуть підвищенню рівня результативності освітнього процесу.

Наукове обґрунтування основ інтерактивного підручника для початкової школи потребує аналізу теперішніх підходів до розв'язання проблеми проектування та розроблювання електронних освітніх ресурсів (ЕОР), визначення фундаментальних положень.

Науковці виділяють два узагальнені напрями проектування ЕОР: теоретичний та емпіричний:

- емпіричний – характеризується тим, що проектування ЕОР відбувається від навчальної дисципліни до освітніх впливів та закінчується реалізацією у цифровому форматі; суб'єкти проектування діють інтуїтивно, спираючись, в основному, на особистий педагогічний досвід і практику;

- теоретичний – особливістю є проектування від умов здійснення освітнього процесу до методичних підходів та технологій, завершенням яких є цифрова реалізація; базується на теорії систем.

Головною перевагою другого підходу, як системного, є врахування методологічної основи системного підходу у проектуванні педагогічних об'єктів, дослідженню якого присвячено роботи В. Бикова, А. Гуржія, В. Докучаєвої, Л. Карташової, В. Краєвського, К. Кречетнікова, Ю. Машбиця, Г. Муравйової, Н. Яковлевої та ін.

У проектуванні інтерактивного підручника для початкової школи системний підхід передбачає вивчення, щонайперше, таких аспектів:

- структурного – будова ресурсу з врахуванням взаємозв'язків його складників;

- функціонального – визначення функцій проектованого ресурсу;

- цільового – визначення та наукове обґрунтування мети і завдань проектування;

- ресурсного – визначення оптимальних умов функціонування ЕОР як системи і досягнення мети проектування;

- інтеграційного – виявлення властивостей ЕОР, що забезпечують його цілісність як системи;
- комунікаційного – фокусується на виявленні зовнішніх зв'язків ЕОР як системи;
- історичного – зорієнтованість на виявленні зв'язків проектованого ЕОР, дослідження тенденцій і перспектив розвитку.

Отже, системний підхід у проектуванні інтерактивного підручника для початкової школи як ЕОР передбачає обговорення його як складної системи, що має цілісну структуру та, одночасно являє собою сукупність взаємозв'язаних елементів, кожному з яких притаманні певні функції.

Література

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.
2. Гуржій А. М. Дидактичні основи створення навчального обладнання : навч. посібник для студ. вузів та слухачів системи підвищення кваліфікації / А. М. Гуржій [та ін.]. – К. : [б.в.], 1999. – 337 с.
3. Карташова Л. А. Електронний освітній ресурс як засіб підтримки навчання інформаційних технологій майбутніх філологів / Л. А. Карташова // Проблеми сучасного підручника. – 2012. – Вип. 12. – С. 421–427.

УДК 371.3.036

ЦІХІВСЬКА О.О., ФЕНЧАК Л.М.,
Мукачівський державний університет

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних засадах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави. Тому актуальною проблемою сьогодення є збереження здоров'я дітей, формування у них світогляду, спрямованого на його збереження, оволодіння навичками здорового способу життя та безпечної поведінки, створення умов для гармонійного розвитку душі й тіла, що сприятиме збереженню умов психічного здоров'я і реалізації творчості дитини в майбутньому [2].

Для сучасних досліджень проблеми формування здорового способу життя в Україні характерний різноаспектний підхід. Так, формування здорового способу життя шляхом фізичного удосконалення розроблено в дослідженнях О.Д.Дубогай, М.Д.Зубалія, А.В.Мерлян, І.І.Петренко, І.А.Паніна, Н.М.Хоменко. Напрями валеологічної обізнаності відображено у працях Т.Є.Бойченко, В.П.Горащука, Л.П.Сущенко, Т.Г.Кириченка, С.О.Свириденко, С.О.Юрочкіної. Формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя досліджувалось В.М.Оржеховською, А.І.Сологуб, Г.І.Власюк, С.В.Лапаєнко, Г.Л.Кривошеєвою.

Науковими дослідженнями встановлено, що стан здоров'я, у великій мірі, залежить від способу життя людини. Поняття «здоровий спосіб життя» інтегрує

взаємозв'язок способу життя й здоров'я людини, об'єднує всі умови, особистісні якості, процеси, тобто все, що допомагає нормальному функціонуванню людини в професійній, суспільній, побутовій сферах, а також виражає ставлення людини, її орієнтири щодо розвитку та поліпшення індивідуального й суспільного здоров'я. Здоров'я має бути найпершою потребою людини, але задоволення цієї потреби має складний характер і не завжди сприяє досягненню потрібного результату. [3]

Форми і методи виховання у молодших школярів здорового способу життя передбачають особистісно-діяльнісний та діалогічний підходи. Зважаючи на визначені підходи, важливе значення мають форми і методи, які їх забезпечують. Процес виховання в учнів потреби у здоровому способі життя може здійснюватися в навчальній, позакласній і позашкільній діяльності, дитячих та юнацьких об'єднаннях. У навчанні виховання потреби в учнів у здоровому способі життя зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про здоров'я людини, формують здатність усвідомлювати його важливість. Ефективність виховання потреби в здоровому способі життя в позакласній діяльності значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм, методів та засобів його організації.

У позашкільних навчальних закладах інтегративний підхід до навчання дітей здорового способу життя реалізується через запровадження спеціальних навчальних та інформаційно-просвітницьких програм гурткової роботи; об'єднання зусиль усіх суб'єктів навчально-виховного процесу – педагогів, психологів, батьків, дітей, громадськості. Знання основ здорового способу життя та оволодіння відповідними вміннями дотримуватися його слугують підґрунтям для вироблення стійких поглядів і переконань, які і спонукають системно здійснювати конкретні вчинки. У процесі засвоєння знань та вмінь формуються поняття норм способу життя, ставлення до оточення та своєї особистої ролі в збереженні власного здоров'я.

Досягнення цієї мети здійснюється через визначення можливостей навчання дітей здорового способу життя шляхом удосконалення існуючих та запровадження нових навчальних програм. Знання про збереження здоров'я діти отримують з різних джерел, але основними є шкільні предмети та відповідні навчальні курси позашкільної освіти. Аналіз чинних програм навчальних курсів гурткової роботи свідчить про те, що не всі вони передбачають достатню роботу з формування в дітей навичок здорового способу життя. Найбільш систематизована робота у цьому напрямку передбачена в школах раннього розвитку, в позашкільних навчальних закладах. Діти молодшого шкільного віку отримують знання про складові здорового способу життя, особисту гігієну, режим дня, раціональне харчування тощо [2].

Програми гуртків фізкультурно-оздоровчого, спортивного, туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного напрямів, а також хореографічних передбачають ознайомлення з біологічними, медичними, фізіологічними,

гігієнічними та психологічними аспектами здорового способу життя (залежно від профілю гурткової роботи). Проте більшість із них потребує систематизації та удосконалення. У гуртках та інших творчих об'єднаннях техніко-технологічного, декоративно-ужиткового, художньо-естетичного напрямів знання з цієї проблеми даються фрагментарно, в неповному обсязі, як наслідок цього – робота з формування у дітей навичок здорового способу життя недостатня [1].

Інтегративний підхід передбачає об'єднання форм і методів навчання дітей здорового способу життя як складової частини загальнонародської культури. Все це є ефективним завдяки застосуванню традиційних і нетрадиційних методів освітньої роботи; врахуванню індивідуальних і вікових особливостей дітей, прищепленню молодшим школярам навичок дотримання основних компонентів здорового способу життя, особистої гігієни, необхідної у повсякденному житті, навчанні й праці, вдосконаленню організації та проведення гурткових занять з використанням інтерактивних форм роботи.

Таким чином, навчання учнів початкових класів здоровому способу життя має розглядатися як інтегрована педагогічна система – система педагогічної, медичної та родинної взаємодії, яка своєчасно і всебічно використовує всі об'єктивні й суб'єктивні можливості. Саме такий підхід дасть змогу педагогічним колективам освітніх закладів систематизувати свою роботу з формування в учнів відповідних навичок [3].

Література

1. Балюк В. І. Здоровий спосіб життя - важливий чинник виховання особистості / В.І. Балюк // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2010. – №12. – С.6.
2. Ващенко О. Здоровий спосіб життя важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект. / О. Ващенко // Початкова школа. – 2004. – №4. – С.48-50.
3. Низковська О. В. Формування основ здорового способу життя / О. В. Низковська // Шкільна бібліотека. – 2016. – №7. – С.21-24.

УДК 78:373.3.011.3-051:37.014.53(439)

ЧЕДРИК Н. Ф., КОБАЛЬ В.І.,
Мукачівський державний університет

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УГОРЩИНІ

Входження України до європейського освітнього простору зумовлює необхідність модернізації освіти, зокрема, педагогічної. Оскільки вчителі початкової освіти відіграють визначальну роль в особистісному розвитку молодшого школяра, підготовки його до сприйняття нових знань, адаптації у соціумі, то проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи актуалізується щодо пошуку інноваційних шляхів та підходів до забезпечення якісно нового рівня їх підготовки відповідно до європейських вимог.

У цьому контексті доцільність вивчення досвіду професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в країнах Східної Європи, зокрема в

Угорщині, обґрунтовується суттєвим поглибленням європейської співпраці в освітній галузі, створенням єдиного європейського освітнього простору, значними успіхами, яких досягла Угорщина у реформуванні системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Окрім того, Угорщина межує з Україною, країни мають подібні історико-політичні, соціально-економічні та суспільно-культурні умови розвитку та пріоритетні в цивілізаційному вимірі цінності.

Сьогодні існує прогресивний європейський досвід реформування системи професійної підготовки вчителів початкових класів, але він поки що неналежним чином вивчений, недостатньо критично осмислений, а також фрагментарно використовується у педагогічній освіті України. Тому тема нашого дослідження є актуальною.

У ході нашого теоретичного дослідження встановлено, що на становлення і розвиток підготовки вчителів в Угорщині мали великий вплив прогресивні ідеї видатних угорських педагогів, мислителів і науковців, зокрема П. Керестурі, Я. Толнаї Далі, Я. Апацаї-Чере, М. Бела, Д. Мароті, І. Лошонці, Ф. Казінці, Я. Варги, П. Вайди, Г. Серемлеї, М. Карман, Л. Надя та ін.

Аналіз психолого-педагогічних праць щодо виокремлення основних періодів становлення і розвитку професійної підготовки вчителів в Угорщині засвідчив, що дослідники не мають єдиного підходу.

К. Годлевська зазначає, що більш ґрунтовною є періодизація становлення і розвитку підготовки вчителів в Угорщині І. Месароша. В основу періодизації покладено архівні й фактичні дані, що висвітлюють історію угорської школи, педагогічної думки з 996 по 1996 р. Дослідник виокремлює такі періоди: *перший* – 996 – 1948 рр., який поділяється на етапи: а) XI – XV ст.; б) XV ст. – 1760 р.; в) 1760 – 1849 рр.; г) 1850 – 1919 рр.; д) 1920 – 1948 рр.; *другий* – 1949 – 1990 рр., який охоплює етапи: а) 1949 – 1956 рр.; б) 1957 – 1973 рр.; в) 1974 – 1990 рр.; *третій період* – 1991 – 1996, який містить етапи: а) 1991 – 1992 рр.; б) 1993 – 1996 рр. [1, с. 69].

Визначальними подіями початкового етапу для розвитку педагогічної освіти Угорщини були: підготовка королем Іштваном у 1010 р. «Буклету вчительської моралі» (Erkölcstanító könyvecske), в якому подано перші національні освітні цілі; розроблення на початку XII ст. першої навчальної програми «Студент Естергона», яка містила латинську граматику, риторику, склад, математику, астрономію; поява на початку XV ст. на рівні з релігійними школами світських навчальних закладів у яких готували вчителів; вихід у світ першого підручника парафіяльної школи (1489) в м. Шарошпатаці відповідно до кодексу Солка; діяльність великого чеського педагога і філософа Я.-А. Коменського; створення Марією-Терезією Габсбург у 1760 р. «Освітньої комісії» (Studien-Hofcommission) – першого централізованого органу освіти, заснування у 1764 р. монархом Ніколасом Палфі (Pálffy) Угорського академічного комітету з питань освіти (Commissio Studiorum), а у 1774 р. – Комісії національних шкіл і «Наукової шкільної комісії», яким було

доручено розробити проект Закону нової системи шкіл. Таким чином у 1774 р. було ухвалено Загальний шкільний статут («Allgemeine Schulordnung»), а в 1777 р. було ухвалено закон «Ratio educationis». Акцентуємо на важливості Закону «Ratio educationis», за яким система освіти Угорщини складалася з п'яти ступенів; відкриття у м. Пожоні (1775) першої школи – «зразкової», в якій здійснювалася підготовка вчителів. Майбутні вчителі впродовж 4 – 5 місяців опановували основи педагогіки і методики викладання. Невдовзі позитивний досвід пожоньської школи поширився на інші регіони Угорщини. У 1862 р. до підготовки вчителів долучився університет м. Пешта [1, с. 70-71].

Подальший аналіз становлення і розвитку підготовки майбутніх учителів початкових класів в Угорщині доводить, що провідними тенденціями цього процесу є зумовленість їхньої професійної підготовки розвитком початкової освіти, поступовий перехід до багаторівневої системи підготовки, психолого-педагогічна і гуманістична спрямованість змісту освіти, зближення теоретичної і практичної підготовки, посилення її демократичності й інноваційності.

Література

1. Годлевська К.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів у коледжах та університетах Угорщини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Катерина Василівна Годлевська. – К., 2017. – 263 с.

УДК 373.013:376:37.07:005

ЧЕКАН К. В., ЛАЛАК Н. В.,
Мукачівський державний університет

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

Сьогодні система освіти спрямована на розбудову нової української школи, запровадження інклюзивного освітнього середовища та забезпечення права дітей з обмеженими можливостями на навчання. У нашій державі добре розроблена нормативно-правова база щодо реалізації інклюзивного підходу в закладах освіти. В документах наголошується, що розв'язання цих завдань безпосередньо залежить від особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, злагодженої роботи команди та професійної компетентності керівників інклюзивних шкіл. У Концепції Нової української школи [4] наголошується, що перед керівниками та педагогічними працівниками інклюзивних закладів освіти постають виклики щодо вдосконалення системи управління у цілому; запровадження сучасних технологій, форм, методів навчання та компетентнісного й ціннісного підходів до надання освітніх послуг тощо.

Проблема компетентнісного підходу розглядається у працях Н. Бібик, Н. Білик, С. Бондар, Л. Васильченко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. Інклюзивна компетентність менеджерів освіти, їх психологічна готовність до роботи в умовах інклюзії розкрита в дослідженнях М.Буйняк, С.Миронова,

Н.Софій, М.Чайковського, В.Шинкаренко тощо. У Законі України «Про освіту» компетентність визначається як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3]. В контексті нашого дослідження «компетентність в управлінні закладами загальної середньої освіти» трактується як високий рівень знань, умінь та здібностей керівника школи, що за допомогою функціональних можливостей управлінської підсистеми забезпечує ефективне управління [1].

До основних ознак професійної компетентності менеджера освіти науковці (І. Бех, Л. Васильченко) відносять: знання та розуміння природи управлінської праці і процесів менеджменту; знання своїх посадових та функціональних обов'язків; уміння використовувати ІКТ та інші засоби комунікацій, необхідні у процесі управлінської діяльності; людинознавча компетентність; володіння мистецтвом налагодження зовнішніх зв'язків; здатність до самооцінки, уміння робити правильні висновки. Варто зазначити, що професійна компетентність керівника навчального закладу значно впливає на інноваційний розвиток освітнього простору школи. Про це свідчить і практика управління, і наукові дослідження у сфері шкільного менеджменту [2].

Як показує практика, сьогодні структура професійної компетентності керівника закладу освіти окрім традиційних компонентів (управлінський, педагогічний, комунікативний, діагностичний, дослідницький) має містити й інклюзивну компетентність. Її зміст обумовлений завданнями інклюзії загалом та обов'язками адміністрації навчального закладу щодо їх реалізації, зокрема. Інклюзивну компетентність менеджера освіти ми розглядаємо як здатність здійснювати професійні функції, враховуючи різні освітні потреби здобувачів освіти, створюючи умови для розвитку і саморозвитку як здорових дітей, так і дітей з обмеженими можливостями. Інклюзивна освіта потребує від керівників іншого рівня підготовки, високого професіоналізму, творчості, володіння не тільки знаннями в галузі загальної педагогіки і психології, а й спеціальної педагогіки, менеджменту, маркетингу. Сформована інклюзивна компетентність керівників дозволяє їм ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та їх однолітків.

Аналіз літератури з проблеми дослідження [5;6] дозволяє нам виокремити наступні критерії інклюзивної компетентності менеджера освіти: мотиваційний (реалізується тоді, коли педагог чітко усвідомлює значимість інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у соціум; визнає за ними право вибору способу отримання освіти; глибоко усвідомлює його гуманістичний потенціал даного типу освіти); когнітивний (характеризується повними, глибокими і систематизованими знаннями про специфіку роботи в умовах інклюзивного навчання, глибокими знаннями про психологічні та соціальні особливості і проблеми дітей з обмеженими можливостями); рефлексивний (визначається

здатністю до рефлексії у пізнавальній і квазіпрофесійній діяльності в умовах підготовки до здійснення інклюзивного навчання, а також до рефлексії у професійній діяльності в умовах інклюзивного навчання); операційний (передбачає наявність засвоєних способів і досвіду виконання конкретних професійних дій у процесі інклюзивного навчання, що відпрацьовані у квазіпрофесійній діяльності) тощо.

Таким чином, в умовах запровадження Концепції Нової української школи, перед керівниками інклюзивних закладів освіти стоять виклики щодо розвитку управлінської майстерності задля формування нового освітнього середовища; шкільної культури; інформаційно-комунікаційних навичок; розбудови партнерства з громадськими організаціями, батьками та місцевою владою; плекання довіри, взаємоповаги та партнерських стосунків серед усіх учасників освітнього процесу, формування демократичної культури в навчальному закладі. Одним з важливих та актуальних для сучасного менеджера освіти залишається питання формування інклюзивної компетентності.

Література

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І.Д.Бех. – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/component/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.
2. Вознюк Л. Роль менеджера освіти в оновленні сучасної школи / Л. Вознюк // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8. – Ч. 1. – С. 180–185.
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf.
5. Лалак Н. В. Шляхи впровадження інклюзії в роботу загальноосвітніх навчальних закладів / Н. В. Лалак // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород : УжНУ, 2012. – Випуск 25. – С.107-109.
6. Романовская И. А. Развитие инклюзивной компетентности учителя в процессе повышения квалификации [Електронний ресурс] / И. А. Романовская, И. Н. Хафизуллина // Современные проблемы науки и образования. – 2014. - № 4. – Режим доступу : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14333>

УДК 81:821]:006:373.3

ЧЕКАН К. В., ФЕНЦИК О. М.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасне інформаційне суспільство – це ера розвинених технологій, яка потребує активних, творчих, креативних та глибоко мислячих фахівців. Вимогою часу є не засвоєння знань, а формування умінь самостійно оволодівати цими знаннями та застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Заклад освіти має готувати школярів до життя, а це можливо лише за умови формування у них навичок критичного мислення, аналізу інформації, вміння

працювати в команді та приймати рішення. Як зазначається в Концепції Нової української школи, сучасна школа повинна бути не школою знань, а школою компетентностей.

Проблема компетентного підходу висвітлена в наукових працях Т. Байбари, Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Пометун, О. Савченко та ін.. Сучасні підходи до навчання рідної мови розкриваються у публікаціях М. Вашуленка, О. Вашуленко, М. Захарійчук, К. Пономарьової, О. Пометун та ін.

Як показує практика, вчителі, в умовах сучасних змін в освітній системі, повинні добре володіти нормативно-правовою базою змісту початкової освіти, зокрема: Законом України «Про освіту», Державним стандартом початкової освіти, Типовими освітніми програмами та ін.. Так, Законом України «Про освіту» визначається застосування компетентного підходу в освітньому процесі з метою всебічного розвитку особистості, її соціалізації та формування вміння вчитися протягом всього життя. Тут йдеться про компетентність як нову одиницю виміру рівня освіченості, де увага звертається не на результати навчання, тобто робиться акцент не на суму здобутих знань, умінь і навичок, а на здатність діяти в різноманітних життєвих ситуаціях.

Оскільки пріоритетним завданням є формування компетентностей у здобувачів освіти важливо з'ясувати сутність цього поняття. В науковій літературі немає чіткого визначення поняття компетентності. Найбільшого поширення у науковій літературі набуло тлумачення цього терміну як «сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [3]. На думку експертів Ради Європи, компетентність передбачає спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні виклики, формувати комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [4, с. 19]. Компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не обмежується, охоплюючи особистісне ставлення людини до них, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, якій вона зможе їх застосувати [2, с. 127].

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2017) та Концепції Нової української школи визначаються освітні галузі, які основою для формування ключових та предметних компетентностей. Так, метою вивчення досліджуваної нами мовно-літературної освітньої галузі є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей, які передбачають: розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; розвиток мовленнєво-творчих здібностей[1]. Крім того, вивчення даної галузі є передумовою для формування:

уміння читати і розуміти прочитане, уміння висловлювати думку усно і письмово, критичного мислення та здатності логічно обґрунтовувати позицію, й співпрацювати в команді.

Основні вимоги до реалізації змісту та завдань мовно-літературної освітньої галузі розкрито в типових освітніх програмах, які розроблені на основі Закону України «Про освіту» та Державного стандарту початкової освіти. Керівниками робочих груп, які працювали над розробками програм, стали О. Савченко та Р. Шиян. Розроблені обома науковцями програми мають однаково визначені змістові лінії, зокрема для мовно-літературної освітньої галузі це: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» (у Савченко) та «Досліджуємо мовлення», «Театралізуємо» (у Шияна). Різниця між цими програмами полягає у рівні інтеграції освітніх галузей до змісту навчальних предметів. Ще однією відмінністю програм є очікувані результати навчання, так за однією програмою їх визначають з розбивкою на 1-й та 2-й клас, за іншою - в кінці циклу (після 2-го класу). Варто зауважити, що інтегрований характер комунікативної та читацької компетентностей створює умови для застосування на практиці внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін, що сприяє досягненню ефективних результатів навчання та здатності застосовувати сформовані компетентності у різних життєвих та професійних ситуаціях.

Таким чином, реалізація освітніх законодавчих актів, ефективність освітнього процесу багато в чому залежить від рівня підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Досягнення високих результатів роботи вимагає від них детального вивчення та аналізу законодавчої, науково-методичної бази, оволодіння інноваційними методиками навчання. Саме тому підготовка майбутнього вчителя до роботи в Новій українській школі, зокрема навчання української мови та літературного читання, набуває нового змісту.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>.
2. Коджаспарова Г. М., Коджаспаров А. Ю. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспарова, А. Ю. Коджаспаров. – М. : АсаДема, 2000. – 174 с.
3. Марецька Н. Компетенція чи компетентність: що ми формуємо у молодших школярів / Н. Марецька // Початкова школа. – 2007. – №9. – С. 6–9
4. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Олена Іванівна Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–22.
5. Типові освітні програми для 1-2 класів НУШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО
ТИПУ ЗАКАРПАТТЯ 1939-1944 рр.**

Повернення території закарпатських земель до складу Угорщини у 1939 р. призвело, найперше, до адміністративно-територіальних змін, зокрема повернені до Угорщини землі одержали назву «Підкарпаття». Очолював край регентський комісар (підпорядковувався виключно регенту Угорщини і прем'єр-міністру). Традиційно, після зміни державного підпорядкування, закарпатські землі вважалися найзанедбанішими (тут: Чехословацький уряд також вважав їх такими після приєднання 1919 р. – М.Ч.), тому одразу було вжито ряд заходів. Угорський уряд намагався виявляти турботу про своїх громадян, особливо на повернутих територіях, тому набули поширення гуманітарні акції. Показовою в цьому плані була співпраця урядової організації «Угорець за угорця» та державної Ліги захисту дітей, які влаштовували закарпатських дітей до оздоровчих літніх таборів в Угорщині, організовували збір грошей та продуктів для допомоги бідним. Так, до прикладу, вже в другій половині березня 1939 р. напередодні великодніх свят серед населення Підкарпаття було розподілено 106 тисяч споживчих пакунків вартістю 667 тисяч пенге [1, с. 195-197]. З початком II Світової війни соціально-економічне життя Підкарпаття, як і в усій Угорщині та Європі, погіршилося. Так, у містах і містечках значна частина підприємств були мілітаризовані, що суттєво позначилося на умовах праці робітників; у сільській місцевості збільшувалася кількість малозабезпечених селян, які змушені були сплачувати введений угорським урядом додатковий – «військовий податок», суть якого полягала у «реквізиції для потреб армії «зайвої» худоби, сіна, продуктів» [2, с. 140], а з 1941 р. майже по всій території Підкарпаття було введено продуктові картки. У суспільно-політичному житті дедалі більшої актуальності набуває питання протидії з боку угорського уряду поширенню комуністичної ідеології серед місцевого населення [3, с. 275]. Натомість, державницьку ідеологію Угорщини активно почала ширити молодіжна організація «Левенте», яка мала надзвичайно великий вплив на формування в підростаючого покоління національно-патріотичних почуттів, національної свідомості та готовності до оборони своєї вітчизни – Угорщини. Зазначені аспекти соціально-економічного та суспільно-політичного життя краю також вплинули на систему закладів інтернатного типу, на особливості організації їх життєдіяльності.

Адміністративно-територіальні зміни призвели до змін в організації освітньої та соціальної сфери. Справи освітньої адміністрації та шкіл, а також соціальний захист входили до компетенції регентського комісара Підкарпаття. У пункті 3 § 2 Розпорядження № 6.200 «Rendelet a Magyar Szent Koronához viszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről (Про

теперішнє управління суспільною справою на повернутих землях Підкарпатської території)» освітою та шкільництвом керував головний директор округу, а в § 6 зазначається, що прийняття рішень щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування покладається на окружні сирітські суди, які діють згідно чинного законодавства. [4, с. 528-529]. Варто зауважити, що на повернені закарпатські землі поширювалася дія законів Угорщини. Втім, деякі закони, прийняті до 1919 р. не були скасовані Чехословацьким урядом. Це, зокрема, стосується законів VIII «Про державні дитячі притулки» (1901 р.) [5] та XXI «Про дітей, які досягли 7-річного віку та потребують державної допомоги» (1901 р.) [6], якими регламентувалася діяльність закладів інтернатного типу. Щодо вдосконалення нормативно-правової бази, то за цей відносно невеликий період, був прийнятий тільки один закон у 1944 р. «Про всиновлення та догляд за всиновленими дітьми» [7], який вже не мав юридичного впливу та розповсюдження на закарпатській території, яка опинилася під юрисдикцією радянського війська.

Отже, фоном для розвитку закладів інтернатного типу угорського періоду 1939 – 1944 рр. (періоду поширення впливу на розвиток інтернатної освіти релігійних та громадських організацій) стали: політичне відновлення законів угорського уряду, початок Другої світової війни, поглиблення економічної та демографічної криз, що вплинуло на кадрове та матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу в цих закладах. Зважаючи на це, особливу підтримку в забезпеченні життєдіяльності дитячих будинків та інших закладів інтернатного типу надавали релігійні та громадські (Ліга захисту дітей, «Левенте», «Угорець за угорця» та ін.) організації.

Література

1. Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Ред.колег. : Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відповід. за вип. М. Токар]. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с.
2. Олашин А.В. Історія Закарпаття. Мукачево, 1992. 212с.
3. Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918 – 1919, 1938 – 1939, 1944 – 1946 рр.» / Упорядк., передмова та показчик О.Д. Довганича та О.М. Корсуна. Ужгород: ВАТ Видавництво «Закарпаття», 2007. 752 с.
4. Fedinec Csilla. Iratok a Kárpátaljai Magyarország Történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Somorja - Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségi Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. 663 ol.
5. 1901. évi VIII. Törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90100008>
6. 1901. évi XXI. Törvénycikk a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=9010002>
7. 1944. évi V. Törvénycikk a családbafogadásról és a tartásról való gondoskodás előmozdítása tárgyában. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94400005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1944.%2520%25C3%25A9vi%2520V.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9nycikk%2520>

ЗАВДАННЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Головний зміст фізичного виховання полягає в оволодінні дитиною основами фізичної культури:

1. Опанування основ особистої гігієни. Йдеться про охайність, чистоту тіла, одягу, взуття, гігієну приміщення, режим дня (сон, харчування, раціональна організація активної діяльності й відпочинку).

З раннього віку дитину слід привчати до систематичного догляду за своїм тілом, прищепити навички здорового способу життя, бажання займатися фізичною культурою і спортом.

До культурно-гігієнічних навичок, якими повинні оволодіти діти протягом дошкільного дитинства, належать:

- навички їжі (акуратно їсти, користуватися посудом, серветкою та ін.);
- навички догляду за тілом (умивання, чищення зубів, розчісування волосся та ін.);
- навички утримання у чистоті і порядку одягу, дотримання порядку в приміщенні, його прибирання;
- навички здійснення різних видів діяльності (гри, праці, навчання) з дотриманням культурно-гігієнічних вимог.

2. Загартовування організму (здійснюють його з використанням природних факторів – сонця, повітря, води).

3. Виконання фізичних вправ, що є головним засобом фізичного виховання.

Завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку поділяють на три групи:

1. Оздоровчі завдання. Це охорона і зміцнення здоров'я дітей, загартовування організму, підвищення його опору шкідливим впливам зовнішнього середовища, своєчасний розвиток усіх систем організму, підвищення їх функціональних можливостей, формування правильної постави і стопи.

2. Формування рухових навичок і умінь, виховання фізичних якостей. Це завдання полягає у розвитку життєво необхідних видів рухових дій: ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, плавання, їзди на велосипеді; рухів рук, ніг, тулуба; шиккування і перешиковування. Рухова діяльність впливає на формування таких фізичних ознак організму, як спритність, сила, гнучкість, швидкість, загальна витривалість, від яких залежить успішне подолання людиною різних життєвих труднощів. Цілеспрямований розвиток рухових умінь і якостей слід починати в ранньому віці й організовувати його відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей.

Важливе значення для здоров'я і фізичного розвитку дитини має формування правильної постави – звичного положення тіла у спокої та в русі. Правильна постава створює оптимальні умови для роботи серцево-судинної, дихальної та травної систем, значною мірою впливає на самопочуття та настрій. Порушення її може бути спричинене недотриманням гігієнічних умов, недостатньою розвиненістю кістково-м'язового апарату, недостатнім рівнем рухової активності дітей, відсутністю або низьким рівнем профілактичної роботи, вродженими вадами. Тому необхідно стежити за дотриманням таких гігієнічних умов життя і діяльності дітей, як освітлення, відповідність меблів та одягу, взуття віку дітей; правильно організовувати заняття фізичними вправами: бігом, стрибками, підлізанням, пролізанням, що зміцнюють м'язи спини та підвищують гнучкість хребта. А головне – переконати дитину в значенні правильної постави для її здоров'я і краси, навчити правил самоконтролю під час сидіння, стояння, ходіння, раціонального розподілу навантаження.

3. Виховання у дітей культурно-гігієнічних навичок і вмінь здорового способу життя. Діти повинні знати, що добре, а що шкідливе для організму, і відповідно організовувати свою поведінку. Вміння доглядати за тілом, одягом, особистими речами, культурно поводитися за столом під час вживання їжі, підтримувати порядок у приміщенні повинні перерости у стійкі звички. Не менш важливі здобуття уявлень і знань про користь занять фізичною культурою, іграми, виховування інтересу до активної рухової діяльності, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами.

Фізичне виховання дітей вирішує багато загальновиховних завдань. Фізичні вправи сприяють пізнанню навколишнього світу, розвитку органів чуття, координації рухів, морально-вольових якостей (сміливості, відповідальності, наполегливості та ін.). Загартовувальні процедури, оволодіння рухами, участь у рухливих і спортивних іграх виховують цілеспрямованість, самостійність, формують уміння управляти своєю поведінкою і своїм тілом. Колективні ігри допомагають вихованню дружніх і товариських стосунків, налаштованості на спільні дії, розвивають уміння взаємодіяти, адекватно оцінювати ситуацію, себе і партнерів. Відчуття краси і доцільності рухів тіла, звичка до чистоти й акуратності сприяють вихованню естетичних почуттів.

Фізичне виховання дітей не може бути спонтанним, безсистемним, закостенілим щодо використовуваних форм і методів. Організація його має відбуватися за дотримання таких умов:

- охорона нервової системи дитини, раціональне чергування активної діяльності та відпочинку, гігієна денного і нічного сну;
- наявність сприятливих умов для постійного позитивного емоційного стану, відсутність чинників, які пригнічують нервову систему дитини;
- планування й утримання відповідно до санітарно-гігієнічних норм приміщень дитячого садка і майданчика, обладнання фізкультурного залу,

достатня кількість необхідного для кожного віку дітей спортивного інвентаря та іграшок.

Програми виховання і навчання у дошкільних закладах України визначають конкретні завдання і зміст роботи з фізичного виховання дітей кожної вікової групи.

У фізичному вихованні дошкільників важливо дотримуватися принципу індивідуалізації та диференціації. У дитячих садках фізкультурно-оздоровчого типу виправданим є функціонування: групи загального типу; фізкультурно-оздоровчої групи, що дає змогу враховувати інтереси та здібності дітей щодо оволодіння різними фізичними вправами; групи дітей, які за станом здоров'я належать до підготовчої медичної групи; групи, вихованці якої мають певні порушення у стані здоров'я (спеціальні медичні групи), порушення опорно-рухового апарату; спортивні секції; фізкультурні гуртки; центри здоров'я та реабілітації.

Отже, фізичне виховання є однією з передумов ефективності розумового, морального, естетичного виховання, а належний рівень загального розвитку робить привабливою мету, пов'язану із досягненням фізичної досконалості.

УДК 373.2.011.3-052:612 (043.2)

ЧЕРЕПАНЯ Н.І., ГАВРИЛЕЦЬ Д.,
Мукачівський державний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Фізичне здоров'я є головною умовою духовного і морального здоров'я дитини. У період дитинства закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини.

Фізичний розвиток-процес зміни морфологічних і функціональних ознак організму, основою якого є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням.

Показниками фізичного розвитку є:

- антропометричні та біометричні дані: зріст, маса тіла, життєва ємкість легень, об'єм грудної клітки;
- розвиток основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння та ін.);
- рівень фізичних якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості, гнучкості);
- рівень показників формування постави (вигинів хребта, відстані між кутами лопаток та ін.).

Ріст і розвиток дитини - не тотожні процеси: ріст - це збільшення розмірів тіла та окремих його частин, а розвиток - диференціювання тканин і органів. Дитина росте і розвивається нерівномірно. В періоди сповільнення темпів росту

інтенсивніше відбуваються процеси диференціювання тканин і формоутворення, а в періоди інтенсивного росту дещо сповільнюються темпи розвитку. Однак процеси розвитку і росту взаємопов'язані та неперервні. Їх черговість і послідовність значною мірою визначають вікові особливості дітей.

Протягом першого року життя дитини процеси росту переважають над процесами диференціювання. Особливо важливим є період новонародженості (перші 2-2,5 місяці життя), коли організм пристосовується до позаутробних умов існування: встановлюються легеневе дихання, постійний кровообіг, самостійне травлення та інші життєво необхідні процеси. Від того, наскільки швидко відбудеться процес адаптації, залежить ступінь фізіологічної повноцінності та розвитку дитини в наступні періоди. Протягом першого року життя довжина тіла дитини збільшується на 24,3-25,4 см, маса - на 6950-7300 г, протягом другого року вона виростає відповідно на 10-15 см і 2,5-3 кг. Далі темпи росту стабілізуються: щорічно маса тіла збільшується на 1,5-2 кг, а зріст на 4-5 см.

У період раннього дитинства швидко розвиваються рухові можливості, координація, зростає м'язова сила. Диференціювання центральної і периферичної нервових систем зумовлює розвиток мовлення, емоцій тощо. У дошкільному віці темпи росту знижуються і відбувається інтенсивний розвиток фізичної сили, спритності рухів. Параметри фізичного росту і розвитку дітей не є незмінними. За останні 20-30 років простежується явище *акселерації* – прискореного розвитку і збільшення антропометричних показників. Маса новонароджених дітей тепер на 100-133 г більша, а до підліткового віку діти стають на 15-20 см вищими, ніж їхні однолітки 100 років тому. Маса 6-річних дітей збільшилася за останні 75 років на 500 г, зріст – на 1,5 см, а однорічних дітей – відповідно на 1,5-2 кг і на 5 см. На думку вчених, це спричинене різними факторами зовнішнього середовища, зокрема впливом сонячної радіації, електромагнітних коливань, урбанізацією, зміною харчування тощо. Іноді акселерацію пояснюють зміною генетичного коду людей унаслідок шлюбних зв'язків між представниками різних рас і материків.

Організм може існувати й успішно функціонувати лише тоді, коли перебуває у рівновазі з навколишнім середовищем, під впливом якого йому доводиться змінювати фізіологічні функції, тобто виявляти реактивність. Реактивність організму – здатність організму змінювати фізіологічні функції під впливом зовнішнього середовища.

У повсякденному житті реактивність організму виявляє себе через своєрідні захисні реакції, які протидіють шкідливим впливам навколишньої дійсності, допомагають йому якнайкраще пристосуватися до зовнішнього середовища.

Дитина приходить у світ з певними вродженими задатками і можливостями, а її повноцінний фізичний і психічний розвиток потребує з перших днів життя виховного впливу, спрямованого на формування особистості в єдності фізичних і психічних проявів. Інтенсивний ріст і розвиток

організму дитини дошкільного віку та властива йому висока реактивність вимагають особливих професійних умінь і старань педагогів. Висока пластичність нервової системи дає змогу систематично впливати на організм дитини, розвивати вроджені задатки, створювати необхідні умови для розвитку нових якостей організму.

Фізичний розвиток дитини пов'язаний також із режимом рухової активності, яка є біологічною потребою організму і може бути задоволена в процесі фізичного виховання. Відомий французький лікар XVII ст. Тіссо стверджував, що “рухи за своєю дією можуть замінити будь-які ліки, однак усі лікувальні засоби світу не спроможні замінити дії руху”. В дошкільному віці рухова діяльність дитини є одним зі стимулів розвитку всіх функцій організму, вдосконалення резервних можливостей його фізіологічних систем.

Попри швидкий ріст і розвиток, органи і системи дитини дошкільного віку перебувають на стадії становлення і розвитку, а захисні сили організму є тим слабшими, чим менша дитина. Це вимагає постійної уваги до своєчасного розвитку кісткової системи і всього опорно-рухового апарату, формування правильної постави, а також правильного розвитку нервової і серцево-судинної систем, органів дихання.

Отже, фізичне виховання сприяє повноцінному фізичному розвитку дитини, підвищенню рівня функціональних та адаптаційних можливостей організму.

Стан здоров'я дитини є передумовою її успіху в будь-якій діяльності, адже повноцінний фізичний розвиток забезпечує загальну високу працездатність організму. Рухова діяльність сприяє розвитку системи аналізаторів, активізує роботу органів чуття, прискорює розвиток мовлення, допомагає формуванню розумових дій. Дитина вправляється у пізнанні навколишнього світу, у неї розвиваються просторові уявлення, розширюється кругозір. Заняття фізичною культурою і спортом загартовують її волю, активізують емоційну сферу.

Правильна організація фізичного виховання дітей сприяє пробудженню у них інтересу до рухової активності взагалі, а також до конкретних видів фізичних вправ. Розвиток інтересу до рухів відбувається на основі життєвої потреби дитини бути сильною, сміливою, спритною. Засвоюючи правила гігієни, дитина набуває навичок культури поведінки, а організація фізкультурних занять з яскравим інвентарем, іграшками, у відповідному одязі розвиває естетичні почуття.

Рухова діяльність у процесі фізичного виховання готує дитину до трудової діяльності. На фізкультурних заняттях, під час ранкової гімнастики виховується дисциплінованість, виробляється прагнення досягти успіху, наполегливість. Успішна рухова діяльність у колективі однолітків, позитивна оцінка зусиль дитини дорослими, самоаналіз якості виконання вправ, радість співучасті у рухливих іграх – усе це сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери.

Здорова, фізично розвинена дитина, як правило, вірить у свої сили, бадьора, життєрадісна, повноцінніше опановує принципи шляхетної поведінки у взаємодії з однолітками і дорослими, дбає про гармонійність свого буття, уважна до інших людей.

УДК 373.091.2(043.2)

ЧЕРЕПАНЯ Н.І., КУЗЬМА О.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ

Загальна модернізація вітчизняної освіти – Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепція Нової української школи – змінює кардинально основи навчально-виховного процесу в сучасній школі. Особливо неоднозначна ситуація складається в області виховання. Однією з пріоритетних завдань в концепції модернізації української освіти є виховання підростаючого покоління.

Виховання – важлива і невід'ємна частина освітнього процесу, спрямована на досягнення двох взаємопов'язаних цілей: забезпечення процесу соціалізації громадянина в суспільстві і підтримку процесу індивідуалізації особистості.

У зв'язку з цим виникає закономірне питання: хто ж повинен виховувати дітей - сім'я або школа? Більшість людей б відповіли: і сім'я, і школа! А якщо перефразувати питання: хто повинен бути провідним у вихованні дітей - сім'я або школа? Якщо вислухати відповіді, то з'ясовується, що ні сім'я, ні школа не хочуть взяти відповідальність в питанні виховання в свої руки.

Наше суспільство зіткнулося з цією проблемою особливо гостро в зв'язку з тим, що в останні два десятиліття країна зазнала багато змін, які не могли не вплинути на соціум.

Через нестабільний стану в державі, відсутність економічної стабільності, дезорієнтації населення, загострення політичної ситуації, соціальної напруженості, міжнаціональних чвар, криміналізації життя, погіршення екологічної обстановки, падіння моральності більшість сімей виявилось в умовах виживання як матеріального, так і фізичного. В таких умовах сім'я перестала виконувати свої виховні функції як основний соціальний інститут. У багатьох сім'ях бракує елементарної духовної близькості між батьками і дітьми. Природно, що при таких умовах виховання підростаючого покоління в сім'ї відійшло на другий план.

Але до сих пір багато педагогів вважають, що сім'я є найбільш потужним фактором виховання, так як їй доступний більший арсенал виховних засобів, а школа не може скорегувати в дитині те, що закладено батьками. Результатом є відсутність єдиного виховного простору.

Методика виховної роботи школи – найбільш слаборозвинений відділ сучасної педагогіки. У чому ж проблеми виховання в школі?

- По-перше, школа вже довгий час виконує функції «фабрики» з виробництва людей, начиненими якимись набором знань. Найчастіше про питання виховання починають замислюватися тільки тоді, коли трапляється якась пригода. Багато хто бачить виховний процес тільки як засіб підвищення успішності, метод боротьби з правопорушеннями.

- По-друге, відсутність єдиного педагогічного колективу. Педагоги досі не усвідомили, що неможливо втілювати навіть самі геніальні виховні ідеї, не будучи єдиним, згуртованим колективом однодумців. До тих пір поки вчитель відповідає тільки за «свій» клас, у процесі виховання немає майбутнього.

- По-третє, відсутність індивідуального підходу до дитини. У багатьох педагогів індивідуальний підхід асоціюється з метушнею з примхливими дітьми і їх батьками, забуваючи про те, що необхідно враховувати індивідуальні особливості дитини для створення ситуації успіху при включенні її в колектив.

- По-четверте, відсутність гарної дисципліни. До дитини необхідно пред'являти дисциплінарні вимоги з початкових ланок освіти. Дітям необхідно чітко сформулювати, що таке добре і що таке погано. Дитину необхідно вчити нормам поведінки в суспільстві, так само як і вмінню читати і рахувати! Тільки в цьому випадку дитина може стати гідним членом цього товариства, і незалежно від того, де вона буде знаходитися, вона буде дотримуватися тих правил і норм поведінки, до яких була з дитинства привчена. Все це призведе до сили характеру, вихованню громадянської відповідальності, самоконтролю.

- По-п'яте, відсутність системи покарання. Покарання можуть бути абсолютно різними. Це і зауваження наодинці, і перед класом; це і обговорення проступку на педрадах або шкільних зборах. Головне, при будь-якій формі покарання необхідно дотримуватися принципу поваги до людини. Не можна забувати, що обговорюється конкретний вчинок, і будь-якому покаранню повинні передувати бесіди тет-а-тет. Покарання - процес досить тонкий, тому не можна допускати, щоб всі працівники школи мали можливість карати. Необхідно звузити коло людей до директора і заступників директора з навчально-виховної роботи.

- По-шосте, відсутність єдиного колективу учнів школи. Учні мало спілкуються між собою. Добре, якщо вони знають учнів зі своєї паралелі. Вся школа розбита на безліч маленьких колективів, які не спілкуються між собою. Багато педагогів вважають саму ідею створення єдиного колективу абсурдною і нездійсненою! Але, на нашу думку, це можливо. Як же домогтися бажаного результату? Необхідно створювати шкільне самоврядування, розвивати ідею спільних шкільних заходів, в яких будуть задіяні учні різних вікових категорій, проводити загальношкільні збори, на яких би спільно вирішувалися питання, що стосуються життя школи, вводити шефство. Тобто, фактично, необхідно створювати шкільну родину.

Проблема виховання і організації виховного процесу має важливе значення в сучасному суспільстві, і є всі підстави вважати, що в найближчі

роки воно стане ключовим в нашій педагогіці. При цьому важливо пам'ятати, що виховна система – не самоціль. Вона служить оптимізації процесів особистісного розвитку. Тому головним критерієм її ефективності буде результат – розвиток і самовираження особистості вихованця і педагога.

УДК 378:373.2.011.3-051:37.091.21-053.4

ЧЕРЕПАНЯ Н.І., ПРИМИЧ Я.Ю.,
Мукачівський державний університет

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

Одним із завдань професійної освіти є пошук шляхів розвитку і удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів для роботи з дітьми раннього віку.

Процес підготовки майбутніх вихователів повинен бути спрямований на формування цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок і відповідати запитам сучасних закладів дошкільної освіти. Професія вихователя ЗДО має характерні особливості, зумовлені психофізіологічними характеристиками особистості дитини раннього віку. На ці особливості вказують у своїх дослідженнях вчені, які розглядали питання організації роботи вихователя з дітьми раннього віку: Н.Аксаріна, А.Богущ, Н.Гавриш, В.Гербова, М. Лісіна, Г.Лямина, О.Саприкіна та ін.

Професійні знання вихователя в області роботи з дітьми раннього віку складаються із пізнання закономірностей та особливостей психолого-педагогічного розвитку дітей зазначеного віку, знання вікових та індивідуальних можливостей, діагностики та результатів виховних впливів на дітей раннього віку. Слід зазначити, що готовність, здатність здійснювати роботу з дітьми раннього віку – це сформованість особистісно-значущих, професійних якостей вихователя, що дозволяють ефективно здійснювати педагогічну діяльність з дітьми раннього віку та сприяти досягненню результатів в процесі їх виховання.

Основою майбутньої педагогічної діяльності студентів, які будуть працювати з дітьми раннього віку, є взаємодія з маленькими дітьми в спеціально організованих умовах. Тому студенти повинні знати про існування двох типів педагогічної взаємодії, характерних для авторитарної та особистісно орієнтованої педагогіки.

Авторитарна педагогіка розглядає маленьку дитину як об'єкт догляду та педагогічних впливів, спрямованих на формування знань, умінь і навичок. Педагогічна мета цієї взаємодії не припускає формування у дитини таких базових для цього віку особистісних якостей як позитивне самопочуття, довіру до інших, ініціативність, свобода вибору. Основною метою авторитарної педагогіки є виховання слухняної дитини, яка підкоряється авторитету

дорослого. Завданням педагога виступає реалізація програми, задоволення нормативних вимог. Методичні вказівки перетворюються в таких умовах в закон, директиву, які не допускають будь-яких винятків.

Для такого стилю взаємодії не характерно прагнення слідувати за інтересами і бажаннями дітей, враховувати їх настрої, встановлювати довірчі відносини. В рамках даної моделі особливе значення має формування у дітей «навичок гарної поведінки» (не бігати, не шуміти, не кричати, не ламати і т.д.). Основою педагогічного процесу є фронтальні форми роботи з дітьми (заняття шкільного типу).

Альтернативою авторитарній моделі виховання є особистісно орієнтована педагогіка. Її метою є розвиток особистості дитини. Завдання дорослих - створити умови для розкриття потенційних можливостей кожного малюка, виховувати впевненість, розвинути ініціативність і допитливість, формувати позитивні самовідчуття.

Основне значення в педагогічному процесі надається не заняттям шкільного типу, а грі, яка стає основною формою організації дитячого життя. Вміння і навички в рамках даної моделі розглядаються не як мета, а як засіб розвитку дитини.

Взаємини з дітьми дорослий будує на основі рівноправності і співробітництва. Дорослий не підганяє малюка під стандарт, не міряє усіх однією міркою, а сам пристосовується до індивідуальних особливостей кожної дитини, виходить з її інтересів, враховує її характер, уподобання.

Для особистісно орієнтованої педагогіки характерні такі способи взаємодії дорослих з дітьми: співпраця; співпереживання; підтримка; визнання прав і свобод дитини, гнучке введення обмежень. Ці способи спрямовані на те, щоб забезпечити дитині психологічну захищеність, розвивати в неї індивідуальність, встановлювати позитивні взаємозв'язки з дорослими і з однолітками. Дорослий вибудовує свої дії так, щоб не пригнічувати ініціативність і самостійність дітей.

Особистісно-орієнтована педагогіка висуває особливі вимоги до особистості вихователя. Найважливішими з них є - емоційність, позитивне сприйняття іншої людини, емпатія та щирість.

Сучасний вихователь як професіонал повинен: володіти культурою спілкування і культурою мовлення; добре знати вікові особливості маленьких дітей, мати уявлення про психологічні закономірності розвитку дитини на різних вікових етапах; володіти відповідними навичками догляду за дітьми раннього віку; знати сучасні освітні програми для дітей; вміти гратися; добре знати дитячу художню літературу, володіти навичками в різних видах художньо-мовленнєвої та художньо - естетичної діяльності тощо.

Література

1. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, О. В. Саприкіна. – Вид 2-е. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 408 с.

ЗАСОБИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО

Фізичне виховання дітей здійснюється засобами, спрямованими на охорону здоров'я дітей (створення гігієнічних умов життя і діяльності, організація раціонального харчування, сну, перебування на свіжому повітрі), а також засобами, покликаними забезпечити активний вплив на організм дитини з метою його фізичного розвитку (загартовуючі процедури, спеціальні фізичні вправи, гігієнічна гімнастика, режим дня).

Гігієнічні умови. Вони охоплюють комплекс зовнішніх чинників, які обумовлюють оптимальне функціонування і розвиток дитячого організму. Передусім це стосується дотримання норм площі приміщення, її правильного використання. Групові кімнати проектують відповідно до таких норм: на 20 дітей ясельного віку та на 25 дітей 3-7-ми років з розрахунку 2,5 м² на дитину зі світловим коефіцієнтом 1:4. Стіни повинні бути пофарбовані у світлі теплі кольори. Температура повітря в кімнатах для дітей 2-3-х років має становити +19°-20° С; для дітей 3-7-ми років - +18°-20° С. Меблі також повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам і віку дітей. На свіжому повітрі вони мають гуляти не менше 4-5-ти годин (у літній період – більше).

Для підтримання життєдіяльності дитини важливо правильно організувати харчування, оскільки їжа є також пластичним матеріалом для росту і розвитку дитячого організму. У ній мають бути всі необхідні компоненти: білки, жири, вуглеводи, мінеральні солі та різноманітні вітаміни, їсти діти повинні 4-5 разів на день. Добовий раціон необхідно розподілити так, щоб вони споживали: за сніданком 20-25 його відсотків, обідом 35-40, у полуденок 10-15, на вечерю - 20.

Якість приготування, вчасність подання їжі, сервірування столу повинні збуджувати апетит, сприяти кращому її засвоєнню. Поганий апетит дитини є підставою для з'ясування його причин (погане самопочуття, хвороба). Якщо дитина не охоче їсть незвичну для неї, але корисну їжу, слід поступово привчати до неї, даючи її невеликими порціями, поєднуючи зі звичною їжею. Не варто серед жувати увагу дітей на їхньому поганому апетиті, вмовляти їсти, розбещувати, задовбрювати, щоб нагодувати. Краще впливати на їхні емоції влучним словом, заохочувати, використовуючи приклад однолітків.

Добова тривалість сну залежить від віку, стану здоров'я, індивідуальних особливостей нервової системи дитини. В середньому загальна тривалість сну за добу становить: для дітей перших 5 місяців життя - 20-22 год., з 5-ти до 9-ти місяців - 16-18 год., 9-12 місяців - 15-16 год., від одного до 2-х років - 12-14, з 3-х до 4-х років - 11-12, з 8-ми до 12-ти років - 10-11, з 12-ти до 16-ти років - 9-10, після 16-ти років - 8-9 год. Протягом цього часу організм дитини компенсує

витрати енергії. Чим менша дитина, тим більше часу необхідно для відновлення працездатності кори головного мозку.

Повноцінність сну залежить від правильної організації часу засинання і прокидання. Легкозбудливих дітей слід вкладати першими, оскільки при засинанні у них трапляються спалахи збудження. Для забезпечення глибокого сну необхідно усунути подразники (яскраве світло, голосні розмови та ін.). Прокидання також має бути диференційованим залежно від типу нервової системи дітей. Найрезультативніше забезпечує глибокий сон правильний режим активної діяльності та відпочинку. Універсальним засобом для глибокого сну є свіже повітря: діти повинні спати у добре провітреному приміщенні, а якщо є змога – на верандах.

Спілкування дітей з дорослими й однолітками перед сном повинно бути емоційно позитивним. Будити дитину слід так, щоб не переривати її сну до того, як нервова система відновить свою працездатність.

За будь-якої пори року ефективним засобом оздоровлення і фізичного виховання дітей є прогулянки. Їх слід організовувати на майданчиках, обладнаних для кожної вікової групи. Часто діти беруть на прогулянку іграшки, вихователі – дидактичний матеріал. За сприятливих погодних умов діти повинні бути на свіжому повітрі щодня не менше 3-4 год. Активна діяльність на прогулянці (ігри, комплекси ігрових загально розвиваючих вправ, спортивні розваги, спостереження, трудова діяльність) загартовує їх, розвиває рухи, інші фізичні якості, підвищує життєвий тонус. Прогулянки розширюють можливості індивідуальної роботи вихователя з дітьми.

Орієнтовна структура фізкультурно-оздоровчої прогулянки:

- ігровий момент;
- спостереження та праця у природі;
- різні види ходьби та біг;
- загально розвивальні вправи;
- Основні рухи та спортивні вправи;
- рухливі, спортивні, народні ігри;
- оздоровчі технології (дихальна гімнастика, самомасаж (щічок, носика, долоньок, пальчиків), пальчикова гімнастика, психогімнастика, різноманітні прийоми загартування тощо);
- самостійна рухова діяльність дітей.

Іноді така прогулянка має певний сюжет: «В гостях у клена», «В гостях у берізки», «Пернаті друзі», «Пожежники на навчанні», «Ми – діти козацького роду» та ін. Слід творчо ідходити до проведення фізкультурно-оздоровчих прогулянок: максимально використовувати природний матеріал (сніжки, крижинки, камінці, палички, шишки, листочки тощо), нестандартне обладнання (пластикові пляшки, поролонові цеглинки, куби, палиці тощо), обладнання фізкультурного майданчика (автомобільні шини, колода, ворітця, драбини, ліани, гірки), спортивний інвентар та іграшки (лижі, санчата, ключки, велосипед тощо).

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У СПІЛКУВАННІ З ВИХОВАТЕЛЕМ

Сучасний заклад дошкільної освіти покликаний створити умови для повноцінного інтелектуального та духовного розвитку своїх вихованців. Вирішення цих важливих завдань великою мірою залежить відособистостівихователя як ключової фігури дошкільної ланки системи освіти, зокрема від його стилю спілкування з дітьми. Його поведінка, ставлення до своїх вихованців, їх успіхів і невдач, вміння підтримувати інтерес, активність й заохотити кожного з них в процесі спілкування справляють величезний вплив на їх особистісний розвиток загалом та пізнавальну сферу зокрема. Результативність такого спілкування великою мірою визначається умінням вихователя застосовувати особистісно-орієнтовану модель при здійсненні завдань навчання і виховання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що вплив стилю спілкування дорослого з дитиною на її особистісний розвиток, зокрема емоційну сферу досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: А.Богуш, О.Бодальов, Л.Виготський, Н.Гавриш, С.Кулачківська, М.Лісіна, І.Луценко, Т.Семенова, Є.Суботський та ін.

Пізнавальна активність – явище дуже багатопланове і саме через це є предметом для глибокого дослідження у різних галузях науки: психології, педагогіки, соціології, філософії тощо. Багато дослідників розглядають пізнавальну активність у контексті проблеми активізації пізнавальної діяльності. Через це їх формулювання пізнавальної активності відображають характерні риси активності, які діти проявляють у певному виді діяльності.

На думку Ш.Амонашвілі, пізнавальна активність, пристрасть до пошуку, перевтілення, розкриття має ту психологічну особливість, що вона не терпить примусу, імперативності. Вона помічається у процесі педагогічного спілкування, який охоплює цілісну особистість дитини. Найбільш ефективним для розвитку особистості дитини, а водночас і пізнавальної активності, як особистісної риси, є педагогічний процес, в якому стосунки з учнями будуються на гуманних засадах. Суть такого підходу полягає у тому, щоб педагогічно-пізнавальну задачу учні приймали на позитивно-емоційній основі. Інакше кажучи, справа полягає у тому, щоб за умови необхідності засвоєння саме певної системи знань і саме у певний період навчання школяр приймав педагогічно обов'язкову навчальну задачу як таку, що була вільно обрана ним [1, с.39]. Саме такого підходу, на нашу думку, вимагає особистісно-орієнтована модель взаємодії з дітьми, яка ґрунтується на розумінні дитини, повазі її людської гідності. У процесі такого виховання вихователь прагне не обійти увагою кожную дитину, завоювати її любов, стати її старшим другом, якому

можна все довірити, все розказати. Спілкування з таким педагогом викликає у дітей радість, задоволення, зігріває оптимізмом. За умови такого спілкування активність виявляє не лише педагог, але й дитина. Вона прагне себе змінити, оскільки бачить, що її зусилля помічені, підтримані, схвалені дорослим. Таке ставлення дорослого робить дитину сприйнятливою до його порад, спонукає до здобуття знань, сприяє розвитку її допитливості.

І.Луценко визначає такі принципи організації мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми [2, с.24]:

Гуманізація комунікативних настанов педагога. Вихователь виявляє повагу до дитини-співрозмовника, її інтересів, уподобань. Реалізується цей принцип у бажанні зрозуміти малюка, прагненні задовольнити його потреби тощо.

Задоволення потреби дітей у спілкуванні, розвиток мотивів спілкування, інтересів. Вихователь організовує своє спілкування з дитиною так, щоб передусім задовольнити її потреби у спілкуванні з дорослим. Серед них: потреба у доброзичливій увазі, діловому і пізнавальному співробітництві, повазі, у взаєморозумінні та співпереживанні.

Досягнення особистісно розвивального ефекту в процесі мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми. Втілення цього принципу передбачає досягнення комунікативного успіху: мовленнєвий вплив вихователя має бути результативним. Головною умовою дотримання названого принципу є співвіднесеність комунікативного та педагогічного завдань.

Приклад товариськості й рівноправності у спілкуванні. Лише той педагог успішно взаємодіє з дітьми, якому притаманна педагогічна товариськість.

Конструктивна позиція у спілкуванні з дітьми. У щоденному спілкуванні цей принцип виявляється в тому, що педагог відмовляється від категоричних «не можна», «не слід», «неправильно». Замість цього він радить, пропонує, наводить зразки ефективної мовленнєвої взаємодії.

Добір оптативних мовленнєвих форм. Добір оптативних, тобто побажальних, мовленнєвих форм (порада, пропозиція, запрошення, непряма вимога) сприяє емоційній розкутості дітей. Цей принцип сприяє демократизації професійної вербальної взаємодії з вихованцями.

Діалогічна орієнтація у спілкуванні й діалогічність мовлення педагога. Діалогічна орієнтація – рівноправність позиції педагога і дитини у спільному пошуку правильної відповіді, способу розв'язання комунікативної мовленнєвої проблеми.

Дотримання професійної й мовленнєвої етики. Сутність принципу полягає в тому, що педагог спілкується з вихованцями на професійних засадах. Дорослий не ображається на дітей, не гнівається. За будь-якої ситуації він залишається педагогом, діє за правилом «Нічого не говорити такого, що може залишити назавжди негативний слід у душі дитини».

Література

1. Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся в начальной школе // Вопросы психологии. – 1984. - №5. – С. 37-41.

2. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками / І. О. Луценко. - 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Світич, 2013. – 208 с.

УДК 02:004:37

ЧЕРНЯНЧУК Я. В., ЛАВРЕНОВА М. В.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ QR-КОДІВ В ОСВІТІ

Інформаційний прогрес сучасного суспільства зростає дуже стрімко, але модернізація освіти, на жаль, не завжди встигає за новачками. Так, більшість можливостей інтернету все ще залишаються неосвоєними в цій галузі. Тож необхідно допомогти вчителям освоїти інноваційні форми та методи організації навчально-виховного процесу, що стимулюватиме їх до професійного зростання, дозволить перекласти частину своєї роботи на ІКТ, урізноманітнити позакласну діяльність, зробити її більш цікавою та інтенсивною.

Застосування ІКТ в освіті вивчали В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю.Жук, М.Кадемія, А. Коломієць, В. Мадзігон, Ю. Машбиць, Н. Морзе, О.Науменко, В.Руденко, О. Співаковський, О. Чайковська, К. Фадєєва, О.Шестопалюк та ін. Особливості впровадження цих технологій в системі літературної освіти розглянуті в дослідженнях Л. Богдан, О. Ісаєвої, Л.Назаренко, В. Оліфіренка, С. Оліфіренко, А.Ситченка, Г. Токмань, А.Уліщенка, В. Уліщенко, І. Царлової, В. Шуляра та інших учених.

Стрімке поширення мобільного Інтернету і портативних пристроїв відкрило світові велику кількість можливостей. На цьому етапі активно розвивається такий освітній тренд, як Mobile Learning-мобільне навчання. Практика показала, що мобільні пристрої і додатки легко вбудовуються в процес навчання і роблять його більш ефективним [3]. Не підлягає сумніву той факт, що учень XXI століття прогресивний і має доступ до будь-якої інформації світових джерел за допомогою своїх гаджетів. У зв'язку з цим набувають популярності способи спрощеного введення інформації, а саме – матричні коди.

QR-код – це двомірний штрих-код, який складається з чорних і білих пікселів і дозволяє кодувати до декількох сотень символів. Збережену в коді інформацію можна потім розшифрувати і подивитися за допомогою смартфона або планшета. «QR» означає «QuickResponse» (швидка реакція), таку назву пояснюється великою швидкістю сканування. За допомогою QR-коду можна закодувати будь-яку інформацію, наприклад: текст, номер телефону, посилання на сайт або візитну картку [1].

Слід зазначити, що використання матричних кодів в освіті має широкий потенціал. QR-коди можна використовувати не лише для безпосереднього посилання на web-сторінки, а також для створення за допомогою кодування багаторівневих підручників, посібників або опорних конспектів тощо. Наприклад, у всіх підручниках для 1 класу нової української школи використовуються QR-коди.

Наявність цифрових мобільних пристроїв у школярів, учителів, батьків та інших дозволяє широко використовувати можливості QR-кодів як на уроках так і у позакласній діяльності. На уроках української мови, літературного читання та позакласній роботі QR-коди доцільно використовувати для [2]:

- забезпечення учнів роздавальним матеріалом з QR-кодами, які містять гіперпосилання на мультимедійні джерела та ресурси: відео-та аудіододатки, ілюстрації, електронні навчальні видання, бібліотеки та ін. Можливим є розміщення QR-кодів на слайдах презентації. Таким чином, учні можуть відсканувати код для отримання додаткової інформації миттєво;

- розміщення на обкладинках навчально-методичної літератури довідкового матеріалу, відомостей про автора, видавництво або будь-якої додаткової інформації;

- використання в системі каталогів бібліотеки навчального закладу;

- збагачення інформаційного наповнення стендів для уроків позакласного читання, анонсування певного матеріалу чи запланованої події;

- розміщення плану роботи й розкладу літературних гуртків, студій, програми літературного тижня, вечора або інших позакласних заходів;

- закріплення вивченого матеріалу. На кожному завданні можна розмістити надрукований QR-код з правильними відповідями або підказкою з алгоритмом виконання певної задачі (алгоритм виконання мовного розбору, встановлення зв'язку слів у реченні тощо). Школярі намагатимуться отримати власну відповідь, перш ніж переглянуть правильну;

- проведення навчальної гри-квест із завданнями в QR-кодах літературних кросвордів, змагань, заходів тощо;

- створення школярами своїх портфоліо або анотації на прочитані книги та навчально-методичну літературу за досліджуваною темою й розміщення їх на сайті в QR-кодах;

- розміщення контактної інформації на візитівці вчителя чи запрошеного гостя (письменника, редактора, актора та ін.);

- організації проектної діяльності з метою створення списків посилань, інформаційних блоків, коментарів та ін. [1].

Кожен учень може не лише використовувати QR-коди, а й створювати їх самостійно та абсолютно безкоштовно. У допомозі стануть чимало он-лайн сервісів і програм, серед яких: <http://www.qr-code.com.ua>, <http://qrcode.kaywa.com>, <http://www.qrcc.ru/generator.php>, <http://qrcodes.com.ua> та ін.

Таким чином, застосування QR-кодів дозволяє зробити позакласну роботу більш змістовною, цікавою й ефективною, адже учням зручно зчитувати інформацію та оперативно зберігати її в пам'яті мобільних пристроїв, а також задіювати додатковий дотиковий (тактильний) канал сприйняття інформації.

Література

1. Баданов А. Г. Мобильные технологии в образовании. QR-коды [Электронный ресурс] / А.Г. Баданов // Электронное обучение в непрерывном образовании: сборник научных трудов III Международной научно-практической конференции (Россия, Ульяновск, 13-15

апреля 2016 г.). – Ульяновск, Ульяновский государственный технический университет, 2016. – С. 148-153. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=26111555/>

2. Бурлуцкая Н.А. QR-Коды как средство повышения мотивации обучения / Н.А. Бурлуцкая // Электронный научный журнал «Наука и перспективы» - №1. – 2016 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://nir.esrae.ru/12>

3. Воронкін О. С. Можливості використання системи QR-кодів у вищій школі / О.С. Воронкін // FOSS Lviv 2014 : зб. наук. праць четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (24–27 квітня 2014 р., м. Львів). – Львів, 2014. – С. 145–149 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tdo.at.ua/publ/distance_education/qr_cod/1-1-0-58.

УДК 371.1

ШВАРДАК М.В., БІЛАК Н. М.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВЕБІНАРУ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ МАЙСТЕР-КЛАСІВ

Закономірно, що для того, аби стати справжнім майстром своєї справи, вчителю необхідно постійно вчитися, вчитися один у одного. І кращим мотивом для цього повинен стати взаємообмін професійним досвідом, взаємонавчання, перманентне вдосконалення своєї педагогічної майстерності. Оптимальною формою для реалізації цієї мети на сьогоднішній день є, на наш погляд, майстер-клас, який сучасні педагоги зможуть переглянути за допомогою технології вебінару.

Вебінар – одна з форм (технологій) трансляції педагогічного досвіду, «віртуальний» online семінар (майстер-клас, нарада, лекція, презентація, конференція, круглий стіл, публічний захист роботи, тренінг, опитування), організований за допомогою Internet-технологій відповідними програмними засобами, який надає можливість ведучому (вчителю-Майстру, модератору, тренеру, консультанту, професіоналу, тьютору) передавати інформацію (досвід, знання, вміння, завдання), а учасникам отримувати інформацію і навчатися за допомогою віртуального зв'язку, в якому є можливість чути і бачити один одного, де б вони не знаходились [1].

Головна ознака вебінару – інтерактивність. Вчителі-слухачі можуть бачити і слухати вчителя-Майстра, відправляти йому запитання з аудиторії або давати стислі відповіді на поставлене всій аудиторії питання. При цьому вчитель-Майстер бачить і чує кожного із своїх слухачів. Такий вид спілкування дозволяє перейти на принципово новий рівень спілкування вчителів. Крім того, можливість слідкувати за жестами і мімікою співбесідника підвищує ККД сприйняття інформації до 60% [2].

Серед основних можливостей вебінарів – демонстрація імітаційних ігор, презентацій та відеофрагментів, перехоплення екрану, передача прав керівника іншому учаснику, використання текстового чату. Вчитель-Майстер при дистанційній формі навчання виступає у ролі помічника, наставника, радника, саме тому за кордоном він називається тьютором (tutor).

Перевагами вебінару над іншими формами трансляції педагогічного досвіду є: висока доступність для «відвідування» вчителями-слухачами (захід проводиться в закладі освіти, який найбільш зручний для більшості вчителів-слухачів та вчителя-Майстра); значна економія часу на організацію (наявність обладнання в закладах освіти вчителя-Майстра та вчителів-слухачів); зручність для вчителів-слухачів (сприйняття інформації у звичній обстановці, без сторонніх шумів і т.ін.); інтерактивна взаємодія між вчителем-Майстром і вчителями-слухачами, а також вчителями-слухачами між собою; для участі у вебінарі бажаному не потрібно якихось спеціальних знань [3].

Для організації вебінару необхідно мати (як для вчителя-Майстра, так і вчителів-слухачів): комп'ютер з налаштованим аудіо та/або відеообладнанням (колонки або навушники, мікрофон та web-камера); встановлений і правильно налаштований браузер; встановлений Flash-програвач; встановлена програма Skype; встановлений контакт з опорним закладом освіти з питань упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у програмі Skype.

На сьогодні є можливість дистанційного навчання з використанням програми Skype, яка дозволяє вести діалог з вчителями-слухачами у режимі online. Можливості цієї програми передбачають роботу в online режимі, коли співрозмовники бачать і чують один одного, а також обмін текстовою та ілюстративною інформацією. При необхідності можна пересилати файли різних обсягів. Можливості цієї програми виходять за рамки спілкування між двома учасниками. Можна підключити до розмови інших учасників обговорення. А це вже відеоконференція.

Алгоритм проведення віртуального майстер-класу на основі використання технології вебінару такий:

I. Налагодження зв'язку між опорним закладом освіти з питань упровадження інформаційно-комунікаційних технологій та модератором, вчителем-Майстром.

1.1. Відкриваємо програму Skype.

1.2. Знаходимо адресу в програмі Skype опорного закладу освіти з питань упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, з яким заплановано захід.

1.3. У визначений час повинні клікнути на надіслане організаторами посилання і підключитися у режимі Skype.

1.4. Виходимо на зв'язок – і бачимо учасників вебінару через веб-камеру.

II. Хід майстер-класу.

2.1. Модератор представляє вчителя-Майстра і надає йому слово, який:

а) презентує свій педагогічний досвід; б) обґрунтовує основні ідеї педагогічної технології, яку застосовує; в) аналізує перспективний педагогічний досвід.

2.2. Обговорення відеозапису майстер-класу, а саме: а) визначення основних прийомів і методів роботи, які були використані; б) коротка характеристика результативності використовуваної технології; в) обговорення

авторської моделі майстер-класу (усвідомлення індивідуального стилю професійної діяльності педагога, його авторської інноваційної ідеї).

2.3. Запитання вчителю-Майстру по методиці проведення майстер-класу.

2.4. Рефлексія. Дискусія за результатами спільної діяльності вчителя-Майстра і вчителів-слухачів (Вчителі-слухачі, які беруть участь у віртуальному обговоренні спілкуються між собою. Після цього за потреби модератор може у текстовому чаті вебінару або іншими способами оцінити роботу вчителів-слухачів і надати рекомендації або висловити свої побажання).

2.5. Заключне слово вчителя-Майстра (відповіді на зауваження і пропозиції).

III. Завершення.

Модератор висловлює подяку вчителю-Майстру та вчителям-учасникам за участь у заході та пропонує надсилати на електронну адресу модератора свої пропозиції щодо тематики наступного майстер-класу [4].

Отже, сьогодні все більш актуальним стає питання інтеграції інноваційних методик навчання, насамперед інформаційно-комунікаційних, у традиційну шкільну практику, у систему методичної роботи, зокрема. Саме тому вебінар є доступною, зручною і ефективною формою для проведення майстер-класів.

Література

1. Віртуальна школа професійного становлення молодого педагога – Інтернет заходи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oipopp@ukr.net>

2. Майстер-клас як форма діяльності віртуальної школи професійного становлення молодого педагога: методичні рекомендації / [автор Н.В. Розіна]. – Видавництво. - Черкаси: ЧОПООП, 2013. – 20с.

3. Творча школа "Майстер-клас" / Є. Долинина, Р. Рахмані, І.Мамаєва // Учитель. – 2003. – № 5. – С. 44-74.

4. Що таке вебінар? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dl.kharkiv.edu/mod/resource/view.php?id=826>.

УДК 159.954-057.874

ШВАРДАК М.В., ШКРОМИДА В.В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Відомо, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку творчих здібностей, адже саме в цьому віці дитина вперше усвідомлює зв'язок між нею і навколишніми, починає орієнтуватися в громадських мотивах поведінки, моральних оцінках, значущості конфліктних ситуацій. Відповідно, можемо говорити про те, що в цьому віці формування особистості набуває уже свідомої форми. Якщо в дошкільному віці провідною діяльністю була гра, то в молодшому шкільному – навчання – еквівалент трудової діяльності.

У молодшому шкільному віці вперше відбувається поділ гри і праці,

тобто діяльності, здійснюваної заради задоволення, яке отримає дитина в процесі самої діяльності та діяльності, спрямованої на досягнення об'єктивно значущого і соціально оцінюваного результату. Це розмежування гри і праці, в тому числі і навчальної праці, є важливою особливістю шкільного віку [3, с.89].

Рівень творчості дітей молодшого шкільного віку, як правило, залежить від тих навичок, яких дитина дошкільного віку набула в іграх, спілкуванні з оточуючими, продуктивних видах діяльності. Тому індивідуальні відмінності дітей, які спостерігає вчитель першого класу, вже досить значні. Кожний погляд на творчість дітей дошкільного віку, порівняно з шкільним, дає всі підстави стверджувати про значне згасання творчих можливостей школярів по відношенню до дошкільників. Дійсно, потрапивши до школи, дитина значною мірою втрачає ту свободу, яка дозволена, це по-перше; а по-друге, у школі дещо втрачається можливість для ігрової діяльності дітей, фантазування, особистого пізнання світу тощо. Шкільне навчання обмежує її час. Більшу частину його дитина мусить витратити на навчання. Отже, для більшості дітей творчість і творче мислення змінюються шаблонним вивченням навчальних предметів. Однак, указані обмеження не позбавляють дитину творчості, вони лише дещо її стримують. Творчість дітей у шкільному віці може набувати таких своїх проявів, які не завжди є зрозумілими для вчителя: учні, які мають високий творчий потенціал, протистоять суворій дисципліні, конформізму, вони схильні до незалежності, мають підвищене почуття гумору і гостріше реагують на несправедливість. Такі діти не сприймають суворо регламентованих занять, які повторюються і навіюють нудьгу. Але водночас, вони напрочуд допитливі та інтелектуально активні [2].

Дитина високої творчої спрямованості здатна з головою поринути в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, використанні різних матеріалів, висловлює багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації, здатна по-новому підійти до розв'язання певної проблеми. Творча дитина, як правило, енергійна, дотепна, відрізняється розвиненою пам'яттю і виявляє значну самостійність у думках і поведінці.

Вік від 6 до 7 років вважається у віковій психології надзвичайно важливим у плані появи психологічних новоутворень, що дозволяють дитині перейти на новий етап вікового розвитку, тобто стати молодшим школярем, оволодіти новим видом провідної діяльності - навчанням. Пізнавальна діяльність мотивується допитливістю і бажанням спілкуватися з розумними людьми, тому основним завданням є формування пізнавального мотиву засобами предметів. Принцип систематичної роботи над розвитком усіх учнів стає особливо значущий при роботі з 6-річними дітьми.

Відмітна ознака творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку - суб'єктивна новизна продукту діяльності. За своїм об'єктивним значенням «відкриття» дитини може бути і новим, незвичним, але, в той же час, виконуватися за вказівкою вчителя, за його задумом, з його допомогою, а тому не бути творчістю. І в той же час дитина може запропонувати таке рішення, яке

вже відоме, використовувалося на практиці, але додумалася вона до нього самостійно, не копіюючи відоме. У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на здогадці, інтуїції, самостійному мисленні учня. Тут важливий сам психологічний механізм діяльності, в якій формується вміння вирішувати нешаблонні, нестандартні задачі. Успішне формування в молодших школярів творчого мислення можливе лише на основі врахування педагогом основних особливостей дитячої творчості та рішення центральних завдань у розвитку творчого мислення [5, с.44].

Головним чинником, що визначає творче мислення дитини, є її досвід: творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і різноманітності минулого досвіду людини. Звідси впливає і перше найважливіше завдання у формуванні творчого мислення молодших школярів. Для того, щоб сформувати в учнів вміння творчо вирішувати поставлені перед ними завдання, необхідно перш за все подбати про розвиток у них широкого кругозору, про створення реальної почуттєвої основи для уяви. Розвиток творчих здібностей невіддільний від формування виконавських умінь і навичок. Чим різнобічні і досконаліші вміння і навички учнів, тим багатша їхня фантазія, реальніші їхні задуми, тим більш складні завдання виконують діти [4, с. 29]

Психологами встановлено, що розвиток мислення людини невіддільний від розвитку її мови. Тому найважливіше завдання в розвитку творчого мислення учнів – навчання їх вмінню словесно описувати способи вирішення завдань, розповідати про прийоми роботи, називати основні елементи задачі, зображувати й читати її графічні зображення. Засвоєння учнями необхідного словникового запасу дуже важливо для формування і розвитку в них внутрішнього плану дії. При будь-якому творчому процесі завдання вирішується спочатку в розумі, а потім переноситься в зовнішній план.

Значення уяви в молодшому шкільному віці є вищою і необхідною здатністю людини. Разом з тим, саме ця здатність потребує особливої турботи в плані розвитку. А розвивається уява особливо інтенсивно у віці від 5 до 15 років. І якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, в подальшому настає швидке зниження активності цієї функції. Разом зі зменшенням здатності людини фантазувати збіднюється особистість, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва, науки і так далі.

Молодші школярі велику частину своєї активної діяльності здійснюють за допомогою уяви. Їх ігри - плід буйної роботи фантазії, вони із захопленням займаються творчою діяльністю. Психологічною основою останньої також є творча уява. Коли в процесі навчання діти стикаються з необхідністю усвідомити абстрактний матеріал і їм потрібні аналогії, опори при нестачі життєвого досвіду, на допомогу дитині теж приходить уява. Таким чином, роль уяви в психічному розвитку велика.

Однак, фантазія, як і будь-яка форма психічного відображення, повинна мати позитивний напрямок розвитку. Вона повинна сприяти кращому саморозкриттю і самовдосконаленню особистості, а не переростати в пасивну

мрійливість, заміну реального життя мріями. Для виконання цього завдання необхідно допомагати дитині використовувати свої можливості уяви в напрямі прогресивного саморозвитку, для активізації пізнавальної діяльності школярів, зокрема розвитку теоретичного, абстрактного мислення, уваги, мови і в цілому творчості.

Діти молодшого шкільного віку дуже люблять займатися художньою творчістю. Вона дозволяє дитині в найбільш повній вільній формі розкрити свою особистість. Вся художня діяльність будується на уяві, творчому мисленні. Ці функції забезпечують дитині новий, незвичний погляд на світ. Вони сприяють розвитку мислення, пам'яті, збагачують її індивідуальний життєвий досвід. За словами Л.С. Виготського, уява забезпечує таку діяльність дитини: побудова образу, кінцевого результату її діяльності; створення програми поведінки в ситуації невизначеності, створення образів, які замінюють діяльність; створення образів описуваних об'єктів [1, с. 15].

Для розвитку дитини дуже важливо формування багатьох інтересів. Слід зазначити, що для школяра взагалі характерно пізнавальне ставлення до світу. Така цікава спрямованість має об'єктивну доцільність. Інтерес до всього розширює життєвий досвід дитини, знайомить її з різними видами діяльності, активізує її здібності. Діти, на відміну від дорослих, здатні виявляти себе в художній діяльності. Вони із задоволенням виступають на сцені, беруть участь у концертах, конкурсах, виставках і вікторинах. Розвинена здатність уяви, типова для дітей молодшого шкільного віку, поступово втрачає свою діяльність у міру збільшення віку.

Підводячи підсумки, ми приходимо до наступного висновку. Дитина молодшого шкільного віку в умовах виховання і навчання починає займати нове місце в системі доступних їй суспільних відносин. Це пов'язано, насамперед, з початком навчання в школі, яка накладає на дитину певні суспільні обов'язки, що вимагають від неї свідомого і відповідального ставлення. Життя в організованому школою і вчителем колективі призводить до розвитку у неї складних соціальних почуттів і до практичного оволодіння найважливішими формами і правилами суспільної поведінки. Перехід до систематичного засвоєння знань у школі є фундаментальним фактом, що формує особистість молодшого школяра і поступово розбудовує його пізнавальні процеси. Діапазон творчих завдань, що вирішуються на початковому етапі навчання, надзвичайно широкий за складністю – від рішення головоломки, до винаходу нової машини або наукового відкриття, але суть їх одна: при їх вирішенні формується досвід творчості, знаходиться новий шлях або створюється щось нове. Ось тут-то і потрібні особливі якості розуму, такі, як спостережливість, уміння порівнювати і аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і взаємозалежності, закономірності і т.д. все те, що в сукупності і складає творчі здібності. Творча діяльність є складною за своєю сутністю, доступна тільки людині. Відома "формула", яка підіймає завісу над таємницею народження творчого розуму: "Спочатку відкрити істину, відому

багатом, потім відкрити істину, відому деяким, і нарешті відкрити істину, нікому ще невідому". Мабуть, це і є шлях становлення творчої сторони інтелекту, шлях розвитку винахідницького таланта. Обов'язок вчителя початкових класів – допомогти дитині стати на цей шлях.

Література

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – 96 с.
2. Гурець Н.Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. Наук / Н.Т.Гурець / Харківський держ. пед. університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 1994. – 25 с.
3. Давидов В. Психологічний розвиток в молодшому шкільному віці / В.Давидов // Вікова психологія. – М. : 1973. – С. 88-102.
4. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості / В.В.Рибалка. – К., 2006. – 115 с.
5. Чорна Л.Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів / Л.Г.Чорна // Психологічна газета. – 2001. – №2. – С.42-46.

УДК 37.02:613.9-053.5

ШКЛЯНКА А.М., ШВАРДАК М.В.,
Мукачівський державний університет

РАНКОВЕ КОЛО ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Навчати дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одне з найголовніших завдань сучасної школи, яке має стати пріоритетом не лише у школі, а й за її межами. Згідно з дослідженнями, в Україні народжується лише 15% здорових дітей. Під час вступу до школи 80% дітей мають розлади здоров'я. Протягом навчання зростає кількість хронічних захворювань, погіршуються показники фізіологічного розвитку школярів [1, с.4].

Збереження та зміцнення морального, фізичного, психічного та духовного здоров'я вихованців є одним із першочергових завдань Нової української школи. Узагальнення поглядів дослідників на сутність здоров'язбереження дозволяють визначити його в педагогічному аспекті як процес навчання й виховання, що не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні й комфортні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігання стресів, перевантаження, втоми.

Звісно, процес формування здоров'язбережувальних компетентностей молодших школярів є складним та довготривалим, він відбувається на всіх етапах навчально-пізнавальної та виховної роботи у сучасній школі. Так, у межах кожного навчального дня НУШ реалізовується нова форма діяльності – ранкове коло (або ранкові зустрічі).

Ранкове коло - це щоденна зустріч, яка проводиться в межах однієї класної групи. Для його здійснення, як правило, виділяють 15-20 хвилин на

початку дня. Реалізацію ранкових зустрічей забезпечують чотири основні компоненти: вітання, групове заняття, обмін інформацією та щоденні новини [2, с.58].

В межах кожного структурного елементу ранкових зустрічей можна реалізовувати здоров'язберігаючі технології, так, до прикладу, у відповідності до складових здоров'я можна використовувати такі технології: *фізична складова*: ранкова гімнастика, пальчикова гімнастика, дихальна гімнастика, фізкультхвилинки; *соціальна складова*: вправа «релаксація», казкотерапія, інсценізації; *духовна і психічна складові*: сміхотерапія, психогімнастика, кольоротерапія.

Нами розроблено план «Ранкового кола» для формування здоров'язбережувальних компетентностей молодших школярів до тематичного тижня «Веселка».

I. Вітання

(звучить аудіо запис)

Orange - purple, yellow - green,

Red and blue. Hello ...! How are you?

I am ... (good, fine, sleepy, ok, super, happy etc.)

II. Групове заняття

Ранкова гімнастика з LEGO «Розімни себе»

Цеглинка одного кольору означає певну частину тіла, яку потрібно розім'яти. Наприклад: жовта – голова, червона – права рука, зелена – ліва рука, синя – права нога, помаранчева – ліва нога [3, с.59].

III. Обмін інформацією

а) Робота над загадкою

Дощ пройшов, через ставок

Перекинувся місток.

Кольорів у ньому сім,

Він подобається всім! (Веселка)

б) Міні-бесіда «Що таке веселка»

IV. Щоденні новини

а) Спостереження за природою.

б) Повідомлення плану роботи на тиждень.

Під час ранкового вітання здійснено міжпредметні зв'язки з англійською мовою, де учні повторюють кольори та попрацюють у міні-діалозі. Під час цього етапу важливо звернутися до всіх учнів на ім'я, щоб кожна дитинка зрозуміла, що є важливою, адже оточуючі цікавляться нею та її почуттями, справами.

Найкращий спосіб розпочати новий навчальний день - це ранкова гімнастика. Варіантів проведення багато, а головне у цьому, що клас збирається разом та налаштовується на робочий лад, отримує позитивні емоції, які допоможуть зробити робочий день кращим.

Для розвитку соціальної складової здоров'я молодших школярів, використано проблемне питання, яке спонукатиме дітей до вираження думок, припущень, емоцій, до спільної діяльності, до розвитку критичного, логічного мислення. На останньому етапі узагальнюємо попередню роботу та зацікавлюємо учнів до подальшої діяльності на протязі тематичного тижня.

При плануванні ранкових зустрічей з метою реалізації здоров'язберігаючих технологій, потрібно пам'ятати, що тривалість даного виду діяльності 25 хвилин, тож не їх слід перенасичувати вправами.

Формування ціннісної мотивації особистості до здорового способу життя, виховання здорової людини – процес досить складний і суперечливий. Ефективність здоров'язберігаючої освіти залежить від успішної реалізації та поєднання – здоров'язберігаючих навчальних технологій, виховної роботи та дієво-практичної складової.

Література

1. Дембіцька Л. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі/ Л. Дембіцька // Початкова освіта. – 2015. – №23. – С. 4-15.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — С.57-59.
3. Сакалюк О. Підготовка вчителів до формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів засобами LEGO-конструювання / О. Сакалюк // Початкова школа. – 2019. - №2. – С.59-61.

УДК 376.2/5 (075)(045)

ШПАК В. П.,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

АВТОРИТЕТ БАТЬКІВ І СТИЛІ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ

На думку С. Гончаренка, авторитет батьків – це визнаний вплив батьків на переконання і поведінку дітей, що ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів і вчинків. І. Гребенніков і Л. Ковінько розглядають це поняття у двох значеннях: широкому – як вплив батьків на своїх дітей, і вузькому – як один із видів здійснення влади. Іншими словами, це духовний вплив батьків на формування свідомості й поведінку дітей, що ґрунтується на відносинах поваги і довіри дитини до думок батька і матері. Звідси і слухняність, і виконання дітьми вказівок чи порад батьків не зі страху чи матеріальної вигоди, а з усвідомлення їх справедливості й доцільності [1].

Про авторитет батьків може йтися тоді, коли в сім'ї займаються вихованням дітей, піклуються про задоволення їхніх нагальних потреб, захищають від негараздів і неприємностей. Якщо батьки відмовляються від виконання своїх обов'язків по відношенню до дітей, ведуть аморальний спосіб життя, то вони надовго, а інколи й назавжди втрачають повагу, авторитет в очах власних дітей.

Відомо, що впродовж тривалого часу поради і вимоги батька й матері авторитетні для дошкільника і молодшого школяра в силу родинних почуттів. Тому авторитет батьків базується на впевненості в їхній правоті, на прагненні наслідувати їхні дії та вчинки. Проте в підлітковому віці авторитет підтримується визнанням дітьми особистої переваги батьків. Складність відносин «батьки-діти» на цьому перехідному етапі вікового розвитку зумовлюється критичним ставленням дитини до інших, осмисленням і переоцінюванням цінностей. Перш за все, такому переоцінюванню підлягають батьки. Віковий негативізм особливо гостро відчувається в авторитарних сім'ях, де панують влада, підвищена вимогливість і суворість. За таких умов вікова криза провокує відчуження у стосунках, узаємне протистояння на фоні конфліктних ситуацій. Підлітки не сприймають авторитаризм у будь-яких проявах, а нав'язування культу батьківської влади ще більше знижує силу впливу на особистість.

Іншою причиною втрати батьківського авторитету виступає байдужість до дитячих проблем. Діти можуть вибачити батькам певну необ'єктивність, надмірну суворість і багато іншого, якщо впевнені, що їх люблять, але не вибачать байдужості і бездушності.

Довіра до батьків виникає тоді, коли діти впевнені у справедливості, об'єктивності, доброті дорослих і прагнуть наслідувати їх. Визнання розумового, духовного і морального пріоритету батьків не завжди має глибоко усвідомлений характер. Частіше за все це емоційне відношення, що підкріплене почуттям любові й поваги.

І. Гребенніков та Л. Ковінько підкреслюють, що авторитет батька й матері має єдині моральні основи, але деякою мірою відрізняється за характером впливу на дитину. Сила материнського впливу криється в таких особистісних якостях, як доброта, ніжність, ласкавість, бажання і вміння зрозуміти, захистити [1].

Авторитет батьків залежить від характеру їхніх особистих узаємин, дотримання єдиних вимог у вихованні, відповідності слова і дії. Неприпустимим є насаджування в сім'ї культу батька або матері, якщо один із них у присутності дітей відміняє прохання або вимогу іншого, висміює поведінку або звинувачує у брехні. За таких обставин дитина змушена приховувати свої неприємні почуття до батьків, пристосовуватися, шукати компромісні форми поведінки, що нерідко приводять до аморальних вчинків. У випадку, коли батьки багато обіцяють, але згодом не дотримуються своїх намірів, діти перестають вірити у справедливість і чесність старших, поступово звикаючи також не дотримуватися своїх обіцянок. Слід також урахувати, що авторитет батьків органічно поєднується з їхнім особистим прикладом, який набуває виховного значення за умови визнання дітьми ролі батька і матері. Тому справжній авторитет батьки можуть здобути в результаті постійної, наполегливої роботи над собою. Він ґрунтується на адекватному оцінюванні

своїх знань і вмінні створювати довірливі відносини в сім'ї. Це наполеглива праця, що потребує тактовності й терпіння.

Деякі батьки не вміють чи не хочуть завойовувати в дітей справжній авторитет, часом будуючи його на фальшивих, антипедагогічних основах. Цілу низку таких фальшивих авторитетів розкрив А. Макаренко у своїй лекції «Про батьківський авторитет»: авторитет придушення, педантизму, віддалі, чванства, любові, доброти, дружби, підкупу, резонерства. У працях В. Сухомлинського також знаходимо характеристику видів хибної материнської любові – любов підкупу, любов деспотичну, любов замилювання.

Російський психолог Ю. Гіппенрейтер зауважує, що науковим відкриттям останнього десятиліття слід уважати значення стилю спілкування з дитиною для її повноцінного розвитку. Дитина, яка отримує повноцінне харчування і забезпечена кваліфікованою медичною допомогою, але позбавлена постійного контакту з дорослими, погано розвивається не лише психічно, але й фізично. : «Якщо продовжити порівняння з їжею, то можна сказати, що спілкування також буває не тільки здоровим, але й шкідливим. Погана їжа отруює організм; неправильне спілкування «отруює» психіку дитини, ставить під удар її психічне здоров'я, емоційне благополуччя, а згодом, зазвичай, і її долю. «Проблемні», «важкі», «неслухняні» й «неможливі» діти, так само, як і діти «з комплексами», «забиті» чи «нещасні» – завжди результат неправильних відносин, що склались у сім'ї. Світова практика психологічної допомоги дітям та їхнім батькам показала, що навіть дуже складні проблеми виховання можна подолати, якщо вдасться відновити сприятливий стиль спілкування у сім'ї» [2].

Як зазначають В. Лозова і Г. Троцько [3], батьківський авторитет визначається демократичним стилем відносин із дітьми, при якому батьки, гнучко мотивуючи свої дії та вимоги, твердо досягають позитивних вчинків дітей. У той самий час, у дитини цінують не лише слухняність, але й незалежність, почуття власної гідності, ініціативу. Батьки прислухаються до дитячих думок, аналізують їхню аргументацію.

Отже, за умови панування в сім'ї авторитарного чи ліберального стилів відносин про жодний авторитет батьків не може бути й мови. Це пояснюється тим, що авторитарний стиль (дисциплінарно орієнтований) характеризується суворістю по відношенню до дітей, погрозовим тоном, вимогою безвідмовного підпорядкування. За таких обставин у взаємодії дітей із батьками виникає дистанція, почуття страху, незахищеності. Неодмінним атрибутом такого стилю виступає внутрішній опір дитини, яка на примушення і погрози відповідає лицемірством, брехнею, грубістю. У подальшому поведінка дитини розгортатиметься за двома сценаріями, набуваючи форму або протесту й агресії, або пасивності й апатії. За наявності в сім'ї ліберального стилю панує терпимість, усепопущення батьків, постійна демонстрація їхньої любові до дітей. Такий надлишок любові з часом починає дратувати дітей і приводить до формування егоїзму, недисциплінованості, безвідповідальності.

Література

1. Шпак В. Реабілітаційна педагогіка : навч. пос. / В. Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

2. Гиппенрейтер Ю. Б. Общаться с ребенком как? / Ю. Б. Гиппенрейтер. – Москва : ЧеРО, 1998. – 240 с.

3. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. пос / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.

УДК 159.942:37.06(043.2)

ШТИХ І.І.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ЕМПАТІЇ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ «ПСИХОЛОГ-КЛІЄНТ»

В останні десятиліття перед психологічною наукою постають завдання, пов'язані із зростанням психотерапевтичної та консультативної практики. У зв'язку з цим професійна діяльність психолога вимагає від нього ефективного, кваліфікованого впливу на свідомість клієнтів, встановлення з ними тісного і глибокого психологічного контакту. Важливу роль у взаємодії «психолог – клієнт» відіграє такий механізм соціальної перцепції як емпатія. Здатність до емпатії виступає фактором готовності психолога до професійної діяльності, роблячи акцент на співчутті, співпереживанні, здатності емоційно відгукуватися на переживання клієнта, сприйняття його унікальності, проникнення в його внутрішній світ, розуміння його переживань, думок і почуттів.

Поняття емпатії виникло на рубежі XIX і XX століть усередині особливої традиції, пов'язаної з так званою «філософією життя» й описовою психологією В. Дільтея, і має тривалу історію – від надбань Е. Тітченера до сучасних когнітивних підходів [1; 2; 3]. Сьогодні феномен емпатії все частіше стає об'єктом уваги психологів, філософів, етологів та педагогів, і зазвичай розуміється як здатність людини уявляти себе Іншим і тілесно-чуттєво проживати його, наслідувати його стани. Сам термін походить від грецького «*pathos*» (сильне і глибоке почуття, близьке до страждання) з префіксом «*em-*», що означає напрям досередини. Простежується аналогія зі словом «симпатія», що виражає «спів-чуття», проте емпатія – почуття більш глибоке, таке, що передає певне духовне єднання особистостей, при якому одна людина настільки переймається почуттями іншої, що тимчасово ототожнює себе зі співрозмовником, ніби розчиняючись в ньому.

У сучасній психологічній практиці емпатія – центральна категорія цілої низки напрямів консультування і психотерапії. У різноманітних психотерапевтичних школах саме високий рівень емпатії психотерапевта вважається найбільш доведеною умовою ефективності психотерапії в цілому. Здатність до емпатії вважається найважливішою професійно значущою якістю психолога. Проблема розвитку емпатії ставиться як одна з основних в контексті організації навчання та супервізії професіоналів-практиків [3]

На думку К. Роджерса, який разом з Х.Кохутом дав обґрунтування емпатії як найважливішого методу психотерапії, емпатія означає «входження в

особистий перцептивний світ Іншого і ґрунтовне його впорядкування. Вона має на увазі сенситивність до постійно змінюваних в цій іншій людині чуттєвих сенсів, які плавно переходять один в одного, - до страху, чи гніву, або ніжності, або збентеження, або чого б то не було ще, що переживає він або вона. Емпатія означає тимчасове проживання в житті іншої людини, обережне переміщення в ньому без того, щоб давати будь-які оцінки; емпатія означає відчуття смислів, які він або вона навряд чи усвідомлюють, але без прагнення розкрити неусвідомлювані почуття, оскільки це могло б бути дуже загрозливим. Емпатія означає часту звірку з людиною відносно точності ваших відчуттів і керування тими реакціями, які ви отримуєте від неї. Ви є надійним супутником людини в його або її внутрішній світ» [4].

К.Роджерс виокремив наступні властивості процесу емпатії:

1. Збереження в емпатичному процесі власної позиції емпатуючого; збереження психологічної дистанції між ним і тим, до кого звернена емпатія.

2. Наявність співпереживання (яким би по знаку не було переживання емпатованого), а не просто емоційного ставлення (симпатії).

3. Динамічний (процес, дія), а не статичний (стан, здатність) характер феномена емпатії. [4]

При підготовці майбутніх психологів слід розвивати в них навички емпатичного спілкування з клієнтом, оскільки така взаємодія орієнтована на пізнання ціннісно-сислової сфери клієнта; ставлення до партнера, до себе і до процесу спілкування як до цінності; спрямована на досягнення взаємного розуміння і довіри з клієнтом. Психологічними умовами оптимізації емпатичної взаємодії психолога з клієнтом є розвиток у психолога соціальної сенситивності, установки на безумовне позитивне прийняття клієнта, інтуїтивно-емоційної атрибуції, гнучкості поведінки, децентрації, навичок емпатичних слухання.

Отже, емпатія – найважливіший момент в консультуванні, який означає глибоке проникнення в світ Іншого, резонування з особистісними смислами людини. Основними особливостями процесу емпатії є збереження власної позиції емпатуючого, наявність в ній співпереживання; динамічний, а не статичний характер процесу взаємодії «психолог-клієнт».

Визнання важливої ролі емпатії як для теорії, так і для практики, спонукає науковців до детальнішої розробки даного психологічного феномену, що сприятиме як розвитку і збагаченню психологічної теорії, так і розвитку психологічної практики та засобів її рефлексії й осмислення.

Література

1. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии / Исторический обзор и современные проблемы / Т.П. Гаврилова // Вопросы психологии. - № 2 – 1975. – С. 147 – 168.

2. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія / Л. П. Журавльова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – 328 с.

3. Карягина, Т. Д. Откуда в психотерапии эмпатия: К. Роджерс и его психоаналитические предшественники и последователи / Т. Д. Карягина // Консультативная психология и психотерапия. – 2012. – № 1. – С. 8-31.

4. Роджерс К. Эмпатия / К. Роджерс // Психология мотивации и эмоций ; под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман. – М. : ЧеРо, 2002. – С. 428–430.

УДК 373.5.011.3-052:37.015.31:364-212

ЩАДЕЙ О.М., КОБАЛЬ В.І.,
Мукачівський державний університет

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Одним із важливих компонентів управління виховною роботою закладу освіти є управління виховною роботою щодо профілактики та корекції протиправної поведінки дітей і підлітків. Актуальність такої діяльності обумовлена тим, що упродовж останніх десятиліть відбувається швидке розширення спектру девіантної активності дітей і молоді в царині соціокультурних девіацій і залежностей (таких як ігроманія, інтернет-залежність тощо). У сферу підліткових девіацій потрапляє все більше молодих людей, найбільш дієздатна і активна частину населення, яка автоматично погіршує свої «стартові» умови соціалізації, виводячи себе із активного громадського життя.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що освіта в Україні має стати «найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності» [1].

Підвищити результативність профілактики відхилень у поведінці дітей і молоді можливо за умови організації відстеження позитивних і негативних тенденцій в освітньому процесі, а саме: ставлення учнів до навчальної та громадської діяльності, праці, педагогічних впливів, однолітків, токсичних речовин і алкоголю; рівень засвоєння моральних норм і цінностей; сформованість життєвих і професійних планів, розвиток інтересів, вольових якостей, навичок самоаналізу, самокритичного ставлення до себе, культури поведінки, здатності до емпатії тощо. Педагогічний моніторинг є дієвим інструментом реалізації вищезазначених завдань.

Під час проходження управлінської асистентської практики в закладах освіти на базі Копиновецької ЗОШ І-ІІ ступенів Мукачівського району Закарпатської області нами було проведено дослідження щодо стану превентивного виховання в основній школі.

Мета дослідження – вивчити соціально-психологічні чинники, що сприяють превентивному вихованню; визначити форми и способи профілактики девіантної поведінки учнів 8-9-х класів.

Дослідженню підлягали такі компоненти девіантної поведінки підлітків:

1. Рівень розвитку мотиваційної та емоційно-вольової сфер, що розкриваються через систему показників: ставлення до навчальної та громадської діяльності, педагогічного впливу, однолітків, шкідливих звичок.

2. Сформованість моральних норм і цінностей, інтересів і потреб.

3. Здатність протидіяти негативному впливу.

При цьому враховувались такі фактори, умови превентивного виховання:

1. Психологічний і моральний клімат у сім'ї, дитячо-батьківські стосунки.

2. Методика соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у загальноосвітніх закладах.

3. Організація позашкільної освіти, що реалізує інтереси і потреби підлітків.

4. Загальні особливості проявів дефектів правової та моральної свідомості підлітків.

5. Створення в закладі загальної середньої освіти сприятливого комунікативного простору.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримана інформація щодо стану превентивного виховання в основній школі, може бути використана в практичній діяльності керівників, педагогів, психологів, соціальних педагогів, педагогів установ додаткової освіти для забезпечення ефективності управління процесом соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки та запобігання противоправної поведінки підлітків.

Для реалізації мети дослідження та різнобічного вивчення проблеми було розроблено анкету для учня, яка включала такі типи питань: усі запитання прямі; 7 запитань напівзакритих та 16 закритих; 9 запитань двоваріантних та 14 багатоваріантних (із формою відповідей «меню»). Крім анкетування проводились також індивідуальні та групові бесіди з учнями, адміністрацією школи, педагогами.

Результати дослідження дали можливість сформулювати такі основні рекомендації щодо вдосконалення процесу управління превентивною роботою у напрямках виховно-профілактичної діяльності загальноосвітньої школи в контексті нівелювання девіантної поведінки та усунення причин, що її породжують:

а) реалізація тісної співпраці з інститутом сім'ї;

б) урізноманітнення змістовних видів діяльності підлітків у сфері вільного часу;

в) проведення концертів, конкурсів, вікторин, масових свят та інших культурних заходів у сфері позакласної та позашкільної діяльності підлітків;

г) реалізація спортивно-оздоровчої діяльності як упродовж навчального року, так і в канікулярний час;

д) забезпечення соціального захисту підлітків і узгоджена діяльність усіх соціальних інститутів, що здійснюють профілактику девіантної поведінки стосовно конкретного учня;

е) упровадження програми примирення серед однолітків, яка навчає учнів вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом за допомогою медіаторів (посередників), шляхом створення у навчальних закладах служб порозуміння.

Успішна реалізація зазначених рекомендацій можлива за умови об'єднання керівником закладу освіти зусиль фахівців різного профілю: соціальних педагогів, класних керівників, психологів, медичних, соціальних працівників, а також у тісному контакті педагогічного колективу загальноосвітніх закладів та батьків.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

УДК 37.091.33-027.22

ЩЕРБАН Г.В.,
Мукачівський державний університет

СИСТЕМА НАВЧАЛЬНИХ ЗАДАЧ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

На сучасному етапі реформування вищої освіти зростають вимоги до підготовки саме вчителів початкових класів. Випускники зазначеної спеціальності повинні володіти не тільки знаннями, а й вміннями та навиками розвивати мислення школярів. Відомо, що основою інтелекту будь-якої особистості є логічне, арифметичне, тобто математичне мислення. Вирішальну роль у становленні такого мислення відіграє молодший шкільний вік. Саме вчитель початкових класів формує у школярів фундамент інтелекту. Для цього педагог використовує різні педагогічні засоби, про те, найбільш ефективними є вміння працювати із задачами. Отже, важливим завданням у щодо підготовки студентів педвузів до майбутньої професійної діяльності є формування вміння роботи із складеними задачами, яке базується на системі теоретичних знань з арифметики та алгебри, загальної, вікової та соціальної психології, методик викладання і реалізується в здатності використовувати ці знання, оперувати ними у практичній діяльності – в процесі розв'язання задач.

Проблематиці ефективності професійної діяльності викладача ВНЗ присвячено багато праць таких науковців, як М. Амінов, Ф. Гоноволін, В. Крутецький, Н. Кузьміна, М. Левітов, А. Маркова, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін. Однак, немає єдності підходів до моделювання майбутньої професійної діяльності при викладанні. Серед зазначеного спектру питань, які потребують свого вирішення, не достатньо розробленим залишається й питання розробки викладачем системи навчальних задач. Отже, мета дослідження – розвиток готовності до майбутньої професійної діяльності засобами навчальних задач.

Сьогодні вища школа потребує педагога, який здатний на високому професійному рівні самостійно, творчо і відповідально працювати. Викладач повинен готувати студента до майбутньої праці. Тобто навчання у вищому

закладі освіти повинно повністю моделювати майбутню професійну діяльність. Викладач це складне завдання може вирішити системно використовуючи активні методи навчання. Використання в процесі викладання різних дисциплін методів активного навчання передбачає організацію визначеної методичної роботи, і перш за все, створення системи навчальних задач. Мета створення системи навчальних задач – підготовка майбутнього педагога до роботи із задачами у професійній діяльності. Викладач формуючи систему навчальних задач для студентів повинен забезпечити вирішення завдання розвитку у молодого майбутнього спеціаліста мислення, здібностей, уміння пояснювати, використовувати елементи інтерактивного навчання.

Конструюючи систему навчальних задач, викладач має передусім ставити студентів в умови такої взаємодії, щоб вони були вимушені самостійно формулювати задачі і самостійно розв'язувати їх, переживати радощі перемоги і прикрощі невдач, шукати вихід. Таким чином, є всі підстави класифікувати види задач, які розв'язуються в системі суб'єкт-предмет-суб'єкт, зокрема: система задач, яка розв'язується вчителем при підготовці предмета викладання і урахування індивідуальних можливостей сприйняття навчального матеріалу учнями; задачі пов'язані з упорядкуванням навчального матеріалу, утворення методичного апарату для покращення засвоєння знань і його контролю; задачі спрямовані на активізацію мисленнєвих операцій учнями у формі довизначення задач, перевизначення умов задач і оцінювання процесу їх розв'язання.

Необхідно підкреслити, що мислительна діяльність актуалізується у процесі розв'язання задачі. Адже саме задача вимагає вирішення суперечностей, яке сформульоване в умові та запитанні. Вирішуючи задачу, тобто розкриваючи шукане через задане, студент розкриває свої інтелектуально-потенційні здібності.

Як підкреслював С. Л. Рубінштейн, мислення завжди виходить з проблемної ситуації. Проблемною є така ситуація, в якій щось імпліцитно до неї включене, але в ній ще невизначене, невідоме, експліцитно не задане, а лише дане через своє відношення до того, що у ній задано. Відношення невідомого, шуканого до вихідних даних проблеми визначає спрямованість мисленнєвого процесу.

Студент у процесі вирішення задачі шукає зв'язки між заданим і невідомим, як наслідок будує алгоритм майбутніх дій, які визначають необхідні результати. Цей алгоритм, який спрямовує основу мисленнєвих дій називають у різних варіантах: мисленною моделлю шуканого, образом майбутнього результату, концептуальною схемою розв'язку, орієнтувальною основою дій. Про те всі ці поняття об'єднує внутрішні мислительні процеси (внутрішні мисленні моделі), які спрямовують та регулюють дії людини. Причому, побудова таких мисленнєвих моделей ґрунтується на загальних категоріях та уявленнях, і конкретизуються відповідно до заданих умов та вимог задачі. Форма таких моделей може бути найрізноманітнішою (наочні образи, конкретні уявлення, вербалізовані поняття тощо).

Будь-яка навчальна дисципліна може бути засвоєна студентом у випадку, якщо її зміст структурований в системі навчальних завдань. Процес розкриття змісту і структурування знань у систему навчально – пізнавальних завдань є однією з найскладніших проблем пізнання, викладання та сприйняття. Слід зауважити, що саме структурування, відображає предметний зміст навчання в системі навчально - пізнавальних завдань, і детермінується не кількістю завдань і вправ, а чітким уявленням викладача про всі види пізнавальної діяльності, які він повинен сформувати у студентів у процесі освоєння ними змісту предмету викладання.

Навчання у вузі – це важка і складна праця, оскільки саме вона активізує всі складні види розумової діяльності - формальні і неформальні. Кожен з них передбачає особливі способи навчання, пов'язані з формуванням різних типів мислення, а також взаємозв'язків предметно - ситуативного, наочно - образного, понятійного мислення. Тут не завжди придатні жорсткі правила і алгоритми, а більш доречні творчі ситуації з використанням евристичних проблем.

Специфіка роботи викладача вузу обумовлена поєднанням загально-педагогічного і предметно-педагогічного аспектів. У процесі набуття викладачем педагогічного досвіду спостерігається більш активніше використання активних методів викладання та реалізація навчальних задач, які моделюють для студентів їх майбутню професійну діяльність. Саме це дає можливість підвищити якість підготовки студентів, що відповідає сучасним вимогам.

Література

1. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування : монографія / Т.Д.Щербан. - К.: Міленіум,2004. - 346 с.
2. Щербан Т.Д. Сучасні психологічні технології підготовки фахівця / Т.Д.Щербан, В.В. Гоблик // Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України : Міжнародна психолого-педагогічна конференція (14-15 квітня 2016 р.). – Берегове, 2016. – С. 52-60.
3. Щербан Т.Д., Щербан Г.В. Вивчення елементів алгебри в початковій школі : Навчальний посібник / Щербан Т.Д., Щербан Г.В. – К. :-Кондор-Видавництво, 2015. – 278 с.

УДК 159.923.2

ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., ВОЗНЮК І. І.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІЗИЧНОГО ОБРАЗУ «Я»

Самопрезентація належить до нашого намагання показати бажаний образ, як для аудиторії ззовні (інші люди), так і для аудиторії всередині (ми самі). Ми вчимося керувати враженнями, які самі й спричиняємо. Ми “самовизначаємося”, показуючи себе як визначений тип людини. Маючи намір чи ні, ми вибачаємо,

виправдовуємо, або захищаємо, коли це необхідно, щоб підтримати свою самооцінку і підтвердити свій Я-образ.

У знайомих ситуаціях це відбувається без усвідомлених зусиль. Самопрезентація – акт самовиразу і поведінки, спрямований на те, щоб створити сприятливе враження чи враження, відповідне певним ідеалам.

Для деякого свідомо самопрезентація – стиль життя. Постійно контролюючи свою поведінку і намічаючи, як реагують інші, вони коректують свою соціальну діяльність, якщо вона не досягне бажаного ефекту. Ті учні, в кого високі показники за шкалою тенденції до саомоніторингу (хто, наприклад, погоджується з висловом «Я прагну бути таким, яким хочуть мене бачити люди»), діють як соціальні хамелеони, пристосовують свою поведінку у відповідності із зовнішніми ситуаціями [3].

Саомоніторинг – це вивчення способів презентації себе в соціальних ситуаціях і регулювання поведінки з метою викликати бажане враження. Налаштувавши свою поведінку у відповідь на ситуацію, такі люди, скоріше всього будуть притримуватися установки, якої насправді вони не притримуються. Пам'ятаючи інше, вони навряд чи будуть поводитися у відповідності із власними установками. Тому, у людей з високим показником саомоніторингу установки будуть виконувати функцію соціального регулювання, вони допомагають людям адаптуватися до нової роботи, ролі і взаєминам [1].

Люди з низьким показником саомоніторингу менш турбуються про те, що про них думають інші. Вони більш керуються внутрішніми відчуттями, і, тому більш ймовірно, що вони стануть говорити і діяти так, як насправді відчують. Більшість з нас знаходиться десь між межею високого (актор, який знає свою роль напам'ять) і низького (завзята нечутливість до інших) саомоніторингу.

Показати себе так, щоб створити бажане враження – це нелегка й витончена праця. Люди хочуть, щоб їх сприймали здібними, але в той самий час скромними і чесними. Скромність створює приємне враження, а надмірне вихвалення – погане [2]. Ось феномен удаваної скромності: ми часто демонструємо більш низьку самооцінку, а ніж відчуваємо в глибині душі. Але коли ми дійсно зробили щось дуже добре, брехлива відмова цього («Я дійсно постарався, але це ще не велика справа») може видаватися у вигляді удаваної скромності. Щоб зменшити приємне враження – скромного, але не компетентного, - необхідні соціальні навички.

Реалізуючи особистісний підхід в дослідженні образу фізичного Я, О.Т.Соколова у своїх дослідженнях [4], по-перше, показує взаємозв'язок та взаємовплив афективних і когнітивних процесів, роль індивідуально-особистісних властивостей суб'єкта (стилю) в процесі відображення ним своїх тілесних якостей. Це означає також розрізнення в структурі самосвідомості двох компонентів – образу фізичного Я як когнітивного утворення та емоційно-ціннісного відношення (самооцінки) як афективного утворення. В цьому контексті в психологічній літературі оперують терміном «Я-концепції» особистості, який означає «сукупність всіх уявлень індивіда про себе» [4].

Виникнення почуття цілісності власного тіла, чіткості та визначеності його границь тісно пов'язано з періодично змінюваними циклами сомато-сенсорної стимуляції, яка надходить від матері на ранніх стадіях симбіозу з малюком. Нездатність до інтеграції цієї стимуляції приводить до недорозвинутості почуття цілісності та обмеженості власного тіла, а також до появи різноманітних перцептивних та когнітивних порушень. Отже, дослідження образу тіла та його зв'язку з Я-концепцією виходить з уявлень про тіло як своєрідне сховище Я, яке володіє більш менш певними суб'єктивними межами.

Література

1. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1996. – 684 с.
2. Моляко Р.В. Ставлення підлітків до власної зовнішності / Р.В. Моляко. – Обдарована дитина, 2001. - №2. – С.36-41.
3. Максименко С. Д. Психологія в соціальній і педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури / С.Д. Максименко. – К., 1998. – 214 с.
4. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е. Т Соколова. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 210 с.

УДК 15.923:378.011.3-057.87

ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., КРИЧФАЛУШІЙ М.-М. А.,
Мукачівський державний університет

ПРИЧИНИ ТА СИМПТОМИ ДЕЗАДАПТАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Емоційний стан першокурсника на початку першого семестру є досить специфічним. Він не повторюється у процесі подальшого навчання; втім, його проходження визначає, до певної міри, успішність адаптації студента до умов навчання вищого закладу освіти.

Цей емоційний стан виникає як результат несвідомого співвіднесення попередніх очікувань першокурсника від навчання у вузі та його перших вражень від цього процесу. Можна припустити, що його очікування від навчання породжують як піднесення, ейфорію, так і певну тривогу, пов'язану з побоюванням різного роду неуспіху як у навчальній, так і у міжособистісній сферах [1].

Соціально-психологічна дезадаптація не тотожна поняттю хвороби і проявляється в патологічній і непатологічній формах. Стосовно непатологічної дезадаптації, то вчені як приклад наводять відхилення в поведінці й переживаннях суб'єкта, пов'язані з недостатньою соціалізацією, соціально неприйнятними установками особистості, різкою зміною умов існування, розривом важливих соціальних стосунків тощо. За структурою й механізмами непатологічна і патологічна дезадаптація мають суттєві відмінності: в першому випадку зниження загального рівня адаптації відбувається за рахунок звуження сфери діяльності і спілкування та зменшення їхньої інтенсивності; в разі патологічної дезадаптації розпочинається «ломка» основних напрямів адаптаційної діяльності, з'являються патологічні варіанти адаптації.

За результатами досліджень найбільш типовими симптомами дезадаптаційної поведінки першокурсника виявилися: підвищена тривожність; дефіцит міжособистісних контактів; закритість; яскраве домінування інтелектуальної сфери над емоційною.

Підвищена тривожність зустрічаються у 57% першокурсників і лише у 28% - студентів четвертих курсів. Аналіз виникнення та динаміки переживання тривоги дає багато інформації про специфіку емоційного стану першокурсника. Причинами переживання на початку навчання є, по-перше, перехід у незнайому структуру з незрозумілими соціальними вимогами. Відсутність ясності, визначеності - це саме по собі є серйозним фактором зростання тривожності (а в осіб з постійно підвищеною тривожністю це може викликати стрес і навіть невроз). По-друге, у першокурсника відбувається напружена боротьба за вступ до навчального закладу, що також позначається на його емоційному стані [1, 2].

Дефіцит міжособистісних контактів, тобто аморфність соціальних орієнтацій призводить до того, що першокурсник не має чіткого уявлення про регламентацію стосунків як з товаришами у групі, так і з викладачами та адміністрацією факультету.

Закритість виникає як механізм захисту від стресогенних факторів. За своєю дією цей адаптаційний механізм є скоріше деструктивним, ніж конструктивним: усвідомленню соціальних орієнтацій та встановленню дружніх і ділових контактів заважає інформаційний дефіцит. Закритість як механізм захисту лише посилює цей дефіцит, призводячи до майже цілковитої пасивності першокурсника у процесі інформаційного обміну. [3,5].

У науковому середовищі стихійно відбувається селекція людей з непомірно розвиненим інтелектом за рахунок інших функцій психіки, тобто відбувається домінування інтелектуальної сфери над емоційною. Людина добровільно перетворює себе в інструмент обробки інформації та вирішення ситуативних завдань. У результаті такого однобічного розвитку у людини створюється "психічна псевдоцілісність", ілюзія інтегрованості психіки. Людині здається, що вона себе цілком і повністю усвідомлює та контролює. Як результат – сильні внутрішні конфлікти та надзвичайно сильні негативні проекції на оточуючих людей.

Отже, основні симптоми психологічної дезадаптації проявляються у підвищенні показника емоційного збудження, тривожності та нейротизму. Проблема, яка визначає неминучість адаптаційного процесу – це одвічна проблема невідповідності суб'єктивних очікувань і наявних умов реальної дійсності. Основна причина дезадаптації полягає у неузгодженості між інтелектуальним, творчим, особистісним потенціалом студента, з одного боку, і можливостями його реалізації, з іншого. Ще однією важливою причиною дезадаптаційної поведінки студентів до умов навчання у вищому закладі освіти є відмінності шкільного та студентського колективів, а також проблеми спілкування та уміння налагоджувати контакти в цілому.

Література

1. Калитеевская Е. Адаптация и развитие: выбор психотерапевтической стратегии / Е. Калитеевская // Психологический журнал. – 1995. – № 1. – С. 27-33.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи / А.І. Кузьмінський : Навчальний посібник. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
3. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого навчального закладу освіти / Г.П. Левківська, В.Є. Сорочинська та ін.: Навчальний посібник. – К., 2001. – 128 с.
4. Старцева О. Що таке стрес і як з ним боротися? / О.Старцева // Психолог. – 2007. – №2. – С. 22-24.
5. Цимбалюк І. М. Психологія / І.М. Цимбалюк : Навчальний посібник. – 2-ге видання: виправлене і доповнене. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.

УДК 159.952.13:373.5.011.3-052

ЩЕРБАН Т. Д., БРЕЦКО І. І., ЩЕРБИНА Р. Р.,
Мукачівський державний університет

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Будь-яка діяльність передбачає наявність компонента мотивації. Це стосується і навчальної діяльності, яка буде успішною за умови позитивного ставлення учня до навчання, наявності пізнавального інтересу, потреби у здобутті знань, почуття обов'язку й відповідальності.

У старшому шкільному віці навчання стає провідним видом діяльності учня. Для цього періоду є характерним тісний взаємозв'язок між професійними та навчальними інтересами, відбувається взаємопроникнення соціальних і пізнавальних мотивів. Першочерговими є мотиви, пов'язані із самореалізацією та підготовкою до самостійного життя [4].

У процесі життєдіяльності школяра формується його громадська свідомість і внутрішня позиція; разом із тим змінюються соціальні мотиви навчальної діяльності [5]. На розвиток мотивів навчання впливають конкретні обставини, в яких проживає учень. Особливістю мотиваційного поля навчальної діяльності старшокласника є зміни у ставленні до шкільних оцінок. Оцінка за успішність втратила свою спонукальну силу і тепер вона – критерій його знань. Ним цінується ерудиція та глибокі знання однокласників, які виходять за межі програми і підручників.

Досліджуючи ставлення школярів до навчання, Л. І. Божович відзначила, що одним з найважливіших моментів, які розкривають психічну суть цього явища, є сукупність мотивів, що визначають навчальну діяльність старшокласника. Є. П. Ільїн під мотивом навчальної діяльності розуміє всі чинники, які зумовлюють виявлення навчальної активності: потреби, мета, установки, почуття обов'язку, інтереси тощо.

Дуже важливо навчитися стимулювати розвиток мотиваційної сфери за допомогою системи психологічно продуманих прийомів. М. Лук'янова вважає, що загальний зміст розвитку навчальної мотивації старших школярів полягає в тому, щоб перевести учнів з рівнів негативного і байдужного ставлення до

навчання до дієвого, усвідомленого, відповідального, тобто позитивного, де об'єктом формування є всі компоненти мотиваційної сфери та всі аспекти вміння вчитися [2].

Відповідно формування мотиваційного поля старшокласника складається з декількох блоків та адекватних їм прийомів їхнього формування:

а) мотиваційного, який спрямований на усвідомлення школярем того, заради чого вчитися і що його спонукає до навчання:

б) цільового, що навчає учнів умінню ставити цілі та досягати їх у навчанні:

в) емоційного, який розвиває позитивні емоційні переживання школяра в навчальній діяльності.

г) пізнавального, який формує навички самонавчання:

У середині кожного блоку самоорганізовується робота з актуалізації і корекції колишніх мотивів, стимуляції нових мотивів та появи у них нових якісних характеристик [1]. Отже, освітні мотиви можуть знаходитися в різних відношеннях між собою. Вони здатні посилювати чи послаблювати один одного, вступати у взаємні протиріччя і в протиріччя з існуючими можливостями реалізації дій.

Для розвитку потреби в знаннях та інтересу до оволодіння ними педагогами використовуються різноманітні шляхи і засоби [2]. Серед них: - викладання, що захоплює, новизна навчального матеріалу, використання яскравих прикладів і фактів в процесі викладу нового матеріалу, використання нових і нетрадиційних форм навчання, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій, тощо.

Дієвим фактором у цьому відношенні є й особистість педагога, його ерудиція, майстерність викладання. Учитель, що досконало і глибоко володіє наукою, процес навчання будує логічно, чітко, доступно; оперує цікавими деталями, фактами; вражає учнів великим кругозором, захоплює своєю освіченістю [5]. У цьому випадку спрацьовує психологічний механізм наслідування. Учні переживають внутрішні протиріччя між наявним і необхідним рівнем своїх знань, що і стимулює їх до більш активного учіння.

Отже, стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів у сучасному розумінні означає спонукати їх до активної навчально-пізнавальної діяльності, підштовхувати до неї, заохочувати. Оскільки зовнішні фактори виступають реальною спонукальною причиною діяльності лише за умови зустрічі потреби із ситуацією свого задоволення, то стимулювання передбачає спеціальні зусилля педагога, спрямовані на сприймання, осмислення учнем об'єктивного значення зовнішніх факторів, набуття ним особистісних смислів.

Література

- 1.Занюк С.С. Психологія мотивації : Навчальний посібник / С.С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
- 2.Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин – С.-Пб. : Питер, 2002. – С.45-62.

3.Мельниченко О. Виховання стійкої позитивної мотивації до навчання: психологічний практикум для молодих учителів / О. Мельниченко // Психолог (Шкільний світ). – 2010. - №7. – С. 6-10.

4.Троянова Г. М. Формування мотивацій досягнень і розвиток творчих здібностей / Г.М. Троянова // Обдарована дитина. – 2010. - №5. – С. 39- 44.

5.Туріщева Л.В. Формування мотивації навчання / Л.В. Туріщева // Управління школою. – 2007. - №2. – С. 16- 26.

УДК: 159.922.1:159.922.8-053.6

ЩЕРБАН Т.Д., КОРОЛОВИЧ І.В.,
Мукачівський державний університет

ГЕНДЕРНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасний динамічний час перенасичений інформацією. Людині важко охопити весь її об'єм, адже складно її перевірити. Тому, зручно використати досвід, думку інших, або групи, враховуючи, що більшість не може помилятися. У такому випадку виникає ефект «конформності» - підлеглість, підпорядкованість думці інших, тиску групи. Особливо чутливими до даного явища є підлітки. У своїй роботі шкільний психолог (соціальний педагог) часто стикається з проблемами неконструктивної поведінки учнів старших класів: маніпулюванням, примушуванням однолітків. Все це є наслідками конформізму.

Аналіз відповідної літератури доводить, що конформізм детермінований віковими особливостями підлітків (Е. Еріксон, І. Кон, Х. Ремшмідт, Д.Фельдштейн та ін.). Конформна поведінка була об'єктом дослідження таких психологів, як Е. Берн, М. Джеймс, Д. Джонгвард, А. Добровіч, Е. Доценко, У.Новак, Е. Фромм та ін. [1].

Водночас більш глибокий аналіз окресленої проблеми демонструє, що науковці ретельно досліджували саме зміст поняття «конформізм», його види. Питання вивчення методичних аспектів навчання опору маніпулювання у групі підлітків потребує деталізації та більш глибокого дослідження. Тому мета нашого дослідження – вивчення психологічних гендерних особливостей конформної поведінки сучасних учнів старших класів.

Узагальнення теоретичних досліджень підкреслює, що надмірно виражений конформізм – явище психологічно згубне, бо людина є, як «флюгер», слідує за груповою думкою, не маючи власних поглядів, виступаючи маріонеткою в чужих руках, або реалізує себе як лицемірного пристосуванця, здатного багаторазово змінювати зовнішню поведінку відповідно з тим, «звідки вітер дме» в даний момент, на догоду «сильним світу цього». На думку психологів, багато людей тоталітарної держави виховуються у напрямку підвищеного конформізму. Про те, конформізм має позитивні маркери, а саме він може бути: як механізм згуртування груп людей, суспільства; механізм

передачі соціального спадщини, культури, традицій, соціальних зразків поведінки, соціальних установок[2; 3].

Учасниками проведеного дослідження були 18 учнів 8-го класу ЗОШ №1 м. Мукачеве (9 хлопчиків і 9 дівчаток). Діагностика проявів проводилася за допомогою групових тестових методик: 14-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела, тест «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі.

Результати дослідження за методикою 14-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттела дозволили констатувати наступне. Високий ступінь конформізму притаманний 44 % респондентів (7 учням – 3-є хлопчаків і 4 дівчат). Це вказує на тенденцію (хоч і незначиму) переважання високих показників саме у дівчат.

Результати дослідження за методикою «Діагностика міжособистісних відносин» Лірі, також демонструють зазначену тенденцію. А саме, 33 % респондентів (6 учнів) виявили високий ступінь конформізму. З них 2 юнаків і 4 дівчат. Це були ті ж учні, котрі і за тестом Кеттела демонстрували високі показники конформності: 4 учнів отримали високі показники за особистісним профілем «підпорядковуваний» (1 хлопчик і 3-є дівчаток), 3 учнів за особистісним профілем «залежний» (1 хлопчик і 2 дівчаток). Очевидно, що за особистісними профілями прослідковуються більш високі показники у дівчат, ніж у хлопчаків. Це можемо пояснити насамперед тим, що дівчата є за характером більш м'якими, поступливими, дружелюбними і ввічливими, аніж хлопці. Дослідження інших психологів доводять, що великий вплив на таку поведінку дівчат мають особливості гендерного виховання. Тобто соціальні стереотипи вимагають від майбутніх жінок підпорядкованої поведінки та такого ж стилю спілкування [4].

Зазначене переконує про необхідність різних підходів щодо корекції конформної поведінки старшокласників. Перспективним напрямом подальшого дослідження буде вивчення мотиваційних чинників конформної поведінки у розрізі гендерних особливостей.

Література

1. Битянова М. Р. Запевать лучше хором? Еще раз о конформизме / М. Р. Битянова // Школьный психолог. – 2002. – №1. – С.6-7.
2. Ананьев Б. Г. К постановке проблемы детского самосознания / Б. Г. Ананьев // Известия АПН РСФСР. – 1948. Вып.18. – С.111–115.
3. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс. – 1986. – 367с.
4. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / [О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, І.С. Булах та ін.] – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

У студентському віці відбувається вихід на якісно нову соціальну позицію, у якій формується й активно розвивається свідомість і самосвідомість особистості. Поведінка особистості починає бути більш самостійною, менш конформною. Важливу роль у процесі формування поведінки особистості відіграє самооцінка. Самооцінка – це оцінювання студентом себе, своїх можливостей, якостей свого місця серед інших. Самооцінка детермінує успішність навчання і розвиток особистості. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми взаємозв'язку самооцінки та професійної ідентифікації студентів.

Теоретичною основою даної роботи є дослідження науковців про специфіку розвитку особистості у студентському віці (Л.І. Божович, Д.Ф. Ніколенко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко); про соціальну детермінованість психічного розвитку особистості (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк); положення про самооцінку як складне особистісне утворення і фундаментальну властивість особистості (А.В. Мудрик, К. Роджерс, К. Хорні) [1].

Результати аналізу теоретичних досліджень дозволяють констатувати наступне. У ході навчання особистості відбувається становлення її самосвідомості, структурним компонентом якої, за думкою кількох учених, є самооцінка. Самооцінка тлумачиться як важлива умова формування та збагачення особистості, стимул для саморозвитку і самовдосконалення суб'єкта навчання, чинник професійної ідентифікації. Формування самооцінки відбувається за рахунок дії зовнішніх і внутрішніх чинників, вагома роль серед останніх належить загальній самооцінці та рефлексивним процесам особистості учня. Рівень розвитку самосвідомості й адекватність самооцінки служать головним критерієм для оцінки психологічних особливостей особистості, які детермінують успішну професійну ідентифікацію [3].

Самооцінка є яскравим показником можливих психологічних проблем окремих студентів і взаємин у колективі. Оскільки для особистості в більшості випадків референтною групою є студентський колектив, проблеми в навчальній діяльності найчастіше викликаються саме проблемами через невідповідний статус в групі в сукупності (а також через чи внаслідок) з неадекватною самооцінкою. Таким чином, правильний аналіз рівня самооцінки студентів і її зв'язок із взаєминами усередині колективу є важливим діагностичним завданням [2].

Важливе місце самооцінка відіграє у професійному самопізнанні. У зв'язку з домінуванням екзистенційних проблем студентів у вибраній професії цікавлять питання призначення й значущості, її суспільна, культурна,

соціально-статусна цінність, професійні норми і вартості, самовизначення й самопізнання. Отже, становлення професійної ідентичності являє собою тривалий поетапний процес, який бере початок у період професійного навчання.

Література

1. Антонова Н.В. Особливості професійної ідентичності студентів психологічного факультету / Н. Антонова // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т. XI. – Част. 4. – К., 2009. – С. 16-28.
2. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. – К. : ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.
3. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л.Б.Шнейдер. – М.: МПСИ; Воронеж : МОДЕК, 2004. – 600 с.

УДК 37.016:004(043.2)

ЯРЕМА А. М., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Головною метою сучасної освіти є підготувати підростаюче покоління до життя й професійної діяльності в новому, високорозвиненому інформаційному середовищі.

Однією з ключових компетентностей школярів є інформаційна компетентність. Інформаційна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, які дозволяють виробляти, приймати, прогнозувати та реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності. [2, с. 34-38].

Формування компетентної особистості учня в процесі вивчення інформатики здійснюється через систему урочних та позаурочних заходів, що дає змогу не лише озброїти дітей знаннями, а і навчити застосовувати їх у повсякденному житті.

Дослідженням у галузі інформаційної компетентності висвітлюються у роботах таких науковців: А. Антонченко, В. Байденко, В. Беспалов, Н. Гендіної, Ю. Зубова, С. Каракозова, О. Кизика, Н. Насирової, О. Овчарук, Ю. Татур, В. Фокеева, А. Хуторський і інших.

Востанні роки активно розглядається проблема інформаційної культури, інформаційно-комунікативної, інформаційно-технологічної компетентності тощо.

Учені трактують поняття «інформаційна компетентність» як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь у області інноваційних технологій і певного набору

особистісних якостей нова грамотність, до складу якої входять уміння активної самостійної обробки інформації людиною, прийняття принципово нових рішень в непередбачених ситуаціях з використанням технологічних засобів [5, с. 12].

На думку О.Барановської, інформаційна компетентність – це інтеграційна якість особистості, яка перетворює процеси відбору, засвоєння, перероблення, трансформації та генерації інформації в особливий тип наочно-специфічних знань, що дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в практичній діяльності [1, с. 32–34].

Науковець А.Хуторський, вважає, що інформаційна компетентність – це компетентність у сфері інформаційно-комунікативних технологій. Важливою складовою цієї компетентності є вміння переосмислювати інформацію, розв'язувати інформаційно-пошукові задачі. Вчений розглядає інформаційну компетентність як одну із ключових, завдання якої спрямовані на розвиток та збагачення учнів знаннями та вміннями в галузі інформатики й інформаційно-комунікаційних технологій, комунікативних й інтелектуальних здібностей. [6, с. 58–64].

О.Пометун стверджує, що для забезпечення розвитку інформаційної компетентності учнів у навчально-виховному процесі важливо включити школяра в спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність, що поступово ускладнюється (від репродукції до творчої самореалізації), пов'язану з отриманням, зберіганням, обробленням і передачею інформації та забезпечити суб'єктну позицію особистості в інформаційному просторі навчально-пізнавальної діяльності [4, с. 65–69].

Відмінною рисою освітніх стандартів, що розробляються сьогодні є новий підхід до формування змісту та оцінки результатів навчання на основі принципу: від «знаю і вмію» – до «знаю, вмію і вмію застосовувати на практиці».

Слід зазначити, що уроки інформатики в початковій школі мають свою специфіку і значно відрізняються від інших навчальних предметів.

В. Ємельянова виділяє такі особливості уроку інформатики:

- наявність спеціальних технічних засобів, насамперед – персонального комп'ютера для кожного учня, а також, задіяної у навчальному процесі оргтехніки, мультимедійних пристроїв;

- комп'ютерний клас, у якому проводяться уроки, організований особливим чином: кожен учень має, з одного боку, індивідуальне робоче місце, з іншого – доступ до загальних ресурсів; відповіді біля дошки практикуються значно рідше, ніж на інших уроках, зате більше вітаються відповіді з місця; навіть візуальний контакт з однокласниками і вчителем будується дещо інакше, ніж на інших уроках. Це створює особливі умови для розвитку комунікативних компетентностей;

- саме на уроках інформатики учні активні, спостерігається самостійна діяльність. Створення їх певного власного продукту може бути природним чином організовано педагогом [3].

Отже, перед школою виникає найважливіша задача – формування інформаційної компетентності учнів. Вчитель інформатики повинен навчити школярів творчо працювати з інформацією, аналізувати її, та використовувати в практичній діяльності.

Література

1. Барановська О. Інформаційні компетентності учнів як дидактична категорія / О.Барановська // Біологія і хімія в школі. – 2004. – №6. – С. 32–34.
2. Гудзик І. Інформаційна грамотність як важлива ознака компетентності учня / І. Гудзик // Шлях освіти. – 2005, – №4, – С. 34-38.
3. Ємельянова В.В. Формування інформаційних компетенцій під час уроків інформатики / В.В. Ємельянова // Інформаційні технології освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ito.edu/2010/Tomsk/IV/IV-0-7.html
4. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О.Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65–69.
5. Семёнов А. Л. Роль інформаційних технологій в середній освіті [Текст] / А. Л. Семёнов. – М. : Видавництво МИПКРО, 2000. – 12с.
6. Хуторской А. В. Ключові компетентності як компонент особистісно орієнтовної парадигми освіти / А. В. Хуторской // Народна освіта. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

УДК 37.372.8

ЯЦИШИН Г-К.Я., МОЧАН Т. М.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

В останні роки питання розвитку логічної складової мислення учнів молодшого шкільного віку набуває особливої уваги. З кожним днем ця проблема стає все більш актуальною. Саме молодший шкільний вік є найбільш продуктивним для розвитку логічного мислення. Це пов'язано з тим, що діти включаються в нові для них види діяльності та системи міжособистісних відносин, які вимагають від них наявності нових якостей.

Перед учителем початкової школи ставиться чергове завдання: формування в учнів логічно-алгоритмічного стилю мислення.

Логіка, як філософська наука про закони і форми мислення, є основою всіх інших наук – суспільних, природничих, технічних. Успішне оволодіння основами логічного мислення, зокрема у початковій школі, допомагає кожному учневі досягти творчого рівня при опануванні основ усіх шкільних дисциплін, розвиває, насамперед, мисленнєві операції та якості, а також уміння висловлювати свою думку чітко та переконливо, вдосконалює вміння абстрагуватися від конкретного змісту і зосередитись на структурі власної думки [1].

Мислення – це узагальнена форма психічного відображення, що встановлює відносини між пізнавальними об'єктами. Цей процес кардинально розширює можливості людини, її прагнення до пізнання навколишньої

дійсності. Людина не тільки сприймає світ довкола себе, але й хоче його зрозуміти. Звідси випливає, що зрозуміти – це проникнути в суть явищ та предметів, пізнати головне. Розуміння забезпечується найскладнішим пізнавальним процесом, мисленням[2].

А. В. Метенчук у своєму посібнику «Міркуємо логічно. З досвіду викладання інформатики в початковій школі» зазначає, що логічне мислення – це здатність й уміння дитини молодшого шкільного віку самостійно проводити прості логічні дії, а також складені логічні операції. Багато педагогів стверджували, що розвиток у дітей логічного мислення – це одне із найважливіших завдань початкового навчання. Уміння мислити логічно, робити висновки без наочності та зіставляти судження за визначеними правилами є необхідними умовами успішного засвоєння навчального матеріалу. Логічне мислення є основою здібностей учнів, умовою навчання та здобуття знань, формування умінь і навичок. Без мислення не можливе нормальне життя ні особистості, ні суспільства[4].

Логічне мислення дитини зароджується та розвивається у процесі спостереження, що є ні чим іншим, як цілеспрямованим мислячим сприйняттям. Умовою успіху розвитку мислення є висока пізнавальна активність учнів. Ефективне засвоєння знань припускає таку організацію пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій.

У наш час діти не можуть існувати без комп'ютера, тому вони повинні мати загальне уявлення та вміння працювати з ним. Через те, доцільним було введення інформатики з 2 класу. Це дало змогу дітям оволодіти базовими основами інформатики. Інформатика – одна з фундаментальних галузей наукового знання, що формує системно-інформаційний підхід до аналізу навколишнього світу, вивчає інформаційні процеси, методи та засоби отримання, перетворення, передачі, зберігання і використання інформації. Інформатика відкриває перед дитиною світ пізнання, який її цікавить [3].

У змісті інформатики, як науки, високий рівень абстракції і найбільш природним способом викладу знань є перехід від абстрактного до конкретного. Це означає, що перед методикою навчання інформатики постають нові задачі, пов'язані з розвитком логічного мислення. Для розвитку логічного мислення молодшого школяра на уроках інформатики широко використовують цікаві завдання і вправи, комп'ютері навчально-розвивальні програми. А. В. Метенчук виділяє такі типи ігрових завдань спрямованих на розвиток логічного мислення:

- ребуси, анаграми;
- загадки і логічні задачі для дітей математичного характеру;
- головоломки для побудови і перетворення фігур;
- вправи для розвитку логічного мислення на визначення помилок або справжніх висловлювань (робота зі словесним і графічним матеріалом);

- творчі завдання (наприклад: написати алгоритм ситуації із повсякденного життя);
- вправи налогіку, що сприяють розвитку різних форм мислення (узагальнення, конкретизація і класифікація);
- ігри на розвиток креативного мислення;
- вправи для розвитку логіки на встановлення закономірностей та ін. [4].

Отже, проблема розвитку логічного мислення у школярів на сьогодні є безперечно актуальною, оскільки високий показник рівня сформованості логічного мислення забезпечує успіх у будь-якій діяльності, серед яких, на першому місці – навчальна. Педагогами неодноразово стверджувалося, що розвиток у дітей логічного мислення – це одна з важливих задач навчання на початковому етапі.

Література

1. Присяжнюк Т. А. Сутність поняття «логічне мислення» / Т. А. Присяжнюк // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали V Всеукраїнської наукової конференції. – Ч. I : педагогіка, психологія, мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 104–107.
2. Яновська Т. А. Особливості розвитку мислення молодших школярів в умовах інтегрованого навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. А. Яновська. – К., 2008. – 22 с.
3. Блог учителя інформатики Колісник Лариси Дмитрівни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogkolesniklora.blogspot.com/2016/10/blog-post_40.html
4. Навчальний посібник на тему «Міркуємо логічно» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naurok.com.ua/navchalniy-posibnik-na-temu-mirkuemo-logichno-13811.html>

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ІНЖЕНЕРІЇ

УДК 687:658:562

БІЛЕЙ В.І., БІЛЕЙ-РУБАН Н.В.,
Мукачівський державний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИГОТОВЛЕННЯ ПАЛЬТО ЖІНОЧОГО У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ТЕНДЕНЦІЙ МОДИ

Асортимент жіночого пальтового одягу в основному поповнюється новими виробами кращої якості з використанням сучасних матеріалів різних структур, художньо-колористичних вирішень та за рахунок принесення технічних новинок у швейну промисловість. Проте, наявні декорування виробів, способи отримання різноманітних елементів одягу ускладнюють задачу вибору з них найбільш ефективних, з точки зору споживчих запитів, проектно-дизайнерських рішень. Також, поява нових видів матеріалів і відповідно їх обробка спонукує до пошуку нових технологічних прийомів, які дозволять надати креативність та художню виразність швейному виробу.

Сучасні матеріали для пальто жіночих включають вовняні та напіввовняні тканини, трикотажні полотна, комплексні матеріали, натуральні хутро і шкіру, штучні хутро і шкіру, неткані матеріали [1]. Щодо модних тенденцій, то перевага у жіночому пальто надається вільному об'єму і трапецієподібним силуетам, проте не надто розширеним. Також, завдяки зарубіжним фірмам Céline, Carven і Marc Jacobs, що спеціалізуються на введенні нових процесів в декорування, пальто жіноче стало головним «must-have» цього сезону. Класичні форми та силуети доповнюються принципово новим вирішенням у декорі.

Враховуючи певні тенденції в декоруванні пальтового асортименту, а також наявну перспективність композиційних рішень виробів, що являє собою виведення нової форми з уже існуючих простих, наша наукова робота вирішує такі завдання:

- обґрунтування та вибір основних рішень з актуалізацією методів експериментальних досліджень пальтових матеріалів з метою вибору раціональної повузлової технології і встановлення особливостей методів обробки в технології виготовлення пальто жіночого з врахуванням оздоблення і декору;

- вибір декорування та його модифікація з внесенням інновації не в форму, а в її елементи;

- презентує нове технічне рішення пальто жіночого та відповідно його художньо-колористичне оформлення з урахуванням тенденцій сучасної моди.

У роботі, розробляються принти, як основний декор сучасного пальто жіночого, режими та способи їх реалізації і пропонується модифікація принту

для оптимального композиційного вирішення. З врахуванням декорування підбирається раціональна повузлова технологія виготовлення пальто жіночого.

Література

1. Гущина К.Г. Експлуатаційні властивості матеріалів для одягу та методи оцінки їх якості: Довідник / К.Г. Гущина, С.О.Беляєва, Є.Я. Командрікова. – М. : Легка і харчова промисловість. – 1984.

УДК 37.036.5

БОКША Н. І.,
Мукачівський державний університет

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ГАЛУЗІ ДИЗАЙНУ І ТЕХНОЛОГІЙ ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ

Важливе значення на розвиток творчих здібностей учнівської молоді має система позашкільної освіти. У змісті позашкільного навчання особливе місце займає дизайн одягу як складова художньо-естетичного напрямку, що забезпечує оволодіння знаннями і практичними навичками, розвиток творчих здібностей та обдарувань учнів у сфері проектування і технологій виготовлення одягу [1]. В останні роки професія дизайнера набуває популярності, стає необхідною в багатьох сферах життя й діяльності сучасного суспільства. Тому культуру проектування, технологій та виробництва, зокрема у fashion-індустрії, слід виховувати в людині, починаючи з дитячих років [2]. Важливе значення освітня діяльність даного спрямування серед учнівської молоді має для здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та професійної ідентифікації [3].

Для якісної організації навчального процесу в сфері дизайну і технологій виготовлення одягу в системі позашкільної освіти потрібна відповідна матеріально-технічна база, а саме дороговартісне швейне устаткування, відсутність якого є основною перешкодою належної гурткової роботи даного напрямку.

Одним з шляхів вирішення даної проблеми є налагодження співпраці між центрами дитячої та юнацької творчості (ЦДЮТ) і професійно-технічними навчальними закладами (ПТНЗ) та вищими навчальними закладами (ВНЗ), які здійснюють підготовку фахівців відповідного спрямування. Така співпраця дає можливість ЦДЮТ забезпечити якісний навчальний процес, залучаючи матеріально-технічну базу та кваліфікований викладацький склад ПТНЗ та ВНЗ. В той же час, ПТНЗ та ВНЗ, співпрацюючи з учнівською молоддю, мають хорошу можливість здійснювати профорієнтаційну роботу з потенційними абітурієнтами.

В контексті вивчення даного питання слід звернутися до досвіду розвинутих країн світу, в яких вищі навчальні заклади інженерного напрямку активно співпрацюють з учнівською молоддю за рахунок діяльності так званих «дитячих університетів» [4]. Для розвинутих країн стало зрозумілим, що

сучасна наукова, творча еліта суспільства формується не в університеті, а набагато раніше – в умовах освітньої системи «Школа – позашкільний навчальний заклад – ВНЗ» [5].

Позитивного досвіду роботи з учнівською та студентською молоддю набула кафедра легкої промисловості та професійної освіти в рамках угоди між Мукачівським Центром дитячої та юнацької творчості Мукачівської міської ради Закарпатської області та Мукачівським державним університетом. Дані навчальні заклади м. Мукачева організували співпрацю щодо залучення учнівської та студентської молоді до занять у гуртку «Дизайн одягу» на базі навчальних лабораторій кафедри легкої промисловості і професійної освіти МДУ. До участі в гуртку залучені учні старших класів загальноосвітніх шкіл м. Мукачева та Мукачівського району, а також студенти молодших курсів МДУ, які на теоретичних та практичних заняттях освоюють основи дизайну, проектування та виготовлення виробів з текстильних матеріалів, зокрема одягу.

Цікаві заняття сприяють розвитку творчих здібностей та обдарувань учнів та студентів молодших курсів, забезпечують їх змістовне дозвілля в позаурочний час, формування таких компетентностей в галузі fashion-індустрії, як:

1. *Пізнавальної* – забезпечує ознайомлення з поняттями та знаннями, які стосуються дизайну та сфери сучасної моди, моделювання, конструювання та виготовлення одягу.

2. *Практичної* – сприяє оволодінню навиками конструювання, моделювання та виготовлення одягу, роботи з різними матеріалами.

3. *Творчої* - забезпечує формування творчих здібностей та здатностей до проектної роботи.

4. *Соціальної* – сприяє розвитку громадсько-патріотичних почуттів, формуванню естетичного смаку, навиків професійного та соціального партнерства.

Отже, навчання учнів дизайну та технологій виготовлення одягу як суспільно важливий і складний процес, пов'язаний з підготовкою підростаючого покоління до життя і праці, якісно і змістовно може здійснюватися в системі позашкільної освіти. В умовах сьогодення доцільно знайти шляхи збереження та відродження даної складової художньо-естетичного напрямку позашкільного навчання, особливо в умовах зростання зацікавленості серед учнівської молоді та затребуваності фахівців розглянутих спеціальностей на ринку праці.

Література

1. Навчальна програма «Дизайн одягу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zpo.ucoz.ua/Programu/_Estetichnu/dizajn_odjagu.pdf

2. Програма гуртка «Дизайн» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://obltechnik.te.ua/images/Програма_дизайну_2015.PDF

3. Позашкільна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mon.gov.ua/ua/tag/pozashkilna-osvita

4. Бокша Н. І. Досвід професійної орієнтації молоді на інженерні спеціальності в країнах Центрально-Східної Європи / Н. І. Бокша // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: збірник наукових праць / гол.ред. Г.В. Товканець. – Мукачево : МДУ, 2017. – Випуск 2(6). – С.197-199.

5. Педан Ю. Ф. Система роботи з творчо обдарованою молоддю в обласній природничій школі учнівської молоді Дніпропетровської області / Ю.Ф. Педан // Формування компетентностей еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти відповідно до ключових вимог «Нової української школи» : збірка матеріалів Всеукраїнського семінару-наради (6-8 вересня 2017 р.). – Волинь, Луцьк, 2017. – С. 50-57. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://issuu.com/nenc/docs/novac-pnz2017>

УДК 368:61(477)

БОРА Н. Ю.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах фінансування медичної галузі в Україні, медичні установи потребують реального фінансування, яке, на жаль, державний бюджет не може покрити самотужки для подальшого функціонування галузі, а саме: на оновлення матеріально-технічної бази, на повноцінне забезпечення пацієнтів медикаментами, забезпечення населення необхідною кількістю вакцин та врешті-решт надання якісної медичної послуги. Тобто фінансових ресурсів, які державний бюджет передбачає для фінансування медицини, не вистачає на ефективне медичне обслуговування.

Страхова медицина охоплює фінансування наукових досліджень, підготовку медичних кадрів, витрати на розвиток матеріально-технічної бази лікувальних закладів, надання медичної допомоги населенню. Вона базується на таких принципах, як економічна і соціальна захищеність середніх і малозабезпечених верств населення, гарантованість прав кожного громадянина на якісну медичну допомогу, обов'язковість внесків як фізичних, так і юридичних осіб [5].

Важливим елементом системи страхової медицини є медичне страхування. Медичне страхування (Medical Insurance) - це форма особистого страхування, що гарантує громадянам отримання медичної допомоги при настанні страхової події за рахунок нагромаджених страхових фондів [1]. Основною ціллю медичного страхування є забезпечення застрахованій особі надання медичної допомоги на випадок настання страхового випадку та фінансування профілактичних заходів за рахунок страхових фондів. Медичне страхування поділяється за формами на обов'язкове медичне страхування і добровільне медичне страхування. Вирішальну роль у реформуванні системи медичної допомоги України відіграє перехід до обов'язкового медичного страхування.

Дієва медична реформа повинна вирішити проблеми мінімізації випадків

смерті в результаті певних захворювань: серцево-судинної системи, ранньої діагностики онкологічних захворювань, створення умов для ефективного медичного втручання та надання якісної медичної послуги.

З соціально-економічної точки зору, медичне страхування є однією з найважливіших складових національних систем охорони здоров'я [4]. Актуальність даного питання полягає у тому, що медичне страхування є формою захисту від ризиків, що загрожують найціннішому в особистому та громадському відношенні – здоров'ю та життю людини.

Медичне страхування як форма соціального захисту у сфері охорони здоров'я представляє собою гарантії забезпечення медичною допомогою за будь-яких обставин, у тому числі у зв'язку із хворобою та нещасним випадком. До теперішнього часу визначаються три основні види фінансування охорони здоров'я: державне, обов'язкове та добровільне.

Запропонована система заходів, спрямованих на запровадження і розвиток страхової медицини в Україні, дозволить створити умови для найбільш повного задоволення потреб населення в одержанні доступної і високоякісної медичної послуги; суттєво зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети; зменшити частку тіньової медицини в системі медичного забезпечення.

На сьогоднішній день, дуже важливо, щоб Україна при запровадженні страхової медицини, нової системи надання медичної допомоги, введення платної медицини та системи оплати за надані послуги перейняла позитивний світовий досвід та врахувала ті помилки, через які пройшли інші країни. Адже нині в галузі охорони здоров'я України виникає певний дисонанс: з одного боку, стаття 49 Конституції України гарантує кожному громадянину доступ до якісної та безкоштовної медичної допомоги [2], а з іншого боку, прийняття Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». Тут виникає певна юридична дискусія з приводу протиріч вищезазначеного Закону та Конституції України.

Отже, підвівши підсумки, нашого дослідження, можемо дійти наступного висновку: потрібна абсолютна перебудова галузі системи охорони здоров'я і вона повинна починатися з укріплення фінансової основи галузі, із зміни загальної схеми фінансування, що передбачає обов'язковий перехід від бюджетної системи фінансування до змішаної бюджетно-страхової системи, що фінансується при активній участі підприємств, установ, організацій різних форм власності з елементами добровільного медичного страхування населення.

Література

1. Закон України "Про страхування" №85/96 від 07.03.1996 р. зі змінами і доповненнями // Вісник Верховної Ради України, 1996. - №18. – С. 78.
2. Баєва О.В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: навч. посіб. – К. : Центр учбової допомоги, 2008.
3. Баєва О. Формування державних вимог до організаційної компетентності менеджерів підприємств і організацій у менеджерів підприємств і організацій у галузі охорони здоров'я [Електрон.ресурс]. – Режим доступу : <http://koha.tntu.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=41267>
4. Богусловський Є.І., Шибалкіна Ю.С. Медичне страхування в Україні: проблеми

та перспективи // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. - №4(39). – С.83-86.

5. Шолота М. Г. Медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи його впровадження [Електрон.ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63485.doc.htm

УДК 330.341

БОШОТА Н.В.,
Мукачівський державний університет

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Варіантів залучення грошових коштів для забезпечення процесів впровадження інновацій безліч. Велика кількість можливостей визначається не тільки альтернативами використання як власного, так і позикового капіталу, а й відмінностями в формах фінансування для різних видів інвестицій. Будь-яка інноваційна діяльність вимагає об'ємних капіталовкладень, тому пошук найбільш ефективної структури джерел залучення капіталу - важливе завдання керівництва будь-якої компанії.

Під джерелами фінансування впровадження інновацій розуміються існуючі та очікувані канали, що забезпечують підприємство фінансовими ресурсами, а також суб'єкти економічних відносин, готові інвестувати капітал для розвитку інноваційної діяльності організації.

Інноваційні компанії повинні точно оцінювати свої фінансові потреби і порівнювати їх з можливостями та перспективами розвитку на кожному етапі інноваційного процесу.

На різних стадіях інноваційного процесу джерела фінансування інновацій будуть різні, і чим ближче інноваційний продукт до кінця, тим більше можливості у підприємства залучити грошові кошти.

У розвинених країнах фінансування інноваційної діяльності реалізовується з приватних або державних джерел [2]. Так, наприклад, для більшості держав Західної Європи та США властиво розподіляти фінансові ресурси для НДДКР еквівалентно між приватним і державним капіталом.

Одним з факторів успіхів Канади в даній сфері є система взаємодії регіональної та федеральної влади, бізнесу та науково-дослідного комплексу. Регіональна інноваційна інфраструктура в Канаді включає бізнес-інкубатори, технопарки, інноваційні центри. Вони називаються центрами апробації та колективного користування обладнанням і технологіями. Подібний центр створений в кожній провінції. Центри оснащені найсучаснішим обладнанням, інноваційною технікою австрійського, німецького, французького виробництва. Будь-який підприємець, який прагне запровадити нові технології, інновації, технологічні пристосування, може провести перевірку реалізації проектів в цьому центрі, потім прийняти рішення, чи буде він ці інновації впроваджувати в своєму господарстві. Центр фінансується з федеральних коштів.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про інноваційну діяльність», джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є [1]:

- 1) кошти державного бюджету;
- 2) кошти місцевих бюджетів;
- 3) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- 4) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- 5) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- 6) інші джерела, не заборонені законодавством.

В умовах постійного скорочення бюджетного фінансування інноваційних заходів за рахунок державних коштів фінансуються нині переважно фундаментальні та довгострокові прикладні дослідження, що мають загальнонаціональне значення, а також міждержавні, загальнодержавні науково-технічні програми та проекти. Окрім того, держава створює умови для фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт із різних джерел. У галузі прикладних досліджень і розробок головним має стати контрактний метод фінансування на базі проектної (програмно-цільової) організації [3].

Одну з провідних ролей у фінансовому забезпеченні роботи інноваційних організацій на сьогоднішній день відіграють кредитні інвестиції. При прийнятті рішення про фінансування інноваційних проектів комерційні підприємства звертають увагу на такі показники, як реальний термін окупності, присутність джерел повернення наданих фінансових коштів, що забезпечують приріст інвестованого капіталу. Як показує практика, на відміну від бюджетного фінансування кредитні інвестиції можуть збільшити ефективність інвестиційних заходів і дозволяють швидше і зручніше провести мобілізацію коштів на тривалі терміни. Під кредитними інвестиціями в даному випадку розуміються такі форми фінансування інноваційної діяльності, як комерційний кредит, позики, лізинг.

Також існує ще один вид фінансування – венчурне фінансування – це джерело довгострокових інвестицій, які видаються компаніям для модернізації і розширення на 5-7 років, що формується знову або чинним в складі великих корпорацій. Для скорочення своїх можливих ризиків венчурні інвестори здійснюють тільки мікрофінансування інноваційної діяльності, отже, можливий випадок, коли такі фінансові кошти закінчуються ще до старту етапу створення дослідного зразка продукції. Венчурне фінансування здійснюється різноманітними фондами шляхом передачі грошових ресурсів на безповоротній основі. Надання коштів здійснюється тільки таким інноваційним підприємствам, у яких є можливість запропонувати ринку принципово новий продукт або винахід. Без сумніву, ризики величезні, але при успішній реалізації проекту вони компенсуються прибутком від участі в акціонерному капіталі.

Таким чином, фінансування інноваційної діяльності має на увазі великі ризики, однак, винагороду від успішних проектів і введених інновацій велике і

дані ризики можна вважати виправданими. Визначення оптимальної форми фінансування інноваційної діяльності відіграє велику роль, так як обсяг ресурсів, наявний у інноваційного підприємства - це один з головних елементів, що визначають інноваційну стратегію організації.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 16.10.2012 № 5460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40>.
2. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: [монографія] / М.П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко, А. П. Гречан; [за ред. М. П. Денисенка, Л.І. Михайлової]. – Суми : Університетська книга, 2008. – 1050 с.
3. Колодяжна І.В. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/77.pdf

УДК 368

БРАТЮК В.П.,
Мукачівський державний університет

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

Функціонування страхового ринку у сучасному світі та його вагомий вплив на розвиток економіки та соціальне забезпечення населення є беззаперечним та досліджується багатьма провідними науковцями.

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.09.2018 становила 285, у тому числі СК «life» – 31 компанія, СК «non-life» – 254 компанії, (станом на 30.09.2017 – 296 компаній, у тому числі СК «life» – 34 компанії, СК «non-life» – 262 компанії). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так за 9 місяців 2018 року порівняно з аналогічним періодом 2017 року, кількість компаній зменшилася на 11 СК.

Кількість страхових компаній (СК) станом на 30.09.2018 становила 285, з яких 31 СК зі страхування життя (СК «Life») та 254 СК, що здійснювали страхування, інше, ніж страхування життя (СК «non-Life»). За січень – вересень 2018 року в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року кількість страхових компаній зменшилась на 11 СК.

Таблиця 1

Кількість страхових компаній, [1]

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2016	Станом на 31.12.2017	Станом на 30.09.2017	Станом на 30.09.2018
Загальна кількість	310	294	296	285
в т.ч. СК «non-Life»	271	261	262	254
в т.ч. СК «Life»	39	33	34	31

Валові страхові премії, отримані страховиками при страхуванні та перестраховуванні ризиків від страхувальників та перестраховальників за 9 місяців 2018 року, становили 34 875,3 млн. грн., з них:

- 13 392,0 млн. грн. (38,4%) – що надійшли від фізичних осіб;
- 21 483,3 млн. грн. (61,6%) – що надійшли від юридичних осіб.

За 9 місяців 2017 року загальна (валова) сума страхових премій, отриманих страховиками, становила 31 391,1 млн. грн., з них:

- 11 112,6 млн. грн. (35,4%) – що надійшли від фізичних осіб;
- 20 278,5 млн. грн. (64,6%) – що надійшли від юридичних осіб.

За 9 місяців 2018 року сума отриманих страховиками валових премій з видів страхування, інших, ніж страхування життя становила 32 134,2 млн. грн. (або 92,1% від загальної суми страхових премій), а зі страхування життя – 2 741,1 млн. грн. (або 7,9% від загальної суми страхових премій).

Чисті страхові премії за 9 місяців 2018 року становили 25 388,5 млн. грн., що складає 72,8% від валових страхових премій. Чисті страхові премії за 9 місяців 2017 року становили 20 790,9 млн. грн., або 66,2% від валових страхових премій.

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2018 року, [1]

Перші (Top)	страхування «Life»		страхування «non-Life»		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальників
Топ 3	1 496,3	54,6	4791,4	14,9	2
Топ 10	2 650,7	96,7	12734,2	39,6	4
Топ 20	2 740,0	100,0	19992,9	62,2	9
Топ 50	х	х	28440,2	88,5	11
Топ 100	х	х	31481,2	98,0	13
Топ 150	х	х	32042,6	99,7	16
Всього по ринку	2 741,1	100,0	32134,2	100,0	23

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 98,0% – акумулюють 100 СК «non-Life» (39,4% всіх СК «non-Life») та 96,7% – 10 СК «Life» (32,3% всіх СК «Life»).

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ) склав 1 445,23 (за 9 місяців 2017 року – 1 424,91), по ринку ризикових видів страхування становив 248,57 (за 9 місяців 2017 року – 305,70).

У цілому по страховому ринку індекс Герфіндаля – Гіршмана склав 219,96 (за 9 місяців 2016 року – 273,50).

Дані свідчать, що за 9 місяців 2018 року на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, мав місце значний рівень конкуренції (ННІ в 4

рази менше 1000), в той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація.

Отже, проведені дослідження свідчать, що страховий ринок України перебуває на етапі формування, поступово адаптуючись до вимог європейського та світового ринків. Для покращення ситуації на вітчизняному ринку страхових послуг потрібно переймати українським страховикам зарубіжний досвід та змінювати підходи та моделі функціонування, а саме вдосконалювати механізм державного регулювання діяльності страхових компаній; адаптувати досвід світового законодавства у сфері страхування; впроваджувати нові стандарти обслуговування та якості у цій сфері.

Література

1. <http://forinsurer.com>
2. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. www.minfin.gov.ua
4. <http://www.social.org.ua/>

УДК 339.138:303.4

ГАВРИЛЕЦЬ О. В.,
Мукачівський державний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Існують ситуації, коли із різних причин, значною мірою в зв'язку з відсутністю достовірної інформації, використання статистичних чи розрахунково-аналітичних методів не надається можливим. У таких випадках широко застосовуються методи, що використовують результати досвіду й інтуїцію, тобто евристичні чи методи експертних оцінок.

Перевагою експертних методів є їх відносна простота для прогнозування практично будь-яких ситуацій, у тому числі в умовах неповної інформації. Важливою особливістю цих методів є можливість прогнозувати якісні характеристики ринку, наприклад: вплив екології на виробництво та споживання тих чи інших товарів або зміна соціально-політичного становища на ринку.

Методи, що ґрунтуються на використанні експертних оцінок, діляться на дві групи: індивідуальні (персональні) експертні оцінки та групові (колективні) експертні оцінки. Для дослідження проблем розвитку та впровадження екологічного маркетингу було вибрано метод групових експертних оцінок, а саме метод «Дельфі» на основі припущення про те, що вибрана група експертів володіє достатніми знаннями і уміннями, які дозволять їм з достатнім ступенем достовірності оцінити важливість і значення досліджуваної проблеми; перспективність розвитку даного напрямку дослідження; відносну важливість певних показників, параметрів, характеристик; доцільність вибору одного із альтернативних шляхів розв'язання даної проблеми.

Основою методу є ідея про те, що якщо певним чином зробити узагальнення та обробку індивідуальних оцінок експертів з приводу конкретної ситуації, то можна отримати загальну думку, у якій буде максимальна ступінь надійності та достовірності.

Однак є деякі загальні вимоги, яких потрібно дотримуватись, незважаючи на специфіку дослідження: пропоновані експертам питання повинні формулюватись так, щоб експерт міг надати їм кількісно визначені відповіді.

Особливу увагу слід звернути на коректність питань, що містяться в опитувальній анкеті. Вони повинні точно формулюватись, однозначно тлумачитись, бути сформульовані на основі загальноприйнятої термінології; не припускається застосування важких слів, або таких, що вкрай рідко зустрічаються у спеціальній літературі і спілкуванні експертів.

УДК 658.8:339.92(4)

ГЕГЕДОШ К.В.,
Мукачівський державний університет

ІНТЕРАКТИВНИЙ МАРКЕТИНГ У ФОРМУВАННІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОРЕГІОНІВ

На сьогоднішній день в період становлення цифрових моделей розвитку суспільства, засоби ІТ комунікацій створюють великі можливості в посиленні міжнародних інтеграційних процесів на прикордонних територіях. Це найбільш актуально для зовнішніх кордонів Європейського Союзу та України, так, як між ними за відносно «довгий» період часу сформувалися нові відносини євроінтеграційного характеру: підписана Угода про асоціацію (2014), діє зона вільної торгівлі (2016) та безвізовий режим (2017). Спробувати втілити сучасні інтерактивні моделі у механізм розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) України-ЄС, якісно на краще зможе змінити соціально-економічну ситуацію в прикордонних територіях учасників регіональної інтеграції.

Найбільш вдалим ринковим інструментом, який дозволяє в умовах невизначеної глобальності, як найкраще організувати економічну діяльність – є комплексна система маркетингу. А в системі інформаційно-комунікаційних відносин – інтерактивний маркетинг. В даному науковому дослідженні буде визначено сучасний стан розвитку маркетингових параметрів у мережі інтерактивного-інформаційного забезпечення веб-порталів єврорегіонів (як основної організаційної форми ТКС).

Інтерактивний маркетинг – це маркетинг, що забезпечує взаємодію з клієнтами та бізнес-партнерами з використанням цифрових інформаційно-комунікаційних технологій та електронних пристроїв [1, с. 261]. Тобто це використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування фірми та її товару... Інтернет, веб-сайти, веб-платформи, соціальні мережі, програмні додатки в телефонах – усе це інструменти інтерактивного маркетингу [2, с. 47].

Транскордонне співробітництво є сукупністю економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших взаємозв'язків (як правило, у вигляді конкретних проектів та програм) як на регіональному, так і місцевому рівнях, з метою реалізації спільних інтересів суб'єктів господарювання та територіальних громад прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн [3, с. 29].

Таким чином, основним завданням інтерактивного маркетингу в транскордонному співробітництві повинно стати створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи з урахуванням потреб учасників ТКС.

Тобто, *інтерактивний транскордонний маркетинг* – це схема відносин, яка створюється на основі бази даних регіонального вираження на WEB-платформі інтерактивних транскордонних бізнес-центрів, де його суб'єкти можуть отримати достовірну та своєчасну інформацію про проекти ТКС, підприємницький, освітній та туристичні ринки, товари і послуги запропоновані за відповідну ціну, та інші новини з проблемних та актуальних питань, які є на території, яка охоплює транскордонні взаємовідносини його учасників. Тобто, це певна система, яка забезпечує взаємодію суб'єктів та учасників транскордонних відносин з використанням сучасних інтерактивних інформаційно-комунікаційних технологій задля отримання певного позитивного результату від діяльності системи ТКС.

Важливо спробувати в більш практичному аспекті дослідити основи інтерактивного маркетингу в ТКС. Для цього використаємо досвід першого єврорегіону Європи – «Єврорегіо» (заснований в 1958 році на німецько-нідерландському кордоні). Інтерактивно-маркетингові параметри тут відображені через наступні напрями сайту [4]:

«Економіка». Можна отримати безкоштовну он-лайн інформацію щодо: стан ринку (місцезнаходження (переваги, економічна структура), можливі партнери, культурні відмінності, ключові сектори розвитку); он-лайн пошук персоналу саме для «Вашого бізнесу». Учасник єврорегіону має можливість бачити бази даних всіх єврорегіональних учасників, представити власну компанію в цифровому профілі, та розміщувати власні новини та рекламу на даному он-лайн порталі. Також по даному напрямку розміщена чимала кількість електронних бізнес посібників, каталог франчайзингових пропозицій; комплексна програма бізнес-планувальник; інформація про промисловість, торгівлю, юридичні питання щодо транскордонного бізнесу; інформаційна підтримка щодо цифрового підпису, програма малого бізнесу у виборі програмного забезпечення; керівництво по он-лайн торгівлі; експорт барометра, міжнародний аналіз експорту/імпорту; фінансові пропозиції для експорту та інвестицій у транскордонному регіоні тощо;

«Ринок праці» – інформаційна база, яка містить консультуючу функцію для громадян щодо вакантних посад за спеціальностями у транскордонному просторі. Крім того, Єврорегіо прагне до створення транскордонного утворення із професійної кваліфікації та визнання курсів і їх сертифікатів національними

сторонами. Це посилить поінформованість та інтерес до транскордонного ринку праці серед роботодавців та працівників;

«Туризм та відпочинок» – це он-лайн платформа, яка вказує на пропозицію туристичних маршрутів, численних музеїв, замків, пам'яток культури, природних ландшафтів.

Слід відмітити, що як на головній сторінці сайту, так і на суміжних (на які були окремі посилання), широко використовується посилання на інформаційну сторінку в соціальних мережах: Google+, LinkedIn, Facebook, YouTube, Twitter, і на деяких сторінках Instagram.

Відповідальний за напрямок інформаційного забезпечення в єврорегіоні «Єврорегіо» є структурний підрозділ – прикордонний інформаційний центр.

Шістдесятирічний досвід функціонування єврорегіону «Єврорегіо» може слугувати показовим прикладом щодо налагодження ефективного інформаційного забезпечення в інтерактивному режимі в контексті транскордонного співробітництва. Для більш детального ознайомлення методики оцінювання інтерактивного маркетингу в ТКС, його апробація на успішних та проблемних єврорегіонах, дивись попередні напрацювання автора [5-6].

Література

1. Данько Т.П. Количественные методы анализа в маркетинге: Монография / Т.П. Данько, И.И. Скоробогатых. – СПб. : Питер, 2005. – С. 261.
2. Цифровий маркетинг – модель маркетингу ХХІ сторіччя : [монографія] / авт. кол. : М. А. Окландер, Т. О. Окландер, О. І. Яшкіна [та ін.] ; за ред. д. е. н., проф. М.А. Окландера. – Одеса : Астропринт, 2017. – С. 47.
3. Газуда Л.М., Рубіш М.А. Реалізація спільних проєктів транскордонного співробітництва. Монографія. – Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2015. – С. 29.
4. Єврорегіон «Єврорегіо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euregio.eu/>
5. Гегедош К. В. Особливості становлення інтерактивно-інформаційного забезпечення в європейських інституціях транскордонної співпраці / К. В. Гегедош // Маркетинг і цифрові технології : науковий журнал / голов. ред. М. А. Окландер. – Одеса, 2018. – Том 2, № 3. – С. 24-47.
6. Гегедош К. В. Сучасний стан інтерактивно-інформаційного забезпечення транскордонного співробітництва в Карпатському Єврорегіоні / К. В. Гегедош // Маркетинг і цифрові технології: науковий журнал / голов. ред. М. А. Окландер. – Одеса, 2018. – Том 2, № 4. – С. 57-79.

УДК 336.71

ГЛАДИНЕЦЬ Н. Ю., ФЕЄР А. Є.,
Мукачівський державний університет

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І НАСЛІДКИ

Процеси глобалізації світової економіки не могли і не зможуть обминути ні Україну, ні її фінансово-банківську систему, особливо з огляду на відкритість

вітчизняної економіки. Останнє означає, що більшість позитивних і негативних явищ зовнішнього світу буде «імпортуватися» в нашу країну з відповідними наслідками. Відтак, адекватною має бути і економічна політика, спрямована на мінімізацію втрат і максимізацію вигоди від нашої участі в світовому процесі поділу праці.

Вітчизняна банківська система однією з перших переживає процес прискорення інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу. І що швидше держава визначить та почне обстоювати національні інтереси в цьому процесі, то кориснішими і менш болючими будуть його наслідки [1].

Банківська система України в контексті присутності іноземного капіталу пройшла в своєму розвитку декілька етапів: формування банківської системи (1991-1994 рр.), створення іноземних банків «з нуля» (1995-1998 рр.), модернізація банківської системи (1999-2004 рр.), період активної експансії іноземного капіталу під час економічного зростання (2005-2008 рр.), період фінансової кризи та посткризового відновлення (2008-2013 рр.), період очищення банківської системи (2014 р. – по теперішній час) [2].

Потрібно зазначити, що банківська система України в період експансії іноземного капіталу зазнала істотних змін. Це відобразилося у пришвидшеному рості банківських активів, капіталу, кредитів і депозитів, а також спаді, викликаному порушенням фінансової сталості світової економічної системи. Серед основних факторів, що сприяли значній активізації діяльності банків з іноземним капіталом в Україні, можна виділити такі: позитивні структурні зрушення у вітчизняній економіці; високі темпи інфляції; активне зростання попиту на банківські послуги з боку населення; розширення зовнішньоекономічних зв'язків українських підприємств; можливість отримання високих прибутків [3]. Якщо на початок 1998 р. частка іноземного капіталу в статутному фонді банківської системи України становила 4%, то в 2008 р. – 36,7%, в 2015 р. – 32,5%, на 1.10.2016 р. – 56% (працюючі банки).

Серед можливостей присутності іноземного капіталу, передусім для розвитку банківської системи України, можна виділити такі: - наповнення вітчизняного валютного ринку ресурсами та зменшення залежності від внутрішньої обмеженості валютних коштів; - незначне здешевлення вартості валютних ресурсів за умов стабільного валютного курсу та відсутності ажіотажного попиту на іноземну валюту; - розширення можливостей щодо ефективного розміщення капіталу та масштабів проектного фінансування і прямих іноземних інвестицій; - встановлення та розширення відносин між національними та іноземними банками, що сприятиме здійсненню швидкого та якісного валютного обслуговування власних і клієнтських інтересів; - розширення доступу до міжнародних валютних ринків та ринків капіталів [4].

Серед негативних наслідків можуть стати порушення рівноваги та спричинення тиску на вітчизняну банківську систему сильними гравцями міжнародного рівня, збільшення її залежності та вразливості до зовнішніх

шоків, коливань на світових фінансових ринках, ймовірно перенесення їхніх ризиків та тенденцій розвитку на вітчизняну банківську сферу, прихід іноземних банків, що не мають високих міжнародних рейтингів і достатнього обсягу капіталу, зниження довіри населення до банків та втрата національної приналежності внутрішньою банківською системою.

Останнім часом широко обговорюються питання обмеження присутності іноземного капіталу на вітчизняному ринку. На думку І. С. Шкури, що представляє інтереси НБУ, останній ставить питання введення обмежень наявності іноземного капіталу в банківській системі України на рівні 50%. Якщо такі заходи буде прийнято, то це унеможливить не тільки прихід нових інвесторів, але й подальший розвиток наявних на ринку іноземних інвесторів [5]. Вищий управлінський склад вітчизняних та іноземних банків (І. Францкевич, Феделе Ді Маджіо) вважають, що введення обмежень на наявність іноземного капіталу в банківському секторі зменшить можливості зростання економіки. О. Сугоняко відзначає, що ізоляціонізм, відмова від іноземних інвестицій не принесуть користі державі. Водночас світова практика демонструє яскраві приклади, коли країни не тільки зберегли власну банківську систему, а й за рахунок виконання нею транзитних, накопичувальних та інших функцій, створили додатковий ресурс для розвитку національних економік та задоволення необхідних суспільних потреб. Це передусім стосується США, Індії, Японії та інших країн. Натомість досвід країн Центральної Європи переконливо свідчить, що розкриття власних фінансових систем для іноземного капіталу призводить до його небезпечної та швидкої концентрації порівняно з параметрами національних економік, внаслідок чого економічні процеси у таких країнах позбавляються власної ініціативи та набувають залежного характеру [6]. З огляду на все вищезазначене вважаємо, що Україні сьогодні потрібно активніше проводити заходи щодо підвищення рівня концентрації національного банківського капіталу, розширювати регулятивний капітал, оптимізувати інституційну структуру вітчизняної банківської системи, прагнути до стандартів країн з розвиненою економікою, зміцнювати позиції державних банків.

Отже, при визначенні доцільності зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі України необхідно керуватися стратегічними пріоритетами, практична реалізація яких дасть змогу забезпечити цілісність і стабільність функціонування вітчизняної банківської системи.

Література

1. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс] / Валерій Геєць // 26. – 2006. – Режим доступу до ресурсу : https://dt.ua/ECONOMICS/inozemniy_kapital_u_bankivskiy_sistemi_ukrayini.html.
2. Ломачинська І. А. Роль іноземного капіталу у розвитку банківської системи України / І. А. Ломачинська, Я. Кесарь, О. Кашенко // VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті». – 2016. – С. 51–52.

3. Линенко А.В. Вплив іноземного капіталу на функціонування банківської системи України. / А.В. Линенко, Ю.Ю. Ренгевич // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1. – С. 235-240.

4. Дзюблюк О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О. Дзюблюк, О. Владимир // Вісник НБУ. – 2014. – № 5. – С. 26-33.

5. Шкура І. С. Іноземний капітал в банківському секторі України [Текст] / І.С. Шкура // Вісник Академії митної служби України. – 2007. – №3(35). – С. 17.

6. Українські банки в тенетах іноземного капіталу [Електронний ресурс] / Роман Корнилюк. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications /4a0914d48ee17/>.

УДК 378.09(477)

ГОБЛИК В.В., ФЕЄР А.Є.,
Мукачівський державний університет

ЕКСПОРТ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНСЬКИМИ ВУЗАМИ

В сучасних умовах престиж університетів формується і, в значній мірі, залежить від висококваліфікованої міжнародної діяльності в тому числі академічної мобільності студентів. На сьогодні відслідковується тенденція до збільшення іноземних студентів у світі, і, звичайно, в нашій державі. В Україні в 2018 році нараховувалось 75605 іноземних студентів із 154 країн світу які навчаються у 443 закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

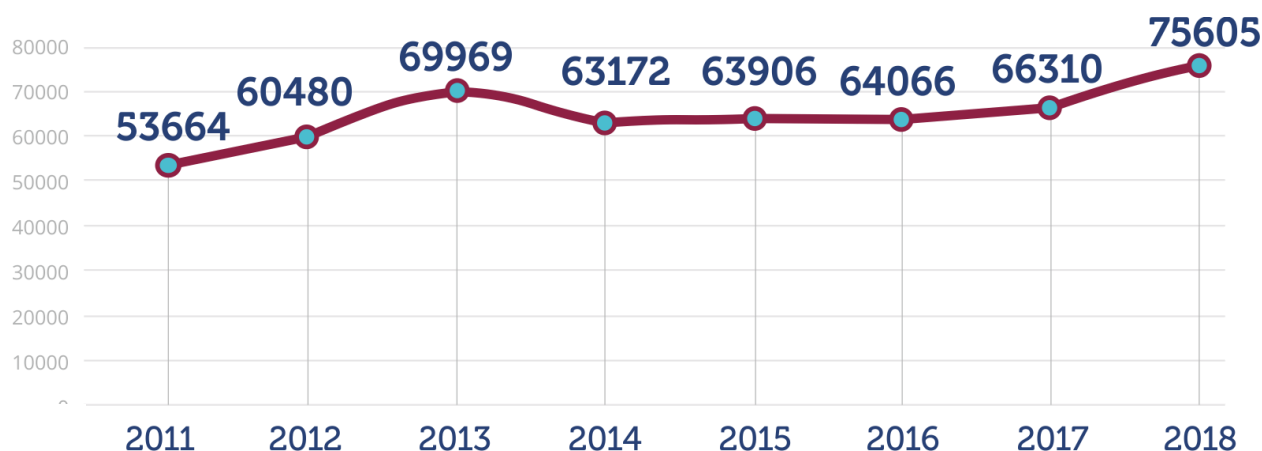

Рис. 1. Кількість іноземних студентів в Україні (2011 -2018рр) [1].

Перша п'ятірка за походженням іноземних студентів складає – з Індії – 14958, Марокко – 7390, Азербайджану – 6228, Туркменістану – 5033, Нігерії – 3552. Найбільш популярними серед іноземних студентів є Харківський національний медичний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Одеський національний медичний університет, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Запорізький державний медичний університет.

Найбільш популярними спеціальностями серед іноземців є медицина (26,50%), лікувальна справа (13,19%), стоматологія (6,88%), менеджмент (4,71%), фармація (промислова фармація) (4,04%). За очною формою навчається 84 відсотка студентів, заочною - 16.

Для юнаків і дівчат з іноземних держав, які прийняли рішення здобути вищу освіту в Україні, найбільш привабливими є ЗВО Харківської області - 19746 студентів, м. Києва і Київської області - 16341, Одеської - 8460, Дніпропетровської - 5083, Запорізької - 3094. Взагалі українська освіта приваблює іноземних вступників із чотирьох причин:

- висока якість навчання;
- престиж і доступна оплата за навчання;
- низька вартість проживання;
- демократичні права і свободи як для іноземців, так і українських студентів.

У зв'язку з новими тенденціями на світовому ринку освітніх послуг, в умовах «демографічної ями» і скорочення притоку студентів, перед університетом стоїть завдання проведення маркетингових досліджень на ринку освітніх послуг, здійснення ефективної інформаційно-рекламної діяльності в зарубіжних країнах з метою залучення іноземних абітурієнтів.

Іноземні студенти це не тільки збільшення бюджету університету, але й професійний ріст науково-педагогічних кадрів та можливість просування на батьківщину студента української культури, толерантності, політики, економіки, способу життя українського студента. Особливо це актуально для прикордонних областей України і в першу чергу Закарпатської, що межує з чотирма країнами Європейського Союзу [2].

Література

1. Іноземні студенти в Україні: статистичні дані. 2019 / Укл. : О.О.Шаповалова, О.М.Белік. – 60 с.
2. Гоблик В.В. Внешнеэкономические связи в трансграничных регионах: опыт Украины и стран Евросоюза : монография – М. : ЦСП и М, 2015.

УДК 332.12 (477)

ГОБРЕЙ М.В.,
Мукачівський державний університет

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЇХНЯ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сьогоднішній день збільшення іноземних інвестицій є не тільки базисом відновних процесів, але і фактором зниження безробіття, зростання податкових надходжень до бюджетів, посилення конкуренції в національній економіці, розвитку соціальної сфери. Саме тому діяльність іноземного капіталу на території України керується різними законодавчими актами та низкою міжнародних актів.

Розглядаючи поняття іноземних інвестицій, необхідно зазначити, що під іноземними інвестиціями розуміється економічна категорія, що характеризує систему економічних відносин, що виникають в процесі залучення майнових та інтелектуальних цінностей іноземної держави, іноземних юридичних і фізичних осіб.

В цілому слід підкреслити те, що обсяг іноземних інвестицій у багатьох регіонах не відповідає їх інвестиційному потенціалу, і при правильно побудованій інвестиційній політики в регіонах можна очікувати надходження іноземного капіталу, на порядок вищий існуючого припливу.

Інвестиційна привабливість регіону безпосередньо залежить від грамотно сформованої інвестиційної політики. Вона сприяє правильній реалізації регіональних проектів, розробці законодавчих актів, що регламентують загальні принципи інвестиційної діяльності в Україні.

Як правило, в багатьох регіонах України існує ряд перешкод на шляху залучення іноземних інвестицій:

- низька ефективність використання наявного економічного потенціалу регіону та державної власності;
- високі адміністративні бар'єри;
- висока частка тіньової економіки та непрозорість фінансових потоків;
- труднощі на шляху фінансових потоків і проблема неплатежів;
- відсутність механізму залучення інвестицій.

Українські регіони представляють великий інтерес для інвесторів, в тому числі і іноземних. Питання в тому, наскільки оптимально регіони використовують власні можливості і конкурентні переваги. Показовим у цьому плані є досвід інвестиційної політики Закарпатської області.

Головними напрямками інвестиційної політики Закарпатської області є формування сприятливого інвестиційного клімату, що забезпечує привабливість регіону для всіх категорій інвесторів, і вироблення стратегічних пріоритетів інвестиційної діяльності. Уряд Закарпатської області вживає заходів з метою поліпшення інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості області, зокрема вдосконалюється регіональна законодавча база, яка регламентує інвестиційну діяльність. На Закарпатті є позитивна динаміка росту інвестицій. За інформацією Закарпатської ОДА, в області працюють інвестори із 45 країн світу та функціонує 621 підприємство з іноземними інвестиціями [2].

У 2018 році підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 6943,5 млн.грн. капітальних інвестицій, що на 17,3 відс. більше від обсягу капітальних інвестицій за 2017 рік. Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 45,8 відс. загального обсягу. Вагомі частки капітальних інвестицій освоєно у будівлі та споруди – 62,9 відс. усіх інвестицій, в машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби – 32,9 відс. [2].

З початку інвестування 1994 – 2018 рр. в область залучено 340,0 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу). У розрахунку на одну особу майже 272,0 дол. США. В області функціонує майже 600 підприємств з іноземними інвестиціями. У 2018 році в економіку області вкладено 27,0 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 7,4 млн. дол. США. У цілому збільшення сукупного обсягу іноземного капіталу, з урахуванням курсової різниці у 2018 році становило 15,0 млн. дол. США, що на 4,6 відс. більше обсягів інвестицій до початку року [2].

Для активізації залучення інвестиційних ресурсів у Закарпатську область необхідно застосувати додаткові соціально-економічні та адміністративно-правові стимули та механізми:

- забезпечення захисту прав та інтересів інвесторів, забезпечення вільного доступу до інформації про об'єкти інвестицій;
- спрощення процедур отримання дозволів та погоджень для інвестування, спрощення процедури оформлення прав власності на об'єкт інвестицій;
- посилення інноваційного потенціалу області в напрямку розробки та запровадження нових технологій.
- здійснення інвестиційно-орієнтованої рекламної компанії, розвиток інвестиційного ринку, заохочення конкуренції.

Отже, Закарпатська область – це вигідний інвестиційно-привабливий регіон, де є всі необхідні передумови для підвищення показників області. Стан залученням іноземного капіталу в області залежить не лише від загальних макроекономічних факторів, а й від суттєвих дій органів місцевої влади. Вирішення зазначених проблем та перепон для залучення інвестиційних ресурсів дозволить розвивати галузі, наповнювати державний і місцевий бюджет додатковими інвестиційними ресурсами, підняти рейтингові показники області. Цілеспрямована інвестиційна політика держави повинна забезпечувати вигідні умови для розвитку всіх сфер діяльності і формувати в області сприятливого інвестиційного клімату, який є необхідним елементом стабілізації економіки.

Література

1. Лазебник Л. Л. Інвестиційний клімат та економічна мотивація іноземного інвестування в Україні / Л. Л. Лазебник // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 82-88.
2. Підсумки соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://carpathia.gov.ua/storinka/pidsumky-socialno-ekonomichnogo-rozvytku>

ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОАКТИВОВАНИХ ВОДНИХ РОЗЧИНІВ У ВИРОБНИЦТВІ ШКІР'ЯНО-ХУТРОВИХ МАТЕРІАЛІВ

Вирішення завдань удосконалення технологічних режимів виробництва шкіряно-хутрових матеріалів для взуттєвої галузі неможливе без удосконалення підходів до використання фізичних та хімічних процесів, з метою впливу на структуру шкіри та хутра на етапах їх виготовлення. Представляє інтерес отримання таких матеріалів для верху взуття, які б забезпечували необхідні і достатні показники формостійкості і володіли б певними прогнозованими властивостями, здатними адаптувати їх до потреб взуттєвого виробництва.

Впровадження модернізованої технології виробництва шкіряно-хутрових матеріалів дозволить скоротити тривалість технологічного процесу на 8–10%. Це можливе за рахунок використання електроактивованих водних розчинів (аноліту / католіту) у наступних технологічних процесах виробництва шкіри та хутра: відмочування, міздріння, дублення, пролежування, віджим, намазне жирування, пролежування, сушіння, зволоження, пролежування, розбивка. Разом з тим, забезпечується проходження технологічних процесів зі збереженням необхідних властивостей готових шкурок при економії, матеріало- (хімічних реагентів, водних розчинів) та енерговитрат (скорочення тривалості окремих технологічних процесів або їх проведення на відпрацьованих розчинах без потреби підігріву останніх). Відмінністю проведення дослідного технологічного процесу від типового є:

- скорочення тривалості відмочування [1] за рахунок досягнення необхідного вологовмісту шкірної тканини вже за першу годину проведення процесу (на відміну від 4 год – за типовою технологією);
- полегшення процесу міздріння;
- виключення пікелювання за рахунок досягнення необхідної пластичності шкірної тканини вже після закінчення відмочування [2];
- скорочення тривалості дублення, досягнення необхідної температури зварювання шкірної тканини [3], а отже підвищення її термостійкості.

Зменшення витрати води, а отже зниження екологічного навантаження на довкілля, дозволяє здійснювати процес обробки шкіряно-хутрової сировини, відмочування якої здійснюється у електроактивованому водному розчині з рН 2,0-3,5, а хромове дублення проводять після відмочування на відпрацьованому розчині при температурі 18-20 °С.

Готові дослідні шкурки відрізняються від контрольних м'якістю, рівномірністю покриву, блиском, відсутністю звойлочування волосяного покриву, цілісністю остьового волосу та волосяного покриву, світлішим забарвленням шкірної тканини, збільшенням виходу по площі на 10-15 %. За показниками фізико-механічних властивостей шкурок (міцність при розтягу,

подовження при розриві, подовження при напруженні 5 МПа) відповідають ГОСТ 22596-77 та ГОСТ 2974-75.

Модернізована технологія з використанням електроактивованих водних розчинів під час проведення технологічних процесів виготовлення шкіряної та хутрової сировини впроваджена на підприємствах України (ПрАТ «Чинбар», ТОВ «Возко») та дозволяє скоротити тривалість процесу обробки, зменшити витрати екологічно шкідливих реагентів, покращити склад стічних вод, а також створює нові перспективи для розробки ефективних екологічно-чистих технологій.

Література

1. Єфімчук Г. В. Інтенсифікація процесу обводнення прісносухої сировини / Г.В. Єфімчук // Наукові нотатки. – Луцьк: Луцький НТУ, 2017. – Випуск 60. – С. 113-116.
2. Савченко Г. В. Прогнозування властивостей шкірок кроля, вичинених з використанням електроактивованої води / Г. В. Савченко, В. П. Коновал, М. С. Беднарчук // Легка промисловість. – К. : Держ.центр. бюро техн. інформації з легкої та текстильної промисл., 2010. – № 4. – С. 32-33.
3. Савченко Г. В. Дослідження впливу електроактивованої води на термостабільність дерми кроля / Г. В. Савченко, Б. М. Злотенко, А. А. Горбачов // Вісник ХНУ. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – №2. – С. 116-118.

УДК 621.74.04:669.112.22

Ю.Ю.ЖИГУЦЬ¹, В.Ф.ЛАЗАР², Б.Я.ХОМ'ЯК²,

¹ДВНЗ «Ужгородський національний університет», ²Мукачівський державний університет

СПЛАВИ, ВИПЛАВЛЮВАНІ КОМБІНОВАНИМИ (СВС+МЕТАЛОТЕРМІЯ) ПРОЦЕСАМИ

Об'єкт дослідження – сірі та високоміцні термітні чавуни і сталі, алюмінієві сплави, виплавлювані комбінованими (СВС+металотермія) процесами.

Мета роботи – виявлення впливу фактору гетерогенності (вмісту окремих фаз, співвідношення їх фізико-механічних властивостей, топографії поверхні) на кінетику зношування металевих матеріалів. Встановлення взаємозв'язку між теплодинамічними параметрами та зношуванням гетерогенних за структурою спряжених поверхонь тертя. Розроблення оптимальних сформованих гетерофазних структур для підвищення зносостійкості матеріалів.

Методи дослідження – випробування тертям без змащування та граничного змащування, оптична мікроскопія, малокутова рентгенографія, дюрومتрія, гравіметрія, термометрія, мікромеханічні випробовування, методи математичного моделювання.

Результати випробувань та їх новизна. На основі аналізу сучасних досягнень в галузі трібології [1; 2] встановлено, що прогнозування і існуючі трактування впливу гетерогенності сплавів на процес зношування неоднозначні. Існуючі емпіричні принципи інженерії гетерогенних сплавів,

зокрема Шарпі-Бочвара, не враховують роль тепловиділення при терті та можливу інверсію у співвідношенні між міцнісними властивостями матриці і фазової складової, аж до переходу однієї із складових у квазітвердий стан. Запропоновано класифікувати гетерогенні сплави за впливом температури на міцнісні властивості матриці і включень на чотири групи: 1 – матриця зберігає їх вищий рівень, ніж включення, 2 – матриця менш міцна, ніж включення; 3,4 – варіанти інверсії структури.

Вперше уточнено модель температурних спалахів за А.Чічінадзе та запропоновано її нові модифікації з урахуванням коефіцієнтів розподілу теплових потоків за Блоком та Єгером, які дозволяють розраховувати локальні температури на металевих поверхнях та металоїдних включеннях і передбачити механізм їх руйнування при терті. Вважається, що температурні спалахи виникають при ковзанні мікровиступів по «дискретно-періодичній» поверхні тертя. Розкрито закономірності формування структури поверхневих шарів перлітних чавунів та роль фосфідної евтектики у процесах їх зношування. Вперше на основі теорії спалахів та її модифікацій для стрижневої моделі твердого тіла розраховано локальну температуру спалахів на реальних об'єктах – включеннях фосфідної евтектики, яка в умовах сухого тертя, сумарно з об'ємною, може перевищувати 0,5 від температури її плавлення і призводить до їх пластифікації або переходу у квазітвердий стан.

Результати роботи дозволили розкрити особливості формування структури поверхневих шарів бінарних і складнолегованих псевдосплавів на основі систем Al-Pb, Al-Sn та роль пластичної складової в процесах їх зношування, обґрунтувати оптимальний склад антифрикційних сплавів, зокрема при терті з міддю та розробити конструкцію і технологію отримання зносостійких струмоз'ємних металевих вставок зі сплаву системи Al-Pb з графітовою вкладкою та без неї.

Досліджено властивості та особливості сплавів, синтезованих методом суміщення процесів металотермії та саморозповсюджувального високотемпературного синтезу. У синтезованих карбідосталях виявлено карбіди вольфраму WC і W_2C , які забезпечують їх підвищену зносостійкість.

Проведені дослідження експериментально підтвердили можливість отримання на гетерогенних сплавах (наприклад, чавунах) дифузійних боридних покриттів задовільної якості з металевих розплавів та нітрид-титанових іонно-плазмовим напиленням, що складається з наводнювання матриці у процесі нанесення та суттєво підвищує зносостійкість і зменшує їх газонасиченість у процесі експлуатації.

Рекомендації за результатами роботи. Запропоновано чавун з вмістом фосфідної евтектики 3...7 об. % для виробництва деталей циліндро-поршневої групи, газорозподільного механізму двигунів внутрішнього згоряння різних класів, запірної арматури та деталей дрібносерійного виробництва, який забезпечує підвищення зносостійкості в 1,2-1,8 разів за умов експлуатації в інтервалі швидкостей 0,2...0,5 м/с при контактних тисках 0,5...5 МПа в умовах

тертя без змащування і за умов граничного тертя. Використання чавунів такого типу дозволило підвищити надійність, ресурс роботоздатності елементів трибосистем та знизити металоємність в 1,8 рази (Львівський завод фрезерних верстатів, ТзОВ “Завод технологічного обладнання”).

Розроблено конструкцію і технологію отримання зносостійких струмоз’ємних металевих вставок з псевдосплавів на основі системи Al-Pb з графітовою вкладкою і без неї, термін служби яких перевищує вуглеграфітові аналоги в 3-5 разів. Вставки пройшли дослідно-промислову апробацію в умовах декількох підприємств м. Ужгорода та Львова з позитивним результатом.

Перспективи розвитку досліджень – пошук засобів підвищення стійкості металів і сплавів зношуванню та розвиток нових методів математичного моделювання і прогнозування трибопроцесів, діагностики пошкоджуваності поверхневих шарів, удосконалення засобів трибоматеріалознавства.

Література

1. Zhiguts Yu.Yu. The highstrenght thermite cast irons // American Journal of Scientific and Research, “Columbia Press”. New York. – 2014. – № 2 (5). – V. 2. – P. 635-641.
2. Жигуц Ю.Ю., Лазар В.Ф. Технології отримання та особливості сплавів синтезованих комбінованими процесами. – Ужгород : Видавництво «Інватор», 2014. – 388 с.

УДК 657.6:658.8

ЗВОНАР Й.П.,
Мукачівський державний університет

АУДИТ МАРКЕТИНГОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ КРИЗИ

Процес аудиту зазвичай асоціюється з фінансовою стороною виробничо-господарської діяльності. У цьому випадку він здійснюється відповідно до визначених стандартів, які добре документовані. Загальний процес бізнесу, включаючи маркетинг, хоча й є більш складним та інноваційним, заснованим більшою мірою на судженнях керівників і фахівців, ніж на жорстких правилах, також може бути підданий аудиторській перевірці. В умовах мінливості та невизначеності середовища ведення бізнесу та, особливо, в умовах економічної кризи суб’єкти господарювання можуть відчувати потребу в особливому виді консультаційних послуг – маркетинговому аудиту.

Під маркетинговим аудитом розуміють цілеспрямоване управлінське консультування щодо виявлення упущених вигод від недостатнього застосування суб’єктом господарської діяльності комплексу маркетингу й розроблення адекватної маркетингової стратегії фірми [1, с. 7]. Метою аудиту маркетингу є виявлення ділянок, де існують проблеми й нові можливості, та обґрунтування рекомендацій щодо розробки плану заходів з підвищення ефективності маркетингової діяльності.

Будь-яка організація, здійснюючи аудит, зіткнеться з двома групами змінних. По-перше, зі змінними, над якими організація не має прямого

контролю. До цієї групи входять насамперед ті змінні, що характеризують зовнішнє середовище маркетингу. До другої групи входять показники, над якими організація має контроль. Це передусім показники виробничо-господарської діяльності. Виходячи з викладеного, розрізняють зовнішній і внутрішній аудит.

Аудит маркетингу спрямований на оцінку таких аспектів маркетингової діяльності організації як: зовнішнє макро- і мікросередовище маркетингу, стратегії маркетингової діяльності, організація маркетингової діяльності, системи маркетингу (інформаційна, планування, розроблення нових продуктів, контролю), ефективність маркетингової діяльності в цілому та за окремими елементами комплексу маркетингу.

Актуальним завданням нинішньої діяльності суб'єктів господарювання є розуміння маркетингових можливостей підприємства як об'єкта управління. Адже кожне сучасне підприємство, яке працює на ринкових засадах господарювання, для забезпечення ефективного управління власними маркетинговими можливостями, в першу чергу, має визначити ту їх складову, що може і повинна піддаватися цілеспрямованому впливу.

Маркетингові можливості підприємства – привабливий напрям маркетингової діяльності, на якому фірма може досягнути конкурентних переваг. Існують різні підходи до визначення маркетингових можливостей.

На думку Ф. Котлера, виявлення маркетингових можливостей підприємства може відбуватися в процесі стратегічного аналізу, під час якого здійснюється загальна оцінка сильних та слабких сторін підприємства, його можливостей та загроз [2, с. 435]. При цьому критеріями вибору маркетингових можливостей є високі ступені привабливості та ймовірність успіху.

Особливого значення аудит маркетингових можливостей підприємства набуває в умовах кризи. Як відомо, під кризою розуміють переломний момент у розвитку системи, що дає простір для реалізації нових можливостей. Тобто криза, при широкому на неї погляді, так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан.

Наприклад, можливостями, що з'являються у зовнішньому середовищі, можуть бути: суттєве зростання попиту на певний продукт (розширення місткості ринку), техніко-технологічний прогрес у певній галузі, активна державна підтримка певного сектору економіки тощо. Можливостями для оремо взятого підприємства можуть бути: досвід діяльності у відповідній галузі господарювання, наявність кваліфікованих спеціалістів, високий рівень забезпечення фінансовими ресурсами. Якщо, наприклад, високі темпи зростання місткості певного ринку співпадають з високим рівнем кваліфікації спеціалістів підприємства, що працюють у даній галузі, то можна говорити про виникнення маркетингових можливостей у цього підприємства.

Оцінка маркетингових можливостей підприємства здійснюється шляхом позиціонування кожної можливості на відповідній матриці, яка будується згідно імовірності реалізації можливостей (висока, середня, низька) та впливу

можливостей на підприємство (сильний, помірний, слабкий). Такий підхід дозволяє виявити маркетингові можливості підприємства, але при цьому виникає проблема, як кількісно виміряти маркетингові можливості підприємства.

Результатом проведення маркетингового аудиту ринкових можливостей підприємства є конкретні рекомендації щодо формування системи управління маркетинговими можливостями з метою їх найповнішого використання для досягнення комерційних цілей суб'єкта господарювання.

На першому етапі управління маркетинговими можливостями визначається проблема та встановлюються цілі функціонування системи управління. Потім визначається сфера виникнення маркетингових можливостей підприємства та досліджується його мікросередовище та відносини його суб'єктів (клієнти, постачальники, посередники, конкуренти, контактні аудиторії). Формування маркетингових можливостей підприємства здійснюється за допомогою таких ресурсів: трудових (спроможність, кваліфікація, відповідальність, компетентність персоналу підприємства), матеріальних (вузли, агрегати, запчастини та ін.), енергетичних (паливно-мастильні матеріали та ін.), технічних (рухомий склад, обладнання), інформаційних (інформація про внутрішнє середовище підприємства, про стан суб'єктів середовища безпосереднього оточення) [3, с. 49].

Таким чином, здійснення аудиту маркетингових можливостей підприємства є найбільш складним з точки зору процедури його проведення та обсягу інформації, яка підлягає вивченню. Така аудиторська перевірка включає дві великі інформаційні підсистеми та сфери дослідження: внутрішній маркетинговий потенціал й ефективність маркетингової діяльності підприємства та визначення можливостей і загроз зовнішнього маркетингового середовища.

Література

1. Маркетинговий аудит підприємства. Теорія і практика маркетингу в Україні [Монографія] / За наук. ред. д-ра екон. наук., проф., акад. АПН України А.Ф.Павленка. – К. : КНЕУ. - 2005 - 356 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. 11-е изд. / Ф. Котлер. – СПб. : Питер, 2004. – 800 с.
3. Дадьо Я. Маркетинговий аудит – засіб підвищення конкурентноздатності підприємства / Я. Дадьо // Маркетинг в Україні. – 2006. – № 2. – С. 47–51.

УДК 658.15

ЗВОНАР Й.П., КУЛЯ Е. В.,
Мукачівський державний університет

ЕКОНОМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА : ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Комплексний аналіз економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання передбачає застосування різноманітних якісних та кількісних

показників та індикаторів, які повинні характеризувати різні аспекти функціонування підприємства як у статиці, так і у динаміці. Одною із найбільш узагальнюючих характеристик стану внутрішнього середовища та ринкових позицій фірм є категорія «економічна стабільність підприємства».

Зважаючи на те, що категорію «економічна стабільність підприємства» використовують, в більшій мірі, для макроекономічних характеристик, то для підприємств це достатньо нова наукова дефініція, що не має чіткого, однозначного визначення [1].

На нашу думку, одним із найбільш змістовно наповнених визначень категорії «економічна стабільність підприємства» є визначення, сформульоване Шпак Н.О. та Романишин М.І., які розглядають економічну стабільність підприємства під кутом зору його здатності в умовах прояву дестабілізаційних чинників бізнес-середовища ефективно здійснювати виробничо-господарську діяльність, формувати якісний стратегічний потенціал, підтримувати заданий рівень конкурентоспроможності та результативності у довгостроковій перспективі з економічною вигодою та фінансовою незалежністю для підприємства [2, с. 248].

Н. Любченко під економічною стабільністю розуміє стан, обумовлений сукупністю властивостей найважливіших складових елементів суб'єкта господарювання: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази, ресурсного забезпечення, кадрового та інтелектуального потенціалів [3, с. 6]. О. Сологуб визначає економічну стабільність як врівноважений, збалансований стан економічних, фінансових і соціальних ресурсів підприємства, а також їх взаємозв'язків у межах виробничо-збутової системи, що забезпечує стабільні умови для її відтворення [4, с. 7].

Таким чином, поняття «економічна стабільність» є значно ширшим від поняття «фінансової» чи «економічної стійкості», оскільки економічну стабільність підприємства формують дві складові: фінансова та конкурентна стійкість [2, с. 249].

В узагальненому вигляді фінансова стабільність підприємства являє собою комплексну категорію, що характеризує стан, структуру та напрями використання фінансових ресурсів підприємства, здатність його виконувати свої зобов'язання, а також ступінь захищеності капіталу від фінансових ризиків та можливість забезпечувати розширення діяльності без збільшення залежності від зовнішніх джерел фінансування [5, с.29].

На сьогоднішній день розроблена чітка методика оцінки фінансової стабільності підприємства, яка ґрунтується на оцінці стану активів та пасивів підприємства, його платоспроможності, кредитоспроможності, ступеня фінансової незалежності, прибутковості, ліквідності.

Значно нижчим є ступінь теоретико-методологічного обґрунтування змісту категорії «конкурентна стійкість підприємства». На нашу думку, основою визначення рівня конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта

господарської діяльності є конкурентоспроможність його продукції (товарів, робіт, послуг), тобто ті якісні чи цінові характеристики продукту, завдяки яким підприємство має змогу утримувати протягом певного часу переваги перед конкурентами.

Розглядаючи конкурентоспроможність підприємства у даному ракурсі, необхідно, перш за все, вести мову про формування та розвиток стійких конкурентних переваг, які забезпечуватимуть комерційний успіх у довгостроковій перспективі. Виходячи із подібного трактування, зміст категорії «конкурентна стійкість підприємства» повинен включати:

- 1) ефективні конкурентні стратегії (маркетингові, цінові, інноваційні, кадрові і т.д.);
- 2) високий рівень конкурентоспроможності продукції;
- 3) формування та розвиток стійких (довгострокових) конкурентних переваг;
- 4) гнучкість та адаптивність системи менеджменту підприємства, тобто її здатність оперативно реагувати на постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі ведення бізнесу.

Якщо фінансова стійкість підприємства є характеристикою внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, тобто свідчить про ступінь ефективності використання ресурсів підприємства та управління ними, то конкурентна стійкість визначає ринкові позиції фірми у зовнішньому середовищі та можливість досягнення нею комерційного успіху в довгостроковій перспективі. Поєднання названих характеристик і формує сутнісну основу категорії «економічна стабільність підприємства».

Література

1. Карачина Н.П., Сорока Л. Ю. Теоретико-методичні засади визначення та оцінювання економічної стабільності підприємств / Н.П. Карачина, Л. Ю. Сорока // Ефективна економіка. № 11, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4487>
2. Романишин М.І. Економічна стабільність підприємства: сутність та її складові / Н.О. Шпак, М.І. Романишин // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : Зб. наук.-техн. пр. - Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.10. – С. 248-253.
3. Любченко Н.Л. Механізм забезпечення економічної стабільності промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук, спец. : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності) / Н.Л. Любченко. – Хмельницький, 2010. – 22 с.
4. Сологуб О. М. Забезпечення економічної стабільності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук, спец. : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.М. Сологуб. – К. :ПВНЗ "Європейський ун-т", 2012. – 20 с.
5. Глазунов В.Н. Аналіз фінансового стану підприємства // Фінанси. – 2007. - №2. – С.26-29.

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах господарювання ефективно управління інвестиційною діяльністю лежить в основі економічного розвитку ресурсного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств. Тому стратегічні орієнтири підприємств повинні відображати завдання щодо формування механізму забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності.

Проведений аналіз стратегічних орієнтирів промислових підприємств виявив неоднорідність наповнення зазначеного механізму. Загальною тенденцією для підприємств є налагодження традиційних процесів збору і обробки інформації без урахування вимог економічної безпеки і недостатня увага щодо контролю стратегічних цілей. Так, процеси збору і обробки інформації доволі розгалужені, однак недостатньо регламентовані на деяких підприємствах.

Особливої уваги заслуговують процеси ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності, оскільки на підприємствах практично відсутній детальний аналіз залучення інвестиційних ресурсів з позиції їх впливу на економічну безпеку. Відповідно при оптимізації джерел залучення інвестиційних ресурсів практично не враховуються ризики і загрози економічній безпеці. Доцільність впровадження запропонованого механізму обумовлюється також і відсутністю аналітичної складової реалізації стратегічних змін у сфері економічної безпеки. При цьому процеси контролю на підприємствах налагоджені доволі непогано, однак постійний моніторинг змін пов'язаних із економічною безпекою та реалізацією стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки відсутній. Така ситуація обумовлює необхідність створення постійно діючої системи моніторингу стану економічної безпеки інвестиційної діяльності.

Крім процесів, що були наведені вище, необхідно використовувати і певний набір інструментів, які б дозволяли ефективно реалізовувати такі процеси. Оскільки універсальних інструментів у сфері економічної безпеки (за виключенням певних специфічних функціональних моделей) на сьогодні практично не існує, на підприємствах використовується відомий інструментарій управління і стратегічного управління зокрема.

Питання інструментального забезпечення функціонування управлінської системи завжди цікавлять менеджерів підприємств, оскільки керованість процесів і системи в цілому дозволяє досягати запланованих результатів з найменшими зусиллями. Диференціація інструментарію залежить в першу

чергу від гнучкості загальної системи управління та загальних підходів до ведення бізнесу.

В цілому, проведений аналіз дозволяє визначити «вузькі місця» у реалізації механізму реалізації стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності на промислових підприємствах, а саме: вибір джерел фінансування інвестиційної діяльності; формування системи моніторингу реалізації стратегічних змін; організаційний спротив; відсутність регламентів, положень та інструкцій, які б регулювали управлінські процеси у сфері економічної безпеки і економічної безпеки інвестиційної діяльності зокрема.

Однією з важливих стратегічних задач у сфері економічної безпеки інвестиційної діяльності промислових підприємств є мінімізація ризиків і безпосередньо втрат при формуванні та використанні певного обсягу інвестиційних ресурсів. При цьому необхідно зважати, що кожне підприємство має свої специфічні умови функціонування та забезпечення фінансовими ресурсами, що дозволяє, або навпаки, обмежує їх можливості у сфері інвестування.

Зазвичай підприємства мають три види формування джерел фінансування інвестиційної діяльності: окрім власних ресурсів (власноруч накопичених або накопичуваних фондів), це – запозичення і залучення. Кожне з джерел має свої переваги і недоліки, тому перед менеджментом підприємств постає надзвичайно складна задача вибору і збалансування таких джерел у процесі формування інвестиційних ресурсів з метою мінімізації потенційних ризиків і економічних втрат.

Досить часто прорахунки у виборі джерел інвестування призводять не лише до економічних втрат, а й створюють загрозливу ситуацію для економічної безпеки підприємства в цілому, оскільки провокують можливість втрати контролю над підприємством в цілому або його частиною.

Отже, з позиції реалізації стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності необхідно розробити економіко-математичну модель формування інвестиційних ресурсів підприємства з різних джерел, яка б дозволяла приймати виважені управлінські рішення щодо структури залучення таких ресурсів з урахуванням можливих втрат та їх мінімізації.

Література

1. Гавловська Н. І. Управління інноваційними проектами : навч. посібник / Н.І. Гавловська, Є. М. Рудніченко. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 247 с.
2. Козаченко Г. В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура / Г. В. Козаченко, О. В. Ілляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. - №3. Т.3. – С. 25–28.
3. Rudnichenko, Ye. M. Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity / Ye. M. Rudnichenko, N.I. Havlovska, S. Y. Yadukha // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 1 (13). Ч. 1. – С. 88–94.

4. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія / Н.І. Гавловська. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 480 с.

УДК 316.422

ЗОЗУЛЯК М.М., СОЧКА Л.,
Мукачівський державний університет

ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасному виробництві кожного підприємства важливу роль відіграють інновації. Інновації на сьогодні - явище, яке визначає економічне зростання, розвиток і стійкість фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства.

Питання сутності та складових інноваційних процесів досліджували у своїх роботах Ю.І. Буковецька [1], О.І. Грицай [2], І.Ю. Єпіфанова [3], С.О. Тульчинська [4], Р.С. Квасницька [5], В.В. Левицький [6], П.Г. Перерва [7], О.Ю. Славута [8] та інші. У своїх наукових роботах вони аналізують теоретичні основи інноваційної складової бізнесу, ресурси для здійснення інноваційної діяльності, чинники інноваційного розвитку, сучасні тенденції розвитку світового ринку інновацій тощо, тим самим підтверджуючи актуальність даної проблематики.

Дослідуючи питання значення інноваційних процесів для ефективної господарської діяльності підприємства доцільно з'ясувати, що таке інновації. Інновації – це новостворені або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва або соціальної сфери [1; 2].

Інновація характеризується такими властивостями, як: науково-технічна новизна, практичне використання у виробництві, можливість її комерційної реалізації з метою задоволення нових суспільних потреб. Процес застосування вперше у виробництві нових наукових здобутків, тобто інновацій, започатковує інноваційну діяльність.

Успішне функціонування вітчизняних промислових підприємств і досягнення стратегічних переваг в умовах конкурентного середовища суттєво залежать від ефективності їхньої інноваційної діяльності.

Таким чином, інноваційна діяльність підприємства - це комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості свого виробництва [3].

Інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання на інновацію та її поширення, тобто він охоплює стадії проходження інновації від

ідеї, розробки до її втілення у виробництво та споживання [2; 4; 8]. Отже, в основі інноваційного процесу лежить створення, впровадження і поширення інновацій.

Інноваційна діяльність розглядається сьогодні як одна з умов модернізації національної економіки, як необхідний атрибут ринкових економічних відносин. Нові економічні умови вимагають інтенсифікації інноваційної активності, підвищення уваги до ефективної організації досліджень та розробок, організації нововведень на всіх стадіях життєвого циклу продукції, зниження інноваційних ризиків, стратегічного управління в діяльності кожного підприємства [5].

Інноваційна активність підприємницьких структур значною мірою впливає на економічне зростання держави загалом. Інноваційні технології не тільки забезпечують розвиток промислових підприємств і науково-технічної сфери країни, але також мають величезне значення для соціально-економічного розвитку [6; 7]. Розвиток та підтримка інновацій з боку держави забезпечує підприємствам високий рівень економічної безпеки, формує здорове конкурентне середовище, сприяє зайнятості населення.

Таким чином, роль провідника інноваційних процесів належить як окремому підприємству, так і державі загалом, оскільки для обох сторін інноваційна активність є позитивним та рушійним фактором розвитку і ефективності. Інновації забезпечують ефективність використання виробничих ресурсів, зміцнюють стійкість підприємства до умов зовнішнього середовища, розширюють можливості підприємств щодо освоєння нових ринків, створюють умови для підтримання конкурентоспроможності, що комплексно, в свою чергу, забезпечує стабільність національної економіки.

Література

1. Буковецька Ю. І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій [Текст] / Юлія Іванівна Буковецька // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 17. – № 1. – С. 32-37. – ISSN 1993-0259.
2. Грицай О. І. Економічна сутність терміну "інноваційний процес" / О. І. Грицай // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2010. - № 3. – С. 126-136. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eupmg_2010_3_13.
3. Єпіфанова І. Ю. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств / В. В.Джеджула, І. Ю.Єпіфанова, О. Г.Цвик // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – №4. – С. 5-8.
4. Тульчинська С.О. Функціонування організаційно-економічного механізму інноваційного процесу [Текст] / С.О. Тульчинська // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 89-95.
5. Квасницька Р. С. Особливості інноваційної діяльності підприємств у сучасних умовах / Р. С. Квасницька, Н. С. Ардашкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – С. 249.
6. Левицький В.В. Особливості впливу інновацій на формування фінансово-економічної безпеки діяльності підприємства / В.В.Левицький, І.Ю.Суханова // Вісник

Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки". – Хмельницький, 2014. – Том 2. – С. 69-73.

7. Перерва П. Г. Інноваційна діяльність як фактор економічної безпеки промислового підприємства / П. Г. Перерва, Т. В. Романчик // Інструменти та методи комерціалізації інноваційної продукції : монографія / заг. ред. : С. М. Ілляшенко, О. А. Біловодська. – Суми : Триторія, 2018. – Розд. 2.1. – С. 56-74.

8. Славута О. Ю. Організація інноваційного процесу промислового підприємства / О.Ю. Славута // Економіка харчової промисловості. – 2013. - № 4. – С. 58-61. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2013_4_13.

УДК 687:658.512

ЗЯБЛОВСЬКА Д.С.,
Мукачівський державний університет

РЕЛЬЄФИ ЯК ВИД ХУДОЖНЬОГО ОЗДОБЛЕННЯ ОДЯГУ, КОНСТРУКТИВНО-ДЕКОРАТИВНА ЛІНІЯ ТА ФОРМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ

Мода – це жага людини до новизни у всіх сферах свого життя. Мода та одяг є невід’ємними один від одного, як предмет та його тінь. Мода в одязі – це зміна форм, покрою, пластики, кольору, силуету, довжини виробів. Сьогодні мода знаходиться в стані перенасичення одягу й тканин декором. Враховуючи циклічність моди в наступному сезоні з’явиться необхідність в чистоті і витриманості. Нова елегантність буде вимагати лаконічних й точних ліній і форм в одязі і може бути вирішена в двох напрямках: 1) розкіш, орієнтована на стриману жіночність; 2) мінімалізм, орієнтований на природність і спрощеність форм. Переважати буде силует з вертикальними та горизонтальними членуваннями, що чітко окреслюють фігуру людини в області грудей та талії [4]. І тут основним з найбільш виразних засобів та основним елементом композиції є лінії та пропорції, які вони створюють, у поєднанні з художніми властивостями матеріалу.

Рельєф є вертикальною або комбінованою (фігурною) конструктивно-декоративною лінією виробу, яка поділяє деталь одягу на дві або більше частин. Рельєфи мають різну конфігурацію в залежності від їх розташування (на пілочки та спинці плечових виробів, на передніх і задніх половинах штанів, передньому і задньому полотнищах спідниці) [2] та художнього задуму, який зазвичай полягає у посиленні, збагаченні композиції та створенні відповідних зорових ілюзій. Ці лінії ніби зменшують ширину одягу та людської фігури, надаючи їй стрункості. Рельєфи є формоутворюючими лініями, якісне проектування яких забезпечує гарну посадку на фігурі.

За мету в даному дослідженні було поставлено якісне відтворення складної об’ємно–просторової форми рельєфів на площині з використанням 2D автоматизованого проектування в сучасних САПР одягу. Проектування конструктивних розгорток об’ємно-просторових форм, адекватних первісному художньому задуму та з урахуванням закономірностей формоутворення одягу,

передбачає підготовку певної інформації про ознаки форми, визначення їхніх параметрів та значень, що будуть враховані при розробці конструкцій [3], а саме координати вузлових точок та геометрія контурів, що сполучають ці точки.

Науково-теоретичне значення дослідження полягає в розгляді можливості отримання і реалізації об'ємно-просторової форми одягу, створеної за допомогою бокових швів та рельєфів на пілочці та спинці, з використанням засобів комп'ютерної графіки та передбачає необхідність дослідження характеру кривизни рельєфних контурів деталей жіночого одягу (в даному випадку, пілочки, див. рис.1) та інструментів їх реалізації в комп'ютерному середовищі з найбільшою точністю та якістю відтворення.

Рельєфи – це комбіновані складні конструктивно-декоративні лінії, спряжені прямими та кривими двома і більше колами різних радіусів кривизни. Тому контур складної конфігурації поділено на елементарні ділянки (див. рис.1). Для апроксимації контурів елементарних ділянок використано методом проєктивних дискримінантів. Це криві другого порядку (еліпс, парабола, гіпербола), що використовуються в традиційному проектуванні одягу, дають гладкий контур в місцях спряження і для його відтворення в САПР одягу існують прості у виконанні оператори [1].

Аналіз характеру кривизни встановлених елементарних ділянок (див. рис. 2, рис. 3) підтвердив складність конфігурації рельєфних ліній (особливо у прилеглого силуету), їх відмінність навіть у однакових деталях, але для різних силуетних вирішень (див. рис. 2), а особливо у однойменних зрізів різних деталей (див. рис. 3), що будуть з'єднуватись в процесі обробки. Чим складнішою буде конфігурація цих ліній, тим складніше буде виконати їх якісну технологічну обробку. Тому основним завданням конструктора-дизайнера є знаходження можливості спрощення конфігурації контурів деталей одягу при збереженні проектованої форми виробу.

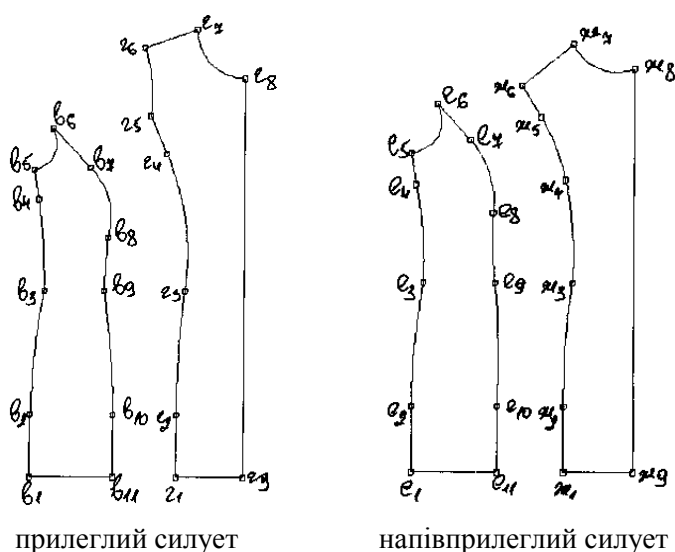

Рис. 1. Схема опису деталей пілочки

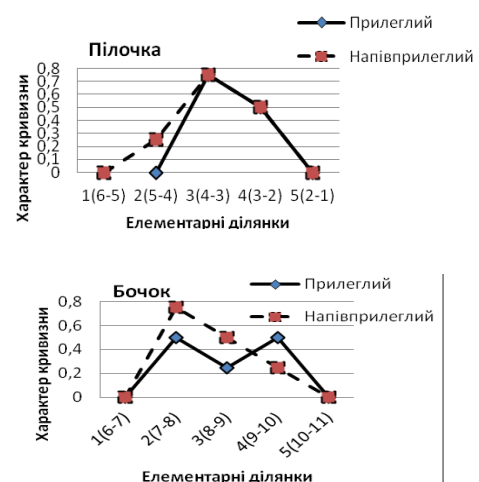

Рис. 2. Графік аналізу характеру кривизни рельєфних ліній пілочки в різних силуетах

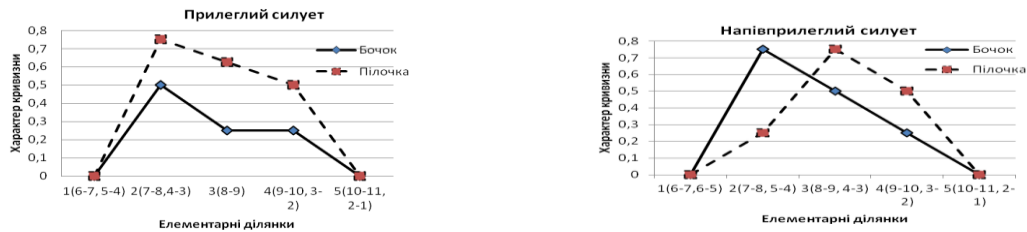

Рис. 3. Графік аналізу характеру кривизни рельєфних ліній однойменних з'єднувальних зрізів пілочки і бочка в різних силуетах

Проаналізовані конструкції було відтворено в САПР-Грація та підтверджено якість перебудови при зміні параметрів конструкції для розмірів першої та другої повнотних груп.

Література

1. Зябловська Д.Є. Дослідження характеру кривизни контурів силуетних ліній та розробка рекомендацій з використання методів апроксимації / Д.Є. Зябловська // Збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів», 17-18 травня 2018 року, Мукачєво. - С. 491-493.
2. Колосніченко М.В., Процик К.Л. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу : Навчальний посібник. – К. : КНУТД, 2011. – 238 с.
3. Кулешова С.Г. Використання комп'ютерних технологій у композиційних задачах художнього формотворення моделей одягу / С.Г.Кулешова // Новітні технології, матеріали та дизайн в легкій промисловості та сервісі. Тези доповідей 39-ї науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу інституту технологій, дизайну та сервісу за результатами науково-дослідної роботи за 2010-2011 рр., Хмельницький. – С. 31-32.
4. Визначення модних тенденцій до об'єкту проектування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mylektsii.ru/13-26531.html>

УДК 336.14

ІГНАТИШИН М. В., БУРДЮХ Л. Ю.,
Мукачівський державний університет

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Користуючись досвідом розвинених європейських країн, Україна прагне забезпечити самостійність та заможність своїх регіонів. Для цього з 2014 року почала впроваджуватися реформа децентралізації, котра передбачає створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Наслідком цієї реформи стала передача видаткових повноважень місцевим органам влади, а також розробка ефективної моделі фінансового вирівнювання. Тому дослідження впливу децентралізації на процес бюджетного регулювання є надзвичайно актуальним.

Бюджетне регулювання передбачає збалансування й вирівнювання бюджетів нижчого рівня. Але в процесі розподілу бюджетних асигнувань виникає багато невирішеностей, оскільки держава досконало не знає нюансів пов'язаних з тією чи іншою територією. Саме тому необхідно посилювати вплив громадян на владу. Здійснити це можна за допомогою створення об'єднаних територіальних громад, котрі врахують всі аспекти, які необхідні

для кращого життя їх жителів. Процес децентралізації допомагає більш раціонально розподіляти бюджетні кошти, оскільки дозволяє громадам самостійно заробляти і використовувати власні ресурси, що значно краще впливає на фінансовий стан країни [1].

До того ж, ОТГ мають прямі відносини з бюджетом, для виконання своїх повноважень їм надаються трансферти, такі як дотації, медична та освітня субвенції, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо. Кінцевою метою децентралізації є створення спроможних територіальних громад.

На початок 2019 року в країні налічувалося 806 діючих ОТГ, до складу яких увійшли понад 3,7 тис. адміністративних одиниць, або 21,1% усього населення України. Найбільша кількість об'єднаних територіальних громад функціонує в Дніпропетровській (62), Черкаській (54) та Житомирській (53) областях. Найменша кількість ОТГ в Закарпатській області, лише 6. Всього за перспективними планами в Україні повинно бути створено 1289 ОТГ [3].

Фінансові ресурси новостворених громад складаються з власних доходів та коштів переданих з державного бюджету. Власні доходи ОТГ у 2018 році зросли на 62% порівняно з 2017 роком, і складали майже 21 млрд. грн. Трансферти з бюджету, що перераховуються до ОТГ у вигляді дотацій та субвенцій, займають вагомий відсоток у структурі доходів громад, який коливається у межах 65-75%. Сума субвенцій з державного бюджету у 2018 році становила понад 17 млрд. грн. і зросла майже у 5 разів порівняно з 2015 роком.

Отже роль держави у розвитку ОТГ є надзвичайно важливою, адже дотації та субвенції мають вагомий вплив на рівень життя населення в громадах.

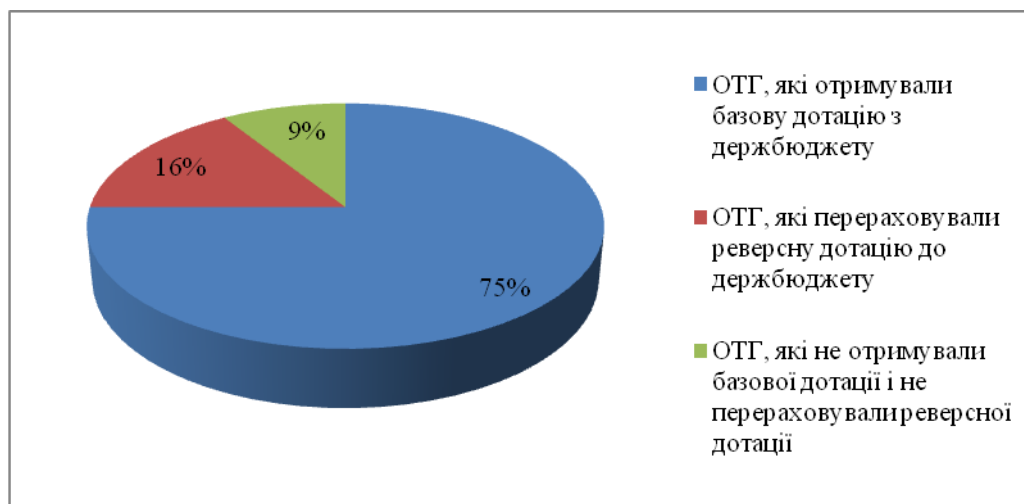

Рис. 1. Структура ОТГ за дотаційністю у 2018 році, % [3]

Як бачимо з рис. 1, 75% всіх ОТГ у 2018 році були дотаційними, 16% ОТГ перераховували до держбюджету реверсну дотацію, тобто їх можна вважати «заможними», а 9% самі себе забезпечували і не перераховували до державного бюджету реверсні дотації. Реформа міжбюджетних відносин – це

стимул для громадян ефективніше наповнювати свої бюджети, переходити на самозабезпечення та ощадно планувати свої видатки [2].

У процесі децентралізації виникає багато проблем, котрі заважають громадам об'єднуватися та розвиватися. Однією з найважливіших є опір самих органів державної влади. Найбільша протидія децентралізації з боку обласних державних адміністрацій спостерігається в Закарпатській, Одеській та Сумській областях, де практично зупинений процес створення ОТГ. Саме тому децентралізація має вагомий вплив на бюджетне регулювання, і навпаки органи державної влади також впливають на процес створення ОТГ.

Отже, завдяки реформі децентралізації досягнуто багато позитивних зрушень, але здобутки цієї реформи прямо залежать від реформ у сфері освіти, охорони здоров'я, бюджетної реформи. Для того щоб підвищити рівень життя громадян держава повинна заохочувати людей до об'єднання, допомагати їм у вирішенні важливих питань і підтримувати всі їх починання. Найголовніше це інформувати кожного громадянина як зміниться життя після створення ОТГ, щоб кожен розумів свою роль у забезпеченні добробуту своєї країни.

Література

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91) [Електронний режим]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
2. Кучінка Т. В. Реформування місцевого самоврядування в системі антикризового управління соціально-економічним розвитком Закарпатської області / Т. В. Кучінка // Науковий вісник Мукачівського державного університету – 2018. – № 1(9). С.98-104.
3. Ціна держави [Електронний режим]. – Режим доступу : <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne>

УДК 681.5

ІГНАТИШИН М. І., ХОМ'ЯК Б. Я.,
Мукачівський державний університет

АНІМАЦІЯ СТОПОХОДЯЩОГО МЕХАНІЗМУ ЯНСЕНА В ПАКЕТІ MATHCAD

При викладанні технічних дисциплін одержали широке застосування пакети Maple, MatLab, Mathcad, SolidWorks [1; 2]. Сучасні системи комп'ютерного забезпечення відкривають великі можливості для візуалізації учбового матеріалу і інтенсифікації учбового процесу на аудиторних заняттях [3; 4].

Проведення комп'ютерного моделювання має ряд переваг: не потрібно використовувати дороге лабораторне обладнання, істотно скорочується час дослідження, можна вільно управляти процесом моделювання (переривати, відновлювати, змінювати умови або параметри).

Прикладом реалізації математично-комп'ютерного моделювання може бути математична модель розроблена на основі відповідних математичних функцій та алгоритмів. Реалізація проекту – середовище Mathcad. Методично

позитивною особливістю середовища Mathcad є практична реалізація міжпредметного зв'язку, а саме дисциплін математика – інформатика – програмування.

В нашому дослідженні змодельовано і отримано анімацію механізму Тео Янсена.

Розроблена програма частково подана нижче.

Початок програми.

Введемо декотрі оператори мови Mathcad

$$X := \text{ORIGIN}, Y := \text{ORIGIN} + 1$$

Визначимо тригонометричні функції, кут в градусній мірі.

$$\arccos(x) := \text{acos}(x) \cdot \text{deg}^{-1}, \arcsin(x) := \text{asin}(x) \cdot \text{deg}^{-1}, \sin(x) := \sin(x \cdot \text{deg})$$

$$\cos(x) := \cos(x \cdot \text{deg})$$

$$\text{Одиничні орти осей координат } e_X := \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix} \quad e_Y := \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix}$$

Вектор (функція поворота вектора), що отримується поворотом вихідного вектора в площині без або зі зміною його довжини r - вихідний вектор, який повертають;

α - кут повороту (+ якщо проти годинникової стрілки; - якщо за годинниковою стрілкою;

NovaLong - нова довжина вектора

$$\rho(r, \alpha, \text{NovaLong}) := \begin{pmatrix} \cos(\alpha) & -\sin(\alpha) \\ \sin(\alpha) & \cos(\alpha) \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} r_X \\ r_Y \end{pmatrix} \cdot \frac{\text{NovaLong}}{|r|}.$$

Визначення кута між векторами L_1 і L_2 (за теоремою косинусів)

$$\text{Tcos}(L_1, L_2, L_3) := \arccos\left(\frac{L_1^2 + L_2^2 - L_3^2}{2 \cdot L_1 \cdot L_2}\right).$$

$$\text{Визначення орта } \text{Ort}(r) := \frac{r}{|r|}.$$

Вихідні дані, розміри ланок механізму та кутова швидкість:

$$\mu := 10, \quad a := \mu \cdot 38 \cdot \text{mm}, \quad b := \mu \cdot 41.5 \cdot \text{mm}, \quad c := \mu \cdot 39.3 \cdot \text{mm}, \quad d := \mu \cdot 40.1 \cdot \text{mm},$$

$$e := \mu \cdot 55.8 \cdot \text{mm}, \quad f := \mu \cdot 39.4 \cdot \text{mm}, \quad g := \mu \cdot 36.7 \cdot \text{mm}, \quad h := \mu \cdot 65.7 \cdot \text{mm}, \quad i := \mu \cdot 49.0 \cdot \text{mm},$$

$$j := \mu \cdot 50 \cdot \text{mm}, \quad k := \mu \cdot 61.9 \cdot \text{mm}, \quad l := \mu \cdot 7.8 \cdot \text{mm}, \quad m := \mu \cdot 15 \cdot \text{mm}, \quad D_n := 150 \cdot \text{mm},$$

$$n_1 := 60 \text{ об/хв.}$$

Анімація важільного механізму Янсена

Лінії-відрізки ланок механізму.

$$L_{O11}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_{O1}, P_1(\alpha_1), K), \quad L_{12}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_1(\alpha_1), P_2(\alpha_1), K),$$

$$L_{O22}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_{O2}, P_2(\alpha_1), K), \quad L_{23}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_2(\alpha_1), P_3(\alpha_1), K),$$

$$L_{O23}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_{O2}, P_3(\alpha_1), K), \quad L_{61}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_6(\alpha_1), P_1(\alpha_1), K),$$

$$\begin{aligned}
L_{O26}(\alpha_1, K) &:= \text{Line}(P_{O2}, P_6(\alpha_1), K), L_{34}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_3(\alpha_1), P_4(\alpha_1), K), \\
L_{46}(\alpha_1, K) &:= \text{Line}(P_4(\alpha_1), P_6(\alpha_1), K), L_{45}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_4(\alpha_1), P_5(\alpha_1), K), \\
L_{56}(\alpha_1, K) &:= \text{Line}(P_5(\alpha_1), P_6(\alpha_1), K), L_{O2O3}(\alpha_1, K) := \text{Line}(P_{O2}, P_{O3}, K), \\
L_{O1O3}(\alpha_1, K) &:= \text{Line}(P_{O1}, P_{O3}, K)
\end{aligned}$$

На рис.1 представлено мить анімації важільного механізму Янсена [5]. Основна задача стопоходячих механізмів це перетворення обертового руху в рух подібний до руху стопи. Результат бачимо на малюнку, - траєкторію нижньої точки механізму.

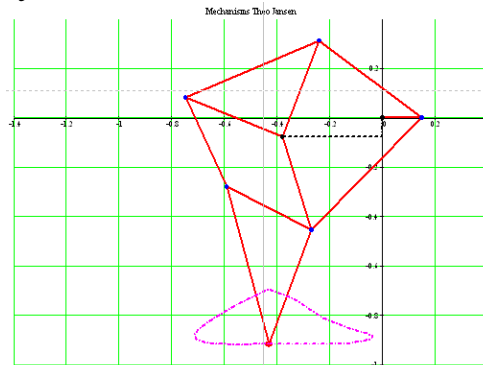

Рис. 1. Мить анімації механізму Янсена.

Визначення допоміжної ранжируваної змінної F для візуалізації та анімації кінематичної схеми механізму $F := \text{FRAME}$

Кінець програми.

У роботі застосовано методи теорії механізмів і машин, обчислювальної математики та моделювання в системі Mathcad. Отримана, в системі Mathcad, програма та анімація [5] можуть застосовуватись на практичних, лекційних заняттях, при розрахунку, конструюванні та дослідженні важільних механізмів.

Література

1. Кіницький Я. Т. Теорія механізмів і машин : Підручник. – К. : Наукова думка, 2002. – 660 с. – ISBN 966-00-0740-X
2. Бертяев В.Д. Теоретическая механика на базе Mathcad : Практикум. – СПб. :БХВ – Петербург, 2005. – 762 с.
3. Ігнатишин М. І. Анімація кривошипно-повзунного механізму в системі Mathcad // Науковий вісник Мукачівського державного університету. - 2017. - №23(18). – С.19-23.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://youtu.be/3pDPE3CaoBM/>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=2kFpVd_P_og&t=35s

ОПТИЧНІ ПОКРИТТЯ НА ОСНОВІ ХАЛЬКОГЕНІДНИХ СТЕКОЛ ДЛЯ АКТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ФОТОНІКИ

Для вирішення актуальних задач, пов'язаних з контролем різноманітних газових речовин в екології, біотехнології, медицині, фармакології, виробництві продуктів харчування та побуті необхідна розробка і широке впровадження сучасних портативних газоаналізаторів, а також більш дешевих і зручних систем оптичної реєстрації та обробки інформації про стан досліджуваного об'єкту. Ключовими елементами сучасних оптоелектронних сенсорів є світлодіоди (СД) та фотоприймачі або фотоприймальні пристрої (ФП) на їх основі. В останні роки параметри СД і ФП суттєво покращились, однак проблема підвищення потужності, інформаційної здатності та узгодженості їх спектральних характеристик залишається актуальною [1].

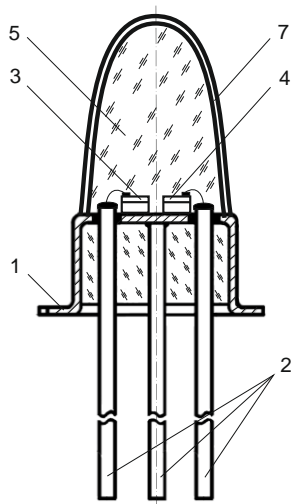

Рис. 1. Оптоелектронний пристрій
1- корпус; 2- електровиводи;
3-, 4- активні елементи;
5-, 7- оптичне покриття на основі халькогенідних стекол

Мета наших досліджень – підвищення потужності СД і чутливості ФП, які працюють в оптоелектронних сенсорах газів при кімнатній температурі в спектральному діапазоні 2-5 мкм шляхом нанесення на активні елементи (АЕ) СД і ФП об'ємного оптичного покриття заданої форми на основі багатокомпонентних склоподібних сплавів із халькогенідних систем (Ge, Pb)–(Ga, As, Sb,)–(S, Se).

Досліджувались СД і ФП які розміщувались на підкладці корпуса ТО-18. Активні елементи НДВ і ФП виготовлені на основі гетероструктур з *p-n*-переходами на базі твердих розчинів InAs/ InAsSb /InAsSbP/ та GaSb/GaInAsSb/AlGaAsSb.

Суттєве покращення світлотехнічних параметрів випромінюючих і фотоприймаючих АЕ, досягнуто завдяки використанню в якості матеріалів для оптичного покриття багатокомпонентних склоподібних сплавів із халькогенідних систем (Ge, Pb)–(Ga, As, Sb,)–(S, Se). Халькогенідні стекла (ХС) прозорі в широкій області спектра оптичного діапазону із заданим показником заломлення, забезпечують хорошу адгезію до матеріалу АЕ та корпусу, узгоджуються з їх коефіцієнтами термічного розширення, не змінюють спектральні характеристики АЕ і технологічні у виготовленні.

Розроблена нами конструкція оптопар (Рис. 1) та розрахована форма оптичного покриття дозволяє за рахунок відбивання світлового потоку, що попадає на границю поділу оптичне покриття – повітря під кутом меншим деякого критичного кута падіння для даного оптичного середовища

утворювати частину світлового потоку, яка поглинається ФП, а інша частина світлового потоку, завдяки оптичному покриттю, виконаного у формі напівсфери або параболічної поверхні обертання, фокусується вздовж оптичної осі оптопари та випромінюється за його межі. Крім того, АЕ СД або ФП можуть виконувати роль керуючого елемента [2]. Керування роботою АЕ в залежності від умов навколишнього середовища відбувається за рахунок зміни величини струму, що проходить через нього в залежності від величини світлового потоку, який знаходиться у шарі оптичного покриття й поглинається ФП. Така робота оптопари забезпечує високу стабільність світлотехнічних параметрів [3].

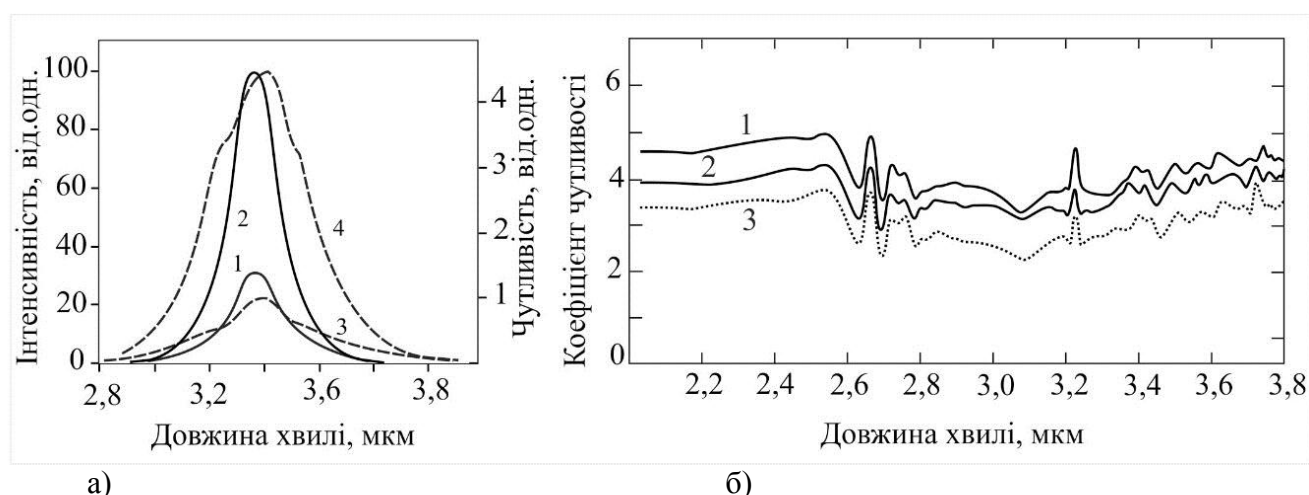

Рис.2. Спектри АЕ випромінювання і фоточутливості (криві 1, 3) до нанесення і (криві 3, 4) після нанесення оптичного покриття (а) та залежність чутливості АЕ ФП з довжиною хвилі в максимумі чутливості $\lambda_{\text{max}}=3,4$ мкм від довжини хвилі падаючого на нього випромінювання (б): криві 1-3 відповідають різним номерам зразків

Використання в якості матеріала для оптичного покриття багатокомпонентних склоподібних сплавів із халькогенідних систем (Ge, Pb)–(Ga, As, Sb,)–(S, Se) дозволило підвищити ефективність роботи випромінюючих та фотоприймаючих АЕ (Рис. 2) щонайменше в 2,5–5,0 разів по відношенню до дискретних світлодіодів та фотоприймачів, що випускаються промисловістю в спектральному діапазоні 2-5 мкм [3].

Література

1. В.Г.Вербицький, І.М.Вікулін, П.П.Воробієнко, В.М.Годованюк, В.Б.Каток, Ш.Д.Курмашев, В.І.Осінський, І.П.Панфілов, В.В.Рюхтін, Г.О.Сукач. Розробка високоефективних мікро-, нанотехнологій оптоелектроніки і комунікаційних систем на їх основі. Київ: ЛОГОС. (2009). 302 с.
2. Пат. №115905 Україна. Оптопара. Кабацій В. М., Блецкан Д. І. (2018). Бюл. № 1.
3. Пат. № 112695 Україна. Фотоприймач. Кабацій В. М., Блецкан Д. І. (2016). Бюл. № 19.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Управління фінансовими ресурсами є одним з основних методів управління підприємством в цілому.

Під фінансовими ресурсами слід розуміти грошові кошти, що є в розпорядженні підприємства. Вони формуються ще до початку діяльності підприємства в процесі утворення статутного фонду. Далі ці кошти інвестуються для забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення і розвитку виробництва (мікрорівень).

Фінансові ресурси значною мірою характеризують фінансовий потенціал, а саме – можливості підприємства щодо здійснення витрат з метою отримання доходу. В комплексі з трудовими та матеріальними ресурсами, фінансові становлять важливу складову ресурсного забезпечення підприємств.

Фінансові ресурси відіграють основну роль у формуванні та розвитку всієї ресурсної бази підприємства. Таким чином, формування ефективного менеджменту фінансових ресурсів знаходиться на головному місці.

На сьогодні нестача фінансових ресурсів гальмує загальний розвиток підприємств, а також зумовлює послаблення інших елементів ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання.

З переходом економіки нашої держави до ринкових принципів господарювання питання вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами набуло актуальності. Дану систему можна вважати досконалою та ефективною, коли з її допомогою з'явиться можливість забезпечувати системний пошук можливостей подальшого розвитку підприємства, а також можливість раціонально використовувати фінансові ресурси.

Механізм управління фінансовими ресурсами підприємства – це сукупність засобів та методів впливу на об'єкт управління, а також формування, розподіл та використання фінансових ресурсів.

Механізм управління фінансовими ресурсами підприємства розкривається через предмет, об'єкт, суб'єкти, групи основних цілей, принципів, методів.

Предметом управління фінансовими ресурсами підприємства є регулювання фінансових потоків з метою забезпечення їх збалансованості, достатності, оптимальності.

Об'єктами управління фінансовими ресурсами підприємства є:

- фінансові відносини, що виникають між підприємствами та їх засновниками, державою, комерційними структурами, іншими юридичними і фізичними особами;

- доходи і на громадження (прибуток), їх формування, розподіл і використання;

- фінансові ресурси, джерела їх формування, склад і структура;
- склад, структура і кругообіг капіталу;
- грошові фонди, їх формування та використання;
- грошовий обіг у відтворювальному процесі.

Оптимізація процесу формування та використання фінансових ресурсів є головним напрямком ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства.

Надійним інструментом фінансового менеджменту в Україні, а також основним джерелом фінансових ресурсів, є міжнародний фінансовий ринок.

На сьогодні процес управління фінансовими ресурсами поділяється на 6 основних етапів:

1) визначення проблеми та нереалізованих можливостей, що проводиться на основі оцінки попередніх рішень;

2) звернення до досвіду менеджерів з приводу управління фінансовими ресурсами – аналіз виникнення подібних проблем та використання здобутого досвіду в теперішніх можливостях;

3) визначення альтернативних рішень – розгляд можливих варіантів та вибір одного, який забезпечить максимальний ефект;

4) прийняття управлінського рішення – аналіз можливих наслідків;

5) його реалізація, найкращим механізмом якого буде ретельне планування дій та навчання персоналу;

6) оцінка результатів реалізації рішень.

На шостому етапі здійснюється оцінка результатів реалізації рішення – опитування працівників, процес перевірок, контроль за виконанням поставлених завдань.

На сьогоднішній день, згідно стану економічної та господарської самостійності підприємств, ефективне фінансування їх діяльності відіграє питому вагу в забезпеченні умов для сталого розвитку та стійкості функціонування.

Значної актуальності сфері управління фінансовими ресурсами підприємства надає основне завдання – забезпечення ефективності фінансування, – яке вирішується через механізм управління фінансовими ресурсами.

Перспективою подальших досліджень є визначення сутності та структури фінансового потенціалу, основним джерелом формування та нарощування якого є фінансові ресурси, а також аналітична оцінка складових фінансового потенціалу.

Література

1. Балашов О.В. Фінансові важелі управління фірмою / О.В. Балашов // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 35–39.

2. Ванькович Д.В. Вдосконалення механізму реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств / Д.В. Ванькович // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 112–117.

3. Джерелейко С.Д. Управління фінансовими ресурсами промислових підприємств/ С.Д. Джерелейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/156.pdf.

УДК 378.091.014.25

КОРОЛОВИЧ О.О.,
Мукачівський державний університет

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ШКОЛОЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Упродовж останнього десятиріччя спостерігається тенденція кардинальних змін для вищої школи в Україні. Не минули ці процеси й систему управління вузами, котрі пов'язані зі змінами, що відбулися у взаємовідносинах держави і сфери освіти, з необхідністю участі вузів у економічних процесах, зі становленням університетів як гравців в новому ринковому просторі.

Існуюча в 90-х роках командно-адміністративна система управління державою, заснована на бюрократичному механізмі тотального планування, була нездатна враховувати динамічний розвиток сфери вищої освіти, а разом з ним – зростання параметрів необхідного планування. В рамках нового державного курсу політичної організації України було закладено нові концептуальні засади ринкової економіки, які, в свою чергу, поставили вищу школу в ситуацію виживання в нових економічних умовах. Зростання тенденцій розвитку ринкових відносин в сфері університетської освіти, а також нестабільність надходження фінансових коштів трансформувалися для вузів у мотивацію до прояву власної активності.

В результаті реформування всієї державної системи вища школа отримала довгоочікувану значну автономію управління, одночасно втративши стабільне державне бюджетування, що було пов'язано зі зниженням частки державних витрат на освітні потреби.

Нова концепція державного управління майновим комплексом в сфері науки і освіти передбачає, що повноцінне бюджетне фінансування проводитиметься лиш в деяких нечисленних вузах, іншим доведеться шукати альтернативні джерела фінансування, залучаючи нові ресурси [1, с.11]. Такий перехід передбачає якісно новий статус інституту вищої освіти з більшою автономією та відповідальністю, що зумовлює значні зміни, в першу чергу в структурі і функціях управління ВНЗ; нову роль розвитку менеджменту в освітній сфері.

Слід відзначити, що кризове становище вищої освіти не є суто українським феноменом. В Європі також піднімаються питання, пов'язані з кризою європейського університету: фінансування, студентського набору і його збереження, фінансування дослідницьких програм і нової політики факультетів в умовах фінансової економії [2, с.116].

Кризовий стан інституту вищої освіти в Україні сьогодні є об'єктивною реакцією на мінливі соціоекономічні умови навколишнього середовища. Даний феномен носить характер об'єктивної суперечності між відомими глобальними соціоекономічними змінами і здатністю університетів в існуючій організаційній формі відповідати викликам сучасності.

Об'єктивним контекстом змін, що відбуваються в сфері вищої освіти є процеси світового масштабу – глобалізаційні. В галузі вищої освіти процес глобалізації проявляється в формуванні єдиного інтегрованого міжнародного освітнього простору, що сприяє вільному руху інтелектуальних ресурсів, створенню спільних міжнародних навчальних програм і проектів, виникненню інтеграційних діалогових процесів у вищій школі.

Результатом мінливих умов в сфері вищої освіти можна вважати високу конкуренцію окремих вузів за лідируючі позиції в якості освіти, прагнення до економічної ефективності та статусної рентабельної, переорієнтація інститутів освіти на споживача. У цих умовах виникає необхідність пошуку джерел фінансування.

Становлення конкуренції в середовищі вищої професійної освіти пов'язане з двома основними факторами: по-перше, з формуванням державного сегмента системи вищої освіти; по-друге, з появою комерційного сектору (сектору надання платних освітніх послуг) в державних вузах, що створило необхідну інституційну основу для розвитку в вузах різних форм підприємницької діяльності.

Така позиція інституту вищої освіти багато в чому зближує його з бізнесом, перетворюючи університет в «підприємницьку організацію», економічно ефективну, котра займається прибутковою діяльністю; розраховує на свої власні можливості; орієнтована на споживача. Всі перераховані фактори дозволяють їй швидко реагувати на зміни в сучасному світі та бути успішною.

Література

1. Грудзинський А.О. Університет як підприємницька організація // Соціологічне дослідження. 2015. № 4.
2. Clark B.R. The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective. Berkeley: University of California Press, 1983.
3. Clark B.R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. N. Y. : Pergamon Press, 1998.
4. Living in an 'Entrepreneurial' University by Ian Finlay // Research in Post-Compulsory Education. 2004. Vol. 9. № 3.

УДК 65.011.5(07)

КЛИМЕНКО О.Д., НАЗАРЧУК Л.В., СЕЛЕЗНЬОВ Д.Е.,
Луцький національний технічний університет

УНІФІКАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ТРАНСПОРТНО-ЗАВАНТАЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Необхідною умовою уніфікації елементів будь яких транспортно-завантажувальних засобів (ТЗЗ), побудованих по модульному принципу, для

заготовок даного типу є досягнення екстремуму цільової функції. В даному випадку це 100%-не завантаження орієнтованих заготовок в основне технологічне обладнання, надійність їх переміщення, укладки, сортування тощо - $\varphi(x_j)$. Тоді задача симпліфікації, як оптимального варіанту при виборі засобів може бути поставлена таким чином:

$$\text{extr } \varphi(x_j) = \sum_{i=1}^n \varphi_i(x_j) g_i; i = 1, \bar{n}; j = 1, \bar{m}$$

$$g_i = \begin{cases} 1 - \text{якщо екстремум досягнутий} \\ 0 - \text{в іншому випадку} \end{cases}$$

при обмеженні: $x_{ij} \in T(P_i), \forall P_i \in Q$.

Задача може бути розв'язана методом направленого перебору.

Одержане рішення буде варіантом оптимальної симпліфікації з одним вибраним типорозміром модуля за критерієм якості.

Цільова функція φ являє собою обмежену дискретну функцію, допустимі значення якої складають кінцеву множину z . Серед елементів цієї множини $z = \{\varphi_i(x_j)\} \in [1, n]$ один з елементів набуває екстремуму (*max* чи *min*) він і буде абсолютним екстремумом даної цільової функції.

Таким чином, питання уніфікації ТЗЗ необхідно ставити комплексно. Комплексний підхід до уніфікації є одним з основним шляхів зменшення витрат на всіх етапах їх життєвого циклу. Основні етапи робіт по комплексній уніфікації можна представити таким чином:

- 1.Перелік завдань, що вирішують автоматичними засобами;
- 2.Розробка пропорцій по характеристикам і типам (номенклатурі) зразків;
- 3.Формування вихідних даних для проведення робіт по уніфікації – скорочення номенклатури і визначення раціонального направлення уніфікації;
- 4.Оцінка впливу уніфікації на характеристики ефективності і показників вартості на всіх етапах;
- 5.Техніко-економічне обґрунтування раціонального рівня уніфікації;
- 6.Розробка проекту технічного завдання на створення уніфікованого зразка ТЗЗ;
- 7.Проведення НД і КР по створенню уніфікованого зразка.

УДК 339.33

КРУЧАК Л.В., ФІЛЬКІНА Б.І.,
Мукачівський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Оптова торгівля – це вид економічної діяльності в сфері товарообігу, який представляє собою купівлю-продаж товарів за договорами поставки великими

партіями для подальшого їх продажу через роздрібну торгівлю, для виробничого чи кінцевого споживання та надання пов'язаних із цим послуг [1].

Дослідженням оптової торгівлі в Україні займалися достатньо науковців, зокрема, Голошубова Н.О., Багієв Г.Л., Щур Д.Л., Тарасевич В.М., Торопков В.М., Апопій В.В., Трубей О.М., Кіняк Г.В., Трішкіна Н.І., що підтверджує актуальність дослідження та потребує дослідження.

Функції оптової торгівлі можна розділити на два види: традиційні – переважно організаційно-технічні (організація купівлі-продажу, складування і збереження запасів, перетворення асортименту товарів, їх транспортування) та нові, виникаючі під впливом розвитку ринку [2].

Однією з основних функцій оптової торгівлі є формування і стабілізація балансової рівноваги товарів і грошей в обігу, ринкового попиту і пропозиції, вартісно-натуральних структур, що в свою чергу, створює оптимальну модель функціонування товарно-грошового кругообігу.

Оптову торгівлю виконують промислові підприємства, оптові фірми, товарні біржі, агенти закупівлі та збуту, дилери, офіційні дистриб'ютори промислових підприємств та закордонних фірм.

Найпоширенішою формою оптової торгівлі є організатори оптового обороту: товарні біржі, аукціони, торги, виставки та оптові ярмарки, оптові продовольчі ринки. Вони не є суб'єктами оптової торгівлі, проте є важливими елементами оптової інфраструктури, до головних завдань яких входить створення умов для ефективної діяльності оптової ланки.

Головною користю від роботи оптових компаній є підтримка цінового паритету на ринку на основі накопичення достатньої товарної маси й своєчасного її постачання в роздрібну мережу. Наявність достатньої кількості учасників оптової торгівлі також дозволяє більш динамічно й оперативно відстежувати потреби в товарі роздрібної торгівлі.

Підприємства оптової торгівлі є найважливішою організаційною ланкою інфраструктури товарного ринку, на них припадає найвагоміша частка його товарообороту.

Підприємство оптової торгівлі є організаційно-адміністративною одиницею, яка об'єднує колектив працівників і має свої органи управління. Характерною рисою підприємства є його економічна діяльність та єдність, спільність результатів праці, матеріальних ресурсів та фінансових коштів, єдність обліку та звітності [4].

Разом із тим підприємства оптової торгівлі є суб'єктами дуже динамічного сектору економіки, в якому відбуваються процеси концентрації та спеціалізації у відповідь на загострення конкуренції на товарному ринку й зростання вимог покупців до рівня обслуговування.

Важливим є рішення оптового підприємства щодо товарного асортименту й комплексу послуг, які будуть пропонуватися клієнтам. Це рішення, з одного боку, має забезпечити максимально повний асортимент товарів і постійно підтримувати достатній товарний запас для негайної поставки їх, а з іншого –

одержання максимального прибутку. З урахуванням конкретних умов оптовик приймає рішення щодо кількості й переліку асортиментних груп, які йому економічно вигідно продавати, та стосовно доцільного рівня товарних запасів. Водночас оптовик вирішує, який комплекс послуг буде найпривабливішим для клієнтів, а від яких послуг варто відмовитися. Головне – сформулювати такий комплекс послуг, який суттєво збільшить споживчу цінність товару й задовільнить індивідуальні потреби кожного клієнта [3].

Отже, сфера оптової торгівлі складається з безлічі організацій, котрі займаються переміщенням товарів та послуг з місць їх виробництва до місць використання.

Також оптова торгівля включає діяльність із продажу товарів чи послуг тим, хто набуває його з метою перепродажу чи професійного використання. Саме оптові торговці допомагають виробникам ефективно доставляти товари безлічі роздрібних торгових підприємств і промисловим споживачам в будь-якій частині країни.

Література:

1. Апопій В.В. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : монографія / В.В. Апопій, І.М. Копич, О.Г. Біла. – К. : Академвидав, 2012. – 424 с.
2. Багієв Г.Л., Тарасевич В.М., Анн Х. Маркетинг. – М. : Економіка, 2009. – 612 с.
3. Памбухчянц В. К. Організація, технологія і проектування торговельних підприємств – М. : ІОЦ «Маркетинг», 2007. - 320 с.
4. Щур Д.Л. Основи торгівлі. Оптова торгівля. – М. : Видавництво «Справа і Сервіс», 2009. – 304 с.

УДК 330.341.1:334.716

ЛЕНДЕЛ О.Д., БУНДЗЯК Л.В.,
Мукачівський державний університет

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

В умовах глобалізації та євроінтеграції проблема підвищення ефективності інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств набуває принципового значення, оскільки досвід успішних міжнародних компаній свідчить, що інновації забезпечують виключні конкурентні переваги, довгострокову дохідність та високі темпи розвитку і є основним фактором економічного зростання національної економіки. Однак існуюча ситуація в промисловості України характеризується низьким рівнем інноваційної діяльності промислових підприємств, невизначеністю ринкового середовища та низькою інвестиційною привабливістю через високий рівень ризику. За таких умов інновації залишаються джерелом розвитку лише теоретично, та не знаходять своєї практичної реалізації. Зокрема, одним з основних показників, який характеризує рівень інноваційної діяльності в країні, є кількість патентних заявок. У 2017 році кількість патентних заявок в Україні склала 4047 або майже 0,13% від загальної кількості у світі. За даним показником Україна знаходиться

на 28 місці в світі [1]. Однак, згідно статистичних даних, у 2017 році інноваційною діяльністю в промисловості займалися лише 759 підприємств, або 16,2%, при цьому на інновації підприємства витратили 9,1 млрд. грн, з яких основна частка припала на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд. грн [2, с. 83]. Це свідчить про наявність інноваційного потенціалу у вітчизняних промислових підприємств, але практично даний потенціал не реалізується.

Як показує світова практика, сталий розвиток підприємства і його конкурентоспроможність в довгостроковій перспективі залежить від рівня інноваційної активності. У зв'язку з цим зростає важливість і роль управління інноваційною діяльністю, інноваційним розвитком підприємств та формування власної інноваційної політики. Для цього необхідно розвивати такий важливий елемент забезпечення активізації інноваційної діяльності на промислових підприємствах, як інноваційна культура. Розвиток інноваційної культури на макрорівні полягає у забезпеченні сприятливого середовища (соціального, політичного, економічного) та формуванні інноваційної інфраструктури. На мікрорівні інноваційна культура це система традицій та цінностей, що сприяють нововведенням, забезпечують розвиток підприємства на основі інновацій.

Виділяють два основні напрямки, які можуть стати підґрунтям для формування інноваційної політики промислового підприємства: інерційний та активний [3, с. 46]. Основою інерційного напрямку є технологічна модернізація виробництва підприємства через упровадження відповідних технологій, створених на основі зовнішніх інновацій. Такий підхід не вимагає провадження великих обсягів науково-дослідних робіт, однак потребує наявності джерел фінансування для придбання патентів та ліцензій на використання зовнішніх розробок. Головна перешкода – низька інвестиційна привабливість промисловості України в цілому і, як наслідок, окремих промислових підприємств.

До переваг інерційного напрямку інноваційного розвитку можемо віднести модернізацію технологічної бази промислового підприємства та підвищення інноваційної активності у галузі. Основним недоліком є втрата частини конкурентних переваг підприємства через зниження інвестицій у розвиток власного інноваційного потенціалу. Таким чином, інерційний напрям забезпечує лише однобоку технологічну модернізацію промислового підприємства, яка є актуальною лише у короткостроковій перспективі [4].

Активний напрям формування інноваційної політики промислового підприємства базується на організації і проведенні науково-дослідних й дослідно-конструкторських робіт власними силами та/або шляхом кооперації з іншими підприємствами чи науково-дослідними установами. Вузькими місцями даного напрямку є високий рівень потреби у людських ресурсах, а саме висококваліфікованих кадрах та системи їх мотивації до інноваційної діяльності; фінансових ресурсах в тому числі можливість використання

венчурного інвестування; інноваційній інфраструктурі (сукупності організацій, що спеціалізуються на забезпеченні окремих видів робіт у процесі НДДКР і доведенні до промислової та комерційної реалізації нововведення); інноваційній культурі (патентна чистота, спрямованість на виробництво високоякісних продуктів і послуг, створення високого рівня комфорту для життєдіяльності).

Відповідно, активна інноваційна політика підприємства повинна бути спрямована на першочергове забезпечення вищенаведених ресурсів, як самостійно, так і налагоджуючи співпрацю з іншими учасниками ринку, створюючи інноваційні центри чи об'єднуючись шляхом створення технопарків. Це має важливе значення: по-перше, для підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності, що вже проводиться, по-друге, для створення належного середовища, що дозволяє сформувати нові інноваційні центри, куди можна залучати кваліфікований персонал та інвестиції.

Ще одним важливим аспектом формування інноваційної політики промислового підприємства повинен бути механізм управління інноваційними ризиками, який передбачає виконання ряду послідовних кроків. Зокрема, це ідентифікація ризиків інновацій, джерел їх виникнення та основних факторів впливу; якісний і кількісний аналіз інноваційних ризиків; інтерпретація результатів попередньо проведеного аналізу з інтегральною оцінкою ризику, аналізом значень ризику, які знаходяться за рамками максимально допустимих, оцінкою можливого збитку та прийняттям попереднього рішення щодо дій по мінімізації виявлених ризиків. Остаточне управлінське рішення приймається лише після комплексної оцінки рівня ризику та визначення можливих способів його мінімізації. Таким чином, управління ризиками повинно виступати окремою підсистемою інноваційної політики промислового підприємства.

Після врахування можливостей підприємства, множини цілей, окреслення усіх об'єктів управління та методів впливу на них, вибору оптимального варіанту – відбувається побудова програми реалізації обраного напрямку інноваційної політики. Необхідно зауважити, що інноваційна політика промислового підприємства також повинна передбачати заходи контролю за результатами й забезпечувати її адаптивність до умов та тенденцій на ринку.

Отже, формування інноваційної політики на промисловому підприємстві здійснюється в залежності від напрямку побудови системи інноваційної діяльності: інерційного чи активного. Інерційний забезпечує переваги лише у короткостроковій перспективі, тоді як активний є джерелом стабільного інноваційного розвитку. Значною мірою інноваційна політика формується відповідно до наявних у підприємства ресурсів: людських, фінансових, рівня розвитку інноваційної інфраструктури, а також в залежності від рівня розвитку системи оцінки ризиків та рівня інноваційної культури.

Література

1. ВОИС. ИС: факты и цифры 2018 г. [Електронний ресурс] Всемирная организация интеллектуальной собственности. - Режим доступа : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_943_2018.pdf.

2. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник / Відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 180 с.
3. Шемякина Т. Ю. Управление инновационным развитием: Стратегии и риски : монография / Т. Ю. Шемякина. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2012. – 176 с.
4. Семенченко Н. В. Формування інноваційного розвитку промислового підприємства / Н. В. Семенченко, О. С. Мороз. // Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2805>.

УДК 331.108.5

ЛИЗАНЕЦЬ А.Г., ЧОВРІ Д.В.,
Мукачівський державний університет

СУТНІСТЬ ТА УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасному етапі розвитку України проблеми управління персоналом надзвичайно загострилися. Персонал є найскладнішим та специфічним видом ресурсів, що використовує підприємство у процесі функціонування. Ефективність діяльності підприємства у значній мірі залежить від результативності роботи персоналу, що значною мірою визначається його трудовою активністю. З огляду на це, актуальним завданням є пошук дієвих методів та механізмів підвищення трудової активності персоналу.

Саме поняття «трудова активність» виступає якісною характеристикою поведінки найманого працівника як суб'єкта соціально-трудових відносин, що виникають з приводу реалізації його трудового потенціалу. Трудова активність є характеристикою насамперед трудової поведінки, яка, в свою чергу, включає в себе трудову діяльність.

В узагальненому розумінні трудова активність відображає успішну трудову діяльність, що характеризується нарощуванням кількісних та якісних результатів індивідуальної і колективної праці, сприяючи збільшенню обсягу виробництва продукції (товарів, послуг) необхідного рівня якості.

Погоджуємось з думкою щодо доцільності розмежування понять потенційної та реальної трудової активності. Якщо потенційна трудова активність виражається через зацікавленість у праці та здатність за певних умов досягти певного кінцевого результату, то реальна трудова активність виявляється через певний виробничий результат, отриманий як наслідок трудової діяльності та реалізованої здатності до праці. Як потенційна, так і реальна трудова активність залежить від кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу носіїв робочої сили.

На практиці існують два види співвідношення потенційної та реальної трудової активності. Ідеальним для працівника і підприємства є перший варіант, коли реальна трудова активність максимально наближена або збігається з потенційною, підтримує останню і відтворюється разом з нею. За

таким умов управління трудовою активністю зводиться до закріплення і розвитку трудового потенціалу як окремих працівників, так і колективу.

Згідно з другим варіантом реальна трудова активність є меншою за потенційну, що може бути наслідком впливу різних чинників. При цьому управління трудовою активністю спрямоване на підвищення рівня реальної трудової активності у відповідності до потреб підприємства та власника трудового потенціалу. Розгляд другого варіанту співвідношення на сучасному етапі набуває особливої актуальності у зв'язку з проблемами мотиваційної кризи, падінням престижу багатьох соціально значимих видів трудової діяльності та самої праці, втратою цінності колишніх трудових стимулів.

Розрізняють об'єктивні та суб'єктивні показники трудової активності. Об'єктивні показники трудової активності – це показники, що характеризують її через результати трудової діяльності і поведінки в процесі праці: виробіток, якість праці, дотримання трудової і технологічної дисципліни тощо. Суб'єктивні показники характеризують установку особистості, характер сприйняття нею праці: мотивацію, задоволеність; ставлення до праці, а також особистісну самооцінку трудової активності, реалізації свого потенціалу в процесі праці.

Міра реалізації трудової активності конкретної особи часто є похідною від суб'єктивних оцінок. Це пояснюється особливістю і характером ставлення працівника до праці, соціально-трудових відносин, своєї професійної самореалізації. З огляду на це, трудова активність формується через відношення до праці – складне соціально-економічне явище, що відбиває відносини між власником трудового потенціалу (особою, колективом) і працею та зачіпає економічні інтереси різних суб'єктів, задіяних у процесі праці.

Відношення до праці з боку працівника, як правило, – це єдність трьох елементів: мотивів і орієнтацій трудової поведінки; реальної або фактичної трудової поведінки; оцінки працівником трудової ситуації.

Перший, елемент ставлення до праці пов'язаний з трудовими мотивами, якими керується працівник у трудовій діяльності. Вони є збудниками трудової поведінки і в сукупності утворюють мотиваційну сферу особистості. Другий елемент представляє собою наочний прояв (в діях і вчинках) відношення працівника до умов, змісту та результатів діяльності. Третій оцінний елемент ставлення до праці пов'язаний з об'єктивними переживаннями працівника, його внутрішнім станом, викликаним виконуваною роботою. Проявляється через задоволеність працівника результатами роботи, тобто самим продуктом праці та винагородою, отриманою за її виконання.

Таким чином, управління трудовою активністю на рівні підприємства – це сукупність заходів, спрямованих на максимальне наближення реальної трудової активності до потенційної з метою виконання поставлених завдань, нарощування кількісних та якісних результатів праці. Система управління трудовою активністю повинна передбачати оптимальне поєднання методів економічного та неекономічного стимулювання персоналу, регулювання

режиму робочого й вільного часу, праці й відпочинку, створення належних умов праці та постійне підвищення якості і продуктивності операційної системи.

Література

1. Гук Р. В. Трудова активність персоналу як складова трудового потенціалу, її сутність та показники / Гук Р. В. // Соціально-трудова сфера: сучасний стан, проблеми та стратегічні напрями розвитку : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 14–16 листоп. 2017 р.– Київ : КНЕУ, 2017. – С. 283–285.
2. Одегов Ю.Г. Мотивація персоналу : Навчальний посібник. Практичні завдання (практикум) / Ю.Г. Одегов, Г.Г. Руденко, С.М. Апенько, А.І. Мерко. – М. : Видавництво «Альфа-Прес», 2010. – 640 с.

УДК 657

ЛІБА Н.С., ГОЛОВАЧКО В.М., ЗАЯЦЬ О.,
Мукачівський державний університет

ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Нескінченний процес людського пізнання в певний момент розвитку бухгалтерського обліку примушує переусвідомити систему знань про подвійний запис. Зрозуміло, що цей процес спрямований на пошук оригінальних ідей, нове висвітлення питань, що розкриваються у бухгалтерському обліку.

Питаннями історії розвитку бухгалтерського обліку займалися чимало вітчизняних та зарубіжних науковців. Слід відзначити праці Вахтинської Є., Власової Н. С., Кужельного М. В., Пушкаря М. С., Смирнової І.А., Сопка В. В., Соколова Я.В., Циганкова К. Ю.

Роль Луки Пачолі полягає в тому, що він перший ясно і повно передав практичні засоби подвійного запису, які існували в ті часи. Своєю працею він відкрив шлях для майбутніх поколінь, завдання яких було в подальшій розробці його вчення і застосування в усіх видах практичної діяльності, а не тільки в торгівлі [1].

У 1494 р. систему подвійного запису описав учений-математик, францисканський чернець, Лука Пачолі. Інформація про подвійний запис міститься в одинадцятому трактаті «Про рахунки і записи» дев'ятого відділу твору «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відносини». Пізніше система отримає назву «староіталійської». Поява трактату лише на два роки відстає від відкриття Колумбом Америки. Таким чином, зміна епох в історії обліку збігається за часом з переходом Європи від Середньовіччя до Нового часу. Довгий час згадану працю вважали першою з таких, що описують подвійний запис, а Луку Пачолі – його винахідником. Сьогодні достовірно відомо, що перша книга, в якій описувалася система подвійного запису, це робота Бенедетто Котрульї «Про торгівлю і сучасного купця», написана від руки в 1458 р., але надрукована тільки в 1573 р. Тому книга Луки Пачолі

визнається всіма істориками науки як перша друкована робота, що дала поштовх розвитку нової системи бухгалтерського обліку. У трактаті «Про рахунки і записи» Лука Пачолі шляхом аналізу господарських операцій і вже існуючих способів ведення книг – меморіалу, журналу, Головної та інвентарної книг – описав закон подвійного запису і показав, що, ґрунтуючись на ньому, в будь-якому господарстві можна побудувати доцільну систему рахунків і книг [2].

Економічна суть господарської операції сьогодні полягає в тому, що вона викликає подвійні й рівновеликі зміни засобів та джерел їх формування. Двоїстий характер господарської операції зумовлює необхідність відображення її на рахунках методом подвійного запису.

Таким чином, подвійний запис - це метод, що впливає з економічної суті відображення операцій, кожна з яких обумовлює зміни у двох видах господарських засобів, грошових коштів, або у двох видах джерел, або в одному виді засобів чи коштів, і в тій же сумі змінюється відповідний вид джерел. Це важливий принцип однакового відображення господарських операцій на рахунках.

Зрозуміло, що подвійний запис не тільки принцип однакового відображення операцій на рахунках, а й основний технічний прийом бухгалтерського обліку, бо забезпечує горизонтальний взаємозв'язок між рахунками, а також важливий контрольний прийом, оскільки очевидно, що скільки не було б операцій, але загальна сума записів за дебетом рахунків завжди дорівнюватиме загальній сумі записів за кредитом рахунків. Взаємозв'язок між рахунками, що виникає шляхом подвійного запису, називається кореспонденцією рахунків, а такі рахунки - кореспондуючими. Правильна кореспонденція рахунків має велике значення для організації бухгалтерського обліку, його достовірності й правильності, оскільки на перший план виступають сутність господарської операції і її правдиве відображення на рахунках. Тому з метою забезпечення єдиних підходів до відображення операцій розробляють інструкції і типові кореспонденції рахунків, їх наводять у спеціальних довідниках і в коментарях до плану рахунків.

Використання методу подвійного запису забезпечує оперативність облікової інформації (швидкість, своєчасність), її аналітичність (детальне відображення в натуральних і грошових показниках) та достовірність (доказ того, що даний факт чи названий результат є істинним).

Із застосуванням подвійного запису в бухгалтерському обліку забезпечується реєстрація не лише кількісних змін, що відбуваються з майном підприємства, але й змін, які впливають на розмір вимог щодо цього майна. На бухгалтерських рахунках шляхом подвійного запису реєструється наявність та рух майна, а також виникнення, зміна та призупинення прав і зобов'язань, що виникають між господарюючими суб'єктами, тобто відображається не лише факт існування об'єкта бухгалтерського спостереження, але і його причина, чим забезпечується повнота записів у бухгалтерському обліку [3].

Отже, із XV століття подвійний запис став невід'ємною частиною бухгалтерського обліку, перетворив весь облік на струнку систему, що полегшує контроль як за збереженням цінностей, так і за управлінням ними.

Література

1. Васільєва Л. М. Внесок Луки Пачолі в розвиток бухгалтерського обліку / Л.М. Васільєва // Агросвіт. – 2014. - № 7. – С. 13-16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_7_4.

2. Ліба Н.С. Подвійний запис у теоретично-історичному аспекті / Н.С. Ліба, Я.В.Голубка, У.Ю.Староста [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/n23.pdf>

3. Пилявець О.В. Подвійний запис як методологічний прийом в забезпеченні якості бухгалтерської інформації / О.В. Пилявець // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. – 2011. - №2 (53), том 3. – С. 84-88.

УДК 330.3

МАКСИМЕНКО Д.В.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВА

Важливою особливістю сучасного етапу становлення ринкових відносин в Україні є орієнтація вітчизняних підприємств-виробників на підвищення конкурентоспроможності власних товарів. Ключового значення при цьому набуває маркетингова діяльність, зокрема, формування маркетингових стратегій підприємства.

При формуванні стратегій доцільно враховувати такі особливості стратегічного планування на сучасному етапі: посилення обмеженості ресурсів, що вимагає їх оптимізації при плануванні; підвищення вимог до достовірності стратегій внаслідок зростання невизначеності та ризику при їх реалізації; збільшення динамічності середовища і, відповідно, необхідність чіткого і детального стратегічного планування в часі; необхідність забезпечення гнучкості стратегій у зв'язку зі швидкими змінами зовнішнього середовища.

Багато авторів визначальним для формування стратегії вважають оптимізацію діяльності підприємств стосовно до інших на ринку. Але слід відзначити, що на даний час досягти цього стає усе важче, оскільки конкуренція на ринках продовжує посилюватись. Тому у високо динамічних конкурентних середовищах традиційний підхід до розробки стратегії часто не дає бажаних результатів, і необхідно застосовувати більш динамічні концепції, оскільки ринкові умови змінюються швидше, ніж сформульовані стратегії втілюються.

На думку Г.Мінцберга [1, с.29] поняття «стратегія» є достатньо широким і формується із таких п'яти складових елементів:

1. Стратегія – намічуваний план діяльності (майбутня перспектива);
2. Стратегія – принцип поведінки організації (минулі і теперішні традиції);

3. Стратегія – позиція, розташування товарів організації на конкретних ринках;

4. Стратегія – основний спосіб діяльності чи «теорія бізнесу» організації;

5. Стратегія – набір дій чи «маневр» з метою перемогти конкурента.

Маркетингову стратегію підприємства визначають як динамічну систему маркетингових цілей, сформованих на засадах стратегічних цілей підприємства та з врахуванням особливостей ринкового середовища, а також маркетингових засобів їх досягнення. Важливим моментом є динамічність, безперервність та системність у формуванні маркетингових стратегій.

В умовах постійних змін на ринку формування стратегій маркетингу допомагає підприємствам передбачати зміни середовища і оперативно реагувати на них, а також бути завжди в готовності до непередбачуваних обставин. Формальне планування маркетингу необхідне не тільки тому, що маркетингова стратегія, деталізована в плані маркетингу, є офіційним документом. Не менш важливим є те, що процес розробки стратегії маркетингу вимагає осмислення місії підприємства, змушує об'єктивно, критично і неупереджено оцінити діяльність підприємства в усій його повноті, дає об'єктивні показники ефективності роботи. Вона є тим робочим інструментом, який за належного застосування дає змогу ефективно керувати підприємством.

У літературі існують різні підходи до процесу формування маркетингових стратегій, які, на нашу думку, можна віднести до двох груп. Перша із них відображає більш традиційний підхід, висвітлений переважно в працях закордонних авторів, і в першу чергу в роботі Ж.Ж.Ламбена [2, с.147]. Згідно такого підходу основою маркетингової стратегії є вибір цільових сегментів, позиціонування товару та комплекс маркетингу – товар, ціна, збут, просування. Інший підхід, представлений у більш сучасних працях, виходить за межі комплексу маркетингу при формулюванні маркетингових стратегій. Вони трактуються значно ширше і за суттю, і за рівнями прийняття. Стверджується, що маркетингові стратегії приймаються на всіх рівнях управління, в тому числі на найвищих.

Тобто, на кожному рівні рішення можуть прийматися одночасно, та обов'язково з взаємним узгодженням. Внаслідок цього повинна бути сформована система стратегій, а не просто їх набір на кожному рівні. Стратегії нижчих рівнів повинні з необхідністю логічно впливати із стратегій вищих рівнів.

Щодо принципу безперервності, то згідно нього стратегії не можуть розроблятися на якийсь певний період і далі реалізовуватись протягом нього, незважаючи на динаміку середовища. Процес формування і коригування стратегій на різних рівнях повинен відбуватись постійно. Лише у такому випадку система управління підприємства буде достатньо адаптивною, а стратегія ефективною.

Маркетингові стратегії формуються за елементами комплексу маркетингу, станом попиту, охопленням ринків, видом спеціалізації. При цьому

основний наголос за даною моделлю слід зробити на маркетингових стратегіях за елементами комплексу маркетингу – товарній, ціновій, збутовій, комунікаційній, як ключових для здійснення маркетингової діяльності.

Література

1. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий / Г. Минцберг. – ЗАТ "Видавництво "Питер"", 2000.
2. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива; Пер с франц. / Ламбен Ж.-Ж. – СПб. : Наука, 1986. – 589 с.
3. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми : Монографія / Н.В.Куденко. – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.

УДК 687:016

МАТВІЙЧУК С.С., ЮРАК Х.І.,
Мукачівський державний університет

РОЗРОБКА БАЗИ ДАНИХ РУКАВІВ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ БАГАТОАСОРТИМЕНТНИХ КОЛЕКЦІЙ КОСТЮМІВ ЖІНОЧИХ

Виготовлення високоякісної продукції відповідно вимог споживачів у максимально малі терміни – головна умова існування підприємств. Особливо це важливо для підприємств легкої індустрії, оскільки модний бізнес має свої вимоги – обмежений час планування та підготовки виробництва при швидкій зміні асортименту продукції. Зменшення при цьому обсягу партії виробів покращує конкурентоспроможність продукції, але ставить нові задачі перед виробником щодо оптимізації проектування та виробництва.

Авторами ставиться питання вдосконалення методів проектування з урахуванням вимог, пов'язаних з реалізацією готових виробів. В існуючих умовах більш конкурентоспроможними є швейні підприємства, що представляють колекції одягу, у яких вироби різних асортиментних груп вільно комплектуються один з одним, дозволяючи створити різні за стилем та призначенням комплекти [1]. Особливо це актуально для жіночого одягу, адже це дозволяє створити індивідуальний образ.

Саме тому, авторами пропонується до впровадження розробка багатоасортиментної промислової колекції одягу в системі «комплект» – група моделей одягу різного виду, яким характерні такі властивості композиції, що дозволяють комбінувати їх один з одним у різних поєднаннях, отримуючи цілісні композиційні рішення [1].

Об'єктом дослідження є процес проектування та виготовлення багатоасортиментних промислових колекцій костюмів жіночих.

Предмет дослідження – жіночий одяг костюмного призначення.

Велику кількість моделей одягу можна представити малою кількістю типових (базових) конструкцій. Використання базових основ і базових конструкцій одягу при розробці конструкцій нових моделей дозволяє приділити велику увагу естетичному оформленню моделі, що в декілька разів зменшує

витрати часу при проектуванні, забезпечує економію матеріалів та застосування прогресивної технології. Кількість існуючих моделей одягу безмежна, а конструкцій, відмінних за покроєм – обмежена визначена кількість [2].

У плечових виробах покрій визначається головним чином конструкцією рукава: вшивний, реглан, суцільно викроєний, комбінований. Кожному покрою відповідає множина форм рукавів, які відрізняються наступними параметрами: шириною рукава на рівні глибини пройми (вузький, середній, широкий, дуже широкий), довжиною рукава, формою головки рукава (класична, плоска, наповнена), силуетом (прилеглий, прямий, розширений зверху, розширений знизу), оформленням низу рукава. Конструктивне оформлення рукавів визначається кількістю швів (одно-, двох-, та трьохшовні), формою ліній, кількістю декоративних елементів та деталей (виточки, зборки, складки, манжети, пати) [3].

При цьому вузол «пройма – рукав» є найбільш складною ділянкою щодо забезпечення якості конструкції, оскільки формує конфігурацію плечового шва та плечовий пояс жакету.

Авторами ставиться за задачу вдосконалення інформаційного забезпечення проектування жіночих костюмів шляхом розробки каталогу вшивних рукавів. Виконано аналіз класифікації засобів модифікації зовнішнього виду одягу з метою розробки рекомендацій щодо модифікацій рукавів жакетів жіночих.

Це урізноманітнить обсяг варіацій при створенні жакетів жіночих, естетично збагатить колекцію без значних змін у конструкцію та технологію обробки стану. Це дозволить оптимізувати процес проектування та запуску нових моделей у виробництво, а на етапі реалізації продукції споживач матиме змогу сформувати комплект у відповідності до призначення та власним вподобанням стильового вирішення.

Література

1. Корягин И. С. Разработка технологии проектирования многоассортиментных промышленных коллекций одежды : автореф. дис.. на соиск. науч. степени канд. техн. наук : 05.19.04 - Технология швейных изделий / И. С. Корягин – М., 2010. – 20 с.
2. Славінська А. Л. Методи типового проектування одягу / А.Л. Славінська. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 179 с.
3. Колосніченко М. В. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва / М.В. Колосніченко, К. Л. Пашкевич одягу : навч. посіб. – 2-ге вид. – К. : ПП НВ «Профі», 2018. – 237 с.

УДК 336.76

МИХАЛЬЧИНЕЦЬ Г.Т.,
Мукачівський державний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ

Внаслідок посилення інтеграційних процесів у світовій економіці та глобалізації світового економічного простору, структура світового фінансового

ринку видозмінилась, появились та виокремлення нові сегменти ринку, серед яких провідну роль відіграє ринок похідних фінансових інструментів.

Похідні фінансові інструменти з'явилися насамперед як інноваційні інструменти з управління банківськими ризиками, підвищення ліквідності та доходності банківської діяльності,

Компанії по всьому світу використовують похідні фінансові інструменти для ефективного хеджування своїх ризиків і зменшення невизначеності щодо майбутніх цін на активи. Як наслідок, деривативи роблять величезний внесок у розвиток економіки і збільшують ефективність ринку за рахунок більш точного визначення ціни фінансового інструменту у процесі вільних біржових торгів.

Український ринок похідних цінних паперів є досить молодим і в значній мірі відрізняється від аналогічних ринків країн, які мають розвинену фінансову систему, і кількісно, і якісно.

Першою суттєвою особливістю українських деривативів є відміна від зарубіжних деривативів за базисним активом. В Україні існують численні обмеження кількості базисних активів. Наше законодавство дозволяє лише три види базових активів: цінні папери, товари або кошти, відповідно виділяється три вигляду деривативів: фондові, товарні та валютні.

Другою важливою особливістю деривативів, дозволених до випуску в Україні, є обмеження щодо емітентів [1, с. 784]. Це стосується всіх видів деривативів.

Третьою особливістю деривативів в Україні є наявність обмежень щодо місця торгівлі цими цінними паперами. Наступна особливість деривативів в Україні полягає в повній відсутності непокритих (незабезпечених) деривативів.

У світовій практиці можливе існування як покритих деривативів, тобто таких цінних паперів, на які у сторони, відповідальної за контрактом є в наявності базисний актив, так і непокритих. Українське законодавство з деривативів прямо забороняє непокриті (незабезпечені активом) деривативи. На відміну від світового ринку, де основна кількість операцій здійснюється на позабіржовому ринку, в Україні практично всі операції з деривативами здійснюються на біржовому ринку (лише 0,11% контрактів здійснюються на позабіржовому ринку) [2, с. 349].

Ринок деривативів в Україні, як і весь український ринок цінних перів, є доволі молодим з найбільш вживаними інструментами – ф'ючерсними контрактами, опціонами та опціонними сертифікатами, частка яких у загальному обсязі надзвичайно низька, незважаючи на значні переваги їх в ризик-менеджменту компаній, банків.

Ринок деривативів впродовж останніх чотирьох років скорочується і становить станом на 31.12.2017 року лише 5,62 млрд. грн. що складає 1,2% від всього обсягу торгів на ринку цінних паперів [3].

Рисунок 1 засвідчує падіння всього українського ринку цінних паперів, і це не за рахунок якісного зростання його елементів, це загальне падіння економічних показників України. Позабіржовий ринок дериватів майже

відсутній, 0,59% обсягу торгів деривативами на ринку цінних паперів скоріше виняток, аніж тенденція розвитку.

Рис. 1. Динаміка обсягів торгів на ринку цінних паперів України за період 2013-2017рр.*

*Складено автором за матеріалами [3]

Єдиним емітентом деривативів на біржовому ринку є ПАТ «Українська фондова біржа».

Найбільш поширеними деривативами на українському фондовому ринку є ф'ючерсний контракт без поставки базового активу (валюти, товару, фондового індексу, процентної ставки), ф'ючерсний контракт з поставкою базового активу (товару), опціон на купівлю з поставкою базового активу (деривативів), опціон на продаж з поставкою базового активу (деривативів).

Згідно даних ТОП-10 деривативів, які користувалися попитом на біржовому ринку, найбільш популярним є ф'ючерсний контракт без поставки базового активу (валюти) і складає 87,49% біржового ринку [3].

Важливим документом, що відображає вектор європейських інтеграційних змін на фінансовому ринку України та спрямований на комплексне регулювання відносин, які виникають на ринках похідних цінних паперів та деривативів в частині регулювання професійної діяльності на ринках капіталу є «Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регульованих ринків та деривативів)» за № 3498 від 20.11.2015 року.

В Даному Законопроекті запропоновані механізми переходу до європейських вимог и щодо капіталу для діючих ліцензованих учасників біржового ринку та нових. Зобов'язання відповідності законодавства України до законодавства ЄС після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та Угоди про вільну торгівлю зобов'язує учасників ринку приведення розміру капіталу у відповідність до вимог ЄС раніше кінцевого строку гармонізації національного законодавства, тобто 01.01.2020 року. Дана вимога значно скоротить, і так незначну, кількість професійних учасників

Одночасно з цим в Україні, на наш погляд, відсутні об'єктивні причини для створення мегарегулятора, що поєднує нагляд над усіма фінансовими установами. З одного боку, ліквідація Національної комісії з фінансових послуг і поділ її функцій між НБУ і НКЦПФР поки йде повільно. З другого боку, наявні біржові механізми настільки незначні для економіки порівняно з банківським сегментом, що передача регулювання над ними, наприклад, в НБУ, скоріше за все, суттєво знизить пріоритет цього напрямку розвитку. Це може звести шанси на формування помітного організованого ринку і в частині цінних паперів та інших фінансових інструментів, і в частині товарних контрактів [4].

Досліджуючи тенденції розвитку ринку деривативів, варто зазначити, що в сучасних умовах глобалізації розвиток вітчизняної торгівлі товарними та фінансовими деривативами стає надзвичайно актуальним питанням з метою подальшого реформування економічної системи на шляху до євроінтеграції.

Література

1. Данилина С. А. Рынок производных финансовых инструментов [Електронний ресурс] / С. А. Данилина. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5900/1/Ринок%20похідних%20фінансових%20інструментів.pdf>.
2. Князь С. В. Сучасний стан та проблеми функціонування ринку деривативів в Україні / С. В. Князь, Г. Й. Лучко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №6 (168). – С. 347-354.
3. Річний звіт за 2017 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Річний-звіт-НКЦПФР-2017.pdf>.
4. Сухоруков О. Регулювання деривативів: стан в Україні та досвід ЄС [Електронний ресурс] / О. Сухоруков, Т. Козак. – Режим доступу : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/2017_02_22_Деривативи№3498.pdf.

УДК 339.92

НЕСТЕРОВА С.В.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ВАЖЕЛЯ ПРИ ОЦІНЦІ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Серед управлінських рішень, пов'язаних з підвищенням капіталізації підприємств, неабияке значення має встановлення рівня ризику як існуючої структури капіталу, так і наслідків її зміни. У цьому контексті кількісним параметром оцінки доцільності та ефективності співвідношення власних та залучених джерел коштів є фінансовий леверидж [1]. Під фінансовим левериджем слід розуміти потенційну спроможність впливати на прибуток підприємства шляхом зміни обсягу і структури довгострокових пасивів.

Порівнюючи різні варіанти вартості та структури капіталу, фінансовий менеджер повинен зважати на наслідки, які проявляються в тому, що підприємство, використовуючи запозичений капітал, з одного боку ризикує

(американський підхід до оцінки дії фінансового левериджу), а з другого – отримує зиск внаслідок ефективного використання додатково залучених коштів (європейський підхід).

У відповідності до американського підходу, підприємство, що використовує запозичений капітал, послаблює власну фінансову структуру, проте отримує бонус у вигляді більш стрімкого зростання чистого прибутку порівняно з динамікою «нетто-результату експлуатації інвестицій», тобто прибутку до сплати відсотків та податків.

Співставлення відносної зміни чистого прибутку з відотною зміною нетто-результату експлуатації інвестицій дає можливість оцінити *рівень фінансового левериджу*, практична інтерпретація значення якого полягає у розумінні, на скільки відсотків можна збільшити чистий прибуток при збільшенні НРЕІ на один відсоток:

$$P_{\phi л} = \frac{TN_{\%}}{TR_{\%}}, \quad (1)$$

де $TN_{\%}$ – темп зміни чистого прибутку, % ($TN = \Delta N / N$),
 $TR_{\%}$ – темп зміни НРЕІ, % ($TR = \Delta R / R$).

Якщо ввести такі позначення: I_n – проценти за кредитом; p – ставка податку на прибуток; N – чистий прибуток; R – прибуток до сплати процентів та податку (прибутку до сплати процентів та податків); L – оподатковуваний прибуток, і врахувати, що:

$$\begin{aligned} N &= L \cdot (1 - p) = (R - I_n) \cdot (1 - p), \\ \Delta N &= \Delta R \cdot (1 - p), \\ L &= R - I_n, \\ R &= L + I_n \end{aligned} \quad (2)$$

то можна отримати більш інформативний метод обчислення рівня фінансового левериджу, причому з різним набором факторних показників:

$$P_{\phi л} = \frac{\Delta N : N}{\Delta R : R} = \frac{\Delta R \cdot (1 - p) \cdot R}{\Delta R : (R - I_n) \cdot (1 - p)} = \frac{R}{R - I_n} = 1 + \frac{I_n}{L} \quad (3)$$

Очевидно, що нижньою границею показника є одиниця. Чим більший обсяг залучених підприємством коштів, тим більший процент за користування ними слід платити, а відтак, тим вищий рівень фінансового левериджу.

Таким чином, підвищення частки позикових коштів в загальній сумі довгострокових активів при інших рівних умовах приводить до зростання рівня фінансового левериджу. Просторове порівняння рівня фінансового левериджу для різних підприємств можливе лише в тому випадку, коли підприємства мають однаковий базовий рівень НРЕІ.

Європейський підхід до оцінки дії фінансового левериджу дозволяє унаочнити вигоду від залучення коштів на ринку капіталів. Для цього розраховується *ефект фінансового левериджу*. Ефект фінансового

левериджу проявляється в тому, що підприємство, яке використовує запозичений капітал, має більшу рентабельність власного капіталу порівняно з підприємством, яке запозиченими коштами не користується.

Отже, рентабельність власного капіталу підприємства, у структурі капіталу якого є запозичені кошти, буде складатись:

- 1) з економічної рентабельності активів $R_{акт}$, скоригованої на ставку оподаткування прибутку;
- 2) ефекту фінансового левериджу ЕФЛ:

$$R_{вк} = (1 - p) \cdot R_{акт} + ЕФЛ \quad (4)$$

Власне ефект фінансового левериджу розраховується за формулою:

$$ЕФЛ = (1 - p) \cdot (R_{акт} - k_{зан}) \cdot \frac{ЗК}{ВК}, \quad (5)$$

де $k_{зан}$ – усереднена ставка оплати за запозичений капітал;

$ЗК$ – сума запозиченого капіталу;

$ВК$ – сума власного капіталу.

З формули (5) виходить, що досягти ефекту фінансового левериджу можна як за рахунок збільшення диференціалу (різниці між $R_{акт}$ та $k_{зан}$), так і за рахунок збільшення плеча (співвідношення запозиченого та власного капіталу). Для прийняття управлінського рішення слід розуміти, що другий шлях є більш ризиковим: збільшення плеча може призвести до зворотнього ефекту, а саме до зменшення диференціалу.

Таким чином, оцінювання фінансового левериджу є невід’ємною частиною управління капіталізацією підприємств. Який саме підхід використовувати – орієнтований на оцінку ризику, чи оцінку потенційних доходів від залучення додаткових коштів, залежить від конкретної ситуації на ринку.

Література

Давиденко Н.М. Фінансовий леверидж в оптимізації структури капіталу акціонерних товариств / Н. М. Давиденко // Агросвіт – 2015. – № 1. – С.10-13.

УДК 332

ПАУЛИК А.Я., ФЕЄР О.В.,
Мукачівський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Сучасний регіон це складна та динамічна соціально-економічна структура, що володіє певною структурою виробництва, особливостями економіко-географічного положення, відповідним природно-ресурсним потенціалом.

Сучасний стан розвитку економіки регіонів, що характеризується диспропорціями, незбалансованим розвитком спричинив активізацію досліджень конкурентоспроможності регіонів. На основі аналізу досягнень вітчизняних та іноземних науковців, можна прийти до висновку, що переважна більшість розглядають конкурентоспроможність економіки регіону як здатність до визначення та ефективного використання власних конкурентних переваг на засадах самостійності та самофінансування, за для забезпечення зростання соціально-економічних показників розвитку. Ми бачимо, що основою для формування конкурентоспроможності економіки регіону є саме конкурентні переваги. Дані поняття тісно взаємопов'язані між собою.

Деякі вчені в основу конкурентоспроможності економіки регіону ставлять фактори конкурентоспроможності. До прикладу, Ю. Савельєв під поняттям фактору конкурентоспроможності економіки регіону розуміє «його певну характеристику, причину і мотив, що визначають ступінь, характер і особливості участі регіону в конкурентних відносинах з іншими регіонами та сприяють виявленню й використанню внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей його розвитку» [1, с. 292]. Вчений стверджує, що фактори конкурентоспроможності можна розглядати як конкурентні переваги економіки регіону. При цьому, конкурентні переваги розглядаються як сукупність таких основних умов: природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституціональних.

Гринів Л.В. у своїх дослідженнях конкурентні переваги розглядає як фактори, а конкурентоспроможність як результат [2]. Ряд вчених, в межах дослідження конкурентних переваг економіки регіону, виділяють поняття «джерела конкурентоспроможності». Джерелами вони вважають ресурси, якими володіє регіон. А факторами – все, що дає можливість ефективно використовувати наявні ресурси, створювати нові та активувати потенційні, тобто перетворювати ресурси на конкурентні переваги (в тому числі умови та рушійні сили).

Дослідник Андрєєв А. В. визначає конкурентні переваги економіки регіону як специфічні риси і особливості регіону, важливі для його цільових ринків та які відрізняють його від інших регіонів. [3, с. 160].

Конкурентні переваги економіки регіону – це наявність об'єкту конкурентоспроможності певних ресурсів, властивостей, факторів, які роблять його більш конкурентоспроможним в порівнянні з іншими, у певній сфері. В основі конкурентних переваг лежать певні ресурси якими володіє регіон – природні, технічні, технологічні, кадрові, фінансові, інформаційні, просторові, управлінські, організаційні тощо.

Література

1. Савельєв Ю.В. Управление конкурентоспособностью региона: от теории к практике / Ю. В. Савельев ; Ин-т экономики КарНЦ РАН. – Петрозаводск : Карельский науч. центр РАН, 2010. – С. 292.

2. Гринів Л. В. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України в умовах економічної інтеграції / Л. В. Гринів, С. М. Синиця [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_4_4/238-243.pdf

3. Андреев А. В. Основы региональной экономики : учебное пособие / А. А. Андреев, Л. М. Борисова, Э. В. Плучевская. – М. : КНОРУС, 2007. – 336 с.

УДК 331.56

ПЕРЕВУЗНИК Т. М., ГОЛОВАЧКО В. М.,
Мукачівський державний університет

БЕЗРОБІТТЯ, ЯК ОДНА З НАЙВАЖЛИВИШИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку економіки все більшої уваги потребує проблема зайнятості населення. Безробіття є глобальною світовою проблемою, що спричинює політичну напруженість, соціальну нестабільність та все більше потребує впровадження заходів щодо його попередження як на глобальному, так і на національному рівні. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя.

Актуальність теми полягає в тому, що проблема безробіття сьогодні є дуже важливим питанням, що відображає рівень зайнятого населення та аналіз рівнів безробіття з метою ефективного використання робочої сили.

Сутність процесів та рівень безробіття досліджується в працях багатьох вітчизняних науковців. У своїй науковій праці Борищук А. О. та Семенова К. Д. проаналізували рівень безробіття в Україні. Зайцева І. С. дослідила проблеми зайнятості та безробіття в Україні.

Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі й стає «зайвою». За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) безробітними вважаються особи у віці 15-70 років (zareєстровані та незareєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють такі три умови: активно шукали роботу або намагалися організувати власну справу впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню; не мали роботи ; готові приступити до роботи впродовж двох тижнів.

Основними причинами виникнення безробіття є:

- добровільне звільнення з метою пошуку більш сприятливого варіанта трудової діяльності;
- спад виробництва на підприємствах;
- зниження попиту на ряд професій та ін.
- не працевлаштовані після закінчення ВНЗ
- звільнені через закінчення строку контракту
- не працюють через виконання сімейних обов'язків
- звільнені через оформлення на пенсію/ за станом здоров'я
- демобілізовані з військової строкової служби

Безробіття вважається макроекономічною проблемою, яка призводить до багатьох негативних наслідків в державі таких як: збільшення соціальної диференціації, зниження трудової активності населення, зростання криміногенних випадків, збільшення витрат на допомогу всім безробітним та найголовніше – зниження валового внутрішнього продукту країни.

Проте, хоч і безробіття вважається проблемою для країни, воно має й позитивні сторони. Наприклад, саме безробіття стимулює працівників до більш інтенсивної та продуктивної праці. Крім того, зростає соціальна цінність робочого місця, збільшується конкурентність між працівниками, виникає стимулювання підвищення інтенсивності і продуктивності праці, надається можливість для безробітного використати перерву в зайнятості для перенавчання, підвищення рівня освіти

Багато безробітних не зареєстровані у Державній службі зайнятості. Одні переконані, що там не допоможуть знайти підходящу роботу, і самотужки її шукають, інші перебиваються тимчасовими заробітками. А є й такі, хто так уподобав статус безробітного, що розлучатися з ним ніяк не хоче. Таких пасивних пошуковців роботи з нового року чекає сюрприз.

Так, з 1 січня 2019 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю для осіб, яким призначаються виплати з урахуванням страхового стажу та заробітної плати, з 1440 гривень буде збільшено до 1630 гривень.

Для осіб, яким виплати призначаються без урахування страхового стажу та заробітної плати, – з 544 гривень до 610 гривень.

Що ж до попиту і пропозиції на вітчизняному ринку праці, то якщо вірити дослідженням Держстату, найзатребуванішими в 2019 році будуть робітничі спеціальності: електрозварники, токарі, слюсарі, будівельники, швачки. За ними роботодавці просто-таки «полюють». Як завжди, буде попит на працівників соціальної сфери (лікарів, учителів, репетиторів, нянь, психологів) та сфери послуг (продавців, офіціантів, хостес, перукарів, покоївок, працівників різноманітних кол-центрів). Багато вакансій і в сільському господарстві.

Таким чином, безробіття є гострою проблемою, яку потрібно починати вирішувати вже сьогодні. Розглянемо заходи які зможуть знизити рівень безробіття в Україні, а саме:

- Легалізувати тіньову зайнятість, оскільки у 2016 році в одинадцяти регіонах країни найбільша частка неформально зайнятих осіб в середньому становила 24,3%.

- Збільшити попит на робочу силу як з боку приватного так і державного секторів економіки.

Література

1. Борищук А. О. Аналіз рівня безробіття в Україні [Текст] / А. О. Борищук, К.Д. Семенова // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 3. Частина I – Одеса, ОНЕУ. – 2017. – С. 29-34.

2. Зайцева І. С. Проблеми зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу. Управління розвитком. 25.03.2016. №11. С.125-130.

УДК 336.02

ПЕТРИЧКО М.М.,
Мукачівський державний університет

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ

Зміни у структурі видатків бюджету та реалізація визначених реформ не в змозі підвищити ефективність управління видатковою частиною бюджету без комплексного застосування елементів програмно-цільового бюджетування. Аналіз організаційно-технічних засад стратегічного планування, середньострокового бюджетного планування, програмного розподілу видатків бюджету, результативного виконання бюджетних програм дозволив встановити, що в Україні застосовуються лише окремі з них, тому на практиці не досягнуто основних переваг програмно-цільового бюджетування – встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання. Однією з головних перешкод реалізації в повному обсязі даного методу є труднощі з визначенням показників результативності виконання бюджетних програм. Тому питання щодо визначення методики оцінки виконання бюджетних програм має велике наукове та практичне значення.

Показники виконання програм є доволі складними в обчисленні, оскільки вимагають врахування різносторонніх взаємозв'язків якості та ефективності, що не завжди піддаються кількісному оцінюванню. Найчастіше дані показники називають результативними показниками, вказуючи на їх головне завдання - вимірювання результатів.

Проте зазначимо, що зазвичай саме результативні показники є слабким місцем програми при її формулюванні та подальшому моніторингу результатів виконання. Трапляються випадки, коли розробники програми формально підходять до визначення результативних показників, а іноді специфіка програми не дозволяє вдало формалізувати результати програми у вигляді певного показника. У кінцевому підсумку завдання оцінки результатів реалізації програми в контексті ефективності використання бюджетних коштів залишається не виконаним або слабо формалізованим і тому не прозорим.

Ще раз підкреслимо, що необґрунтовані показники виконання бюджетних програм значно впливають на ефективність використання видатків бюджету. Так, про неефективність витрачання бюджетних коштів свідчать також результати аудитів ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації за галузевою ознакою, проведених Рахунковою палатою України. Зокрема зазначається, що відповідно до паспортів перевірених бюджетних програм,

метою їх виконання визначалася підготовка висококваліфікованих фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями та підвищення їх кваліфікації, тобто виконання вищими навчальними закладами своїх функціональних повноважень, а не визначення потреби галузей у кадрах відповідного рівня й кваліфікації та ступінь її задоволення внаслідок здійсненої підготовки. Так, мета деяких бюджетних програм не передбачає кінцевого результату, за яким можна проаналізувати їх ефективність щодо кадрового забезпечення галузі. Як наслідок, порушено безпосередній зв'язок між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання. Такий підхід не відповідає вимогам Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі та п. 1 розділу I Правил складання паспортів бюджетних програм, звіту про їх виконання, а також здійснення оцінки ефективності бюджетних програм.

Ми вважаємо, що для удосконалення процесу управління бюджетними коштами необхідно забезпечити:

- розроблення та затвердження типового переліку показників оцінки виконання бюджетних програм по всім напрямкам фінансування, що дозволить отримувати повну та своєчасну інформацію про використання державних ресурсів та позбавитися від практики оцінювання кінцевого результату тільки за показниками продукту;
- проведення семінарів, курсів навчання чи пояснювальної роботи для державних службовців при впровадженні нових вимог щодо методики розрахунку показників виконання бюджетних програм;
- розроблення системи заохочення для головних розпорядників бюджетних коштів при ефективному виконанні бюджетних програм;
- чітке визначення та посилення відповідальності кожного органу управлінської структури за нецільове, необґрунтоване та неефективне використання бюджетних коштів.

Література

1. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси [текст] підруч. / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль : Економічна думка, 2012. – 611 с.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р №2456-VI зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Чугунов І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / І.Чугунов, А. Мярковський // Вісник КНТЕУ. – 2010. - № 5. – С. 5-15.
4. Бюджетний щоденник на 2017 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://feao.org.ua/wp-content/uploads>

ДОСЛІДЖЕННЯ КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ ДЛЯ КВАЗІЛІНІЙНОГО РІВНЯННЯ ГІПЕРБОЛІЧНОГО ТИПУ З РОЗРИВНОЮ ПРАВОЮ ЧАСТИНОЮ

Розглянемо в R^2 область $D = D_1 \cup D_2 \cup D_3$, де

$$D_1 = \{(x, y) / x \in (x_0, x_1], y \in (y_0, y_1]\},$$

$$D_2 = \{(x, y) / x \in [x_0, x_1], y \in (y_1, g_1(x))\},$$

$$D_3 = \{(x, y) / x \in (x_1, x_2], y \in (g_2(x), y_1]\},$$

$$x_0 < x_1 < x_2, \quad y_0 < y_1 < y_2,$$

а $y = g_r(x) \Leftrightarrow x = \kappa_r(y), r = 1, 2$ – «вільні» криві, причому $g'_r(x) > 0$,
 $g_1(x_{r-1}) = y_r, g_2(x_r) = y_{r-1}$.

Позначимо через $D^* := D \setminus E_1 \cup E_2$, де

$$E_1 = \{(x, y) | x \in [x_0, x_1], y = y_1\}$$

$$E_2 = \{(x, y) | y \in [y_0, y_1], x = x_1\}.$$

Дослідимо задачу: в просторі функцій $C^*(\bar{D}) := C^{(1,1)}(D^*) \cap C(\bar{D})$
 знайти розв'язок диференціального рівняння

$$\begin{aligned} U_{xy}(x, y) + a_1(x, y)U_x(x, y) + a_2(x, y)U_y(x, y) = \\ = f(x, y, U(x, y)) := f[U(x, y)], \end{aligned} \quad (1)$$

який задовольняє умови

$$U(x_0, y) = \psi(y), \quad y \in [y_0, y_1], \quad U(x, y_0) = \phi(x), \quad x \in [x_0, x_1], \quad (2)$$

$$U(x, g_1(x)) = \omega_1(x), \quad x \in [x_0, x_1] \quad (3)$$

$$U(x, g_2(x)) = \omega_2(x), \quad x \in [x_1, x_2] \quad (4)$$

$$\psi(y_0) = \phi(x_0), \quad \psi(y_1) = \omega_1(x_0), \quad \phi(x_1) = \omega_2(x_1) \quad (5)$$

а функція $f[U(x, y)] = f_s[U_s(x, y)], (x, y) \in \bar{D}_s, s = 1, 2, 3$,
 $f_s[U_s(x, y)] \in C(\bar{B}_s), f_s: \bar{B}_s \rightarrow R, \bar{B}_s \subset R^3, \text{Пр}_{x_0 y} \bar{B}_s = \bar{D}_s$, причому

$$U_2(x, y_1) = U_1(x, y_1), \quad x \in [x_0, x_1], \quad U_3(x_1, y) = U_1(x_1, y), \quad y \in [y_0, y_1]. \quad (6)$$

Зауважимо, що умови (5) є умовами узгодженості крайових умов (2) – (4),
 а (6) – умови неперервності розв'язку задачі (1) – (5), якщо він існує. Права

частина рівняння (1) $f[U(x, y)]$ всюди неперервна функція в області $\bar{B} := \bar{B}_1 \cup \bar{B}_2 \cup \bar{B}_3$, за виключенням характеристик $x = x_1$, $y = y_1$ рівняння (1), вздовж яких вона може мати скінченні розриви.

Очевидно, якщо існує розв'язок задачі (1)–(5) $U(x, y)$, то $U(x, y) = U_s(x, y)$, $(x, y) \in \bar{D}_s$, $s = 1, 2, 3$, де $U_1(x, y)$ є розв'язком задачі Гурса (1), (2), (5) при $(x, y) \in \bar{D}_1$, $U_2(x, y)$ – задачі Дарбу (1), (3), (5) і першої з умов (6), $(x, y) \in \bar{D}_2$, а $U_3(x, y)$ – задачі Дарбу (1), (4), (5) і другої з умов (6) при $(x, y) \in \bar{D}_3$.

Надалі вважатимемо, що задані функції $a_1(x, y) \in C^{(1,0)}(D)$, $a_2(x, y) \in C^{(0,1)}(D)$, $\psi(y) \in C^I[y_0, y_1]$, $\varphi(x) \in C^I[x_0, x_1]$, $\omega_r(x, y) \in C^I[x_{r-1}, x_r]$, $r = 1, 2$, причому

$$a_{1x}(x, y) = a_{2y}(x, y) \quad (7)$$

За допомогою побудованої модифікації двостороннього методу досліджується крайова задача для хвильового рівняння в області із складною структурою краю. Встановлюються умови регулярності (іррегулярності) розв'язку крайової задачі гіперболічного типу з розривною правою частиною. Визначаються функції порівняння крайової задачі та зазначаються умови, за яких множина цих функцій не порожня. Доводиться рівномірна збіжність побудованих послідовностей функцій до єдиного розв'язку крайової задачі.

Література

- [1] Marynets V.V., Marynets K.V. On Goursat-Darboux boundary-value problem for systems of non-linear differential equations of hyperbolic type. Miskolc Mathematical Notes. 2013. Vol. 14, N 3. P. 1009 – 1020.
- [2] Маринець В.В., Маринець К.В., Питьовка О.Ю. Про одну крайову задачу теорії ДРЧП гіперболічного типу в області із складною структурою краю. Наук. Вісник УжНУ. Сер. матем. і інформ. 2014. 25, № 2. С.110–117.
- [3] Маринець В.В., Питьовка О.Ю.. Про один підхід дослідження крайових задач для нелінійних рівнянь гіперболічного типу в області зі складною структурою краю. Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Фіз.-мат. науки: Зб. наук. праць ІК ім. В.М. Глушкова НАНУ. 2017. Вип. 15. С.113–119.
- [4] Маринець В.В., Питьовка О.Ю. Дослідження крайової задачі для нелінійного хвильового рівняння з розривною правою частиною. Наук. Вісник УжНУ. Сер. матем. і інформ. 2018. Вип. № 1(32).С. 127–134.
- [5] Collatz L. Funktionalanalysis und numerische mathematic. Berlin – Göttingen–Heidelberg: Springerler – Verlag. 1964. P. 440.
- [6] Marynets V.V., Marynets K.V., Pytovka O.Yu. On one constructive method of the differential equations of the hyper

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ МОНЕТИЗАЦІЇ СУБСИДІЙ

Право щодо призначення субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг (ЖКП), придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива громадянам передбачено Законом від 24.06.04 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги», а порядок призначення та надання житлових субсидій ухвалюється Кабміном [1].

Постановою КМУ від 06.08.14 р. № 409 встановлено соціальні норми житла, в межах яких і надаються пільги та субсидії на оплату населенням, зокрема, послуг із постачання теплової енергії для централізованого опалення, постачання та розподілу природного газу, а також витрат на утримання будинку та інших ЖКП. Ці норми різняться залежно від виду опалення та регіону проживання. Розмір пільги залежить також від відсотка знижки плати, на який відповідно до законів мають право окремі категорії осіб (ветерани війни, постраждалі від аварії на ЧАЕС тощо) [2].

Згідно з Законом від 09.11.17 р. № 2189-VIII «Про житлово-комунальні послуги» (далі - Закон № 2189), який набув чинності з 10.06.18 р., пільги та субсидії на оплату ЖКП мають виплачуватися споживачеві у грошовій формі. Цим Законом передбачено також застосування державних соціальних нормативів щодо наданих послуг (ст. 11 Закону № 2189) [3].

Отже, повну монетизацію субсидій передбачено саме Законом № 2189, а механізм її реалізації викладено в Положенні про порядок призначення житлових субсидій, затвердженому постановою КМУ від 21.10.95 р. № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» (далі - Положення № 848) [4]. Звісно, це Положення неодноразово доопрацьовувалося та змінювалося з урахуванням результатів практичної реалізації його норм.

Житлові субсидії як головний інструмент забезпечення соцзахисту населення в умовах підвищення цін і тарифів на ЖКП гарантує малозабезпеченим громадянам стабільність витрат на оплату ЖКП незалежно від зміни вартості послуг. Тобто фактично держава компенсує сім'ям частину витрат на оплату ЖКП у межах нормативів споживання послуг, що перевищують обсяг обов'язкового платежу.

На сьогодні розмір обов'язкової частини платежу для кожної сім'ї визначається індивідуально за єдиною формулою і залежить лише від розміру середньомісячного сукупного доходу домогосподарства в розрахунку на одну особу. Що менші доходи, то меншим є відсоток обов'язкової плати за ЖКП.

Субсидія розраховується в розмірі різниці між вартістю ЖКП у межах нормативів споживання послуг та визначеного розміру обов'язкової частини

платежу. Розмір призначеної субсидії, а відповідно й видатки держави на її фінансування залежать від розміру встановлених цін і тарифів на послуги.

З 01.07.18 р. запроваджено електронний реєстр одержувачів житлових субсидій. Тому процес їх призначення став більш прозорим і доступним для громадського контролю. Мінсоцполітики отримало інструмент для аналізу характеристик домогосподарств, які одержують субсидії, та підготовки відповідних змін до програми.

Як бачимо, ще минулого року відбулися суттєві зміни в порядку надання субсидій, які дозволили здійснювати подальше реформування системи шляхом монетизації субсидій. Цей процес продовжується і цього річ.

Отже, постановами КМУ від 27.12.18 р. № 1176 та від 06.02.18 р. № 62 унесено зміни до Положення № 848, що дозволяє виплачувати житлові субсидії у грошовій, зокрема готівковій, формі [1-4].

Відповідно до п. 18 Положення № 848 виплата житлових субсидій у грошовій формі здійснюється:

- громадянам, які звернулися за її призначенням до 31.12.18 р., а також тим, які звернулися після 01.01.19 р., але субсидію їм призначено з 2018 року - починаючи із субсидії, нарахованої за лютий 2019 року, у готівковій формі, про що Мінсоцполітики інформує одержувачів шляхом надсилання персонального повідомлення на адресу домогосподарства;

- громадянам, яким призначено житлову субсидію у 2019 році за зверненням з 01.01.19 р. - шляхом перерахування коштів на рахунок Мінсоцполітики в АТ «Ощадбанк» для виплати житлових субсидій [4].

Домогосподарства, які звернулися за оформленням житлової субсидії після 01.01.19 р., отримують її у грошовій безготівковій формі.

Механізм надання житлових субсидій у грошовій безготівковій формі передбачає здійснення фінансування призначених субсидій таким центральним органом виконавчої влади, як Мінсоцполітики.

Такий механізм базується на тому, що сума субсидії надходить безпосередньо на персональний обліковий запис одержувача в банківській установі. Фінансування проводиться на центральному рівні, а саме: Мінсоцполітики перераховує кошти безпосередньо банку, що значно скорочує терміни їх проходження порівняно з діючим минулого року порядком, коли кошти субвенції із центрального рівня спускалися на місцевий і потім перераховувалися установам.

Кошти призначеної субсидії мають спеціальний режим використання, тобто протягом терміну отримання субсидії спрямовуються лише на оплату ЖКП відповідно до даних підприємств про суми нарахованих платежів конкретному домогосподарству. За результатами проведених розрахунків банк повідомляє одержувача субсидії про необхідність здійснення доплати за послуги шляхом надсилання смс-повідомлення.

Водночас одержувач субсидії має право самостійно визначати послідовність оплати послуг коштами субсидії, що розв'язує питання врегулювання конфліктних ситуацій між надавачами послуг та споживачем.

Якщо сім'я ощадливо використовувала енергоресурси, за результатами опалювального сезону вона зможе використати залишок коштів на рахунку за своїм розсудом. Банк відкриватиме для таких одержувачів поточні рахунки, на які перераховуватиметься сума зекономлених коштів, про що банк повідомлятиме одержувача субсидії смс-повідомленням.

Адміністрування зазначеного доволі складного механізму здійснюється державним банком, а саме Ощадбанком, який має найбільш розгалужену мережу відділень, досвід здійснення інших соціальних виплат. Для налагодження зв'язку одержувача субсидії з банком та інформування його про стан розрахунків за послуги Ощадбанком використовуються такі засоби комунікації:

- надсилання смс-повідомлень;
- запровадження персонального електронного кабінету одержувача;
- функціонування кол-центру;
- звернення безпосередньо до відділення банку (понад 4 000 відділень по всій Україні).

Тож із 01.01.19 р. розпочато новий етап реформування системи розрахунків за субсидіями населенню на оплату ЖКП - надання їх у грошовій безготівковій формі.

Перевагами цього механізму є:

- гарантоване цільове використання бюджетних коштів;
- можливість використання одержувачем зекономлених залишків субсидії за власним розсудом, що сприятиме ощадливому використанню енергоресурсів населенням;
- створення прозорого та відкритого механізму перерахування коштів житлових субсидій.

Затверджений механізм забезпечує цільове використання бюджетних коштів, а також сприятиме ефективному споживанню енергоресурсів, оскільки стимулюватиме одержувачів до економного споживання послуг у зв'язку з можливістю у такому разі використати для власних потреб залишки невикористаних коштів субсидії.

Література

1. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.04 р. № 1875-IV. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>
2. Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування: затверджений постановою КМУ від 06.08.14 р. № 409. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2014-%D0%BF>
3. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.17 р. № 2189-VIII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>
4. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого

УДК 338.49

ПРОСКУРА В.Ф., ШЕЛЕПА М.І.,
Мукачівський державний університет

ДІАГНОСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ

Підприємство будь-якої сфери економіки повинно систематично здійснювати ідентифікацію своїх внутрішніх параметрів, оцінювати їх важливість і встановлювати, які з них можуть стати основою інноваційного розвитку та отримання додаткового прибутку. Для цього слід виконувати діагностування інноваційного потенціалу організації.

Під діагностуванням інноваційного потенціалу підприємства як правило розуміють управлінський аналіз внутрішніх ресурсів і можливостей фірми, спрямований на оцінку сильних і слабких сторін поточного стану бізнесу та виявлення на цій основі інноваційних проблем що заважають отриманню додаткового прибутку. Інформація, отримана шляхом діагностування, дозволить керівникам підприємств або організацій (і зацікавленим особам) прийняти адекватні рішення в області інноваційного менеджменту.

Необхідність виконання діагностування інноваційного потенціалу підприємства пояснюється рядом моментів. Результати діагностування можуть бути використані для:

- коригування процесу управління з метою успішної реалізації інноваційних цілей;
- переконання персоналу підприємства в неминучості інновацій;
- отримання оцінок привабливості підприємства або установи для інвесторів, участі в різних рекламних та іміджевих компаніях;
- виявлення напрямків адаптації внутрішніх можливостей підприємства до змін зовнішнього середовища;
- оцінювання інноваційного та прибуткового потенціалу підприємства;
- вироблення інноваційної стратегії підприємства;
- реалізації концепції ефективного управління підприємством;
- отримання інформації для прогнозу альтернативного розвитку підприємства.

Управління, за своєю суттю, є інноваційним, в іншому випадку не було б підстав вважати управлінську діяльність інноваційною. Ефективність прийняття рішень визначається вмінням менеджерів передбачити, розпізнати, впровадити нововведення, яке є прибутковим, але одночасно його не можна вважати статичним. Тому інноваційне управління можна представляти системою управлінських рішень з діагностування, передбачення, розпізнавання

та впровадження прибуткових інновацій. Діагностування інноваційного потенціалу підприємства повинно охоплювати всі стадії інноваційного процесу і виступати системою зворотного зв'язку в замкнутому контурі управління. При цьому особливістю інноваційного менеджменту є обмеженість часу на прийняття управлінського рішення і на реалізацію виявлених напрямків адаптації внутрішніх можливостей підприємства до змін зовнішнього середовища.

Головна мета діагностування підприємства (організації) полягає в своєчасному розпізнаванні інноваційного потенціалу, його прибутковості, встановлення факторів, що впливають на розмір потенційного прибутку, розробці заходів для активізації інноваційних процесів. Інноваційний менеджмент має особливості свого механізму: гнучкість, адаптивність, здатність своєчасно реагувати на ситуацію, що склалася, в більшій мірі у порівнянні зі звичайним, орієнтованим на неформальні методи управління. Реалізація цих особливостей залежить від повноти і своєчасності вирішення завдань діагностування.

Зміст діагностування зводиться до наступного. Встановлюється належність об'єкта діагностування до певного класу. Виявляються відхилення характеристик об'єкта діагностування від характеристик об'єктів певного класу. Розробляються заходи зміни об'єкта діагностування, який в подальшому діагностуванні буде розглядатися як базовий еталон.

Діагностування актуалізує діяльність з виявлення і усунення чинників, що перешкоджають інноваційному та прибутковому розвитку підприємства. Часто свою пасивність у інноваційних перетвореннях пов'язують з фінансовими труднощами, а необхідність діагностування вбачається в обґрунтуванні заходів з пошуку коштів. Таку позицію керівників підприємств слід вважати обмеженою. Вона не враховує індивідуальні особливості життєвого циклу організації. Не всі перетворення пов'язані з інвестиціями, а ті, які пов'язані, - в різному ступені. Встановлений стан інноваційного потенціалу підприємства обумовлює перелік заходів з його перетворення та можливі обсяги отримання прибутку.

Література

1. Возняк Г. В., Кузнєцова А. Я. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні: Монографія / Г. В. Возняк, А. Я. Кузнєцова – К. : УБС НБУ, 2007. – 183 с
2. Князь О. В. Аналіз та оцінювання факторів, які впливають на систему управління інноваційною діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Князь // Економіка промсті. – 2006. – № 3. – С. 128-135. – Режим доступу : http://www.dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2925/St_34_18.pdf?sequence=1.
3. Комарницька Н. М. Формування системи управління комерціалізацією інновацій підприємств [Електронний ресурс] / С. В. Князь, Н. М. 181 Комарницька // Ефективна економіка. – 2014. – №5. – Режим доступу до журналу : <http://economy.nayka.com.ua>.
4. Сенчук Ю. В., Камінська І. В. Вплив стилів керівництва на ефективність функціонування організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=23248>.

5. Формування організаційно-економічного механізму системи інноваційного розвитку підприємств регіону: монографія / Гончаров В. М., Деречинський Ю. Н., Припотень В. Ю., Коверга С. В. та ін.. – Донецьк : СПД Купріянов В. С., – 208 с.

УДК 657:004

РЕСЛЕР М.В.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКОРИСТАННІ КОМПЛЕКСУ MYSAP BUSINESS SUITE

Більшість сучасних методик, пов'язаних з управлінням витратами, достатньо адекватно відображені у функціональності багатьох бухгалтерських програмах. Існуюче нині програмне забезпечення ведення бухгалтерського обліку можна розподілити на програмне забезпечення з розв'язання найпростіших облікових завдань, таких як реєстрація окремих операцій і фактів (домашня бухгалтерія та приватний бізнес) та програмне забезпечення з управління виробничим підприємством. Це програмне забезпечення охоплює управління, облік та фінансовий аналіз у виробничому підприємстві з чисельністю автоматизованих робочих місць від 10 до 1000 осіб.

Управлінські системи класу ERP (Enterprise Resource Panning) (англ. Планування ресурсів підприємства) - («Галактика», SAP R3, Oracle Business Suite, «Парус-Предприятие») спрямовані на управління ресурсами підприємства.

Однією з найбільш відомих KIC, представлених в Україні, з SAP R/3 компаній SAP. Рішення SAP допомагають підприємствам у всьому світі удосконалювати відносини з клієнтами, розширювати спільну діяльність з партнерами і підвищувати ефективність діяльності компаній у всіх сферах бізнесу. Рішення SAP забезпечують прозорість усіх бізнес-процесів підприємства, дають змогу оптимізувати логістичну мережу та процес постачань, скоротити час виведення продуктів на ринок і виключити дублювання операцій.

Будучи світовим лідером у сфері створення рішень для бізнесу, компанія SAP надає комплексне програмне забезпечення та послуги, що повністю відповідають потребам підприємств різних секторів економіки.

Управління ресурсами підприємства (mySAP ERP) - це рішення, що охоплює всі сфери фінансового й управлінського обліків, управління персоналом, оперативної діяльності і корпоративних сервісних служб, а також надає потужні аналітичні інструменти. Управління сучасним підприємством (mySAP Business Suite) - це рішення для адаптивного підприємства, що дозволяє оптимізувати всі важливі бізнес-процеси компанії (рис. 1).

Комплекс mySAP Business Suite, що базується на технологічній платформі SAP NetWeaver, включає такі рішення: «Управління відносинами з клієнтами» (mySAP CustomerRelationship Management (mySAP CRM)),

«Управління життєвим циклом продукту» (mySAP Product Lifecycle Management (mySAP PLM)), «Управління логістичною мережею» (mySAP Supply Chain Management (mySAP SCM)) і «Управління взаєминами з постачальниками» (mySAP Supplier Relationship Management (mySAP SRM)).

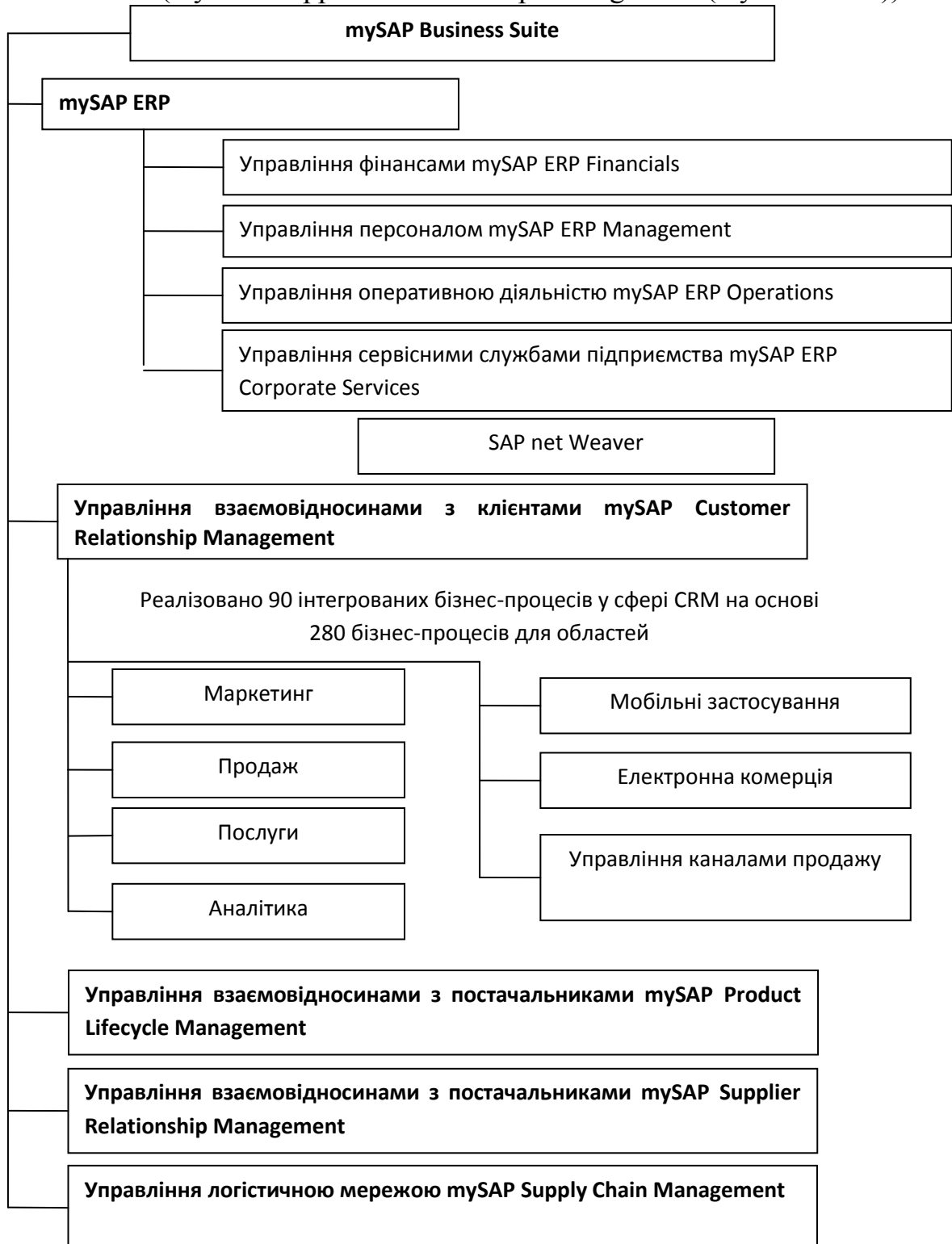

Рис. 1 Інноваційні підходи у використанні комплексу mySAP Business Suite

Компанія SAP працює на ринку IT більше 20 років; R/3 застосовують близько тисячі підприємств. Перевагою цієї системи є ліквідація надмірних

інформаційних каналів, а недоліком - складність налагодження модулів через високі вимоги до організації виробництва.

Система SAP R/3 складається з набору прикладних модулів, які підтримують різні бізнес-процеси компанії й інтегровані між собою в режимі реального часу.

Отже формування витрат на інновації є найбільш складним елементом організації та розвитку підприємства по впровадженню та реалізації інноваційних проектів.

На більшості підприємств повні дані про фактичні витрати, пов'язані з виконанням інноваційного проекту, можуть бути отримані в бухгалтерії через місяць після звітного. Ці дані на момент їх отримання користувачем будуть застарілими та не дозволять оперативно аналізувати виробничі процеси і приймати відповідні управлінські рішення.

В умовах автоматизації спрощуються облікові роботи, знижується їх трудомісткість, що, в свою чергу, підвищує оперативність отримання необхідної облікової інформації, розширює і поглиблює її зміст. Для вирішення завдання управління витратами на інновації підприємство має використовувати сучасні бухгалтерські програми, які найбільш задовольняють управлінським запитам.

Література

1. Івахненко, С. В. (2003) Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навчальний посібник. Київ : Знання-Пресс;
2. Титоренко, Г. А. (1998) Автоматизированные информационные технологии в экономике : учебник. Москва : Компьютер, ЮНИТИ;
3. Рожнов, В. С. (1969) Автоматизация учета на промышленных предприятиях. – Москва : Экономика;
4. Чумаченко, Н. Г. (1970) ЭВМ в учете и экономическом анализе. Киев : КИНХ.
5. Цыганок, А. В. (2000) Системы управления производственными предприятиями. Корпоративные системы.

УДК 658.8

РОСОЛА У.В.,
Мукачівський державний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ КАНАЛІВ РОЗПОДІЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Тривалий час вітчизняні аграрії були позбавлені процесу вибору способів доведення сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача. В більшості випадків вибір каналів розподілу вирішувався централізовано. Інша проблема, яка була притаманна на початку 2000 років – відсутність фахівців, які б вдало налагоджували взаємозв'язки з покупцями та координували співпрацю з сільськогосподарськими виробниками. В результаті цього селяни збували продукцію за значно нижчими цінами, ніж потенційні, а відтак залишались без достатнього рівня прибутку. Згодом лише прийшло

усвідомлення того, що недостатньо виробити продукцію, потрібно ще й вдало реалізувати її. За це відповідають маркетингові канали розподілу, логістика.

За останні роки в Україні спостерігається динамічне зростання кількості фермерських господарств, особистих домогосподарств, а відтак і збільшення сільськогосподарського виробництва. Більшість з виробників постійно стикаються з проблемою вибору каналів розподілу своєї продукції. В цілому, збутову політику, слід розглядати як комплекс заходів, який передбачає процес руху товарів від виробника до кінцевого споживача. Основною вимогою для сільськогосподарського виробника є доступність каналу, включаючи фінансові та організаційні питання.

Здійснюючи вибір на користь того чи іншого каналу розподілу, товаровиробникам треба звертати особливу увагу на фактори, що безпосередньо впливають на прямі чи непрямі канали збуту [1].

До факторів, що зумовлюють використання прямих каналів збуту, можна віднести: характеристики товару; бажання працювати зі споживачем напряду, без посередників; наявність конкретних заявок споживачів; відсутність у посередників умов та можливостей щодо зберігання продукції; високі відсоткові ставки або націнки у посередників за просування продукції; невелику кількість споживачів.

До факторів, що зумовлюють використання непрямих каналів збуту, на нашу думку, належать: нестабільність фінансового середовища підприємства; відсутність досвіду щодо продажу продукції; розпорошеність покупців у різних зонах регіону; продукція є уніфікована, що не потребує прямого контакту зі споживачем; використання фінансових ресурсів в інших напрямках діяльності підприємства [2].

Слід зазначити, що вихід на ринок чи певний ринковий сегмент, має супроводжуватись і вибором оптимальних каналів товароруху. Цей вибір має враховувати цілі та мету діяльності підприємства, вподобання кінцевих споживачів, дії конкурентів, посередників та інше. Зокрема, однією з цілей підприємства є оптимізація витрат на процес доведення сільськогосподарської продукції до кінцевих споживачів, споживачі впливають на вибір каналів збуту періодичністю покупок, від ступеня насиченості ринку даною продукцією, конкуренти визначають товарну та цінову політику, а вибір посередників - за можливістю виконувати якісно, вчасно свою роботу, наявністю транспортного забезпечення.

За результатами маркетингового дослідження, яке проводилось серед виробників сільськогосподарської продукції Закарпатської області, встановлено, що каналами збуту для середніх сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств є безпосередньо виробники, переробні підприємства та посередники, а для домогосподарств – місцеві ринки, кінцеві споживачі, рідше – посередники. Слід зазначити, що продукція сільського господарства є сезонною, а відтак ця особливість ставить певні вимоги до всіх каналів розподілу, серед них: гнучкість в діяльності, наявність

складського приміщення з відповідними умовами зберігання, наявність транспортного забезпечення та інше.

Можна зробити висновки, що формування та вибір каналів розподілу – важливий процес роботи сільськогосподарських підприємств. Вдала маркетингова політика розподілу дозволить сільськогосподарським підприємствам бути конкурентоспроможними на ринку, а також задовольняти попит населення.

Література

1. Хрупович С. Теоретичні підходи до організування процесу збуту на підприємстві / С. Хрупович, Т. Борисова // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 57–61.
2. Балабанова Л. Управління збутовою політикою : навч. посіб. / Л. Балабанова, П. Митрохіна. – К. : ЦУЛ, 2011. – 240 с.

УДК 65.011.4

РОСОЛА У.В., ФЕКЕТЕ Т.А.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

Нині за умов активного розвитку сфери послуг, для підприємств, що функціонують у даному сегменті постала реальна потреба ефективного та адаптованого маркетингового управління. Раціонально сформована стратегія маркетингу підприємства сфери послуг, в першу чергу, повинна бути адаптованою для сучасних потреб споживачів, що призведе до збільшення обсягів реалізації тих чи інших послуг, що надає компанія. Тому, для того щоб утримати свої позиції на ринку послуг, будь-який господарюючих суб'єкт повинен сконцентрувати увагу не лише на теоретичних концепціях маркетингу, а й обрати практичний інструментарій маркетингового управління. Важливим аспектом маркетингового управління підприємства сфери послуг є клієнт-орієнтованість, тобто вивчення потреби кінцевого споживача, побудова відносин із клієнтом, високоякісний сервіс, повага до споживача, якість послуг, формування системного підходу в процесі надання послуги, використання інновацій та високих технологій.

Таким чином, можемо дійти висновку, що задля утримання власних позицій на ринку послуг, компанії, що функціонують у даному сегменті, зайнявши власну нішу, повинні знаходити споживачів і задовольняти їхні потреби і, навіть, нужди. Це обумовлює необхідність систематичного і всебічного вивчення потреб, смаків, бажань, мотивів покупців, стану і динаміки попиту у взаємозв'язку зі змінами в системі споживчих переваг для прийняття маркетингових рішень.

Значний вклад в розвиток теорії управління маркетинговою діяльністю внесли Ф. Котлера, І. Ансоффа, Ж. - Ж. Ламбена, М. Леві, Е. Дихтль.,

М. Портера, Дж. Еванса, Г.Г. Абрамшвілі, Г.Л. Багієва, Т.П. Данько, А.А. Бравермана, Є.П. Голубкова, Д.В. Басова, В.М. Власової, П.С. Зав'ялова, І.І. Кретьова, Є.М. Лобачовою, Б.А. Соловйова. Їх праці присвячені дослідженню проблем впровадження управління маркетинговою діяльністю у господарську діяльність підприємств України.

Сфера послуг представляє собою сукупність галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва виражається у виробництві й реалізації послуг і духовних благ для населення [2].

У зв'язку із активним розвитком ринкових відносин, глобалізації економіки, високих технологій, електронної торгівлі, застосування електронних платіжних систем та розширення Інтернет-маркетингу, зокрема, обсяг послуг не тільки зростає у межах світової економіки, а й інтенсивно випереджує інші сфери економіки. Щодо найбільш розвинених країн сфера послуг за значущістю посідає головне місце. Для промислово розвинених країн середньорічні темпи приросту ВВП у сфері послуг за останні два десятиліття істотно випереджають темпи приросту ВВП у сфері виробництва товарів (близько 2,5%). Аналогічні тенденції характерні й для ряду країн, що розвиваються, де темпи виробництва в галузях сфери послуг мають ще вищі значення [1].

У зв'язку з переходом економіки України до ринкових методів господарювання сфера послуг єдиним сектором економіки, що в умовах структурної кризи нарощує обсяги виробництва. Крім скорочення державного фінансування, сама трансформація економіки викликала до життя появу багатьох нових видів послуг (фінансово-кредитних і консалтингових, аудиторських, брокерських, трастових та інших). У результаті цього посилилася конкуренція між підприємствами сфери послуг.

В сучасних умовах господарювання, щодо формування інфраструктури ринку послуг в нашій державі, реальний вплив вчиняють деякі фактори, а саме: поживлення конкуренції на ринку послуг; нестабільна політико-економічна ситуація, стрімкий розвиток інфляційних процесів, слабе реагування підприємств сфери послуг державного сектора економіки на мінливі умови в споживчому попиті, відсутність регламентованого правового поля функціонування сфери послуг та ін.

На сучасному етапі становлення ринкової економіки України зростає роль вдосконалення управління маркетинговою діяльністю підприємств. Невід'ємним елементом ефективної підприємницької діяльності виступає розуміння та використання концепції маркетингу в управлінні підприємством. Якісна і соціальна складова маркетингу в управлінні величезна, – він зумовлює високоприбуткову ритмічну діяльність суб'єктів господарювання [2].

На сьогодні, для будь-якого підприємства, першочерговим завданням постає необхідність впровадження маркетингу, а саме: організація маркетингу, планування маркетингу, формування стратегії маркетингу, налагодження

комунікацій зі споживачем, проведення маркетингових досліджень, вибір оптимального методу ціноутворення, застосування реклами та PR. Але, на жаль, деякі суб'єкти господарювання не використовують всі форми управління маркетинговою діяльністю та не в змозі забезпечити власну конкурентоспроможність, адаптуватися до змін зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку, стабільності умов господарювання.

Література

1. Войтович С.Я., Данилюк В.І. Значення та тенденції становлення ринку послуг в Україні / С.Я. Войтович, В.І. Данилюк // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки, Серія «Економіка та менеджмент». – Випуск 10 (38). – Луцьк, 2013. Електронний ресурс. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe?...2...5...
2. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
3. Гаркавенко С. С. Маркетинг : Навчальний посібник / С. С. Гаркавенко. – Київ : Лібра, 2006. – 384 с.

УДК 334:339.137.2

РОСОЛА У.В., ЧЕКАН Є.М.,
Мукачівський державний університет

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА»

Сьогодні основною метою діяльності кожного підприємства є його стабільне функціонування та постійне економічне зростання. Для досягнення цієї мети потрібно розробити ефективну конкурентну стратегію, на основі якої створити та реалізувати конкурентні переваги. Вибираючи конкурентну стратегію, слід врахувати вплив зовнішнього середовища та оцінити внутрішні ресурси, якими володіє підприємство. Від того, на скільки внутрішнє середовище відповідатиме конкурентній стратегії, залежать можливості розвитку підприємства [2, с. 42].

Дослідженню стратегії конкуренції й розвитку підприємств присвячено досить багато робіт, але аналіз чинників забезпечення конкурентоспроможності залишається невизначеним. При розробці загальної стратегії вирішальне значення має вибір основної конкурентної стратегії, яка має забезпечити фірмі успіх на ринку. На основі різних найбільш відомих визначень економічної стратегії можна простежити, яке неоднозначне є трактування її змісту [3, с. 24].

Конкурентна стратегія - це більш вузьке поняття, ніж ділова стратегія або маркетингова стратегія, вона пов'язана зі способами ведення конкурентної боротьби на ринку і представленням покупцю конкурентних цінностей. Для її визначення необхідно більш детально розглянути процес її розробки та реалізації.

Аналізуючи наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів до управління конкурентоспроможністю підприємства, слід відмудити індивідуальність кожного підходу до процесу формування конкурентної стратегії, представлення

системи класифікаційних ознак, методичного інструментарію аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, вибору оптимальної стратегічної альтернативи, надаючи першочерговість тому чи іншому етапу розробки стратегії.

Так, за М. Портером, розробка стратегії конкуренції значною мірою визначається чітким розумінням суті бізнесу, його цілей та шляхів їх досягнення. На вибір та успішну реалізацію конкурентної стратегії компанії, на думку вченого, впливають: характер її активів і досвіду, порівняно з конкурентами; мотиваційні установки і потреби топ-менеджменту та інших працівників, які задіяні у процес впровадження обраної стратегії; внутрішні та зовнішні межі стратегії конкуренції, яку компанія може успішно взяти на озброєння; соціально-політичні фактори.

М. Портер розглядав стратегію як аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між частинами підприємства. Для цього він застосував ідею ланцюга цінностей і визначив, як і де додається цінність. М. Портер сформулював одне з найточніших визначень поняття конкурентна стратегія, а саме: «конкурентна стратегія спрямована на те, щоб зайняти стійку і вигідну позицію, яка дасть змогу організації протистояти натиску тих сил, які визначають конкурентну боротьбу в галузі» [4, с.135].

Істотно відмінним від попередніх є підхід до формування стратегій підприємства Г. Крофа і М. Кусумано. Автори пропонують три основні стратегії: збільшення обсягів виробництва, копіювання і дроблення. На відміну від Портера, автори вважають, що не існує однієї оптимальної стратегії, а можуть реалізовуватися кілька стратегій одночасно. Так, стратегія збільшення обсягів виробництва основана на конкретному товарі, технології чи сегменті ринку. Стратегія копіювання також ґрунтується на чітких цілях стосовно товару, технології й сегмента ринку. Стратегія дроблення передбачає визначення окремих ніш для бізнесу й активний їх розвиток.

На думку Р. Єршової, конкурентна стратегія – це здатність підприємства виробляти конкурентну продукцію при ефективному використанні потенціалів підприємства [3, с. 24]. На наш погляд, визначення не зовсім вдале, оскільки не враховано перспективу діяльності, вимоги до конкурентної стратегії, зокрема не згадано про гнучкість стратегій.

На думку І. Пічуріна, конкурентна стратегія являє собою фактичну й потенційну можливість підприємства, виробляти та реалізовувати продукцію, яка є більш привабливою для споживачів за своєю якістю та/або ціною [1, с. 8].

Сьогодні в Україні посилюється конкуренція між підприємствами. За цих умов конкурентна стратегія допомагає фірмі вийти на бажану позицію на ринку та досягти своїх цілей. Це стає можливим завдяки пристосуванню підприємства до навколишнього середовища, яке постійно змінюється, до розвитку нових технологій, а також завдяки ефективному використанню потенціалу.

Ураховуючи те, що кількість продукції, яку виготовляють, постійно зростає і, як наслідок, зростає конкуренція, розробка конкурентної стратегії є

досить актуальною для кожного підприємця. Підприємство, яке впроваджує конкурентну стратегію повинне враховувати використання внутрішніх потенційних можливостей створення конкурентних переваг для вчасної реакції на зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі, випереджати дії конкурентних фірм для забезпечення постійного розвитку на довгостроковий період.

Література

1. Бельтюков Є. А. Конкурентна стратегія підприємства: сутність та формування на основі оцінки рівня конкурентоспроможності / Є. А. Бельтюков, Л. А. Некрасова // Економіка: реалії часу. – 2014. - № 2. – С. 6-13
2. Бортнік, С. М. Забезпечення конкурентної стратегії підприємства та підходи до її вивчення [Текст] / С. М. Бортнік, Д. С. Маленицький // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 7 Ч. 1. – С. 40–44.
3. Єршова Р. Конкурентні стратегії технологічно-орієнтованих підприємств / Р. Єршова. – Єкатеринбург : Видавництво « УГТУ », 2012. – 230 с.
4. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2010. – 454 с.

УДК 685; 616.7

РОСУЛ Р.В., НИКОЛИН О.Б.,
Мукачівський державний університет

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ФРИКЦІЙНОЇ ШНУРОВОЇ ЗАТЯЖКИ ЗАГОТОВОК ВЕРХУ ВЗУТТЯ

Розроблена для експериментальних досліджень видовжень ділянок заготовки верху взуття дослідна установка показала достатньо високу точність при визначенні переміщень окремих вузлових точок поверхні заготовки, зміщення вільного краю затяжної кромки при шнуровій затяжці і т.п. Звичайно, при розробці установки в першу чергу приділяли увагу точності вимірів та максимальному наближенню до виробничих умов. Однак виявилось, що вона володіє конструктивно-технологічними елементами, які можна використати у малогабаритному, точному і енергозберігаючому обладнанні для шнурової затяжки заготовки. До таких елементів у першу чергу відносяться: силовий привід з пристроями контролю зусилля затягування; фрикційні діафрагми, які мають можливість змінювати кут і силу прилягання до поверхні колодки; блок вимірювання з можливістю обробки даних за допомогою ПК. Наявність названих конструктивно-технологічних елементів, а також результатів теоретичних та експериментальних досліджень підтверджують доцільність застосування їх у промисловому виробництві взуття.

Розглянемо поступову спадковість у перетворенні дослідної установки у принципову схему ефективного устаткування для фрикційної шнурової затяжки заготовки.

Метою даного дослідження є переоснащення експериментальної установки на виконання технологічних операцій формування заготовок верху взуття.

Для досягнення даної мети нами було встановлено, що на якість формування деталей верху засобами шнурової затяжки впливає ряд чинників, серед яких найбільш вагомими є: технологічне навантаження на гнучкий силовий елемент, відносне подовження матеріалу верху, коефіцієнти тертя в системі «діафрагма-матеріал-колодка», геометричні параметри поверхні колодки, ступінь розподілу нормальних тисків з боку пружних діафрагм, швидкість зміщення затяжної кромки та ін. Особливо великий вплив має величина і напрям прикладення технологічного навантаження на шнур, оскільки саме воно визначає величини та розподіл подовжніх і поперечних деформацій заготовки. Тому цей важливий фактор необхідно враховувати ще на етапі проектування обладнання для здійснення затяжки даного типу.

Розроблена дослідна установка для шнурової затяжки з фрикційною обтяжкою дає змогу досліджувати операції затягування та формування деталей верху взуття з достатньою точністю. При цьому здійснюється і сам процес переміщення елементарних ділянок матеріалу відповідно до отриманих зовнішніх навантажень і внутрішніх напруг, тобто відбувається формоутворення верху взуття. Загальний вигляд установки приведений на рис. 1.

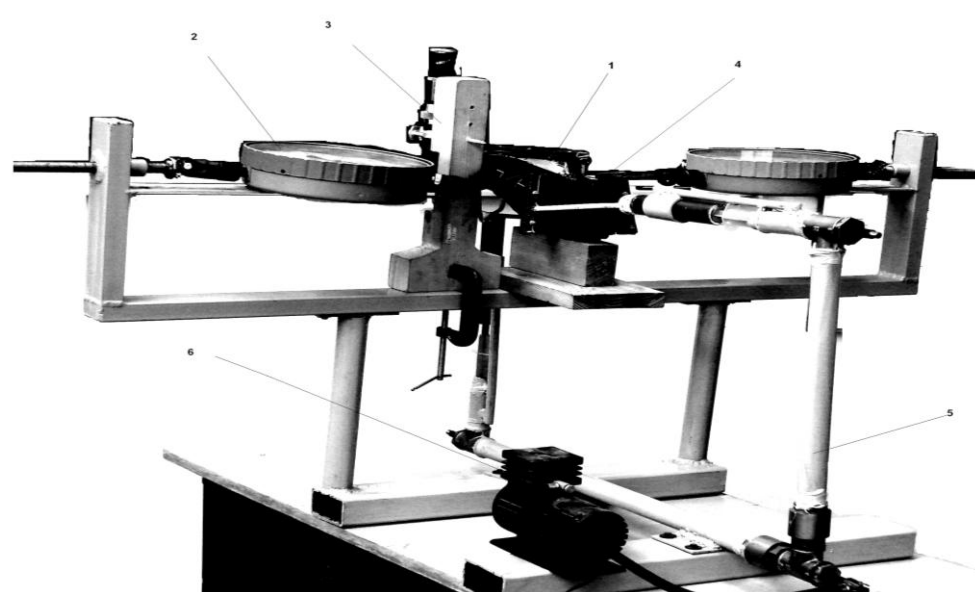

Рис. 1. Установка для дослідження шнурової затяжки з фрикційною обтяжкою

Експериментальними дослідженнями виявлено, що на якість формування значно впливають розміри затяжної кромки, ширина і відповідність нормативам якої залежать від кута виходу шнура із зигзагоподібного шва.

Для здійснення дослідів та підвищення технологічної гнучкості установки змінили спосіб кріплення колодки. На рис. 2, а, б, показана конструктивна схема удосконаленої установки. Вона включає в себе закріплену на горизонтальній рамі силового блоку 7 проміжну призму 1, на якій кріпиться установча призма 2

з прикріпленою гвинтом 3 колодкою 4. У поперечному напрямі встановлені стійки 7 з гвинтовими парами 10 і 11 для диференціювання зтяжного зусилля та динамометри 12 і 13 для контролю його величини.

Удосконалення установки полягає в тому, що установча призма 2, на якій кріпиться колодка 4 прикріплюється не безпосередньо до горизонтальної рами силового блоку, а до проміжної призми 1. Тепер уже призму 1 разом із установчою призмою 2 і колодкою 4 можна за допомогою гвинтів 5 і 6 прикріплювати до горизонтальної рами стійок 7 під різними кутами.

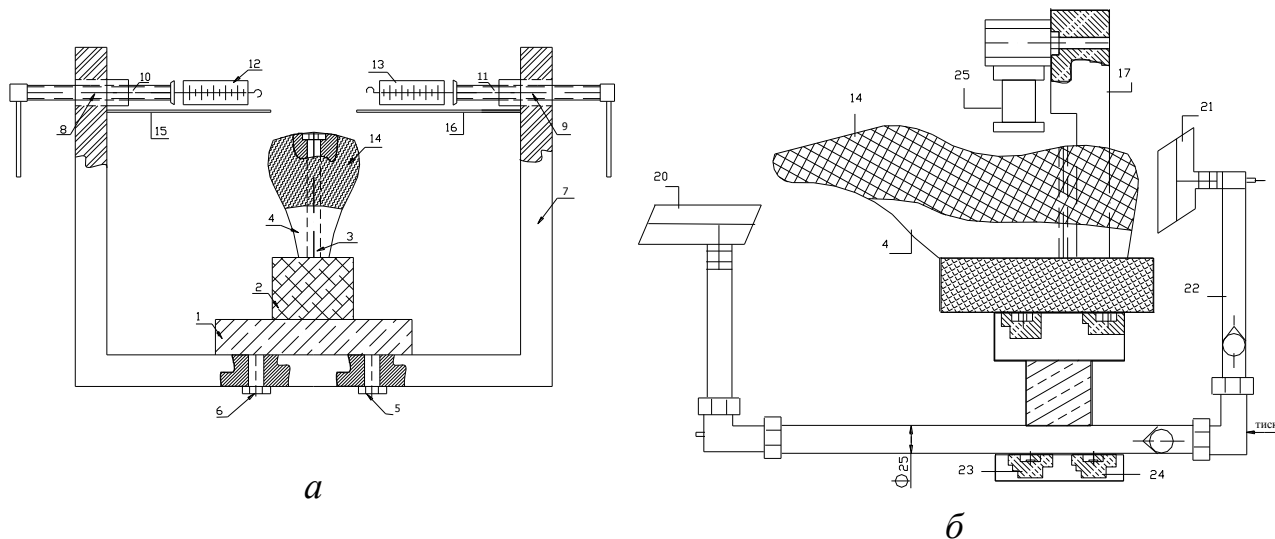

Рис. 2. Конструктивна схема удосконаленої дослідної установки:
а – вигляд від п'яткової частини, б – вигляд збоку

Кут повороту колодки по відношенню до силового блоку вибирається так, щоб вісь симетрії п'яткової частини колодки співпадала з напрямом гвинтових пар 10 та 11 разом з динамометрами 12 і 13 (напрямом дії сили). Тепер, якщо вибрати такі відстані L зав'язування кінців півпетель шнура, при яких кути α_1 та α_2 будуть дорівнювати 30-40° (оптимальний інтервал), то при прикладенні до зв'язаних кінців шнура розрахованого за формулою і заданими даними технологічного зусилля, з імовірністю $p=0,90$ можна гарантувати достатньо високу якість формоутворення верху взуття.

Література

1. Ценова Л. В. Машины и аппараты обувного производства / Л. В. Ценова, Н.А. Сивченко, В. А. Скатерной. – К. : Высшая школа, 1991. – 290 с.
2. Борисов В. И. Общая методология конструирования машин / В. И. Борисов. – М. : Машиностроение, 1978. – 120 с.
3. Пат. 75817 А, МПК⁷ А43D 15/00. G01L 1/04 Пристрій для дослідження шнурової зтяжки заготовки верху взуття / Р.В.Росул, В.П.Либа. – № 20041008466; Заявл. 18.10.04; Опубл. 15.05.06, Бюл. №5.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ВОДНЮ ТА ВИКЛИКАНИХ НИМ НАПРУЖЕНЬ У МЕТАЛЕВІЙ СМУЗІ ТА ПОРОЖНИСТОМУ ЦИЛІНДРІ

Вагомість теоретичних досліджень взаємодії металів та сталей з воднем щодо їх актуальності не викликає сумнівів. Першочерговими при цьому стають питання поведінки наводнених матеріалів в порівнянні з ненаводненими, а також – характер розподілу поля напружень біля їх концентраторів в наводнених матеріалах. Особливої актуальності в цьому плані набуває визначення напружено-деформованого стану тіла, обумовленого концентрацією наявного в ньому водню. Тому метою даної роботи є встановлення аналітичних взаємозв'язків між концентрацією водню у металі та зніщеними ним напруженнями, а також кількісна характеристика концентрації водню біля поверхонь металевієї смуги та поверхонь заповненого воднем циліндра.

У роботі зроблено загальну постановку задачі оцінки взаємовпливу дифузійного процесу та поля напружень у системі метал–водень, яку зведено до системи двох взаємозв'язаних рівнянь [1; 2].

$$\begin{cases} \frac{1-\nu}{1+\nu} \text{grad div } \vec{u} - \frac{1-2\nu}{2(1+\nu)} \text{rot rot } \vec{u} = \frac{\alpha_c}{3} \text{grad}(C - C_0) \\ \frac{\partial C}{\partial t} = D \nabla^2 C + \frac{D V_H}{RT} \langle \vec{\nabla} C, \vec{\nabla} \sigma_{ii}^c \rangle, \end{cases} \quad (1)$$

де ν – коефіцієнт Пуассона матеріалу, $\vec{u}$ – вектор переміщень, C_0 та C – відповідно початкова та наявна концентрації атомів водню у металевому тілі, α_c – коефіцієнт концентраційного розширення [2], D – коефіцієнт дифузії, V_H – парціальний молярний об'єм атома водню в металі, R – універсальна газова стала, T – абсолютна температура; $\langle \cdot, \cdot \rangle$ – скалярний добуток. У випадку квазістаціонарної системи рівнянь для малозмінних напружень систему (1) зведено до одного концентраційного рівняння

$$\frac{\partial C}{\partial t} = D \nabla^2 C - \frac{2\alpha_c V_H E D}{3(1-\nu)RT} \langle \vec{\nabla} C, \vec{\nabla} C \rangle^2, \quad (2)$$

де E – модуль Юнга матеріалу.

Для смуги (рис. 1) товщини h це рівняння має вигляд

$$\frac{\partial C}{\partial t} = D \frac{\partial^2 C}{\partial x^2} - \frac{2\alpha_c V_H E D}{3(1-\nu)RT} \left(\frac{\partial C}{\partial x} \right)^2.$$

Розв'язок при початковій й крайових умовах у цій смугі

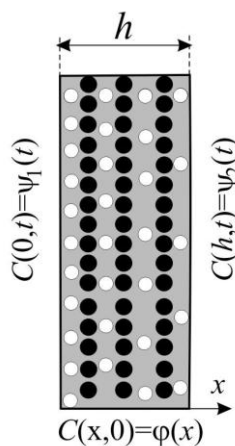

Рис. 1 Наводнена смуга з розподіленою концентрацією водню
 • - атоми металу;
 ○ - атоми водню.

$$C(x,0)=\varphi(x),$$

$$C(0,t)=\psi_1(t), \quad C(h,t)=\psi_2(t)$$

побудовано в замкнутому вигляді

$$C(x,t)=\frac{a}{b}\ln|u(x,t)|, \quad (3)$$

$$\text{де } a=D, \quad b=-D\frac{2\alpha_c V_H E}{3(1-\nu)RT}; \quad u(x,t)=\sum_{n=1}^{\infty} T_n(t) \sin \frac{\pi n x}{h}.$$

$$\text{Тут } T_n(t)=e^{-\left(\frac{\pi n \sqrt{a}}{h}\right)^2 t} \left[\frac{2}{h} \int_0^h e^{\frac{b}{a}\varphi(x)} \sin \frac{\pi n x}{h} dx + \frac{2\pi n a}{h^2} \int_0^t e^{\left(\frac{\pi n \sqrt{a}}{h}\right)^2 \tau} \left(e^{\frac{b}{a}\psi_1(\tau)} - (-1)^n e^{\frac{b}{a}\psi_2(\tau)} \right) d\tau \right].$$

Для порожнистого циліндра (рис. 2) рівняння (2) приймає вигляд

$$\frac{\partial C}{\partial t}=D\left(\frac{\partial^2 C}{\partial r^2}+\frac{1}{r}\frac{\partial C}{\partial r}\right)-\frac{2\alpha_c V_H E D}{3(1-\nu)RT}\left(\frac{\partial C}{\partial r}\right)^2.$$

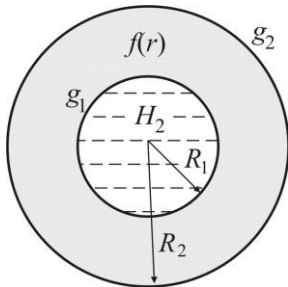

Рис. 2 Пустотілий циліндр з розподіленою концентрацією водню.

Розв'язок такого рівняння при початковій й крайових умовах

$$C(r,0)=f(r),$$

$$C(R_1,t)=g_1=const, \quad C(R_2,t)=g_2=const$$

побудовано в замкнутому вигляді [3]

$$C(r,t)=\frac{a}{b}\ln|w(r,t)|, \quad (4)$$

де

$$w(r,t)=\frac{\pi^2}{2}\sum_{n=1}^{\infty}\frac{\mu_n^2 J_0^2(R_1\mu_n)\Psi_n(r)}{J_0^2(R_1\mu_n)-J_0^2(R_2\mu_n)}e^{-a\mu_n^2 t}\int_{R_1}^{R_2}e^{\frac{b}{a}f(r)}r\Psi_n(r)dr -$$

$$-\pi\sum_{n=1}^{\infty}\frac{\left\{e^{\frac{b}{a}g_2}J_0(R_1\mu_n)-e^{\frac{b}{a}g_1}J_0(R_2\mu_n)\right\}J_0(R_1\mu_n)\Psi_n(r)}{J_0^2(R_1\mu_n)-J_0^2(R_2\mu_n)}e^{-a\mu_n^2 t}+\frac{e^{\frac{b}{a}g_1}\ln(R_2/r)+e^{\frac{b}{a}g_2}\ln(r/R_1)}{\ln(R_2/R_1)},$$

а $\Psi_n(r)=J_0(r\mu_n)Y_0(R_2\mu_n)-J_0(R_2\mu_n)Y_0(r\mu_n)$, причому $J_0(z)$ та $Y_0(z)$ – функції Бесселя, μ_n – додатні корені трансцендентного рівняння

$$J_0(R_1\mu)Y_0(R_2\mu)-J_0(R_2\mu)Y_0(R_1\mu)=0.$$

На основі знайдених розв'язків (3), (4) відповідних їм рівнянь розраховано концентрацію водню у смугі та порожнистому циліндрі. Розрахунок відповідного гідростатичного тиску проведено за формулою [2]

$$\sigma_{ll}^c=-\frac{2E\alpha_c}{3(1-\nu)}(C-C_0).$$

У результаті числового експерименту, проведеного на основі концентраційного рівняння (2), було

- встановлено розподіл водню уздовж товщини смуги та пустотілого циліндра в залежності від часу наводнення;
- розраховані рівноважні напруження гідростатичного тиску уздовж товщини смуги та порожнистого циліндра;

- розрахунки порівняно з відомими експериментальними даними, співпадіння яких відповідає порядкам степеня з основою 10.

Література

1. Ландау Л.Д., Лифшиц Е.М. Теория упругости. – М. : Наука, 1965. – 204 с.
2. Стащук М.Г. Вплив концентрації водню на напруження у суцільному металевому циліндрі / М.Г.Стащук // Фіз.-хім. механіка матеріалів, 2017. – №6. – С. 73-79.
3. Карслоу Г., Егер Д. Теплопроводность твердых тел. – М. : Наука, 1964. – 488 с.

УДК 330.32:656

СТЕГНЕЙ М.І.,
Мукачівський державний університет
ІРТИЩЕВА І.О.,
Миколаївський національний університет
кораблебудування імені адмірала Макарова
КРАМАРЕНКО І.С.,
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини ВНЗ "Університет "Україна"

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Протягом трансформаційного періоду останніх двох десятиліть наша країна, на жаль, не досягла достатнього для ефективного технологічного розвитку рівня інвестиційного потенціалу. Процеси формування діючих інвестиційних ресурсів та їх раціонального використання для забезпечення економічного зростання гальмувалися під дією кризових явищ, неефективної економічної політики в інвестиційно-інноваційній сфері та значно ускладнилися останніми роками внаслідок військового конфлікту й окупації частини територій. У загальному, процеси трансформації економіки України обумовлені логікою історичного переходу від адміністративно-командної системи управління економікою, що втратила актуальність в умовах здобуття незалежності та розриву значної частини функціональних взаємозв'язків з республіками пострадянського простору до відносно ефективної ринкової моделі управління на ліберально-капіталістичних засадах.

Аналізуючи вплив процесів трансформації вітчизняної економіки на рівень інвестиційної активності вітчизняних підприємств, можна виділити окремі етапи, що характеризують вплив окремих макроекономіки та інституційних ефектів на розвиток інвестиційного потенціалу. Початковий етап (1991-1997 роки) характеризується проведенням активних реформ у сфері власності (запуск процесів роздержавлення і приватизації) та державного регулювання (відмова від державного регулювання цін, зниження ролі державних монополій, спрощення механізмів регулювання зовнішньої торгівлі, посилення ринкових механізмів розподілу ресурсів).

У період поглибленої трансформації (1996-1999 роки), не зважаючи на прояв гострих соціально-економічних проблем, що виникли внаслідок подальшої структурної перебудови національної економіки в напрямку її

радикального переходу до ринкового укладу і супроводжувалися стрімким падінням реального ВВП, обмеженням державного фінансування інвестиційних проектів та загостренням соціально-економічних кризових явищ (інфляція, безробіття, заборгованості по виплаті заробітної плати) та відсутності інституційних механізмів регулювання фінансового ринку, обсяги капітальних вкладень та іноземних інвестицій демонстрували повільні тенденції до зростання.

Починаючи з 2000 року на тлі поступової стабілізації трансформаційних процесів, формування діючих ринкових та нормативно-правових механізмів регулювання економіки, активного розвитку фінансового сектору та сприятливої кон'юнктури на зовнішніх ринках спостерігався період прискореного зростання національної економіки, що продовжувався до кінця 2008 року. Впродовж цього періоду реальний ВВП зріс з 175,9 до 990 млрд. грн. (майже в 5 разів), а обсяги прямих іноземних інвестицій збільшилися майже у 10 разів [1].

Період 2008-2010 років можна охарактеризувати як кризовий для вітчизняної економіки. Під дією світової фінансової кризи та відсутності дієвих механізмів адаптації, Україна втратила близько 27% реального ВВП. Майже у всіх секторах економіки спостерігалися деструктивні процеси: скорочення промислового і аграрного виробництва, зниження обсягів товарообороту, падіння купівельної спроможності населення, розбалансування банківської системи. Водночас, тенденції зростання прямих іноземних інвестицій залишилися майже незмінними, що серед іншого, дозволило у 2010 році стабілізувати економічну ситуацію та певним чином нівелювати наслідки кризових явищ.

Посткризовий період 2011-2014 років характеризувався помірним економічним зростанням, проте повністю подолати наслідки кризових явищ в економіці не вдалося. При цьому, темпи капітального інвестування в цей період демонстрували негативні тенденції.

Найбільш руйнівні та деструктивні наслідки для розвитку національної економіки спостерігалися у період 2014-2015 років і були зумовлені станом військової агресії, окупацією територій та різким загостренням соціально-економічних суперечностей. Внаслідок втрати частини територій та військового конфлікту на Сході Україна втратила близько 20% промислового потенціалу та людського капіталу. Водночас, суттєве скорочення державного фінансування, розбалансування банківської системи та підвищення ризиків призвели до зниження інвестиційної активності. У 2015 році, обсяги іноземних інвестицій становили 71% порівняно з 2014 і продовжували знижуватися у 2016 (-16%) та у 2017 (- 3%). Загалом протягом 2014-2017 років, обсяги іноземних інвестицій скоротилися на 22473,7 млн. дол.. США (-48%) і лише у 2018 ці тенденції стабілізувалися і вдалося вийти на незначне зростання (+1) [1].

Проведені дослідження показали, що процес формування інвестиційного потенціалу та його реалізація у формі капітальних інвестицій знаходиться у прямій залежності від розвитку національної економіки, стадії її життєвого циклу та ефективності фінансово-кредитних механізмів. Водночас, залучення іноземних інвестицій в економіку потребує насамперед економічної, політичної стабільності та зниження рівня інституційних ризиків.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК: 338.48:379.85

ТИЩЕНКО С.В.,
Житомирський національний агроекологічний університет

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

На сучасному етапі розвитку вітчизняна галузь туризму постійно модернізується видозмінюється під масою новітніх змін геополітичних процесів які відбуваються як в країні так і в усьому світі. Український ринок туризму постійно розвивається і має ряд нових можливостей щодо постійного розвитку формування туристичного потенціалу. Цьому є і взята стратегія розвитку Туризму в країні. Уряд схвалив Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Документ розроблено з метою створення умов для забезпечення прискореного розвитку сфери туризму і курортів, перетворення її у високоефективну, інтегровану у світовий ринок галузь [2].

Аналізуючи ряд регіонів України слід відмітити, що деякі території використовують не весь ресурсний блок для формування туристичного потенціалу. Слід підкреслити, що актуальність теми дослідження визначена необхідністю виконання теоретично обґрунтованих та прикладних розробок, які забезпечують створення концепції ефективного просування туристського продукту в регіонах.

Теоретико-методичну основу дослідження даної тематики склали праці вітчизняних та іноземних авторів таких як: Александрова А.Ю., Биржакова М.Б., Боголюбова В.С., Нестерчук І.К., Любіцева О.О., Пилявський В.П., Махошин С.А., Айзард У., Дж. Хокінс та ін. Питаннями щодо розробки та просування туристського продукту, створення брендів та формування атракцій та дестинацій займаються такі видатні науковці як: Котлер Ф., Рейна І., Хаффа Д., Алексєєва В., Гудзинський С., Арнаутов В. та ін. Але не дивлячись на такі численні дослідження залишається ще досить багато невирішених на достатньому рівні питань щодо створення та просування туристського продукту який сформовано на основі концептуальних туристсько-рекреаційних атракцій для територій де ще є багато невикористаної ресурсної бази.

Головною метою стало розроблення та обґрунтування класифікації туристських ресурсів з метою виявлення і формування концептуального туристського продукту на територіях з неповною використаною ресурсною базою.

Атракція (від лат. *attrahere* – привабливість) – розвага, що є елементом туристичного продукту. Для розваги туристів і мандрівників можуть використовуватися природні ресурси (пляжі, водні простори, гори тощо), культурно-історичні ресурси (історичні місця, міста, музеї, театри), рекреаційні ресурси (національні парки, заповідники, курорти тощо), найважливіші культурні події (карнавали в Латинській Америці, спортивні заходи, фестивалі мистецтв, щорічні виставки тощо), специфічний інтерес (шопінги, казино тощо) [1]. Але існують території де є невикористана ресурсна база для туристської діяльності або її практична відсутність. Тому необхідно задіювати всю ресурсну базу даної місцевості.

Туристсько-рекреаційний атрактор розглядається як комплекс об'єктів, які відносяться до допоміжних ресурсів, які суттєво зміцнюють туристсько-рекреаційний потенціал територій, яка створюються вперше, або недосить приваблива, в основі створення якої лежить інновація, що має концепцію творчої ідеї предмету або технології. Тобто розглядається атракція яка створена штучно людиною або трансформовані людиною об'єкти для туристського показу туристам. По своїм якостям та функціональному призначенню такий туристсько-рекреаційний атрактор є досить пізнавальним, навчальним, рекреаційним, розважливим, створений людиною цілеспрямовано для приваблення туристів на дослідженій території.

В силу розміщення того чи іншого регіону країни його туристична привабливість досить різниться в залежності від географічного розташування. Тому ми пропонуємо класифікацію ресурсів території (ресурсну базу), яку слід використовувати при розробці та формуванні концептуального туристсько-рекреаційного атрактора (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ресурсів території (ресурсна база)

Складова ресурсу	Ресурс	Напрямок використання
Земельні ділянки, площадки, пустирі, дороги, яр, тротуар, прибудинкові території та ін.	Земля	Використання: баз даних невикористаних територій, пам'ятники, парки, специфіка ґрунту
Озера, річки, гори, ґрунт, рослини, тварини, роза вітрів та ін.	Природа	Використання при озелененні, догляд за рослинами
Кордон його перетин, назва міст, селищ, адміністративно одиниця, площа та ін.	Простір, межі	Межі між державами створено та охороняються а між регіонами відсутні, тому їх візуалізація допоможе запам'ятати регіон або район
Правила, закони, стандарти, сигнали, знижки, процеси, порушення, штрафи та ін.	Норми	Пам'ятки для туристів, правила культури
Виробництво, торгівля, обслуговування, навчання та ін.	Діяльність	Самостійне виробництво музичних інструментів, фортепіано, флейт, балалайок та ін.
Податки, скидки, надбавки, цільові програми, гранти, дотації, субсидії, субвенції, цільові програми та ін.	Гроші	Власна валюта для розрахунку за сувеніри, їжу та ін.

Право, свобода, порядок, рівність, безпека, ідеологія, визнання, повага, відкриття, лояльність та ін.	Цінності	Вільне володіння інформацією за допомогою Інтернет
Мова, релігія, мистецтво, навчання, освіта, література, музика, звички, традиції, звичаї та ін.	Культура	Галереї, музеї, народна творчість
Жителі, герої, жінки, чоловіки, діти, люди похилого віку, співаки, професіонали, співаки, друзі та ін.	Люди	Інформація про лікарів, лікарів, передається на слуху
Факти, історія, легенда, документи, ювілеї, свята, періоди, епохи, місяці та ін.	Події	Костюмоване шоу, фестиваль та ін.
Загальний транспорт, машини, метро, поїзди, літаки, гелікоптери, підвали, перони, аеропорти, вокзали та ін.	Транспорт	Використання прокату велосипедів, повітряних куль, лодок та ін.
Споруди, жили приміщення, пам'ятники, гаражі, ангари, перони, аеропорти, вокзали	Споруди	Специфічне оформлення споруд, мостів, парків, балконів, вивіски та ін.

Отже, запропонована розширена класифікація ресурсів території (ресурсна база) яка може бути рекомендована. Дана класифікація враховує скриті ресурси, відмінності міст, сіл, та ін., виграшні сторони при розробці концептуального туристичного продукту.

Література

1. Федорченко В.К. Педагогіка туризму / В.К. Федорченко // Видавничий дім "Слово", 2004. – 296 с.
2. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501>.
3. Леонтьєва Ю. Ю. Оцінка ресурсів категорії "атракція" регіональних дестинацій України / Ю. Ю. Леонтьєва // Економіка і регіон. – 2009. – №3 (22). – С. 20-25.
4. Любіцева О. О., Третьяков О. В. Типізація дестинацій / О.О. Любіцева, О.В. Третьяков // Географія та туризм : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 3-9.
5. Головчан А. І. Методика оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій в Україні / А. І. Головчан // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (серія «Економічні науки») : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. IV (40). – С. 131-137.

УДК 677.057

ТКАЧУК О.Л., ГЕРАСИМЧУК О.П.,
Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАЛЕННЯ ВОЛОГИ З ТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ВАКУУМНИМ ВІДСМОКТУВАННЯМ

На оздоблювальних підприємствах текстильної промисловості з сирових текстильних виробів виробляють готову продукцію: білизняні, гладкофарбовані або набивні тканини, що мають необхідні споживчі властивості. Оздоблювальне виробництво містить операції, після яких необхідно видаляти зайву вологу.

Сушильно-ширильна стабілізаційна лінія, встановлена на ПрАТ «Едельвіка» (м. Луцьк), складається з плюсовочно-віджимної машини,

вакуумно-відсмоктуючого пристрою та сушильно-ширильної стабілізаційної машини 6597. Відповідно волога з текстильних матеріалів на цій лінії видаляється віджиманням між валами на плюсоовочно-віджимній машині, відсмоктуванням вологи на вакуумно-відсмоктуючому пристрої та випаровуванням вологи в сушильно-ширильній стабілізаційній машині 6597.

В основі доцільності застосування певного способу видалення вологи з текстильних матеріалів лежить економічна ефективність, тобто співвідношення корисних результатів (видаленої вологи) – до затрачених ресурсів (газу води, електроенергії).

Економічна ефективність механічного способу видалення вологи за допомогою вакуумно-відсмоктуючого пристрою у порівнянні з випаровуванням вологи шляхом спалювання природного газу може бути визначена, грн./год:

$$E = C_G - C_V, \quad (1)$$

де C_G – собівартість випаровування вологи шляхом спалювання природного газу, грн./год; C_V – собівартість видалення вологи за допомогою вакуумно-відсмоктуючого пристрою, грн./год.

З формули (1) отримаємо вираз для розрахунку економічної ефективності механічного способу видалення вологи за допомогою вакуумно-відсмоктуючого пристрою у порівнянні з випаровуванням вологи шляхом спалювання природного газу в сушильно-ширильній стабілізаційній машині, грн./год:

$$E = \frac{36 \cdot W \cdot v \cdot B \cdot \rho \cdot (c \cdot (T_2 - T_1) + r) \cdot c_G}{q \cdot \rho_G \cdot \eta} - (0,035 \cdot U(I_A + I_B + I_C) + 3,333 \cdot k_{EV} \cdot Q_V) \cdot c_E \quad (2)$$

де W – вологість тканини, %; v – швидкість переміщення тканини на сушильно-ширильній лінії, м/с; B – ширина полотна тканини, м; ρ – поверхнева щільність тканини кг/м²; c – питома теплоємність води,

$c = 4218 \frac{\text{Дж}}{\text{кг} \cdot \text{К}}$; T_1 – температура до надходження в газову сушильну установку, К; T_2 – температура випаровування за нормальних умов, К; r – питома теплота пароутворення води, $r = 2300000$ Дж/кг; c_G – ціна 1 м³ природного газу;

q – питома теплота згоряння природного газу, $q = 43,1 \cdot 10^6$ Дж/кг; ρ_G – питома маса природного газу, $\rho_G = 0,7 \frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$; η – коефіцієнт корисної дії сушильної установки; U – лінійна напруга. $U = 380 \text{ В}$; I_A, I_B, I_C – фазні сили струму, А; k_{EV} – кількість кіловат електроенергії, що необхідна для водопостачання та водовідведення 1 м³ води. $k_{EV} = 2$ кВт·год /м³; Q_V – витрата води для роботи водокільцевого насоса, м³/год.; c_E – вартість електроенергії, грн./кВт·год.

Аналіз формули (2) дає змогу зробити наступні висновки:

1. На економічну ефективність видалення вологи впливають параметри тканини (вологість, ширина полотна, поверхнева щільність), параметри середовища (температура), кінематичні параметри машини (швидкість руху полотна), конструктивні параметри вакуумно-відсмоктуючого пристрою, що визначають його енергоспоживання (фазні струми, витрата води), а також вартість газу та електроенергії.

2. Підвищення економічної ефективності застосування вакуумно-відсмоктуючого пристрою можна досягнути за рахунок збільшення швидкості руху полотна тканини на сушильно-ширильній стабілізаційній лінії.

УДК 687.03

ФОРДЗЮН Ю.І., КОСТІН М.О.,
Мукачівський державний університет

КАСТОМІЗАЦІЯ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РУК В КОНТЕКСТІ КОНФЕКЦІОНУВАННЯ МАТЕРІАЛІВ СИСТЕМИ «ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ-ПРАЦІВНИК-УМОВИ ПРАЦІ (ПРОФЕСІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ)»

Ключові слова: захисні рукавиці, номенклатура показників якості, комфортність, безпечність, чутливість, рецептор, пакет матеріалів рукавички, шкіра долоні людини.

Актуальність роботи. В умовах стрімкого росту досягнень науково-технічного прогресу НТП та інтеграції світової економіки система «людина-машина-середовище» еволюціонує, розвивається та удосконалюється. Проте, не дивлячись на суттєве зменшення долі фізичної праці в сфері матеріального виробництва, актуальним залишається питання гармонізації ергономічних властивостей засобів захисту рук системи «знаряддя праці-працівник-умови праці(професійне середовище)». При формуванні вимог до засобів захисту рук для конкретних умов професійної діяльності потрібно враховувати, як захисні властивості рукавичок, так і незручності (обмеження рухів кисті рук, погіршення тактильних відчуттів...) обумовленні звичною фізіологічною потребою пов'язаною з потінням шкіри долоні та пальців рук. Ці питання можуть бути вирішені шляхом кастомізації. Кастомізацію (англ.customization, → custom споживач) слід розглядати, як більш дієву форму взаємодії між об'єктом та суб'єктом товарних відносин, що спрямована на покращення споживчих властивостей товару. В основі кастомізації лежать принципи корегування та комунікування, адже конкретний споживач може виступати партнером щодо вирішення перспективних завдань для виробника, який безпосередньо враховує відповідну думку споживача.

Актуальність роботи полягає в системному, перспективному розвитку номенклатури показників якості, ієрархічної структури щодо вибору, споживання та утилізації засобів захисту рук системи «знаряддя праці-людина (професія) -середовище». Напрацьовані критерії можуть забезпечити більш дієву взаємодію по лінії «постачальник захисних рукавичок – конкретний

споживач засобів захисту рук», з врахуванням, як індивідуальних потреб працівника, так і вимог виробництва.

Мета і завдання роботи. Формування та систематизація вимог до матеріалів захисних рукавичок на основі вимог до виробу, регламенту щодо використання та послідууючої утилізації засобів захисту рук з огляду системи («професійна діяльність - матеріал (пакет матеріалів) рукавиці - шкіра долоні». Для досягнення поставленої мети науково дослідною роботою передбачено вирішення наступних завдань шляхом експертного опитування по забезпеченню:

- максимальної ефективності професійної діяльності;
- максимальної безпеки та оптимізації умов трудової діяльності;
- комфортності трудової діяльності.

Практичне значення роботи. Будь-яка професійна робота в тому числі і будь-яка буденна, виконувана в рукавичках є важливим елементом захисту шкіри, так як сприяє профілактиці травматизму, появі мозолів та ран, суттєво покращує культуру виробництва...

У відповідності до Закону України «Про охорону праці» на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці та «Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту» пропонуються різні види рукавиць та рукавичок, які використовуються для захисту від механічних впливів, підвищених та знижених температур, кислот і лугів, нафти і нафтопродуктів, вібрації, електричної напруги (діелектричні)) тощо... Такий підхід, коли регламентується виключно конструкція рукавиць для захисту від певного шкідливого фактору зовнішнього середовища не відповідає вимогам часу. Тому правильно підібрана рукавичка з огляду аналізу конкретної системи «знаряддя праці-людина (професія) -середовище» гарантуватиме захист шкіри долоней рук та забезпечуватиме зручність, ефективність та комфортність в процесі професійної діяльності.

Об'єкт дослідження. Вивчався процес пітніння шкіри долоней та пальців рук підсистеми «пакет матеріалів рукавички-шкіра долоні людини» в процесі виконання фізичних навантажень різної інтенсивності. При цьому враховувались як захисні властивості рукавиць, так і тактильні, з огляду основних фізіологічних функцій шкіри: терморегуляційної, дихальної, бар'єрної, рецепторної, проникаючої ...

Науково практична цінність. Шкіра долоні людини рефлекторно пітніє завдяки екріновим потовим залозам, секреція яких в вигляді поту виконує терморегуляційну функцію та видільну функцію, що в основному проявляється при виконанні фізичних дій. По цій причині матеріал захисних рукавичок повинен володіти високими гігієнічними властивостями, добре поглинати та пропускати піт людини. Ці обставини обумовлюють високий науково-практичний інтерес даної роботи. Запропоновано методологію оцінки

споживчих властивостей захисних рукавиць для будь-якого виду професійної діяльності.

Науково-дослідною роботою передбачені наступні дослідження :

- вивчення гігієнічних властивостей матеріалів рукавичок (матеріалів різної природи та походження) щодо поглинання передачі води, водяної пари ;
- позиціювання певної професії щодо використання та утилізації (споживання) засобів захисту рук;
- дослідження та ранжування безпосередніх суб'єктивних психологічних відчуттів споживачів(різних професій);
- дослідження об'єктивних властивості матеріалів, пов'язаних з поглинанням передачею вологи матеріалами
- розробка номенклатури показників якості засобів захисту рук системи «знаряддя праці-людина (професія) -середовище» та встановлення вагомості відповідних показників при опитуванні та інтерв'юванні споживачів.

УДК 004.738.5:37.09

ЦАЛАН Д., МАЛЕШ М.Ю.,
Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж
ХОМ'ЯК Б.Я.,
Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогодні, в еру інформатизації суспільства, все більшого значення набуває проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітньому процесі. Одним із найперспективніших напрямів розвитку ІКТ є використання хмарних технологій.

Загальною перевагою для всіх користувачів хмарних технологій є те, що отримати доступ до «хмари» можна не лише з ПК чи ноутбука, а також з нетбука, смартфона, планшета, тому що головною вимогою для доступу є наявність Інтернету, а для роботи програмного забезпечення «хмари» використовуються потужності віддаленого серверу; споживачі використовують програми без їх установки. Слід зазначити, що доступ до хмари можуть мати одночасно тисячі людей, що мають права доступу. В зв'язку з цим актуальним є дослідження використання хмарних технологій в освітній діяльності.

Питання хмарних сервісів вивчали вітчизняні науковці та практики Дзямулич Н., Литвинова С. та Шишкіна М., які вважають використання хмарних сервісів як новий етап у розвитку освітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

В ході проведеного нами дослідження було з'ясовано, що класифікувати хмарні обчислення можна таким чином: загальна «хмара», публічна «хмара» (public cloud), приватна «хмара» (private cloud) і гібридна «хмара».

Дамо коротку характеристику моделям хмар:

Загальнодоступна хмара – модель, коли незалежний провайдер надає в оренду ПЗ, інфраструктуру або платформи хмарних обчислень.

Публічна хмара фізично існує в юрисдикції власника – постачальника послуг.

Приватна хмара може знаходитися у власності, управлінні і експлуатації як самої організації, так і третьої сторони (чи яких-небудь їх комбінацій), і вона може фізично існувати як усередині, так і поза юрисдикцією власника.

Гібридна хмара – архітектура, що поєднує в собі риси приватних і громадських моделей хмарних обчислень.

Найпоширеніші хмарними сервісами сьогодні є наступні:

- Google Диск представляє 15 ГБ (разом з поштою) місця на своєму диску.

- Microsoft SkyDrive – 7 ГБ.

- Dropbox – 2 ГБ (безкоштовно можна більшувати до 16 ГБ).

- Mega – представляє безкоштовно 50 ГБ дискового простору.

- eDisk – це доступне з будь-якої точки Землі персональне сховище файлів. В цьому сховищі можна зберігати до 4 ГБайт інформації (близько 40 000 документів).

У зв'язку з тим, що сучасний фахівець з бухгалтерського обліку повинен в своїй діяльності використовувати інформаційні технології, вміння роботи з хмарними технологіями йому варто розвивати вже під час навчання в коледжі.

Головна відмінність від звичного методу роботи з ПЗ полягає в тому, що користувач використовує не ресурси свого комп'ютера, або сервера своєї локальної мережі, а потужності, які надаються йому як Інтернет-послуга. При цьому користувач має повний доступ до власних даних і можливість роботи з ними з будь-якої точки світу і з будь-якого пристрою, але не обтяжений управлінням операційною системою, програмною базою, обчислювальними потужностями, за допомогою яких ця робота відбувається. Таким чином, необхідність встановлювати оновлення програмного забезпечення, проводити перевірку на віруси й інше обслуговування покладається на провайдера хмарного сервісу. Це також означає, що загальний доступ, управління версіями, спільне редагування стають набагато простішими, ніж коли додатки і дані розміщені на призначених для користувача комп'ютерах.

Нами були сформовані основні переваги та недоліки використання хмарних технологій в освітньому процесі:

- 1) переваги: безкоштовне програмне забезпечення; не потрібен потужний комп'ютер; доступність навчальних матеріалів; організація спільної роботи над проектами; можливість працювати в зручний час; економія дискового простору; синхронізація даних; можливість здійснювати навчання на он-лайн курсах; антивірусна безпека;

- 2) недоліки: необхідність безперебійного підключення до Інтернету; можливість втрати даних; деякі сервіси мають обмежені функції.

Прикладами використання хмарних технологій у коледжі є: використання Office Web Apps-додатків; електронні журнали; он-лайн сервіси для освітнього процесу, спілкування, тестування; системи дистанційного навчання, бібліотека, медіатека; сховища файлів, спільний доступ; спільна робота; електронна пошта.

Завдяки використанню хмарних технологій в освітньому процесі відбувається: отримання оперативної інформації; миттєва комунікація; поширення власного досвіду; підвищення кваліфікації.

Отже, використання хмарних технологій в освітньому процесі сприятиме зацікавленості, активності та самостійності студентів. Дослідження та впровадження в практику діяльності ВНЗ хмарних технологій надає можливість ефективно створювати свій власний інформаційний простір та особисте освітнє середовище для студентів і викладачів.

Література

1. Дзямулич Н. Використання хмарних сервісів – новий етап у розвитку освітніх інформаційно-комунікаційних технологій / Н. Дзямулич // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2014. - № 10(1). - С. 120-124. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN_ppsv_2014_10\(1\)19](http://nbuv.gov.ua/UJRN_ppsv_2014_10(1)19).
2. Литвинова С. Г. Хмарні технології як засіб розбудови інноваційної школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp14/Litvinova.pdf
3. Шишкіна М.П. Формування і розвиток хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу : Монографія / М.П. Шишкіна. – Київ. : УкрІНТЕІ, 2015. – 256 с.

УДК 338.242.42

ЧЕРНИЧКО С. С.,
Мукачівський державний університет

ГРОШОВІ, ФІНАНСОВІ ТА КРЕДИТНІ ВІДНОСИНАМ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Грошові відносини в системі організаційно-економічних відносин є найбільш широким поняттям. У спеціалізованій економічній літературі грошові відносини визначаються як «...рух грошових зобов'язань, що забезпечує процес обороту різних видів грошей, які виконують повною мірою чи частково функції міри вартості, засобу обертання, платежу, нагромадження (чи заощадження), світових грошей» [1; с. 252].

Об'єктом грошових відносин є наявна в обігу грошова маса країни, тобто ті гроші, які є в розпорядженні окремих економічних агентів. Суб'єктами грошових відносин є всі суб'єкти, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні суспільного продукту: підприємства; державні, громадські, комерційні установи та організації, банки та інші фінансово-кредитні установи; населення, яке акумулює та використовує грошові кошти для задоволення певних потреб. Усі вони на певних підставах одержують

грошові доходи, витрачають та зберігають їх і цим самим впливають на економічні процеси, які виникають в межах економічної системи.

На рівні економічної системи грошові відносини здебільшого пов'язані з обслуговуванням процесу суспільного виробництва. За логікою відтворювального процесу, найбільшого значення грошові відносини набувають в межах економічних відносин обміну та розподілу.

У процесі дослідження змісту фінансових відносин більшість економістів акцентують увагу на участі держави в них. Зокрема, Б. М. Сабанті підкреслює, що «...фінанси – це завжди грошові відносини, в яких одним із суб'єктів виступає держава» [2; с. 5]. Автором запропоновано три ознаки фінансових відносин: по-перше, це завжди грошові відносини; по-друге, це грошові відносини, викликані фактом наявності держави як органу управління; по-третє, це відносини, пов'язані з перерозподілом вже розподіленого сукупного продукту.

На думку Л.К. Воронової та М.П. Кучерявенко, фінансові відносини «...являють собою відносини, які регулюють формування, розподіл та використання централізованих та децентралізованих грошових фондів. Найважливіші ознаки, властивості, риси, які розкривають сутність фінансів, відображені у їх функціях. Фінанси, функціонуючи як інструмент розподілу частини сукупного суспільного продукту, водночас і контролюють розподіл його на частини, співвідношення цих частин, шляхи витрачання фондів. Цим і зумовлені дві функції фінансів: розподільча та контролююча» [3]. Отже, фінансові відносини мають певні відмінності, які дозволяють виокремити їх з сукупності грошових відносин: у своїй більшості вони пов'язані зі стадіями виробництва, розподілу та перерозподілу суспільного продукту; вагомою характеристикою фінансових відносин є те, що рух грошей відбувається нееквівалентно, тобто відсутній процес заміни грошового виміру на натурально-речовий; частина цих відносин має характер відчуження і пов'язана з безповоротним вилученням частини доходів економічних суб'єктів у вигляді податків та інших обов'язкових платежів.

Кредитні відносини – це відособлена частина грошових відносин, яка пов'язана зі створенням та використанням позичкового капіталу. Вони характеризують «...специфічні економічні відносини, пов'язані з акумулюванням тимчасово вільних ресурсів (матеріальних благ, товарів та послуг, грошових зобов'язань, фінансових коштів), наданих потім кредитором боржнику на умовах добровільності, терміновості, платності і поверненості» [1; с. 252].

В основу кредитних відносин закладено процес надання вартості (в грошовій або товарній формах) у позику і повернення її разом із певним відсотком. «Кредит – це економічні відносини між юридичними та фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і з виплатою відсотків» [4, с. 128].

Взаємозв'язок і взаємозалежність між грошовими, фінансовими і кредитними відносинами у спрощеній формі зображено на рис. 1.

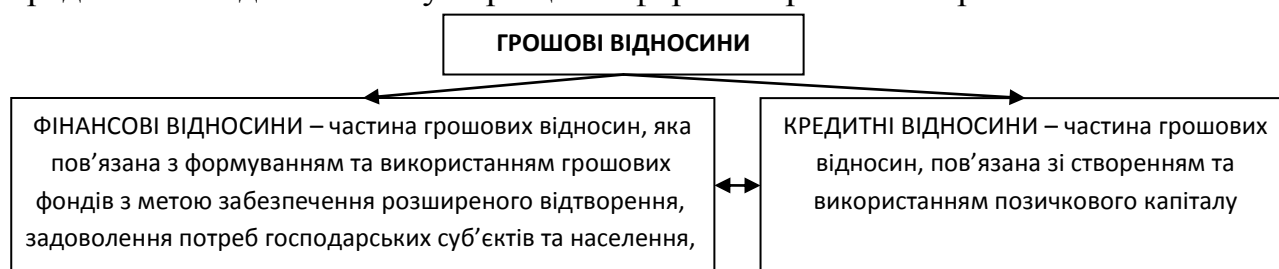

Рис. 1. Схема узгодження змісту понять грошових, фінансових та кредитних відносин

На підставі використання таких філософських категорій, як «ціле» та «частка», можна визначити фінансові та кредитні відносини як частку грошових відносин. Це означає, що не всі грошові відносини є фінансовими або кредитними, але фінансові та кредитні відносини переважно грошові.

Література

1. Кредитування та ризики / М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко, К. А. Чигирин. – К. : Вид. дім «Професіонал», 2008. – 480 с.
2. Сабанти Б.М. Теория финансов : Учебн. пос. – М. : Менеджер. – 164 с.
3. Воронова Л. К. Финансовое право : Учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов / Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2003. – 360 с.
4. Гроші та кредит / М. І. Савлук. – К. : Лібра, 1992. – 456 с.

УДК 338.242.42

ЧЕРНИЧКО Т. В.,
Мукачівський державний університет
РИБЧАК В.І.,
Уманський національний університет садівництва

ОЦІНКА ДИНАМІКИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це узагальнений соціально-економічний показник, який застосовується для оцінювання довгострокового людського розвитку за трьома основними напрямками: довготривале та здорове життя (середня тривалість життя), доступ до знань (грамотність населення та загальна кількість років навчання), гідний рівень життя (частка валового національного доходу (ВНД) на душу населення).

ПРООН представляє Індекс людського розвитку за 2017 рік для 189 країн і територій, визнаних ООН (табл. 1).

Шляхом співставлення показників рівня життя населення в Україні та міжнародних соціальних стандартів можна визначити основні пріоритетні напрями державної соціальної регуляторної політики:

– покращення демографічної ситуації в країні шляхом стимулювання народжуваності та покращення послуг охорони здоров'я;

- стимулювання зростання рівня оплати праці та доходів населення країни;
- стимулювання зростання реального ВВП продукту.

Таблиця 1

ІЛР та складові показники за 2017 р. відносно окремих країн

Показники	Норвегія (1 позиція)	Польща (33 позиція)	Угорщина (45 позиція)	Україна (88 позиція)
Індекс людського розвитку (ІЛР) (значення)	0,953	0,865	0,838	0,751
Очікувана тривалість життя при народженні, років	82,3	77,8	76,1	72,1
Очікувані роки навчання (роки)	17,9	16,4	15,1	15,0
Середні роки навчання (роки)	12,6	12,3	11,9	11,3
Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення (тис. дол. США)	68,012	26,150	25,393	8,130

Джерело: [1]

Найкраще Україна виглядає щодо показника середньої очікуваної тривалості життя, що становив в 2017 році – 72,1 років. Це значення практично відповідає середньосвітовому показнику, проте є меншим ніж в таких країнах як Норвегія, Польща та Угорщина.

Якщо врахувати, що середня тривалість життя є узагальнюючим критерієм, який характеризує рівень життя населення, стан його здоров'я та розвитку охорони здоров'я, то тривалість життя на рівні 72,1 років додає певного оптимізму.

Другий показник індекс освіченості визначається як комбінацію рівня грамотності дорослого населення ($I_{гр.}$) з вагою в дві третини та валового охоплення навчанням ($I_{нав.}$) з вагою в одну третину.

Рівень грамотності дорослого населення України складає 99,8%. Для країн з розвинутою ринковою економікою цей показник наближається до 100% (коефіцієнт 1).

Наступний показник, необхідний для розрахунку рівня освіченості, це показник валового охоплення населення усіма видами освіти. Він розраховується як відношення кількості учнів (безвідносно до їхнього віку) в усіх навчальних закладах країни до чисельності вікових груп населення котрі зазвичай охоплюються навчанням. Для України це значення становить 94,9%, що є досить непоганою величиною, проте значно меншою ніж в більшості країн з розвиненою ринковою економікою: Великобританія – 123%; Норвегія – 101%; Ісландія – 96%; США – 93%. Значення валового охоплення навчанням на рівні вищому за 100% пояснюється збільшенням кількості учнів за рахунок представників інших країн.

Значення індексу освіченості, відповідно, становило 0,981.

Серед показників, що формують індекс людського розвитку в Україні, найменшим є індекс ВВП одну особу. Він розраховується в доларах США не за валютним курсом, а за ПКС (паритетом купівельної спроможності) – реальним

співвідношенням цін національної валюти до американського долара приблизно по тисячі видів товарів та послуг, які формують ВВП.

Значення ВВП на одну особу за ПКС в Україні (2017 р.) становило 8130 дол. США проти 6712 дол. США в 2010 році. В порівнянні з країнами ЄС це значення є досить низьким. Для порівняння найбільшою є величина ВВП на одну особу в таких країнах як Катар (116818 дол. США), Люксембург (97336 дол. США), Сінгапур (82503 дол. США). В Росії показник становив 24233 дол. США.

ІЛР України 2017 року на рівні 0,751 є нижчим за середнє значення для країн у групі високого людського розвитку, яке становить 0,757, та нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії, яке становить 0,771.

Література

1. Human Development Reports. 2018 Statistical update [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.

2. Індeksi та показники людського розвитку: Оновлена статистика за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/hdr-2018-statistical-update.html>.

УДК 621

ШИМЧУК Ю.П.,
Луцький національний технічний університет

ФІНІШНА ОБРОБКА ПОВЕРХОНЬ ТЕРТЯ

Як відомо, зносостійкість залежить від остаточної (фінішної) технологічної обробки поверхонь деталей. Проведено ряд експериментальних досліджень по впливу шорсткості поверхонь тертя на інтенсивність зношування деталей. Встановлено, що від фінішної обробки деталей залежить не тільки початкове (припрацювальне) зношування, але і стає зношування.

В останні роки розроблено нові технологічні процеси фінішної обробки деталей, які дозволяють зменшити припрацювання зношування деталей і підвищити антифрикційні властивості спряжень (покращити змащування деталей, зменшити коефіцієнт тертя). До таких методів можна віднести вібраційну обробку поверхонь тертя й алмазне вигладжування.

Однак триботехніки вважають, що використані ще не всі резерви підвищення зносостійкості деталей в частині застосування нових фінішних обробок.

У зв'язку з вищевикладеним, вкрай необхідна розробка нового технологічного методу остаточної обробки деталей, при якому взагалі виключалася б абразивна обробка поверхні. До таких методів відноситься фінішна антифрикційна безабразивна обробка (ФАБО).

Перевага ФАБО перед іншими фінішними операціями полягає [1] в тому, що цей метод надзвичайно простий і не вимагає складного обладнання. ФАБО

надає сталевій або чавунній поверхні високі антифрикційні властивості. Досвід використання ФАБО для циліндрів двигунів внутрішнього згоряння [2] дав можливість істотно змінити потужність двигуна.

Все це свідчить про необхідність і доцільність проведення більш широких дослідницьких робіт, а також застосування даного методу в більш широких масштабах.

Література

1. Селезньов Е.Л. Аналіз методів фінішної обробки внутрішніх циліндричних поверхонь/ Е.Л. Селезньов, Ю.П. Шимчук // Міжвузівський збірник «Наукові нотатки». – Луцьк, 2014. – Вип.46. – С.475 – 478.
2. Клименко О.Д. Зносостійкість матеріалу зубчастих коліс силових передач, зміцнених вібраційно-відцентровою обробкою / Клименко О.Д., Селезньов Е.Л., Микитюк О.О., Шимчук Ю.П. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування.

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ ТА СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

УДК 911.3.

АНТОНЕНКО В. С.,
Київський національний університет культури і мистецтв

ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Нині визнання туризму на державному рівні є одним із пріоритетних напрямів економіки України та вимагає використання дієвих управлінських підходів, спрямованих на здійснення інноваційного розвитку територій, запровадження виробничих, інформаційних, технологічних процесів для забезпечення єдності соціально-орієнтованих цілей політики регіонів.

В основі проектного підходу в туризмі в умовах сьогодення повинен застосовуватись когнітивний маркетинг, що ґрунтується на випередженні виникнення потреб споживачів щодо якості туристичного сервісу, інноваційних туристичних продуктів та їх складових, нових маршрутів та різних форм задоволення туристичного попиту.

Проектний підхід до управління розвитком туризму на рівні держави полягає у створенні збалансованої стратегічно-цільової програми дій, спрямованої на якісний результат та управління його досягненням у встановлений термін відповідно до допущень й обмежень системи проектів. За сприяння державних органів влади у галузі туризму використання даного підходу передбачає ініціювання різноспрямованих проектів для комплексного розвитку дестинації, її просування на національний і міжнародний туристичний ринки, заохочення і використання підприємницьких ініціатив. Це вимагає координації усіх сфер економіки, пов'язаних з туризмом [1].

Застосування проектного підходу на рівні держави спрямоване на створення можливостей для пошуку й визначення інвестиційно привабливих проектів в регіонах, з одного боку, і реалізації їх шляхом використання соціальних ініціатив, проведення тендерів, конкурсів, створення кластерів, проведення маркетингових досліджень на основі холістичного менеджменту, з іншого. Даний підхід дозволить створити інтегровану сукупність інвестиційно-інноваційних проектів для комплексного розвитку туристичної галузі кожного регіону на основі використання місцевого креативного інтелекту, здатного впровадити розроблені й економічно обґрунтовані проекти. Підґрунтям ініціації цих проектів має бути індикативне планування та цільове програмування.

Важливим завданням держави у розвитку туризму повинно стати просування туристичних продуктів України на зовнішньоекономічному ринку шляхом розробки, планування і реалізації портфеля проектів відповідно до туристичних особливостей кожного регіону. Державне управління проектами в туризмі повинно передбачати не тільки визначення пріоритетних напрямів

туризму, а й підтримку проектів, спрямованих на їхній розвиток, що вимагає постановки конкретних завдань для регіонів через комплексний стратегічний проект розвитку туристичної галузі, який забезпечить цільову спрямованість використання державних і приватних коштів, матеріально-технічних, інформаційних і трудових ресурсів протягом життєвого циклу проекту [3].

Проектний підхід в туризмі передбачає чітке формулювання ідей розвитку туристичного регіону відповідно до розробок державного портфеля проектів з урахуванням потреб та ініціатив дестинацій в умовах обмежених ресурсів і чітко визначеного часу, певної кількості та якості, спрямованих на якнайкраще задоволення вимог туристів. Це передбачає узгодженості дій державного управління, науки, підприємців та інвесторів. Завданням місцевих органів управління має стати створення реєстру майбутніх природних та штучних дестинацій, що можуть стати центрами відпочинку внутрішніх та іноземних туристів внаслідок реалізації проектів і використання ефективної маркетингової політики території.

Висока залежність від впливу зовнішнього середовища і велика частка інновацій в туристичному проектуванні потребують застосування специфічних методів управління, таких як динамічне програмування, системний аналіз, теорія ймовірностей, теорії масового обслуговування та інші.

В основі проектного підходу в туризмі лежить життєвий цикл проекту, який визначається послідовністю фаз, через які проходить проект протягом свого існування: концептуалізація, розробка, реалізація, закриття. Оскільки в туристичній діяльності проекти реалізуються в дестинаціях, тому важливим є врахування стадії життєвого циклу дестинації при розробці проекту.

Саме екстенсивна стадія життєвого циклу дестинації характеризується розширенням використання туристичних ресурсів, розвитком туристичної інфраструктури, зростанням туристських потоків за рахунок збереження низької ціни на турпродукт, і вимагає великої кількості якісних проектів, спрямованих на розширення та удосконалення інфраструктури для формування привабливого іміджу території. Такими дестинаціями в Україні є «Українська Венеція» (м. Вилкове), «Кам'янець-Подільська фортеця» (м. Кам'янець-Подільськ), Національний дендрологічний парк «Софіївка» (м. Умань)

Дестинації інтенсивної стадії розвитку потребують проектів зі зростання якості туристичного сервісу, удосконалення об'єктів з надання туристичних послуг, постійним розвитком туристичної інфраструктури, підвищенням цін на туристичний продукт, збільшенням вітчизняного та іноземного інвестування. Прикладом таких дестинацій в Україні можуть служити м. Львів, курорт Трускавець, м. Київ, м. Одеса, курорт «Буковель» та інші [2].

Нині в Україні створюються умови для інтенсивного проектування розвитку туристичного бізнесу як пріоритетного соціально-економічного напрямку у відкритому просторі Європи, що вимагає розробки та удосконалення державних механізмів регулювання туристичної галузі відповідно до європейських стандартів.

Література

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
2. Державна служба туризму і курортів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua>
3. Євдокимова Н.М. Економічна діагностика [Навчально-метод. посібник] / Н.М. Євдокимова, А.В. Кірієнко. – К. : КНЕУ, 2005. – 110 с.

УДК 911.3.

ГАВРИШКО С. Г., МОРОЗ О. Ф.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ГІРСЬКОЛИЖНИХ КУРОРТІВ ЗАКАРПАТТЯ

Основними туристичними напрямками для зимового відпочинку в Україні є курорти Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей. Туристів приваблюють мальовничі краєвиди Карпат, кришталево чисте повітря, лижні траси. Для любителів активного відпочинку зимою найкращим варіантом є гірськолижний спорт, який зосереджений у гірськолижних зонах Закарпаття: Драгобрат, Подобовець, Ізки, Синяк, Пилипець, Воловець та інші. Кожна з них має свої гірськолижні траси, підйомники, пункти прокату спорядження. До цього виду туризму також відносять і позатрасове катання на гірських схилах без підйомників і гірськолижних курортів і сноубординг і сноутюбінг. Гірськолижні траси обладнано 29 канатними дорогами протяжністю від 200 м до 1400 м. Поряд з розміщенням у турбазах, у гірськолижних центрах краю активно розвивається приватний гостьовий сектор.

Гірськолижні курорти Закарпаття за туристичною ємністю можна поділити на три групи: 1) високогірні з ємністю туристів більше 1000 осіб/день; 2) середньогірні з ємністю туристів до 500 осіб/день; 3) низькогірні з ємністю туристів до 300 осіб/день. До першої групи відносимо гірськолижні курорти Драгобрат, Кострино («Красія») та Подобовець з висотами більше, ніж 1000 м над рівнем моря; до другої групи - Пилипець, Ізки, Жденієво з пересічними висотами 600-800 м, а до третьої групи – Синяк, Шаян, Поляна - відносно «молоді» курорти, які недавно з'явилися на території Закарпаття [1].

З першої групи курортів перш за все виділяємо *Драгобрат*. Це найбільш високогірний гірськолижний курорт не тільки Закарпаття, але й України, розташований на висоті 1300-1700м над рівнем моря з перепадами висот близько 500м, крутістю схилів 30 - 45°. У рельєфі – це масив Свидовець, що належить до Полонинсько-Чорногірської геоморфологічної області та лежить у межах Рахівського адміністративно-територіального району. Підковоподібна форма гір Свидівця створює ідеальні умови для наявності сталого снігового покриву з листопада по травень. Його південно-східна частина є найвищою і фіксується вершиною Близниця (1883 м). Загалом масив гір Стіг, Жандарм, Близниця є потенційно перспективними ділянками розвитку гірськолижного туризму. Поєднання ввігнутих схилів і горизонтальних поверхонь на

макросхилах цього масиву дає можливість виокремити гірськолижні траси за складністю на схилах гори Стіг: одна синя траса – низького рівня складності, три чорні траси - високого рівня складності та п'ять червоних трас – середнього рівня складності, згідно з існуючою класифікацією такого типу трас. Упорядковані трампліни для фрістайлу міжнародного класу. Тут сформувалась сучасна туристична інфраструктура, яка окрім новітніх модернізованих витягів включає цілу мережу лікувально-оздоровчих закладів, а саме: санаторій «Гірська Тиса», база відпочинку «Квасний», оздоровчий комплекс «Тиса», пансіонат «Смерекова хата», турбаза «Едельвейс» та безліч готелів, мотелів та сільських садиб. В зоні відпочинку діють пішохідні, лижні, водні, велосипедні, кінні та автомобільні туристичні маршрути. Також перспективними є гірськолижні курорти Кострино та Подобовець [3].

З другої групи гірськолижних курортів слід відзначити **Пилипець**, що розташований практично на кордоні Міжгірського та Воловецького районів. Гірські траси розташовані на північних схилах г. Гемба (1497 м) та г. Жид Магура (1517 м) з перепадом висот більше, ніж 400м, які оконтурюють Полонину Боржава. Загалом Полонинський хребет має характерну для Карпат асиметричну форму, тобто північно-західні схили є більш пологими й довгими у порівнянні з північно-східними. Ця закономірність досить добре простежується у розподілі вертикального розчленування рельєфу Полонини Боржава. Така особливість («складного») рельєфу дозволила облаштувати тут три види трас щодо складності – червоні, сині та три чорні. Частково функціонує новий гірськолижний комплекс Ізки та Жденієво [3].

В межах Тячівського району із екстремальних видів туризму поруч з гірськолижним розвивається сноубординг, спелеологія, скелелазіння, дельтапланеризм. Гірськолижний туристичний комплекс «Ялинка» в Усть - Чорній має сприятливі кліматичні умови: середня тривалість зими - 4-5 місяців (більше 200 днів із сніговим покривом); середньорічна температура січня -8°C – -10°C ; середня висота снігового покриву 28-30 см. Сніговий покрив лежить від листопада до березня включно, щільність снігового покриву $0,15\text{ г/см}^3$ на початку зими і у весняний період $0,30\text{ г/см}^3$. Тут функціонують: база відпочинку «Едем», турбаза «Великий», база відпочинку «Чорна вода», сільські садиби, які окрім катання на гірських лижах пропонують із активного екстремального різновиду – сноуборди, прогулянки на санях та снігоходах.

Курорти третьої групи – Синяк (Мукачівський район), Шаян (Хустський район), Поляна (Свалявський район) – повноцінними гірськолижними курортами назвати складно, оскільки траси знаходяться на висотах 200-400 м над рівнем моря, щорічно відчувається брак снігу, вони не мають системи штучного засніження і знаходяться в первинному стані упорядкування. Проте територіально розташовані в межах відомих однойменних курортів, де на перший план виходить лікувально-оздоровчий туризм з можливим (відповідно до кліматичних умов) початковим і середнім рівнем катання на лижах та сноубордах [3]. Названі курорти розташовані в

межах низькогірного рельєфу Закарпатських передгір'ях з мінімальними значеннями 10-16 м/км² та випуклими схилами крутістю 3-5⁰.

Література

1. Закарпаття – сплануй і подорожуй. Туристичний путівник. – Ужгород : «Ліра», 2003. – 120 с.
2. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття // Довідник 2000. – Ужгород, 2000. – 235 с.
3. <http://www.carpathia.gov.ua>

УДК 338.48:640.412:640.43:39(043.2)

ГОЛОВКО О.М, ЛЕГАЧ Н.М.,
Мукачівський державний університет

АНАЛІЗ СУТНОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ринкові відносини і багатоукладність економіки України викликають необхідність формування готельно-ресторанного бізнесу як самостійних секторів економіки, послуги яких будуються на принципах корпоративної культури. Складність процесів корпоративної культури готельно-ресторанних підприємств є причиною того, що їх дослідженнями займаються науковці, теоретики і практики в усьому світі. Серед них можна виділити вчених К. Голда, М. Мескона, Д. Елдріджа, М. Коула й таких українських науковців як: В. А. Погребняк, Т. Ю. Базаров, О.С. Віханський, А. В. Карпов, В.А. Співак, С.В.Іванова та ін.

Аналізуючи сутність корпоративної культури в готельно-ресторанному бізнесі доцільним є розпочати з визначення поняття «культура». Культура – це [1]: 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей створених людством; рівень розвитку суспільства; освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової. У змісті вказаних термінів чітко простежується єдність культури людини та її діяльність.

Культура як система колективного існування і взаємодії [2] людей вирішує завдання консолідації та організації людей, нормування і регуляція практичних форм їхньої колективної життєдіяльності, накопичення та трансляції соціального досвіду суспільного життя, адаптації людей до реальних умов оточення, здійснення комунікації між людьми, соціальної репродукції спільноти як суспільної цілісності. Культуру [3] поведінки, культуру спілкування, культуру ведення господарської діяльності тощо людина не отримує в спадок – її треба навчитися.

Готельно-ресторанні підприємства функціонують в економічному просторі, в якому склалися і складаються певні моральні цінності, правила, принципи, культура тощо завдяки рівням компетенції: освіченості, виховання, що в комплексі забезпечує ефективну діяльність й формування корпоративної культури. Складовою політики діяльності готельно-ресторанних підприємств є філософія корпоративної культури: єдність людини та її діяльність, оскільки

вона безпосередньо впливає на якість обслуговування. Якість обслуговування [4] – це сукупність властивостей і ступеня корисності послуг, що обумовлює здатність повніше задовольняти потреби гостей.

На формування якості послуг впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Це і державна політика в галузі, науково-технічний прогрес, структура готельно-ресторанного господарства, так і кадрова політика, матеріально-технічна база самого підприємства, корпоративна культура [5, с.146].

Висока якість послуг забезпечується колективними зусиллями співробітників всіх служб готельного господарства, постійним та ефективним контролем з боку адміністрації, проведенням роботи з удосконалення форм і методів обслуговування, вивчення і впровадження передового досвіду роботи, прогресивної техніки і технології та розширення асортименту послуг [5, с.147].

Мають значення в корпоративній культурі такі аспекти, як: архітектура будівлі, колір і дрес-код працівників, прагнення поводитися пристойно тощо. Готельно-ресторанні підприємства, враховуючи як соціальні утворення мають власну культуру, якій притаманні певні параметри, зумовлені специфікою їх діяльності та процесами управління, обслуговування, харчування тощо. Нині поширене розуміння культури обслуговування у вузькому змісті як сукупності правил ввічливості (етика поведінки); культура обслуговування – це складне комплексне поняття, яке є невід’ємною частиною загальної культури суспільства.

Готельно-ресторанні підприємства надають послуги вітчизняним та іноземним гостям. Тому неухильним правилом для співробітників має бути поважне ставлення до будь-яких культурних традицій і способу мислення, а також готовність до спілкування. Спілкування - це один із проявів соціальної взаємодії людей. Спілкуючись, людина висловлює свої думки почуття, волевиявлення і або сприймає їх від іншої людини (людей). Неправильність спілкування, його недостатність чи повна відмова від нього часто буває причиною конфліктів між керівником і підлеглим, обслуговуючим персоналом і споживачем послуг готельно-ресторанного господарства.

Недоліки у спілкуванні передусім полягають у порушенні наявних стандартів готельно-ресторанного підприємства. Правильно сприймати та оцінювати гостей під час спілкування може заважати ряд факторів: невміння розрізняти ситуації спілкування за такими ознаками, як цілі та завдання спілкування людей у даній ситуації; їхні наміри та мотиви; форми поведінки, стан справ і самопочуття у певний момент; наявність сформованих стереотипів, згідно з якими людина сприймається як представник певного класу, а не як конкретна особистість; віра у правильність і непорушність першого враження про людину; відсутність бажання та звички прислухатися до точки зору інших людей, бажання покластися лише на власне враження про людину тощо.

Корпоративна етика – це образ і репутація готельно-ресторанного господарства. Вона безпосередньо впливає на залучення гостей. При негативній

корпоративній етиці відвідувачі будуть відчувати розбіжності та нездорову конкуренцію між працівниками, а це може відштовхувати споживачів [6].

В національному характері українців та їх ментальності існує низка рис, які не вписуються в норми корпоративної культури. Це витоки невисокого рівня економічної культури, зокрема економічний нігілізм, поза публічність життя багатьох, тощо, які й сьогодні є реальністю ментальності значної частини населення та коріняться у глибинах національного характеру, етнічній психології народу впродовж багатьох століть [7].

Готельні мережі, які прийшли на український ринок, принесли свою корпоративну культуру. В сучасних процесах євроінтеграції виникає потреба підвищення рівня корпоративної культури українських підприємств готельно-ресторанного бізнесу для того, щоб прирівнятися до європейських не лише технічним оснащенням, а й мистецтвом управління людьми. Проте для цього потрібно подолати бар'єри у свідомості працівників та змінити ставлення керівної ланки до підлеглих. Зокрема, варто розробити і впровадити правила у своєму підприємстві.

Українські готельно-ресторанні підприємства перебувають на рівні становлення. Тільки зміна свого ставлення до значення корпоративної культури та бажання самих керівників запровадити її у діяльність приведе до успіху. Це визнала вже велика кількість найрозвиненіших та найуспішніших компаній світу.

Та мало зусиль самого керівника, потрібно, щоб змінились самі працівники. Тільки так можна буде очікувати економічного зростання готельно-ресторанного підприємства.

Література

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – Ірпінь : ВТФ «Перун» - 1440 с.
2. Шевнюк О.Л. Культурологія : Навч. посіб. – К. : Знання-прес, 2004. – 353 с.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с.
4. Головка О. М., Кампов Н. С., Махлинець С. С., Симочко Г. В. Організація готельного господарства : Навч. посібник для вузів / За ред. О. М. Головка. – 2010. – 247 с.
5. Малюк Л. П., Варипаєва Л. М. Професійна етика та етикет у готельно-ресторанному бізнесі : навч. посібник . – Х. : ХДУХТ, 2016. – 146 с.
6. Кішак Т. Г. Вітчизняні реалії становлення корпоративної культури на підприємствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.economynayka.com.ua
7. Хаєт Г.Л. Корпоративна культура: навч.посіб. / Г.Л.Хаєт. – К. : 2003, - М. : Издат. дом «Вильямс», 2007. – 1056 с.

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ РЕГІОНУ

Розвиток туризму в Україні сприяє поліпшенню соціально-економічного розвитку держави, що пов'язано зі створенням нових робочих місць, підвищенням доходів і зайнятості населення, зростанням інвестування. Однак стримуючим фактором ефективного розвитку туристичної галузі є недостатньо розвинена туристична інфраструктура, низькі темпи розвитку і вдосконалення її основних елементів: транспортної системи, засобів розміщення та харчування, якості і ціна послуг, що надаються, що забезпечує зниження конкурентних переваг деяких регіонів держави. Тому існує необхідність комплексних інфраструктурних змін у регіонах, що приймають туристів, а для проведення таких змін необхідна оцінка існуючого стану основних елементів туристичної інфраструктури [1].

Сутність інфраструктури досліджували О.І. Самоукін, І.В. Сорока, В.М. Проскурняков, В.В. Юхименко та інші. Вивченням інфраструктури туризму та рекреації займалися В.І. Азар, М.П. Бутко, Б.М. Данилишин, І.Д. Козьменко, Р.В. Кравчук, В.І. Куценко, О.М. Ореховська, Я.В. Остафійчук, І.М. Школа та ряд інших науковців. Оцінку інфраструктури туризму з погляду її функціональності як сукупності підприємств й інституцій, які є територіальним, матеріальним і організаційним підґрунтям розвитку туризму розглядають Л.С. Гринів, В.С. Кравців, М.В. Копач, С.П. Кузик та інші. З позиції структурного складу інфраструктуру туризму розглядають В.С. Боголюбов, В.Ф. Кифяк, В.П. Орловська, В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух, Н. В.Чорненька та інші.

Інфраструктуру туризму розглядають як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристських послуг. Слушним є і розуміння туристичної інфраструктури як сукупності різноманітних об'єктів, що використовуються для задоволення потреб туристів. Якщо в першому випадку акцент ставився на діяльнісному, динамічному аспекті, то в другому випадку наголошується на матеріально-технічному, статичному прояві туристичної інфраструктури. Структуру туристичної інфраструктури представляють у вигляді трьох складових: інституційної, інформаційної, регламентуючої. Стан інфраструктури туристичного ринку є одним із вагомих факторів, що визначає результати роботи галузі та ступінь досягнення стратегічних цілей [2].

Важливу роль для продуктивного розвитку туризму регіону відіграє інфраструктура. У Закарпатській області вона є недорогою, доступною і ефективною. Однією із складових інфраструктури є шосейні і залізничні сполучення. На Закарпатті перетинається 4 найбільших автотранспортних магістралей, регіон має залізничне сполучення практично з усіма столицями Південної та Центральної Європи. Завдяки достатньо розвиненій дорожньо-

транспортній галузі щороку зростає надходження мототуристів та автотуристів, це дає можливість відвідати найвіддаленіші та найцікавіші визначні пам'ятки та місця цього краю, побачити на власні очі природу та ландшафт Західної України, помилуватися краєвидами, але, на жаль, все ще виникає проблема транспортного сполучення з туристичними об'єктами, адже є частини доріг, які ще потребують капітального ремонту, фінансування та інвестицій.

Достатньо великий попит мають туристично-рекреаційні і готельно-ресторанні комплекси Закарпатської області, які, крім основних послуг (проживання, харчування, екскурсії), мають широкий спектр додаткових, а саме: сауни, російські та турецькі лазні, басейни, конференц-зали, інтернет-клуби, салони краси, масажні кабінети, тренажерні зали, тенісні корти, більярд, фітнес-центри, фітобари, кальян-клуби, солярії, джакузі, прокатні пункти лижного спорядження, власні підйомники, прокатні пункти гірських велосипедів та квадроциклів; пропонують прогулянки на конях, сплав по гірських річках, ловлю риби у власних ставках і форельниках тощо. Значно вирізняються серед інших саме такими послугами туристично-рекреаційні та готельно-ресторанні підприємства «Ренесанс», «Воєводино», «Континент», «Унгварський», «Богольвар» та інші [3].

Розвиток інфраструктури повинен відповідати високим стандартам обслуговування, адже турист, віддалений від постійного місця проживання і максимально звільнений від повсякденних турбот, вимагає ефективного обслуговування. Вагоме місце належить закладам громадського харчування. Громадська спілка «Карпатський смак» разом з виробниками продуктів харчування, та фахівцями з туристичного супроводу, туроператорами працює над розробкою туристичного маршруту «Смак українських Карпат», який покликаний показати автентичність, оригінальність та унікальність та колорит Карпат, а також підкреслити еталон смаку натуральних продуктів харчування.

З метою використання наявного туристичного потенціалу Закарпатської області необхідно проводити ефективну регіональну туристичну політику. Для забезпечення позитивного іміджу туристичного регіону доцільно реалізувати наступні заходи: втілювати в життя програми розвитку інвестиційної діяльності на депресивних територіях краю, які володіють значним історико-культурним та туристичним потенціалом, зокрема, в межах гірських територій Великоберезнянського, Міжгірського, Воловецького та Рахівського районів; сформувати мережу тренінгових та консультативних центрів; участь у різноманітних туристичних заходах регіонального, національного та міжнародного масштабу; здійснювати активну промоцію нового туристичного іміджу і бренду Закарпаття і т.д.

Література

1. Гайдук А. Формування туристичної ринкової інфраструктури як фактор підвищення ефективності функціонування ринку туристичних послуг / А.Гайдук // Регіональна економіка. – 1999. – № 2. – С. 172- 78.

2. Корнева Д.А. Проблеми розвитку інфраструктури туризму [Електронний ресурс] / Д.А. Корнева. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. Офіційний туристичний портал Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zaktour.gov.ua.

УДК 004.738.5:338.48:33.02

ІЛЬТЮ Т.І., ДЕМ'ЯН Я.Ю.,
Мукачівський державний університет

МІСЦЕ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПЛАНУВАННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ПОДОРОЖІ

Планування туристської подорожі – це тимчасовий, динамічний, послідовний, багатоступінчастий процес прийняття рішення, що залежить від конкретних обставин. Згідно з Ф. Котлером процес прийняття рішення складається з 5 стадій [1]:

- 1) усвідомлення потреби;
- 2) пошук інформації;
- 3) оцінка альтернатив;
- 4) рішення про купівлю;
- 5) реакція на покупку.

Другий етап – інформаційний пошук – це виражена потреба порадитися з різноманітними джерелами інформації перед прийняттям рішення про покупку. Існують різні види джерел інформації, проте у сучасних умовах переважаючою тенденцією у багатьох сегментах туристичного ринку стає використання мережі Інтернет. Туристи все більше покладаються на Інтернет при плануванні своєї подорожі через великий обсяг і розмаїття доступної інформації у мережі з відносно низькими витратами часу і коштів. Крім цього, Інтернет є зручним для більш детальної підготовки до поїздки. Використання Всесвітньої мережі як джерела інформації є особливо популярним серед молодих споживачів, які є знайомими з комп'ютерною технікою.

Планування туристської подорожі в мережі Інтернет є складним, динамічним процесом, що залежить від конкретних умов. Тому сучасні дослідники намагаються представити концептуальну модель процесу туристичного пошуку он-лайн. Одним із результатів таких досліджень стало доведення факту, що туристичне планування в мережі складається з окремих епізодів, що відповідають окремим проблемам, які туристу необхідно вирішити.

Процес пошуку інформації для планування подорожей через Інтернет можна представити у вигляді трьох окремих етапів :

- пошук;
- первинний вибір;
- детальний розгляд.

Нами досліджено, що перші враження, які викликає веб-сайт для користувача впливає на вибір сайту для планування та на подальші рішення потенційного туриста. Дослідники П. Чжан та Р. фон Дран виділили групи

факторів, які впливають на переконливість сайту DESTИНАЦІЇ та відповідно перше враження користувача, поділивши їх на гігієнічні та потенційні фактори. До першої групи, яка включає вимоги, що повинен задовольняти веб-сайт, для того щоб його відвідувачі не були незадоволеними, були віднесені інформативність та зручність використання сайту. Потенційними або мотиваційними факторами, що додають якості і покращують рівень задоволеності відвідувачів сайтом, були названі довіра, надихання, залученість та взаємність.

Література

1. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Дж. Т. Боуэн, Дж. Мейкенз. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 1071 с.
2. Jeng J., Fesenmaier D. R. Conceptualizing the travel decision-making hierarchy: a review of recent developments // *Tourism Analysis*. – 2002. – No. 7. – pp. 15-32.
3. Chaffey D., Chaddwick F. E., Johnston K., Mayer R. *Internet Marketing: Strategy, Implementation and Practice*. – Essex : Pearson Education Limited, 2006. – 702 p.

УДК 338.482:912.43:3.073.533

КАМПОВ Н.С., КАСИНЕЦЬ О.В.,
Мукачівський державний університет

ТУРИСТИЧНА КАРТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОМОЦІЇ

Кожна людина звикла бачити карти не тільки на шкільній дошці або в навчальній аудиторії, але і в газетах, журналах, в кіно- і телевізійних передачах, наприклад, при оглядах міжнародних подій, внутрішнього життя України, під час розповідей про цікаві події і факти, про маршрути мандрівок, про спортивні події і прогнози погоди. За допомогою географічної карти людство: здійснює загальне знайомство з місцевістю, країною тощо; здійснює орієнтування за картами; використовує карту як основу для інженерного проектування, прогнозу погоди тощо; застосовує у школі та у ЗВО з навчальною і дослідницькою метою; використовує у військовій справі як основне джерело інформації про місцевість при управлінні військами; використовує як джерело наукових досліджень; використовує для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи (або інших галузевих потреб).

Особливу групу карт складають карти туристичні, що призначені для потреб туристів і відпочиваючих. Туристичні карти – це карти, призначені для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи, один із видів карт тематичних [1, с. 246].

Основними елементами туристичної карти є: 1) загальногеографічні елементи: градусна сітка, рельєф, гідро мережа, рослинний покрив, населені пункти, шляхи сполучення, межі адміністративно-територіальних одиниць; 2) об'єкти туризму: архітектурні та історико-культурні пам'ятники, об'єкти паломництва, заповідники, національні парки й інші екотуристичні об'єкти, музеї, театри, спортивні споруди тощо; 3) об'єкти туристичної інфраструктури:

рекреаційно-туристичні заклади, заклади гастрономічної індустрії й індустрії розваг, туристичні маршрути і екотуристичні стежки, гірськолижні траси і витяги, пункти прокату туристичного спорядження, туристичні інформаційні центри тощо; 4) інші об'єкти.

Туристичні карти відзначаються мальовничим оформленням, супроводжуються детальними показниками і довідковими відомостями. Вони можуть охоплювати значні райони, цікаві з точки зору туризму і відпочинку, національні парки, міста, окремі пішохідні, лижні, автомобільні маршрути.

Існують різноманітні класифікації туристичних карт. Але загалом всі вони зводяться до класифікації, відображеної на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація туристичних карт

Географічною основою для створення туристичних карт виступають загальногеографічні карти, архітектурні плани міст і космічні знімки. Туристичні карти супроводжуються пояснювальним текстом, переліком об'єктів обслуговування та туристичного призначення, списками вулиць та площ, маршрутами міського транспорту, кольоровими ілюстраціями та малюнками, наприклад, туристична карта м. Мукачево (рис. 2).

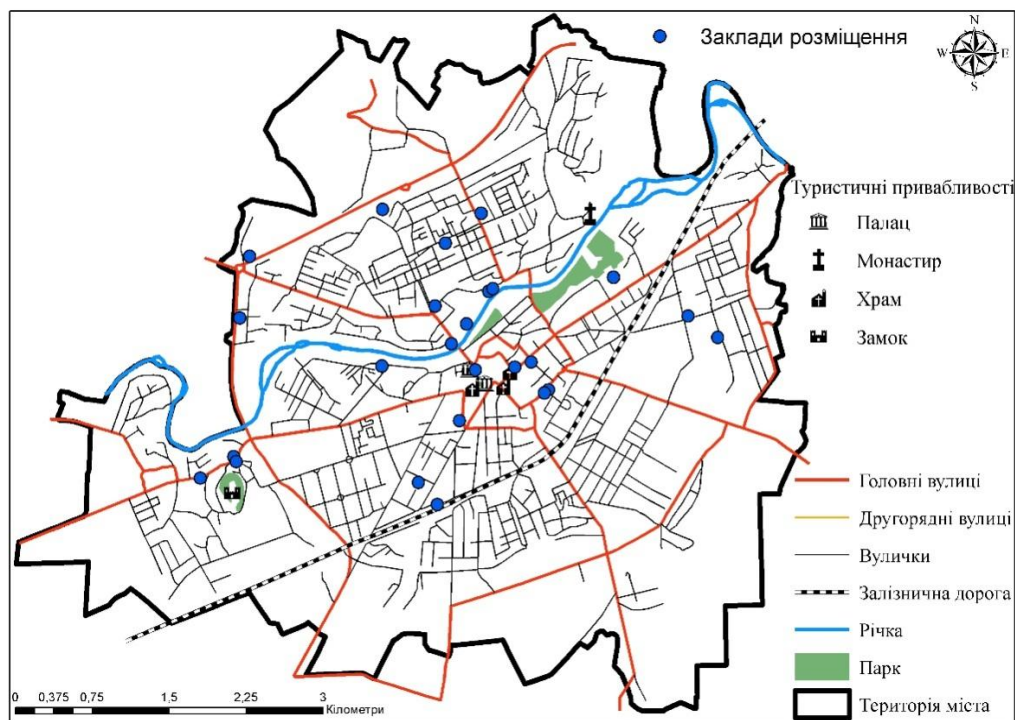

Рис. 2 Туристична карта м. Мукачево

Популярні туристичні карти здебільшого видають у складеному вигляді або портативними брошурами. Такий спосіб видання максимально враховує практичність і зручність у користуванні, адже складені чи брошуровані туристичні карти займають мало місця у дорожньому ранці екскурсанта і не вимагають особливих зусиль для перегляду їх тематичного змісту [1, с. 239].

Створення науково-довідкових туристичних карт пов'язане з дослідженням, організацією і плануванням туризму як галузі господарства України. З цією метою розробляються оціночні карти (у них подається оцінка природних, соціально-культурних, економічних умов та інженерних передумов для розвитку туризму), туристичного районування тощо.

Зміст, картографічні способи зображення та тематичне наповнення туристичних карт постійно змінюються та урізноманітнюються. Існують свої традиції щодо форми, вигляду та змісту туристичних карт. Супутником туристичних карт є путівники [2].

Література

1. Кудла Н.Є Маркетинг туристичних послуг : нав. пос. / Н.Є. Кудла. – К. : Знання, 2011. – 351 с.
2. Типи путівників в Новий час [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/37887/turizm/tipi_putivnikiv_noviy

УДК 338.48-32:005.336.3

КАСИНЕЦЬ О.В., КАМПОВ Н.С.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Організація екскурсійної діяльності в сучасних умовах розвитку туристичної індустрії України націлена забезпечувати зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу національної економіки. Як пріоритетний напрямок індустрії туризму вона формує у визначених межах економічну, науково-культурну, освітню, екологічну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки. Сучасні цілі організації екскурсійної діяльності орієнтовані на удосконалення і розвиток внутрішнього та міжнародного туризму, що у свою чергу вимагає якості здійснення екскурсійної діяльності.

Вагомий внесок в теорію і практику екскурсійної діяльності як одного із пріоритетних напрямків розвитку економіки туризму зробили вітчизняні і закордонні науковці. Питанням розвитку організації екскурсійної діяльності в аспекті розвитку індустрії туризму України присвячено багато наукових праць українських учених. Серед них наукові розробки таких науковців як В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, С. Галасюк, С. Нездоймінов, О. Любіцева, Т. Сокол, Л. Альтгайм, А. Боева, А. Воронина, С. Голубничая, И. Савина, І. Чагайда, В. Зінченко, О. Романенко.

У зв'язку із зростанням обсягу екскурсійних послуг на ринку організованого туризму цей напрямок наукових і практичних досліджень отримав особливу увагу, що викликано різними причинами. По-перше, підвищення культурного й освітнього рівня суспільства в цілому. По-друге, розширення цілей самого туризму, так відправляючись у туристську подорож не завжди на перший план ставляться тільки рекреаційні цілі. Перебуваючи на відпочинку, сучасні споживачі туристичних послуг бажають також задовольнити й інтереси пізнання, освіти і духовного розвитку. По-третє, пов'язане із тлумаченням самого поняття «туристичний продукт» як комплексу послуг надаваного туристові в ході подорожі.

Типові туристські послуги, як правило, представляють: розміщення, харчування й перевезення туристів. Але з огляду на історичний розвиток вітчизняного та міжнародного туризму, а також сучасної національної законодавчої бази екскурсії стають четвертою характерною туристською послугою, причому іноді граючи головну роль при виборі регіону подорожі. Зростає пропозиція суто екскурсійних програм, тобто турів, основною метою яких є відвідування та знайомство з історичними, культурними й іншими визначними пам'ятками певного регіону. За цих умов актуальним є завдання кадрового забезпечення туристичного супроводу.

Якісне надання таких послуг значною мірою залежить від екскурсійної складової та від фахівців, які займаються туристичним супроводом – екскурсоводів, гідів-перекладачів. В умовах сьогодення діяльність фахівців туристичного супроводу України фактично не контролюється державою або громадськими організаціями. Необхідність отримання дозволу на право провадження діяльності з туристичного супроводу скасовано. Підвищення кваліфікації екскурсоводів та гідів-перекладачів, їх атестація та акредитація не проводяться. Статистична оцінка показників екскурсійної діяльності свідчить про низьку активність даних суб'єктів на туристичному ринку. Загальний реєстр кадрів туристичного супроводу України не ведеться, кожна область веде свою статистику кількості фахівців туристичного супроводу окремо (часто не відповідає дійсності).

До квітня 2014 р. гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу – фізичні особи, які, за винятком осіб, які працювали на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належали чи які обслуговували об'єкти відвідування (музеї, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, монастирські комплекси, спеціалізовані виставки тощо) повинні були отримувати дозвіл на проведення діяльності, пов'язаної з туристичним супроводом.

Дозвіл був визнаний офіційним документом, підтверджував кваліфікацію фахівця туристичного супроводу і давав право на: надання екскурсійних послуг екскурсоводами та гідями-перекладачами в населених пунктах та об'єктах показу, внутрішніми правилами яких це не заборонено, у межах певної адміністративної території та надання дорожньої інформації під час слідування

туристичних груп до місця призначення; надання відповідних послуг із туристичного супроводу іншими фахівцями туристичного супроводу.

Згідно п. 27 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» від 25.04.2014 р. було внесено зміни до Закону України «Про туризм» та скасовано видачу дозволів фахівцям на право здійснення туристичного супроводу. Це зумовило ряд суперечностей щодо здійснення організації всієї науково-методичної роботи фахівців туристичного супроводу; атестації та акредитації фахівців; здійснення контролю за діяльністю фахівців туристичного супроводу; механізму обліку екскурсводів, гідів-перекладачів та інших фахівців; здачі звітів фахівцями туристичного супроводу; виконавської дисципліни фахівців туристичного супроводу (екскурсводів) у регіонах; функціонування акредитаційних комісій тощо.

З метою покращення екскурсійної діяльності в Україні слід би використати досвід Білорусі, де існує автоматизована система професійної атестації екскурсводів та гідів-перекладачів. Атестаційні тестові завдання включають питання з восьми основних розділів: історичні аспекти розвитку країни; географія та природні ресурси; сучасний соціально-економічний та політичний розвиток країни; статус туристичних ресурсів, географічне положення, наукові, економічні, історичні, екологічні та культурні цінності та режим їх охорони; культура мови; забезпечення безпеки, дії у надзвичайних ситуаціях, надання першої медичної допомоги; методика проведення екскурсій, використання методичної документації; основи управління туристичною групою, міжособистісне спілкування при організації екскурсій. Після успішного проходження тестування екскурсводи отримують сертифікат, що підтверджує їх право на здійснення екскурсійної діяльності. Періодична атестація дасть змогу не тільки контролю кількості екскурсводів на туристичному ринку в регіоні, а й змусить їх систематично самовдосконалюватися.

УДК 911.3.

КСЕНОФОНТОВ С. С.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Останнім часом у світі спостерігається зростання інтересу туристів до лікувально-оздоровчого туризму. Швидкий темп життя, безліч стресових ситуацій, зростання потоку інформації, несприятлива екологічна обстановка в більшості країн змушує людей звертатися до цього виду туризму. Лікувально-оздоровчий туризм дає змогу в комфортних і невимушених умовах підтримувати стан здоров'я у належному стані, тому його розвиток останніми роками є вкрай динамічним як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках.

Україна має значний туристично-рекреаційний потенціал. Держава посідає одне з провідних місць в Європі щодо забезпеченості курортними та рекреаційними ресурсами. Серед них найбільш цінними є унікальні кліматичні зони морського узбережжя та Карпат, а також мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. Курортні та рекреаційні території в Україні становлять близько 9,1 млн. га (15%) території. Вся територія України знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Держава має умови для організації відпочинку на узбережжях Чорного та Азовського морів, водойм і річок, у Карпатах [1].

Значний внесок у дослідження розвитку і функціонування туристично-рекреаційної сфери та лікувально-оздоровчого туризму зробили такі відомі вчені, як: Л.Г.Агафонов, О.О.Бейдик, Б.І.Вихристенко, І.П.Гаврилишин, Б.І.Герасименко, Л.С.Гринів, П.В.Гудзь, В.Г.Гуляєв, А.П.Дурович, В.К.Євдокименко, Г.А.Карпова, В.А.Квартальнов, В.Ф.Кифяк, О.О.Любіцева, М.П. Мальська та інші. У їх працях розглядається як тематика розвитку санаторно-курортної галузі у цілому, так і аналізуються окремі аспекти функціонування туристично-рекреаційних комплексів.

Історія становлення та розвитку рекреації лікувально-оздоровчого туризму в Україні свідчить про те, що в цій сфері нагромаджено величезний досвід функціонування, а сучасна незалежна Україна отримала велику матеріальну і наукову спадщину в галузі лікувального туризму, і це має стати вагомим чинником оздоровлення нації. В Україні розвиток інноваційних центрів здоров'я у вигляді т.з. рекропарків, рекрополісів, курортполісів і рекреаційних зон в традиційних курортних регіонах (Карпати, Полісся, узбережжя морів), дозволить сформувати загальнонаціональну оздоровчу мережу, інтегровану в міжнародну.

Проте нині на розвиток туризму в Україні негативно впливає напружена політична ситуація. Анексія Криму та події на Сході та Півдні України вплинули на зниження розмірів в'їзних і внутрішніх туристичних потоків та на збільшення обсягів виїзного туризму. Адже частина українських туристів, яка надавала перевагу відпочинку біля моря, змушена їхати за кордон, завантаженість санаторно-курортних закладів сьогодні становить близько 40%.

За даними Міністерства соціальної політики внаслідок анексії Криму було втрачено 122 дитячих оздоровчих заклади (у т.ч. міжнародний дитячий центр «Артек»), у яких за сезон оздоровлювалося майже 60 тис. дітей. Також було втрачено, загалом, 27 об'єктів рекреаційно-оздоровчого призначення ПАТ «Укрпрофоздоровниця» Федерації профспілок України (у т.ч. 17 санаторних комплексів, де щорічно відпочивало та оздоровлювалося 120 тис. осіб). На анексованій території Криму було заявлено про націоналізацію 136 об'єктів рекреаційно-оздоровчого призначення, з них 119 – державної власності та 17 – «Укрпрофоздоровниці» [3].

Туристична галузь приморських регіонів України (у т.ч. Одеської, Миколаївської, Херсонської областей) має достатній ресурсний потенціал для

розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Природно-рекреаційний потенціал представлений морськими і лиманними пляжами, лікувальними властивостями клімату теплих морських узбереж, унікальними покладами лікувальних грязей, лиманної ропи, мінеральних вод, заповідними ландшафтами та урочищами. Одеська область має 180 км піщаних пляжів. Світову популярність отримав Куяльницький лиман, що позиціонується як унікальна природна лабораторія з цілющою ропою і муловими грязями [1]. Проте нині спостерігається наявність невирішених екологічних проблем на території приморських регіонів України, що обмежує їхній туристичний потенціал. До таких проблем можна віднести, зокрема, обміління Куяльницького лиману; невирішеність проблеми озера Сасик в Одеській області; питання, пов'язані із забезпеченням та якістю питної води і т.д. Перспективна курортна зона у Татарбунарському районі Одеської області (села Лиман та Приморське - курорти Катранка і Расейка) не мають власних джерел водопостачання і користуються привозною водою. Задністровські райони Одеської області не мають надійного, новітнього логістичного автомобільного та залізничного сполучення з містами області, що ускладнює доставку рекреантів до міст відпочинку [3].

Заохочення інвестора може відбуватись шляхом приватизації окремих санаторно-курортних закладів державної та комунальної власності, а також через укладання договорів щодо спільного відновлення об'єктів інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства. Важливим напрямком щодо залучення інвестицій у розвиток лікувально-оздоровчого туризму є розробка органами місцевого самоврядування спільно з громадськістю баз інвестиційних пропозицій та інвестиційних карт територій, представленням потенціалу рекреаційно-туристичних інвестиційних об'єктів.

Література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К. : Київ, ун-т, 2001. – 395 с.
2. Ветитнев А. М. Лечебно-оздоровительный туризм: вопросы терминологии и типологии / А. М. Ветитнев, А. В. Дзюбина, А. А. Торгашева // Вестник СГУТиКД. – 2012. – № 2 (20). – С. 50–56.
3. Санаторно-курортные учреждения Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.turvostok.ru/kmscatalog+stat+catid-6+nums-81.html>

УДК 911.3.

ЛУЖАНСЬКА Т.Ю.,
Мукачівський державний університет

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ РЕГІОНУ

Системно-структурний аналіз – метод заснований на принципі системного підходу, що складається з декількох етапів: уточнення того, який науковий феномен береться для аналізу як ціле; виявлення можливо більшого числа елементів цілого; групування елементів у необхідне і достатнє число

підструктур з узгодженням їх з наявними науковими теоріями; установлення різних зв'язків і відносин між елементами, підструктурами і цілим.

Системно-структурний аналіз базується на двох складових: системному аналізі та структурному аналізі. *Системний аналіз* – науковий метод пізнання, що являє собою послідовність дій з установлення структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Даний аналіз передбачає комплекс загальнонаукових експериментальних, природничих, статистичних, математичних методів. *Структурний аналіз* – метод дослідження статистичних (сталих) характеристик ієрархічно впорядкованої системи шляхом виділення в ній підсистем і елементів різного рівня та визначення відносин і зв'язків між ними. Об'єктами дослідження структурного аналізу є різні варіанти структур, які можуть бути виявлені в процесі декомпозиції системи [2].

На сьогодні важливим є розробка теоретико-економічних підходів і методів, заснованих на визначенні потреб громадян в одержанні якісних туристичних послуг, у першу чергу, на регіональному рівні, у рекомендаціях щодо використання нових організаційних форм і маркетингових напрямків у діяльності регіональних підприємств туристичної інфраструктури, що має сприяти підйому якості наданих послуг і удосконаленню туристичної бази національного ринку як усередині регіону, так і зовні.

Закарпаття має чим здивувати, зацікавити як внутрішнього, так й іноземного туриста. Область є прикордонною, а тому її геополітичне розташування є вкрай вдалим в різних аспектах, в тому числі й для розвитку туризму. Закарпатська область є регіоном із самим високим рівнем забезпеченості основними компонентами ресурсів навколишнього природного середовища, має унікальні умови для розвитку санаторно-курортної галузі. До того ж, у Закарпатській області на державному обліку знаходиться 1817 пам'яток археології, історії, архітектури, культури і мистецтва. Серед них: 496 пам'яток археології; 135 об'єктів пам'яток архітектури та містобудування національного значення; більше 100 пам'яток дерев'яної архітектури; більше 70 громадських музеїв; 17 установ закладів культури клубного типу; 13 замкових та фортифікаційних споруд; 7 державних музеїв [3].

На туристичному ринку Закарпатської області функціонують різні заклади в сфері туризму: готелі, санаторії, ресторани, пансіонати, бази для відпочинку, заклади для дитячого оздоровлення тощо. Колективних засобів розміщення в області нараховується 250 одиниць, що готові прийняти більше 20 тис. людей одночасно. Найбільше готелів в Закарпатській області працювало у 2014 році - 229. Однак із нестабільною економічною ситуацією в державі їх кількість скоротилась на 9,1% - до 208 у 2018 році. Негативна динаміка простежується і серед спеціалізованих засобів розміщення - на 27,5% менше від 2014 року. За рахунок цього зменшилась кількість ліжко-місць в закладах. Літніх дитячих закладів оздоровлення, на 2018 р., нараховується 175 одиниць.

У 2018 році Закарпатську область відвідало близько 2 млн. туристів. За моніторинговими даними в Закарпатській області за 2018 рік найбільше

туристів спостерігали в Мукачівському, Хустському, Берегівському, Свалявському, Ужгородському районах, а також містах Мукачево і Берегове. Закладами розміщення області у 2018 році скористалось 150 тис. осіб (до 2017 року ріст склав 33,5%). Природозаповідні території області відвідало близько 60 тис. осіб, 244 особи відвідали історичні, краєзнавчі, художні музеї [55].

2018 рік також відзначається ростом туристичного збору. Про це свідчить статистична інформація від департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської ОДА. Протягом 2018 року місцеві бюджети Закарпаття отримали від туристичного збору більше 2 млн. гривень. Найбільше надходжень від збору надійшло в с. Поляна, Свалявський район - 555 тис. грн., Берегівський район отримав 448 тис. грн. Даний збір, відсоткова ставка якого становить від 0,5-1 % є чималим наповненням для бюджетів.

Затверджена «Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 роки». На її реалізацію з обласного бюджету у 2017 році виділено 3 млн. гривень.

Серед позитивних змін, що впливають на розвиток туризму і веде до збільшення туристичного потоку Закарпатської області відзначимо:

- збільшення інвестицій в напрямку природоохоронної діяльності до 13 838,9 тис. грн.;
- зменшення викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря - 3.2 тис. т.
- ріст у будівництві та ремонті автошляхів завдяки додаткових надходженнях від перевиконання доходу митниці;
- будівництво залізничних шляхів до країн Європи через новий Бескидський тунель;
- реклама Закарпаття як туристично-привабливого регіону [1].

Задля ефективного розвитку туристичної галузі Закарпатської області необхідно вдосконалити існуючу законодавчу базу та створити ефективні механізми її реалізації, забезпечити розвиток і впровадження фінансово-економічних механізмів сталого розвитку туризму як пріоритетного напрямку.

Література

1. Головне управління статистики в Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uz.ukrstat.gov.ua
2. Євдокимова Н.М. Економічна діагностика [Навчально-метод. посібник] / Н.М. Євдокимова, А.В. Кірієнко. – К. : КНЕУ, 2005. – 110 с.
3. Офіційний туристичний портал Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zaktour.gov.ua

КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ

Культура як об'єкт управління є специфічною сферою суспільного життя, що зумовлюється існуванням таких різноманітних її сторін, властивостей і граней, які не допускають жорсткої впорядкованості чи регламентування. Об'єктом державного управління є сфера культури, яка забезпечує створення, збереження, поширення і засвоєння духовно-культурних цінностей, що становлять культурний здобуток людини і суспільства. Зазначена сфера потребує певного регулювання, підтримки та проведення відповідної політики державою, тоді як творчі процеси, якщо вони не суперечать загальнолюдським цінностям, нормам суспільної моралі, мають відбуватися вільно, за власними законами.

Культура є потужним засобом консолідації суспільства, відновлення історичної пам'яті, утвердження національної самосвідомості й патріотизму, зміцнення міжнаціонального миру та злагоди. За допомогою культури формується активний, творчий інтелект і висока духовність особистості, інтелектуальний потенціал народу, що є головною умовою виходу суспільства на нові рівні цивілізації.

У сучасному суспільстві створена і функціонує складна, високорозвинена система духовного виробництва, яка забезпечує продукування, поширення і споживання культурних цінностей, їх зберігання і передачу. Вона впливає на виробничу, соціально-економічну і політичну сферу людського життя, в свою чергу, перебуваючи під їх впливом. Практична значущість системи духовного виробництва для сучасного суспільства проявляється в тому, що у всіх країнах держава керує культурними процесами як за допомогою відповідного законодавства, так і з використанням фінансово-економічних, адміністративних і політичних засобів. Розвинені держави щорічно направляють значну частину коштів державного бюджету на фінансування на підтримку державних установ культури (музеїв, театрів, архівів, бібліотек, сховищ, консерваторій, концертних залів), охорону і реставрацію пам'яток культури [3].

Головне завдання *державної політики у сфері культури* – забезпечення громадянам необхідних умов для культурного розвитку – доступу до культурних надбань і цінностей вітчизняної та світової культури, активної участі в культурному житті з максимальним урахуванням культурних потреб та інтересів усіх суб'єктів культурного процесу. Для реалізації культурної політики державами застосовуються економічні (субсидії, гранти, кредити, податки), політично-правові (нормативно-юридичне регулювання) та морально-ідеологічні (громадський осуд, соціальне неприйняття, заохочення) інструменти [2].

Зважаючи на те, що дозвілля в зарубіжних країнах розглядається як складова культурної сфери, основні питання дозвіллевої сфери розробляються в контексті культурної політики конкретної держави. В організації дозвіллевої діяльності беруть активну участь молодіжні та спортивні організації, культурно-просвітні заклади, туристичні управління, органи міжнародної співпраці, екологічні об'єднання, соціальні служби та інші. Принципи державної політики в сфері дозвілля переростають в інституційні механізми взаємодії між суспільством та урядом і реалізуються через конкретні культурні, соціальні та дозвіллеві ініціативи [1].

Вплив культурних інвестицій виходить далеко за межі захисту історичної спадщини та розвитку туризму – функцій, які традиційно вважаються притаманними культурі з економічної точки зору. Оцінка впливу показує ефект від інвестицій, що позначається на міському плануванні, розвитку економічного виробництва та підприємництва (малі та середні підприємства в культурній та креативній індустріях, які грають суттєву роль у цифровій економіці), працевлаштування та здатність приваблювати іноземні інвестиції, а також побічні ефекти на інші сектори економіки у пошуку інновацій.

Важливим є започаткування **комунікаційної кампанії** з метою пояснення різноманітних впливів інвестування у культуру на місцевий соціально-економічний розвиток. Це забезпечить краще розуміння політики та очікувань різних рівнів влади. Мають бути залучені менеджери регіональних культурних центрів, а також приватні стейкхолдери до проведення практичних семінарів та воркшопів з метою розгляду: цінності інвестицій в культуру - економічної та соціальної; оцінки впливу; збору даних та їхньої оцінки; управління культурними ресурсами; інструментів соціальних трансформацій [3].

Комунікації щодо цілей реформ у сфері культури мають включати наступні ключові складові: рівний доступ до якісних послуг в мистецькій освіті, рівний доступ до культури; підвищення цінності місцевої спадщини та ідентифікації з належною повагою до її розмаїття; стала та фінансово міцна культурна інфраструктура – державна і приватна; посилення демократії та залучення у культуру на місцевому рівні. До широкої комунікації є також потреба у проведенні певних супутніх заходів, які б гарантували, що зміст реформ у культурній сфері є зрозумілим на місцевому рівні.

Таким чином, в кожній країні діє багато різноманітних організацій, створених для реалізації культурної політики, що втілюють у своїй діяльності певну філософію культури, національні традиції в організації культурної діяльності та наданні дозвіллевих послуг.

Література

1. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство : Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
2. Культурна політика в Україні: аналітичний огляд : Підготовлений в рамках участі України в програмі оглядів національних культурних політик Ради Європи / Український центр культурних досліджень; ред.-упор. : О. Гриценко. – К. : [б.в.], 2007. – 160 с.

3. Олійник О.С. Індустріалізація культури: теоретична розвідка [монографія] / Олійник О.С. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2008. – 174 с.

УДК 911.3

ЛУЖАНСЬКА Т. Ю., КИБУКЕВИЧ В. В.,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

Транспортні послуги в туризмі є невід'ємною складовою здійснення подорожі, умовою розвитку туризму і належать до основних послуг туристичної галузі. Якість, обсяг та характер транспортних послуг в туризмі залежать від рівня розвитку транспортного комплексу і стану транспортної інфраструктури, як невід'ємних складових господарського комплексу держави. Розвиток транспорту сприяє розширенню географії подорожей та розбудові шляхів сполучення, формування транспортної інфраструктури в цілому, підвищуючи попит на відпочинок. Швидкий розвиток транспортних засобів змушує організаторів відпочинку задовольняти різноманітні вимоги туристів щодо транспортного обслуговування різних вікових, соціальних, мотиваційних категорій. Розміри території, динамічні процеси соціального та економічного розвитку регіону обумовлюють необхідність оптимізації транспортної інфраструктури до потреб місцевого населення та туристів [1].

В сучасній суспільно-географічній та економічній літературі питання транспортної інфраструктури, та її використання в туристичній сфері стали предметом дослідження таких вчених, як: Е. Алаєва, О. Єдіна, О. Захарова, Ю. Кутах, Ю. Мігуценка, А. Новікової, Ю. Пашенко, С. Пірожкова, А. Рибчука, І. Смірнова, О. Топчієва, О. Фастовець та інших.

Закарпаття є найзахіднішою областю України. Область є прикордонною, а тому її геополітичне розташування є вкрай вдалим в різних аспектах, в тому числі й для туризму. Наявність спільного кордону з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією забезпечує область постійним потоком туристів через міжнародні пропускні пункти держави. Вигідне положення сприяє формуванню транскордонної туристичної агломерації, наявність розвиненої інфраструктури - дороги міжнародного, національного значення, залізничного сполучення дають змогу перетину кордонів за різним видом транспорту.

Закарпаття - єдина область України, яка розташована за головними Карпатськими хребтами. Це підсилює її транспортну віддаленість від решти території країни, зв'язок з якою можливий лише через перевали. Найбільше значення серед тих мають Ужоцький (абсолютна висота 889 м), Верецький або Ворітський (839 м), Воловецький (1014 м), Яблуницький (931 м) [3].

Транспортний комплекс Закарпатської області є розвинутою системою транспортного сполучення між населеними пунктами, об'єктами господарського призначення та транспортного сполучення через державний кордон. Він є досить складною і розгалуженою системою і формується

залізничним, автомобільним та авіаційним видами транспорту. Щодо водного транспорту, то в Закарпатській області є належні передумови для його розвитку, але він не відіграє важливої ролі в транспортному забезпеченні.

Очікується, що на збільшення обсягів перевезень позитивно вплине розвиток транспортної інфраструктури, в т.ч. транскордонної в рамках 5-го Пан'європейського транспортного коридору, зокрема, поліпшення стану існуючих доріг загального користування та комунальної власності і дорожнього облаштування, введення в дію нового залізничного тунелю, який з'єднає Закарпатську та Львівську області України з Західною і Центральною Європою, утримання в належному стані та розширення мережі вузькоколійної залізниці її включення до європейської мережі вузькоколійної залізниці, запровадження регулярного сполучення між Закарпаттям та Угорщиною потягами Інтерсіті, розбудова нових контрольно-пропускних пунктів по лінії кордону між Україною та суміжними з областю країнами ЄС, приведення до стандартів та утримання в належному стані Міжнародного аеропорту Ужгород і т.д.

Для якісного здійснення перевізного процесу туристів на території області недостатньо тільки наявності автодоріг, необхідно постійний розвиток дорожньої інфраструктури за допомогою поліпшення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг, підвищення рівня безпеки дорожнього руху, розвитку мережі сільських автомобільних доріг та поліпшення інформаційного забезпечення учасників дорожнього руху. Позитивним є те, що відбувається будівництво мережі велодоріжок, які облаштовуються за всіма європейськими нормами - із знаками, розміткою, переходами тощо [2].

Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016 – 2020 роки серед пріоритетних програмних заходів передбачає «розвиток туристичної і транспортної інфраструктури на території Закарпатської області, забезпечення якості туристичного обслуговування відповідно до вимог сучасних стандартів є одним з основних завдань розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону» [3].

Таким чином, туристична галузь Закарпатської області не може існувати без належного транспортного забезпечення та розвинутої транспортної інфраструктури туризму. Рекреанти, які відвідують регіон з туристичною метою чи метою лікування та відпочинку, повинні отримувати якісні транспортні послуги, мати можливість потрапити до всіх рекреаційно-туристичних об'єктів, належно від місця розміщення. Враховуючи те, що більшу частину території області займають гори і високогір'я, розвитку транспортної інфраструктури необхідно приділяти більше уваги, відновлювати «старі» дороги, будувати нові, реконструювати діючі.

Література

1. Корнева Д.А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д.А.Корнева // Вісник ДІТБ. – 2011. - № 15. – С. 174-180.

2. Медвідь Л.І. Транспортна інфраструктура як важливий чинник розвитку туристичної галузі регіону / Л.І. Медвідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/029medv.pdf>.

3. Офіційний туристичний портал Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zaktour.gov.ua.

УДК 911.3

ЛУЖАНСЬКА Т. Ю., КОМАРНИЦЬКИЙ О. В.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Ефективна рекламна діяльність є найважливішим засобом досягнення цілей стратегії маркетингу туристичного підприємства у цілому й комунікаційної стратегії зокрема. Нині реклама виступає найдійовішим інструментом у спробах туристичного підприємства донести інформацію до своїх клієнтів, модифікувати їхню поведінку, привернути увагу до пропонованих послуг, створити позитивний імідж туристичного підприємства, показати його суспільну значимість. Саме досвід роботи закордонних туристичних фірм показує, що в середньому 5-6% доходів від своєї діяльності вони витрачають на рекламу туристських поїздок.

Реклама відіграє важливу роль в реалізації маркетингової стратегії туристичного підприємства. Вона надає споживачам нові знання, підсилює задоволеність від покупки. Особливого значення реклама набуває в умовах розвитку інформаційного суспільства. Реклама стає унікальним інструментом маркетингу, що встановлює, підтримує і розвиває комунікації між туристським підприємством і споживачами, посередниками, виробниками туристських послуг, контактними аудиторіями, державними організаціями. За допомогою реклами підтримується зворотний зв'язок з ринком. Це дозволяє контролювати просування туристських послуг, створювати і закріплювати у споживачів стійку систему переваг до туристських продуктів, вносити корективи до збутової діяльності. Туристські послуги, які на відміну від традиційних товарів не мають матеріальної форми, постійної якості, потребують пріоритетного розвитку таких функцій реклами, як інформаційна й комунікативна [2].

На сьогодні важливим є грамотне розроблення рекламної кампанії туристським підприємством, розподілення рекламного бюджету, визначення ефективної структури рекламних засобів. Це обумовлено ситуацією на ринку, яка змінюється настільки стрімко, що будь-які отримані практичні знання потребують постійного перегляду, корегування та доповнення.

Рекламна кампанія являє собою декілька рекламних заходів, об'єднаних єдиною метою (цілями), які охоплюють визначений часовий період і розподілені у часі таким чином, щоб один з заходів доповнював інші. Як свідчить досвід рекламних кампаній провідних туристичних фірм світу,

реклама має враховувати особливості країни, регіону, соціальний та політичний стан у суспільстві.

Рекламуючи ті чи інші послуги, туристичне підприємство публічно подає дані про свої можливості за допомогою художніх, технічних і психологічних прийомів з метою посилення попиту і збільшення їх реалізації.

Розробка рекламної кампанії туристичного підприємства має риси цілісного логічного процесу, проводиться за такими основними напрямками: дослідження споживачів туристичних послуг, вивчення та аналіз туристичного ринку, а також оцінка ринку рекламних послуг.

При розробці рекламної кампанії, а саме медіа-плануванні, туристичному підприємству необхідно врахувати такі особливості:

- в якості обмеження циклів рекламної кампанії необхідно визначати періоди, які відповідають різній споживчій активності на туристичному ринку. При розробці медіа-плану необхідно пам'ятати, що періоди максимального рекламного стимулювання попиту повинні передувати періодам природного зростання активності ринку;

- усе навантаження рекламного впливу повинно припадати на робочі дні, оскільки у вихідні інтерес до друкованих ЗМІ та радіо істотно знижується за рахунок різкого зростання уваги до телебачення. Крім цього, в робочі дні реклама відпочинку сприймається з більшою зацікавленістю, ніж у вихідні, коли рівень психологічної втоми значно нижчий, тому саме в робочі дні активну людину простіше стимулювати до відпочинку;

- до складу медіа-плану мають бути закладені оптимальні параметри ЗМІ, за допомогою яких досягається гарантований рекламний ефект. Так, для ділових видань найбільш оптимальним вважається поява рекламного оголошення один раз на два тижні в одному засобі або щотижневе чергування рекламних публікацій в різних видавництвах ділового спрямування, які мають подібну аудиторію [3].

Якщо в структурі рекламної кампанії туристичного підприємства передбачена усна реклама для конкретної аудиторії, то тут необхідно звернути увагу на окремі вимоги: зацікавленість аудиторії в інформації; послідовність і логічність звернення; донесення повідомлення або інформації різними методами спілкування та інші.

Реклама тісно пов'язана з іміджем туристичного підприємства. Якщо фірма має власний імідж серед споживачів, тобто своє обличчя, то реклама працює набагато ефективніше. Основними завданнями щодо формування іміджу туристської дестинації є організацію співробітництва, при якому забезпечуватиметься партнерство міського самоврядування, бізнесу і держави з урахуванням дотримання інтересів кожного з учасників цього процесу [4].

Таким чином, рекламна кампанія дозволяє контролювати просування туристичних послуг, вносити корективи у збутову діяльність, створювати та закріплювати у споживачів стійке розуміння переваг послуг саме цієї туристичної фірми.

Література

1. Восколович Н.А. Маркетинг туристских услуг : учебник / Н.А. Восколович. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 207 с.
2. Дурович А.П. Реклама в туризме. Учебное пособие. – Минск : БГЭУ, 2000. – 192 с.
3. Кифяк В.Ф. Рекламна кампанія туристичного підприємства / В.Ф. Кифяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_10.htm.
4. Кудла Н.Є. Маркетинг туристичних послуг : навч. посіб / Н.Є. Кудла. – К. : Знання, 2011. – 351 с.

УДК 005.56:338.48(477.87)

МАКСЮТОВА О.В.,
Мукачівський державний університет

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

В умовах високої світової конкуренції взаємодія держави і бізнесу стає одним з найважливіших чинників, що впливають на розвиток національного туризму і дестинацій, підвищення конкурентоспроможності туристської галузі і пропонованого продукту. При цьому державно-приватне партнерство, що забезпечує залучення приватних інвестицій в реалізацію галузевих проектів, визначає результативність і ефективність цієї взаємодії.

Під державно-приватним партнерством (далі – ДПП) розуміють рівноправне і взаємовигідне співробітництво між державою, територіальними громадами (в особі відповідних органів державної влади чи місцевого самоврядування) та приватними інвесторами у межах реалізації проектів, спрямованих на вирішення важливих для території соціально-економічних проблем і дозволяє залучити в державний сектор економіки додаткові інвестиційні ресурси [1].

Державно-приватне управління є поширеним явищем у світовій практиці господарювання та вважається більш ефективним, ніж суто державне, приклади чого можна знайти у багатьох країнах.

У розвинених країнах світу механізм ДПП використовується у проектах щодо побудови нових об'єктів виробництва, розбудови інфраструктури (дорожньо-транспортної, комунікаційної, інформаційної тощо), під час геологічної розвідки родовищ та у процесі видобутку корисних копалин, а також при вирішенні питань енергозбереження, управління нерухомістю, модернізації об'єктів житлово-комунального господарства, утилізації відходів виробництва і споживання, наданні якісних послуг з охорони здоров'я, очищення води та в процесі розвитку туризму.

У переважній більшості країн, які мають позитивний досвід реалізації проектів на умовах ДПП, однією з визначальних ознак державно-приватного партнерства є те, що зазначений механізм застосовується з метою реалізації масштабних, національних або міжнародних, суспільно значущих проектів. Міжнародний досвід переконує, що взаємодія між державою та приватним

бізнесом має найбільший ефект передусім в інфраструктурних галузях, де історично склалися передумови, потреба та можливості для такої співпраці при реалізації масштабних соціально-економічних завдань.

Крім того, необхідно відмітити, що у цілому світі сфера туризму і гостинності представлена переважно малим і середнім бізнесом. Держава, беручи участь в державно-приватних проектах у сфері туризму, прямо і побічно підтримує інвесторів, формує сприятливе інвестиційне і бізнес-середовище. При якісній і цілісній реалізації державою цих функцій створюються передумови для розвитку бізнесу, будівництва і успішного функціонування готелів і ресторанів, об'єктів індустрії розваг, створення і просування туристичних продуктів, зростання числа зайнятих в галузі.

Сьогодні в Україні з боку органів державної влади, бізнесу і громадськості пильна увага приділяється туризму. З розвитком туристської індустрії в Україні в цілому та у регіонах зокрема зв'язують перспективи економічного зростання, вирішення соціальних проблем, підвищення якості життя населення, розвитку регіонів і покращення іміджу країни.

Закарпатська область має успішний досвід використання ДПП для вирішення соціальних завдань в регіоні та за показниками 2018 року займає 3-тє місце в Україні після Миколаївської та Київської області відповідно за результатами здійснення державно-приватного партнерства. Станом на 1 липня 2018 року в Закарпатській області реалізується 9 проектів, з яких 4 – договори концесії та 5 – договори про спільну діяльність[2]. В основному, це проекти у сфері житлово-комунального господарства та послуг зі збору та утилізації побутових відходів.

Отже, подальший розвиток ДПП у сфері туризму можливий лише на основі підтримки малого і середнього підприємництва, у тому числі на основі підвищення доступу до державних закупівель, інвесторів-фізичних осіб, у тому числі за рахунок підвищення рівня їх інформованості, розвитку системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в організації проектів державно-приватного партнерства у сфері туризму. Запропоновані заходи розширяють можливості розвитку державно-правового партнерства на регіональному рівні і можуть бути використані органами виконавчої влади з метою підвищення ефективності державної участі в розвитку внутрішнього і в'їзного туризму в Україні.

Література

1. Практичний посібник з підготовки техніко-економічного обґрунтування та застосування методики проведення аналізу ефективності здійснення ДПП. – К. : Програма розвитку ДПП, 2012. – 102 с.

2. Довідка щодо результатів здійснення ДПП (1 півріччя 2018 рік). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62a9b6fb-27ff-462a-b351-eeeadfb26b6f&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Туризм на сьогодні характеризується як інформаційно насичена діяльність. Існує небагато інших галузей, у яких збір, обробка, застосування і передача інформації були б настільки ж важливими для щоденного функціонування, як у туристичній індустрії.

Дослідження розвитку інформаційних технологій здійснює широке коло науковців і практиків, зокрема: Н. Бутенко, В. Готинян, Г. Глузинський, В. Квартальнов, Ф. Котлер, С. Мельниченко, Г. Папирян, А. Семененко, Т. Ткаченко, О. В. Томченко та інші. Потребують подальшого визначення проблеми впровадження та оцінювання впливу маркетингової інформаційної системи на процес розвитку туристичної індустрії.

Інформаційна складова у туристичній індустрії містить такі елементи як: *розповсюдження* (Інтернет, засоби масової інформації); *інформаційний та рекламний бізнес*; *інформаційно-туристичний ресурс*. Саме система інформаційних технологій в туризмі складається із комп'ютерної системи резервування, системи проведення телеконференцій, відеосистем, комп'ютерів, інформаційних систем управління, електронних інформаційних систем авіаліній, електронного переказу грошей, телефонних сіток, рухомих засобів повідомлення і т.д. [1].

У загальній концепції інформаційних технологій в сфері туризму є діалектичний взаємозв'язок – розвиток інформаційних технологій вимагає вдосконалення засобів, які їх забезпечують і, навпаки, поява удосконалених засобів вимагає створення нових прийомів, методів і способів дослідження. Тому значний інтерес має визначення інваріантів технологій, тобто опорних структур даних і процесів, що можуть бути досить стабільними властивостями і характеристиками гнучкої інформаційної технології. Це вимагає глибокого вивчення можливостей, як сучасних і перспективних засобів обчислювальної техніки і програмного забезпечення, так і технологічних процесів в сфері туризму та їх технічного оснащення.

Сучасні досягнення в галузі інформаційних технологій, телекомунікацій, створення і обробки баз даних забезпечують значні можливості для розвитку туристичної індустрії. Інтернет дозволяє туристичним фірмам отримати доступ до споживачів з метою передачі конкретної інформації про свій продукт. Він також допомагає надійно розповсюджувати детальну інформацію, швидко і ефективно приймати заявки клієнтів і проводити бронювання необхідних послуг, спрощувати взаємодію з партнерами на ринку. Інтернет дає можливість оперативного розміщення та пошуку інформації про "гарячі" тури, місця в готелях, квитки та можливість їх бронювання; можливість своєчасно отримувати інформацію про нові тури, знижки, політичну та економічну

стабільність у різних країнах, новини законодавства по туризму в цих країнах; економити кошти при використанні електронної пошти при співпраці з іноземними партнерами, туроператорами, готелями, транспортними компаніями. Через Інтернет прискорюються процеси просування на ринок нових товарів і послуг без значних витрат на рекламу [2].

Всесвітньовідомий туристичний сайт *TripAdvisor*, який кожного місяця відвідують та використовують 350 мільйонів реальних користувачів, які надають також близько 320 млн. своїх відгуків про світові туристичні міста. Цей об'єм відвідувачів робить сайт найпопулярнішим туристичним ресурсом та кількість інформації, яка представлена на сайті дає можливість робити висновки щодо причин зміни відвідування, досліджувати популярні напрямлення, які цікаві для подорожуючих. Якщо зайнятися дослідженням популярності України на сайті TripAdvisor, то можна виявити, що за минулі три роки, збільшується аудиторія користувачів, які зацікавлені в відвідуванні України. Лідерами за пошуком інформації про Україну є туристи із США, Англії, Німеччини, Польщі, Туреччини, Росії, Італії.

Серед проблем, що стримують розвиток туристичного потенціалу регіонів України, можна назвати відсутність розгалуженої системи **інформаційно-рекламного забезпечення** діяльності галузі. Важливим шляхом вирішення цієї проблеми є створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів. Створення у рамках інформаційної кампанії сучасного і потужного **інформаційного порталу про Україну** (www.UkraineallaboutU.com), який містить всебічну інформацію про Україну, її історію та культуру, політичний устрій, економіку та інвестиційні можливості, здобутки та потенціал, а також туристичні ресурси. Портал розробляється відповідно до найсучасніших тенденцій веб-девелопменту, насичений відео- та фотоматеріалами. Портал стає важливою платформою для просування України в нових медіа та соціальних мережах [3].

Слід відзначити, що у 2018 році Україна була представлена на найбільшій туристичній виставці Європи та світу - «World travel Market», на польській туристичній виставці у Варшаві – «TT Warsaw», відбулась презентація нового бренду України – «Ukraine now», а також держава вперше була представлена на Китайській міжнародній імпортній виставці 2018 (China International Expo 2018). У березні 2018 року в Києві відбулася 24-а Міжнародна виставка UITT 2018 «Україна – подорожі та туризм». Виставку відвідали 20 078 фахівців туристичної сфери, провідні 366 туристичні компанії представили відвідувачам виставки найактуальніші напрямки для подорожей на будь-який смак [3].

Література

1. Мельниченко С. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : монографія. – К. : Київський національний торговельно-економічний ун-т, 2008. – 493 с.
2. Скопень М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Київський ун-т туризму, економіки і права. - К. : Кондор, 2005. – 308 с.

УДК 911.338.485

МАШКА Г.В., ЛОГУТОВА Н.Л.,
Мукачівський державний університет

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дивовижне розмаїття розташованих на території України рідкісних і неповторних кліматичних, ландшафтних, водних, бальнеологічних, історично-краєзнавчих, культурних та інших рекреаційних ресурсів і можливостей для якісного відпочинку обумовлює існування потужного потенціалу розвитку вітчизняної туристичної галузі. В переважній більшості регіонів і місцевостей нашої держави знаходяться унікальні природні та створені людиною об'єкти, надзвичайна привабливість яких для відвідування й користування громадянами України та іноземними туристами сприяє формуванню виняткових переваг даних територій над зарубіжними курортами та пам'ятками історії й культури. Туристично-привабливою територією вважається місцевість, яка має у своєму розпорядженні природні, історичні, культурні та соціально-економічні ресурси. Вона повинна мати вигідне географічне розташування, налагоджену і ефективно функціонуючу туристичну інфраструктуру, матеріальну базу, якісну транспортну систему. Важливим фактором при формуванні туристичної привабливості території є також доступність інформації про неї та легкий доступ до цього пошуку. Тому комплекс складових привабливості спрямований як на задоволення потреб туристів, так і досягнення максимального економічного ефекту від розвитку туризму на території області.

Враховуючи значний інтерес науковців до туристичної привабливості території, необхідно відзначити велику кількість методик до її оцінювання. Зокрема, серед українських вчених найбільше у своїх працях приділено даній проблемі роботи О.О. Бейдика [2], О.І Гулич та Л.С. Гринів [3], Д.М. Стеценка [1], Т.І. Ткаченко [2]. Однак різноманітність підходів до оцінки туристичної привабливості території не консолідується в один підхід, який буде прийнятним для всіх. Тому пропонуємо розглянути складові туристичної привабливості за декількома найбільш розповсюдженими підходами [3].

Деякі науковці пропонують розглядати привабливість територій:

- з точки зору інвестицій (І. А. Бланк);
- як комплексне поєднання туристичних ресурсів та туристичної інфраструктури (О.О. Колесник);
- як підхід, що спирається на позиціонування (М.Г. Бойко);
- як інтегральний показник (О.В. Музиченко-Козловська) та ін.

Таким чином, туристична привабливість регіону – це оцінка потенційними туристами можливостей регіону задовольнити їх потреби. Туристична привабливість як оціночне поняття характеризується сукупністю

показників, що знаходяться у взаємозв'язку і мають неоднакову ступінь важливості для загальної оцінки. Туристична привабливість – це наявність такого туристичного потенціалу території, умови експлуатації якого забезпечують оптимальне туристично-рекреаційне навантаження та повне збереження туристичних ресурсів та можливість отримання відповідного соціально-економічного ефекту без порушення екологічної рівноваги довкілля.

Потенційна туристична привабливість включає технічну й економічну туристичну привабливість. Технічна туристична привабливість – це потенціал території щодо можливості привабити таку кількість туристів, яку можуть прийняти засоби розміщення туристів чи певний регіон з наявними туристичними ресурсами, враховуючи допустиме рекреаційне навантаження на цю територію.

Визначальними в плані розвитку будь-якого регіону, є внутрішні чинники розвитку туризму. Серед них слід виділити: природно-географічні особливості та кліматичні умови країни або регіону, наявність в них і якість природних ресурсів, а так само можливість їх зручного використання для туристів, економічна ситуація в країні; внутрішня політика країни і її політична стабільність; суспільний лад, рівень розвитку виробництва, що в сукупності безпосередньо впливає на структуру і рівень добробуту населення.

Можна виділити такі основні шляхи стимулювання туристичної привабливості Закарпатської області: забезпечення позитивного іміджу області, як привабливої території для відпочинку; підвищення зацікавленості українців до відпочинку всередині країни; підтримка туристичної галузі національними програмами; створення єдиної бази даних про туристичні ресурси; підвищення професійної підготовки кадрів сфери туристичного бізнесу з орієнтацією як на внутрішній так і на в'їзний туризм; здійснення постійного моніторингу туристичної привабливості; забезпечення туристів комфортом та безпекою при наданні туристичних послуг; приділяти увагу якості, різноманітності, прибутковості і ступеню використання потенціалу; розробку змістовних та цікавих туристичних маршрутів та програм; підвищення рівня сервісу обслуговуванні туристів; зниження цін для просування туристичного продукту. Очевидно, що найвищий туристичний попит мають регіони з багатими природними та історико-культурними ресурсами, які зазвичай густозаселені, урбанізовані та вигідні за своїм географічним положенням. Розвиток менш цінних у туристичному плані територій потребує покращення матеріально-технічної бази туризму та інфраструктури, що передбачає спорудження нових готельних комплексів, модернізацію до рівня світових стандартів уже існуючих, проведення реконструкції історичних пам'яток, таких як старовинні замки, які успішно можуть слугувати в якості готелів тощо.

Якщо оцінювати туристичну привабливість Закарпатської області, слід зазначити, що територія викликає інтерес наявністю мінеральних джерел, історико-культурних пам'яток та сприятливими кліматичними умовами. Туризм на території області має тенденцію до зростання та розвитку. Це пояснюється

як переліченими вище факторами, так і наявністю різноманітного переліку послуг, великої кількості санаторно-лікувальних та курортних закладів, а також розвитку різних видів туризму. Отже, туристична привабливість Закарпатської області висока, на її території наявні усі пріоритетні для сучасного туризму ресурси. У Закарпатській області охоче відпочивають туристи як з України, так і з зарубіжних країн. Завдяки вдалому географічному розташуванню, багатій природі, цілющим мінеральним водам та цікавим історичним, культурним та подієвим ресурсам область є одним з провідних туристичних регіонів України.

Література

- 1.Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
- 2.Гулич О.І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів / О.І. Гулич, Л.С. Гринів, Н.М. Герасимчук; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2007. – 52 с.
3. Музиченко-Козловська О.В. Методика оцінки рівня туристичної привабливості регіону [Текст] / О.В. Музиченко-Козловська // Регіональна економіка, 2006. – № 1. – С. 218-227.
- 4.Travel and Tourism economic impact 2015 Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wttc.org.

УДК 911.33

МАШКА Г.В., МАР'ЯН Д.І.,
Мукачівський державний університет

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Сучасна соціально-економічна ситуація в Карпатському регіоні вимагає періодизації ведення господарства, яке за мінімально негативного впливу на довкілля могло б забезпечити стійкий економічний розвиток. Нині більшість науковців вважає, що власне туристично-рекреаційне господарство повинне бути пріоритетним в гірських умовах Карпат. Проте ця діяльність є різноманітною і вимагає детального виявлення усіх її типів та територій, на яких ця діяльність буде здійснюватися. Можна навести ще ряд переконливих аргументів на користь туристично-рекреаційної орієнтації перспективного розвитку Карпатського регіону. Але це не означає, що форсуючи економічні процеси в даному напрямі, ми відразу ж досягнемо бажаних результатів. Тут необхідні зважені рішення і продумані практичні дії. Тому розвиток туризму та рекреації в регіоні розглядається в контексті структурної перебудови його господарського комплексу, в перспективній моделі якого ця галузь повинна стати однією з домінуючих. Вищенаведене підтверджує актуальність та доцільність розвитку туризму в регіоні Українських Карпат, зокрема туризму міжнародного, доходи від якого можуть стати суттєвим поповненням державного бюджету України. Стратегічна мета перспективного розвитку

Карпатського регіону полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природи, матеріально-технічних, трудових і інтелектуальних ресурсів, природного, економічного, наукового і технічного потенціалу, а також його історичних і географічних особливостей створити ефективну туристичну систему, яка забезпечить матеріальний добробут населення і екологічну безпеку Карпатського регіону. Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним, на наш погляд, є освоєння його туристичного потенціалу [3].

Ми вважаємо, що спектр видів туризму, які можна було б успішно розвивати в регіоні Українських Карпат, дуже широкий. Справа стоїть лише за інвестиціями і зваженою рекламною політикою. Проте не варто забувати і про ті види туризму які вимагають лише організаційних і творчих зусиль. На основі вже наявної організаційної туристської бази перспективно було б активніше розвивати пригодницький туризм. Часто екотуристів захоплюють особливі визначні пам'ятки неживої природи, геоморфологічні, гідрологічні та інші об'єкти (гори і каньйони, печери, озера і річки). Тут, крім пізнавального, реалізується рекреаційний елемент екотуризму, який включає спортивний туризм, альпінізм, лижні, кінні, водні і піші походи та інші види активного і пасивного відпочинку [1].

Великого поширення міг би набути агротуризм, або сільський зелений туризм. Це туризм в сільській місцевості, при якому туристи під час свого відпочинку ведуть сільський спосіб життя на фермах, хуторах, селах. Розвиток такого виду туризму був би найбільш актуальним для регіону з великим відсотком сільських поселень, що знову ж таки зможе вирішити проблему зайнятості сільського населення Карпатського регіону. Не менш перспективним є об'єднання спеціальних засобів розміщення, таких як санаторно-курортні, лікувальні і оздоровчі установи та об'єктів тимчасового розміщення: готелів, кемпінгів та ін., а так само інших об'єктів сфери обслуговування. Це зможе розширити набір послуг, що надаються, сприяти появі нового туристського продукту. Розвиток транскордонного співробітництва є пріоритетом реалізації політики сусідства з ЄС. Саме воно сприяє соціальній та економічній конвергенції прикордонних регіонів, створення нових можливостей розвитку не тільки економічних, соціальних, культурних відносин, а й розвитку туризму. Наявність лісових ресурсів на досліджуваній території забезпечує нарощування потенціалу відпочинкової індустрії в передгірних і гірських районах українських, польських, словацьких, угорських і румунських Карпат. Це дає всі підстави для спільного використання учасниками ринку туристичних послуг прикордонних регіонів цих країн наявного туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання позитивних ефектів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Основні задачі, які необхідно вирішити для досягнення мети, полягають в наступному: створення сучасного ринку різноманітних туристичних послуг на основі здорової конкуренції; створення корпоративних зв'язків між туристичними компаніями Карпатського регіону і організаціями туристичної інфраструктури; формування

ефективної нормативно-правової бази розвитку туризму; створення сприятливих умов для міжнародного в'їзного і виїзного туризму; істотне нарощування мережі туристичних об'єктів і інфраструктури; підтримка малого підприємництва у туристичній сфері; розвиток міжнародної співпраці у галузі туризму; економічне стимулювання розвитку матеріальної бази, туристичної інфраструктури через залучення позабюджетних джерел, зокрема іноземних інвестицій для реконструкції і нового будівництва туристичних об'єктів; вдосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної індустрії, створення краєзнавчої інформаційно-довідкової системи туризму, проведення активної рекламної діяльності, тощо; вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації туристичних кадрів; проведення необхідних наукових досліджень у сфері туризму

Отже, Карпатський регіон, володіючи великим туристичним потенціалом, в даний час має порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дозволяє істотно збільшити розвиток іноземного туризму і залучати туристів з інших регіонів України. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, потрібне істотне розширення мережі туристичних об'єктів та послуг. Для збільшення притоку туристів до Карпатського регіону необхідно провести кардинальні дії щодо розвитку та покращення якості туристичних послуг регіону.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16 березня 2017 р. № 168-р. – Київ.
2. Данилишин Б.О. перспективах и специфике развития туризма в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facenews.ua/columns/2016/307795/>.
3. Музиченко-Козловська О. В. Розвиток туристичної інфраструктури – визначальний чинник туристичної привабливості території / О. В. Музиченко-Козловська // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – №714. – С. 229-237.

УДК 338.48(477.87)

МЕДВІДЬ Л.І., ГЕРЦОВСЬКИЙ Р.Г.,
Мукачівський державний університет

КУЛЬТУРНИЙ СПАДОК ЗАКАРПАТСЬКОГО ТУРИЗМУ

Одним з пріоритетних напрямів розвитку туристичної індустрії є пізнавальний туризм. Туристично-екскурсійними об'єктами в країні є численні та різноманітні історико-культурні пам'ятки археології, історії, архітектури, мистецтва та меморіальні, а також палацово-паркові ансамблі, музеї та картинні галереї. Досвід багатьох країн світу засвідчує, що історико-культурні об'єкти можуть бути визначальними у формуванні попиту на туристичні ресурси і впливати на отримання доходів.

Важливим компонентом культурно-історичних рекреаційних ресурсів певного регіону є його історична і культурна спадщина, тобто сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

До об'єктів культурної спадщини належать [1] місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

Історико-культурний спадок є популярним туристичним ресурсом за допомогою якого можна презентувати національну й регіональну спадщину, використовувати як артефакт або фон для розуміння естетики та соціокультурного середовища. Під час перегляду через призму туризму історико-культурні пам'ятки стають ландшафтом історичної та культурної спадщини регіону.

Територіальний розподіл об'єктів культурної спадщини національного значення в розрізі адміністративних областей нерівномірний. До регіонів, у яких сконцентровано найбільше пам'яток у розрахунку на 1 тис. км², належать: Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Волинська області, міста Київ.

Розглянемо на прикладі Закарпатської області важливість наявності об'єктів культурної спадщини для розвитку туристичної галузі.

Закарпатська область відноситься до регіонів України, де концентрація об'єктів культурної спадщини є високою, зокрема тут знаходиться понад 2 тис. об'єктів культурної спадщини України національного та місцевого значення – історії (1307), монументального мистецтва (67), археології (481), архітектури (196) [2].

Згідно постанови № 396 Кабміну (23 травня 2018 р.) до Державного реєстру нерухомих пам'яток України було внесено 42 об'єктів культурної спадщини національного значення 39 з яких знаходиться на території Закарпатської області.

Об'єкти культурної спадщини знаходяться у різних районах області. Найбільша кількість об'єктів культури в Міжгірському районі – 11, серед них: Церква Святого Архангела Михайла (1808 р., с. Буковець), Дзвіниця церкви Святого Архангела Михайла (поч. XX ст., с. Буковець), Церква Святого Миколи (1798 р., с. Ізки), Дзвіниця церкви Святого Миколи (XIX ст., с. Ізки), Церква Зіслання Святого Духа (1795 р., с. Колочава), Церква Святого Архангела Михайла (1818 р., с. Негровець), Церква Святого Миколи (1804 р., с. Верхній Студений), Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1780 р., с. Пилипець), Дзвіниця церкви Різдва Пресвятої Богородиці (1841 р., с. Пилипець), Церква Святого Дмитра (1780 р., с. Репинне), Церква Введення в храм Святої Богородиці (1809 р., с. Торунь); Великоберезнянському – 9, серед них: Церква Святого пророка Іллі (1791 р., с. Буківцovo), Церква Святого Архангела

Михайла середина (XVIII ст., с. Вишка), Церква Покрови Пресвятої Богородиці (1761 р., с. Кострина), Церква Святого Василя Великого (1831-1834 рр., с. Сіль), Церква Святого Миколи (1759 р., с. Гусний), Дзвіниця церкви Святого Миколи (початок XX ст., с. Гусний), Церква Святого Івана Предтечі (1769 р., с. Сухий), Церква Святого Архангела Михайла (1745 р., с. Ужок), Церква Святого Миколи (1794 р., с. Чорноголова); Рахівському – 6, серед них: Церква Успіння Пресвятої Богородиці (1778 р., с. Ділове), Церква Преображення Господнього (1871 р., смт. Ясіня (Плитовате)), Церква Вознесіння Господнього (1824 р., смт. Ясіня), Дзвіниця церкви Вознесіння Господнього (1813 р., смт. Ясіня), Церква Святого Миколи (верхня) (1705 р., с. Середнє Водяне), Церква Святого Миколи (нижня) (XVII ст., с. Середнє Водяне); Хустському – 6, серед них: Церква Святого Миколи Чудотворця (1779 р., с. Данилово), Дзвіниця церкви Святого Миколи Чудотворця (1779 р., с. Данилово), Церква Святої Параскеви (1753 р., с. Олександрівка), Дзвіниця церкви Святої Параскеви (кін. XVIII ст., с. Олександрівка), Церква Святого Миколи (XVII-XVIII ст., с. Сокирниця), Дзвіниця церкви Святого Миколи (кін. XVIII ст., с. Сокирниця); Воловецькому – 4, серед них: Церква Святого Духа (1779 р., с. Гукливий), Дзвіниця церкви Святого Духа (XIX ст., с. Гукливий), Церква Зіслання Святого Духа (1904 р., с. Котельниця), Церква Вознесіння Господнього (1898 р., с. Тишів); Виноградівському – 1: Церква Успіння Пресвятої Богородиці (1669 р., с. Новоселиця); Мукачівському – 1: Церква Святого Дмитра (XVIII ст., с. Вільховиця); Перечинському – 1: Церква Святого Василя Великого (1746 р., с. Лікіцари).

Досвід внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України свідчить про їх значну роль у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини, а також у розвитку туризму. Окрім свого основного завдання – збереження пам'яток, пам'ятки служать місцем відпочинку туристів та є включеними до мережі туристичних маршрутів. Проте, необхідно сформувати систему заходів щодо підвищення привабливості історико-культурного пізнавального туризму в регіоні та визначити ефективність застосування історично-культурної спадщини у туристичних продуктах. Це дозволить частково вирішити проблему використання та розподілу коштів на пропаганду та збереження пам'яток України, формування стратегічно продуманих практичних пропозицій щодо налагодження механізму співпраці держави з підприємницьким сектором для підтримки стану історико-культурних та природних пам'яток.

Література

1. Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштакіна // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 145–147.
2. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. – К. : Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕГРАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ**

Оскільки туризм та сфера гостинності мають значний вплив на регіональний розвиток, імідж країни, поповнення бюджету, зайнятість населення та привабливість території для відвідування туристами, питання розробки інтегрального показника оцінки привабливості сфери гостинності є і залишається актуальним, та дозволяє в ході оцінки визначити сильні та слабкі сторони регіону і відповідно намагатися мінімізувати їх вплив.

Методика оцінки привабливості туризму та сфери гостинності має бути реальною для виконання, тобто інформація для оцінки привабливості має бути доступною.

Таблиця 1

Існуючі методики оцінки туристичної привабливості (розробка автора)

Автор	Назва методики	Сутність
Танкієва Т.А., Пономарьова І.Ю., Пономарьова М.В. [1]	Методика оцінки туристичної привабливості території на основі позиційно-рангового підходу до об'єктів туризму, які генерують туристичний потік.	В даній методиці компоненти трьох рівнів і критерії їх оцінки враховуються в залежності від кількісного та якісного впливу на туристичний потік.
Юванен О.І. Шмідт Ю.Д. [2]	Методика інтегральної оцінки рекреаційно-туристичної привабливості території.	Методика ґрунтується на комплексному підході з використанням експертних оцінок та статистичного аналізу.
Травка М.Р. [3]	Експертно-статистичний метод оцінки привабливості території в розрізі районів областей (удосконалений).	Метод показує існуючу привабливість кожного аналізованого району області відповідно до наявних в його межах туристичних ресурсів, дає змогу визначити, які чинники найвагомніше впливають на туристичну привабливість району.

Воеводіна У.М. [4]	Методика оцінювання привабливості окремого виду туризму в регіоні (на прикладі ділового туризму).	Дає можливість інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу окремої території для розвитку відповідного виду туризму і визначення найбільш привабливого. Дає можливість опрацьовувати велику кількість інформації.
Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 року №856 [5]	Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики.	Застосовується для визначення результативності реалізації державної регіональної політики. Проводиться шляхом здійснення розрахунків рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом та розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками.

Таким чином, на основі наведених методик та з використанням іноземного досвіду, необхідним є розробка ефективного інструментарію комплексної інтегральної оцінки привабливості туристичних дестинацій, тобто такого, який ґрунтується на порівнянні не з фактичним станом, а з ідеальним-індикативно встановленим [6]. Це дасть можливість оцінити реальну та визначити потенційну туристичну привабливість дестинації.

Література

1. Танкиева Т.А. Методика позиционно-ранговой оценки туристической привлекательности территорий / Т.А.Танкиева, И.Ю.Пономарьова, М.В.Пономарьова // Известия Тульского гос. ун-та. Экон. и юрид. науки. – 2014. – № 5-1. – С. 174-180.
2. Юванен О.И. Оценка рекреационно-туристской привлекательности территории / О.И.Юванен, Ю.Д.Шмидт // Практический маркетинг. – 2006. – №10. – С.97-104.
3. Травка М.Р. Експертно-статистичне оцінювання привабливості території Львівської області / М.Р. Травка // Геодезія, картографія та аерофотознімання. – 2013. – №.77. – С.94-100.
4. Воеводіна У.М. Организационно-экономический механизм диверсификации туристского продукта на региональном уровне : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / У.М.Воеводіна – Москва, 2012. – 24 с.
5. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року №856 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-п>
6. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території : монографія. – Львів : Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ХАРЧУВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Туризм в Україні є складовою економіки, в тому числі і економіки Закарпаття. Розвиток сфери туризму Закарпаття слугує поштовхом розвитку ресторанних підприємств, які складають основу надання послуг харчування. Харчування є одним із головних видів послуг [1]. Для організації харчування організованих туристичних груп використовують ресторани, їдальні, кафе, які розміщені безпосередньо при засобах розміщення або сусідні заклади ресторанного господарства.

Метою дослідження є проведення аналізу особливостей культури харчування у діяльності закладів ресторанного господарства Закарпаття. Проведено аналіз наявних джерел, що присвячені культурі харчування туристичних груп й індивідуально подорожуючих.

Перш ніж почати аналізувати культуру харчування в закладах ресторанного господарства Закарпаття, потрібно детально усвідомити, що ж означає сам термін «культура харчування». На сьогодні це є актуальне і нажаль болюче питання для нашого регіону. Ця тема, охоплює всі сфери життя і приділяється недостатньо уваги. Саме з цього потрібно починати, для того аби не лише знати що і як потрібно їсти, а й почати правильно харчуватися, тобто перейти на здоровий спосіб харчування, аби покращити якість свого життя, зовнішній вигляд, покращити здоров'я, позбутись шкідливих звичок. Адже «культура харчування» – складова загальної культури людини.

Поняття «культури харчування» – це те, як ми вживаємо їжу, тобто де, з ким, при яких обставинах та емоціях, як ми ставимось до самої їжі і що прагнемо від неї отримати. Людина разом з їжею намагається отримати щось більше а ніж просто втамувати голод. В ресторанах швидкого харчування, де їжа не дорога, готують її поспіхом кухарі – ця їжа буде енергетично пустою, а що гірше - навпаки насичена тим негативом, який увібрала в себе в процесі готування, а він в свою чергу через їжу передається вам [1].

Виробники з українських Карпат, що вирішили об'єднатись у громадську спілку поставили собі це питання, та дійшли спільної думки, що їх їжу не можна швидко їсти. Не лише через те, що вона смачна, вона традиційна, виготовляється в регіоні, та має свої, як спільні так і відмінні риси. Колорит Закарпатської кухні вражає, адже будучи у складі декількох європейських держав (Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини) вона увібрала в себе традиції і особливості цих країн. Навіть більше того, кожен регіон має свою кулінарну родзинку. Але нажаль не має і не знає культури споживання тої чи іншої страви. Нам потрібно в самому собі почати виховувати «культуру харчування», адже вона знаходиться на досить низькому рівні [2]. Також

великий вплив на культуру харчування роблять міграційні процеси. Багато людей виїжджають за кордон, влаштовуються працювати в заклади громадського харчування, і тим самим пізнають культуру споживання їжі іноземців, переймаючи їх традиції, а також започатковують там наші. І якщо подумати що скільки багато наших людей в різних країнах світу, вони в кожній створюють або заклади харчування або магазини з нашою продукцією, персоналом.

Ми занадто багато їмо і не правильно харчуємось та разом з тим витрачаємо половину свого бюджету. В середньому кожна українська родина витрачає 53% свого бюджету на продукти. На це впливає 2 фактори – доходи і культура. А в нас є проблеми як з першим, так і з другим факторами. Вчена Інституту демографії та соціальних досліджень НАН Л. Черенько зазначила, що калорійність раціону середнього українця набагато вище рекомендованих органами охорони здоров'я норм. Це відбувається за рахунок двократного перевищення в раціоні жирів. Ми їмо багато в калоріях за рахунок жирної їжі. Але низькі доходи підігрують інші проблеми. Білкова їжа, яку українці споживають менше норми (м'ясо, риба) коштує дорожче, тому українці купують дешевші, але ситні продукти – картоплю, борошняні вироби тощо. Якби рівень доходів українців зріс, то і структура харчування змінилася, а кількість морепродуктів, риби і м'яса в раціоні збільшувалася. Звідси випливає те, що чим бідніша країна, тим більше у відсотковому співвідношенні її громадяни витрачають на харчування [3].

Зміна культури харчування як в Закарпатській області так і в цілій Україні – це глобальний та довготривалий процес, який потрібно змінювати з молодого покоління. Впроваджувати культуру харчування починаючи з садка, школи. Адже саме там учні набувають вмінь та навичок, які використовують протягом усього життя, тому змінювати ставлення до їжі потрібно розпочати на етапі формування особистості. За даними журналу «Cuit Food» вже запроваджений проект з покращення культури харчування у школах України, заснований кулінарним експертом Євгеном Клопотенко. Це матиме позитивний вплив на здоров'я учнів в цілому. Поряд з тим, можна запропонувати проект Культури харчування в самих закладах харчування. Тобто, ідучи на відповідну роботу, ви маєте можливість спочатку пройти ті курси, де здобудете відповідні знання і навички в даній сфері [4].

Література

1. Борисова О.В. Механізм реалізації інноваційної політики підприємств ресторанного господарства // Прогресивна техніка та технологія харчових виробництв, ресторанного та готельного господарства і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : міжнар. наук.-практ. конф., 19 листопада 2013 року. : наук. вид. : у ч.2. – Харків, 2014. – ч.2. – С. 238-239.
2. <http://www.twins-design.com.ua/krasa-ta-zdorov-ia/47-kultura-kharchuvannia>
3. <https://zaholovok.com.ua/10-kulturnikh-tsinnosti-virobnitstva-produktiv-kharchuvannya-sformuvali-karpatski-virobniki>
4. Організація обслуговування туристів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/.../organizatsiya_obsługovuvannya_t...

СТАН РОЗВИТКУ ПІШОХІДНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

В умовах розвитку інформаційних технологій і «офісного» способу життя особливої актуальності набуває активний туризм, спрямований на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі у спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму, самодіяльних туристичних подорожах, мандрівних туристичних подорожах активного характеру. Тому в період економічної кризи проектування в туризмі має стосуватися в першу чергу активного туризму як недорогого і доступного відпочинку та одного з найперспективніших видів туризму в світі.

Хоча територія Закарпатської області порівняно невелика, проте вона відзначається різноманітною природою. Чотири п'ятих її території зайнято гірськими хребтами і міжгірськими улоговинами та долинами і лише п'ята частина - це рівнина, причому в переважній частині ідеальні низини. Північна межа області проходить по так званому Вододільному хребту, висоти якого в середньому досягають 1000 м н. р. м. і лише в небагатьох вершинах піднімаються до 1300-1400 м (г. Пікуй - 1406 м). Межа з Івано-Франківською областю теж проходить по вододілу, але тут простягається по високих горганських хребтах з середніми висотами 1450-1500 м і максимальними висотами 1740 м (г. Попадя) та 1818 м. (г. Сивуля). На Горганському відтинку межі області є лише один перевал: Торунський, або Вишківський (930 м). Яблуницький, або Татарський, перевал (931 м) знаходиться на зниженій ділянці Вододільно-Верховинського хребта [1].

Пішохідний туризм – це один із найпопулярніших активних видів відпочинку. Його метою є подолання певної дистанції з групою туристів від початку до місця призначення за певний час. Пішохідний туризм сприяє фізичному і інтелектуальному розвитку людини, підтримці хорошої фізичної форми за рахунок певного періоду перебування в природних умовах навколишнього середовища. Маршрут пішого туризму може містити в собі не тільки програму фізичної, спортивно-оздоровчої підготовки, але і ознайомлення з історією і культурною спадщиною населення регіону.

Пішохідні туристичні походи тривають від 1-2 днів до 15-20 днів. Важливими елементами дня пішохідного туриста є: власне хід по маршруту, привали, обідня стоянка, нічна стоянка. Через декілька днів важкого маршруту може бути влаштовано 1 день відпочинку – так звана «днівка». В горах гірські туристи денний похід можуть розпочинати дуже рано вранці – в зоні сніжників та льодовиків о 4-5 ранку – коли вже є видимість від вранішнього сонця – і закінчувати в 10-12 годин дня (ранку), що пов'язано з правилами безпеки (після

сходу сонця сніг і лід тоне, підвищується вірогідність каменепадів, сходу лавин тощо) [2].

Для усіх видів спортивних походів є спільна обов'язкова умова – це безперервність маршруту, без якої різко зменшується фізичне та психологічне навантаження. В ідеальному вигляді маршрут має бути без (або з мінімальною кількістю) радіальних виходів і з рівномірним розподілом фізичних, технічних та психологічних навантажень, природних перешкод. Маршрут дає можливість максимально охопити знайомство з районом мандрівки. За характером організації туристичні походи можуть бути плановими і самодіяльними [2].

Пішохідні туристичні маршрути розвиваються у всіх районах Закарпаття. Карпати є головним районом проведення таких походів. Різноманітність природних перешкод дає можливість туристам опанувати майже всім арсеналом техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості, повноцінно проводити учбові заходи.

Термін проведення походів у районах Закарпаття теж широкий - з ранньої весни до пізньої осені, а за сприятливих погодних умов - і взимку. У Карпатах можна прокласти маршрути від найпростіших до II категорії складності. Тут зустрічаються ділянки з великим перепадом висот, скельним рельєфом, складним орієнтуванням, водними перешкодами. Найбільш відвідувані маршрути в Карпатах йдуть по хребтах Черногори, Горган і Свидовця.

Плануючи походи по Карпатам варто знати, що тут багато територій, відведених під природоохоронні об'єкти (Карпатський біосферний заповідник, природні національні парки, заповідники), для проходження яких необхідно отримати дозвіл і дотримуватися певних правил поведінки.

У роки незалежності України було прокладено спеціальні пішохідні маршрути, зокрема, «Закарпатський туристичний шлях», загальна протяжність якого сягає 380 км. Найпопулярніші пішохідні маршрути Закарпаття:

- «Сходження на Говерлу» (2061 м), де турист на вершині може оцінити красу живописних вершин Карпат;
- «Через гірську долину Руну» (вертикальна висота 1007 м);
- «Сходження на гору Пікуль» (висота 1408 м);
- «До соколиного каменя» (висота 627 м, шлях пролягає через гору Плішка 693 м, до гори Шкір 770 м, де на кам'янистій скелі гори Шкір знаходиться рідкісний птах Сокіл. Через це скеля і отримала назву «Соколиний камінь», висота обриву 90 м) [3].

Таким чином, Закарпатська область для розвитку пішохідного туризму має всі об'єктивні передумови: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів.

Література

1. Закарпаття – сплануй і подорожуй. Туристичний путівник. – Ужгород : «Ліра», 2003. – 120 с.
2. Вяткін Л. А. Туризм і спортивне орієнтування : Підручник для вузів / Л. А. Вяткін, Є. В. Сідерчук. 2-е вид., Доп. - М. : Академія, 2004 – 208 с.

3. Офіційний туристичний портал Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zaktour.gov.ua.

УДК 911.3.

ОРОС М. М.,
Медична приватна клініка «Водолій», м. Хуст

СТАН РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ СФЕРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Закарпатська область має унікальні умови для розвитку туризму та санаторно-курортної галузі. Численні природні та культурні атракції, угіддя, мінеральні джерела, гірські масиви призначені саме для таких цілей. Закарпаття має неоціненний лікувально-рекреаційний потенціал, відзначається у межах Карпатського регіону самим високим рівнем забезпеченості основними компонентами ресурсів навколишнього природного середовища, а саме: індекс забезпеченості лісовими площами – 3,40, ресурсами місцевого річкового стоку – 7,13. Балансові експлуатаційні запаси лікувальних мінеральних вод становлять 69 %, місткість угідь довготривалого відпочинку і туризму – 33%, угідь короткотривалого відпочинку – 60 %, кліматолікування – 45 % [2].

Серед гідромінеральних та природно-рекреаційних ресурсів на території Закарпатської області вивчено 360 джерел мінеральних вод, різноманітних за своїм складом та лікувальними можливостями. 30 родовищ субтермальних, термальних та високотермальних вод, в основному кремністі терми хлоридонатрієвого складу, створюють можливості їх використання як з лікувально-оздоровчою, так і промисловою метою. Загальний їх дебет складає біля 10 тис. куб. метрів на добу. Деякі родовища унікальні, їх води відповідають типу «Єсентуки», «Боржомі» та «Арзні», не поступаються відомим водам Чехії, Польщі, Франції. Закарпатські мінеральні води є чудовою базою для здійснення курортного лікування [1].

Ресурсний туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області для розвитку лікувально-оздоровчого туризму представлений досить широкою гамою ресурсів. Дослідження щодо вивчення та аналізу природно-рекреаційних ресурсів краю були здійснені М. Долішнім, Г. Ємцем, В. Мацолою, В. Мікловдою, С. Поп та іншими. У ряді їх праць була подана також класифікація рекреаційних ресурсів. Проблеми експлуатаційних запасів мінеральних вод Закарпаття досліджував М. Лобода, М. Мироненко та І. Твердохлебов. Вивчення санаторно-курортних зон, виділення їх у основні групи здійснено у працях В. Євдокименка та В. Кравціва.

Слід відзначити, що найбільша кількість санаторій та пансіонатів з лікуванням нараховувало 22 об'єкти - 2007, 2012-2014 роки. У подальших роках зменшення склало 15%. Цей показник не найгірший, адже з 1995 року згаданих об'єктів було лише 15. У 2016-2018 роках статистика не наводить дані про санаторії-профілакторії. У 2015 році їх нараховувалось лише 2 об'єкти, що на 86,6% менше від показників 1996 року або за період з 2012 по 2018 роки

разом взятих. Найкраща ситуація із будинками і пансіонатами відпочинку. З 2007 року простежується їх збільшення на 75-80%. Кількість ліжко-місць – 2 тис. одиниць [4].

Особливою популярністю користуються термальні води, температура яких сягає від +18 до +80°C. Центрами термальних купалень є Берегово, Косино і Велятино. У 1967 році у **Берегово** було відкрито басейн з термальною водою, який і до сьогодні функціонує. Він наповнюється з гейзера кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвими водами високої мінералізації, які відновлюють нервову систему, лікують серцево-судинні хвороби, болі у м'язах, покращують імунну систему, знімають безсоння, усувають шкірні захворювання, головні болі. Окрім рекреації, можна відвідати ще і готичні храми, музей виноробства «Дім вина» у селі Яноші. Оздоровчо-рекреаційний комплекс **«Термальні води Косино»** має свою особливість, адже саме він розташований на шлейфі залягання мінеральних термальних вод, що проходить через Францію, Італію, Іспанію, Сербію, Хорватію, Австрію, Швейцарію та Балкани. Вони підходять для лікування хвороб опорно-рухового апарату, наслідків після отримання різних травм кісток та м'язів та дають хороший результат у виведенні солі з нирок. **Велятино** відоме своїми термальними водами із вмістом броду та йоду, що дають заспокійливий ефект на людське тіло та організм. Цікавим є те, що саме тут випадає нагода побачити буйволів, посмакувати їхнє молоко, що має велику кількість корисних речовин. Іншим, не менш цікавим об'єктом, є **Довге**. Тут знаходиться одні з найбільших термальних родовищ. У санаторії «Боржава» води використовуються для прийняття ванн у профілактиці та лікуванні серцево-судинних захворювань. Цю місцевість вважають перлиною Боржавської долини, адже тут зосереджені смерекові та букові ліси, гори, природний парк «Зачарований парк» [4].

Нині зберігаючи лікувальну функцію, курорти урізноманітнюють програму перебування пацієнтів культурними і спортивними заходами, пропонують широкий асортимент послуг з оздоровлення і відновлення сил, більш гнучко підходять до визначення тривалості курсів лікування й оздоровлення [5].

Окрім відомих санаторіїв, бальнеологічних комплексів, на території Закарпатті є понад два десятки SPA та велнес-об'єктів, що надають послуги кліматолікування, бальнеолікування, спелеотерапії. Найвідвідуванішими зонами рекреаційного туризму в цій області є Синяк, Поляна, Голубине, Неліпино, Шаян, Сіль, Нижнє, Ужгород, Карпати, Виноградово, Кваси, Сойми.

Нині необхідно спланувати та створити такий маркетинг-мікс туристського санаторно-курортного продукту Закарпатської області, який дозволить найбільш успішно задовольнити потреби і запити клієнтів під час оздоровчого відпочинку.

Література

1. Закарпаття – сплануй і подорожуй. Туристичний путівник. – Ужгород : «Ліра», 2003. – 120 с.

2. Кравців В. С., Євдокименко В. К., Габрель М. М. Рекреаційна політика у Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. – Чернівці : Прут, 1995. – 72 с.
3. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття // Довідник-2000. – Ужгород, 2000. – 235 с.
4. <http://www.carpathia.gov.ua>

УДК 338.48

ПАПП В.В., ЛУЖАНСЬКА Т.Ю., БОШОТА Н.В.,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Для сфери туризму характерний високий рівень конкуренції. Конкуренція як явище ринкової економіки служить стимулом для розробки і впровадження інновацій для досягнення конкурентних переваг. Звідси впливає необхідність для кожного суб'єкта туристичного ринку в своїй повсякденній діяльності вишукувати і підтримувати свої конкурентні переваги. Конкуренція служить інтересам споживачів, а тому є корисною, з точки зору економічної теорії володіє суб'єктивною корисністю. Конкуренція перетворює споживача на індикатор туристичного бізнесу. На інтенсивність конкурентної боротьби впливає багато факторів:

- кількість конкуруючих фірм збільшується, і їх можна порівнювати з позиції масштабів і можливостей;
- попит на продукт зростає повільно, фірми борються за частку ринку;
- сезонні коливання;
- турпродукти різних фірм мало відрізняються один від одного.

Перераховані фактори повинні відповідати вище викладеним сегментам туристичного ринку, прийнятим в якості об'єктів конкурентної діагностики. Виокремлення факторів є логічним, оскільки для визначення конкурентоспроможності підприємства необхідно враховувати не лише процеси, що відбуваються на підприємстві, але й динаміку змін, що пов'язані із зовнішнім середовищем [4].

Конкуренція починається і закінчується в свідомості клієнтів, тому цілями туроператора є:

1. Зміцнення на ринку настільки, щоб багаторазово обслуговувати кожного покупця.
3. Пропонувати на постійній основі покупцям нове, вигідне для них співробітництво.
4. Спільно планувати і допомагати покупцям досягати стратегічних та інших цілей.
5. Усувати бар'єри між тим, де закінчується компанія і починається покупець, – забезпечувати справжнє співробітництво.

Виходячи з поставлених цілей туроператору необхідно чітко проводити ідентифікацію покупців, причому як на корпоративному рівні, так і на рівні

продажів турів кінцевим споживачам – туристам. При цьому найбільш цінними покупцями/клієнтами для туроператора є турагентства, причому виходячи з можливих обсягів реалізації, найбільшою цінністю є мережі турагентств.

Іншою важливою умовою конкурентоздатності є репутація туристичної фірми: саме репутація має притягальну силу і викликає довіру з боку споживачів туристичних послуг.

Визначальним фактором конкурентоспроможності в галузі туризму є привабливість туристичного продукту, на відміну від конкурентоспроможності товару в натурально-речовій формі, де визначальним фактором є його функціонально-споживчі властивості. Факторами, що визначають конкурентоспроможність туристичного продукту, є корисність для потенційного споживача, ціна та інноваційність, а критеріями оцінки – результат виробництва, умови та культура обслуговування, а також доступність послуги [2].

Туристичні фірми функціонують практично в автономному режимі, тим самим конкуренція на туристичному ринку може бути прийнята як досконала. На практиці спостерігається істотний відступ від досконалої конкуренції. У зв'язку з цим слід зазначити два види конкуренції: цінова і нецінова.

При ціновій конкуренції туристична фірма прагне до успіху за рахунок зниження ціни на свій продукт. Отже, така конкуренція ґрунтується на зниженні загальних витрат (собівартості) своєї діяльності. Природно, величина зниження ціни орієнтована на рівень цін на аналогічні туристичні послуги фірм-конкурентів. Іншими словами, реалізація туристичного продукту здійснюється за цінами нижче, ніж у конкурентів. У ряді випадків дана фірма йде на втрату частини прибутку. В рамках даного виду конкуренції потрібною є активна цінова політика туристичної фірми, яка передбачає диференціацію цін турів в межах досить широкого діапазону, а також наявність системи знижок ціни. Міжнародна комерційна практика рекомендує надавати знижки кожному покупцеві хоча б в знак подяки за те, що покупець звернувся саме в цю фірму.

Слід зазначити, що не кожна туристична фірма в змозі використати цінову конкуренцію. У такому випадку застосовується нецінова конкуренція. У загальному вигляді нецінова конкуренція ґрунтується на реалізації товарів більш високої якості, а також застосуванні маркетингових методів, проведенні рекламних кампаній, освоєнні нових сегментів туристичного ринку.

У туристичній галузі в неціновій конкуренції важливу роль відіграє інноваційна активність фірми: це нові тури, нові пакети послуг, нові бренди. Нецінова конкуренція передбачає проведення спеціальних акцій, в тому числі у формі цілеспрямованих рекламних кампаній.

Важливою складовою в сукупності конкурентних переваг займає формування постійної клієнтури даної туристичної фірми. У зв'язку з цим туристична фірма свою діяльність повинна також орієнтувати на обслуговування VIP-клієнтів.

Висока конкуренція на ринку туристичних послуг змусила туристичні фірми піти з легкого шляху «зарядки цін» і зосередитися на мобілізації своїх внутрішніх ресурсів, таких як: кращий підбір і навчання персоналу; скорочення накладних витрат; більш ефективне вкладення коштів в рекламу, пошук і укладання більш вигідних контрактів з готелями; налагодження відносин з транспортними компаніями.

Отже, чим більше туристичне підприємство має конкурентних факторів перед наявними та потенційними конкурентами, тим вища його конкурентоспроможність, ефективність, перспективність.

Література

1. Агафонова Л.Г. Визначення конкурентоспроможності туристичного продукту // Стратегія розвитку туристичної індустрії та громадського харчування : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 25-26 жовтня 2006 р., м. Київ : КТЕУ, 2006. – С. 430-434.
2. Бутко М. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки / М. Бутко // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 40-45.
3. Економіка туризму: теорія та практика : підручник / М.П. Мальська та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 544 с.
4. Правик Ю.М. Маркетинг туризму : підручник. – Київ : Знання, 2008. – 303 с.

УДК 338.48:34:339.92(477:4)

ПОПОВИЧ М., КАМПОВ Н.С.,
Мукачівський державний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

На сьогодні Україні дуже важливо налагодити тісні економічні, політичні та культурні відносини з ЄС. Так як від цього залежить подальший розвиток держави в європейському просторі. Значну увагу державна влада приділяє саме розвитку відносин з ЄС у галузі туризму.

Розвиток співпраці України з ЄС у сфері туризму відбувається згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері туризму». Забезпечення євроінтеграційної діяльності є невід'ємною складовою реалізації державної політики у сфері туризму, що визначається Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 р. №1282–IV» (розділ VII, ст.35) [1, с. 269-278]. Це відповідало світовому досвіду та надавало додаткового імпульсу розвитку потужного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу України, збільшенню обсягів надання туристичних послуг. Рішенням Верховної Ради України з 1 січня 2004 р. було скасовано готельний збір, що підвищувало конкурентоспроможність готельних послуг.

Задля посилення значення туризму як пріоритетної сфери економіки було внесено пропозиції у частині туризму до проекту «Спільної доповіді з оцінки стану виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та

ЄС». Зокрема, були здійснені офіційні переклади відповідних нормативно-правових актів з метою адаптації законодавства України у сфері туризму до законодавства ЄС, розроблені заходи щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму, затверджена розпорядженням Кабінетом Міністрів від 12.05.2004 р. №298–р. «Концепція державної політики України щодо розвитку молодіжного туризму», яка передбачала реалізацію комплексу завдань з пріоритетних напрямів стимулювання розвитку усіх видів молодіжного туризму та ін.

У 2005 році Міністерством культури і туризму у межах реалізації міжурядових і міжвідомчих угод про співробітництво у сфері туризму було створено 10 міжвідомчих робочих груп з такими країнами ЄС: Австрією, Італією, Латвією, Литвою, Німеччиною, Польщею, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією. У межах двостороннього туристичного співробітництва відбулося кілька важливих візитів міністрів туризму і керівників відповідних туристичних відомств до іноземних країн, що значною мірою сприяло налагодженню конструктивного діалогу, оптимізації взаємодії у забезпеченні стабільних туристичних потоків, збільшенні обсягів туристичних обмінів, підвищенню економічної ефективності туристичних зв'язків насамперед, з керівниками таких країн, як Австрія, Греція, Італія, Німеччина, Франція, Польща, Латвія, Литва, Словенія.

18 жовтня 2005 р. Україна була одностайно прийнята до ЄТК на засіданні Генеральної асамблеї Європейської туристичної комісії (ЄТК) (м. Відень, 16-19 жовтня 2005 р.). Завдяки своєму членству у ЄТК Україна отримала доступ до інформаційно-аналітичних матеріалів, взяла участь у наповненні Інтернет-порталу, який є одним із пріоритетних напрямів діяльності ЄТК й створюється з метою пропагування туристичних ресурсів країн - учасниць в Європі та за її межами.

На території України при підтримці ЄС створювалися системи туристичних інформаційних центрів, у рамках програм технічної допомоги Twinning Projects. Загальною метою реалізації цього проекту було створення ефективної та дієвої системи розповсюдження інформаційно-рекламних матеріалів через забезпечення функціонування мережі центрів туристичної інформації в регіонах України.

У 2001, 2002, 2004 рр. було видано українським урядом низку нормативних документів («Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям», «Концепція державної політики України щодо розвитку молодіжного туризму», «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір проживання» тощо), що скасовували реєстрацію іноземних громадян в органах внутрішніх справ, стимулювали розвиток молодіжного туризму та встановлювали рівні тарифи на послуги.

Одним із напрямів співпраці з ЄС у сфері туризму була участь у Національній програмі TACIS, яка створена для підтримки малих і середніх

підприємств з метою забезпечення ефективного функціонування туристичної інфраструктури за напрямками міжнародних транспортних коридорів. Було прийнято Програму розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 рр. Першочерговими заходами щодо реалізації Програми були визначені саме будівництво, реконструкція автомобільних доріг та облаштування їх туристичною інфраструктурою та об'єктами сервісу [2, с. 37-39].

В 2014 р. між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами була підписана Угода про асоціацію, яка була ратифікована Україною відповідним законом 16 вересня 2014 р. Гл. 16 р. V («Економічне та галузеве співробітництво») присвячена саме туристичній галузі.

Отже, майбутнє європейського туризму пов'язане із реалізацією основних документів, які визначили форми та умови розвитку міжнародного туристичного сектору.

Література

1. Краєвська О. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері туризму: політико-правовий аспект / О. Краєвська, Ю. Присяжнюк // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 24. – С. 269-278. - (Серія: Міжнародні відносини).

2. Бейдик О. Суспільно-географічні аспекти взаємодії України та Євросоюзу в рекреаційно-туристській галузі / О.Бейдик, С. Сировець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2007. – Вип. 54. – С.37-39.

УДК 338.48:911.3

П'ЯТКА Н.С.,
Мукачівський державний університет

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ТА ІНФРАСТРУКТУРА – ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності. Розвиток міжнародного туристичного співробітництва є головною та основоположною функцією, першочерговим напрямком діяльності Державної служби туризму і курортів. Цілеспрямована та системна робота щодо розвитку міжнародних туристичних зв'язків на двосторонньому та багатосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях, а також забезпечення євро інтеграційного напрямку є ефективним механізмом створення сприятливого для розвитку туризму середовища, інтеграції нашої країни у європейську спільноту, ефективного використання туристичних ресурсів,

просування національного турпродукту на світовому ринку, розбудови транскордонної інфраструктурної мережі, забезпечення зайнятості, розвитку національної економіки та культури.

Діяльність Державної служби туризму і курортів по реалізації державної туристичної політики у сфері міжнародних відносин здійснюється по таких основних напрямках: розбудова договірно-правової бази міжнародного туристичного співробітництва, укладання та виконання міжурядових і міжвідомчих угод про співробітництво в галузі туризму, інших міжнародних договірних актів, протоколів, періодичних планів і перспективних програм розширення міжнародної туристичної співпраці, розвиток інституційних зв'язків на двосторонньому рівні в рамках відповідних органів (міжурядові комісії, міжвідомчі робочі групи по туризму тощо) та багатосторонньому рівні в межах міжнародних туристичних організацій, зокрема забезпечення Дійсного членства України у Всесвітній туристській організації (ЮНВТО), у складі Ради по туризму СНД, робочих груп по туризму Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центральноевропейської ініціативи (ЦЄІ), Процесу Дунайського співробітництва, а також виконання євроінтеграційних завдань у сфері туризму, організація міжнародних заходів в Україні та за кордоном інституціонального, науково-практичного та інформаційно-рекламного характеру (зустрічі, засідання, візити, семінари, виставки та інші). Геостратегічна роль України як з'єднувальної ланки між Північчю і Півднем Європи, між Європою і країнами Кавказу очевидна. Демократичний вибір і послідовність у проведенні реформ, активний розвитку дво- та багатостороннього співробітництва як з усіма європейськими державами, так і з провідними інституційними структурами та економічними об'єктами. Туристична індустрія є однією з важливих напрямків для розвитку економіки регіонів України. Розвиток галузі туризму впливає на розвиток інших галузей економіки, збільшенню надходжень до державного бюджету, створенню нових робочих місць.

За останні роки в індустрії туризму України відбулися позитивні зміни: удосконалення та розширення управління сферою туризму, підвищення ефективності роботи туристичних комплексів, більше уваги приділяється рекламі туристичних комплексів на комп'ютерних сайтах, розвивається система професійної туристичної освіти. Система управління туризмом не є відокремленою, а існує як важливий елемент регіональної системи управління. Тому слід звернути увагу на вирішення питань, пов'язаних з туристичним комплексом в регіонах: відсутність потрібного фінансування, потреба у відповідному кваліфікаційному рівні освіти спеціалістів туристичної галузі, недостатній рівень реклами туристичних баз та неефективне управління туристичною галуззю. Туристична галузь діє у відриві від природного середовища, тим самим гальмує її перетворення у ефективну галузь економіки. Наступним кроком, повинна виступати реклама туристичної сфери, завдяки якій зросте інтерес до туристичних комплексів України з боку українських та

іноземних громадян, що призведе до необхідного інвестування в розвиток туризму України. Створення високоефективної туристичної індустрії в регіонах сприятиме економічному та соціальному розвитку регіонів, збереженню навколишнього середовища, залученню інвестицій, створенню нових робочих місць.

Література

1. Закон України «Про туризм» №1282/4 від 18.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29.
2. Біркович В.І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України // Статистика України. – 2006. – № 3. – С. 83-86.
3. Пестушко В. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – № 11-12. – С. 42-43.
4. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал України // Географія та основи економіки в школі. – 2008. – № 2. – С. 29-36.

УДК 332.1:338.48

ТИЩУК І. В., КОЛІСНИК Б. І.,
Луцький національний технічний університет

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ОСНОВИ РОЗВИТКУ

Теорія – це найбільш адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, яка має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта. Теорія здатна передбачати розвиток подій, сприяти розробленню перспективних сценаріїв «бажаного майбутнього», у т. ч. щодо перспектив розвитку зеленого туризму.

Дослідження розвитку зеленого туризму можна розподілити на теоретичні, пов'язані з напрацюванням науково-методичних засад територіальної організації використання ресурсного потенціалу, та прикладні, основною метою котрих є створення рекомендацій для активізації туристичної діяльності та разом з тим повній охороні та раціональності при використанні туристичних ресурсів.

Регіональний розвиток зеленого туризму базується на основі теорій туризму, регіональної економіки та економіки природокористування.

Винятково важливе значення у розвитку зеленого туризму регіону відіграють теорії регіональної економіки. Тому, вважаємо за доцільне, проаналізувати ті теорії, які мають місце у розвитку зеленого туризму.

Теорія розміщення (І. Г. фон Тюнена, А. Вебера, В. Крісталера, Б. Беррі), одна з перших теорій регіонального розвитку. І. Г. фон Тюнен в своїх дослідженнях обґрунтував концепцію побудови моделей розміщення сільського господарства концентричними колами навколо ринку збуту продукції. Таким

чином, на його думку, найвищий прибуток можна було отримати завдяки вдалому розміщенню [1].

Тобто, оптимальне розміщення осередків зеленого туризму в регіоні, враховуючи низку факторів та умов (наявність кваліфікованого персоналу, матеріально-технічної бази, географічне розташування, інфраструктурне забезпечення), дозволить забезпечити ефективне функціонування ринку сільського зеленого туризму регіонів України. Положення теорій розміщення стануть базовими під час оцінки розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України.

З. В. Герасимчук вважає, що теорія центральних місць дозволяє сформулювати загальні уявлення про доцільне розселення на тій чи іншій території. На її основі можуть бути створені найбільш економічні структури ринкових зон, забезпечені найкоротші маршрути пересувань, розроблені оптимальні адміністративно-територіальні органи управління [2, с. 14].

Теорія «центр периферія» (Дж. Фрідман), яка передбачала мінімальне втручання держави в економіку регіонів. Згідно з цією теорією зниження міжтериторіальних балансів більше не розглядалося як першочергове завдання держави, а пропонувалась підтримка окремих, пріоритетних для економіки регіонів, що згодом мали стати своєрідним локомотивом для інших. Постійне домінування центру над периферією забезпечується постійною інноваційною діяльністю: у центрі найбільш інтенсивні контакти, доступ до інформації, ресурсів тощо. На нашу думку, саме децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад є оптимальним варіантом для розвитку діяльності сільського зеленого туризму в регіонах України і який буде стимулювати до розвитку інші сфери діяльності, що, в свою чергу, призведе до більшого наповнення державного бюджету країни [4].

Теорія полюсів зростання (Ф. Перру, Ж. Будвіль, Х. Лаусен, П. Потье). В основі ідей полюсів зростання лежить уявлення про провідну роль галузевої структури економіки, і, в першу чергу, пріоритетних галузей, що створюють нові товари та послуги. Ж. Будвіль вважав, що полюси зростання можна розглядати не лише як сукупність підприємств лідируючих галузей, а й конкретні регіони, що виконують в економіці країни чи регіону функцію джерела інновацій і прогресу. Згідно з таким підходом регіональний полюс представляє собою набір галузей, що розвиваються та розширюються і розташовані в урбанізованій зоні [3].

Виходячи з вищенаведеного, можемо сказати, що розвиток регіонального ринку зеленого туризму в даному випадку розглядається як високоприбутковий сектор економіки, що в свою чергу матиме значний вплив на соціально-економічний ефект для регіону шляхом стимулювання розвитку суміжних до сільського зеленого туризму сфер, а також і те, що Україна має всі можливості для залучення рекреантів із сусідніх держав, забезпечувати їх інформацією, обмінюватися досвідом із країнами-сусідами. На нашу думку, полюсом зростання можуть бути як окремі регіони так і територіально не обмежені

регіональні системи, що дозволяють використовувати у своїх діяльності інноваційні для всіх регіонів України підходи. Положення теорій полюсів росту зумовлюють потребу оцінки впливу зеленого туризму на соціально-економічний розвиток регіону в цілому.

Крім того, зелений туризм повинен розвиватися на засадах збереження та відтворення природно-рекреаційних систем, підтримки їх життєздатності та функціональності, раціонального рекреаційного природокористування і доступності цінних рекреаційних ресурсів нині та в майбутньому, що забезпечить умови поліпшення якості життя та здоров'я населення регіону зокрема та країни загалом, зростання його благополуччя, екологічної та економічної безпеки. Такі засади чітко прослідковуються в теоріях сталого розвитку туризму в регіоні, теоріях раціонального використання природно-ресурсного потенціалу територій та теоріях регіональної економіки.

Література

1. Тищук І. В. Концептуальні засади формування розвитку зеленого туризму в регіоні. Науковий журнал «Економічний форум». Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2015. №2. 346 с. С. 146–155.
2. Герасимчук З. В., Циганюк Н. Є. Логістична рекреаційна система регіонів України: основи формування та розвитку: монографія. Луцьк, 2014. 225 с. С. 14.
3. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. за заг. ред. С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. К.: КНЕУ, 2000. 364 с.
4. Тищук І. В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія; за науковою редакцією д.е.н., професора Матвійчук Л. Ю. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 260 с.

УДК 338.48: 908 (477.82)

ТИЩУК І. В., ПОЛІЩУК Л. М.,
Луцький національний технічний університет

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

В Україні існують усі передумови розвитку відпочинку в селі, який можна розглядати як специфічну форму господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу області.

Крім вкладу в національний дохід країни, розвиток інфраструктури, створення нових робочих місць, збереження культурної та історичної спадщини, підвищення рівня сільських жителів, активізація торгівлі в регіоні (реалізація власних сільськогосподарських продуктів), сільський зелений туризм виконує функцію рівномірного розвитку галузей економіки по всіх областях України.

Однак, на сучасному етапі розвитку наукової думки, відчувається недостатність методичного інструментарію здійснення діагностики стану та рівня розвитку сільського зеленого туризму.

У зв'язку з цим, існує необхідність аналітичних досліджень розвитку сільського зеленого туризму. Саме правильно сформована та добре

налагоджена система аналізу показників рівня розвитку сільського зеленого туризму, яка дозволяє найбільш точно визначити перспективи та вигоди від досліджуваного виду туризму для туристичних регіонів, власників агросадіб та самих туристів, забезпечить позитивний розвиток сільського зеленого туризму, а отже, стане відправним моментом для зміни деструктивних тенденцій туристичної сфери країни.

Загалом, серед відомих вчених які працювали у даному напрямку доцільно виділити праці Н. Горішевського, І. Гальцова, І. Філіпенко, В. Бирковича, М. Долішнього, М. Рутинського, Ю. Зінько, так і зарубіжних науковців Х. Каравеллі, Т. Дуча, М. Кларка та М. Лонча.

Кифяк В.Ф., [1] вивчаючи розвиток територіальних рекреаційних систем, виділяє ряд показників, серед яких: обсяг наданих послуг, кількість осіб, яким надавалися характерні та супутні послуги, експорт та імпорт рекреаційних послуг, зайнятість у рекреаційній сфері, надходження до бюджетів усіх рівнів тощо. На нашу думку, для оцінки рівня розвитку сільського зеленого туризму є важливим аналіз рекреантів, які отримували послуги в межах регіону, аналіз фінансових результатів, оцінка зайнятості в сфері туризму.

Разом з тим, зважаючи на новизну поставленої проблеми для України та відсутність єдиної універсальної методології дослідження даного виду діяльності вважаємо, що до складових які мають безпосередній вплив на рівень розвитку сільського зеленого туризму можна віднести: ресурсну, освітньо-культурну, організаційно-правову і складову безпеки (Рис. 1).

Як і в будь-якій іншій економічній системі, головною умовою для розвитку сільського зеленого туризму є організаційно-правове забезпечення, тобто окреслення правового поля в межах якого буде здійснюватися функціонування та управління розвитком даного виду діяльності. А також і те, що формування єдиного правового поля дозволить врегулювати проблеми економічного забезпечення розвитку сільського зеленого туризму, оскільки у більшості розвинених європейських країнах бюджетне фінансування залишається однією з головних форм підтримки як сільського зеленого туризму так і туризму в цілому.

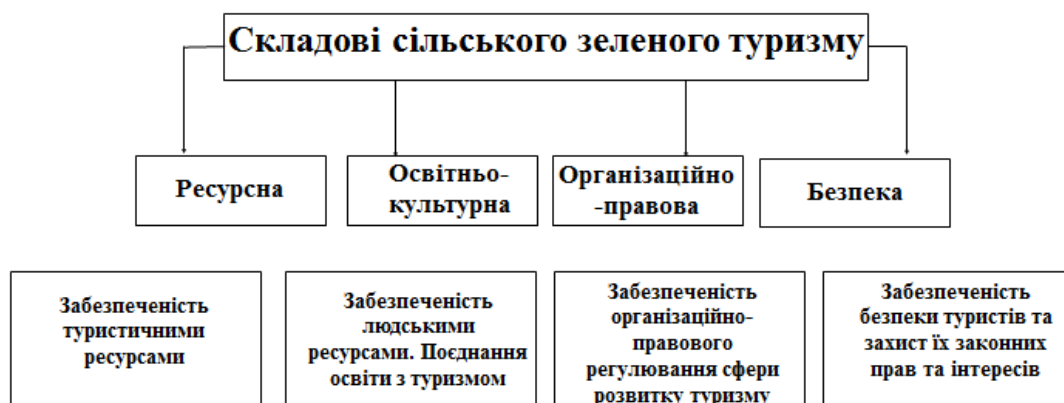

Рис. 1. Аналіз стану складових сільського зеленого туризму в регіонах України

Загалом, врегулювання якісної системи фінансування розвитку сільського зеленого туризму в регіоні в свою чергу забезпечить покращення їх ресурсного забезпечення.

Особливо важливим, на нашу думку, в системі забезпечення розвитку сільського зеленого туризму є наявність кваліфікованих кадрів, головною особливістю яких є постійне вдосконалення, освоєння новацій та змін. Досвід організації сільського зеленого туризму в світі та в Україні переконливо свідчить, що ця робота у більшості випадків не є формою професійного бізнесу, але водночас і не може бути хобі. Необхідно при цьому наголосити, що для сільського населення туристична діяльність не є простим заняттям. Вона вимагає певної віддачі, перепрофілювання і пізнання принципів створення туристичного продукту, починаючи від складання бізнес-плану і закінчуючи пізнанням потреб туристів і вмінням їх задовольнити [2]. Таким чином, зростає значення дорадництва і навчальної діяльності, тобто поєднання освіти з туризмом.

Для розвитку сільського зеленого туризму в області надзвичайно важливим є також забезпечення умов безпеки. Суб'єкти туристичної діяльності у сфері сільського зеленого туризму для гарантування безпеки туристів, крім заходів, що передбачені Законом України «Про туризм» та іншими актами законодавства України, також зобов'язані вирішувати питання безпечного проживання гостей, дотримання санітарно-гігієнічних вимог під час приготування їжі й купівлі продуктів харчування, забезпечення у будинку протипожежної та протиепідемічної безпеки, дотримання техніки безпеки при користуванні побутовими електроприладами.

Література

1. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіально-рекреаційної системи: теорія, методологія, практика: монографія / В.Ф.Кифяк. – Київ; Чернівці : Книги. – XXI, 2010. – 432 с.
2. Кудла Н.Є. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності [текст] : навч. Посібн. / Кудла Н.Є. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 152 с.

УДК 338.48:330.322(477)

ФІЛЕП А.Й., ТОКАР Я.І.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

В Україні однією з пріоритетних галузей, яка може стати її конкурентною перевагою, є туризм. Водночас, наявність значного природного потенціалу туристичної галузі в економіці України не доповнюється адекватною системою забезпечення її розвитку та ефективного функціонування. Ресурси не використовуються належним чином через низький рівень розвитку інфраструктури, особливо транспортної; якість готельних послуг не відповідає вимогам міжнародних стандартів; високі ціни не адекватні низькому рівню

сервісу та асортименту туристичних послуг; розвиваються переважно виїзний і внутрішній туризм.

Основною причиною зазначених недоліків виступає дефіцит коштів, необхідних для інвестування в туристичну галузь. Саме тому надзвичайно актуальною для України є проблема залучення інвестицій у туристичну галузь, які необхідні для модернізації, впровадження нових технологій, зростання валютних надходжень, збільшення робочих місць, підвищення рівня життя населення. Першочергове значення проблеми притоку інвестицій для розвитку туристичної галузі посилює необхідність дослідження позитивного досвіду активізації інвестиційної діяльності підприємств у країнах світу, пошук нових форм організації та управління туристичною діяльністю, посилення інноваційного характеру інвестицій в туризмі.

Інвестиції в туризм – це розміщення капіталу інвесторів у туристичному бізнесі з метою одержання прибутку. Інвестиції в туризм, як і в інші галузі, здійснюються звичайно ж з метою отримання прибутку. Оскільки капітал є одним з головних факторів виробництва, можливість туристичної індустрії виробляти продукти прямо залежить від розміру капіталу, який інвестується.

Інвестиційна активність в економіці туризму, своєю чергою, залежить від прибутку, який інвестори можуть одержати від своїх вкладів. Головними факторами, які враховують інвестори, є такі [1]: 1) рівень розвитку нових технологій і продукту в сфері туризму. Використання нових методів у туристичному бізнесі, як і в будь-якій іншій галузі, спрямоване на зменшення витрат і максимізацію прибутку. Новий турпродукт, як правило, добре просувається на туристичному ринку, що сприяє збільшенню прибутку, а впровадження нових методів і технологій виробництва туристичного продукту вимагає нових інвестицій; 2) вартість одержання і використання капіталовкладень в економіку туризму, яка впливає на віддачу від зроблених інвестицій; 3) вартість грошового капіталу, необхідного для придбання матеріально-речових об'єктів (витрати на придбання основних і оборотних засобів є складовою інвестування капіталу; критерієм визначення напряму вкладення служить розмір прибутку від інвестицій, який залежить від ступеня експлуатації капіталу; 4) державна політика, яка сприяє пожвавленню інвестиційної активності на ринку туризму (пільги на податки на прибуток в туристичному бізнесі й інші заохочувальні заходи).

Від обсягу і структури інвестицій залежать: динаміка розвитку галузі на довгострокову перспективу; фінансово-економічні показники роботи галузі в майбутньому; якісні характеристики туристичних об'єктів і підприємств у перспективі; пропускна спроможність, виробнича потужність і місткість туристичних об'єктів; структурна пропорційність розвитку галузі (взаємоузгодженість розвитку готелів, транспорту, мереж харчування, зв'язку тощо); загальна кон'юнктура туристичного попиту і пропозиції в територіальному розрізі (конкурентне середовище) [2].

Інвестиції – найважливіший важіль управління розвитком туризму як у країні загалом, так і в конкретному регіоні. Їх необхідно аналізувати і прогнозувати, розробляючи заходи з формування матеріально-технологічної бази туризму, схеми розміщення і розвитку туристичних об'єктів, податкове прогнозування, при формуванні банків даних туристичних інвестиційних проектів, проведенні заходів зі стандартизації, сертифікації турпродукту, ліцензування туристичної діяльності, при плануванні зайнятості і доходів населення, розвитку інфраструктури, наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок [3, с. 83-84]. Для залучення приватних, у тому числі іноземних, інвестицій у туристичну галузь дуже важливі: активність місцевої влади в сфері рекламно-інформаційної діяльності (висвітлення туристично-рекреаційного потенціалу регіону); ліберальна адміністративна і податкова політика як місцевих органів влади, так і державної влади, що заохочує приватну інвестиційну ініціативу; ефективна антимонопольна та антикримінальна політика влади, спрямована на підтримку здорового конкурентного середовища.

Створення позитивного іміджу нашої держави, відновлення довіри зі сторони вітчизняних та іноземних інвесторів є ключовим питанням ефективного управління інвестиціями в туристичній галузі. Забезпечення сприятливого інвестиційного середовища в туристичній галузі може бути забезпечено комплексом заходів: встановлення ставки податку на прибуток для пріоритетних напрямів діяльності; звільнення від податку коштів, інвестованих у будівництво або реконструкцію туристичних об'єктів; надання фірмам, орієнтованим у своїй діяльності на в'їзний і внутрішній туризм, пільгових кредитів; налагодження системи страхування інвестицій у галузі туризму.

Література

1. Карлова О.А. Актуальність інвестиційної політики в галузі туризму / О.А.Карлова, А.А. Партола // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія розвитку України у глобальному середовищі». – Ялта. – Листопад 2010 р. – С.76-79.
2. Лубенченко О. Проблеми залучення капітальних інвестицій в сучасних умовах / О. Лубенченко, Н. Петришина // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 32. – С. 279-287.
3. Лендел О.М. Теоретико-методичні аспекти здійснення інвестиційної діяльності в сучасних економічних умовах / О.М. Лендел // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 18. – С. 83-87.

РОЗДІЛ 4. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО Й ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК [159.9:37]:159.942

БЕГУН-ТРАЧУК Л.О.
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Однією з гостроактуальних проблем у сучасній психолого-педагогічній теорії та практиці є проблема емоційного вигорання педагогічних працівників.

У процесі дослідження емоційного вигорання ми, передусім, стикаємося з такими загальнометодологічними проблемами, як-то: з необхідністю врахування всіх основних факторів, які мають значення для виникнення і формування емоційного вигорання у фахівця, з фактом мінливості основних симптомів емоційного вигорання на різних стадіях його формування (зміни у мисленні, поведінці, почуттях і здоров'ї); формуванні емоційного вигорання та ін.

Поняття «burnout» (вигорання) було введено в науковий обіг американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергом в 1974 році для опису особливого особистісного розладу у здорових людей, що виникає внаслідок інтенсивного і емоційного навантаженого спілкування в процесі професійної роботи з клієнтами, пацієнтами, учнями. До цього було зібрано достатньо багато фактів, які говорять про те, що серед вчителів, лікарів, психологів, поліцейських і різного роду соціальних працівників часто можна зустріти людей сухих, різких і неадекватних в спілкуванні. У той же час ряд досліджень показав, що представники цих професійних груп частіше за інших схильні до різного роду психосоматичних розладів. Спочатку вигорання вважалося «платою за співчуття», а потім перетворилося в «хворобу комунікативних професій». В даний час говорять про синдром вигорання представників найрізноманітніших професій, відзначаючи деяку специфіку.

Розвиток уявлень про вигорання на перших етапах вивчення проходило шляхом накопичення описів симптомів, які пов'язані з ним. Більшість досліджень мало суто емпіричну спрямованість і не намагалося дати теоретично узагальненого визначення. Автори огляду, присвяченого вигоранню, Т. Кокс і А. Гріффітс, перераховують близько 150 симптомів, які дослідники відносять до вигорання. Серед них афективні симптоми: похмурість, плаксивість, погіршення пам'яті та нестабільність настрою, виснаження емоційних ресурсів, когнітивні симптоми – відчуття безвиході та безнадії, ригідність мислення, цинічність, відстороненість в спілкуванні з колегами і клієнтами, стереотипне ставлення. Все це супроводжується типовими для стресу скаргами на здоров'я: головні болі, нудота, запаморочення,

неспокій і безсоння. До мотиваційних симптомів відноситься зникнення властивих людині мотивацій: старання, ентузіазму, зацікавленості та ідеалізму; і навпаки, поява розчарування, незадоволеності, можлива відмова від посади.

Найчастіше вигорання в іноземній літературі розглядають як наслідок тривалого професійного стресу, і часто терміни «стрес» і «вигорання» використовуються як синоніми. У симптомах, які відносять до феномену вигорання, велике місце займають симптоми стресу. Проте змінна стресу пояснює 30% дисперсії симптому емоційного виснаження і лише незначну частку дисперсії по двом іншим симптомам: деперсоналізації і редукції особистих досягнень. У психологічних дослідженнях 30% пояснюється дисперсією і вважається значущим показником пов'язаності двох конструктів або змінних. Таким чином, стрес пояснює лише симптом емоційного виснаження і не пояснює два інших симптому: деперсоналізацію і редукцію особистих досягнень. Отже, можна зробити висновок, що стрес не пояснює синдром вигорання в цілому.

Типовим для пострадянських країн є розгляд синдрому «вигорання» в контексті професіоналізації, особливо в дослідженнях вигорання вчителів. Наприклад, Н. Мальцева дає наступне визначення: «Синдром психічного вигорання являє собою складне структурно-динамічне утворення, яке формується в процесі педагогічної діяльності і є негативним ефектом професіоналізації».

Дослідник посилається на положення В. Бойко, який розуміє під синдромом психічного вигорання вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на надмірний психотравмуючий вплив. Таким чином, ми спостерігаємо замкнене коло, вихід з якого пропонується іншим дослідником вигорання шкільних вчителів – О. Гнєзділово. Вона розглядає інноваційну психологічну діяльність як фактор попередження емоційного вигорання вчителя. Інноваційна педагогічна діяльність, на думку автора, активізує творчий потенціал вчителя і служить ефективним засобом його особистісного розвитку.

УДК 130.2

БОРИСОВА А. М., ОЛІЙНИК В. В.,
Мукачівський державний університет

ВЕСНЯНІ ІГРИ ТА ПІСНІ ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Фольклор не просто культурна пам'ятка минулого, він несе в собі цінності, що далеко виходять за рамки часу, відображеного в піснях чи казках. Крім величезної культурно-історичної інформації, яку вони містять, фольклорні твори здатні впливати на почуття нашого сучасника емоційно. Аналіз

календарної обрядовості українців пояснює наявні у фольклорі міфологічні елементи (наприклад, образи казок, поєднання реальності і фантастики в текстах пісень і обрядах, «магічні» звукоемоції у наспівах тощо), – адже джерела фольклору поринають у первісне мистецтво.

В Україні весняні ігри і пісні побутують зараз у двох різновидах: веснянок і гаївок. Гаївки (інакше – гагілки, ягілки, маївки) виконуються лише протягом кількох днів на великодні свята в Галичині, на Волині, Поділлі. На Волині існує також назва рогульки, які, можливо, належали колись до окремого різновиду веснянок-гаївок.

Зауважимо, що первісні уявлення про добро і зло, про прихильні до людини та ворожі їй сили втілювалися в культах упирів та берегинь. Берегині – це русалки, точніше – мавки, польові і лісові русалки, які дбали про врожай, були охоронницями рослинності та сприяли землеробству. Від часів трипільської культури збереглися зображення обрядових сцен на кераміці, де дівчата, уквітчані гілками зелені, виконують священний танець дощу. У давніх українців русалії (свята русалок-берегинь) святкувалися в пору, коли весна переходила в літо, завершувалися польові роботи і до початку косовиці та догляду за врожаєм був проміжок вільного часу. Підкреслимо, що назва «русалії» походить від давньо-римського свята троянд («роз») – *rosaria*. Античне свято розалій було поминальним. У слов'янських русаліях також значне місце займають звичаї і ритуали культу предків.

Відзначимо, що після прийняття християнства язичницькі русалії переслідувалися церквою, хоча і не в такій мірі, як купалії. Поступово відбулося накладення русалій, з властивими їм культом померлих, віруваннями в магічні властивості трав і дерев, на християнську Трійцю. З цієї причини русальні пісні іноді називають троїцькими, семіцькими. Однак, поширені і давні назви: гряні (від давньослов'янського «грянйй» – зелений), гренухи, русальні. Русалії святкують протягом тижня. Четвер називається в народі русалчиним Великоднем. У понеділок після русального тижня відбуваються проводи русалок. Віра в русалок, яких народна фантазія наділила надзвичайною красою і підступним характером, виявилася досить стійкою. Вони можуть сприяти або шкодити людині в її господарських справах; їх улюблене заняття водити танки, а побачивши необережних юнака чи дівчину, що опинилися серед них, втягувати у свої ігрища і за лоскотувати до смерті, через що русалок ще звали іноді «лоскотухами» чи «лоск отарками».

Пісні русального циклу – ліричні, повні радості буття, вони славлять буяння світла, простору, відчуття духовного здоров'я. Героїні пісень – дівчата, настрій яких співзвучний із розквітаючою природою: «Ой зросла ж я у свого таточка, кохалася в рідної мамочки – ой луги ж мої всі зелені!».

На русальному тижні, крім співів, розважалися також іграми та водили хороводи. Ігрища супроводили перевдяганнями, звіриним маскарадом, квітчанням зеленню, рухливими танками, голосним співом, тому церковники

називали їх «бесовскими игрищами». У XIX-XX століттях фольклористами та етнографами описано ряд русальних ігор та звичаїв.

Семантика русальних обрядів та географічна характеристика достатньо висвітлена в літературі. Нагадаємо лише, що локалізація русального обряду та супроводжуваних його наспівів на теренах України фіксується на півночі Київської (центральне Полісся), Чернігівської, Сумської областей (центральне та східне Полісся) та Закарпаття.

Отже, підкреслимо, що українці в давнину надавали весняним співам і обрядам магічного значення: кличучи весну, вірили, що заговірні формули і ритуальні дії сприяють швидкому пробудженню природи. Русалії – це звичай поминання Предків. Він має дуже давнє походження і значення; в час, коли цвіли жита, люди боялися, щоб із цвітом не сталося чогось лихого. Тому й зверталися до Предків, прохаючи захисту і приносячи їм жертви. На могилах влаштовували тризни. Ці звичаї збереглися і досі, особливо на Поліссі. А от в травні (дні Леля і Лади), дівчата мріючи про кохання, виходили вдосвіта в поле. Наплівши вінків прикрашали з-поміж себе одну. Ця дівчина символізувала Весну. Присутні співали навколо неї, танцювали, складали навколо неї свої вінки. Дівчина-Весна кидала кожний вінок, котрі на лету намагалися зловити дівчата. Хто зловив – на вдачу, хто ні – на невдачу.

Література

1. Богатырев П. Г. Вопросы теории народного искусства. М., 1971. 475 с.
2. Др. Іван Панькевич. Весняні великодні ігри та пісні. Підкарпатська Русь. 1929. Ч.1. Р.6. С. 73. Закарпатський краєзнавчий музей. – Фонди ЗКМ: . 23157/10960/1-8.
3. Календарно-обрядові пісні. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1987. С. 10 – 11.
4. Коропніченко Г. М. Пісні весняно-літнього циклу на Київщині: ареальне роздоріжжя, 2014. Вип. 9. С. 39-41.
5. Потушняк Ф. Великдень. Неділя, 1944. №16. С. 6.
6. Професор Іваницький А. І. Український музичний фольклор: підручник для вищих учбових закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. С. 68-72.

УДК 321.02:33.05-044.372(043.2)

БОХОНЬКО Т., ІЛЬТЮ Г.Ф.,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В сучасному суспільстві освіта має велику цінність. Вона відіграє велику роль у інтелектуальному та соціально-економічному розвитку. Метою розвитку освітнього розвитку України в умовах євроінтеграції є підвищення ефективності інтелектуального потенціалу країни, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян, створення можливості для

успішного просування України шляхом розбудови економіки і суспільства, заснованих на знаннях.

Система освіти сучасної України стратегічно має євро інтеграційний вектор розвитку. На сьогоднішній день у розвинутих країнах роль вищої освіти суттєво зростає. Наразі створюється простір європейської освіти, в якому вищим навчальним закладам виводиться важлива роль у розвитку європейського культурного виміру, у стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів. На базі цього створенні певні пріоритети щодо розвитку освітнього комплексу України, які наразі вважаються актуальною проблемою.

Пріоритети освітнього розвитку України в умовах євроінтеграції:

- участь України в міжнародних, європейських дослідницьких програмах;
- сприяння обміну досвідом щодо розробки Національної рамки кваліфікацій;
- поширення подвійних програм;
- міжвузівські та між інституційні зв'язки;
- розвиток договірно-правової бази співробітництва України в галузі освіти;
- стала позиція України серед лідерів на ринку освітніх послуг.

В Україні недостатньо розвинена система післядипломної вищої освіти, вона не відповідає вимогам інноваційного розвитку. Вища освіта і наука майже повністю відсторонені від формування інноваційної економіки. Перераховані проблеми є досить гострими і складними та потребують стратегічних рішень.

Якість освіти – це комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне і практично ефективне формування компетентності та професійної свідомості. Тут можна виділити три групи характеристик:

1. Якісний потенціал досягнення освіти;
2. Якість результату освіти;
3. Якість формування професіоналізму.

Результат освіти – це усвідомлення професійної та соціальної відповідальності.

Підвищення ефективності освітнього комплексу України має ґрунтуватися на економічному, техногенно-економічному та соціально-економічному підходах, які враховують вплив факторів, що зумовлюють цей процес.

Сутність соціальної ефективності освітнього комплексу полягає в максимальному використанні освіти як чинника соціального прогресу при мінімальних витратах, усіляких негативних побічних наслідках.

На основі певних етапів формувань освіти конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції можна виділити такі питання:

1. Пріоритети в діяльності освітнього комплексу України в умовах євроінтеграції.
2. Сутність соціальної ефективності освітнього комплексу.

3. Вплив системи освіти на науково-технічний та економічний прогрес.
4. Оволодіння новою технікою до зміни праці.
5. Система сучасної освіти України.

Отже, висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. В умовах євроінтеграції система освіти може впливати на науково-технічний прогрес опосередковано – через зміни в соціальній структурі і соціальний розвиток суспільства. Вплив системи освіти на науково-технічний прогрес значно зріс. В умовах євроінтеграції більш високий освітній рівень стає основою підвищення загальної і виробничої культури, готовності до оволодіння новою технікою, до змін праці.

Особливий науковий і практичний інтерес в умовах євроінтеграції представляє кількісна оцінка економічної ефективності роботи об'єктів освітнього комплексу. Визначення ефективності діяльності сприяє підвищенню якості аналітичної економічної роботи практичних економічних служб установ освітнього комплексу регіону розробці наукової обґрунтованої стратегії їх розвитку. Актуалізується система розробки єдиного підходу до оцінки ефективності роботи установ освітнього комплексу.

Література

1. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. - Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. - С. 12-28.
2. Третьяк В.П. Стан і пріоритети розвитку системи освіти В.П. Третьяк, С.Л. Пакулш, // Сб. науч. тр. «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте '2007». Т. 4. Экономика. - Одесса: Черноморье, 2007. - С. 4-6.

УДК 373.2.015.31:7:82-93(043.2)

ВАРГА І. В., ПОПОВИЧ Н.Ф.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ДИТЯЧИХ КНИЖОК В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНЯТ

Реформування національної системи освіти характеризується підвищенням ролі естетичного виховання дітей дошкільного віку. Сьогодні актуальними проблемами в освіті є духовність, розвиток і становлення гармонійної, творчої особистості, здатної сприймати й взаємодіяти з навколишнім світом.

Перші кроки у безмежному і цікавому світі дитина робить у дошкільному віці. Дорослі допомагають їй знайти, відчуті і зрозуміти красу поезії, музики, живопису, а через мистецтво глибше усвідомити все, що її оточує: природу, предмети, працю людини та її духовні надбання.

Книги у житті дошкільнят та становленні їх як гармонійно розвинених особистостей мають надзвичайно велике значення. В наш час інтенсивного розвитку інформаційних технологій, комп'ютеризації та Інтернету, важливо зберегти в дітях любов до книг, адже нічого не може замінити спілкування

дитини з цікавою книгою. Особливу роль книга відіграє в естетичному вихованні дитини-дошкільника.

Аналіз досліджень із проблем виховання дітей дошкільного віку переконує в тому, що з різноманітних питань естетичного виховання здійснено ряд публікацій [1; 2; 3; 4; 5].

Психолого-педагогічна наука має певний доробок у розв'язанні даного питання. Так, загальнотеоретичні проблеми естетичного розвитку особистості висвітлюються у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Б. Теплова, Г. Костюка, Є. Сеги, М. Араповського, Г. Ципіна, Ю. Полянського, А. Бриля, К. Тарасової, С. Науменко, І. Зязюна, М. Кагана, А. Канарського та ін. У працях авторів досліджуються питання, пов'язані з уточненням сутності естетичного виховання, його принципів і завдань, єдності з навчанням, вивчаються зв'язки естетичного виховання з моральним, загальнокультурним розвитком особистості, визначається вплив естетичного виховання на формування особистості тощо.

Провідну роль у формуванні естетичного виховання особистості відіграє книга, тобто мистецтво слова. Як засіб виховання духовних цінностей, творчого розвитку дитини, слово, впливаючи на її емоційно-чуттєву сферу, сприяє й духовному її розвитку. Дитячі книги відіграють провідну роль у формуванні особистості, у створенні системи загальнолюдських цінностей. У сучасному світі добре ілюстрована дитяча книжка може відігравати роль одного з найбільш важливих джерел естетичної інформації для дошкільнят.

Читання книг посідає в житті дітей дошкільного віку особливе місце, оскільки саме книга залишається найбільш доступним засобом естетичного й духовного розвитку особистості малюків. Виховання в дитини любові до книги є одним з основних завдань художньо-естетичного виховання дошкільнят.

Основи естетичного виховання закладаються в ранньому дитинстві. Тому, з точки зору дитячого виховання, особливе значення має естетичне виховання дітей дошкільного віку за допомогою книг. Книга як найцінніший людський витвір, пройшовши всі процеси розвитку цивілізації, і на сучасному етапі залишається незамінною. Саме дитяча книга позитивно впливає на формування особистості дитини, розвиток її естетичних почуттів.

За допомогою читання дитячої літератури відбувається формування первинного уявлення про прекрасне, відчуття краси поетичного чи прозового твору, стимулювання власної творчості дитини.

Через дитячу книгу можна навчити дитину відчувати і розуміти красу, в чому б вона не виявлялася, забезпечити єдність між естетичним вихованням дитини та її моральним вихованням, трудовою підготовкою, збудити потяг до художньої творчості, бажання творити красу в навколишньому житті, праці, а також виробити непримиренне ставлення до неестетичного. Розглядаючи малюнки у книгах, які відображають життя людей, тварин чи природні явища, у дошкільнят розвивається не лише сприйняття, а й фантазія. Діти мислять, фантазують, уявляють за картинами образи, характери тощо.

Дитина дошкільного віку – це особливий читач. Вона може бути або слухачем тексту, сприйняття якого починається з розгляду відповідної ілюстрації, або ще недосвідченим читачем, для котрого сам процес читання є складною інтелектуальною діяльністю, що потребує значної уваги та сконцентрованості. Кожна дитяча книга має великий вплив на дитину: інформує про щось нове, дає їй нові знання; виховує розумово, морально, естетично; збагачує, уточнює й активізує словник.

Отже, дитячі книжки відіграють значну роль в естетичному вихованні дошкільнят, розвитку й удосконаленні їх естетичних почуттів, сприйманні явищ життя крізь призму людських взаємин. Залучення дітей дошкільного віку до книг сприяє формуванню в них естетичної свідомості, творчої активності, збагачує їх духовно, розвиває їхні природні таланти, художньо-творчі здібності.

Література

1. Лалаєва В. Естетичний розвиток дітей раннього віку / В. Лалаєва // Дитячий садок. – 2015. – №17. – С. 7-9.
2. Муснікова Є. Формування у дітей сприйняття прекрасного шляхом оволодіння цінностями духовної культури / Є. Муснікова // Світ дитячих бібліотек. – 2006. – № 4 (21). – С. 27-29.
3. Образцова В. Художньо-естетичне виховання дошкільників / В. Образцова // Дитячий садок. – 2015. – №11. – С. 32-33.
4. Огурцова С. Формування естетичної культури у дошкільному дитинстві / С. Огурцова // Дитячий садок. – 2004. – №8. – С. 23-26.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка / Т. І. Поніманська. – К. : «Академвидав», 2004. – 456 с.

УДК 37:005.332.4:339.92(477:4)(043.2)

ГАЛЬОВИЧ І.І., ІЛЬТЬО Г.Ф.,
Мукачівський державний університет

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Актуальність вивчення проблем формування сучасної політичної свідомості в суспільстві перехідного типу, яким сьогодні є українське суспільство, не викликає сумнівів, оскільки йдеться про історичний вибір шляху розвитку. Цей вибір робить підростаюче покоління, яке стало по-іншому сприймати політичне життя після подій Помаранчевої революції та Майдану як паростків громадянського суспільства. І це не дивно, що політика стала цікавити молодь, як свідомих громадян своєї держави. Тому актуальність дослідження зумовлена потребами соціальної практики та умовами політичної кризи [2, с.34].

Деякі автори, зокрема О. Валєвський, Д. Видрін, В. Журавський, В. Согрін, К. Холодковський, розуміють політичну свідомість як відображення політичних відносин, політичного життя загалом. Значення цієї позиції полягає в тому, що в ній наголошується на визначній ролі класових інтересів і політичних відносин.

Автори К. Гаджиєв, А. Уледов, Г. Щедрова розглядають політичну свідомість крізь призму політичної влади. Вони виокремлюють стрижень предмета відображення політичної свідомості – проблему політичного адміністрування, політичного панування та управління. В. Бебик, Л. Гордон, М. Михальченко вказують на їх органічний зв'язок з економічними відносинами, потребами та інтересами різних верств населення. Інакше кажучи, політична свідомість визначається як відбиття політичних та економічних відносин.

Істотно сприяли дослідженню політичної свідомості В. Андрущенко, В. Бабкін, Е. Баталов, В. Бебик, Д. Белл, З. Бжезинський, К. Гаджиєв, Є. Головаха, Б. Грушин, Г. Дилігенський, В. Кремень, І. Кресіна, І. Курас, М. Михальченко, В. Мшвенієрадзе, Л. Нагорна, Л. Півнева, В. Ребкало, О. Рудакевич, М. Сазонов, П. Сергієнко, А. Уледов, О. Фісун, С. Хантінгтон, О. Шестопап, Л. Шкляр.

Без підвищення рівня політичної активності громадян (зокрема, молоді) ні вивести економіку з кризи, ні закласти основи правової держави і громадянського суспільства неможливо, не може бути й мови про становлення в її середовищі нового типу політичної культури, орієнтованої на створення демократичного суспільства в незалежній Україні. Ті вчені (Е. Афонін, І. Бекешкина, Є. Головаха, Н. Паніна, М. Томенко), які працюють у галузі політичної соціології, намагаються розкрити змістовні характеристики різних типів і видів політичної свідомості: демократичної, авторитарної, традиційної, бюрократичної, лояльної, бунтарської. Особлива увага приділяється вивченню її ідеологічного і масового рівнів, масового і спеціалізованого видів.

Соціальні психологи, які вивчають політичну свідомість, зокрема Ю. Замошкін, Г. Почепцов, М. Фролова, О. Шестопап, прагнуть поєднати розгляд суспільного змісту цього феномена з аналізом індивідуальних та групових механізмів його функціонування [1, с.84].

Свідомість є продуктом людської діяльності, вищою формою відображення, продуктом спілкування, соціальної взаємодії. Основні властивості свідомості: універсальність, предметність, цілеспрямованість, об'єктивність, активність. Особливостями свідомості дослідники називають: чуттєву і раціональну форму; удосконалення раціонального ступеня; розвиток у людини особливих форм раціонального пізнання [4, с.47]. Отже, свідомість є складною сукупністю відчуттів, уявлень, думок, ідей і почуттів.

Політична свідомість являє собою складне, багатоструктурне, суперечливе явище, зумовлене історичними, соціально-економічними, соціокультурними, етнічними факторами. При вивченні політичної свідомості ми виділяємо гносеологічний, соціологічний та конкретно-історичний підходи. При гносеологічному підході виділяють емпіричну та теоретичну свідомість. В емпіричній свідомості фіксується безпосередній, буденний практичний політичний досвід людини [5, с.56].

Отже, саме категорії політичної свідомості і політичної культури найближче підводять нас до розуміння атмосфери політичного життя, специфічної і неповторної у кожній країні політичної культури та навіть у різних її частинах. Без неї неможливо збагнути, чому певна кількість індивідів обирає ту чи ту політичну орієнтацію, форму політичної поведінки, чому однотипні політичні інституції по-різному діють і по-різному сприймаються у різних країнах, що є відображенням певного національного менталітету.

Література

1. Бондаревич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива : [Монографія] / І.М.Бондаревич. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2016. – 162 с.
2. Вашкевич В. М. Історична свідомість сучасної молоді: до методології дослідження / В. М. Вашкевич // Вища освіта України. – 2017. - № 4. – С. 74.
3. Вашкевич В. Ціннісно-світоглядні настанови молоді в сучасних умовах. Гілея: науковий вісник : [зб. наук. пр]. – К. : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2018.- Вип. 73.- С. 205-209.
4. Воронкова В. Філософія : навчальний посібник / Валентина Воронкова. – К. : ВД «Професіонал», 2018. – 464 с.
5. Мельник В.В. Формування морально-світоглядних і культурних засад національної самосвідомості українського народу / В.В.Мельник // Гілея : науковий вісник : [зб. наук.пр.] - К. : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР». – 2017. – Вип.58 (3). – С.315- 326.

УДК 378.011.3-051:78:784

ГАСНЮК В. В.,
Мукачівський державний університет

МЕТОДИЧНА КУЛЬТУРА ВОКАЛІСТА

Нові тенденції в професійній освіті, її діалог з культурою людини як її творця і суб'єкта, здібного до культурної самоосвіти, стимулювали інтерес до дослідження феномену «методичної культури» вокаліста.

Методична культура є важливою сутнісною характеристикою професійної діяльності фахівців музичного мистецтва, сформованість якої створює можливості для успішної самореалізації, сприяє набуттю способів взаємодії з оточенням, досвіду вирішування і розв'язання педагогічних ситуацій. Попит на методично культурних фахівців мистецької освіти постійно зростає.

Аналіз досліджень з теорії вокального мистецтва засвідчив, що значна увага приділялася техніці постановки голосу, фізіології (Л. Дмитрієв, В.Морозов, О. Стахевич, І. Павлов, Л. Работнов та ін.); професійній підготовці вокалістів до виконавської діяльності (В. Ємельянов, В. Морозов та ін.); розвитку української вокальної педагогіки (В. Антонюк, Б. Гнидь, М. Жижкович та ін.); гігієні співацького голосу (А. Єгоров, Д. Люш); вокальній підготовці майбутніх викладачів (І. Гадалова, О. Маруфенко, А. Менабені, Ю. Юцевич, Г.Стасько та ін.).

Метою нашої розвідки є дослідити та узагальнити теоретичні підходи щодо сутності методичної культури викладачів вокалу.

Насамперед, зазначимо, що поняття «методична культура» є похідним від поняття «культура». На сучасному етапі цивілізаційного розвитку культура розуміється як предметно-практична діяльність людини, соціуму та їх творчості.

Однією з перших дослідників, що ввели в сучасний науковий обіг поняття «методична культура педагога» була І. Новик, яка підкреслює, що для викладача вона виступає як суб'єктивний аспект професійної діяльності, як здатність віддзеркалювати існуючий досвід методичної науки у своїй педагогічній діяльності, шукати міру між власними потребами, знаннями, досвідом і станом розвитку певного навчального предмету. А. Карачевцева розглядає методичну культуру як системну характеристику сутнісних властивостей особистості майбутнього вчителя, методичної діяльності і мислення, як процес руху майбутнього педагога до самовизначення в методичному бутті з наступним саморозвитком і самовдосконаленням.

У ряді досліджень методична культура розглядається як професійно значуща якість особистості, що інтегрує знання, уміння і досвід методичної діяльності і визначає способи організації ціннісної взаємодії в освітньому процесі. Л. Плеханова розглядає методичну культуру як соціально-професійну характеристику педагога, що забезпечує високий рівень його професійної діяльності, методичне осмислення педагогічних засобів, які він використовує у навчальному процесі, і сприяє створенню та засвоєнню нових педагогічних цінностей і технологій [2, с.7]. І. Артемьева [1] логіку розвитку методичної культури представляє як процес проходження стадій професійного становлення: методична грамотність – готовність до методичної діяльності – методична компетентність, проте не обґрунтовує її.

Виходячи з наведених визначень досліджуваного феномену, можна констатувати, що методична культура виникає в лоні педагогічної і виявляє себе як утворення, що єднає теорію і практику культури професійної діяльності викладача. Вона є інтегративним особистісним утворенням, яке уявляє собою діалектичну єдність ціннісного відношення до вітчизняного й зарубіжного досвіду вокально-педагогічної діяльності, компетентності у галузі теорії і методики викладання вокалу, вокально-виконавської майстерності та спроможності творчої самореалізації у вокально-педагогічній діяльності.

Література

1. Артемьева И. Н. Формирование методической культуры будущих учителей начальных классов в контексте вузовской подготовки : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования» / Ирина Николаевна Артемьева – М., 2004. – 17 с.

2. Грицай Н.Б. Методична культура як важливий компонент системи методичної підготовки майбутнього вчителя біології / Н.Б. Грицай // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2012. – № 7 (25). – С. 3-9.

РОЗВИТОК СКРИПКОВОГО МИСТЕЦТВА В ТЕНДЕНЦІЯХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Появу віртуозної неперевершеної гри пов'язують з епохою романтизму . Розвиток широкого спектру техніки гри веде до появи нового удосконаленого інструменту. Проте скрипка не відразу здобула популярність у музичному світі. Адже на той час її попередниця віола впевнено зайняла місце традиційного камерного інструмента. Її м'який, приглушений матовий голос відповідав невеликим концертним залам аристократичних салонів, вузькому колу слухачів. Скрипка ж була інструментом істинно народним, її можна було почути у трактирах, на ярмарках, площах. Її сильний, глибокий, насичений, із багатьма тембральними відтінками звук був водночас рухливим, здатним занурювати слухачів у глибину людських почуттів і миттєво змінювати настрій. Тільки завдяки творчості відомих скрипалів, які, вражаючи публіку небаченою технікою гри, розкрили величезні можливості, красу і багатство цього інструмента, скрипка по праву стала царицею музики. У ХІХ ст. такими скрипалями-віртуозами були А. Ветан, К. Ліпінський, П.Сарасате, Г. Венявський, геніальний Н. Паганіні .

В епоху романтизму національна свідомість надзвичайно яскраво проявляється у творчості всіх митців того часу. Особливі митці які поєднали в собі виконавця - віртуоза і композитора до того цього часу є актуальними питаннями дослідників. Серед технічного плану постають нові прийоми і засоби гри на інструменті. У технічному плані постановка змінює свої грані : скрипку почали тримати на плечі , але при переходах у високі позиції виконавець накладав підборіддя на верхню деку вправо від підставки. Такий спосіб, розкрив розширення позиційної гри ,тембрального збагачення . Але дана постановка блокував природній рух. У перші роки ХІХ ст. під впливом нових підвищених умов музичного мистецтва утверджується новий спосіб тримання скрипки: накладання підборіддя вліво від підставки. Дана постановка дала зміни: похиле положення скрипки під час гри, таке полегшило гру на соль струні у високих позиціях. Важливе значення для полегшення положення голови виконавця під час гри мав винахід Л.Шпора у 1820 році підборідника. Його використання ще більш звільняє ліву руку від пережимання. Окремі вдосконалення у скрипковому інструментарії так, само як і нові прийоми скрипкової гри, були зумовлені акустичними умовами концертної зали. Зміною інструмента сприяло накладання більш тонких і міцних струн. Широке розповсюдження нових прийомів гри сприяло нові художні враження. За допомогою прийому «вібратор» подавалось більш динамічне звучання що збільшувало широке розповсюдження звуку в акустичних умовах великого приміщення. Серед нових прийомів гри значного розвитку набули штрихи, а саме: летуче стакатто, рікоше, спікатто, мартелятто. Віртуози найбільше

збагатили гру, додавши їй в кожному творі складні технічні місця. Їхня гра була неперевершена. Скрипка як сольний інструмент мав широкий спектр виконавства.

У подальшому з розвитком світової музичної культури над створенням нових прийомів гри працювали сучасники того часу, що продовжили традиції романтиків. В результаті чого з'явилися нові скрипкові школи: московська, румунська, чеська та американська.

Література

1. Блок М.С., Цейтлин Л.М. Мастера скрипичной педагогики / С.М. Блок, Л.М. Цейтлин. – Москва, 1974. – С. 141-172.
2. Гинзбург Л., Григорьев В. История скрипичного искусства / Л. Гинзбург, В. Григорьев. – Москва : Музыка, 1990. – С. 20-45.
3. Струве Б.А., Станко А.И. Процесс формирования виол и скрипок / Б.А. Струве, А.И. Станко. – Москва, 1959. – 256 с.

УДК 785.74

ДУБЕНКО Л.Б.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ

Сучасні тенденції музичної культури, орієнтовані на конкурентоспроможність фахівця, спонукають його набувати у процесі навчання ряд компетенцій: інструментально-виконавські, історико-теоретичні, музично-педагогічні, методичні, проєктивні, конструктивні, дослідницькі. Система музичної освіти спрямована, насамперед, на те, аби сформувати у студента навички сольного виконавства. Відтак, майбутній фахівець, демонструючи високі результати на конкурсах виконавської майстерності чи в сольній концертній діяльності, влаштувавшись на роботу, зіштовхується з певними труднощами у зв'язку з відсутністю навичок ансамблевого музикування. Адже саме оркестр чи ансамбль (поряд з педагогічною сферою) є основною базою для працевлаштування випускників вищих музичних навчальних закладів. У підсумку – неуспішна кар'єра та незадоволеність своєю професією.

Вихід із даної проблемної ситуації очевидний: збільшення кількості годин на заняття в ансамблевому класі. Саме у процесі роботи над камерними чи оркестровими творами розвиваються навички, необхідні для подальшої успішної діяльності: вміння інтегруватись у музичну тканину, вибудовувати спільну ансамблеву інтонацію і динаміку, відчувати пульсацію групового ритму, працювати з тембрами, швидко орієнтуватися в нотному тексті, підтримувати і допомагати колегам по колективу. Саме від ступеня «співдружності» різних творчих індивідуальностей залежить успішне функціонування ансамблю. Ці компетенції формуються як в однорідних

ансамблях (струнних, духових), так і в змішаних: струнні – дерев'яні духові інструменти, фортепіано – струнні, народні – струнні інструменти і т. ін.

Основними методичними завданнями учасників ансамблю у процесі роботи над музичним твором є: знайомство із стилем та змістом виконуваної музики; аналіз форми-структури і форми-процесу твору; визначення співвідношень різноманітних фактурних пластів і функцій голосів; виявлення кульмінацій і визначення драматургії твору.

Методика навчання ансамблевому музикуванню передбачає розв'язання ряду практичних завдань:

1) вироблення штрихової єдності між виконавцями, коли в центрі уваги знаходиться перманентний пошук збалансованого часового співвідношення моторних функцій і атаки звуку. Розв'язання даного завдання ускладнюється не лише різним рівнем технічної підготовки студентів, але і об'єктивними причинами, пов'язаними з особливостями звуковидобування на різних інструментах;

2) вибір аплікатури. Педагогу необхідно враховувати фізіологічну зручність індивідуальних аплікатурних рішень кожного учасника ансамблю і привести їх у відповідність з колективними прагненнями, спрямованими на вирішення художніх завдань;

3) робота над інтонацією в її звуковисотному значенні і над інтонуванням як виконавським втіленням образного змісту музики. Розуміння чистоти інтонації в ансамблевому виконавстві є відносним, оскільки навіть точне звуковисотне виконання окремих партій не гарантує ідеального інтонаційного звучання тканини в цілому. Але знання учасником ансамблю інтонаційного рельєфу кожного голосу партитури, уміння чути одночасне звучання в різних партіях аналогічних за висотою звуків і чистих інтервалів може слугувати орієнтиром на шляху до інтонаційної чистоти виконання. Предметом колективної творчості в ансамблевому музикуванні є інтонування як засіб художньої виразності. Спільне осмислення образно-художнього наповнення творів, аналіз функцій партій та їх інтонаційних зв'язків сприяють формуванню у молодих музикантів навичок колективного інтонування;

4) робота над тембровим ансамблем передбачає виявлення виразового значення кожного інструменту в драматургії та вимагає від виконавців яскраво індивідуалізованого прочитання власної партії;

5) досягнення гармонійного співвідношення індивідуального та колективного в ансамблі неможливі без розуміння естетики жанру, провідних тенденцій, властивих його еволюції на різних історичних етапах, а також стилевих особливостей виконуваних творів.

Підбираючи репертуар, варто враховувати склад ансамблю, рівень розвитку музичних здібностей студентів та їх виконавської підготовки. Варто враховувати, що камерні жанри за своєю специфікою сприятливі для експериментів, вони більш гнучкі, в них легше, ніж в монументальних жанрах, представити індивідуальні темброві і виконавські можливості кожного

інструменту. Ансамблевий репертуар може включати як оригінальні твори композиторів різних епох, так і власні авторські аранжування, наприклад, сучасної музики. Це забезпечує колективу широку репертуарну палітру, а відтак – сприяє успішній концертній практиці.

Отже, оволодіння в ансамблевому класі навичками виконавської співтворчості – складний, багатогранний процес, котрий сприяє вихованню музиканта-універсала. За умови систематичної роботи у класі ансамблю і стимулювання пізнавального інтересу студентів до такого типу музикування, молодий фахівець швидко адаптується до вимог професіонального середовища, а музична культура збагатиться кадрами, здатними успішно виконувати будь-які завдання.

УДК 808.5:81`342.2:811.161.2

ЗУБРИЦЬКА М.І.,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені І.Франка

ПРО ДЕЯКІ ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ

Мовознавча наука та система освіти України мають унікальні за всю історію можливості розв'язувати цілу низку наболілих питань. Одне з таких питань – культура мовленнєвого спілкування в широкому розумінні. Це не просто попередження окремих поширених мовних помилок, інтерференцій, кальок, подолання зловживання модними варваризмами тощо: щодо цього робиться чимало. Але ще недостатньо розробленою залишається вся велика сфера сучасного мовленнєвого етикету, цивілізованого ведення дискусії та коректної аргументації в різних сферах життя, нарешті, публічного виступу.

Ситуація ускладнюється також відомими додатковими труднощами, пов'язаними з недостатньою усталеністю літературно-розмовної норми, невпорядкованою двомовністю, а іноді й багатомовністю. Тому якісне вдосконалення мовленнєвої комунікації можна вважати однією з головних умов підняття української мови на той рівень, якого тепер вимагає її офіційний статус.

Сучасне демократичне правове відкрите суспільство базується не на безликій людській масі, а на громадянах, на особистостях, які свідомі своїх прав та обов'язків, здатні оволодівати суспільно вагомими ідеями, а можливо, й самостійно виробляти їх, вміють обстоювати свої погляди в міжперсональному та діловому спілкуванні, вільно виступати, коли є потреба, перед аудиторією, по телебаченню та на радіо, – розмірковує В.Акуленко [1, с. 48] .

Сьогодні всі ці питання гостро постають перед нашим суспільством. Як це вже давно робиться в країнах Заходу, нам треба розробляти чи принаймні значно глибше вивчати, а звідси – вдосконалювати й модернізувати головні

типи дискурсу, на цей раз українського: це так звані підготовлені види дискусій (політична, юридична, академічна, рекламна), а також спонтанні, яких теж треба навчати (побутова та виробнича).

Додамо, що нам треба розробити програми й матеріали ще й у галузі мовленнєвого етикету, який, як відомо, має чимало національно специфічного. Очевидно, впорядкування та кодифікація в сфері мовленнєвого етикету має здійснюватися на засадах тактовного науково обґрунтованого поєднання всього перспективного, що витримало іспит часом у наших національних традиціях із спільно європейськими тенденціями. Адже мовленнєвий етикет європейського мовного союзу в своїх засадах, а часом і в деяких деталях, є спільно європейським, не можна сліпо відкинути, скажімо, формулу ввічливості типу *з вашого дозволу*, в якій хтось хотів би углядіти кальку з французької або з російської. Адже ця формула – загальноєвропейська, й живе вона в багатьох національних утіленнях, водночас поєднуючи народи Європи та Америки (*пор. фр. avec votre permission*, англ. *with your permission*, ісп. *con su permission*, рос. *с вашего позволения* тощо). Це типовий вияв того, що знаменитий швейцарський лінгвіст Ш.Баллі називав *mentalite europeenne*. А ми ж – українці, європейці, й наші предки знали здавна й латину, й тогочасну риторику, й Горація, й Вергілія, про що нам 200 років тому нагадав І.Котляревський. Відомий церковний, громадський діяч і письменник Ф.Прокопович залишив велику публіцистичну та художню спадщину, в якій значна частина належить риториці. Відомий освітянин ставив високі вимоги до таланту, знань і вмінь майбутніх ораторів. Як пристрасний оратор і талановитий педагог, великий патріот України звертається до учнів: *«Українські юнаки! Батьківщина, а водночас і церква, щоб не обманути вашого довір'я, сумлінності, зусиль і праці для досягнення цих та інших нечисленних благ, просить вас: переможіть огиду, здолайте труднощі, не жалійте якусь хвилину часу присвятити цій дуже приємній праці, бо це мистецтво настільки приємне й корисне, що якби воно було заховане за океаном, на самому кінці світу, то однак його б треба шукати. Адже воно своєю цінністю перевищує всякі труднощі та працю»*[2, с.118]. Як важливо сьогодні для того, щоб захистити державу, зберегти її авторитет і не вдаватися до зброї, пам'ятати слова Ф.Прокоповича: *«Наша батьківщина благає мовчки допомоги красномовства»*.

Усе сказане веде до незаперечного висновку: необхідно негайно розробляти культуру мовлення та мовленнєвого спілкування із включенням сюди елементів інтер-персонального спілкування, дискусії аргументації, публічного виступу, ораторської мови.

Література

1. Акуленко В. Сучасна лінгвістична наука і деякі завдання культури сучасного українського мовлення / В.Акуленко // Культура слова. – 2000. – Вип. 53-54. – С. 43-51.
2. Прокопович Ф. Філософські твори : В 3т. / Ф.Прокопович. – К., 1979. – Т.1. – С. 118.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Державотворчі процеси, що відбуваються в незалежній Україні протягом останніх десятиліть, зумовлюють необхідність вирішення проблеми виховання національно свідомих громадян, справжніх патріотів, відданих справі розбудови українського суспільства на засадах демократичних цінностей та національних пріоритетів. У центрі уваги держави знаходиться особистість людини, як найвищої цінності суспільства, з високим рівнем культури і освіти, з притаманними їй духовними потребами, загальнолюдськими цінностями та орієнтаціями.

Вивчення філософської та педагогічної літератури з проблеми формування загальнолюдських цінностей дозволяє констатувати про наявність достатньо змістовної теоретичної бази для педагогічного аналізу цього явища в контексті виховання особистості. Зазначимо, що проблема цінностей виникла в епоху знецінювання культурної традиції і дискредитації ідеологічних підвалин суспільства. Зокрема, міркування про благо, добро, мораль, віру, справедливість, істину зустрічаємо в античній філософії Платона і Аристотеля, які класифікують цінності за ієрархією: на нижчих її сходинках знаходяться земні минулі цінності – матеріальні, почуттєві предмети і явища, а вищими вважаються цінності, пов'язані з душею людини, з її пізнавальними і художніми здібностями. Про моральні цінності, прагнення зрозуміти природу естетичної, правової свідомості, своєрідності відношення людини до світу йдеться у філософських працях гуманістів епохи Відродження – Франческо Петрарки, Еразма Роттердамського, Джордано Бруно. Українські філософи (Г. Сковорода, П. Юркевич, П. Куліш) переосмислили величезну культурну спадщину від античності до сучасності, де на зміну абсолютному обожнюванню добра й істини прийшла абсолютизація краси. Поняття «краса» набуло змісту універсальної категорії; саме в красі вбачався спосіб виявлення істини, добра, щастя [4].

У педагогічній науці категорія «ціннісні орієнтації» почала активно використовуватися у дослідженнях В. Аненкова, З. Васильєвої, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Коваль, О. Набоки та інших учених. Педагогічний аспект вивчення цього феномена ґрунтується на філософському й соціально-психологічному розумінні ціннісних орієнтацій і розглядається як результат залучення особистості вихованця до суспільної практики. Дослідження психологічною наукою зазначеної проблеми знайшли своє відображення у працях Л. Виготського, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, О. Леотьева, Я. Пономарьова, що дозволило визначити ціннісні орієнтації як регулятор діяльності і спілкування, результат засвоєння людиною цінностей життя і культури.

Результати наукових розвідок в галузі мистецької освіти і педагогіки (Н.Гродзенська, О. Рудницька, Г. Падалка, О. Олексюк, О. Ростовський, М. Масол, Ю. Юцевич) висвітлюють різні аспекти осмислення музики як феномена мистецтва, психолого-педагогічні проблеми її сприйняття, а також коло питань, пов'язаних з вихованням у дітей та молоді інтересів, потреб, смаків, ціннісного ставлення до мистецтва, художніх установок до творчої діяльності, формування ціннісних орієнтацій. М.Масол наголошує, що мистецтво з його унікальними можливостями впливу на особистість має розглядатися не тільки як джерело розвитку спеціальних художніх здібностей і суто художніх вмінь, а також як універсальний засіб формування світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, духовно-творчого потенціалу, образно-асоціативного мислення особистості, загальнокультурних і соціокультурних компетентностей [1, с.5]. Науковці доводять, що цінності культури і мистецтва відіграють важливу роль як у формуванні окремої особистості, так і в загальному розвитку суспільства. О. Рудницька відзначає: «Формування вміння цілеспрямоване керівництво розвитком ціннісних орієнтацій, які відповідають естетичним нормам суспільства і здатностям до самостійної оцінки естетичної сутності твору на основі знання об'єктивних критеріїв цінності» [3]. Автор наголошує, що рівень розвитку ціннісних орієнтацій людини залежить від того, наскільки активно буде засвоєна особистістю система цінностей життя і культури, і наскільки ця система буде відповідати цінностям демократичного суспільства [3, с.28].

Важливою соціально-педагогічною проблемою сьогодення є виховання культури почуттів та життєдіяльності людини, формування її схильності до мистецтва й усього прекрасного, що існує у природі і в суспільстві. Естетичне ставлення людини до дійсності і естетична діяльність найбільш яскраво і повно виявляються в мистецтві, в активній художньо-творчій діяльності, адже твори мистецтва несуть в собі ідейний зміст, естетичну насолоду, виражають думки і почуття людей, сприяють духовному розвитку особистості. Як специфічна форма суспільної свідомості, що в концентрованому виді відображує цінності минулого та сьогодення, музичне мистецтво узагальнює багатолітній досвід духовно-емоційного ставлення до світу і допомагає людині глибше пізнати себе. Вивчення музичного мистецтва у контексті світових культурологічних явищ дає можливість школярам визначити власне духовне коріння і через національне збагнути загальнолюдське. У цьому процесі здійснюється діалог культур, взаємодія ідей та цінностей, що утворилися в різних регіонах світу. Діалог між минулим і сучасним стає засобом духовного спілкування, утвердження гуманістичних цінностей. Тому формування і розвиток ціннісних орієнтацій на засадах гуманізму, досягнень світового мистецтва і музичної культури зокрема, потребує значних вольових зусиль як вихованців, так і їх наставників. Отже, естетичні цінності, закладені в багатогранності жанрової палітри творів музичного та інших видів мистецтва, безпосередньо впливають

на процес виховання підростаючого покоління, покликані формувати ціннісне відношення особистості до світу, змінювати духовні і моральні зв'язки людей у суспільстві, визначати та сповідувати загальнолюдські цінності та орієнтації.

Література

1. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л.М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
3. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.
4. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури : Підручник. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 288 с.

УДК 373.015.31:398

КАЧУР М. М., БОКШО О. А.
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

У період реформаційних перетворень в усіх сферах життя українського суспільства, формування громадянського середовища, утвердження стратегії національного відродження та розвитку української державності важливою та актуальною постає проблема виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, шанобливого ціннісного ставлення до національних культурних надбань, звичаїв і традицій українського народу. Важливим завданням виховання в українській школі є формування духовності людини, національної самосвідомості молодого покоління, зокрема, розвиток емоційно-почуттєвої сфери особистості, естетичних інтересів та почуттів на основі цінностей української національної культури. Особливе місце у вихованні естетичних почуттів належить засобам української народної педагогіки і, зокрема, українському фольклору. Фольклор є художнім відображенням дійсності у словесно-музично-хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості, нерозривно пов'язаної з життям та побутом; це складний культурно-історичний феномен, у якому поєднано різні види мистецтва і творчості – поезію, музику, хореографію, живопис, ремесла, міфологію. Одним із жанрів українського фольклору є дитячий фольклор, етично-моральна основа якого сприяє виробленню у дітей розуміння людських характерів, суспільних відносин, закріплює у свідомості визначення «добра» і «зла». Видатний український мислитель Григорій Сковорода, виходячи з народного принципу природо-доцільності морально-естетичного виховання, стверджував необхідність становлення моральних почуттів дітей в атмосфері духовної культури свого народу, відзначав надзвичайний виховний вплив народної творчості на формування високогуманної особистості. Він вивчав народ та сам вчився у народу, засуджував тих, хто зневажав усе національне і цурався рідної

мови, звичаїв і традицій. За словами Г.Сковороди, кожен повинен пізнати свій народ, а в народі себе. Ідеями народності пронизані його вірші, байки, діалоги та притчі [3].

У нерозлучній єдності з народною творчістю, втіленою у фольклорі, будував свою діяльність вчений-педагог, письменник, історик О. Духнович. Він перший ввів поняття «народна педагогіка» у науковий обіг; обґрунтував правомірність цього терміну в педагогічній теорії та практиці; довів, що народна педагогіка є золотим фондом педагогічних наук. О.Духнович перший на Україні широко представив український фольклор у створених ним шкільних підручниках, букварях, книгах та календарях для народного читання. У своїх працях він використовував фольклорні вислови, наприклад: «якщо посієш пшеницю, то пшениця і виродить, а якщо посієш кукулю, то крім кукулі нічого не виросте», «із гнізда совиного ніколи не вийде соловей, а тільки вухата сова»[1]. Вихованню естетичних почуттів підростаючого покоління засобами дитячого фольклору значною мірою сприяли художні твори О. Духновича. Наприклад, у байці «Против стыдящихся своїй народности» він таврує зраду, висміює перевертнів, що «забули свій народ ради особистих інтересів». У комедії «Доброчинність перевищує багатство» О. Духнович славить людину-трудолюбця, морально-чистого й правдивого доброчинця. Письменник прославляв патріотизм, любов і повагу до свого імені й роду [1].

Велике значення у естетичному вихованні особистості на засадах фольклору належить трактуванню народної творчості великим українським поетом Т. Г.Шевченко. Вся його спадщина постала з народної творчості й залишилася з народом як невід'ємна частка народної педагогіки. Т.Г. Шевченко високо цінував педагогічну роль кобзарів і лірників у естетичному вихованні засобами фольклору (твори «Перебендя», «Сліпий»); народним словом «Кобзар» він назвав свою збірку поезій; почута від дідуса розповідь про Коліївщину вилилася в поему «Гайдамаки»; у творчості поета зустрічаємо багато народних приказок та прислів'їв («з чужим не борись, а з багатим не судись», «брехнею увесь світ обійдеш та назад не вернешся»).

Вагомою в теорії і практиці виховання особистості є науково-педагогічна спадщина вітчизняного педагога В.О. Сухомлинського. Великий гуманіст підкреслював, що дитячий фольклор має свою специфіку – відповідає віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами; у багатьох творах проявляється виражене виховне спрямування. Особливо великого значення у музично-естетичному вихованні учнів В. О. Сухомлинський надавав народним традиціям, казці, живопису. Педагог усвідомлював необхідність прилучення учнів до духовної, моральної самосвідомості народу, його традицій та культури: «Будемо залишати в серцях своїх синів моральні цінності, створені, добуті, вистраждані трудовим народом за його багатовікову історію, за століття його боротьби, що утверджує гідність Людини» [2, с.62].

Таким чином, фольклорний спадок українського народу – це унікальне джерело збереження духовно-культурних досягнень, які мають ознаки національної самобутності, являються безцінним джерелом збагачення сучасної педагогіки, засобом виховання естетичних інтересів та почуттів учнів до національного мистецтва.

Література

1. Духнович А. Народна педагогія в пользу учителей сельских / А.Духнович. – Ч.І. – Львов, 1857. – 92 с.
2. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра // Вибрані твори. У 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.І. – 403 с.
3. Сковорода Г. Сад пісень : Вибрані твори / Г.Сковорода. – К. : Веселка, 1980. – 190 с.

УДК 37.011.3-051:37.015.311:159.9

КОХАНСЬКА К.В.,
Мукачівський державний університет,
Ракошинська дитяча школа мистецтв

АКМЕОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах освітніх викликів ХХІ століття педагог живе й працює в режимі акме, виступаючи активним суб'єктом власного професійно-особистісного самовдосконалення й самотрансценденції.

Акме (від др.-грець. *ακμή*, *акме* – розквіт, вершина, зрілість, вищий ступінь чогось [2, с. 8] у розвитку педагогічної майстерності викладача, окреслює той психічний стан, за якого відбувається професійний і соціальний розквіт педагога, його оптимальна самореалізація, досягаються високі успіхи в професійно-педагогічній діяльності, що виходять за межі професійних нормативів і забезпечуються власним творчо-продуктивним внеском тощо. Професійний розвиток педагога становить безперервний процес прогресивного й гуманістичного формування особистості, яка прагне підняти себе до рівня вершинних професійних еталонів, що здійснюється в саморозвитку й самореалізації, у професійній діяльності й взаємодіях (Л.В. Абдаліна, О.М. Вержицька).

Професійно-особистісне зростання педагога передбачає цілісне, результативне перетворення компетентнісного (соціального, професійного, особистісного) досвіду індивідуально-творче транспозиціонування набутих знань, умінь, навичок у практичній площині, вироблення нової якості професійно-педагогічної дії тощо. Вершиною професійно-особистісного становлення, формування й удосконалення вчителя є досягнення ним найвищого рівня – педагогічної майстерності, акме-професіоналізму [3, с. 14].

Сьогоднішня модель педагога передбачає готовність до застосування нових освітянських ідей, здатність постійно навчатись, бути в постійному творчому пошуку. Ці якості не видаються додатком до диплома про

педагогічну освіту, а формуються в щоденній педагогічній практиці. Дуже важливо, щоб педагог зміг розгледіти в собі, а іноді – відчувати здатність до творчості, вчасно дати поштовх, яких викликає бажання ступити вперед.

Тому сьогодні необхідно частіше говорити про самоосвіту, самовдосконалення, професійний ріст, тобто розглядати акмеологічні фактори розвитку особистості педагога в сучасних умовах.

Педагогічна акмеологія – наука про шляхи досягнення професіоналізму в праці педагога.

Головним результатом роботи педагога є наявність позитивних якісних змін в:

- оволодінні уміннями, знаннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, які прийняті в суспільстві;
- формування якостей особистості, які необхідні для активної життєдіяльності особистості в суспільстві.

Професіоналізм педагога – це інтегральна характеристика педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності і наявність у педагога якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань по навчанню і вихованню дітей і дорослих.

Професіоналізм педагога повинен відповідати таким критеріям:

об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів – навчальної, розвиваючої, виховної, а також допоміжних – діагностичної, корекційної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої);

суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися на професійній ниві), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, задоволеність працею;

процесуальні критерії: використання педагогом гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці;

результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, які необхідні суспільству.

Педагогічна акмеологія виділяє такі **основні рівні та етапи** професійної діяльності і зрілості особистості педагога:

рівень оволодіння професією, він має на меті адаптацію до професії, первинне засвоєння вчителем норм, необхідних прийомів, технологій;

рівень педагогічної майстерності (використання у своїй діяльності кращих зразків передового педагогічного досвіду, володіння прийомами індивідуального підходу до учнів, здійснення особистісно-орієнтованого навчання);

рівень самоактуалізації педагога в професії (усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток себе за допомогою професії);

рівень педагогічної творчості (внесення особистісного творчого вкладу, внесення авторських пропозицій, які стосуються як окремих завдань, прийомів,

засобів, методів, форм організації процесу навчання, так і створення нових педагогічних систем навчання та виховання).

Розгляд акмеологічних факторів розвитку особистості педагога дає можливість реалізувати європейський вимір в освіті, як систему освітніх орієнтирів, принципів і методів для формування сучасного спеціаліста інформаційного суспільства, учителя-акмепрофесіонала, здатного до самотворення, самореалізації і самовдосконалення протягом життя.

Література

1. Акмеология : учебник / под общ. ред. А.А. Деркача. – изд. 2-е, перераб. – М. : РАГС, 2006. – 424 с.
2. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект : термінологічний словник-довідник [Текст] / автор-укладач В.В. Сидоренко. – Донецьк : Каштан, 2013. – 100 с.
3. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність як акмеологічний феномен / В.В. Сидоренко // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів», м. Київ, 25 листопада 2015 р. / уклад. Н.В. Гузій, В.І. Саюк. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 14-19.

УДК 37.013.2(292.4)

КРАВЧЕНКО Т.М., БРЕЦКО І.І.,
Мукачівський державний університет

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Формування європейської освітньої політики проходило в рамках Маастрихтської угоди, підписаної 07 лютого 1992 р. в Нідерландах, що набула чинності з 01 листопада 1993 р. Згідно з Маастрихтською угодою створився Європейський Союз (ЄС, Європейська Унія, Європейська Співдружність) – об'єднання країн Європи, які через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики й діяльності мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість країн-учасниць.

У «Меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу» (Ліссабон, березень 2000 р.) визначено три види освітньої діяльності: формальна освіта, результатом якої є отримання загальнонавчального диплома чи атестата; неформальна освіта, що, зазвичай, не передбачає отримання документа, здійснюється в освітніх закладах або громадських організаціях, клубах, гуртках, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером; інформальне навчання – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує щоденне життя і не обов'язково має цілеспрямований характер. Континуум неперервної освіти робить неформальну освіту та інформальне навчання рівноправними учасниками процесу навчання [2].

Формальна освіта – державна система початкової, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затверджені програми та терміни навчання. Вона відбувається, зазвичай, у спеціально створених умовах

(зкладах) та контролюється державою. Існують певні критерії відбору учасників освітнього процесу, спеціальні вимоги до підготовки кадрів, що провадять освітню діяльність, визначені часові рамки тривалості кожного етапу. Навчальні заклади цієї системи надають «освітні кваліфікації» – посвідчення, атестати, сертифікати, дипломи, титули, що засвідчують здобуття певного рівня знань, умінь, навичок, підтвердженого оцінкою, що присуджується за загальноприйнятими критеріями. Саме посвідчення про здобуття формальної освіти є основною підставою для працевлаштування [5].

Неформальна педагогічна освіта у країнах ЄС розглядається як будь-який вид організованої і систематичної діяльності, що не співпадає з діяльністю шкіл, університетів та інших закладів освіти, що входять до складу формальної системи освіти; як така, що здобувається у післяробочий час в освітніх закладах, клубах, гуртках і, зазвичай, не передбачає отримання офіційного документа.

Рада Європи завжди сприяла визнанню неформальної освіти. Варто згадати Рекомендацію 2003 про сприяння та визнання неформальної освіти молоді (цей документ рекомендує створення Європейського портфоліо для працюючих у позашкільних рамках молодіжних лідерів та молодіжних працівників); Симпозіум з неформального навчання (Страсбург, 13-15 жовтня 2000 р.) та спільну конференцію Ради Європи та Ресурсного центру SALTO «Мости для визнання» (м. Льовен, 19-23 січня 2005 р.), а також розробку Європейського портфоліо для молодіжних лідерів та молодіжних працівників з неформального навчання (2007).

Для визнання неформальної освіти необхідно враховувати два критерії: з одного боку, набуті в рамках освіти ключові компетенції (ця форма визнання в основному відноситься до професійної компетенції, що виливається в кваліфікацію), з іншого боку, соціальне визнання (одна з форм валідації неформального навчання), спрямоване на визначення статусу і самооцінку індивідів, які беруть активну участь у добровільній діяльності [3, с. 161].

Неформальна педагогічна освіта вчителів здійснюється у таких закладах, характерних для всіх країн Європейського Союзу, як дошкільні навчальні заклади освіти, середні школи, навчальні гуртки, педагогічні майстерні, літні школи, університети, педагогічні інститути; Північна народна академія (Nordic Folk Academy), Народні вищі школи (folk high school), навчальні гуртки (study circle), навчальні асоціації – у країнах Скандинавії. Серед форм неформальної педагогічної освіти виділяють тренінги (Австрія, країни Балтії); навчальні поїздки землями ФРН та іншими країнами (Німеччина); взаємообмін вчителями між школами, міжнародний взаємообмін вчителями (Велика Британія); студійні групи (Данія); навчальні майстерні (Польща); участь у міжнародних освітніх програмах та проектах (Словенія, Угорщина, країни Балтії); навчальні курси з педагогіки (Іспанія, країни Балтії); робота групи вчителів за авторськими програмами (країни Балтії).

У переважній більшості країн ЄС немає чітко визначеної структури неформальної освіти та інформального навчання; на законодавчому рівні поняття «інформальне навчання» не закріплене, за винятком країн Скандинавії та Литви.

Література

1. Макареня А.А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А.А. Макареня, О.В. Ройтблат, Н.Н. Суртаева // Человек и образование. – 2011. – № 4. – С. 56-73.
2. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза (A Memorandum on Lifelong Learning) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : www.znanie.org/docs/memorandum.html – Загл. с экрана.
3. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158-162.
4. Николенко Л. Образование взрослых в Швеции [Электронный ресурс] / Л. Николенко. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/78/006/38343.php> – Загл. с экрана.
5. Овчаренко С.Г. Неформальна освіта – необхідний елемент сучасної освітньої системи [Електронний ресурс] / С.Г. Овчаренко. – Режим доступа : <http://www.dialog.lviv.ua/files/champions-final-conference.pdf> – Назва з екрана.
6. Шилова О.Н. Дополнительное образование педагогов в контексте его непрерывности / О.Н. Шилова // Человек и образование. – № 2. – 2012. – С. 17-21.
7. Simkins T. Non-Formal Education and Development. Some critical issues. – Manchester : Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977. – 77 p.

УДК 177.1:37.011.3-057.4:027

КУРИЛО О.Й., МОРГУН А.В., ПОПОВИЧ Н.Ф.,
Мукачівський державний університет

ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРИ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ

Культура спілкування – це складне, багатогранне соціальне явище. Вона часто виступає як важлива характеристика людської особистості, як своєрідний показник рівня її зрілості. В бібліотечній професії інтелектуальний рівень кадрів є визначальним фактором професійної придатності спеціалістів. Але культура спілкування бібліотекаря з користувачем є важливою складовою комфортної обстановки в бібліотеці й одним з основоположних факторів іміджу кожної бібліотеки [1]. Вона розпочинається з внутрішньої культури працівників книгозбірні й передбачає уважне, привітне й увічливе ставлення фахівців бібліотеки до різноманітних за типом темпераменту, широтою світогляду та культури читачів.

З боку працівників книгозбірні високий рівень етичної культури досягається шляхом вивчення основ психології і конфліктології, ретельним ознайомленням із книгами, постійною готовністю до встановлення приязного контакту з читачем, незалежно від його поточного психологічного стану. Довготривале спілкування з читачами дає бібліотекарю знання про їхню поведінку, а також — змогу передбачати їхні реакції на ті чи інші слова та рекомендації і допомагає уникати конфліктних ситуацій. Він у процесі бібліотечного обслуговування та спілкування здобуває практичні навички, розвиває свої професійні знання, а також навчає читачів користуватись послугами бібліотеки [4]. Тому можна виділити три складові культури спілкування бібліотечного фахівця: 1) вміння розуміти сутність людей,

2) правильно оцінювати психологію їх вчинків, 3) адекватно реагувати на поведінку користувачів і колег та знаходити у відношенні до кожного з них спосіб спілкування, який би відповідав їх індивідуальним особливостям [1].

Термін «професійна етика бібліотекаря» визначається як сукупність моральних норм, понять, думок, оцінок, поглядів членів бібліотечного колективу в організації його праці. «Кодекс етики бібліотекаря» було затверджено конференцією Української бібліотечної асоціації 30 травня 1996 року [1]. Відповідно до нього затверджено такі основні морально-етичні норми професійної бібліотечної діяльності: дотримання загальнолюдських принципів моралі, гуманізму, поваги до особистості як вищої цінності суспільства, незалежно від соціального стану, віросповідання, національності, статі, віку, політичних поглядів тощо; повага до людської гідності, реалізація права особи на отримання інформації; дотримання принципів інтелектуальної та інформаційної свободи; право користувачів бібліотеки на таємницю інформації та забезпечення конфіденційності бібліотечно-інформаційного обслуговування; збереження духовних цінностей народу України, прагнення до формування етичного й естетичного ідеалу особистості, сприяння морально-етичним пошукам читачів у пізнанні навколишнього світу; компетентність у своїй професії, усвідомлення її гуманістичної місії, постійне вдосконалення знань, умінь та навичок бібліотечних, бібліографічних, інформаційних процесів, організації суспільного використання документально-інформаційних ресурсів; збереження та продовження традицій вітчизняної бібліотечної справи, сприяння розвитку бібліотечної науки, впровадженню прогресивних інформаційних технологій; виявлення ініціативи, відповідальності, дисциплінованості, сумлінності у професійній діяльності; сприяння гармонізації відносин у бібліотечному колективі, вихованню моральної самосвідомості його членів, мобілізації їхнього духовного потенціалу на вирішення завдань, які висуває суспільство перед бібліотеками [2, с. 5].

Таким чином, сьогодні є всі підстави стверджувати, що професійна культура фахівця книгозбірні є комплексною системою таких елементів, як професійне мислення, професійні знання, уміння, навички й здатності, професійне зацікавлення, ступінь готовності особистості до конкретного виду діяльності, професійний світогляд, майстерність, адаптованість до середовища, професійна мораль тощо. Етика бібліотекаря ґрунтується на безпосередньому спілкуванні з людьми, на постійній увазі до їхніх інтересів, намаганні найбільш повно задовольнити їхні читацькі запити та включає етику спілкування в бібліотеці, риторику фахівця книгозбірні, етику слухача, бібліотечний етикет [3]. І від того, як професіонал веде себе в колективі, наскільки володіє навичками спілкування, культурою мови, як добре він знає тонкощі професійного етикету, багато в чому залежить успіх його роботи, престиж професії та бібліотеки [1]. Тому бібліотечні фахівці у своїй діяльності повинні керуватися вимогами професійної етики в складному процесі формування інтелектуального та духовного потенціалу користувачів.

Література

1. Власенко Н.М. Культура обслуговування користувачів як основоположний фактор іміджу бібліотеки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/559>.
2. Каліберда Л. Кодекс українського бібліотекаря (затверджений конференцією Української бібліотечної асоціації) / Л. Каліберда, В. Пашкова // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 6. – С. 5.
3. Кравченко О.М. Етичний аспект бібліотечного обслуговування / О.М.Кравченко // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства». – Львів : Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://ena.lp.edu.ua>.
4. Лубенець О.В. Культура бібліотекаря як невід’ємний чинник професійної діяльності / О.В.Лубенець // Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: стратегічні орієнтири». – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2018. – 88 с.

УДК 001.895:021(043.2)

КУРИЛО О.Й., ПРОКОПОВИЧ Л.С.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

У сучасному українському суспільстві на сьогодні відбуваються глобальні зміни, що спонукають фахівців різних галузей до інноваційних технологій. Активну участь у цьому беруть і бібліотеки, адже саме інноваційний шлях розвитку, всебічне оновлення їх діяльності забезпечують виконання місії, покладеної на книгозбірні суспільством.

Сучасні бібліотеки – це, по суті, інформаційні, культурні та освітні заклади, які також долучаються до розбудови громадянського суспільства. У наш час бібліотечно-інформаційна діяльність і бібліотечна професія переживають кардинальні зміни, в процесі яких виникає потреба в працівниках нової генерації, здатних до креативного мислення, професійного розвитку, освоєння інноваційних технологій, конкурентоспроможних на сучасному ринку праці. Адже бібліотечні кадри – це один із найважливіших ресурсів, завдяки якому книгозбірні можуть діяти як культурні, інформаційні та духовні центри, що є не тільки важливими складовими соціокультурного середовища суспільства, але і його організаційними елементами [1, с.4].

Бібліотечна інновація – це оригінальна, нестандартна ідея, методика, проект, які виходять за межі існуючих канонів і традиційних форм та відображають новий підхід до змісту й організації бібліотечного обслуговування, до технології управління бібліотекою [3]. Головною метою всіх бібліотечних інновацій є підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної діяльності для максимально повного задоволення інформаційних, освітніх і культурних запитів користувачів.

Об'єктами бібліотечних нововведень можуть бути структура, персонал закладу, система управління книгозбірнею, технологія діяльності, форми та методи бібліотечно-бібліографічного обслуговування, інформаційні продукція та послуги тощо.

Бібліотечні інновації можна класифікувати, виходячи з таких їх видів: маркетингові (продуктивні), технічні, технологічні, соціальні, організаційні. Однак незалежно від того, до якого виду відносяться нововведення, вони впливають на всю діяльність бібліотеки, ведуть до її трансформації, підвищення авторитету серед членів громади, сприяють появі нових функцій, набуттю книгозбірнею нового статусу, що, врешті-решт, позитивно позначається на її розвитку в цілому [2, с.4]. Таким чином, нововведення в бібліотечній сфері охоплюють систему ідей, завдань, форм і методів її розвитку.

Розрізняють такі етапи інноваційної діяльності бібліотек: 1) ініціація бібліотечної інновації; 2) аналіз навколишнього професійного середовища, пошук та окреслення певних інноваційних рішень, їх оцінювання, а також експертиза зовнішнього запозичення й адаптації в конкретній бібліотеці; 3) напрацювання інноваційного проекту; 4) апробація інновації та її експериментальне впровадження; 5) оцінювання можливостей поширення в професійному й соціальному середовищі; 6) розроблення програми методичного забезпечення впровадження інновації в практику роботи бібліотеки; 7) просування інновації в бібліотечній спільноті, застосування в діяльності книгозбірні [2, с.5]. Так, зокрема, ініціації бібліотечних нововведень сприяє формулювання ідеї, визначення цілей, завдань та обґрунтування очікуваних змін. Передбаченню основних параметрів інноваційної діяльності допомагає інноваційний прогноз, здійснюючи який отримуємо алгоритми створення й запровадження нововведень та наслідки їх використання.

Одним із важливих етапів інноваційної діяльності є популяризація її результатів, що здійснюється з використанням різних форм, методів та комунікаційних засобів з активним залученням зв'язків із громадськістю. У контексті реалізації інноваційної діяльності книгозбірні завданнями PR є: пошук ресурсів для здійснення інновацій та спонсорів (інвесторів) інноваційної діяльності, формування у владних структурах позитивного уявлення про інноваційний розвиток бібліотеки з одночасним обґрунтуванням необхідності надання їй додаткового фінансування для здійснення інноваційної діяльності, просування інновацій у комунікаційному середовищі, що сприяє як використанню їх реальними і потенційними користувачами, так і дифузії інновацій (багаторазовому використанню в інших бібліотечних закладах) [2, с.5]. Крім того, для створення та підтримання позитивної громадської думки про бібліотеку фахівці книгозбірні співпрацюють із ЗМІ, використовуючи різні статті, прес-релізи, інтерв'ю, коментарі тощо.

Інформаційно-комунікаційні технології складають технологічну основу нововведень у діяльності бібліотек, оскільки дають змогу залучати

співробітників бібліотек різного рівня до обговорення та участі в реалізації оригінальних ідей та проектів, представлених на сайтах, у соціальних мережах тощо.

Отже, як бачимо, діяльність бібліотек передбачає застосування інноваційних напрямів з використанням різноманітних креативних форм роботи, які забезпечують більш доступну та розгалужену інформацію для своїх користувачів. Сучасні нововведення допомагають книгозбірням стати конкурентоспроможними, запроваджувати нові послуги, створювати позитивний імідж у суспільстві.

Література

1. Вилегжаніна Т. Бібліотеки і бібліотекарі в процесі змін / Т.Вилегжаніна // Бібліотечна планета. – 2017. - №4 (78). – С. 4-5.
2. Вилегжаніна Т. Інновації в новій парадигмі діяльності бібліотек / Т.Вилегжаніна // Бібліотечна планета. – 2017. - №1 (75). – С. 4-5.
3. Про бібліотеки та бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 (із наст. Змінами). [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

УДК 94(477)

КУХАРЧУК О.С., АПАЦЬКА Я.Я.,
Мукачівський державний університет

ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ТЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ століття духовні та інтелектуальні виміри українського суспільства істотно змінилися. У зв'язку з цим важливе місце в богословській освіті відводиться пізнанню особливостей життя в нинішній цивілізації з її секулярною та плюралістичною природою. Таким чином, «вихованці, пізнавши як слід характер сьогоднішніх часів», відповідно можуть підготуватися до «розмови з людьми свого часу» («Декрет про священицький вишкіл», п. 15). При цьому треба взяти до уваги, що секулярний характер держави й суспільних процесів є для богослов'я викликом і спонукою водночас. Так, з одного боку, він створює певні труднощі перед богословськими інституціями, змушуючи їх у своїй діяльності долати певний опір суспільства. З іншого боку, він сприяє зосередженості богословської освіти на проблемах духовного виміру людини і на значенні його в житті суспільства загалом. Також потрібно відзначити, що плюралістичний характер політичного, релігійного та громадського життя в Україні спонукає богословські інституції будувати сучасну богословську освіту на принципах релігійної свободи, змагальності й толерантності [1, с.19].

Процес глобалізації постіндустріальної економіки і міжнародного життя істотно позначається на рівневі суверенітету національних держав і загострює діалектичне протиставлення принципів універсальності, з одного боку, і культурної окремішності, з іншого. Він не дозволяє богослов'ю бути надалі

пасивним його спостерігачем. Усі проблеми та можливості, зумовлені згаданим процесом, потребують етичної оцінки і критичного богословського осмислення.

Формування в Україні відкритого суспільства та входження держави у глобальні процеси нинішньої цивілізації спонукають українське богослов'я відшукати правильне співвідношення духу традиції та її історичних форм. Дух традиції є визначальним параметром ідентичності й через те має пронизувати всі епохи. Через пізнання «ознак часу» богослов'я стає зрозумілим сучасному суспільству, вчиться говорити зрозумілою йому мовою і таким чином здобуває певні можливості для впливу на нього. Через осягнення власної традиції сучасне українське богослов'я набуває історичної життєдайності. Тут під традицією розуміємо богословські надбання Отців Церкви, літургійне життя, духовні здобутки й досвід землі від періоду хрещення України-Руси через розквіт українського богослов'я Києво-Могилянської доби й аж до духовної жертви мучеників Церкви [2, с.1536].

Особливості релігійних процесів в Україні роблять необхідним екуменічний вимір богословської освіти. Цей вимір формується як через вивчення сучасних моделей екуменізму у вигляді окремого предмета, так і через з'ясування екуменічної перспективи під час викладання всіх інших богословських предметів, зокрема еклезіології та місіології. Основною метою цього є уточнення власного місця і наміру Української Церкви в прямуванні до єдності.

Сучасна богословська освіта в Україні покликана розвивати органічну для кожної Церкви гармонію обрядового та євангельського благочестя її вірних. Ця гармонія, свого часу притаманна Українській Церкві, згодом була порушена тривалим впливом на суспільство з боку агресивного безбожництва та державного насильства над релігійними переконаннями людей.

В умовах наукової, інформаційної та технологічної революцій, що властиві цивілізації нашого часу, богословська освіта повинна мати потужний академічний вимір. Критична наукова рефлексія та міждисциплінарний діалог допоможуть богослов'ю, а через нього й Церкві загалом, гідно зустріти інтелектуальний виклик нашої доби. Разом з тим нинішні академічні та світоглядні системи самі повинні стати об'єктами критичного богословського осмислення [3, с.12].

Відроджена богословська освіта в Україні покликана сприяти відновленню повноти церковного життя в усіх його ланках: душ пастирській, богословській, місійній, харитативній тощо. Однак після тривалого відлучення Церкви тоталітарним режимом від суспільного життя народу особливої уваги потребує відновлення соціальної значимості релігії, формування і популяризація соціального вчення Церкви, зокрема християнського осмислення теорії прав людини.

Особливістю нинішнього етапу політичного життя України є загальна криза політичних доктрин різного ідеологічного спрямування. У цих мінливих умовах богословська освіта орієнтується не на тимчасові особливості тих чи

інших ідеологічних систем, а на кращі традиції українського богослов'я та пізнання тих обставин, за яких можливе забезпечення вільного розвитку людини і пошанування її гідності. Богослов'я покликане дати українському суспільству основу для духовного наповнення домінуючих сьогодні ідеологічних та світоглядних парадигм [4, с.19].

Важливим завданням українського богослов'я є осмислення позиції Церкви щодо модерних течій у світовому богослов'ї, зокрема щодо ролі і місця в Церкві духовенства, мирян – чоловіків і жінок. З одного боку, треба вивчити і подолати ізоляціоністські та фундаменталістські настрої, які з різних причин все ще притаманні частині українського Божого люду. З іншого боку, українське богослов'я покликане врахувати ті помилки клерикалізму, ляїцизації (перебільшення ролі мирян) та фемінізму, яких припустилися релігійні громади інших народів [5, с.56].

Тому перед богословською освітою стоїть завдання повернути занедбаній і розгубленій людині розуміння спасительної сили Втіленого Слова й жертвовного ідеалізму. На зміну нинішньому періоду корумпованості, очерствіння душ і загального приниження людини має прийти осмислена богослов'ям культура солідарності й ненасильства, гуманізму, гідності й прав людини.

Ставлячи перед собою такі завдання, богослов'я орієнтується на людей доброї волі (особливо молодь), які, всупереч нинішнім тенденціям до втрати моральності, нарощують свій духовний потенціал і зуміють об'єднатися довкола духовного скарбу живого Передання і збереженого ним вогника надії [6, с.15].

Література

1. Гренц Стенли, Олсон Роджер. Богословие и богословы XX века. – Черкасы, 2011.
2. Еннс Пол. Підручник з богослов'я. – Львів, 2003.
3. Клеман Оливье. Истоки: Богословие отцов Древней Церкви. Тексты и комментарии. – М., 1994.
4. Ратцингер Й. (Бенедикт XVI). Сущность и задачи богословия. Попытки определения в диспуте современности. – М., 2007.
5. Сильвестр (Стойчев), архим. Догматическое богословие : учебное пособие для 2-го класса духовной семинарии. – К., 2016.
6. Христокін Г. В. Основи християнської культури : навчальний посібник / Г.В. Христокін, Ю. П. Чорноморець. – Ірпінь, 2018.

УДК78.071.2:781.5.08Косенко(043.2)

ЛЕНДЄЛ-СЯРКЕВИЧ А. А., БІБЕН М. М.,
Мукачівський державний університет

ТВОРЧІСТЬ ВІКТОРА КОСЕНКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МУЗИКАНТА-ІНСТРУМЕНТАЛІСТА

Відродження української фортепіанної музики відбувається сьогодні завдяки творчості Віктора Косенка, яка просякнута національним колоритом. У

своїх композиціях він відобразив картини рідної природи, змалював дитячі забави, розчарування та радощі. Саме такий широкий спектр почуттів допомагає поціновувачам фортепіанної музики Віктора Косенка глибоко занурюватися у світ його творчості, вивчати та пропагувати національне, що стане платформою для розвитку та формування емоційної чутливості, здатності розуміти і глибоко переживати художні образи мистецтва.

Віктор Степанович Косенко народився 24 листопада 1896 року в Петербурзі в сім'ї військового службовця. Коли майбутньому композитору минуло два роки, родина Косенків переїхала до Варшави. Столиця Польщі була на той час одним з найбільших осередків мистецького життя Європи. З Варшавою у композитора пов'язані ранні музичні враження, знайомство з фортепіано, перші заняття з музики та спроби компонувати.

Особливий вплив на майбутнього композитора справила родина. Батьки прищепили йому такі риси, як чесність, м'якість, чутливість, повага до людей, що позначилися на всій творчості музиканта. Весь свій талант, всі сили, натхненню й самовіддану працю Косенко віддав рідному народу. Для його музики про людину і для людини характерні високий гуманізм, реалістичність і глибока змістовність. У ній нерідко виявляємо те світовідчуття, ті животрепетні й одухотворенні начала, що покликані утверджувати життєствердні гуманістичні ідеали [1, с. 5].

Творча діяльність Косенка припала на період (20-30-і роки), коли у вітчизняному мистецтві настала напружена атмосфера шукань, овіяних духом нового часу. Своїм реалізмом, художньою довершеністю творчість Косенка підноситься до зразків світового класичного мистецтва. Його творча спадщина – це симфонічні, фортепіанні твори, інструментальні концерти, п'єси для інструментальних ансамблів, романси, обробки народних пісень.

Центральне місце у творчому доробку Віктора Косенка, займає фортепіанна музика. А саме: три прелюдії для фортепіано оп.1; чотири прелюдії для фортепіано оп.2; три мазурки для фортепіано оп.2; три поеми оп.5, одинадцять етюдів для фортепіано оп.8, «Утіха» сі мажор оп.9, «Мазурка» мі-бемоль мінор оп.9, «Ноктюрн» фа - дієз мінор оп.9, Соната ре мінор оп.10, поема «Бажання»(№1) до - дієз мінор оп.11, «Фантастична поема»(№3) до - дієз мінор оп.11, дві поеми-легенди оп.12; Соната №1 оп. 13, Соната №2 оп. 14, Соната №3 оп. 15, Одинадцять етюдів у формі старовинних танців для фортепіано оп. 19; два концерти вальси для фортепіано оп. 22, концерт до - мінор для фортепіано з оркестром оп.23.

Загальний характер його музики позначений ліричною м'якістю, камерністю. Манера висловлювання – спокійна, стримана. Хід думок – природний, логічно послідовний. Водночас витонченій, мелодично наспівній мові притаманна внутрішня експресія. Багатство почуттів, романтична піднесеність, стрункість класичних форм – ось ті якості, що становлять тривку життєву основу музики композитора [2, с. 5].

Слід відзначити що творчість Косенка – багатогранна, тематично різноманітна. Вона охоплює майже всі жанри. Увагу митця привертала різні сфери людського життя і діяльності: революційно-громадський пафос, романтика праці, духовний світ сучасника. В яких би жанрах не працював композитор, всюди відчуються високий професіоналізм, майстерність, широка ерудиція.

Отже, Віктор Косенко високоталановитий композитором, творчість якого має вису мистецьку якість і художню цінність, щирість, емоційну наснаженість, глибоку культурність, високу майстерність. І все це зіграло полум'ям, що ніколи не згасало, полум'ям великої любові до музичної справи [3, с. 194].

Література

1. Олійник О. В. Косенко : Попул. нарис. – Київ : «МУЗИЧНА УКРАЇНА», 1989. – 62 с.
2. Стецюк Р. В. Косенко. – Київ : «Музична Україна», 1974. – 54 с.
3. Косенко В. Спогади, листи. – Київ : «Музична Україна», 1975. – 292 с.

УДК 304.4:37:329.14(477):94 «192/193»

МАЛЕЦЬ О.О.,
Мукачівський державний університет
МАЛЕЦЬ Н.Б.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У 20-30-х рр. XX ст.

У 20-х рр. XX ст. Підкарпатська Русь поступово пристосовувалася до існуючої політичної системи Чехословаччини. У порівнянні з іншими країнами Центрально-Східної Європи, республіка була добре розвинена, мала демократичний характер. Процес становлення політичних партій на Підкарпатській Русі зумовлювався особливостями політичного життя в складі Австро-Угорщини, а також тими новими можливостями, які створювала Конституція Чехословацької республіки 1920 р. Якщо до 1918 р. власних політичних партій на Закарпатті не було, то в міжвоєнний період такі масово появились. Вони були або дочірними партіями чехословацьких, або партіями, які захищали виключно інтереси населення Підкарпатської групи: русинів, угорців, євреїв. У 1921 р. в краї діяло 18, а в 1922 р. – 22 партії. Пізніше, напередодні парламентських виборів 1924 р., кількість їх зросла до тридцяти [7, с. 153]. Існування в краї такої кількості партій мало об'єктивну основу, що впливало із слабкої структуризації суспільства, відсутності середнього класу.

За умов, коли на політичній карті Підкарпатської Русі почали з'являтися нові політичні партії, Я. Остапчук виступив з ініціативою створення соціал-демократичні партії на нараді 16 травня 1920 р. Тоді ж було обрано і партійне керівництво в такому складі: Я. Остапчук, Є. Пуза, С. Клочурак, В. Шуба, В. Климпуш, І. Товтин, І. Михалко та І. Чулак [5, с. 27].

В організаційному плані соціал-демократи краю були зв'язані з Чехословацькою соціал-демократичною партією, а в своїй діяльності спиралися на основні принципи II Інтернаціоналу. Вони виступали проти насильницьких методів досягнення мети, за здійснення всіх перетворень мирним парламентським шляхом. Соціал-демократи підтримували найтісніші зв'язки з селянством Підкарпатської Русі, виступали виразником його інтересів та вимог. Загалом це була реформістська, парламентська партія. Офіційним друкованим органом партії спочатку була газета «Народ», а згодом – газети «Вперед» на руській та «Еіогє» на угорській мові [6, с. 36].

У національному питанні соціал-демократи завжди стверджували ідею єдності між українським народом та русинами. Газета «Вперед» з перших днів виходу друкувалася найбільш наближеною до літературної українською мовою, а згодом одна з перших в краї перейшла на український фонетичний правопис.

Лідери соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі Я. Остапчук, Є. Пуза, С. Клочурак тісно співпрацювали з соціал-демократичною партією Чехословаччини. В останній, під впливом подій в Росії та зростання революційного руху в країнах Західної Європи, посилювався розкол, загострилися суперечності між лівими і правими. Вимоги лівої (марксистської) групи відштовхували ту частину населення, яка боялася поширення «російського більшовизму» в Європі. Хоча ця група визнала ряд соціально-економічних і політичних вимог, що відповідали інтересам всіх громадян, в кінцевому рахунку все ж прагнула механічно переносити досвід РКП(б) на чехословацький ґрунт.

Для соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі ідейно близьким було праве крило СДПЧ, яке мало значний вплив на маси, висувало реальнішу програму в економічній, політичній і соціальній сферах. Його лідери входили до складу урядів, через парламент тиснули на владні структури Чехословаччини, проявляли схильність до погодження з діями президента Т. Масарика і коаліційного уряду.

Основу СДППР складали робітники різних національностей. Протягом 1920-х років соціал-демократи зміцнювалися організаційно, їх лідери Я. Остапчук, Є. Пуза, Я. Нечас набували досвіду роботи в складних політичних умовах. На конгресі у жовтні 1922 р. соціал-демократи прийняли програму, яка намагалася розв'язувати питання економічного, політичного і культурного розвитку краю в рамках Чехословацької держави і передбачала надання Підкарпатській Русі широких автономних прав [2, арк. 180-181]. Друковані органи соціал-демократів досить критично висвітлювали події в СРСР і радянській Україні, зокрема розповідали про голод на початку 1920-х років. Соціал-демократи відверто засуджували марксистсько-ленінське тлумачення класової боротьби і соціалістичної революції та диктатури пролетаріату, як і ленінсько-сталінський варіант здійснення соціалістичних перетворень в Радянському Союзі. В організаційному відношенні соціал-демократична партія краю до 1930 р. вважалася самостійною, але фактично була залежна від

Чехословацької соціал-демократичної партії, була їй підпорядкована і одержувала від неї матеріальну і фінансову допомогу.

Соціал-демократична партія Підкарпатської Русі поступалася в краї впливами і чисельністю крайовій комуністичній організації Підкарпатської Русі – складовій частині Компартії Чехословаччини, яка утворилася в травні 1921 р. Закарпатський крайком КПЧ створив 13 окружних секретаріатів, які керували роботою 91 первинного осередку [3, с. 54].

Одним із основних опонентів соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі була Карпато-Руська Трудова партія на чолі з колишнім галицьким москвофілом А. Гагатком. Вона виступала за реставрацію дожовтневих (1917 р.) порядків у Росії, включення Закарпаття до складу Росії і запровадження російської мови на території краю [1, арк. 7].

Опонентом соціал-демократів виступали також партії угорської орієнтації, які у 1926 р. об'єдналися в Угорську національну партію на чолі з Ф. Еґрі та Е. Хорлатом. її політичною платформою було приєднання Закарпаття до Угорщини.

Лідери соціал-демократів Підкарпатської Русі Я. Остапчук, Є. Пуза та ін. не підтримали в 1922 р. консолідаційні зусилля Хліборобської, Карпато-Руської Трудової, Землеробської автономної партій та Підкарпатського Землеробського Союзу щодо об'єднання в одну партію [2, арк. 157]. Соціал-демократи вважали, що занадто різними були політичні орієнтації цих партій і об'єднати їх в одній програмі неможливо. Вже у січні 1924 р. ця коаліція розпалася [4].

Література

1. ДАЗО. Ф. 12. оп. 3., спр. 207.
2. Національна бібліотека ім. В. Стефаника (м. Львів) у відділ рукописів. Ф.1 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ)), оп. 1, спр. 546.
3. Малець Н., Малець О. Громадсько-політична діяльність Яцка Остапчука (1873-1959 рр.) : Монографія. – Ужгород, « Карпатська вежа», 2015. – 150с.
4. Мишуга Л. Підкарпатська Русь. Сучасний стан. – Відень : Накладом "Українського прапору", 1921. – 46 с.
5. Ортоскоп. Державні змагання Прикарпатської України. – Відень, 1924. – 56 с.
6. Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1954. – 185 с.
7. Худанич В.І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції "Українські Карпати": етнос, історія, культура" (Ужгород, 26 серпня - 1 вересня 1991 р.). – Ужгород, 1993. -С.152-163.

**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ У
ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства саме бібліотекам належить роль у створенні електронних масивів наукових знань та організації доступу до них. Векторами розвитку процесів автоматизації в бібліотеці є формування інформаційного поля, надання швидкого доступу до інформації, забезпечення якісного та оперативного бібліографічно-інформаційного обслуговування.

Наукова бібліотека МДУ постійно працює над створенням інформаційного ресурсного середовища для підтримки навчального та наукового процесів, інноваційної діяльності університету, надаючи користувачам різноманітні бібліотечно-інформаційні послуги, притримуючись відкритості та доступності.

Концепція модернізації бібліотечно-інформаційної освіти на сьогодні залишається однією з ключових в українському бібліотекознавстві. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття науковці розробляли та активно запроваджували в навчальний процес концептуальні моделі підготовки фахівців нової генерації. На наукових форумах активно обговорювались питання розвитку інноваційної парадигми вищої бібліотечної освіти. В. Бабич, Т. Новальська, І. Давидова, А. Соляник, Г. Шемаєва в своїх працях обґрунтовували необхідність еволюції бібліотечної освіти, потребу зміни моделі бібліотечної освіти та її модернізацію на сучасному етапі.

Документний фонд читальних залів наукової бібліотеки Мукачівського державного університету становить понад 65 тис. книг та біля семи тисяч періодичних видань. Вся література якісна за своїм змістом, актуальна та затребувана, але не в повній мірі фонд читальних залів бібліотеки задовольняє користувачів. Тому бібліотека спрямовувала акценти на поновлення фонду читальних залів електронними документами, оцифруванню фонду, забезпеченню потреб користувачів через мережеві ресурси. З підключенням Wi-Fi, з вільним доступом в читальних залах з'явилися нові можливості для читача – «електронний читальний зал», який дозволяє працювати не лише із фондом бібліотеки, а й надає студенту можливість користуватись електронними каталогами і картотеками, повнотекстовими документами провідних електронних бібліотек світу що значно підвищує якість підготовки студентів до занять. Електронна бібліотека – сервіс який забезпечує розповсюдження інформаційної продукції та відкритий доступ до неї користувачів мережі Інтернет. Завдяки електронним бібліотекам користувачі мають змогу здійснювати інформаційний пошук різних публікацій у вигляді наукової, навчальної літератури, періодичних видань. Головною перевагою електронних

бібліотек є те, що вони забезпечують прискорений доступ до необхідної інформації (без значного витрачання коштів), уможлиблюють швидко «завантажити», «скачати» книги в різних цифрових формах і читати їх із застосуванням мобільних гаджетів у будь-якому місці в будь-який час, це, своєю чергою, забезпечує мобільність інформаційно-освітнього середовища [1]. Використання в освітній системі новітніх інформаційних ресурсів – шлях до інтелектуального розвитку, формування інноваційного, критичного мислення студентів.

Важливим інформаційним ресурсом який розширює й урізноманітнює інформаційно-освітнє середовище є сайт бібліотеки, який є інструментом для просування бібліотечної діяльності, представляє й оперативно рекламує всі її аспекти та різноманіття інформаційних ресурсів, підвищує престиж бібліотеки. Сайт є віртуальним входом у бібліотеку, яка надає доступ до дистанційних послуг таких як: «Електронний каталог», «Віртуальні виставки», «Дистанційне замовлення електронних документів», «Віртуальна довідка», «Консультаційний центр», «Центр Європейської інформації». Актуальність існування віртуальних довідкових служб очевидна: вони забезпечують оперативність отримання інформації для користувача та доповнюють традиційні засоби обслуговування читачів.

Одним з інноваційних та актуальних напрямів діяльності бібліотеки є реклама бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг у соціальних мережах.

Впровадження інноваційних методів обслуговування підвищує вимоги до бібліотечних працівників, до їх професійної підготовки, вимагає вміння орієнтуватися у світі нових технологій.

Література

1. Кучерук О.А. Науково-освітні електронні бібліотеки у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників / О.А. Кучерук, С.О. Краман, О.В. Карман // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2018. - Т. 65. - №3. – С. 156.

УДК 02:303.4(043.2)

МОВЧАН К.М., ШИМОН В.П.,
Мукачівський державний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Бібліотекознавство – це наука про ретроспективу, сьогодення і перспективу бібліотечної дійсності, дійсності у масштабному розумінні інформації і знання, доступного та необмеженого у часі і просторі. Певне відставання у розробці теоретико-методологічних питань сучасного бібліотекознавства від науково-прикладних здобутків бібліотечно-інформаційної галузі цілком закономірне, оскільки технологічні, методичні та організаційні проблеми входження бібліотек як рівноправних науково-

інформаційних партнерів у суспільство, що стрімко розвивається, вимагає концентрації фахових зусиль саме у конкретно практичному напрямі [1].

Виникнення у ХХ ст. теоретичного рівня бібліотекознавчого знання, перших бібліотекознавчих теорій (фондів, обслуговування) означало перехід бібліотечної справи на якісно новий, вищий рівень – науку. Розглядаючи бібліотекознавчу теорію як основний інструмент теоретико-бібліотечного мислення, особливого значення набуває аналіз загальних методологічних проблем її виникнення, розвитку й функціонування. Саме означені проблеми є ключовими в розумінні процесу формування бібліотекознавчого знання на цьому етапі, прогнозування його подальшого розвитку. Актуальність методологічного аналізу загальнотеоретичних понять бібліотечної науки на сучасному етапі зумовлена та стимулюється, крім зазначених чинників, наявністю чіткої тенденції щодо підвищення теоретичного рівня бібліотекознавства, модернізації основ викладання бібліотечних дисциплін, необхідністю вдосконалення стандартизації бібліотечної термінології тощо. Серед найпопулярніших наукових підходів, що використовуються у вітчизняному бібліотекознавстві останнім часом, насамперед слід назвати соціокомунікаційний, який є істотним компонентом теоретичної основи більшості сучасних бібліотекознавчих досліджень в Україні [2].

Розвиток українського бібліотекознавства на сучасному етапі характеризується активізацією досліджень історичного, теоретико-методологічного напрямів, серед яких значне місце посідає вивчення читачів бібліотек і читання як виду комунікативно-пізнавальної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб засобами друкованої та електронної інформації. Дослідження читача як основного об'єкта бібліотечної діяльності диктують нові завдання, удосконалення методології дослідження, що зумовило постановку питання про розробку концепції українського бібліотечного читачезнавства як окремої галузі спеціального бібліотекознавства, обґрунтування його історичних, теоретичних та практичних напрацювань. Це було спричинено, по-перше, розвитком українського бібліотекознавства як науки, його диференціацією на спеціальні дисципліни і дослідні напрями; по-друге, відсутністю обґрунтованих або науково прийнятих концептуальних основ бібліотечного читачезнавства; по-третє, суспільною потребою в науковому пізнанні особи читача та його читацької діяльності. Бібліотечне читачезнавство ми визначаємо як комплексну галузь спеціального бібліотекознавства, метою якого є дослідження історії, теорії, методики вивчення читачів бібліотек, факторів, що стимулюють читацькі інтереси різних соціальних груп, шляхів та засобів активізації читацької діяльності. Змістом бібліотечного читачезнавства є вивчення історичних та теоретичних аспектів типології читачів, їхніх соціально-демографічних та психологічних особливостей, читацьких інтересів, потреб і мотивацій кола читання, що значним чином обумовлюють організацію обслуговування, комплектування фондів, бібліотечний менеджмент і маркетинг. Водночас, результати вивчення

читачів бібліотек певним чином впливають на організацію книговидавання, книгопоширення, формування суспільної свідомості, розбудови громадянського суспільства [3].

Ще зовсім недавно книга була головним джерелом знання, а бібліотека – місцем отримання потрібної інформації. Інформатизація суспільства занурила у хвилі інформаційно-електронного океану бібліотеки, які змушені трансформуватися, перелаштовуватися на роботу за нових умов – з електронними бібліотеками.

Одним із перших проектів створення зібрання електронних версій книг є проект «Гутенберг», започаткований 1971 р. М. Хартом у Лабораторії дослідження матеріалів Іллінойського університету (США). В його основу покладено технологію відтворення, тобто все, що введено в пам'ять комп'ютера, може бути відтворено у будь-який час, у будь-якому місці. Проект закладений на аматорських засадах та існує при незначній спонсорській підтримці.

У 1995 р. в Європі здійснюється проект «Bibliotheca Universalis», що ставить за мету створення глобальної мережі електронних бібліотек. Започаткований під егідою Ради Європи, проект реалізується під проводом країн «Великої сімки». Було заплановано сформувати велику, розподілену колекцію наукових знань, і забезпечити можливість надання доступу до неї користувачам через всесвітню мережу. Основною концепцією проекту «Bibliotheca Universalis» є міжнародна співпраця провідних бібліотек країн «Великої сімки». Однак, у рамках цього проекту, як і американського «Ініціатива цифрових бібліотек», поки що не досягнуто вагомих результатів, оскільки не розв'язано проблему авторського права.

Сьогодні в Україні формування електронних бібліотек набирає обертів: створення електронних бібліотек; інституційних репозитаріїв; електронних каталогів. Завдання бібліотек згідно з новою концепцією розвитку бібліотек, бібліотечної справи – стати відкритим простором для культури, освіти, спілкування, щоб кожен читач відчув себе активним учасником творчого процесу.

Література

1. Олена Воскобойнікова-Гузева. Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/367/01voskoboynikova.pdf?sequence=1>
2. Кобелєв О. М. Методологія сучасного бібліотекознавства: стан та напрями розвитку / О. М. Кобелєв // Вісник ХДАК. – Випуск 50. – 2017. – С.91
3. Новальська Т. Бібліотечне читачезнавство як складова спеціального бібліотекознавства / Т. Новальська // Вісник Львівського університету. Серія Книгознавство. Бібліотекознавство. Інформаційні технології. – 2009. – Вип. 4. – С. 146 – 152.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується тим, що жодна сфера буття людини не може нормально функціонувати й розвиватися без своєчасного й повного забезпечення необхідною інформацією, вміння її швидко, якісно й адекватно сприймати, зберігати, обробляти, використовувати і передавати.

35 років тому один з авторитетніших й найбільш проникливих фантастів світу – Айзек Азімов, передрік, що чекає людства у наш час. Одним з найважливіших питань, яке має хвилювати людство, – глобальна комп'ютеризація. Ще у 80-роках минулого сторіччя письменник застерезував стосовно того, що комп'ютери дуже скоро «відкусять» у багатьох заробіток та змінять звичне життя. Як бачимо, він був правий.

Загальновідомо, що однією з ланок, що об'єднує всю суспільну систему, є людина, яка водночас виступає і суб'єктом, і об'єктом соціальних інтересів, потреб, духовно-моральних цінностей та переконань. Саме людина акумулює в основних формах своєї життєдіяльності та інформаційно фіксує взаємозв'язок матеріального й духовного, відображаючи життя як об'єктивну реальність.

Формування нової людини – «людини інформаційної» – є базисною характеристикою інформаційного суспільства. В умовах розгортання інформатизації кожне з діалектично взаємозв'язаних начал людини – фізичне, психічне й соціальне – вимагає спеціального врахування, оскільки тільки в цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для розвитку людини. Без урахування специфіки цих начал людини інформатизація здатна викликати негативні суспільні наслідки [3].

Для дослідження сутності сучасного інформаційного суспільства необхідно визначити склад і структуру знань, умінь і навичок, що визначають інформаційну культуру особистості.

Дослідники даної проблеми трактують інформаційну культуру особистості як умову успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві еволюціонує в суспільство знань. І більшість з них зазначає, що у новій парадигмі освіти значне місце займає інформаційна складова, яка має принципово важливе значення як для тих, хто вчить, так і для тих, хто навчається. У цьому контексті справедливим уявляється твердження стосовно необхідності цілеспрямованої й комплексної підготовки людини, що включає широкий спектр не тільки інформаційних знань, умінь і навичок, а й інформаційних компетенцій, пов'язаних із пошуком, вилученням та критичним аналізом інформації, здатністю самостійно здобувати і виробляти нові знання [4].

Формування інформаційної культури тільки через вивчення інформатики є недостатнім, оскільки обмежує поняття технічними та програмними засобами інформатизації. Рівень інформаційної культури людини будуть в перспективі визначати перш за все базисні знання та вміння у сфері пошуку та семантичної обробки інформації.

Індивід, виступаючи в ролі активного учасника інформаційної взаємодії, не стільки виробляє соціальну інформацію, скільки споживає й передає її. Люди вступають у багатопланові відносини, зумовлені характером їхньої праці, місцем у суспільстві, етносі, класі, соціальній групі, їх статтю, віком, розміром і типом пункту проживання, рівнем освіти, географією проживання та іншими факторами. Тому поняття «інформаційна культура особистості» на сучасному етапі поєднує у собі комплексну характеристику особистісних і професійних якостей, що відповідають вимогам суспільної та професійної діяльності, у контексті якої визначальним чинником є всебічна інформація та знання, які розвивають систему мислення і світосприйняття. Отже, питання формування інформаційної культури особистості на нинішньому етапі розвитку людства є нагальним.

Література

1. Брижко В.М. Інформаційне суспільство. Дефініції / В.М. Брижко, О.М. Гальченко, В.С. Цимбалюк та ін. / За ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швеця. – К. : Інтеграл, 2002. – 220 с.
2. Кравець В.О. Питання формування інформаційної культури [Електронний ресурс] / В.О. Кравець, В.М. Кухаренко. – Режим доступу : http://www.e-joe.ru/sod/00/4_00/ku.html.
3. Ларцов В.С. Социокультурный генезис личности / В.С. Ларцов. – К. : Принт-экспресс, 2002. – 360 с.
4. Полякова Т. А. Формирование информационной культуры личности и общества – актуальная социокультурная технология эпохи информатизации / Т.А. Полякова // Информационное общество: культурологические проблемы : материалы междунар. науч. конф. Краснодар – Новороссийск, 17-19 сентября 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 86 – 88.

УДК 303. 833. 5: 82: 111.852

МОРГУН А.В., КУРИЛО А.Й.
Мукачевский государственный университет

К ВОПРОСУ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В АСПЕКТЕ РЕЦЕПТИВНОЙ ЭСТЕТИКИ

Проблема интерпретации текста обретает актуальность во второй половине XX века, когда гуманитарная мысль обращается к вопросам раскрытия ресурсов смыслопорождения и трансформации значения в знаковых макрообразованиях.

Текст является предметом изучения самих разных наук, каждая из которых рассматривая текст с тех позиций, которые в наибольшей степени отражают интересы осваиваемой области научного знания. Выходя за рамки вербальных объектов, текст приобретает статус ключевого философского концепта. Актуально и сегодня звучат слова М. Бахтина: «Гуманитарные науки

– науки о человеке в его специфике, а не о безгласной вещи и естественном явлении. Человек в его человеческой специфике всегда выражает себя (говорит), т. е. создает текст. Там, где человек изучается вне текста и независимо от него, то это уже не гуманитарные науки...» [1, с. 304].

В истории развития литературоведения долгое время внимание исследователей было сосредоточено на проблеме «автор - произведение», где успешным было сочетание в процессе изучения некой микросистемы категорий «автор» и «произведение», однако при этом не учитывался «читатель» как своеобразный косвенный участник творческого процесса. Это обстоятельство послужило толчком к возникновению концептуальной основы рецептивной эстетики.

В литературоведении начала XXI века категория «читатель» – одна из наиболее востребованных. Читатель понимается как равноправный участник стандартной модели коммуникации: «автор – произведение – читатель». Однако сложность и трудноуловимость феномена читателя порождает либо размытость подходов к нему, либо некоторую абстрактность концепций, мало применимых методологически.

Сложность и многоаспектность феномена читателя, невыявленность многих форм читательского присутствия в тексте, неопределенность в плане внутренней структуры читателя, составляющих ее компонентов, модели развития. Совокупность перечисленных факторов актуализирует обращение к данной проблеме.

Как уникальный продукт художественного творчества, текст позволяет человеку познавать мир во всем его многообразии и привлекает читателя силой эстетического воздействия на протяжении многих веков. Текст – это универсальный микромир, моделирование которого позволяет представить картину жизни поэтичнее, возвышеннее, чувственнее.

Восприятие текста – это прежде всего преодоление отчуждения. Понимание – процесс созидания языка и рождение нового смысла. Литературное произведение может иметь разный смысл для разных людей в разное время. Но в данном случае речь идет скорее о знании произведения, чем о его интерпретации. Иногда совершенно случайно мы можем достичь правильной и единственно верной интерпретации, своеобразного озарения, но насколько данная интерпретация будет верна с авторской точки зрения, – вопрос открытый.

Рецептивная эстетика впервые обратилась не только к автору и его внутренним переживаниям, но и к читателю, поставив его в один ряд с создателем произведения. Сам текст в действительности является не более чем последовательностью "сигналов" читателю, приглашающих создать отрывок языка в поле смысла. В терминах рецептивной теории читатель "конкретизирует" литературное произведение. Процесс чтения, с точки зрения рецептивной теории, всегда динамичен, это сложное движение, которое разворачивается во времени.

Смыслы порождаются – порождаются событием, и анализу этого смысла-события посвящены многие работы Делёза, требующие выхода за пределы традиционных построений, базирующихся на трансцендентализме и феноменологии. Местом, где возможно такое «выхождение за пределы» не только указанных философских стратегий, но и «статичного» понимания жизни и бытия, Делёз считает язык, и прежде всего его выразительную функцию. Смысл выражается предложением, но присутствует в вещах. Это разделяющая и, одновременно, соединяющая граница между вещами и предложениями. Но удержаться на такой кромке — большое искусство, доступное разве что Кэрроллу или стоикам [2, с.6].

Главный принцип философии Жюль Делёза, выдающегося философа современности, состоит не в том, чтобы отражать (рефлексировать) то, что выступает как налично данное. Речь, скорее, идет о созидании понятий, но не понятий о чем-то, что уже предсуществует и требует своего осмысления, а понятий о том, что еще должно стать объектом, чего пока нет «на самом деле» [2, с.5].

Любой текст, не являясь исторически важным документом, культурным наследием, шедевром мировой литературы, может быть видоизменен. Современное общество сталкивается с тем, что все больше и больше текстов, претендуя на звание "литературных", таковыми не является.

Текст литературно-художественного произведения представляет собой сложно организованную систему элементов, в которой зачастую не всегда удается найти и установить конечные, внешне ожидаемые отношения, выявить внутренние уровни, подойти к целостному воссозданию эстетически правильной картины со стороны читателя. Вполне целесообразно, что анализ художественного произведения допускает множественность подходов к его истолкованию и оценке.

Литература

1. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук / М.М.Бахтин. – СПб. :Азбука, 2000. – 336 с.
2. Делёз Ж. Логика смысла / Пер. с фр. Я.И.Свирского / Ж.Делез. – М.: Академический Проект, 2011. – 472 с..
3. Ясуэс Г. К проблеме диалогического понимания // Вопросы философии. – 1994. – № 12. – С. 89.

УДК 37. 016: 81 – 028. 31: 81

МОРГУН А.В., МОЛНАР Г.Д.,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

На сучасному етапі розвитку і функціонування мови як діяльності особливу увагу вона привертає проблема визначення сутності мовленнєвої

діяльності, яку неможливо віднести лише до сфери мовознавчої науки, тому що у процесі її формування та розвитку беруть участь й інші науки, такі як фізіологія, психологія тощо.

Створення бази таких знань починається під час вивчення курсів «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Загальна та вікова психологія», де студенти ознайомлюються з поняттями мова і мовлення, вчать їх усвідомлювати як різні, але водночас взаємозумовлені явища мовної дійсності. На заняттях з курсу «Вступ до мовознавства» студенти отримують елементарні знання мови і мовлення, виробляють уміння їх розмежовувати, сприймати як наукові поняття. Вивчаючи дисципліну «Загальне мовознавство» студенти вже мають можливість спиратися на засвоєні відомості про мову і мовлення. На цьому етапі майбутні філологи узагальнюють набуті знання мови, розглядають фундаментальні загальнотеоретичні питання сучасного розуміння мови і мовлення, їх пізнавально-комунікативну сутність як об'єктів лінгвістичних досліджень і, таким чином, одержують наукове пояснення мовних фактів, філософськи осмислюють їх, що забезпечує добре усвідомлення всього курсу мовознавчих дисциплін як чіткої системи, складові якої взаємозумовлені й взаємопов'язані. Програма курсу «Загальне мовознавство» передбачає також з'ясування загальнотеоретичних і методичних питань сучасних поглядів на досліджувану проблему, вчить студентів-філологів виявляти діалектичний характер лінгвальної дійсності в цілому.

Починаючи вивчення теорії мовознавства з питань мова і суспільство, роль мови у формуванні суспільної свідомості, мова як особлива знакова система, де студенти засвоюють наукові відомості про мову як суспільне явище, викладач поступово підводить їх до розуміння наукового пояснення понять мова і мовлення; мова, мислення, свідомість; суспільна природа мови і мовленнєва діяльність.

Проте недостатньо повна характеристика процесу мовленнєвої діяльності у науковій літературі до певної міри ускладнює подальше розуміння матеріалу з історії мовознавчої науки, де вивчається історичний розвиток мовознавства. Наприклад, треба добре оперувати поняттями мова, мовлення, мовленнєва діяльність під час вивчення мовознавчих поглядів В.фон Гумбольда, який послідовно розрізняв мову та мовлення і не відривав їх від мислення; мову вчений розглядав як діяльність, що формується на основі процесу діяльності розуму, яка й передбачає мову: «Мова, – як вважав В. фон Гумбольдт, – є не продукт діяльності (ergon), а діяльність (energeia)» [4, с. 26].

В курсі «Загальне мовознавство» авторитетними є думки Ф. де Соссюра щодо мови, мовлення, мовленнєвої діяльності, оскільки вважається, що саме він стояв біля джерел розмежування мови і мовлення, визначення мовної діяльності, незважаючи на те, що, як уже відомо, ці явища були поміченими ще до нього (наприклад, В. фон Гумбольдтом).

Значення лінгвістичної спадщини Ф. де Соссюра є незаперечним, бо саме він зумів дати визначення аналізованим поняттям, що до нього ніхто не робив.

Тому, досліджуючи мовленнєву діяльність, необхідно спиратися на його праці. Між тим Ф. де Соссюр висловлює думку, на відміну від В. фон Гумбольдта, який, як уже зазначалося, вважає мовленнєву діяльність суспільним явищем, що “мовна діяльність має дві сторони: індивідуальну і суспільну, при чому, – як пише вчений, – зрозуміти їх окремо одна від одної неможливо”[5, с. 19].

У курсі «Загального мовознавства» студентами глибоко засвоюється вчення Ф. де Соссюра, що стосується лише понять мови і мовлення, а явище мовленнєвої діяльності розглядається побічно. Але ж саме його розуміння збагачує філологічну ерудицію студентів, допомагає краще усвідомити й інші явища мовної дійсності.

Таким чином, беручи до уваги складність мовознавчих понять, їх еволюцію, різноплановість думок учених, узагальнюючи їх, студентам необхідно дати чітке уявлення про мовленнєву діяльність, її види та значення в сучасній мовознавчій науці, що можливо зробити саме під час вивчення такого складного курсу як “Загальне мовознавство”, використовуючи досягнення сучасного наукового вчення про мовленнєву діяльність.

Література

- 1.Зимняя И.А. Лингвopsиxология речевой деятельности / И.А.Зимняя. – Москва–Воронеж, 2001. – С.45.
- 2.Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П.Кочерган. – К. : “Академія”, 1999. – С.50–51.
- 3.Семчинський С.В. Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – К. : “ОКО”, 1996. – С.257–259.
- 4.Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень / Г.М.Удовиченко. – К. : Вища школа, 1980. – С. 27–29.
- 5.Фердинан де Соссюр. Курс загальної лінгвістики / Фердинан де Сосюр. – К. : Основи, 1998.–С. 19.

УДК 329.05 (477)

ОСТАПЕЦЬ Ю.О.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕГІОНАЛЬНА КОНФІГУРАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Партійна система є однією з підсистем суспільства, яка може зазнавати суттєвих змін під впливом низки чинників. До таких чинників відносимо: соціально-політичні розмежування, виборчу систему, нормативно-правову основу функціонування партій, електоральні процеси тощо. Змінюється, як правило, її конфігурація, регіональна впливовість політичних партій, акторна структура. Відтак вивчення основних тенденцій розвитку партійної системи залишається одним із актуальних завдань вітчизняної політичної науки.

Актуалізується дослідження також неоднозначністю розвитку партійної системи України у континуумі «націоналізація – регіоналізація». З одного боку її еволюція пов’язана зі становленням загальнонаціональних партій, а з іншого

– за результатами місцевих виборів 2010 та 2015 рр. можна констатувати появу потужних регіональних партій. Таким чином, чим вищий показник націоналізації партійної системи, тим нижчий показник її регіоналізації і навпаки.

У політичній науці є загальноприйнятий методологічний інструментарій, що дозволяє аналізувати розвиток партійних систем в «нових» демократіях. По-перше, логіка їх розвитку підпорядковується логіці демократичного транзиту. І. по-друге, з успішним переходом до демократії пов'язують консолідацію партійних систем, яка характеризується зменшенням партійної фрагментації (вимірюється індексом ефективного числа партій), електоральної волатильності (вимірюється індексом електоральної волатильності) і підвищенням рівня націоналізації (вимірюється індексом націоналізації партійних систем).

Отже, мета нашого дослідження – охарактеризувати сучасний стан і регіональну конфігурацію партійної системи України. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: а) дослідити регіональну конфігурацію партійної системи України за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр.; б) окреслити сучасний формат та акторну структуру партійної системи.

Регіональну конфігурацію партійної системи України розглянемо в рамках теорії націоналізації політичних партій і партійних систем. Під процесом націоналізації партійних систем, як зазначає Г.Голосов, розуміється уніфікація електоральної підтримки політичних партій в різних територіальних одиницях держави. Партійна система повністю націоналізована, коли частки голосів, отриманих партіями в різних територіальних одиницях держави однакові. Якщо партії отримують електоральну підтримку тільки в деяких регіонах, то партійну систему вважають ненаціоналізованою [3, с. 128].

У дослідженнях по націоналізації, як вважає Р.Туровський, регіональними вважаються партії, які беруть участь у виборах лише на окремих територіях, тобто мають незначне територіальне покриття. Другим важливим критерієм віднесення партій до категорії регіональних є наявність партикуляристської ідеології останніх. Загальнонаціональні партії, які мають локальну територіальну підтримку, вчений називає регіоналізованими [10, с. 174].

Оскільки в політичній науці немає єдиного підходу до вивчення територіальної гомогенності електоральних переваг, то для вимірювання рівня націоналізації партійної системи нами буде використаний індекс націоналізації політичних партій (PNS) і партійних систем (PSNS), розроблений М. Джонсом і С. Мейнверінгом і який був успішно апробований на масивах електоральних даних [2; 3; 10; 11]. Для визначення типовості / девіантності партійного впливу в регіонах нами буде розрахована евклідова відстань за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. Низьке значення показника вказує на типові регіони, а високе на девіантні. Типові регіони голосують як країна в цілому. Виокремлення девіантних регіонів дозволяє виявити території, які

демонструють найбільші відхилення від загальнонаціонального паттерну голосувань [10; 11].

Література

1. Авксентьев А. Региональная неоднородность электорального простора: порівняльний аналіз (на матеріалі 100 національних кейсів). Грані. 2016. № 1. С. 6–11.
2. Гайворонский Ю. Факторы национализации партийной системы современной России. 2018. Полис. Политические исследования. № 1. С. 45–61.
3. Голосов Г., Григорьев В. Национализация партийной системы: российская специфика». Политическая наука. 2015. №1. С. 128–156.
4. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.
5. Манайло-Приходько Р. Вплив «установчих» виборів на еволюцію партійної системи України. Гілея: науковий вісник 2018. № 135 (8). С. 362–367.
6. Остапеч Ю. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук (23.00.02 – політичні інститути і процеси). Львів, 2016. 550 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf
7. Остапеч Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Ужгород: Видавництво «ЗППО», 2016. 252 с.
8. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua>
9. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / за ред. Ю.Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с.
10. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. Полития. 2016. №1. С. 162–180.
11. Туровский Р. Электоральное пространство России: от навязанной национализации к новой регионализации?. Полития. 2012. №3. С. 100–119.
12. Янішевський С. Локальні політичні проекти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/lokalni_prosesu-7d35f.pdf

УДК 316.3:316.722(477)(043.2)

ПАВКО А.І.,
Національної академії управління, м. Київ

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасну людину, яка живе в постіндустріальному, інформаційному суспільстві, доречно порівняти з людиною епохи Відродження. Незважаючи на суттєві відмінності між ними, вони мають і багато спільних рис. Зокрема, як і ренесансний майстер XVII століття, який одночасно був і художником, і інженером, і поетом, і філософом, нинішній творець сучасного полікультурного світу володіє високим мультипрофесіоналізмом, ґрунтовними та широкими знаннями в різних галузях економіки, політики, освітньо-культурного життя, навичками програмування, а також знає іноземні мови. Культ знання, освіти, інтелекту, краси, високої моралі й духовності, що оспівувався в епоху Ренесансу, сьогодні повинен бути відродженим і співзвучним нинішнім реаліям

та вимогам епохи нового інформаційного суспільства. У цьому зв'язку варто нагадати, що давньогрецький мудрець та філософ Сократ вважав знання джерелом морального удосконалення. На його переконання, шлях до знання стає засобом формування добропорядної людини і, відповідно, справедливої держави у суспільно-економічному та правовому сенсі. На нашу думку, слова стародавнього філософа є досить актуальними в умовах сьогодення, оскільки наповнені життєстверджуючою силою і реалістичним оптимізмом. Важливу парадигму перспективного розвитку суспільства сформулював і відомий давньогрецький мислитель Платон. Сутність його парадигмального підходу, який доцільно екстраполювати на епоху сучасного постіндустріального суспільства, виражена у наступній метафоричній сентенції: «Від красивих образів ми перейдемо до красивих думок, від красивих думок – до красивого життя, а від красивого життя – до абсолютної краси».

Історичний досвід розвитку світової цивілізації переконливо свідчить, що саме сукупний інтелект окремої нації, країни, набутий упродовж століть, є найважливішою детермінантою розвитку суспільства. «Поразка армії, – зазначав свого часу французький імператор Наполеон Бонапарт – біда; втрата імператора – подвійна біда; втрата інтелекту нації – це повна катастрофа».

Інтелектуальний потенціал є гарантом динамічного розвитку держави, одним із головних елементів її престижу. Зменшення ж інтелектуального прошарку суспільства становить загрозу національній безпеці.

Для забезпечення цивілізаційного поступу стратегічним завданням України на сучасному етапі є не тільки збереження, а й модернізація національного інтелекту як необхідної умови його виходу в інтелектуальний простір Європи. Президент НАПНУ, академік НАН України В. Кремень цілком слушно вказує на те, що «високоорганізованому, освіченому суспільству безглуздо суперечити, а тим більше протидіяти цивілізаційним вітрам, доцільніше їх ловити національними вітрилами».

За даними вітчизняних експертів, сьогодні близько 30% усіх робочих місць у найбільш розвинених країнах вже зайнято «інтелектуальними працівниками» – творчими, вмотивованими, які володіють розвиненим інтелектом, здатні до самостійного пошуку та аналізу величезних масивів інформації.

Потужною рушійною силою позитивних змін у державі, зокрема, забезпеченні інтелектуальної цивілізаційної парадигми її розвитку виступає освіта.

Освіта народу є наріжним каменем і фундаментальним підґрунтям для культурного, соціально-економічного та політичного розвитку кожної країни регіону, людської спільноти. Слід підкреслити, що XXI століття оголошене ЮНЕСКО «Століттям освіти». Саме знання, професійна компетентність, інтелект, культура, універсальна освіченість, інтелігентність мають стати пріоритетними тенденціями в житті сучасної цивілізації.

Пауль Пшенічка, заслужений учитель України, переможець національної премії «Global Teacher Prize », під час свого виступу з трибуни Верховної Ради України звернув увагу депутатів на ставлення США до освіти. З їх точки зору, освіта є також пріоритетом у проблемах оборони. Він нагадав народним обранцям, що свого часу американський президент Р. Рейган запитав генералів з Пентагону: «Ви думаєте, питання оборони вирішується у Пентагоні? То ви помиляєтеся. Питання оборони вирішуються за шкільною партою». Ось чому, на переконання П. Пшенічки, «витрати на освіту є інновацією у майбутнє».

На думку ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка НАН України Л. Губерського, висока якість освіти гарантує економічний розвиток України. Вища освіта, яка здійснює вагомий внесок у становлення самосвідомості українського народу, розвиток державності, науки і культури, має неупинно та динамічно рухатися від когнітивного дисонансу до майбутнього ренесансу. Слід враховувати ту обставину, що система вітчизняної вищої освіти не в повній мірі відповідає викликам сучасного глобалізованого світу, пріоритетним тенденціям розвитку України в соціально-економічній сфері, а тому вимагає якнайшвидшого реформування.

Для української системи вищої освіти досить актуальним завданням є формування та розвиток інтелектуального потенціалу студентів. Всесвітньо відомий фізик А. Ейнштейн вказував, зокрема, на те, що освіта – це не вивчення фактів, а підготовка розуму до мислення. Наприклад, авторитетний європейський політик, федеральний канцлер Німеччини А. Меркель під час зустрічі у листопаді 2018 року з освітянами і студентами у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка звернулася до молоді з таким палким закликом: «Мисліть позитивно й борітеся за свої мрії». Зауважимо, що позитивне мислення – це передусім мислення критичне, а тому класичний чи галузевий університет повинен забезпечити оволодіння студентами навичками критичного мислення. З точки зору декана філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка НАН України А. Конверського, саме вміння будувати аргументацію та логічно обґрунтовувати знання під час міркувань, дискусій робить людину успішною в науці, політиці, бізнесі, юридичній теорії і практиці, загалом у професійному та повсякденному житті.

Потужним інтелектуальним чинником у забезпеченні системних і продуктивних трансформаційних перетворень в країні є академічна й вузівська фундаментальна природнича та соціогуманітарна наука, яка, проте, вимагає модернізації.

Необхідно чітко усвідомлювати, що українська наука є унікальним соціокультурним та інтелектуальним феноменом, який зорієнтований на європейські цінності. Під час нагородження державними преміями кращих вітчизняних дослідників за досягнення в науці і техніці легендарний вчений Президент НАН України Б. Патон зазначив: «Без науки немає життя і нічого

прекрасного у світі». В цілому, розвиток науки в Україні є однією з головних умов збереження незалежної суверенної та сильної держави, успішного просування нашої країни у цивілізаційний світ, європейський інтелектуально-культурний простір.

Важливо також пам'ятати, що нові знання, а особливо інновації, – не просто потреба, а сенс багатогранного інтелектуального життя, успішна перспектива як для окремої творчої особистості, так і для громадян всієї держави.

Отже, інтелект, освіченість, раціональні знання, естетична краса і довершеність у пізнанні та практичному освоєнні багатоманітного і вкрай суперечливого світу мають стати домінантними чинниками цивілізованого, гармонійного розвитку інформаційного українського суспільства.

УДК 378.014.25(4)(043.2)

ПАВКО А.І., КУРИЛО Л. Ф.,
Національна академія управління, м. Київ

ПАРИЗЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Важливим етапом на шляху європейської інтеграції вищої освіти України в контексті Болонського процесу стала Конференція Міністрів, відповідальних за освіту, яка відбулась у травні 2018 року у Парижі. На ній, зокрема, було прийнято Паризьку декларацію та Звіт про імплементацію Болонського процесу. Потрібно зазначити, що аналізу результатів і документів Паризької конференції міністрів було присвячено VII міжнародну науково-практичну конференцію «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу», яка відбулась 27 листопада 2018р. в залі засідань вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Учасниками конференції стали понад 160 осіб з України та європейських країн. Прикметно, що 120 із них були представлені керівниками вітчизняних вищих навчальних закладів. Відкрив конференцію вітальним словом до її учасників Голова спілки ректорів вищих навчальних закладів України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України Л. Губерський. Він, зокрема, наголосив на тому, що матеріали конференцій, присвячених актуальним проблемам розвитку вітчизняної вищої освіти, мають активно і послідовно впроваджуватися в науково-педагогічний процес університетів.

На авторитетному освітньо-науковому форумі з доповідями виступили Міністр освіти і науки України Л.Гриневич, національні експерти з реформування вищої освіти, представники Європейських асоціацій університетів та Української асоціації студентів. Лейтмотивом їх виступів була, зокрема, ідея про те, що саме Болонський процес, який надав динамічного

розвитку вищої освіти як в європейських країнах, так і в Україні, слід розглядати в якості важливого науково-педагогічного та нормативно-правового чинника для забезпечення конкурентноздатності вітчизняних університетів та їх випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці. Функції модератора цієї конференції виконувала директор Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор С.Калашнікова. Активним учасником конференції був і автор цих рядків.

Під час плідної роботи міжнародного науково-практичного форуму, який був присвячений нагальним, дискусійним питанням теорії і практики Болонського процесу, з конструктивно-критичних позицій було обговорено перспективи розвитку системи вищої освіти України у світлі тенденцій та пріоритетів розвитку європейського простору вищої освіти.

Повертаючись до положень Паризької декларації, слід підкреслити, що у Паризькому комюніке, підписаному 25 травня 2018 р. міністрами, з одного боку, було відзначено прогрес, якого було досягнуто у розбудові європейського простору вищої освіти за останні два десятиліття, а з іншого, – взято на себе рішучі й амбіційні зобов'язання щодо його подальшого розвитку. У цьому політико-правовому документі було зазначено наступні здобутки у практичній реалізації Болонського процесу європейськими країнами. Насамперед, це побудова унікального європейського простору вищої освіти (ЄПВО), в якому цілі освітньої політики узгоджуються на європейському рівні, а потім запроваджуються у національних освітніх системах і закладах вищої освіти. ЄПВО – це простір, де урядові інституції, вищі навчальні заклади і стейкхолдери спільними зусиллями формують ландшафт вищої освіти. У підсумкових документах Паризької конференції зроблено акцент на тому, що ЄПВО переконливо підтвердив своє значення як ґрунтовна і перспективна основа для співпраці у сфері вищої освіти в Європі.

Варто також звернути увагу на те, що в Паризькій декларації виокремлено такі основні елементи європейського простору вищої освіти як: 1) академічна свобода; 2) академічна доброчесність; 3) інституційна автономія; 4) участь студентів і викладачів у врядуванні вищої освіти; 5) громадська відповідальність за стан системи вищої освіти.

Як засвідчує Звіт про імплементацію положень Болонського процесу 2018 р., певного прогресу було досягнуто європейськими країнами, зокрема, у запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» у національні та інституційні практики більшості країн Європи. Разом з тим, у реалізації реформ, скерованих Болонським процесом, між європейськими країнами залишаються певні відмінності.

У Паризькій декларації також наголошено на тому, що основною місією Болонського процесу, стратегічною метою його структурних реформ у сфері вищої освіти є належне забезпечення, а в перспективі й покращення якості навчання та викладання. З огляду на те, що високий рівень викладання має

суттєве значення для сприяння та розвитку якісної освіти, то просування в академічній кар'єрі, як вважають автори цього документу, має будуватись на підставі успішних наукових досліджень та посилення якісних показників і характеристик навчального процесу. В тексті Паризької декларації висловлено також прагнення міністрів освіти європейських країн сприяти та підтримувати інституційні, національні та європейські ініціативи з педагогічної підготовки, безперервного професійного розвитку викладачів, пошуку раціональних шляхів визнання високої якості навчання та інноваційного викладання в їх кар'єрному просуванні.

Міністри, відповідальні за сферу вищої освіти, зобов'язались надавати підтримку вищим навчальним закладам у розробці та удосконаленні освітньо-педагогічних стратегій, покращувати синергію між освітою, дослідженнями та інноваціями.

У Паризькій декларації звернуто увагу й на те, що успішна реалізація реформ, пов'язаних з Болонським процесом, у кінцевому підсумку залежить як від узгоджених зусиль національних політиків, владних структур, державних інституцій, науково-педагогічних працівників, студентів, так і від координації реформаційних перетворень на рівні європейського простору вищої освіти.

З метою розкриття та реалізації значного потенціалу ЄПВО, забезпечення ефективного і своєчасного виконання ключових зобов'язань Болонського процесу міністри європейських країн виступили з ініціативою запровадження структурованого підходу до колегіальної експертної підтримки реформ у сфері вищої освіти на принципах солідарності, співпраці та взаємного навчання.

Варто підкреслити, що у Паризькій декларації міністрами європейських країн чітко сформульовано амбіційні, перспективні завдання для національних закладів освіти з метою подальшого розвитку ЄПВО. Зокрема, керівники освітніх відомств висловились за міждисциплінарне і транскордонне співробітництво, за реалізацію інноваційного підходу до навчання і викладання.

«Ми, – зазначається у Паризькому комюніке, – будемо плекати і розширювати інтегроване транснаціональне співробітництво у сфері вищої освіти, дослідженнях та інноваціях заради збільшення мобільності викладачів, студентів і дослідників, а також заради збільшення кількості освітніх програм в усьому ЄПВО». Міністри, відповідальні за вищу освіту, взяли на себе зобов'язання посилювати її роль у забезпеченні стійкого майбутнього для нашої планети, здійснювати ефективний пошук тих шляхів, які б сприяли досягненню цілей стійкого розвитку ООН на глобальному європейському та національному рівнях.

У заяві п'ятого форуму з політики Болонського процесу (Париж, 25 травня 2018 р.) європейські міністри висловили цілковиту підтримку тій постійній, універсальній цінності, яку вища освіта несе цивілізованим народам і суспільствам. «У все більш залежному та інтернаціоналізованому світі, – підкреслюється у зазначеному документі, – вища освіта і дослідження є

стратегічними напрямками для нашого майбутнього процвітання, миру й прогресу».

Безперечно, потужний в інтелектуальному сенсі форум з політики Болонського процесу, який дістав активну підтримку від європейських міністрів, міжнародних організацій, вищих закладів освіти буде сприяти забезпеченню більш систематичного та скоординованого рівня підходів до поглиблення та розширення формату міжнародної співпраці у питаннях імплементації Болонського процесу та розвитку європейського простору вищої освіти. Проте ця співпраця на експертному та політико-правовому рівнях повинна враховувати різноманіття та специфіку національних новітніх систем у європейських регіонах та країнах, зважаючи також на відмінні внутрішні соціальні та політичні контексти вищої освіти та її геополітичний вимір.

Отже, пріоритети, складові та механізми Болонського процесу вимагають всебічного, ґрунтовного і прискіпливого критичного аналізу освітнім відомством, незалежними вітчизняними експертами, університетськими фахівцями.

Продуктивні і виважені прогностично-аналітичні дослідження, належним чином аргументовані висновки та практичні рекомендації авторитетних вітчизняних представників соціогуманітарної думки повинні бути спрямовані, перш за все, на розв'язання проблем, пов'язаних з еволюційним і гармонійним входженням України у європейський простір вищої освіти та особливостями імплементації основоположних засад і положень Паризької декларації у освітню систему нашої країни.

УДК 378.14: 004.8

ПОПОВИЧ Н.М.,
Мукачівський державний університет

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Аналіз реального стану системи фахової підготовки студентів у вищих навчальних закладах вказує на гостру суперечність між сучасними вимогами суспільства до професійної підготовки фахівців з музичного мистецтва, здатних застосовувати інноваційні досягнення інформаційно-комунікаційних технологій у власній творчій і педагогічній діяльності, і практикою підготовки студентів в системі неперервної мистецької освіти.

Актуальність проблеми інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у неперервну мистецьку освіту зумовлена потребами практики, насамперед, соціальними проблемами підвищення статусу викладача музичного мистецтва відповідно до здобутого ним освітнього ступеню, або міри здатності й готовності виконувати професійні функції. Застосування інформаційних технологій у сфері мистецької освіти забезпечує якісно новий

рівень набуття й узагальнення знань, умінь і навичок фахівців, їх використання у подальшій професійній і творчій діяльності.

Мета інформатизації системи мистецької освіти – підвищити ефективність навчання завдяки розширенню обсягів інформації і вдосконаленню методів її застосування, а також спрямованість на використання інформаційних технологій у освітньому процесі вищого навчального закладу й у професійній діяльності.

Основні принципи і технології інформатизації закладу вищої освіти полягають у формуванні єдиного інформаційного освітнього простору, який централізовано управлінням всіма інформаційними ресурсами і має ефективні механізми забезпечення доступу користувачів до інформації.

Доцільність і ефективність інформаційних технологій у мистецькій освіті тісно пов'язані з поняттям інформаційної культури.

Основи інформаційної культури мають методологічний, світоглядний і загальнокультурний характер, що проявляється у використанні в масовій практиці універсальних процедур пошуку, опрацювання і подання інформації на базі відповідної системи наукових понять, принципів і законів як необхідних факторів системно-цілісного пізнання і відображення об'єктивної реальності і пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу (бази знань, бази даних тощо).

Доцільність і ефективність інформаційних технологій у мистецькій освіті тісно пов'язані з поняттям інформаційної культури.

Основи інформаційної культури мають методологічний, світоглядний і загальнокультурний характер, що проявляється у використанні в масовій практиці універсальних процедур пошуку, опрацювання і подання інформації на базі відповідної системи наукових понять, принципів і законів як необхідних факторів системно-цілісного пізнання і відображення об'єктивної реальності і пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу.

УДК 373.2.015.31:82:027.625(043.2)

ПОПОВИЧ Н. Ф., КУРИЛО О. Й.,
Мукачівський державний університет

ЗНАЧЕННЯ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК У ЛІТЕРАТУРНОМУ РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Дитяча бібліотека – це інформаційний, культурно-освітній заклад, який має спеціалізований фонд документів конкретного читацького спрямування.

У наш час працівники дитячих бібліотек багато роблять для того, щоб підвищити інтерес дітей молодшого шкільного віку до читання: упроваджують інноваційні технології, використовують сучасні електронні й комп'ютерні засоби, проявляють нові ініціативи, вивчають міжнародний досвід тощо.

Дослідженню різноманітних питань діяльності дитячих бібліотек присвячено ряд публікацій [1; 2; 3].

Дитячі бібліотеки, за нашими спостереженнями, сприяють літературному розвитку дітей молодшого шкільного віку через залучення їх до читання, популяризацію книг, прищеплення любові до друкованого слова, виховання культури читання, проведення пізнавальних масових заходів. Актуальними завданнями працівників дитячих бібліотек є: навчити дітей користуватися бібліотекою та її фондами, системою каталогів та картотек, довідковою літературою, тематичними папками, періодичними виданнями, виховувати бережливе ставлення до книг.

Під час читання дитячих книжок створюються передумови для літературного розвитку молодших школярів, стимулювання їхньої елементарної творчості на основі прочитаного. Важливо, щоб діти мали можливість працювати з окремими маленькими книжечками, які вони самостійно вибирають за певною темою, жанром чи автором. Це сприятиме розвитку в них умінь орієнтуватися у новій книзі, аналізувати дитячу книжку цілісно як об'єкт інформації та культури. Читаючи обрану книгу, молодші школярі розвивають навички опрацювання нового тексту відповідно до мети його читання.

Читання книг допомагає дітям молодшого шкільного віку прилучитися до культурних надбань, засвоїти досвід попередніх поколінь, оволодіти необхідними знаннями. Читаючи книжки, розглядаючи малюнки, діти знайомляться з навколишнім світом, тому дуже важливо, щоб кожна дитяча книга була доречною щодо потреб, інтересів та пізнавальних можливостей молодших школярів і добре ілюстрована.

Цілеспрямоване виховання кваліфікованих читачів є одним із пріоритетних завдань дитячих бібліотек. Книги відіграють важливу роль у всебічному розвитку молодших школярів, тому працівникам дитячих бібліотек необхідно систематично прищеплювати дітям любов до книжок, розвивати в них інтерес до читання. Адже саме читання впливає на духовний світ дітей, їхній літературний розвиток. Діяльність дитячих бібліотек, як відомо, передбачає своєрідний синтез педагогічної, освітньої, культурної та самоосвітньої діяльності дітей. Перед дитячими бібліотеками стоять такі важливі взаємопов'язані завдання, як сприяти засвоєнню дітьми кращих зразків вітчизняної й світової культури та допомагати у літературному розвитку молодших школярів. Ці завдання виконуються сучасними дитячими бібліотеками комплексно, із застосуванням широкого спектру тематики, форм і прийомів популяризації дитячих книг, методик виховного впливу, технічних інновацій.

Працівники дитячих бібліотек планують певну систему заходів, які допоможуть дітям молодшого шкільного віку поглибити свої знання в галузі дитячої літератури, сформувати естетичні смаки, розвинути творчі обдарування. У проведенні цих заходів бібліотекарям допомагають працівники шкіл мистецтв, будинків культури, музеїв, музичних шкіл, керівники гуртків дитячої творчості та ін. При цьому дитячі бібліотеки повинні бути орієнтовані

на вивчення і врахування інтересів дітей. Пропоновані форми й зміст бібліотечної роботи мають враховувати рівень літературного розвитку дітей.

Бібліотекарям важливо враховувати вікові характеристики потенційної аудиторії запланованих заходів, індивідуальної роботи з користувачами. Адже література для молодших читачів потребує врахування особистісних інтересів дітей, стійких стереотипів у сприйнятті певних напрямків, жанрів.

У сфері бібліотечної роботи наявні форми, спрямовані на формування первинного уявлення дітей про прекрасне, про мистецькі жанри й напрямки, на поглиблене вивчення художньої літератури, на стимулювання власної творчості дитини. Бібліотека має можливість не тільки допомагати дітям в освоєнні літературних знань, а й інтегрувати ці знання, поєднати їх в цілісному мистецькому світогляді дитини.

Працівникам дитячих бібліотек слід систематично готувати різноманітні виставки. Необхідно продумати не тільки тематику, а й послідовність виставок, зв'язок книги та ілюстративного матеріалу. За допомогою книжкових виставок діти дізнаються про те, що дитяча література різноманітна, кожен може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити своє дозвілля.

Отже, дитячі бібліотеки мають важливе значення у літературному розвитку молодших школярів. У бібліотеці кожна дитина має можливість розкрити свої творчі здібності, реалізувати спроби в літературній творчості, а також розширити читацький кругозір. Читання книг викликає певні почуття й роздуми, сприяє літературному розвитку та реалізації творчого потенціалу особистості. Бібліотечна діяльність дає широкі можливості для організації літературного розвитку молодших школярів шляхом створення різних об'єднань за інтересами, залучення дітей до художньої творчої діяльності, підготовки та проведення масових заходів тощо.

Література

1. Гажаман Н. О. Рекомендаційно-бібліографічна діяльність бібліотек для дітей, її важливість та особливості на сучасному етапі / Н. О. Гажаман // Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції директорів обласних бібліотек для дітей, 7-10 жовтня 2014 р. – К., 2014. – С. 226-246.

2. Красножон В. М. Віртуальні сервіси бібліотек України для дітей у системі сучасного інформаційного простору / В. М. Красножон // Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції директорів обласних бібліотек для дітей, 7-10 жовтня 2014 р. – К., 2014. – С. 31-49.

3. Шемота О. С. Роль дитячої бібліотеки у створенні соціокультурного дозвілля / О.С. Шемота // Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції директорів обласних бібліотек для дітей, 7-10 жовтня 2014 р. – К., 2014. – С. 82-86.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Тривалий час вивчення психологічного аспекту мови відокремлювалося від мовознавства, бо вважалося, що він не входить в проблематику цієї науки.

Однак розвиток і досягнення науки про мову і суміжних із нею виявив необхідність зважати на явища на межі між мовознавством і психологією, мовознавством і культурологією, мовознавством та іншими дотичними до нього. Вивчення зв'язку мови і ментальністю людини тривалий час розглядалося на рівні зв'язку мови і свідомості, не торкаючись домовних знань, що вважалося об'єктом дослідження лише психології. Із розвитком антропоцентричного підходу питання домовного світу людини включаються і в коло проблем лінгвістики.

Поетичне мовлення – це цілий світ, у якому єднаються думка, почуття мова, реальність (об'єктивна чи уявна), музика та ін. «У поетичному творі для читача, що шукає в ньому не тільки логічний зміст, а й саму поезію, важливим є не слово і названий ним предмет чи явище, а той глибинний зміст, що стоїть за цим словом, зміст, висловлений тим чи тим поетом [1, с. 171].

Сьогодні вивчення поетичної мови через призму колористичної інтерпретації активно здійснюється ученими в межах різних напрямків сучасної лінгвістики та літературознавства. Це пояснюється виключно важливим значенням колоративів у конструюванні національних картин світу, а також у відтворенні індивідуально-авторської психологічної рефлексії на події та обставини життя. Новітня та сучасна література, яка активно послуговується законами психології та зображальними засобами суміжних мистецтв значно розширила функціональні та виражальні можливості колористичної лексики.

Неповторність мовної картини світу, що постає з поетичних текстів Ліни Костенко, багато в чому визначається майстерним добром колористичної лексики. Кожен ліричний шедевр української поетеси має свої риси й обрії, свою внутрішню логіку системи асоціацій, яка й знаходить досконале, вивірене мистецьким хистом утілення, свою композицію, свої стильові параметри.

Лексеми на позначення кольору не тільки подають важливу інформацію про предмет, але й мають здатність збуджувати думку, викликати певні почуття. Колірні відчуття можуть викликати спогади та пов'язані з ними емоції, образи, психічні стани.

Ми не випадково зупинилися на цих моментах кольорознавства, бо вони важливі передовсім для розуміння не лише фізичної природи кольору, але і його психологічного і духовного впливу на людину. Звичайно, поки що наша практика усвідомлення феномену світла і кольору ще досить обмежена, а тому і обмежені наші можливості його осягнення та інтерпретації у творах мистецтва.

Однак ми живемо у кольоровому світі, радіємо яскравому сонцю і блакитному небу, заспокоюємося від молодого весняного зелені. Дуже часто колір письменника – це його художній код, якщо ми його зуміємо прочитати, розшифрувати, то зможемо заглибитися у неосяжний художній світ твору і творчості.

Світло-кольорові феномени в творчості Ліни Костенко володіють особливою гармонійністю. Вони сприймаються чуттєво. У світлій гамі є і свої домінанти, а саме – *білий* колір. Колоратив *білий* виступає семантично навантаженими в екзистенційно-маркованих контекстах: *Німе кіно - оця моя стіна / Оця холодна біла-біла-біла, / де за хрестом замерзлого вікна/ стоїть зима кошат, як Сибілла* (Кост., 99); *На білих вікнах змерзлі міражі. / І як ми будемо ?! / Як тепер ми будемо /- такі вже рідні і такі чужі* (Кост., 106); *Лечу над білим полем бездоріжж* (Кост., 110); *Сніги і я / Над присмерком смерек - / усіх печалей білі епілоги* (Кост., 110); *Біля білої вежі чорне дерево. Спи / Ми самотні в безмежжі* (Кост., 129). Знаковими для розкодування семантико-естетичного змісту цих метафор є номінації: *стіна, міражі, бездоріжжя, печалі, безмежжя*, об'єднані спільною негативною конотацією.

Оцінно-естетичний зміст співвіднесення "час-природа" часто визначає семантику *білого та чорного* кольорів: *Два чорні лебеді / Календарного білого моря / чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч* (Кост., 113); *Хай буде легко. Дотиком пера. Хай буде вічно / спомином пресвітлим / Цей білий світ - березова кора, / по чорних днях побілена десь звідтам* (Кост., 75).

Цілісність концептуальної метафоричної моделі "час– природа" забезпечує звукова кореляція – паронімічна атракція: *Цвіте акація, акація- / на хмарі біла аплікація / мого дитинства експлікація - / і просто так цвіте акація* (Кост., 163);

Для художньої достовірності, чуттєвого увиразнення авторського показу важливий є колоратив *білявий*: *... сплять солодко черкуси негритоси, / біляві яблука і жовта раса груш* (Кост., 35); *І над медовим подихом галявин/ сміється сонце подихом білявим* (Кост., 215). Поетичний зміст цих складних асоціативних образів визначає естетичне чуття автора, яке, "до певної міри формує у людині своєрідний спектр бачення невербалізованої поетичності, якою наповнений світ" [2, с.15].

Семантика кольору не завжди мотивується поетом, як авторське намагання розширити значення слова або його сполучуваність – швидше навпаки; важливо узгодити власне світосприйняття з традицією кольоропозначення в народнопоетичній словесній культурі. У такий спосіб відбувається утвердження приналежності поезики до світу символізованих кольоропозначень, що є важливим складником мовної картини світу українців. Звичайно, зводити всі особливості поетичної творчості того чи іншого поета тільки до психічних факторів не можна, як не можна встановити однозначного, не ускладненого іншими чинниками, зв'язку між поетичними мовленнями письменника і його психічним світом. Однак не варто нехтувати питанням,

оскільки воно, як показують дослідження останніх років, може дати цінні результати для різних питань художньої творчості і психології.

Умовні скорочення джерел

Кост. – Костенко Л. Вибране / Л. Костенко – К., 1989. – 559с.

Література

1. Лисиченко Л.А. Ці невичерпні глибини мови : монографія / Л.А. Лисиченко. – Х., 2011. – 304 с.
2. Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10-30 років ХХ ст. / Л.О.Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – С.78.

УДК 81:82(043.2)

ПРОКОПОВИЧ Л.С., КУРИЛО О.Й.,
Мукачівський державний університет

ПИСЬМЕННИК – МОВА –ЧИТАЧ

Дослідження взаємодії мови, читача та автора є одним із важливих аспектів соціолінгвістики, що має велике значення для розуміння історичного процесу розвитку літерної мови. Причому на різних етапах еволюції суб'єктів цієї взаємодії змінювалися як домінанти, так і пріоритети цього розвитку.

Одним із важливих факторів розвою української літературної мови був і залишається читач, на якого орієнтується письменник чи мовець. О.І.Білецький зазначав, що «...читач – не тільки об'єкт. Він фактор літературного процесу, співучасник роботи письменника, який весь час думає про нього та веде з ним діалог» [1].

Саме проблемі письменник – читач, присвячені праці Г.М.Сивоконя, зокрема його монографія «Одвічний діалог», у якій автор наголошує, що орієнтація на читача й на сприймання художнього слова в українській літературі виступає діяльною силою взаємозумовленого розвитку творчості та її адресатів: «Кожна заміна в одній із цих двоєдиних складових так чи інакше зумовлює інші видозміни», – зазначає автор [6, с.75].

Відомий мовознавець характеризує тисячолітню історію взаємодії українського читача й письменника на широкому історичному тлі. Однак у цій та інших працях науковця в основному характеризується проблема з погляду літературознавчого. Мовний аспект проблеми (читач – літературна мова), тобто якою мірою враховується мовна компетенція читача, як впливає мова художніх творів на формування цієї компетенції, як робота над мовою художніх творів впливає на стан і розвиток літературної мови, предметом лінгвістичного дослідження виступає значно рідше», – наголошує Л.А.Лисиченко [3, с. 62]. Варто нагадати також слова О.О.Потебні: «В організованому суспільстві з серйозним ставленням до літератури складається і щодо писемної мови громадська совість, чуття користі, міри та краси, які однаково зв'язують письменника й читача» [5, с. 171-172].

Сьогодні існує значна кількість праць О.Г.Ставицької, Н.М.Сологуб, у яких чітко звучить мотив читача. Чи не в тому й секрет безсмертних творів, що вони щоразу відкривають читачам свій безсмертний зміст? Це підтверджує справедливості думки: «Твір, який читають, має теперішнє, твір, який перечитують, має майбутнє» [2, с. 302].

Зазначимо, що проблемі читача присвячена праця А.К.Мойсієнка «Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша», у якій дослідник робить висновок, що індивідуально-авторська інформація не є ідентичною тій, яку отримує реципієнт при сприйманні художнього твору [4, с. 10].

Мовний аспект цієї проблеми містить кілька питань:

- 1) на якого читача розрахована мова художнього твору;
- 2) як впливає мова художнього твору, на мовну компетенцію читача;
- 3) як читач сприймає мовні новації окремих письменників;
- 4) які мовні запити читацького кола.

Для історії української літературної мови проблема «письменник-читач-мова» має особливе значення, що зумовлюється закономірностями й порушеннями законів історичного розвитку українського народу. При розв'язанні цього питання необхідно враховувати конкретні культурні й соціальні умови, в тому числі мовну ситуацію в країні та стан самої мови.

Якщо в широкому розумінні сучасна літературна мова – це мова від І.П. Котляревського до наших днів, що фактично підтверджують загальномовні нормативні словники, навчальна філологічна література, то у вузькому розумінні поняття «сучасна літературна мова» об'єднує фактично комунікативну практику трьох поколінь (старшого, середнього й молодшого). Мова молоді завжди відрізняється від мови старших людей, проте врівноважує цю різницю комунікативна активність середнього покоління, що й визначає характер норм сучасної літературної мови.

З одного боку, на нинішньому етапі розвитку літературної мови під приводом «демократизації» відбувається зниження рівня літературної мови, яка поступово «сповзає» до мови вулиці, яка нерідко (після виходу її мешканців зі школи) взагалі нічого не читає, тобто читач як інтелектуальний співрозмовник автора і його мовні смаки взагалі ігноруються. Це дуже тривожний симптом, – зазначає Л.А.Лисиченко, – зумовлений хибними розумінням демократизації: якщо класики української літератури й суспільного руху демократизацію вбачали в піднесенні мови кожного члена суспільства до рівня володіння літературною мовою у всіх стилях – від нищого до вищого, то сьогодні ми спостерігаємо тяжіння до мови вулиці, натовпу, навіть декласових елементів. Тим самим руйнується культурний шар української літерної мови, яка, хочемо ми того чи не хочемо, впливає на читача, тобто на суспільство в цілому, в негативному напрямку» [3, с.65].

Зауважимо, за сучасних умов активні процеси слововживання, вибору форми, наголошування тощо найбільшою мірою визначаються мовною

практикою засобів масової інформації. Саме засоби масової інформації здійснюють найвідчайдушніший вплив на вироблення узвичаєного мовного стандарту, вони формують і певні мовні смаки, моду на слововживання.

З іншого боку, процес демократизації літературної мови пов'язаний із демократизацією суспільства, зі зростанням національної свідомості, коли мовці замислюються і над походженням своєї мови, і над особливостями своєї територіальної говірки. Відбувається своєрідний лінгвістичний аналіз, надто, коли йдеться, що мовнокультурна вартість таких текстів може бути оцінена на тлі узвичаєних літературних стандартів, а читач має відчувати естетичну насолоду.

Література

1. Білецький О. І. Зібрання праць у 5-ти томах. – 1965–1966. – Т.3. – К. : Наукова думка, 1966.
2. Єромленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : монографія. – Х., 2011. – 304 с.
4. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : дис. . д-ра філол. наук : 10.02.01. – К., 1997. – 354 с.
5. Потебня О. Естетика і поетика слова. – К., 1985. – С. 171–172.
6. Сивокінь Г. М. Одвічний діалог (Українська література і її читач від давнини до сьогодні). – К. : Дніпро, 1984. – 254 с.

УДК 378.011.3-051:78:784/785

ПУЙОВА В.І.,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Роль творчості в житті людини можна розглядати з кількох позицій: еволюційної, соціальної, особистісної, регулятивної, з позицій евристичного підходу та інших. Здатність окремих людей до творчості підвищує адаптивність людства в цілому. Дослідження В.Моляко, Ж.Піаже, Я.О.Пономарьова, В.Роменця та ряду інших вчених показали, що з-поміж всіх адаптаційних ресурсів творчість є специфічною для людини формою взаємодії зі світом (не лише предметним, а й соціальним), яка, окрім задоволення важливих вітальних потреб, створює передумови для духовного розвитку.

У психології прийнято поділяти активність людини на творчу й адаптивну. Такий поділ робиться на основі перенесення еволюційних закономірностей на соціальні й особистісні процеси. Відтак, адаптивна і творча дія не протиставляються, а об'єднуються як різні поведінкові стратегії, кожна з яких забезпечує еволюційно доцільну, ефективну поведінку.

Наше розуміння задатків, здібностей, обдарованості збігається із загальноприйнятими у психології тлумаченнями цих понять. Тезисно нагадаємо деякі положення і розставимо акценти, які сприятимуть розумінню нашого підходу до проблеми. Отже, людина із здібностями не народжується. Вона

народжується із задатками. Не існує задатків до окремих видів діяльності – музики, математики, професійної діяльності тощо. Задатки – це недиференційовані, в основному, анатомо-фізіологічні, морфологічні особливості організму, які не мають прямого відношення до успішності людини в діяльності.

Соціальна регуляція творчості не вичерпується створенням конкурентного середовища, особливих правил поведінки в ньому і забезпеченням можливості реалізації кожною людиною притаманної їй потреби у визнанні. Соціальне середовище надає можливості для інтеріоризації суспільних цінностей, які вироблялися і закріплювалися тисячоліттями. Суб'єктно-ціннісний аналіз зосереджує увагу дослідника на механізмах присвоєння цих цінностей. У цьому контексті предметом дослідницького інтересу знову стають суперечності між необхідністю присвоєння суспільних цінностей людьми, а значить, необхідністю певної уніфікації людей, і потребою у визнанні, яка передбачає виокремлення, індивідуалізацію.

Музична творчість активізує фантазію учнів, спонукає до самостійних пошуків форм втілення свого задуму, сприяє глибшому сприйманню музики.

УДК 37.07:001.895(043.2)

РОЗМАН І.І., МІГОВК М.Е.,
Мукачівський державний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Проблема інноваційного підходу в управлінні закладом дошкільної освіти є загальнонауковою, оскільки це предмет досліджень багатьох наук: менеджменту, економіки, соціології та психології.

Нововведення або інновації – це процес здійснення цілеспрямованих змін, спрямованих на удосконалення професійного рівня керівника та вихователів.

Інноваційна освітня діяльність навчального закладу – це діяльність, яка відбувається завдяки розвитку освітнього процесу, в свою чергу – традиційна освітня діяльність забезпечує стабільність освітнього процесу.

Якщо розглядати педагогічні інновації за І. Дичківською, то це – результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних вирішень різноманітних педагогічних проблем. За педагогічними інноваціями виникли нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи навчання і виховання, освітні моделі і, як наслідок, нестандартні підходи до управління [1].

Інноваційні підходи до системи управління мають складну будову: діяльнісна структура, суб'єктна структура, рівнева структура, змістова структура, структура життєвого циклу.

Все починається з керівника закладу, вихователів які спонукають до визначення цілей роботи, постановки завдань, розробки змісту роботи. При цьому всі учасники освітньої діяльності виконують свої функції.

Управлінська структура навчального закладу передбачає чітку взаємодію управлінських дій: планування-організація-керівництво-контроль.

Організаційна структура включає наступні етапи: діагностичний, прогностичний, організаційний, практичний, узагальнюючий, впроваджувальний.

Практика управління в галузі освіти показує, що сучасний керівник освітнього закладу повинен володіти певним рівнем персональної компетентності, що дозволяє відмовитися від традиційно сформованих способів і методів управлінської діяльності, професійної поведінки при зміні освітньої ситуації, а також здатністю до розвитку, освоєння нових управлінських підходів [2].

Ключовою фігурою в управлінській діяльності є керівник закладу, який повинен володіти високим рівнем управлінських знань, умінь, досвіду. Керівник повинен не лише знати сутність управлінської проблеми, але й вирішувати її практично, обирати оптимальні рішення, аргументувати вибір, відкидати помилкові шляхи. Досвід – важливий фактор успіху керівника, прийняття ним правильного рішення при управлінні закладом. Але процес управління вимагає постійного розвитку, якісного змістовного наповнення, обміну досвідом, постійних дискусій, при яких народжуються нові ідеї, спільні рішення.

Найбільш демократичним методом вироблення спільного рішення є дискусія як спосіб широкого залучення спеціалістів і співробітників до обговорення будь-якої складної проблеми. Особливість дискусії полягає в існуванні ще до початку обговорення різних варіантів розв'язання цієї проблеми. Саме присутність різних думок, позицій, нерідко конфліктних, є основою для впровадження методу дискусії при виробленні управлінського рішення. Вона проводиться за допомогою визначення конкретної проблеми та відкритого публічного обговорення шляхів її вирішення, спільного вибору з них найбільш ефективного. Відмінною рисою такого методу є вищий рівень підготовленості учасників дискусії та поетапність підходу до вирішення проблеми по суті, що не є характерним для екстримально-емергуючого процесу мозкової атаки з вкрай-лімітованими часовими межами, зумовленими неочікуваністю постановки проблематики та необхідністю її негайного вирішення. Дискусія передбачає вільний виклад учасниками своїх позицій, зіставлення різних підходів, обговорення переваг і недоліків, що вимагає відповідної організації спільної роботи, визначених методичних заходів, знань та навичок для їх реалізації [3].

Література

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2012. – 352 с.

2. Добош О.М. Професійна діяльність керівників дошкільних навчальних закладів в умовах модернізації освіти / О.М. Добош, Х.В. Проданець // Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 травня 2015р. – Мукачево : РВВ МДУ, 2015. – С. 116.

3. Методи управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/1298010845140/pravo/metodi_derzhavnogo_upravlinnya

УДК 37.018.4(4)(043.2)

РОЗМАН І.І., ПАЙДА Г.В.,
Мукачівський державний університет

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Соціально-культурна, економічна ситуація, яка склалася на даний час у світі, й в Україні зокрема, свідчить, що необхідність змін у суспільстві ставить проблему розвитку людини на перше місце.

Одним зі способів вирішення даного завдання може виступати реалізація концепції неперервної освіти, яка покликана забезпечити гармонійний розвиток кожної особистості, виховати в кожній людині усвідомлену потребу в підвищенні рівня знань. Особистості, що навчається, повинні бути створені певні умови для одержання потрібних їй знань [1].

У статті 18 Закону України «Про освіту» зазначено, що «післядипломна освіта передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду.

Післядипломна освіта включає:

спеціалізацію – профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності;

перепідготовку – освіту дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями);

підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань;

стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань [2].

Системи післядипломної освіти різні в різних країнах так як залежать від історичних традицій та соціокультурних умов конкретної країни, особливостей навчання й виховання, кваліфікації вчителів.

У Франції чітко визначені всі обов'язки роботодавців щодо неперервної освіти. Система перепідготовки існує з 1971 р. Вчителям пропонується деталізований план післядипломної підготовки. А вже вчителі обирають

прийнятний для себе варіант. Навчання тут добровільне, але створено відповідні норми, які створюють такі умови/, що ігнорування курсів можуть мати негативні наслідки для вчителя. Зміни, які відбуваються в освіті потребують перепідготовки всіх вчителів. Це можуть бути зміни у навчальних програмах, запровадження технологій.

Великобританія тривалий час проводила політику децентралізації. Проте, після Другої світової війни виникла необхідність залучення до викладання некваліфікованих осіб. Ця ситуація змусила прийняти закон про педагогічну перепідготовку. Закон також передбачав встановлення уніфікованих кваліфікаційних вимог. Перепідготовка вчителів і сьогодні не обов'язкова, проте вчителю дозволяється три дні на рік присвятити своєму фаховому розвитку. Перепідготовка фахівців у Великобританії відбувається будь-де: в стінах рідної школи, в університетах і т.д. Такий підхід зумовлює різноманітність форм занять. Дуже ефективним для підвищення кваліфікації вчителів є тьюторство, яке дає можливість молодим вчителям перейняти найкращі напрацювання, досвід досвідчених вчителів.

Самовдосконалення вчителів Австрії було поширене ще в XIX ст. Основою цієї системи є педагогічні інститути, які координують свою діяльність з педагогічними академіями. Кожен педагогічний інститут має: чотири факультети, оскільки окремо навчають учителів для загальноосвітніх шкіл двох нижчих рівнів (початкових і основних), загальноосвітніх гімназій а також професійно-технічних гімназій і специфічних закладів (подібних до наших ПТУ), так звані «учні-ремісники» один день на тиждень опановують теорію, а решту часу набувають фаху безпосередньо на робочому місці [3].

Отже, європейська інтеграція створила нові умови для засвоєння нових методик педагогічного стажування. Інтенсифікація нашої освітньої взаємодії з державами, які мають великий досвід, матиме позитивний вплив на розвиток освіти України.

Література

1. Українська педагогіка. Орієнтація на неперервну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukped.com/statti/zagalna-pedagogika/2252-orientatsija-na-neperervnu-osvitu.html>
2. «Про освіту». Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Юрчук Л. Загальні підходи європейських країн до організації неперервної педагогічної освіти / Л. Юрчук // Рідна школа. - №1. - 2003. – С. 77.

УДК 373.2.09:001.895(043.2)

РОЗМАН І.І., САМОЙЛЮК С.П.,
Мукачівський державний університет

**ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Реформування освіти передбачає відновлення змісту навчання і виховання так як традиційний зміст навчання і виховання на сучасному етапі вступає у протиріччя з новими завданнями, умовами роботи і потребами суспільства. У зв'язку з цим виникає необхідність перебудови діяльності дошкільних навчальних закладів.

Інноваційні процеси передбачають внесення змін у навчальну та виховну роботу, досягнення кращих результатів педагогічної діяльності. Етап оновлення, збагачення освітнього процесу лягає на плечі педагога, який повинен оволодіти технологією творчої праці, створити таку атмосферу, де кожна дитина почувається комфортно, з задоволенням і без натиску могла реалізовувати свої інтереси, нахили, бажання.

Як віднайти і навчити саме такого педагога, який зміг би започаткувати і вести інноваційно-експериментальну роботу в дошкільному закладі з тої чи іншої проблеми, з глибоким розумінням цінності навчально-виховного процесу, розумінням, що лише завдяки створенню і впровадженню нових концепцій можна досягти вищого ступеня навчання і виховання дітей за умови використання найновіших науково-теоретичних знань [1].

Завдання, які стоять перед педагогом є чинником, який відкриває простір для впровадження різноманітних інноваційних технологій в навчальну діяльність дошкільника.

Кожен педагог, знаючи своїх дітей, завжди шукає такі форми організації навчального процесу, які будуть ефективними саме для цієї групи. Професійні якості педагога, разом із творчістю, знаннями, навичками та бажанням позитивних зрушень допомагають педагогу виховати нове, здорове, прогресивне покоління. При цьому, необхідною умовою успіху є творча атмосфера на занятті, під час відпочинку. Заняття повинні проводитись у вільній формі, «неправильних» відповідей чи думок не може бути, педагог повинен вислухати, прийняти і зрозуміти кожну дитину.

До найбільш ефективних інноваційних технологій в дошкільній педагогіці можна віднести здоров'язберігаючі технології; технології дослідницької, проектної діяльності; інформаційно-комунікативні, ігрові, особистісно-орієнтовані технології тощо.

Пізнавальна активність дошкільника реалізується в спостереженнях, досліджах, експериментуванні, розвиваючих іграх, евристичному обговоренні.

До найбільш результативних ігрових технологій можна віднести: мнемотехніку, моделювання. Ці технології включають різноманітні прийоми, що полегшують запам'ятовування, збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій.

Технологія портфоліо дозволяє педагогу враховувати всі результати, досягнуті дитиною в різноманітних видах діяльності та в кінцевому результаті відобразити емоції, успіхи, враження кожної дитини.

При вивченні віршів найбільш ефективним методом є метод моделювання: ключове слово чи словосполучення вірша «кодується» картинкою. Дитина по-пам'яті, спираючись на побачене, відтворює вірш.

Ігри з піском – ефективний засіб всебічного розвитку дошкільника. Під час ігор діти створюють щось нове. При цьому активізується просторова уява, образно-логічне мислення дитини, тренується дрібна моторика рук.

Отже, кожен педагог дошкільного закладу повинен усвідомити, що створення інноваційних технологій неможливо без творчості.

Література

1. Дзюба В. Проблеми організації інноваційної діяльності в системі дошкільної освіти / В. Дзюба, М.Цой // Освіта і управління. - №1. - 2003. – С.110-111.

УДК 793.2

РОСУЛ Т.І.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ФЕСТИВАЛЬ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Фестивальний рух набуває нині всеохоплюючих масштабів, що обумовлене посиленням тенденцій видовищності у сучасній культурі. Свідченням цього є хроніки культурного життя як великих міст, так і містечок чи навіть невеликих сіл, котрі прагнуть привабити гостей оригінальними формами масових святкових заходів. Фестивалі відрізняються за формою проведення, цільовою аудиторією, змістом і тематикою програм, але спільними рисами усіх цих заходів є колективність участі, атракційність, театралізованість тощо. Як зазначав М.Каган, «соціальна сутність свята пов'язана з його колективною природою сприйняття та участі, а колективність є видовищною сама по собі» [2, с. 206]. Відтак, фестиваль слугує ефективним засобом соціокультурної комунікації.

Фестиваль як культурно-мистецьке явище сягає своїми коріннями періоду Нового часу і до сьогодні зберіг своє основне призначення – це масове свято, котре влаштовується для демонстрації мистецьких, кулінарних, ужиткових, професіональних та інших досягнень. Серед найважливіших функцій фестивалю виокремимо: комунікативну, інтегративну, регулятивну, аксіологічну, гедоністичну, естетичну, адаптивно-компенсаторну. Крім того, фестиваль є вагомим елементом механізму збереження традиції, відіграє величезну роль у відтворенні й передачі від покоління до покоління соціально значущої інформації, отже – виступає фактором соціалізації особистості.

Україна має добре розвинуті традиції пропагування національного культурного продукту в рамках фестивальних проєктів, а останнім часом фестиваль став вагомим інструментом державної культурної політики щодо розвитку туризму та живлення локальних районних економічних систем. Окремі українські фестивалі посіли свою нішу на європейській карті

видовищних заходів, здобувши значний громадський резонанс і статус міжнародних. Політика децентралізації дає на місцях нові інструменти та можливості для розбудови інфраструктури, реалізації культурних проектів, у тому числі й фестивального руху.

Фестивальна панорама Закарпаття є достатньо широкою як за жанрово-тематичним діапазоном, так і за географічними параметрами. Традиційно найдовшу «біографію» у період незалежності України творять фестивалі культур національних меншин і музичні імпрези. Так, щорічно у регіоні проводяться фольклорні свята «Словенська веселіца», «Мерцишор», «Karpatenland», фестивалі угорської і ромської культури, «Лемківська ватра», «В родині єдиній» та ін.

Серед значущих міжнародних музичних фестивалів виділимо: «Пап-джаз-фест», що пройшов в Ужгороді 21 раз, «Музичне сузір'я Закарпаття», який проведено в області 18 раз, молодіжний фестиваль органної музики ім.Н.Висіч (10 раз), фестиваль сучасної духовної музики, що має 8-річну історію, «Музика без кордонів» (7 раз).

Значний резонанс серед театральних діячів та публіки викликає міжнародний фестиваль театрів ляльок «Інтерлялька», котрий 17 років збирає мешканців та гостей міста над Ужем. Щороку збільшує кількість учасників і поціновувачів ужгородський фестиваль камерних театрів «Під цвітом сакури» та мукачівський фольклорний фестиваль національних театрів «Етнодіасфера».

Вищеназвані фестивальні імпрези знайшли свою цільову аудиторію, розв'язують цілу низку соціокультурних завдань: розвиток традицій просвітництва і популяризація національної мистецької спадщини у світі, розширення інформативних та творчих зв'язків між учасниками фестивалів, відкриття нових імен, підвищення кваліфікації артистів, сприяння розвитку обдарованої молоді, відродження традицій меценатства тощо.

Оскільки фестивалі є потужним стимулятором туристичного руху, останнім часом місцеві органи влади активно долучаються до організації гастрономічних фестивалів. Наразі такі заходи складають найбільший сегмент соціокультурного простору Закарпаття. За даними Н.Ф.Габчак, у регіоні налічується 15 таких фестивалів [1, с. 257], серед них: «Огинь і мнясо», «Варишська палачінта», «Берлибашський бануш», «Медовий спас», а також численні фестивалі бринзи, леквару, бограчу, голубців, ріплюнки, вина й пива і т. ін. Їх популярність забезпечується збереженням етнічних та релігійних традицій, місцевого колориту й мови, традиційної кухні, природних умов та ресурсів.

Отже, динаміка розвитку фестивального руху на Закарпатті здебільшого детермінована соціальними чинниками. Найбільша кількість публіки, що відвідує фестиваль, зафіксована на гастрономічних масових заходах. Це пояснюється тим, що участь у таких фестивалях має суто розважальний характер і не потребує від публіки особливої підготовки. Крім того, гастрономічні фестивалі сприяють соціально-економічному зростанню регіону і

відвідуванню туристичних локацій, отже – вони краще фінансуються спонсорами й органами місцевого самоврядування.

Мистецькі фестивалі спрямовані не на швидкий економічний ефект, а на трансляцію соціально й культурно значущої інформації. Вони формують екзистенційні й ціннісні орієнтації учасників, збирають елітарну частину публіки, їх програми потребують певної внутрішньої підготовки слухачів (глядачів). Таким чином, мистецький фестиваль забезпечує ширший спектр завдань комунікації: інформаційне, інтерактивне, гносеологічне, аксіологічне, семіотичне.

Література

1. Габчак Н.Ф. Фестивальний туризм Закарпаття та його регіональна політика / Н. Ф. Габчак // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. - 2013. - Вип. 44. – С. 256-262.

2. Каган М. С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа / М.С.Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.

УДК 373.2.015.31:17.022.1:82-93(043.2)

САВКО Л. М., ПОПОВИЧ Н. Ф.,
Мукачівський державний університет

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання моралі, морального виховання і морального розвитку є дуже важливими. Здавна український народ ототожнював поняття «мораль» і «виховання», адже тільки про моральну людину говорили, що вона вихована.

Актуальність теми обумовлена необхідністю вирішення проблеми формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку за допомогою художньої літератури в сучасних умовах соціуму. Адже в дитячому середовищі спостерігається зниження інтересу до художнього слова, що, у свою чергу, ускладнює прилучення дітей до світу літератури, а через неї – до фундаментальних цінностей моралі.

Важливим в опануванні норм і правил моральної поведінки є період дошкільного дитинства як етап сенситивності розвитку багатьох сфер і формування основ особистості. Саме тому нині одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості.

Аналіз досліджень із проблем морального виховання дітей дошкільного віку переконує в тому, що з різноманітних питань морального виховання дошкільнят здійснено ряд публікацій [1; 2; 3; 4; 5].

Різні аспекти використання дитячої літератури як засобу формування особистості дитини висвітлювали у своїх дослідженнях такі науковці, як А. Богуш, Л. Вовк, В. Гуменна, Л. Дрофань, М. Євтух, С. Золотухіна, Я. Кодлюк, І. Козак, Н. Кузьменко, М. Малиш, К. Чорна, Б. Якимович та ін.

Свого часу такі видатні представники прогресивної педагогічної думки, письменники та громадські діячі, як Т. Шевченко, О. Духнович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Коцюбинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Леся Українка, І. Франко вказували на важливість виховання дітей засобами художнього слова. Адже саме література як вид мистецтва покликана плекати високі духовні цінності, почуття прекрасного, гуманізм тощо.

Органічною складовою художньої літератури є дитяча література, яка володіє потужним виховним потенціалом і сприяє становленню й розвитку підростаючої особистості.

Поняття «дитяча література» виникає на перетині трьох уявлень – про дитячий твір (як результат цілеспрямованої діяльності письменника), дитяче читання (як взаємодія дитини з текстом твору – читання, слухання, перечитування, переказування, доповнення тощо) та дитячу книгу (як фізичний спосіб існування твору).

Дитяча художня література має велику перевагу серед мистецтв як засіб виховання гуманних почуттів та формування духовних цінностей у дітей дошкільного віку. Ця перевага виявляється в можливості активно впливати на почуття і розум дитини, розвивати її емпатійність, емоційність. Недостатній розвиток цих якостей призводить до формування особистості, яка не відчуває почуття й емоції інших, не розуміє, не співпереживає.

Виховання художнім словом призводить до великих змін в емоційній сфері дітей, що сприяє появі гуманного відгуку на різні життєві події, перебудовує їхній суб'єктивний світогляд. Під час читання творів дитина уявляє певну картину, ситуацію, образ, переживає описані події, і чим сильніші її переживання, тим розвиненіші її почуття й уявлення про дійсність.

Моральні норми та правила в художніх творах стають доступними і зрозумілими дошкільнятам та легко приймаються ними як єдиний правильний варіант поведінки. Діти ніби стають учасниками подій художнього твору.

Важлива функція моральних цінностей у тому, що вони містять зразок поведінки, а особливий виховний вплив використання дитячої художньої літератури полягає в тому, що значення моральних норм у них пояснюється не абстрактно, а на конкретних ситуаціях. Моральне повчання, яке діти зрозуміють з творів художньої літератури допоможе їм отримати чіткі орієнтири у системі цінностей, закласти основи міцних моральних переконань, сформувати власну модель поведінки в суспільстві. Зміст творів захоплює дітей, вводить у вир цікавих подій, змушує хвилюватися за дійових осіб. Саме переживання за літературних героїв викликає у дітей співчуття, милосердя, доброзичливість, гуманність.

Залучення дітей до світу художньої літератури починається ще з раннього віку за допомогою потішок, пестушок, забавлянок, колискових пісень. Згодом дошкільнята ознайомлюються з іншими жанрами дитячої літератури: приказками та прислів'ями, загадками і скороговками, лічилками, казками, байками, легендами, поетичними творами та ін.

Художнє слово має великий вплив на свідомість, почуття, моральність дитини за умови правильного вибору літературного твору, осучаснених способів його використання в навчально-виховному процесі дошкільних закладів. Дитяча література є ефективним засобом розширення кола уявлень дошкільнят про природу й довкілля, збагачення їхнього запасу різногалузевих знань, а також морального та емоційно-ціннісного розвитку. Відтак, будь-який літературний твір – фольклорний чи авторський – повинен стимулювати мовленнєву й інтелектуальну активність дитини, її мислення та уяву, бути для маленького читача (слухача) об'єктом цілеспрямованих спостережень, елементарного аналізу, творчих дій.

Отже, дитяча література є важливим засобом морального виховання дітей дошкільного віку, активно впливає на почуття і розум дитини, забезпечує розуміння та прийняття моральних норм.

Література

1. Коченгіна М. Дошкільник і книжка: щоб знайомство було вдалим / М. Коченгіна // Дошкільне виховання. – 2018. – №2. – С. 6-11.
2. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення / Л. Лохвицька // Дошкільне виховання. – 2018. – №12. – С. 21-23.
3. Лохвицька Л. Чи вихований морально ваш дошкільник? / Л. Лохвицька // Дошкільне виховання. – 2017. – №10. – С. 6-10.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка / Т. І. Поніманська. – К. : «Академвидав», 2004. – 456 с.
5. Прозорова Л. Казки, що вчать доброти / Л. Прозорова // Дошкільне виховання. – 2017. – №3. – С.16-18.

УДК 004:316.3:159.923(043.2)

СІДУН Я.Є., ПРОКОПОВИЧ Л.С.,
Мукачівський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА

Всесвітня економічна, політична та культурна інтеграція й уніфікація, які активізувалися останнім часом, свідчать про входження суспільства в глобалізаційний простір. Звуження темпоральних та дистанційних меж, розширення інформаційного поля істотно вплинули на соціум, стали відчутними для кожного індивідуума, інтегрованого в глобалізаційне середовище. Мовна ситуація, що склалася на межі тисячоліть, потребує більш детального вивчення лінгвальних процесів, особливо тих, які відбуваються в цифровому середовищі. «Адже активний розвиток інформаційних технологій швидко змінює умови функціонування мови, що призводить до втрати можливості досліджувати унікальні часові пласти її розвитку в комп'ютерному середовищі, зокрема Інтернеті» [1, с. 210].

За визначенням одного з провідних спеціалістів у галузі інформатизації Е.П.Семенюка, інформаційна культура – це складова людської культури взагалі, яка характеризує рівень усіх комунікативних процесів, що

здійснюються в суспільстві. Категоріями інформаційної культури людини слід вважати її вміння правильно формулювати свої запити, ефективно здійснювати пошук необхідних джерел в усій сукупності доступних інформаційних ресурсів, уміти відбирати, оцінювати інформацію та створювати якісно нову [2].

Залежно від об'єкту діяльності можна розглядати інформаційну культуру особистості, всього суспільства або його частини, нації, вікової чи професійної групи. У цьому випадку найбільший інтерес для нас становить інформаційна культура особистості та суспільства, органічно пов'язана з особливостями інтелектуального розвитку. Чим багатший внутрішній світ людини, тим більше можливостей формування його високої інформаційної культури. Саме через це в багатьох економічно розвинутих країнах усе більше уваги надається підвищенню освітнього та інтелектуального рівня працівників. Для сприяння цьому, зокрема, створюються сучасні електронні бази даних, інформаційні системи. Проте успіхи автоматизації неможливі без належного рівня інформаційної культури як у суспільства в цілому, так і в окремої особистості. Навіть найдосконаліша система інформації не буде ефективною, якщо її споживачі не проявлятимуть до неї зацікавлення й не вмітимуть нею користуватися.

Питання бібліотечно-бібліографічної, інформаційної грамотності завжди були актуальними. Не так давно серед науковців, бібліотечної громадськості, в сфері наукової інформації ставилося завдання першочергово розповсюджувати бібліотечні знання серед спеціалістів різного профілю. Проведене ще в другій половині 60-х років дослідження за темою «Бібліотека й наукова інформація» виявило тенденцію зростання бібліотечно-бібліографічної культури фахівців країни в різних галузях і засвідчило тісний зв'язок між ефективністю використання бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг і хоча б початковою бібліотечно-бібліографічною грамотністю користувачів. Потім певний час йшлося про комп'ютерну грамотність, про набуття елементарних навичок електронного інформаційного пошуку. Поза увагою вчених, громадськості, зокрема, в сфері науки, освіти, культури довгий час залишалися гуманітарні аспекти інформатизації суспільства, пов'язані з поняттям «інформаційна культура». Згодом, з розвитком інформатизації, комп'ютеризації процесів у різних сферах діяльності, постала необхідність розширення та поглиблення знань у цій сфері. Сьогодні на перший план виступає не технічна сторона інформатизації, а гуманітарна.

«Інформаційна культура» – дуже широке й розгалужене поняття. Але, як справедливо зазначає Ю.С.Зубов, у ньому можна розрізнити п'ять основних складових аспектів:

- формування системи понять тезауруса, яка забезпечує загальну й соціальну орієнтацію особистості в навколишній інфраструктурі;
- вміння здійснювати інформаційну діяльність, формувати свої інформаційні потреби та запити. Володіти стратегіями й алгоритмами оптимального інформаційного пошуку та аналізу інформаційних джерел,

згортати й розгортати інформацію, вступати в різноманітні інформаційні контакти;

- готовність особистості використовувати як традиційні, так і комп'ютерні джерела інформації, бази й банки даних;

- вмiле регулювання інформаційної поведінки людини в світлі вироблених суспільством моральних і правових норм;

- реалізація індивідуальності особи в її інформаційній діяльності.

Зауважимо, що загальноосвітня школа повинна давати учням головні уявлення про інформаційний потенціал суспільства та формувати в них початкові навички самостійного інформаційного пошуку, роботи з документами й з комп'ютерною технікою. Учні середніх спеціальних навчальних закладів мають здобувати такі знання з урахуванням особливостей інформаційних джерел, що обслуговують конкретну галузь.

Інформаційна культура стає важливим фактором розвитку кожної людини й одночасно виступає як фактор соціального розвитку людства.

Література

1. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Коць Т.А. Літературна норма і мовна практика: монографія / Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Коць Т.А. та ін. / за ред. С.Я.Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013 . – 320 с.

2. Семенюк Э.Л. Информационная культура общества и прогресс информатики / Э.Л.Семенюк // НТИ. Сер. 1. – М., 2006. – № 7. – 58 с.

УДК 17.022.1:784.9

СУХОЛОВА М.,
Мукачівський державний університет

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНОГО ІМІДЖУ ВОКАЛІСТА

Артист-вокаліст – фахівець соціально-культурної сфери, його місія – бути провідником до прийнятих в суспільстві цінностям і ідеалам, його діяльність пов'язана зі спілкуванням, з публічними виступами. Сценічний імідж артиста є одним з необхідних умов виконання даної місії, в зв'язку з цим і естрадний виконавець повинен володіти методикою формування іміджу.

Існують дослідження в області іміджології таких авторів, як В.М. Шепель [1; 2], Г.Г. Почепцов [3], О.А. Межерицька [4], І.А. Федоров [5] та ін. Але література, в якій розкривалися б питання іміджу естрадного артиста, практично відсутня. Так само немає літератури з освоєння методики формування сценічного іміджу. Отже, існує суперечність між практичною необхідністю навчання основам формування артистичного іміджу і відсутністю відповідного теоретико-методичного забезпечення.

Імідж включає в себе:

1) роль – стереотипи поведінки, очікувані поведінкові моделі, пов'язані з положенням людини в групі і суспільстві, його статусом;

2) статусні символи – зовнішні відзнаки, що дозволяють розпізнавати носіїв статусів, одяг (наприклад, уніформа), мова, манери, зачіска, житло, атрибути (наприклад, нагороди, значки);

3) статусну ідентифікацію – ступінь того, наскільки людина ототожнює себе з певним статусом, поводить себе і виглядає відповідним чином.

Естрадному виконавцю необхідно пройти три етапи формування сценічного іміджу, безпосередньо пов'язаного з виконуваним твором:

1) етап внутрішньої роботи над образом:

- іміджевий розвиток образу персонажа виконуваного твору – осмислення досліджуваного музичного твору з позиції виконавця (образне мислення, уяву, відчуття);

- іміджевий аналіз образу персонажа виконуваного твору – це аналізування образу персонажа твору: наділення персонажа особливими особистісними характеристиками;

- іміджева трансформація образу персонажа виконуваного твору – це внутрішнє перевтілення виконавця в бажаний образ персонажа виконуваного твору, на основі усвідомлення іміджевих сигналів, спочатку актуальних, потім бажаних, в процесі по структурній іміджевої дисоціації з актуальним іміджем, асоціації з бажаним чином, запам'ятовування і присвоєння останнього;

- іміджева активація способу персонажа виконуваного твору – актуалізація виконавцем внутрішніх психологічних і інтуїтивних процесів досягнення бажаного образу персонажа виконуваного музично-художнього твору;

2) етап зовнішньої роботи над образом:

- стилізація образу персонажа музичного твору – об'єктивізація тілесного, природних психофізичних особливостей естрадного виконавця через костюм, зачіску, аксесуари;

- ресурсне забезпечення іміджу персонажа музичного твору – режисерське оформлення музичного номера: (ревізія, систематизація, активація та нарощування іміджевих ресурсів, їх свідоме використання і заповнення);

- професійна індивідуалізація виконавця – активація, знаходження і закріплення неповторних способів візуальної, аудіальної, чуттєво-дотикової, пластичної, середовищної та професійної виразності;

- актуалізація мети створення іміджу персонажа припускає знаходження способу, настрою або мети, його привласнення і реалізацію: відбувається фіксація актуальною установкою, що відповідає потребам індивіда;

- вивільнення іміджевих ресурсів виконавця – розкріпачення і досягнення внутрішньої свободи естрадного співака у виконанні музично-художнього номера за рахунок подібної корекції;

3) етап управління іміджем:

- створення матеріальних інформаційних іміджевих носіїв – створення несуперечливої концепції образу і його безпосередніх носіїв – іміджевих

агентів. Іміджевими агентами в даному випадку виступають різні PR-акції (реклама, самореклама): через ЗМІ, інтернет-ресурси.

- наповнення зовнішнього іміджевого простору необхідними матеріальними й інформаційними іміджевими носіями – викид імідже-змістовної інформації, заповнення виниклих іміджевих пустот;

- оперативне довільне регулювання іміджевого простору – являє собою реакцію виконавця на зворотний зв'язок з аудиторією, здійснювану в процесі іміджевої комунікації з метою досягнення бажаного ефекту;

При освоєнні всіх перерахованих вище позицій та етапів формування сценічного іміджу, естрадний виконавець-вокаліст повинен вийти на більш високий професійний рівень, відповідно цьому необхідно вчитись.

Література

1. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравиться людям [Текст] / В.М. Шепель. - М. : Народное образование, 2002. – 552 с.

2. Шепель В.М. Профессия имиджмейкер [Текст] / В.М. Шепель. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 523 с.

3. Почепцов Г.Г. Имиджелогия [Текст] / Г.Г. Почепцов. – СПб. : Релф-бук, 2006. – 576 с.

4. Межерицька О. А. Професійний імідж як інструмент педагогічного впливу / О.А. Межерицька // Управління школою. – 2009. – № 25 (253). – С. 29-31.

5. Федоров И.А. Индивидуальный имидж как феномен духовной жизни общества : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.06 [Текст] / И.А. Федоров. – Тамбов, 1998. – 366 с.

УДК 159.954:37.091.33-027.22:78.091(043.2)

ТЕЛИЧКО В.Ф., ШТЕФАНЬО С.П.,
Мукачівський державний університет

КОНЦЕРТНИЙ ВИСТУП ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ШКОЛЯРА

Концертний виступ – це один з найважливіших елементів навчання музичному мистецтву, який пов'язаний з вмінням реалізувати свої творчі наміри на публіці. На етапі навчання в музичній школі закладаються основи майбутньої професійної діяльності. Вчитель зі спеціальності має володіти теоретичними знаннями та навичками підготовки учнів до концерту, вміти залучити їх до концертного життя так, щоб це приносило радість, а не страждання.

Як доводять сучасні дослідження ситуація публічного виступу може бути травмуючою для психіки як дорослої людини, так і дитини. Відомо, що в результаті пережитого невдалого досвіду на сцені відомі музиканти та актори довгий час не могли побороти в собі страх сцени, серед них: П.Чайковський, К.Станіславський, П.Казальс та ін. Не є секретом, що внутрішні перепони, що виникли в результаті сильного негативного враження під час публічного виступу, стали причиною зміни професії для багатьох талановитих людей.

Кожен музикант на певному етапі свого шляху зіштовхується з проблемою сценічного хвилювання. Володіючи спеціальними знаннями та навичками саморегуляції артист може повернути цю силу на користь виконанню, в цьому разі хвилювання переросте у натхнення.

Вивчення сучасної музично-педагогічної літератури та праць з музичної психології показує, що в педагогічній теорії розглядаються різні аспекти підготовки до концертних виступів. Майже кожен дослідник пропонує власну теоретико-методичну концепцію: Л.Бочкарьов розглядає проблему “естрадного хвилювання” крізь призму “музично-виконавської обдарованості”, важливим компонентом якої визначає “експресивно-комунікативні здібності” музиканта [1, с. 285]; В. Петрушин, продовжуючи цю лінію, розробляє концепцію формування “оптимального концертного стану” шляхом спеціальних вправ [1, с. 293], О. Кондаш будує свою теорію ґрунтуючись на наукових підходах до вивчення тривожності та емоційних станів [3, с. 32].

Велике значення має обговорення з учнями результатів виступу як етапу навчання та їх музичної діяльності. Необхідно намітити наступну мету, похвалити та підбадьорити учня, надати йому позитивну емоційну підтримку. Дитина має відчувати контакт та зв'язки з педагогом, батьками та оточуючими. Корисними для відновлення сил в цей час будуть фізичні вправи та правильне харчування.

При вихованні музикантів початківців ми зіштовхуємось з двома аспектами цієї діяльності. З одного боку – це пошук індивідуального підходу до конкретної дитини, що є скоріше роботою педагогічної інтуїції ніж результатом наукової парадигми. З іншого боку, нам необхідно усвідомити загальні теоретичні принципи та знайти доступні методи підготовки учнів до концертів.

Метою статті є побудова теоретичної концепції підготовки учнів до концерту. Ми спробуємо розглянувши взаємозв'язки між мотиваційною, вольовою сферами особистості та ситуацією стресу, визначити з цих позицій поняття “сценічне хвилювання”; охарактеризувати динаміку психічних станів, що переживає суб'єкт перед, під час, та після концертного виступу; розробити методичні поради щодо підготовки учнів музичних шкіл до концертних виступів.

Література

1. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л.Л.Бочкарев. – М. : Институт психологии РАН, 1997. – 352 с..
2. Кондаш О. Хвилювання – страх перед випробуванням : пер. з словацької. – К. : Радянська школа, 1981. – 169 с.
3. Корлякова С. Г. Развитие психомоторного компонента музыкально-исполнительских способностей студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук / С.Г. Корлякова. – М., 2001.
4. Мартинсен К. Методика индивидуального преподавания игры на фортепиано / Л.Ройзман, К.Мартинсен. – М. : «Музыка», 1977. – 128 с.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧА ФОРТЕПІАНО В УКРАЇНІ

Нові пріоритети і цінності розвитку українського суспільства змінили підходи до освітнього процесу на культурно-гуманістичних засадах. Сучасна мистецька освіта потребує формування професійної майстерності викладачів фортепіано нового типу, які в умовах інноваційного освітнього середовища не тільки передають на інформаційному рівні учням знання, а й сприяють розвитку креативності їх творчого мислення, формуванню умінь самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації. Оволодіння знаннями, мисленням та реалізація їх у практичній діяльності створює базу для загального зростання мистецької культури суспільства як невід'ємної умови розквіту добробуту в Україні. Мистецькі школи та вищі мистецькі навчальні заклади висувають високі вимоги до педагогічної діяльності викладача, професіоналізм якого стає необхідною умовою нагальних соціальних перетворень сьогодення.

Глибинні і динамічні перетворення в суспільному житті України потребують відповідних змін у підготовці педагогічних кадрів для усіх галузей освіти і науки. Сучасне зростання вимог до фахівців в галузі мистецької освіти вимагає удосконалення традиційної системи фахової підготовки майбутніх викладачів фортепіано та її адаптації до європейських стандартів вищої освіти. Про необхідність підвищення професійного та загальнокультурного рівня випускників наголошується в Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті. Стратегічними напрямками реорганізації вищої освіти є: формування національних та загальнолюдських цінностей; підвищення якості підготовки фахівця; оновлення змісту освіти та форм організації навчально-виховного процесу; інтеграція вітчизняної освіти в європейський та світовий освітній простір. Професійна підготовка кадрів – спеціалістів різних галузей у будь-якій країні – є надзвичайно важливим завданням держави.

Сучасна система вищої мистецької освіти повинна забезпечити навчання і виховання викладача фортепіано з відповідним для потреб суспільства рівнем професійної компетентності, розвитком виконавських і творчих здібностей. Проблема підготовки майбутніх викладачів фортепіано актуалізується у зв'язку із збагаченням, розширенням циклу мистецьких дисциплін, а також усвідомленням того, що музика є універсальним засобом передачі та об'єктивізації мистецьких знань. Виконавська фортепіанна підготовка є необхідною складовою фахової підготовки викладача, найбільше сприяє індивідуальному та професійному зростанню його особистості в єдності набуття спрямованості мотивів, досягнення музично-виконавської компетентності, озброєння музично – педагогічними знаннями, розвитку творчої самостійності. Від інтенсивності виконавської підготовки під час

навчання у ЗВО залежить підвищення рівня сформованості музичного мислення, сприйняття, пам'яті. Особливістю даної підготовки студентів ЗВО є врахування тісного взаємозв'язку виконавсько-творчої діяльності з професійною діяльністю викладача.

Актуальність проблеми виконавської підготовки викладача фортепіано посилюється соціальним замовленням на відповідні інформаційному суспільству цілі, завдання, форми, якості вищої освіти, і передовсім на особистість фахівця, здатної до швидкої, гнучкої зміни своєї життєдіяльності. Це створює об'єктивні умови для перегляду теоретико-методичних основ фортепіанного навчання у вищій школі, що склалися за останнє сторіччя.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що одним з оптимальних шляхів підвищення успішності виконавської фортепіанної підготовки студентів є інтеграція новітніх і традиційних підходів до програмного і методичного забезпечення даного предмету.

Література

1. Алексеев А.Д. Методика обучения игре на фортепиано. – М. : «Музыка», 1978. – 285 с.
2. Гуральник Н.П. Українська фортепіанна школа 20 століття в контексті музичної педагогіки : Монографія. – К., 2007. – 460 с.

УДК 78:655.3.06:025.171(043.2)

ТОВТИН Н.І.,
Мукачівський державний університет

МУЗИКАЛІЇ ПРОВІДНИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ АРХІВНИХ ІНСТИТУЦІЙ (РУКОПИСНІ ТА ДРУКОВАНІ ДЖЕРЕЛА)

Музичне життя Закарпаття періоду XVIII – першої половини XX ст. й сьогодні ще далеко недостатньо досліджена сторінка української та інтернаціонально-регіональної культури краю. Попередні дослідження музикознавців та фольклористів дозволяють стверджувати, що архівні музикалії провідних архівних інституцій Закарпаття вивчені тільки частково. Однак, вже опрацьовано низку важливих рукописів щодо питань вивчення літургійної та паралітургійної традиції краю XVIII – поч. XX ст. (Ф. Стешко, Ю. Ясіновський, Ю. Медведик), регіональної хорової культури (Т. Росул, Г. Дзюба, О. Довганич), композиторської творчості (М. Немеш, М. Кобулей, Л. Мокану), фольклористики (В. Гнатюк, Ф. Колесса, Д. Задор, П. Милославський, В. Гошовський, З. Василенко, О. Рудловчак, І. Мартон, Б. Луканюк, В. Мадяр-Новак, І. Хланта,), музичної педагогіки та періодики (Е. Тайнел, О. Мартиненко, О. Юрош) та ін.

Отже, зроблено немало, але попри все ще залишаються неопрацьованими хоча б основні масиви рукописних та друкованих матеріалів, які зберігаються в архівних інституціях краю, зокрема в бібліотеках, архівах та музеях Ужгорода, Мукачева, Берегово, Хуста ін. міст. Ці матеріали не атрибутовано, не систематизовано та не введено до наукового обігу. З огляду на це й постає

питання створення спеціального джерелознавчого дослідження, яке б дозволило розв'язати цю наукову проблему. Тому важливим чинником постане створення джерельної бази даних (каталогу музикалій) про музичну культуру Закарпаття XVIII – першої половини XX ст. у різних її жанрових та стильових проявах, де предметом даного дослідження слугуватиме професійна та аматорська музична культура Закарпаття XVIII – першої половини XX ст. у її етно-регіональному та міжкультурному дискурсі.

Наукове дослідження музичного життя Закарпаття періоду XVIII – першої половини XX ст. не буде повним без ретроспективного огляду історії Закарпаття, як складової частина історії України, яка включає цілий ряд особливостей, що в свою чергу позначилися на соціальному, економічному, політичному, духовному та етнокультурному розвитку краю. Розглядаючи історію Закарпаття XVIII – першої половини XX ст., слід враховувати деякі специфічні особливості. У минулому Закарпаття називали Фелвідейк (felvidék – Верховина). Внаслідок існуючих політичних обставин, перебуваючи у складі різних держав, у різні історичні періоди територія сучасного Закарпаття мала різноманітні назви: Marchia Ruthenorum, Felső Magyarország, Északkeleti felvidék, Kárpátország, Kárpáortalja, Ruszinszko, Karpatenland, Karpatenrussland, Ruthenien, Karpatho-Ukraine, Ruska Krajna, Podkarpatsko, Rusinsko, Podkarpatska Rus, Karpatorusko, Karpatsky kraj, Podkarpatska zem, Podkarpatsky kraj, Podkarpatska Ukrajina, Потисська Русь, Руська Крайна, Подкарпатське, Підкарпатська Русь, Підкарпатська Україна, Угорська Русь, Земля Подкарпатская, Карпатороссія, Карпатська Русь, Русь Окрайна, Русская Земля, Подкарпатский край, Русский край, Підкарпаття, Карпатська Україна, і, нарешті, – Закарпатська Україна та Закарпатська область [1].

Для досягнення мети ми плануємо дотримуватися виконання наступних завдань:

а) опрацювати праці українських та зарубіжних дослідників, присвячених музичній культурі Закарпаття XVIII – першої половини XX ст.;

б) провести системні пошуки в архівних інституціях Закарпаття з метою виявлення та опрацювання матеріалів, які стосуються музичної культури регіону на різних етапах її становлення та розвитку;

в) на основі джерельного та археографічного вивчення створити детальний каталог закарпатських музикалій;

г) ввести найбільш вартісні з мистецького погляду пам'ятки до наукового обігу шляхом публікування їх повних текстів з необхідними джерелознавчими та музикознавчими коментарями;

д) дати оцінку збереженим архівним музикаліям з погляду їх значимості для подальших студій музичної культури краю.

Теоретичну базу дослідження складуть: музикознавчі та фольклористичні розвідки українських та зарубіжних дослідників з різноманітних питань:

літургійна та паралітургійна творчість (Ф. Стешко, Ю. Ясіновський, Ю. Медведик, П. Женюх, А. Шков'єра, М. Прокіпчакова, Л. Качіц, І. Задорожний);

регіональна хорова культура (Т. Росул, Г. Дзюба, О. Довганич);

композиторська творчість (М. Немеш, М. Кобулей, Л. Мокану, Ю. Чекан, Р. Бачинська, Я. Рак);

фольклористика (Я. Головацький, В. Гнатюк, Г. Воллан, Ф. Колесса, Д. Задор, П. Милославський, В. Гошовський, З. Василенко, Ю. Костюк, О. Рудловчак, І. Мартон, Б. Луканюк, В. Мадяр-Новак, І. Хланта, М. Мушинка);

музична педагогіка та періодика (З. Кодай, Д. Задор, Е. Тайнел, О. Мартиненко).

Отже, джерелознавчою базою слугуватимуть рукописні та друковані «Ірмολогіони», рукописні та друковані співаники, хорові партитури, які належали місцевим диригентам, бібліотекам різних музичних товариств, рукописні записи фольклорних музично-поетичних текстів, епістолярна спадщина митців краю, регіональна тогочасна преса та ін. можливі матеріали, які збереглися у архівних фондах відповідних інституцій Закарпаття.

Цей інформаційний компендіум створиться тільки на основі повного опрацювання численних фондів закарпатських архівних інституцій (музеїв, архівів, бібліотек), в яких наявні музичні документи або документи нарративного характеру, що містять інформацію про музичне життя регіону на різних етапах його суспільно-культурного та політико-адміністративного розвитку.

Література

1. . Грушевський М.С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991. – Т.1. – С. 5.

УДК [378.011.3-051:78]:373.2:331.54(043.2)

ЧОВРІЙ М.Я.,

Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗДО: СУЧАСНИЙ ВИМІР

У зв'язку з модернізацією освітньої системи України вагомого значення набуває проблема підготовки нової генерації фахівців, здатних бути конкурентоспроможними спеціалістами як на державному, так і на світовому освітньому просторах. З огляду на це, суттєвих трансформацій зазнає також мистецька освіта, яка згідно з законопроектом «Про освіту» (№3491-д) визначається як спеціалізований вид освіти, який має особливі умови реалізації, встановлює пов'язаність між собою її ланок, взаємозалежність рівнів і наступність її здобуття в процесі підготовки професійних митців [2]. Усе це ставить на порядок денний необхідність розгляду й своєчасного вивчення проблеми забезпечення високого професіоналізму випускників ЗВО, зокрема

майбутніх педагогів-музикантів, здатних не тільки досконало демонструвати фундаментальні та спеціальні знання в обраній галузі діяльності, а й спроможних забезпечити високий рівень розвитку музично-естетичної культури підростаючого покоління. З огляду на вищезначене, питання підготовки майбутніх фахівців із музичного мистецтва до професійної діяльності в ЗДО потребує ретельного вивчення.

З поміж важливих аспектів підготовки майбутніх педагогів-музикантів до професійної діяльності на особливу увагу заслуговує педагогічна практика, яка розглядається як важливий профілюючий компонент навчання та є суттєвим внеском у підготовку фахівців, здатних бути активними провідниками передових тенденцій і методів сучасної музичної педагогіки в закладах освіти.

Варто відзначити, що для майбутніх музикантів педагогічна практика є складним етапом на шляху до обраного фаху, адже «вчитель музичного мистецтва» – це професія педагога-музиканта широкого профілю, котрий, подібно легкоатлету-п'ятиборцю, зобов'язаний бути професійно підготовленим до кожного виду цієї багатопрофільної складової» [1]. Готуючи студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) до проходження педагогічної практики (пробні музичні заняття в ЗДО), педагогічний колектив ЗВО зіштовхується з проблемою різного рівня музично-теоретичної та музично-виконавської підготовки випускників різних навчальних закладів. На сьогоднішній день першорядною для педагогічної практики стає проблема володіння студентом основним та додатковим музичним інструментом, основами хореографії, а також володіння голосом. Не залишає сумнівів те, що психолого-педагогічна підготовка майбутніх педагогів-музикантів до професійної діяльності в закладах дошкільної освіти також потребує вдосконалення. Це насамперед стосується посереднього рівня знань студентів із вікової психології. Як свідчить практика, проведення музично-виховної роботи з дітьми молодшого дошкільного віку викликає у студентів-практикантів значні утруднення.

Окрім вищевказаних проблем необхідно наголосити на тому, що на сучасному етапі в Україні не існує спеціально організованої підготовки музикантів-педагогів вищої кваліфікації для дошкільних навчальних закладів та дошкільних педагогічних коледжів: музичний керівник може одержати освіту за фахом лише на рівні молодшого спеціаліста. Одержати ступінь бакалавра за фахом музичному керівникові ЗДО поки що в нашій державі неможливо. Звідси й неналежний рівень музично-педагогічної компетентності музичних керівників [3, с.7].

Таким чином, сьогодні існує чимало проблем підготовки майбутніх фахівців із музичного мистецтва до професійної діяльності в закладах дошкільної освіти, проте викладацький склад вишів працює над вдосконаленням системи навчання студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Позитивні аспекти підготовки студентів до проходження практики вбачаються у збільшенні годин на вивчення психолого-педагогічних

та фахових дисциплін у навчальних планах ЗВО, а також у можливості спостерігати реальний музично-виховний процес навчання дітей різного дошкільного віку саме на базах проходження практики.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми й вимагає подальших розвідок у цьому напрямку.

Література

1. Абдуллин Э.Б. О проблемах современного музыкально-педагогического образования / Э.Б.Абдуллин // Актуальные проблемы музыкально-педагогического образования : материалы Международной научно-практической конференции. – М. : РИТМ, 2012. – С. 7-14.
2. Закон України «Про освіту» № 3491-д від 10.07.2017.
3. Савченко Р.А. Формування музично-педагогічної компетентності майбутнього вихователя та музичного керівника дошкільного навчального закладу : монографія / Р.А. Савченко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 298 с.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ
В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

16-17 травня 2019 року

**Збірник тез доповідей за матеріалами
III Всеукраїнської науково-практичної конференції**

Редактор випуску: *Щербан Тетяна Дмитрівна*
Відповідальні за випуск: *Гоблик Володимир Васильович*
Кобаль Василь Іванович
Верстка: *Козел Андрій Ігорович*

Підписано до друку 07.05.2019 р. Формат 60х84 1/16
Папір офсет. Умовн. друк. аркушів – 40,0
Тираж 300. Зам. № 65.

Видруковано у видавництві
Мукачівського державного університету

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Адреса видавництва:
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600.
тел./факс (03131) 2-11-09, 3-13-43

Для нотаток

